FOR KIRKE OG KULTUR

UTGIT AV

THV. KLAVENESS OG EIVIND BERGGRAV-JENSEN

ENOGTYVENDE BIND

KRISTIANIA
STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG
1914

v.21
1914

EFTERTRYK FORBYDES

INDHOLD.

	Side
Aall, Herm. Harris: Hvad gir seir?	484
Abrahamsen, Augusta: Kristelig eller æstetisk kirkegang	86
Andersen, Kristen: Ved Søren Kierkegaards grav	126
— Til kirken og kirkegangens teori	273
Anker, Svend: Med gyvel og bøg (digt)	305
Bekker, Helga: Til Vald. Rørdam	222
— Gudrun Dyre en gang til	368
Berggrav-Jensen, E.: Kultur koster kamp, civilisation koster penger	17
— Gjennem 20 aar	60
— Øieblikkets filosof (Henri Bergson)	288
— Verdensmænd eller nordmænd	321
— Kirkelig observationspligt	596
Beyer, Harald: Akkord-religion	173
Brandrud, Andr.: Kristelig studenterliv i 100 aar	193
Bretteville Jensen, S.: Ungdom og kristendom	43
— Venner eller fiender	212
— Dansk opbyggelseslitteratur	555
Buchsenschütz, P.: Den lutherske kirke i Frankrike	431
Dahl, Jonas: Kirkekantate 17de mai 1914	257
Devik, Olaf: Universet og troen	218
Dietrichson, L.: Fanden og hans antikke følge	26
Fleischer, Andr.: Den «store» buddhisme i Kina	543
Garborg, Arne: Krist og antikrist	154
Gleditsch, J.: Kristendom og krig	100
— Taarnet og staden	392
Hanssen, Eugène: J. J. Jansen og Fr. Petersen	255
Hognestad, Peter: Svar til Garborg	237
Holt, Boye: Klassegudstjeneste eller menighetsgudstjeneste	441
Jensen, Otto: Hvad skylder Norge Christian Fredrik for 1814	129
— Vore fædre 1814 — og vi	452
Johnson, Johs.: Kristendommens hensigt	37
— Hvor ender samspillet	206
— Fædrelandskjærlighet	262
— Hundreaarsutstillingen	336
Klaveness, Thv.: Hvad jeg vilde	1
— Svar til hr. Beyer	176
— Teologisk snobberi	233
— Vald. Rørdams «Gudrun Dyre»	286, 374
— Vore fredsvenner	332
— Krigen	385
— Rusland og Finland	481
Kløvstad, G. O.: Glem ikke freden	267
— Forholdet mellem stat og kirke	529

328726

Side

Kornelius, K. O.: De 14—17-aarige 563
Kristensen, W. Brede: Hvad religionshistorisk studium berøver os og gir os 65
Kruse, Alfr.: Den moderne syndikalisme 90
Lehmann, Edv.: Nathan Söderblom 513
Michelet, S.: Litt religionspsykologisk orientering 160
Morgenstierne, Bredo: Til vern om vor ungdom 346
Nesse, Sigurd: Siste bæret (digt) 495
Paasche, Fr.: Den norske stammes overgang til kristendommen . 463
Rade, Martin: Alles fader 449
Riddervold, I.: Henrik Ibsens digtning i dens forhold til kristendommen 113
Rubin, Marcus: Krigens aarsaker 406
Seip, D. A.: En maalstrid i 1820 aarene 224
Skjeseth, Kr.: Mand og hustru 306
— «Hold op, og kjend at jeg er Gud!» 417
Smidt, Johs.: Skal vi tvinges til uærlighet? 228
Stene, John: Barna hos bra folk 360
Söderblom, Nathan: Kyrckan och kriget 577
Tidsdokumenter:
Professor Rade har ordet 422
Fra tyske kirkemænd 496
Svar fra England 501
Adolf Harnack og englænderne 508
Socialdemokratiet og erobringstanken 510
Kirkelige krigsdokumenter (England) 606
Prester i vaaben 616
Øvretveit, Søren: Den yngste ungdomen vaar 354

Litteratur:
Anmeldt av Berggrav-Jensen 57, 112, 181, 379, 443, 569, 623
— - Bretteville-Jensen 383, 635
— - Helga Bekker 240
— - Olaf Devik 248
— - Andreas Fleischer 188, 568
— - Nico Hambro 250
— - Johs. Johnson 627
— - Thv. Klaveness 56, 179, 256, 377
— - Peter Marstrander 108, 191
— - Fredrik Paasche 254, 576, 631
— - Aagot Ræder 58, 252
— - Didrik Arup Seip 190
— - Kristen Skjeseth 639
— - Fredrik Wildhagen 180, 244

Notiser:
Hvor staar statuen (Alb. J. Lange) 319
Teatret og kirken (Olf. Ricard) 319
Hundreaarsutstillingen (Johs. Johnson) 448

Bilag (oktober): Reprod. av Eilif Petersens maleri av Thv. Klaveness.

HVAD JEG VILDE.

Av *Thv. Klaveness.*

Hvad vilde jeg egentlig, da jeg brøt med ortodoksien og skilte lag med saa mange gamle venner baade blandt prester og lægfolk? Ja — vilde jeg overhode noget? Var det overlæg og plan som bestemte mig til det? Kom det ikke av sig selv, som vinden der blæser til den kant den vil, og vi fornemmer dens virkning, for den tar os med sig, men vi vet likesaa litt hvorfra den kommer, som hvorhen den farer?

Jo vist var det slik det gik til. Det er jo i det hele tat slik det gaar til hele livet igjennem. Ialfald er det gaat slik til med mig. Naar jeg ser tilbake paa mit liv, er jeg næsten ikke istand til at faa øie paa avgjørelser og beslutninger jeg selv har tat. Overalt er jeg blit løftet op og baaret avsted av usynlige hænder. Saaledes er det gaat til baade hvad mine ydre livsførelser og mine indre beslutninger angaar. Der hvor jeg har staat, har jeg maattet staa, for jeg blev stillet der, ofte vel saa meget mot som med min vilje. Men altid har jeg maattet takke for det bakefter, for hvor jeg end blev stillet, var det solsiden jeg kom paa. Jeg har altid været en av Vorherres solskinsbarn.

At spørre om hvad jeg vilde, kunde altsaa synes noksaa unødig. Jeg maatte, altsaa var der ikke tale om at ville. Dette er dog visst ikke helt rigtig. Det er visst en feil at indskrænke viljen til kun at gjælde det som vi efter overveielse og med et bevisst maal for øie beslutter og avgjør. Nutiden har opdaget noget som heter underbevissthet. Vi har visst ogsaa noget som kan kaldes undervilje, eller om du heller vil: underbevisst vilje; en vilje som uten at være oppe i vort bevissthetsliv, virker som en skjult drivkraft i vort væsens dyp. Hvad denne vilje vil, blir vi først klok paa bakefter, naar dens virkninger ligger i dagen. Først naar det lider mot aften og dagen helder, faar vi øie paa den

vilje som under livets gang arbeidet i dypet av vort væsen. Ialfald bør vi da se til at faa øie paa den. Lar Gud os bli gamle, bør vi nytte kveldens gjennemsigtige klarhet til at gjøre os selv klare over, hvad det var for skjulte motiver som drev os dagen igjennem.

Naar jeg da forsøker at gjøre mig klart, hvad det var for en vilje som drev paa dengang jeg brøt med ortodoksien, stanser jeg ved en aften for mange aar siden. Jeg var prest paa landet, men var paa besøk i Kristiania og bodde hos min ven Gunvald Blom, som dengang var husfar paa Studenterhjemmet. Min ven fra studenteraarene Jacob Sverdrup kom derop om aftenen, han var dengang stortingsmand. Vi disputerte naturligvis: Sverdrup var ivrig venstremand, Blom og jeg patente høiremænd, og riksretten laa i luften som et uveir der truet. Da Sverdrup skulde gaa, og vi alle tre stod ute i entreen, faldt disse ord fra Sverdrups mund — jeg tror det var citat av en fransk forfatter —: «nutidens kristne ligner mennesker som staar ved elvebredden og lamenterer over at elven strømmer og ikke vil stanse». «Ja, hvad skal de vel gjøre? spurte jeg; kaste sig ut i elven? Da tar strømmen dem og de drukner». «De skal beherske strømmen», svarte Sverdrup med det sterke eftertryk han gav sine ord, naar han var ivrig. «Men dertil skal der store mænd», indvendte jeg. «Det skal der», sa han. «Ja — jeg er liten; jeg holder mig paa det tørre», sa jeg, og vi skiltes.

Der talte jeg som en god ortodoks. De fleste prester og kristne i det hele tat vilde git mig ubetinget ret De vilde sagt: Ja, saa skal det være. La os ikke tragte efter de høie ting, men holde os til de lave; denne verden ligger i det onde; den maa vi la seile sin egen sjø; vi maa ikke la os daare av forvovne drømme om at kunne erobre den. Hvad samklang er der vel mellem Kristus og Belial? Nei, la os nøie os med den lille flok — kirkeflokken eller bedehusflokken —. La os bevæge os i dens tankegang, tale dens sprog og samle saamange vi kan til den. Jeg hadde den rette farve dengang.

Allikevel var Sverdrups ord ikke helt nye for mig. Jeg hadde hørt lignende før. Peter Hærem hadde dengang vi redigerte «Fædrelandet» sammen, gang paa gang utviklet sine syner

for mig. Jeg hører ham endnu synge op paa sit stavangersk om, hvordan de kristne skulde værge *folket* mot de onde magter og vinde det for Guds rike; men da maatte de først frigjøres for sin snæverhet og faa sit syn utvidet og sit hjerte varmet for folk og fædreland. Bare vi hadde *mænd* ser du; men det er det vi mangler; vi har ikke *mænd*. De er snille fromme folk baade prestene og lægfolket; de balar med sine prækener og opbyggelser; og det er bra; men det er ikke nok, vor tid kræver noget mere, og det forstaar de ikke».

Baade Hærem og Sverdrup var i utpræget grad det praktiske livs mænd; de var ikke teologer. Hærem var det slet ikke. Sverdrup hadde gode teologiske kundskaper, men interesse for de teologiske problemer hadde han ikke. Han saa dem simpelthen ikke. Derfor kunde han like til sin sidste stund holde fast ved den gamle ortodoksi, samtidig med at han i det praktiske liv var i utpræget grad frigjort og modern. Det var anderledes med mig. Jeg var formeget teolog til at kunne forene ortodoksi og modernt livssyn. Saalænge jeg derfor var bundet av ortodoksien, formaadde jeg ikke at tilegne mig Hærems og Sverdrups syn paa livet. Det gjorde indtryk paa mig og delvis drog mig med sig, men det vandt mig ikke. Var ikke noget kommet til som hadde frigjort mig teologisk, vilde jeg visst blit en god prest av den gamle skole. Hvem vet — kanske jeg ogsaa var blit bisp, og kommandør av første klasse.

Den som frigjorde mig teologisk var Fredrik Petersen. Navnlig virket hans foredrag, «Hvorledes bør kirken møte nutidens vantro?» mægtig paa mig. Min virksomhet som prest paa landet hadde forberedt jordbunden for de tanker han der fremsatte. I 1874 hadde jeg begyndt min prestegjerning som en fuldt færdig ortodoks teolog. Det ortodokse system stod klart for min tanke, og jeg næret ingen tvil om at det var ensbetydende med selve den evige sandhet. Som prest tok jeg fat paa et energisk arbeide for at faa drevet dette system ind i min menighets tanke, hjerte og levnet. Jo længere og jo ivrigere jeg drev paa med dette, des sterkere trængte det spørsmaal sig ind paa mig: men *kan* nu ogsaa disse mennesker tilegne sig disse eiendommelige, fra deres virkelige liv fjernt liggende tanker? Har de de intellektuelle betingelser derfor? Hvis de ikke har det —

og de har det visselig ikke —, kan da denne deres mangel paa intellektuelle betingelser utelukke dem fra Gud og hans rike? Maa man være teolog for at bli salig? Naturligvis ikke. Men da maa der være noget galt i dette. Min forkyndelse maa være vrang, skjønt den er ortodoks. Jeg forlanger jo at de skal tilegne sig med sit hjerte hvad de ikke magter at opfatte med sin tanke. Det maa være galt. Spørsmaalet vendte saa sin brodd indad mot mig selv: dette system av skarpt formulerte læresætninger — er det egentlig det du selv lever paa? Det du forkynder, har du nok i tanken og i hodet; men i hjertet? Hvad er det som gir dit hjerte fred og hvile? Er det virkelig dette system og dets satser? Er det ikke noget langt enklere og enfoldigere?

Her faldt Fredrik Petersen ind med sit krav til nutidens teologi at den skulde opta resultaterne av nutidens forskning i sin erkjendelse og bringe dem i organisk forbindelse med sin kristne tro. Ikke saa at denne tro skulde forandres efter tidens krav; men vel saa at den skulde berikes med tidens fremadskridende erkjendelse. Altsaa: de kristne skulde ikke bli staaende stille paa én plet og bare gjenta de formler de engang i længst forsvundne tider hadde faat istand. De skulde leve med i hele det bølgende kulturliv. De skulde gaa med sin tro ind i den tid de levet i, opta dens tanker, arbeide dem sammen med sin tro og gi tiden dem kristelig forklaret tilbake i dens eget sprog.

Blandt dem som var sterkest grepet av Petersen, var J. J. Jansen. I hans foredrag «Hvormeget tror vi?» fik Petersens tanker en særlig tilspidset personlig form: i ordets fulde betydning tror vi kun det som overbeviser, griper, løfter og bærer os; det som ikke bærer os, men som vi møisommelig slæper paa, og anstrenger os for at holde paa, for vi har lært at det skal være sandhet, det tror vi ikke paa i dette ords fulde og sande betydning. Vor tro paa det er enten en død tro eller en autoritetstro, som kun da har sin ret, naar den er begrundet i en aandelig umyndighet, som er bestemt til at vike for den fulde modenhet naar tiden kommer.

Disse røster sammen med mine baade personlige og pastorale erfaringer kastet mig fra elvebredden, hvor jeg hadde hat alt mit paa det tørre, midt ut i strømmen.

Hvis man imidlertid venter nu at faa høre om sterke indre brytninger, hvorunder mit gamle syn paa kristendommen litt efter litt avløstes av et nyt, vil man bli skuffet. Skal jeg være sandheten tro, maa jeg bekjende at det gik ikke saaledes til. Det hele gik meget stilfærdig for sig. Næsten altfor stilfærdig. Ialfald har jeg selv ofte følt det som et savn og et betænkelig tegn, at mit indre likesaavelsom mit ydre liv kjender saa litet til stormer og kampe. Kommer det av grundhet i karakteren? Og er denne grundhet stadig blit grundere med aarene? Jeg vet ikke. Kun det vet jeg, at heller ikke i dette stykke kan et menneske ta det som ikke blir git ham ovenfra.

Hvad det foreliggende tilfælde angaar, gik det saaledes til: det fastbyggede ortodokse system med dets formler faldt av som en dragt usynlige hænder knappet op og drog av. Allikevel blev jeg ikke staaende nøken. Til min glade overraskelse opdaget jeg, at selv om systemet faldt, hadde jeg nok igjen baade at leve paa og forkynde.

Jeg skal forklare det ved et eksempel: At Gud personlig har aabenbaret sig for os i Jesus Kristus saa vi i ham ser Gud slik som han virkelig er, og at Jesu aand, som er Guds aand, lever og virker i Jesu Kristi kirke, det stod og det staar fast for mig den dag idag; det er min tro og det er min forkyndelse. Men formelen om de tre personer faldt bort. Denne de gamle græske teologers maate at tænke sig Gud paa, blev umulig for mig. Likesaalitt som jeg kan tænke mig tre menneskelige personer uten som tre mennesker, likesaalitt kan jeg tænke mig tre guddommelige personer uten som tre guder. Vil saa nogen spørre mig: Men hvad mener saa du om Gud? da har jeg ikke andet at svare end dette: Jeg mener ikke andet, end at Gud var og er i Kristus og at deres fælles aand virker paa os. Jeg tror derfor paa en treenig Gud; men *hvorledes* Gud var og er i Kristus, og *hvorledes* de begge to er i Aanden, vet jeg intet om. Jeg skjønner heller ikke at jeg behøver at vite noget om det Jeg har nok baade at leve paa og forkynde, naar jeg har dette: Gud var i Kristus, og begge er i Aanden. Den historiske person Jesus Kristus viser mig Gud som kjærlighet, og Guds og Kristi hellige aand lar mig

erfare hans kjærlighet i mit indre. Jeg maa kunne leve og dø paa dette uten nærmere forklaring.

Som det gik mig med treenighetsdogmet, gik det ogsaa med de andre dogmer: de gamle formler faldt, men jeg beholdt tilbake det jeg behøvet for at leve og forkynde. Set fra begrepets synspunkt, var det jeg beholdt tilbake noksaa ubestemt og uklart. Jeg er ogsaa stadig blit beskyldt for uklarhet. Og med en viss grund. Jeg er saa at si uklar av princip. Jeg mener, at den evige verden ligger saa høit over den timelige, at den sande religion aldrig kan formes til adækvate begreper. Man kommer ikke længer end til forestillinger, som lar os skimte det evige i ubestemte omrids. Jo mere man forsøker at gjøre disse omrids tydelige, des mere fjerner man sig fra den virkelighet som ligger bak, og drar religionen ned i timelighetens og forgjængelighetens verden; man omsætter derved det evige i begreper og formler som tilhører timeligheten. De tilhører nemlig den tidsalder som formet dem. Den blev tilfredsstillet ved dem. For de følgende, mere fremskredne tider var de en vanskelighet og en hindring, for de tænkte og følte anderledes. De kirkelige formler er for mig ikke uttryk for bestemte begreper; men symboler som peker i den rigtige retning, antydninger som lar mig *ane* den evige sandhet. Som saadanne er de blit mig umistelige og kjære. Som saadanne mener jeg ogsaa at kirken skal og maa holde dem i agt og ære. Vi kan slet ikke undvære dem. Hvert enkelt led i Apostolium, forsagelsesformelen, helvedlæren, soningen i Jesu blod osv. — jeg vil ikke ha noget slaat fast med hensyn til den begrepmæssige forstaaelse av dette, men jeg holder paa det sterkeste fast paa formelen som uttryk for en sandhet vi aner og skimter, om vi end ikke formaar at gi den adækvat uttryk hverken i tanke eller tale. Mister vi formelen, vil vi med den miste et sandhetsglimt av høi praktisk betydning. Den moderne teologi skal her ta sig iagt, at den ikke i snusfornuft tilføier kirken et ulivssaar.

Min sky for de skarpe dogmatiske begreper og forkjærlighet for de mere ubestemte religiøse forestillinger blev yderligere øket, jo mere det gik op for mig, at jeg her befandt mig i den bedste overensstemmelse med Bibelen.

Saalænge jeg læste Bibelen med ortodokse briller, fandt jeg ganske vist de ortodokse formler der. Jeg var øvet i den kunst at levere «skriftbevis» for den rene lære. Men det blev helt anderledes da disse briller faldt av. Jeg saa da, at kirkelærens formler og de bibelske forfatteres ord slet ikke dækket hverandre. Ved siden av bibelsteder som syntes at uttale det samme som kirkelæren, stod andre som uttalte noget helt andet (smlgn. f. eks. Johs. 10, 30 og 14, 28). Nu kjendte jeg ganske vist godt den kunst at faa de forskjellige skriftsteder til at stemme sammen, men denne kunst tiltalte mig ikke længer. Den blev mig altfor kunstig, og for uærlig. Mere og mere trængte det ind paa mig, hvor umulig det i mange tilfælde er med sikkerhet at avgjøre, hvilke dogmatiske begreper der ligger i eller bak de bibelske forfatteres ord. Derom vidner da ogsaa bibelfortolkningen mere end tilstrækkelig. Den ene fortolker forklarer et sted saa, den anden saa og den tredje saa, og alle har gode grunde for sine forklaringer. Dogmatisk set er saaledes de bibelske forfattere alt andet end klare. Deres uttalelser er gjennemgaaende saa vide og vage, at de kan forstaaes forskjellig og ingen kan med avgjort bestemthet si hvilken forstaaelse er den rette. Derfor ser vi jo ogsaa, at alle samfund, sekter og partier anforer Bibelen som bevis for sin læres rigtighet. Og de gjør det med god samvittighet. De er allesammen ærlig overbevist om at ha Bibelen paa sin side. Dette var ikke mulig hvis Bibelen var dogmatisk klar.

Men dette er jo en sørgelig tale, vil man si; hvad skal man da tro?

Saken er dog ikke saa betænkelig som den ser ut til. Der er nemlig noget som er klart i Bibelen, og det er det at Gud i Jesus Kristus har aabenbaret sig for os som hellig kjærlighet og indbyder os til at gi os denne kjærlighet i vold. Dette gir nok at leve paa og nok at forkynde. Bibelen er helt igjennem praktisk. Det er ikke den om at gjøre at faa git os den rigtige teori om Gud. Det som er den om at gjøre er at faa os til at frygte og elske Gud og sætte al vor lit til ham alene.

Jeg var kommet ut i strømmen.

Intet menneske i verden har sit i den grad paa det tørre som en ortodoks teolog, saalænge han formaar at holde sig alle tvilfulde spørsmaal fra livet. Nu for tiden gives der neppe mange av denne lykkelige race. Men i min ungdom var vi mange. Vi kjendte ikke anden tvil end den som angik vort personlige forhold til Gud. Det spørsmaal: hvad er sandhet? hadde vi fuldstændig op- og avgjort. Vi visste sikker og ufeilbar besked om alle tidens og evighetens hemmeligheter. Forsaavidt var vi færdige. Der var ikke plads for nogen utvikling længer. Det gjaldt for os kun om at holde fast ved det vi hadde, «drive paa at staa» som «Dølen» vilde sagt. Vi stod paa stranden i panser og plate; eller om man heller vil: vi sat i vort lille faste taarn, og saa verdensstrømmen ustanselig glide forbi os med al sin vekslende ubestandighets jammer. Vi saa paa den dels med medynk, dels med frygt og harme. Vor opgave var at dra saa mange vi kunde op av denne strøm, som hastet mot fortabelsen, og faa dem op paa den sikre grund vi selv stod paa. Nogen anden opgave bød strømmen os ikke. Naar jeg tænker tilbake paa hin tid, er det ikke uten følelse av at den eiet en viss lykke — en lignende lykke som den middelalderens urolige aander følte, naar klosterporten lukket sig mellem dem og livet ute «i seklet». Saaledes at staa der med fast grund under føtterne og svar paa alle spørsmaal, det gav trygg ro og det gav selvfølelse. Man følte at man var noget; man sat inde med den eneste visdom som gaves, og man hadde tusenders evige ve og vel i sin haand. Hvor vi var vigtige! Av al selvfølelse er ingen saa svulmende som den ortodokse teologs.

Det blir noget andet, naar det hele ramler, og en glir, og før en vet ordet av det, ligger en ute i strømmen. Vistnok følte jeg mig aldrig i strømmens vold. Jeg hadde altid en planke under mig, som bar. Men strømhvirvlerne som jeg før hadde staat og set paa, de skyllet nu over mig: problem efter problem, spørsmaal efter spørsmaal. Før hadde jeg altid hat løsning og svar paa rede haand; nu maatte jeg lete, ofte forgjæves; det svar jeg fandt igaar, maatte jeg kanske opgi idag; og ret som det var stod jeg fast og maatte

tilstaa — ialfald for mig selv —: du vet ingen ting. Man blir noksaa reduceret ved at komme fra det tørre ut i strømmen. Fra at ha været færdig, moden, klar og sikker, blir man ufærdig, umoden, uklar og famlende.

Og saa er det dette: man kommer i tvilsomt selskap. Derinde paa det tørre er det kirkelig talt gode selskap. Det tilhørte man før, og det var trygt at høre med til det, og det var godt; det gav mange gode timer; for det skal ikke bestrides, at ortodoksien rummer i sig megen fromhet som det er godt at opbygges ved. Det gav ogsaa anseelse at være med der. Ortodoksien var — og er tildels endnu — et sluttet selskap med megen tillid utad og gjensidig assurance indad. Er man glidd ut i strømmen, da har man mistet den broderlige forbindelse med og er blit en tvilsom person for dem som staar paa stranden, og ute i strømmen træffer man ved siden av mange udmerkede mennesker en hel del løse fugler, som man ikke har ubetinget glæde av. Selskapet man kommer i gir ofte litet baade av opbyggelse og anseelse. Allikevel — «Seilet jeg end min skute paa grund, Det var dog deilig at fare». Paa grund kom jeg nu ikke; men fartens deilighet fik jeg smake.

Ortodoksiens store feil er at den lægger sit trange skema paa livet og presser alle dets fænomener og bevægelser ind i dette skemas rubrikker. Saaledes søker den at lægge livet tilrette for sig, og det lykkes jo ogsaa paa en maate. Ulykken er imidlertid, at den forstaaelse av livet den derved vinder, er utvortes og overfladisk og i dypeste grund falsk. Livet er altfor rikt i sin uendelige mangfoldighet og stadige utfoldelse til at kunne presses ind i et skema. Det kan ikke ske uten at man skjærer bort en hel del som der er spirekraft og vekst i; til gjengjæld holder man paa det visne og døde, for det lar sig let presse. Derfor blir menneskelivet under ortodoksiens behandling yderlig fattig, og det blir graat i graat. Derfor var det deilig at fare med strømmen, og faa øie paa menneskelivets rike og lyse muligheter. Alle disse problemer og spørsmaal som nu slap ut av det ortodokse skemas rubrikker og overskyllet mig, saa jeg fik erfare hvad de bar i sig, — det var jo selve menneskelivet med dets synd og jammer, gaader og længsler, ideale og forhaabninger,

Jeg fik et andet syn paa alt dette, og jeg fik øie paa værdier jeg før ikke hadde drømt om. Jeg fik se Guds og Kristi spor i det.

Det gik op for mig at Gud ikke bare er i det vesle ortodokse kapel paa stranden; han er ogsaa ute i strømmen. Ja netop der er han: i forretningslivet, det æstetiske, videnskabelige og politiske liv; der kjæmper hans tanker ute i strømhvirvlene, og de seirer. Skjønt det ofte ser ut som det var helvedes magter som regjerte, viser det sig dog altid tilsidst at Guds tanker leder strømmen. Derfor er det deilig at fare, med evangeliets planke under sig og alle kulturlivets strømninger over sig. En bades av livet, og det bad forfrisker, saa en holder sig ung aarene opigjennem. Det har jeg gjort, og det priser jeg som en stor lykke. Det er deilig at være ung — ung og ufærdig og mottagelig for indtryk, saa en kan gaa ind i nye tanker og forstaa nye strømninger. Intet gjør mange presters liv saa glædeløst som dette at deres utvikling stanset med studietiden.

Ogsaa Bibelen blev mere for mig end før. Dette kan høres underlig efter det jeg ovenfor har sagt. Men det var dog saa: fandt jeg end ikke mange dogmatisk klare begreper i Bibelen, saa fandt jeg desto flere inderlige tilskyndelser til tro og kjærlighet og gode gjerninger. Bibelen er ikke blit klarere for min tanke; men vel er den blit varmere for mit hjerte.

*

Hvad var det altsaa jeg vilde?

Jeg vilde *leve*.

En uendelig trang til at leve livet helt og fuldt har rørt sig i min sjæl fra min tidligste barndom av. At denne trang ikke førte mig ind paa nogen av de avveier, som saa mangt et ungt menneske gaar til grunde paa, har jeg alene Guds barmhjertighet at takke for. Han gav mig en from mor, som tidlig lærte mig, at *leve* kan et menneske kun i pakt med livets kilde. Han lot mig ogsaa, da jeg kom ut i verden, møte gode mennesker som stadfæstet det jeg hadde lært hjemme. Særlig priser jeg Guds godhet for den ledsagerske han gav mig. Alt var gave, og jeg kom til det

altsammen i søvne. Men *leve* vilde jeg. Derfor smuttet jeg ut av mørkeloftet, straks døren blev aapnet saavidt paa klem at jeg fik øie paa strømmen som glitret i solskinnet, og kastet mig ùt i den. Jeg fik saavidt planken med mig.

Det var dog ikke min mening bare at forfriske mig med et bad derute. Jeg har altid hat en umiddelbar forstaaelse av at det at leve er at virke. Virketrang har været en av Guds vuggegaver til mig.

Sverdrups ord hin kveld i Studenterhjemmet: de kristne skal beherske strømmen, gjorde i øieblikket ikke større indtryk paa mig. Allikevel kom de til at gaa igjen i mit liv. At bringe de kristne i forbindelse med kulturlivet og kulturlivet i forbindelse med kristendommen, saa denne kunde bli den bærende kraft i tiden, blev formaalet for mit livs arbeide.

Der er dem som vil si: det formaal laa over dine evner; du skulde heller husket paa det du sa til Sverdrup: dertil skal der store mænd, og jeg er liten — og handlet derefter.

Jeg paastaar: nei! Den opgave vi har faat øie paa og som vi hører kalde paa os, den skal vi trøstig ta op, hvor høit den end ligger over vore evner. Selv geniet leverer saa allikevel ikke mere end et bidrag til opgavens løsning. Skal den løses helt, maa andre træde til. Det som det gjælder om, er at enhver leverer *sit* bidrag, om det er aldrig saa litet. Den værste sygdom vort kulturliv, og allermest vort kirkeliv, lider av, er den smaaskaarne filisteragtighet som skyver de store opgaver fra sig under skin av beskedenhet, men som i virkeligheten er for lat og for rædd for sit skind til at ta dem op.

«Naar jeg vil være beskeden, er jeg altid uheldig» klaget Hærem i gamle dage. Jeg sier det samme. Jeg har ofte angret paa at jeg holdt mig tilbake, men aldrig har jeg angret paa at jeg sigtet for høit.

Nogen gjennemtænkt og maalbevisst plan kan jeg ikke si at jeg har fulgt i mit arbeide. «Moses schreibt wie es treibt», sier Luther et sted, og jeg kan si noget lignende om mig selv: jeg talte og skrev det jeg i øieblikket kjendte mig drevet til. Men naturligvis laa der altid et formaal bak.

Et fremtrædende formaal var at løse samvittigheterne fra det gamle teologiske læresystem med dets formler. For mange er det et aag de stønner under, for andre en næring for egenretfærdighet og dømmesyke.

Jeg har dog aldrig drevet sterkt paa med at kritisere det gamle. Hovedsaken for mig har altid været at forkynde evangeliet umiddelbart og enkelt efter Det Nye Testamente. Det har været min lyst at indbyde alle til at gaa ind i barneforhold til Gud i tillid til hans aabenbaring i Kristus, uten at reflektere over hvorvidt de hadde de kjendemerker som ortodoks dogmatisme og pietistisk føleri krævet. En frigjort og glad barnebevissthet likeoverfor Gud og søskendfølelse likeoverfor alle mennesker har jeg søkt at sætte istedenfor den gamle saliggjørelsens orden med dens kuende og knugende trældom under system og formler og dens krav paa stemninger og følelser som ærlige sjæle ikke visste at skaffe. Dette har været et hovedformaal for mine prækener, foredrag, skolebøker og opsæt om religiose emner. Jeg har villet hjælpe de mange, som jeg visste læresystemet holdt nede i uvisshet og trældomsfrygt. Jeg har villet hjælpe dem til en myndig og mandig tro. Jeg har ogsaa villet frigjøre det religiøse liv fra den farisæiske bokstavtrældom og dømmesyke som magtstjæler det, saa det kunde magte at vinde og erobre vort folk. Jeg er forvisset om, at den ortodokse pietisme har utspilt sin rolle. Den har gjort et i mange maater dygtig arbeide for Guds rike, men dens tid er forbi. Kun den kristendom som frigjort og glad bevæger sig i Det Nye Testamentes vide og rummelige former, er nu istand til at hævde stillingen.

En saadan kristendom er nemlig den eneste som kan træde i inderlig forbindelse med den kulturstrøm som nu sterk og vældig overskyller vort folk og river det med sig. Den gamle dogmatisme kan det ikke. Dertil ligger dens tankebygning altfor fjernt fra hele nutidens kultur. De to vil aldrig kunne andet end forkaste og fordømme hverandre. Anderledes med den enkle nytestamentlige forkyndelse. Den er vid og rummelig nok til at kunne opta i sig blomsten av enhver tidsalders kultur, ogsaa vor.

Et hovedpunkt i min virksomhet har da været at anbefale kulturen til de kristne og kristendommen til kulturmenneskene. Jeg har benyttet enhver leilighet til at eftervise, at vor tids som enhver tids kultur ender i last og i livslede og fortvilelse naar den overlates til sig selv; vil den *leve*, maa den sættes i forbindelse med livets evige ophav; men det sker alene ved Jesus Kristus. Samtidig har jeg ogsaa ved enhver leilighet pekt paa, at enhver tids — ogsaa vor tids — kultur ved siden av en mængde skum og grums bærer paa tanker og ideer som er av Gud, ja er det som Gud netop nu vil ha frem, og at derfor enhver kristendom som stænger sig ute fra kulturen for uforstyrret av verdens larm at pleie sit opbyggelsesliv, forkrøbles og visner hen. Den er tjeneren som grov sit talent ned i jorden.

«Brobyggere» kaldte Heuch de moderne teologer. Vi vilde bygge bro mellem Kristus og Belial, mente han. Jeg tilegner mig navnet. Mellem Kristus og Belial, mellem godt og ondt, har jeg ikke villet bygge bro. Jeg har trods nogen ropt varsko mot tidens mammonisme og usedelighet og løgnagtige skinvæsen. Men mellem kristendommen og tidens kultur har jeg villet bygge bro. Jeg er forvisset om at de to kan forenes, for de er begge av Gud. Og forenes de, saa de kristne forstaar sin tid og tilegner sig de kulturtanker den er kaldet til at føre frem, og kulturmenneskene forstaar kristendommen og tilegner sig dens evige ideer, da er det Guds rike kommet som Jesus forkyndte og al verden sukker efter, og jorden har gjort et kjæmpeskridt i lys og lykke.

Dette var det jeg vilde. Men du har ikke magtet det, vil man si.

Nei. Det er heller ikke én mands sak at magte det. Og vil man si, at jeg ikke har magtet at gjøre nogen indsats her som er værd at tale om, da skal jeg heller ikke være saa uenig i det. Jeg har ikke store tanker om det jeg har utrettet i livet. Jeg har store tanker om det jeg har *villet* utrette. Jeg vet, at det er den Guds gjerning som netop vor tids kristendom er kaldet til. Men jeg har ikke store tanker om det jeg *har* utrettet. Jeg er fuldstændig klar over, at

der i mit liv har været et misforhold mellem det jeg har villet og det jeg har evnet, som har været mit livs tragedie. Jeg vil dog ikke beklage mig. Skjønt jeg stadig er blit mindet om dette misforhold, og det har voldt smerte, har jeg dog aldrig angret at jeg lot det høie maal gripe min sjæl. Tvertimot — jeg har altid følt det som mit livs usigelige lykke. Trods al smertelig følelse av uformuenhet gjorde dette maal mit liv rikt. Det var mig altid en lyst at skue det. Det gav mig altid nye tanker og impulser. Det holdt min ungdom vedlike aarene opigjennem. Endnu i mit syttiende aar føler jeg mig ung i sind og syn.

Jeg kan dog ikke indrømme at skylden for at der er utrettet saa litet, alene ligger hos mig. Enhver maa kunne si sig selv, at et slikt maal naaes ikke uten at alle som det nærmest angaar — her altsaa det kristne folk, og først og fremst prestestanden -- er med. Men der har jeg aldrig fundet forstaaelse. Feilen kan være min: jeg var ikke aandsmægtig nok til at vække almen forstaaelse av det jeg vilde. Imidlertid kan jeg ikke komme fra, at der ogsaa er andre som her har skyld. La mig ikke overdrive. Jeg erkjender med tak at jeg *privat* har mottat mange beviser paa forstaaelse og tilslutning av prester og andre kristne mennesker. Ogsaa utenfor den kreds som i de senere aar har samlet sig om den moderne teologi. Men hos prestestanden og det religiøse folk som helhet har jeg fundet liten forstaaelse.

Jeg er stadig blit angrepet fra de forskjelligste kanter. Saa ofte, at jeg som oftest har maattet la være at ta til gjenmæle, for jeg vilde da ikke faat andet gjort, og jeg har hat andet at gjøre. At nogen anden har tat ordet til mit forsvar, er omtrent ikke forekommet. Tvertimot har vore ledende kirkemænd været noksaa omhyggelige for at ta avstand. Og mange prester har været blandt angriperne. Og angrepene fra den kant har ofte været noksaa ondartede.

At jeg allikevel besidder agtelse og tillid og har en forholdsvis stor tilhører- og læsekreds, er et talende vidnesbyrd om, hvor litet vort folk i grunden bryr sig om hvad prester og prædikanter sier og dømmer. Selv en saa anset mand som Heuch magtet ikke at gjøre en eneste plads tom i min

kirke. Jeg har aldrig hat flere tilhørere end efter hans voldsomme angrep.

Allikevel er det ingen tvil om, at den motstand jeg saaledes har møtt fra kirkelig hold, har øvet sin virkning. Naar de som nærmest skulde være interesserte, stillet sig avvisende, var det ikke at vente at de utenfor staaende skulde drages til.

Og dog vover jeg at tro at min gjerning har baaret frugt. Jeg ser et vidnesbyrd herom i den kjendsgjerning, at «For Kirke og Kultur» med dette hefte begynder sin en og tyvende aargang. At dette tidsskrift har været et naturlig utslag av mit livssyn, trænger ingen paavisning. Da Christopher Bruun og jeg startet det for tyve aar siden, hadde vi begge den hensigt at bygge en bro mellem kristendommen og kulturen: gjøre de kristne fortrolige med nutidens kulturbevægelser, og tidens kulturmennesker fortrolige med de kristelige tanker. Det var et foretagende som man ikke kunde knytte store forhaabninger til. Kulturelle tidsskrifter har altid hat vanskelig for at leve hos os. Og her gjaldt det ikke et alménkulturelt tidsskrift, men et kristeligkulturelt. Man maatte kjende litet til norske forhold for ikke at forutse, at det vilde bli joder en forargelse og græker en daarskap. Det er det da ogsaa blit. Kulturmenneskene har overset os, de kristne har holdt sig paa avstand fra os eller været mot os. Og dog har vi levet. Vi har ikke alene holdt det gaaende, men jeg tror neppe der er noget tidsskrift i Norden som har hat en stadigere læsekreds. Mine medarbeidere skal ha sin gode del av æren herfor; men jeg er viss paa at de indrømmer mig brorparten av denne ære. Den gjør jeg ogsaa krav paa. «For Kirke og Kultur»s tyve aarganger tar jeg og holder op for mine kritikere og sier: vær saa god, I høi- og velærværdige herrer, gjør mig dette efter!

Den længste tid av disse tyve aar har jeg været den som har lagt det meste arbeide i tidsskriftet. Og dette arbeide var altid baaret av det grundsyn jeg her har fremstillet. Tidsskriftets trivsel er derfor et vidnesbyrd om, at der er saa vidt mange som deler dette syn, at de formaar at holde et saadant tidsskrift oppe. Derfor er det med glad tak til Gud jeg feirer dets tyveaars fødselsdag. Allerhelst da der

er hænder tilstede som jeg trygt kan lægge det i, nu da mine egne begynder at synke. Jeg vet at mit arbeide vil bli fortsat, jeg haaper med større dygtighet end jeg har hat at raade over, og under heldigere vilkaar. Trods al den motstand som træg formalisme kan stille imot, vil de kristne litt efter litt drives ut av de lumre viker hvor de saa gjerne har villet nyde sig selv og sit eget pusleri, ut i strømmen, den fossende, strykende strøm som heter nutiden, og — de vil beherske strømmen, ikke ved magt og ikke ved kraft, men ved Herrens aand. Den menneskelige træghet er sterk, allermest den religiøse. Men hans kraft som styrer tidernes gang er større.

KULTUR KOSTER KAMP — CIVILISATION KOSTER PENGER.

De to fremmed-ord, som her sættes op mot hverandre: kultur og civilisation gaar til daglig omtrent op i op. Den forskjel som er paa dem er blit borte — et høist karakteristisk træk ved vor hele tankegang — og dog er der saa vidt jeg kan forstaa et grundskille mellem dem, omtrent som mellem livsstrid og penger. Kultur koster kamp, slit, møie, maa evig vindes paany, gir aldrig hvile. Civilisationens honnør og behageligheter kan derimot kjøpes for penger og nydes i et sofahjørne. I kulturens kamp betales der liv for liv, i civilisationens betales der penger for pynt. Dette gir en forskjel som mellem den organiske og den uorganiske natur, mellem livscelle og mursten.

Saa langt er det ikke nodvendig at drive motsætningen til daglig — men naar den skal friskes op, fordi alt er begyndt at gjælde for like godt, da kan man med rette sætte skjellet mellem liv og død op som den principielle motsætning mellem kultur og civilisation. Og naar jeg gjør det her — ved begyndelsen av 1914 og i et kirkens og kulturens organ — da er det fordi der ikke er vondt om civiliseret jubel-nationalitet og ikke blir langt imellem fest-gudstjenester i dette aar, likesaa litt som der vel skal komme til at mangle anden utstillings-kultur.

Naar man ser at det norske konversationsleksikon forklarer ordene «kultivere» og «civilisere» omtrent med de samme ord — «danne, forædle« — og dette derfor formodentlig gjælder som gjængs vurdering, blir det fristende at spørre om noget saa enkelt som *hvad kultur egentlig er.*

De ord vi bruker mest blir kanske mindst gjennemtænkt — og ordet kultur som er indskrevet ogsaa paa vort tidsskrifts fane er vel av de mest forslitte og mindst gjennemtænkte i sproget. Især hvis vi gaar længere ind end til ordet og vil gripe selve tingen og forstaa kulturens livslov.

Det er greit nok hvad *ordet* kultur betyr, det kommer av et latinsk verbum som er lik vort *dyrke*. Men vor «kultur» er nu blit saa omfattende, at det at kalde den «dyrkning» blir for snevert. Men hvor langt væk ordet er kommet fra sin første mening ser man i sammensætninger «som «kultursnob» og «den høieste kultur» i betydningen: de som brisker sig av og *nyder* kulturen, dyrkningens resultater, uten selv at dyrke andet end nydelsen av det andre har dyrket. Her er vi kommet over i det vi kalder *civilisation*. At være civilisert vil jo ikke si andet og mer end at være i en viss *form*. Forsaavidt kunde en si, at civilisation er den form kulturarbeidet har git menneskelivet, det hele levesæt som er eiendommelig for vor tid. Derfor kan man være *civilisert* uten at ta del i kulturarbeidet. Desto farligere er det da at bruke ordet *kultur* om denne snyltende, passive tilstand. Civilisationen skapes av kulturen, det pulserende kulturliv har avsat den som en ham. Dette er den naturlige forbindelse mellem dem. Men hammen kan laanes, det kan livet ikke. Det er derfor rigtig at man i det sidste har talt om en kulturkrise. Krise kan kun optræ hvor der findes *liv*. Civilisationskrise vilde være en latterlighet, det vilde bety noget saadant som en dameskrædderstreik.

Det gjælder derfor at grænse av æresordet «kultur» ved at gi det en nærmere bestemmelse, som skiller snylte væsenerne ut. I akerbruket har man gjort skillet klart: et stykke jord som ligger hen uten at der blir gjort noget ved det, det skiller vi klart fra jord som er «under kultur». Og det er ikke nok at ha faat et jorde under kultur en gang for alle, det maa ogsaa *holdes* under kultur.

Paa den jydske hede har man et typisk uttryk, man taler om at en mark «springer i lyng». Da er det naturen, lyngen, som var lagt under plogen, og som hadde adlydt menneskene en stund, som igjen springer frem og gjør kulturen til intet. Den *røgt* som trænges for at naturen skal kunne *holdes* underdanig er i jordbruket en likesaa nødvendig del av kulturen som selve nybrottsarbeidet, den første kultivering. Enten tugter bonden jorden, eller jorden tugter bonden fra gaard og grund.

Fantastisk, men klart og historisk oplysende har Johs. V.

Jensen i «Bræen» skildret hvorledes kulturen begyndte. De levde oprindelig, menneskene, som sorgløse barn av jordens frugter uten at saa og uten at samle i lader. Her var ingen motstand at overvinde, ingen kamp, - og heller ikke nogen kultur. Men saa kom motstanderen, kulden fra nord, isbræen. Da flygtet de sydover for at beholde behageligheten. Men en av dem gjorde motstand mot overmagten. — *Dreng*, han vilde ut og finde ham, hvem han saa var, han som fordrev menneskene fra deres boliger, - - nu skulde han tvinges til at vise sig. Dreng blir det første kulturmenneske, fordi han er den første som gjør motstand, som ikke blindt lar sig beherske, men selv vil komme paa nakken av naturen.

Kultur er derfor simpelthen utænkelig uten at der er en motstand at overvinde. Kultur er evig natur-tugting.

Og dermed har vi fundet kjernen i alt, som kan bære kultur-navnet, det maa være i pakt med kraftopbud og med strev, med ofre av behagelighet, med en stadig staaende *kamp*, og det maa ytre sig som beherskelse, toiling, tugt. Mens *civilisation* betegner en viss levemaate, en façon, og altsaa er et *ydre* særpræg, har *kultur* med selve livsprincipet at gjøre, med det som avgjør om man *er med i* eller man er utenfor det i egentlig forstand levende.

Og dog har vi oplevet, at de som vilde være «kulturens» spidser og som tok dens navn oftest i munden, totalt har fornegtet netop det centrale i kulturen. «*At rette paa naturen*, at gripe ind og forandre eller forstyrre den i dens hensigt, kan det være et rosværdig arbeide?» spør Zola. Og en hel bande av «kultur-mennesker» svarer i sit liv og sin litteratur et salig nei - naturen skal man ikke prøve at betvinge. Fra Aristofanes til Wildenwey — en avstand som i mere end én henseende er stor — lyder det: «Følg naturen! Anse intet for skjendig!» Dette er den berømte «frigjorthet» — fra kulturen!

Saa diametrale motsætninger kan ikke forlikes, saasandt tilværelsen hævder sin lovmæssighet. Man kan utenfor den kjække gymnasiesamfunds-debat ikke ustraffet stille tingene paa hodet. Naar tilværelsens lov lyder — her formet som dens herres feltrop — : Gjør Eder naturen underdanig! saa

maa der ske et fald, en avsporing fra livsbanen, naar nogen forfalsker ordet og hylder naturen som herre.

Men det hører til naturens art, at den er vanskelig at undertvinge. Man kan med barnlig utaalmodighet spørre: hvorfor skal det være slik? hvorfor er det hele ikke lettere? Men man kommer aldrig forbi sit væsens eller selve livets gaade, det er nu engang slik at livets natur indeholdes i en viss spænding mellem to stridende magter, og den som finder spændingen ubehagelig og derfor vil faa slut paa den, han faar med det samme slut paa livet.

Gjælder dette alt liv, saa ikke mindst den form av det, vi kalder kultur. Hvis den kultiverte jydske hede let «springer i lyng», da kan det ikke feile at dette sker endda lettere hvor spændingen mellem kultur og natur er meget sterkere.

Det skjul i hvis ly tilbakefaldet til natur finder sted i vor tid kaldes civilisation. Det lyder ikke længer «tilbage til naturen», men «utbred civilisationen».

Og dette kan ske letvint og med effekt. Civilisationen gir et anstrøk av kultur og der er ingen som merker, at den virkelige bryllupsklædning mangler. Man slipper frem for penger, hvor der skulde kræves kamp. At vi derfor maa revidere selve vore «kulturidealer» for igjen at komme i overensstemmelse med tilværelsens lov, kan der ikke være tvil om.

«Vore kulturidealer» — det vil si omtrent alt hvad der findes indenfor menneskelivet. Det vil kunne gjælde selskapslivet og idrætslivet likesaa vel som kristenlivet. Kirke og kultur er ikke to saa forskjellige omraader, at de ikke her kommer ind under samme grundlov, livets egen. Findes der civiliseret «kultur» saa findes der ogsaa civilisert kristendom. Om begge dele gjælder det, at alt det ydre er i orden, formen, façonen, manerene er ulastelige, snittet er rigtig og pladsen i rangforordningen nøie bestemt.

Det er selve kjernen i vort *livsideal* som er tørket ind under civilisationsiveren. Det viser sig kanske ikke før nøtten skal knækkes, men det gir i eftertankens timer en egen hul fornemmelse, som gjør jaget og rastløsheten endnu mer forcert, — det gjælder at holde det gaaende.

Naar man har talt om at det gjælder at faa folk til at

leve enklere, tarveligere og sundere, at det er om at gjøre for Norge at faa en strævsom slegt — da er dette en eneste komedie, saa længe civilisationens brilliering er idealet hos de toneangivende. Vi er alle slavemerket av det falske kulturideal, hvorefter det fine og høitstaaende er det flot utstyrte og glimrende, mens sandheten — ialfald efter livets tale — er den, at det rette «kultur»-ideal er den arbeidende og strævende, den som tøiler og tugter naturen — i sig og om sig — og som ikke viker tilbake for at avhugge og skjære bort megen stas, hvis den hindrer hans faste tak i tøilene.

Men blir ikke dette et asketisk, humørforlatt liv?

Det er ganske vist meget væsentlig at bevare *det gode humør*, og de som dermed forstaar det utvortes humør vil altid kalde de folk «sure» som ikke jager efter latteren. Men dette «alt-er-tillatt»-humør — som tar sig saa godt ut i døgnavisene — det er selv en flat og sur rus-erstatning for det man i sand betydning kan kalde kultur-glæden, den som fødes av tøilernes stramning og hvis lekende overskudd dobbelt økes ved refleksen fra den faste undergrund. Selvsagt kunde hverken humør eller «lykke» være noget utenfor tilværelsens egen lov! De kjøpes ikke for penger, ogsaa de er kampens belønning.

Nu at ta dette grundsyn med som lyskaster over alle livets mangfoldige forhold kan hver enkelt gjøre for sig. Her er det bare to aktuelle ting vi skal fæste øiet paa, det nationale jubelaar, og kirkens stilling til det.

Det nationale jubelaar — skal ogsaa det karakteriseres ved civilisationens «uta blank og inna krank»? Vi maa jo være klar over at selve jubilæernes idé er en typisk opfindelse fra en tid som er vant til at kunne høste hvor den ikke har saadd. Og den som høster paa andens mark, hans hjerte er ikke i høstingen, men i nydelsen.

Billedet her bringer os nær til kornnøden som hersket ved disse tider i 1814. Selve ordet «nød» som var det centrale for hundrede aar siden, nød eller kamp, er jo det som skiller os mest fra den tid vi skal mindes. Og netop dette gjør jubilæet saa vanskelig og saa farlig.

Det kan komme til at styrke vor følelse av at klenodierne

kjøpes for penger istedenfor at vi skulde leve os ind i den kampens og nødens kulturkraft, som la grunden til vor lykke.

De har vel følt dette de mænd, som har gaat sammen til et «nationalt samarbeide» netop i 1914. Mange spør: kan *det* bli til noget? I et slikt spørsmaal ligger en del av svaret. Men stik imot alle skuldertræk fristes man til at si: bare det at der er nogen som frister at gjøre noget andet end festing, er en nøgterhetens draape heldt i det berusende festbæger. Der er dem som staar færdig med ordet «anstaltmakeri» — men de er selv rette adressen for sin spot. Var alle som dem, *blev* det anstaltmakeri. Tar alle derimot fat, saa er opropet mer at kalde et forløsende ord. Og om intet andet blev utrettet ved dette, end at man fik øiet op for hvor skjæbnesvangert det er i kulturens rike at tomme sit bæger stadig paa *andres* daad, saa var det stor tak værd at nogen her ropte saa at hele landet hørte.

Det er ikke her nødvendig at gaa ind paa de specielle opgaver som er nævnt, at dyrke og at verne landet. Begge opgaver kalder paa stræv og hjertelag. Men det gjør vondt at vite, at mange nordmænd endnu vil føle sig sat utenfor ved talen om at verne landet. Samtidig er vel det varselsbud som ligger i den krigspolitiske stilling og det maningsrop om vern som reiser sig derfra noget av det som mest kalder paa kjernen i folket. Den er kanske ogsaa som intet andet istand til at jevne ut den motsætning til 1814 som ligger i, at man dengang hadde kamp, mens vi nu har penger. Og opgaven er jo netop at faa det rette kultur ideal frem i et aar, da det er særlig truet av forfalskning.

Men hovedsaken blir de enkeltes tiltak. For de aller fleste mennesker ligger hele vegten paa deres daglige, kanske prosaiske arbeide. Det er *dette* som lider mest under det falske kulturideal. Tænk paa, at naar en sypike ved flid og dygtighet i faget (ved en hoitdreven «kultivering») har opnaadd at levere en særs vakker og fin dragt, og en av societetens damer saa gaar bort med denne, — da er det hende som regnes for kulturmennesket, mens den anden er — sypike. Skal vegten ligge paa nationalt sam-*arbeide*, da maa vi hver enkelt arbeide først og fremst paa vort eget felt og saa

gjennem vort syn paa arbeidets plads i kulturen motvirke festblændverkets forkvakling av kulturbegrepene.[1])

Hvem skulde mer være kaldet til herold her end den norske kirke? Den har en stor tid i 1914, og en skjæbnesvanger tid — som store tider altid er. Den kan ved sine «fest»-gudstjenester og liturgiske bønner komme til at hylle sig selv og landet end mer i civilisationens blændkaape og den kan ved at la kampens og arbeidets aand raade gjenskape noget kultur i landet.

Skal da kirken skape kultur?

Ja, hvad skal ellers kristendommen? Kristendom er tugt over naturen, tøiling av magterne, beherskelse av kjødet. Kulturens program er av Wergeland ganske rigtig utvidet med et led: hersk over dyrene — og over det første dyr: dig selv! Kristendom er aandens herredom over menneskelivet, kristendom er ikke noget som er paa siden av eller fiendtlig overfor kulturen, *kristendom er kultur.*

I selve det arbeidende, strævende, kjæmpende møtes al kultur. Og den kultur som behersker hjertet — hvorfra alt liv utgaar — den kan ikke være likegyldig for nogen gren av livets dyrkning. Dette er kristenlivets centrale plads i tilværelsen.

Men da maa vi holde fast paa *brodden* i kristenlivet. Vi maa ikke gjøre os til civiliserte fest-arrangører. Er det i det hele ikke med sterke forbehold man kan gi plads for kirkens æstetiske opgave? Det er nu engang kamp vi er kaldet til. Kirken skulde vite hvad det vil si at staa overfor overmagt. Dette gir netop en kontakt med folkestemningen i 1814. Og den skal kirken holde fast paa. Men da maa *realiteten* fylde kirkehuset, saa man ikke føler sig en tilfældig anledning i vold.

Nu skal der jo være præken 25de februar — den dag da Norge for 100 aar siden «tok sin Gud i sind og satte livet ind». Er det til at undgaa, at den trygges tak nu ytrer sig svakere end den bævendes bøn dengang? Man har slaat

[1]) Et tragi-komisk bidrag til jubilæernes gehalt og «festens» indside gir Schmelck i sin skildring av Kjøbenhavns universitets 400-aarsjubilæum. Og dengang var det et folks «elite» som jubilerte!

paa, at det skal bli en gjenoplevelse av gudstjenesten omkring pinse 1905. Ja, sammenligningen er rigtig, pinse 1905 var den samme alvorets, farens, kampens og bønnens tid som februar 1814. Men kan man arrangere slikt som gjentagelse «paa opfordring»? Nu alle føler sig behagelig sikret?

Der maa bli noget slapt — og noget slappende — ved det hele, hvis motivet ikke er mer levende. Og der synes efter forskjellige referater ikke saa faa steder at ha været noget vekt ved nytaarsnattens gudstjeneste. Landets største avis utenfor Kristiania — et av de yderst faa blade som virkelig interesserer sig for kirken — klager i en redaktionsartikel baade over den rent ydre ordning, «som her i byen ikke synes at være ofret særlig omhu[1]), og over presternes taler. De sidste skal ha set altfor meget hen til det blot og bart religiøse, virket som en slags forherligelse av kirkens varer, mens *arbeidet* traadte helt i skyggen. Redaktionen minder derfor presterne om, at «Bibelens forjættelse er knyttet til dem som ber — *og arbeider*».

Det maa redaktionen ha ret i. Likesaa skjævt som det syn er hvorefter at bede *er* at arbeide, likesaa meget utenfor falder den geistlige overseing av det praktiske virke. Der er en psykologisk sammenhæng og vekselvirkning mellem bønnen og arbeidet, længselen og strævet, minderne og kampen, og netop denne forbindelse skulde det være kirkens opgave at formidle i dette aar. Der maa tales til folket, saa det føler *at det gjælder* i 1914 som før, at kampen, den folkelige og den personlige, er livets lov og at freden er dyr naar den kjøpes med død.

Men folk forstaar dette bedst, om man kan faa deres eget daglige arbeide ind under livsforjættelsen, ind under kirkehvælvet. Dette er fuldt saa nødvendig i 1914 som at slynge ut en kort og umotivert uttalelse om forsvaret. Forsvarstanken er ikke tjent med at bli fremstillet rotløs. Og kirken er nu som før netop rotternes hjem. Der skal vi kunne *samles*. De opfordringer som har lydt til at præke forsvar kan bli sørgelig misbrukt, hvis de ikke søker dypere ind end til slagordene. Veien til forsvarstanken gaar gjennem

[1]) Den trættende, inspirationsforlatte liturgi?

indforlivelsen i hvad der i sandhet gir livet værd. Og da er det vor livskamp og vor arbeidskamp, som er det faktiske utgangspunkt. La der komme aldrig saa meget dekorativ pragt og følelse i de norske kirker i 1914, — det er alt intet, hvis livsnerven er lammet, den brændende nidkjærhet i at gjøre sig naturen — i videste forstand — underdanig.

Vort daglige virke og vor personlige hjertestrid er det som bærer landet. Ut herfra maa ogsaa vor vilje til værn om livsvilkaarene fødes. La det derfor aldrig saa meget gjælde at samle penger til dyrkning og til forsvar (— naar penger er *offer,* er de en form for kamp), *livsmomentet* ligger i jubelaaret som ellers i hvordan vi hver for os gjør vort eget arbeide og fører vor egen inderste strid med naturen. Men i kirken skulde haandens og hjertets kamp møtes i den erkjendelse, som Wergeland netop former slik med tanken paa 1814: Kun mot sved sælger himlen sine goder til menneskene!

Eiv. Berggrav-Jensen.

FANDEN OG HANS ANTIKE FØLGE.

Et kapitel av antikens gjengangerliv i middelalderens kunst.

Det dunkle tungsind, som hviler over den tid, historien kalder «Middelalderens mørke aarhundreder» — tiden omkring aaret 1000 — præger naturligvis ogsaa hin tids folkefantasi og har maaske intet pregnantere uttryk end tidens stadige syslen med djævleforestillinger.

Den hænger nøie sammen med middelalderkirkens hele mørke hierarkiske karakter, men specielt med frygten for den ved aar 1000 ventede verdensundergang og alle de rædselsbilleder, denne frygt fremkaldte.

Men det er et spørsmaal, som bør ha sin interesse, at undersøke hvorledes det gik til, at disse mørke djævleforestillinger, naar de gav sig luft i billedverker, i væsentlig grad laante sine motiver fra den lyse græske og romerske antik, den kunst, som selv netop ingen djævleforestillinger eiet

Det dunkle og spøkelseagtige i de efterhaanden av jorden opgravede mørke bronceskikkelser fra den antike tid, disse sønderslagne marmorhermer og disse mosgrodde hedningemure opflammet tidens forvirrede fantasi til mystiske fortællinger om disse verkers overnaturlige oprindelse og egenskaper og satte dem saaledes i forbindelse med dæmoniske magter.

Men den ældste og dypeste grund til antikernes dæmonisering turde vel være at søke i selve det ny testamente, i Pauli ord 1ste Kor. 8,5: «Ti omendskjønt der og er saakaldte guder, enten i himmelen eller paa jorden, saasom der er mange guder og mange herrer, saa have vi dog kun én Gud», sammenholdt med 1ste Kor. 10,20: «Hvad hedningerne ofre (guderne) ofre de djævelen og ikke Gud». Det første av disse ord synes jo at uttale de hedenske guders virkelige eksistens og det andet at identificere dem med djævelen, og har tydeligvis allerede i oldkirken befæstet den forestilling,

at de græsk-romerske guder og andre antik-mytologiske væsener ikke var digtede fantasibilleder, men virkelig eksisterende onde aander, som urettelig hadde tilvendt sig menneskenes tilbedelse og endnu fremdeles drev sit spil for at forføre de troende, saasnart kirken et øieblik forsømte at holde dem under aaget.

Allerede i midten av det 4de aarhundrede finder vi hos Gregor av Nazianz en fortælling om, at da keiser Julian den Frafaldne en dag gjorde en spadsertur, viste hans ledsager ham nogle græske guder, der sat sammenkrøpet i et hul ved siden av veien av frygt for de kristne presters forfølgelser. Navnlig var eneboerne i ørknerne, hvis fantasi ophidsedes av ensomheten, sterkt utsat for de antike væsener, kentaurer og faunер, der befolkede skoge og berge og som mere og mere fra at være mellemformer mellem dyr og mennesker antok en diabolisk karakter. Allerede i selve antiken hadde jo forestillingen om dyriske kjønslige egenskaper heftet sig ved den fordrukne og kvindekjære kentaur som ved faunen, der overfalder skogens nymfer, og dette træk akcentueres alt mere jo mere de antike sagn gaar ind i den kristne folkefantasi, hvor navnlig efter korsfarernes store reiser denne fantasi fyldes med fabelvæsener, der erindrer os om Herodots reisebeskrivelser, om folk med hundehoder og folk uden hoder, om skiopoder og enøiede arimasper.

I denne luft trivedes fortællinger om dæmoniske dyr og menneskeformer, og tiden fyldes med sagn om djævleforskrivninger, som St. Theofilus's, om djævletilbedere som de frisiske Stedinger, om djævlefester som heksesabaterne i de tyske skoge, hvor den græske Hekate og Helena gaar ved siden av den germaniske mor Hulda.

Men fra først av hadde faunerne og kentaurerne hos de kristne snarere et drag av vemod over deres halvmenneskelige tilværelse end av noget dæmonisk. St. Hieronymus fortæller i sin fremstilling av eremiten Paulus's liv om den hellige Antonius's møte med to lys levende eksemplarer av disse halvmennesker.

Han fortæller, at da den 90-aarige eremit St. Antonius i aaret 340 begav sig ind i den Thebanske ørken i Øvre-Egypten for at opsøke eremiten Paulus, møtte han midt i

ørkenen et menneske, som var sammenvokset med en hest, «en av dem, digteren kalder kentaurer». Da han fik se den, slog han korsets tegn for sig og spurte den saa, om den kunde vise ham veien til Pauli bolig. Da utstøtte kentauren nogen barbariske toner, idet den forgjæves forsøkte at gi et velklingende svar, viste ham med sin høire haand veiens retning og forsvandt i hurtig flugt. Om dette var et skrømt av djævelen for at forfærde den hellige mand, eller om den paa fabelagtige væsener saa frugtbare ægyptiske ørken ogsaa skjuler dette slags dyr, lar forfatteren uavgjort.

Men neppe var kentauren forsvunden, før St. Antonius, da han var kommen ind i en stenfuld dal, saa et menneske av almindelig størrelse, men med høkenæse, horn i panden og bukkefødder komme sig imøte. Som til et fredstegn bød han eremiten dadler, og paa dennes spørsmaal om, hvem han var, svarte han, at han var en dødelig, en av ørkenens beboere, en av dem, hvem den i saa mange vildfarelser hildede hedendom tilbad under navn av fauner. Han kom nu for i den hele hjords navn at be den fromme mand opsende en bøn for dem til deres fælles herre, som de hadde hørt var kommet hit til verden for at frelse menneskene. Oldingen, som blev dypt bevæget over dette vidnesbyrd og forundret over, at han kunde forstaa dyrets tale, ropte et ve over Alexandria, som istedetfor Gud tilbad alle slags fabelvæsener, mens dyrene talte om Kristus. Han hadde endnu ikke ophørt at tale, da det hornede dyr hurtig løp sin vei. Forfatteren tilføier, at det var notorisk, at et saadant dyr var fanget levende og ført til Alexandria, og at dets balsamerte lik var sendt til keiseren i Antiochia.

Den hele episode er vel nærmest at anse som en billedlig fremstilling av de aandelige farer, som eneboerlivet i ørkenen kunde medføre, selv for de frommeste, idet ensomhetens gru foregjøglet dem syner og fristelser. «St. Antonii fristelser» er jo bekjendt nok. Her er vel altsaa allerede i den oldkristne tid den tanke oppe, at det er menneskehjertets onde, dyriske drifter, som er legemliggjort i disse antike skikkelser, og altsaa at der bestaar en forbindelse mellem dem og de dæmoniske magter. Men endnu er de ikke egentlig selv onde magter.

Kentaurernes overgang fra forvildede halvmennesker til dæmoner utgjør da det næste skridt paa deres vei til at repræsentere selve den onde. Det ældste vidne om denne overgang har vi vistnok at søke i en av miniaturerne i den meget gamle vatikanske Virgil-kodex. Kentauren er nemlig her avbildet ved Æneas's besøk i underverdenen i overensstemmelse med Æneiden VI 286.

For den middelalderske miniatur-illustrator er jo underverdenen identisk med helvede og dets beboere altsaa djævle. Her er saaledes vistnok overgangsleddet at finde mellem den ældre og den yngre middelalders forskjellige opfatning av kentaurer og fauner, først som skogmennesker, senere som djævelens ledsagere og tilsist som djævelen selv.

Ti efter nogen aarhundreder foregaar der en yderligere forskyvning av deres væsen i retning av det diaboliske. Da de nordalpinske folks fantasi er begyndt at befolke skog og fjeld med sine egne nationale naturaander, kobolde og dverge, nixer og alfer, opstaar i de lærde kredse ganske naturlig spørsmaalet om, hvor der da er blit av hine gamle naturvæsener, som man kjendte fra de gamle klassikere saavel som fra den antike kunst, og svaret lyder i tidens smak: Da antikens guder er djævle, er naturligvis antikens lavere naturaander djævelens følgeslagere, et slags underdjævle, som kirken nord for Alperne saa avbildet efter de dem bekjendte antike forbilleder, medens den lavere helvedespøbel, som vi snart skal gjøre bekjendtskap med, av de kirkelige kunstnere avbildes ut av fantasien eller ialfald uten fuld bevidsthet om, at ogsaa i denne kreds antik avstamning hist og her forekommer: Men hans diaboliske majestæts egentlige hofstat, den infernalske adel, er laant med fuld bevissthet fra antikens kjendte skikkelser, kentaurer og fauner, sirener og harpyer, til hvilke endog guder som Saturnus, Pluto, Hekate og endog selve fru Venus «die Teufelinne» slutter sig for at indta sin plads i fandens følge. Men ut av denne kreds hæver sig fauner og kentaurer tilsist op paa selve helvedes trone.

Karl den stores søn biskop Drogo av Metz eiet en sakramentsbok som endnu findes i Pariserbiblioteket. Jeg har desværre ikke set den eller nogen gjengivelse av den, men skal her beskrive de os vedkommende figurer efter en god kilde

(Hugo v. Blomberg: Studien zur Kunstgeschichte I, side 25): «De dæmoner som utdrives av de besatte er sorte vingede figurer, svagt schattert i rødt, men uten grimaser og kunster — de ligner fuldkommen hine *etruriske gravvægtere* (formentlig de sorte genier som med treforker og gafler drar sjælene ned i Hades). Men ogsaa den skikkelse som, gjentagen tre ganger med faa avvikelser, fremstiller fristeren i ørkenen overfor Kristus, er hverken monstrøs eller avskrækkende; skjægget, med langt vildt haar i fiolet som det synes laset tunika med ærmer og med nøkne ben ligner han samtidig en betler og en attisk filosof».

Et eller andet antikt drag i kostyme eller holdning maa vel ha fremkaldt denne ideassociation hos beskriveren.

Omtrent ganske samtidig (ca. 870) er det ovenfor omtalte Byzantinske haandskrift av Gregor av Nazianz prækener (likeledes i Pariserbiblioteket), hvor vi ser keiser Julian betragte de engang saa mægtige græske guder, ængstelig sammenkrøpne i hullet, skjule sig for at undgaa sine kristne forfølgere. De er avbildet som smaa graa mennesker, stygge og forsynet med korte horn i panden, rigtige faunshorn

At det her har været kunstnerens mening at fremstille de antike guder som djævle i overensstemmelse med 1ste Kor. 10.20 fremgaar av, at han i en anden miniatur fremstiller fristeren i ørkenen netop i den samme skikkelse som hine guder i hulen.

Saaledes synes da faunen at være blit selve satan, men dette er til at begynde med kun et enestaaende tilfælde — det er kentauren som først bestiger helvedestronen for alvor i middelalderens billedkunst.

»Omkring aar 1000 begynder kentaurens store tid, hans blomstringsperiode, i hvilken han stiger op til repræsentant for selve satan. Som saadan utstyres hestemennesket gjerne med den bue og pil han allerede hadde eiet i antiken som medlem av dyrkredsen (Zodiaken) som skyttens stjernebillede, men stundom ogsaa med sverd og skjold. Pilene faar da betydningen fra Epheserbrevet 6,16, hvor der tales om «alle den ondes gloende pile». Utstyret med disse pile er jo kentauren ganske logisk «den onde» selv.

Det er utrolig, hvor populær kentauren i denne egenskap

er blit i middelalderens kunst. Det er snart sagt en uendelig mængde kirker overalt i Europa, især i det 11te og 12te aarhundrede paa hvilke han optrær.

Helt op i vore egne ensomme fjelddaler har den thessaliske bueskytte forvildet sig; vi finder kentaurer paa en kapitæl i Urnes kirke, paa en terracottaflise fra Hovedøens kloster, paa en dørplanke i Lilleherreds kirke, paa korstole fra Tyldal og Rennebu kirker samt i Lunner kirke og i Stavanger domkirke.

Med aaret 1200 begynder hans herredømme at avta i billedkunsten, men henimot middelalderens slutning optages han av Dante i hans «Inferno» efter Virgils skildring og i billedkunsten av Bernardo Orcagna og reddes av *Jacopo della quercia* ind i Renæssansen. Paa korstolene i Basels Münster optrær han i geistlig ornat — det er reformationen som melder sin ankomst ved sin opposition mot geistligheteus laster. Der er vel faa antike figurer der i middelalderen har faat en saa stor utbredelse som kentauren, og derfor kan den vistnok takke sin dobbelte egenskap av dyrekredsfigur og djævel.

Men omkring aar 1200 foregaar der et tronskifte. Den trone, fra hvilken kentauren stiger ned, indtages av hans medbeiler faunen. Aarsaken til tronskiftet er ikke klar. Det synes som om maaske det store dyrelegeme og den sammensatte form har forekommet tidens kunstnere at være et noget komplicert apparat for fremstillingen av en saa folkelig og hyppig avbildet figur som hans diaboliske majestæt.

Overgangen fra kentaur til faun synes at dannes av de stundom i miniaturerne forkommende tobenede mellemformer mellem kentaurer og fauner som med armer istedetfor forben staar opreist paa bakbenene og tydelig nedstammer fra de antike stangende, hornede og med en bukkehale utstyrte panisker, og fra panisken til faunen er veien jo ikke lang. Allerede paa portalen i Saint Trophime i Arles maa faunen laane djævelen sine horn og sin hale, men hestefoten blir hængende ved faundjævelen som en reminisens, et rudimentært organ, et residuum av kentauren og følger siden djævelen i alle tider. Det er altsaa vel oprindelsen til djævelens hestefot.

Paa samme tid som nu alle slags djævle, baade Satan

selv i sin majestæt og hans hofstat, navnlig de av de besatte utdrevne djævle avbildes som faunер, utvikler selve majestæten sig i former som driver den længer og længer bort fra den antike kunsts mere diskrete skikkelser, ut i den raaere middelalderske fantastiks vilde bisarrerier. Maalet er nu at sammenhope alle de græsseligheter, der kan opskræmme en en barnefantasi: han beholder faunens horn, men munden spyr ild eller knaser fordømte mellem tænderne; hænder og føtter er besatte med klør, øinene ruller i sine huler. En hale har han ogsaa som levning av faunen, men paa ryggen bærer han flaggermusvinger.

Som «mørkets fyrste», «Imperator dæmonum», finder vi ham baade syd for Alperne i domen i Otranto, hvor han med sælsomt opadbøiet hakeskjæg troner paa en drage, og i et relief paa Notre Dame de Paris' midtportal rugende over en gruppe av kronede og mitrasmykkede konger og kirkefyrster (13de aarh.). I Ramersdorferkapellet i Bonn (ca. 1300) omgaves han av flammer og forsynedes med ildrøde flaggermusvinger.

Allerede omkring 1200 begynder djævelen at bli et infernalsk motbillede av treenigheten, idet han avbildes med tre ansigter. Stundom holder han i hver av de tre munde en fordømt, som han søndertygger.

Men ogsaa denne trinitetsparodi søker efterhaanden tilbake til antike motiver, til antikens Kerberos med de tre hoder og Geryon og Hekate med de tre legemer, og tilsist avbilder man ham i tre figurer, der er hinanden fuldstændig like — ganske som man samtidig avbildet treenigheten som tre trillinglike personer. Faunshornene vokser ut til slanger, mens en strikke om halsen eller endog en lænke (Apost. 20,1) erindrer om hans endelige undergang.

En interessant, sterkt reflektert symbolik paa de dyriskdæmoniske lidenskapers indre tvedragt, der sønderriver det ondes væsen, er det, naar Satan foruten det hode, han bærer paa sine skuldre, forsynes med et skarpnebbet høkehode mellem lænderne — avlekraftens organer forvandles til fortærelsens og sønderrivelsens truende redskaper, forsynet med sit eget dæmoniske bevidsthetsorgan, der kjæmper mot det, som sitter oppe paa halsen.

Denne det ondes eller den ondes indre tvespalt mangfoldiggjøres endelig ved fremstillingen av fordreiede ansigter paa Satans mave, paa hans knær og skuldre, ja endog paa haken og brystet.

Han omgives av et rent ornamentalt panser, der bedækker det hele legeme med et spil av maskeformer. Vi finder i antiken lignende levende ansigter paa hjelmer og halvstøvler, paa skulderbaand og benskinner, likesom paa kar og redskaper, og vi tar neppe feil i at avlede disse djævlebizarrerier fra hine antike rustninger med maskefremstillinger ved arme, skuldre, bryst o. s. v.

Antike er visselig ogsaa de vinger paa hælene med hvilke Satan stundom utstyres i likhet med Merkur — her rigtignok flaggermusvinger. Stockholms kgl. bibliotek eier i titelbladet paa sin «Gigas librorum» et fortræffelig eksemplar av denne middelalderske djævletypus, som endog har git dette manuskript navnet «Djäfvulsbibelen».

Saa sørgelig endte altsaa disse antike fauner, som engang ønsket St. Antonii forbøn hos den himmelske fader, med at bli prototyp for hans store motstander.

Paa samme tid som den faunlignende djævel gaar over til en middelalderlig rædselsmajestæt, der jo mere den forlater det antike grundlag stadig synker mere ned i det groteske, — paa samme tid supplerer han sin hofstat fra antikens mythiske fantasiverden. Først møter vi i de kirkelige skulpturer to dæmoniske hofdamer ved Satans hof, som vi kjender vel igjen fra antiken: *Sirenen* og *harpyien*.

Sirenen har ført et vidt omflakkende vandreliv i middelalderen — vi finder hende endog ved kentaurens side paa den ovenfor nævnte korstol fra Rennebu kirke i det Trondhjemske, hvor man dog vel neppe kjendte sirenerne som saadanne, men vel desto bedre de nordiske havfruer.

Her turde saaledes være den rette plads til i korthet at redegjøre for, hvorledes sirenen er blit stammoder til vore havfruer, der som vi skal se ikke er av germansk, men av græsk familje.

Sirenen er et søskendbarn av sin kollega ved fandens hof, harpyien, og jo mere de to kusiner fjerner sig fra sin antike familje, des vanskeligere blir det bestemt at skjelne

deres billeder fra hinanden, ja tilsist saa umulig, at vi nødsakes til at behandle dem under ett.

Sirenerne er ifølge den græske myte døtre av flodguden Acheloos og den tragise muse Melpomene, fra hvem de har arvet sin forføreriske sangstemme, hvormed de lokker menneskene til sig for at dræpe dem. *De avbildes som kvinder men med fugleføtter og vinger.* De gruopvækkendé harpyier er derimot oprindelig vindgudinder og eier ikke Sirenernes forlokkende stemmer. De fører de døde i furiernes arme og avbildes paa antike gravmæler som dødssymboler (Harpyie monumentet i Xanthos, Brit mus.). *De avbildes som fugle med fuglekløer og fuglekrop, men med kvindelig bryst og hode.* Da Virgil hensætter harpyiererne til underverdenens indgang (Æn. 6, 289) turde det vel nærmest være gjennem denne av oldkirken sterkt benyttede digter, den kristne kunst fra først av har bemægtiget sig dem likesom kentauren og i overensstemmelse med deres antike natur gjort dem til dæmoniske væsener.

Nærmest turde man vel komme den kristne opfatning av de to mer og mer sammenvoksende antike damer ved at si. at harpyierne betegner selve lasternes smuds, men sirenerne fristelsernes sødme. Ogsaa oldkirken betoner sterkt baade sirenernes fuglelikhet og deres skjønne sang. Da forekommer allerede hos Esaias 13,22. som i vor oversættelse lyder: «Og Ijim skal *synge* mot hverandre i deres forlatte (huse) og drager i de lystige paladser».

Hvilket oversættes av Hieronymus: Et respondebunt ibi ululae (ugler = Ijim) in aedibus ejus, et Sirenes in delubris voluptatis».

Mens den græske oversættelse gjengav det hebraiske ord for strudse, som forekommer i vers 21, med «Seirenes», siger Tertullian om sirenerne, at de er «monstruosae fabulosaeque cantrices (uhyrlige og fabelagtige sangerinder) og endnu ved aaret 600 omtaler Isidorus av Sevilla sirenerne i overensstemmelse med den græske myte, som syngende væsener, halvt jomfruer, halvt fugler med vinger og klør.

Naar Albrecht Dürer i randtegningerne til en bønnebok (i Münch. bibl.), hvor han skildrer Herkules's kamp med harpyierne, istedetfor fuglehaler har git disse *slange*haler,

saa har han vistnok hat gamle, nu tapte, tidlig middelalderske miniaturer at støtte sig til. Melusina siges jo at ha hat slangehale til sin forføreriske overkrop, og det er saaledes ikke usandsynlig at en saadan mellemform har eksistert baade for sirener og harpyier.

Men fra slangehalen er overgangen til en fiskehale jo temmelig let, hvis denne sidste form kan literært paavises i en ældre tid. Den med Isidorus omtrent samtidige anonyme forfatter av «Monstra» (ca. 600) er vistnok den første middelalderske skribent, der omtaler sirenerne som forsynet med «skjællede fiskehaler», og i det 12te aarh. skildrer Alanus ab Insulis (visselig efter billeder) sirenerne som halv jomfru, halv fisk. Forfatteren av «Monstra» har vistnok hentet sin visdom fra antiken, idet baade Aelian og Plinius omtaler, den ene havmænd ved Taprobane (Ceylon) og den anden havfruer ved Cales (Syditalien), der har været seet i keiser Tiberius's dager. Saa staar da havfruen færdig som sirenens datter og forekommer hyppig, enten man nu vil kalde hende sirene eller havfrue avbildet i det 12te aarhundredes især nord-franske kirker, navnlig i Normandie. I miniaturerne gir man hende stundom en harpe i armen for at antyde hendes sang. Hvis min hukommelse ikke slaar feil har jeg bl. a. seet hende i domkirken i Genf.

I denne form er hun — uvist naar — naaet til Tyskland, hvor hun som «Meerweib» (havfru) har bevaret sirenens lokkende sangstemme. Det er den samme «feuchtes Weib», som synger for Goethes fisker, som hun lokker efter sig ned i dypet, likesom man i Danmark vet, at i de maaneklare nætter «hæver hun sig op og sagte harpen slaar», og at «høit over bølgen lyder havfrusang» (I. L. Heiberg i Elverhøi). Dette at havfruen synger paa samme tid som hun har fiskehale viser jo uimotsigelig tilbake paa «de sirener», som nævntes ca. 600 i «Monstra».

Følger vi sirenen frem til middelalderens slutning hvorfra hun gaar ind i renæsansen, saa ser vi hende ca. 1280 optræ i Konrad av Würzburgs digt «die Goldene Schmiede» som den dæmoniske forførerske i motsætning til digtets hovedfigur Jomfru Maria. Hos Dante (Purg. 19,7) er sirenen billedet paa den ved sit ydre skin forføreriske, men i sit indre

jammerlige verden. Hun, der engang paa oldkristne sarkofager likesom hos Homer hadde sunget saa forførerisk for Odysseus og hans mænd, er nu kun en skygge av sig selv: blek, skjeløiet og med halvfortærede lemmer fremtrær hun for endnu engang at friste den florentinske digter med sin sang. Men da den hellige jomfru sønderriver hendes klædebaand, viser der sig et forraadnet legeme, hvis stank vækker digteren av hans drømme. «Sic transit gloria mundi».

Til denne kvindelige hofstat slutter sig den mandlige. Likesom tjenere ofte imiterer sine herrer, saaledes fremtrær som vi allerede har seet smaadjævlene gjerne i sin herres dragt som fauner, panisker eller kentaurer. Til dette hof slutter sig som alvorlige gjæster døden, personificeret gjennem det græsselige hode med det aapne gap, der sluker menneskene uten forskjel. I hans følge optrær den trebente helhest og gravsoen. Ved dette hof møter vi ogsaa antikens natlige blodsugere, Lamiia og Empusa, Incubus og nattemaren og mange andre bekjendte, som gir mer eller mindre tilfældige gjæsteroller ved Satans hof. Men omkring dem bevæger sig saa i broget mængde den lavere «halvedespøbel».

Herhen hører alle disse kriblende smaa drager, som paa vore stavkirkeportaler biter over kirkens vinrankestamme, men likesaa ofte i raseriets blindhet biter over sine egne haler. Hit hører disse rem- og traadformede ormer, som slyngede i hinanden, fra de irske manuskripter er sprængt ut over middelalderens kunst, hit basilisker og salamandre, svin og bukker, padder og spyfluer i endeløs mangfoldighet.

Ogsaa enkelte av disse turde vel, omend kunstneren ubevisst, nedstamme fra antiken, men jo mere djævlebesat denne side av middelalderens kunst blir, desto mer fjerner den sig fra antikens lyse lande, og tilsist er neppe et spor av dens antike oprindelse tilbake i middelalderens djævlefantasi.

At skildre typens vandring fra middelalderens former til den form djævelen antok efter fremkomsten av Miltons «tapte paradis» frem til Goethes Mefistofeles i Faust og de tilsvarende kunstformer, ligger utenfor denne fremstillings ramme.

L. Dietrichson.

KRISTENDOMMENS HENSIGT.

Kristendommens hensigt er at *frelse* os. Fra begyndelsen av bruktes ordet *frelse* mest med tanken paa den sidste dom: Kristus skulde «komme igjen fra himlen for at frelse os fra den kommende vrede». Det maatte saa være; ti hvordan vi end skal forstaa det, enten det var en av Gud tillatt misforstaaelse, eller det skyldtes en bestemt plan som verdensstyreren siden forandret, — en kjendsgjerning er det utvilsomt, at hele det første hundredaars menighet ventet Kristi gjenkomst og verdens ende i sin levetid. Og dette hadde uten tvil den sterkeste virkning i mange retninger, baade til at skape avgjort kristendom og utholdenhet i motgang, og til at mindske interessen for kulturlivet og det jordisk menneskelige i det hele; se f. eks. hvordan Paulus fandt det raadeligst for de kristne ikke at gifte sig, fordi «tiden er kort, saa at herefter de der har hustruer skal være som de der ikke har – – og de der bruker verden som de der ikke bruker den; ti denne verdens skikkelse forgaar». Han vilde, sier han, spare korintierne for den trængsel som endetidens katastrofer i særlig grad maatte bringe over dem der hadde hustru og barn.

Men Kristus kom ikke igjen. Istedenfor endetidens lynskjælvende aftenhimmel har vi faat kirkehistoriens lange, graa dag. Fra tid til anden stiger der et rop fra hyrderne og hjorden om at verden er blit gammel og at Herren er nær; men altid paany har det hittil vist sig at disse røster ikke var autorisert fra høieste sted. Følgen er at ogsaa det nytestamentlige ord *frelse* har skiftet betydning. *Døden* er traadt i dommens sted. Frelsen er ikke «redningen fra den kommende vrede», men «en salig død». Og kristendommens hovedhensigt er gjennem denne salige død at redde os fra den hinsidige pine.

Jeg mener dette er galt. At historiens gang, som er

Guds og Kristi tale til os, vil ha os til at lægge vegten paa et andet punkt. Den sætter, efter min mening, streken under en anden betydning av ordet frelse, en betydning som ogsaa findes i det nye testamente, nemlig at *utfries fra det ondes magt*. «Idag er frelse blit dette hus til del,» sa Jesus, da det viste sig at hans hjertevindende frelserkjærlighet hadde løst Sakkæus fra hans pengekjærhet; «han har utsendt mig for at forkynde fanger at de skal faa fribet, — — for at utfri undertrykte», saaledes beskrev han selv kristendommens hensigt.

Det som hittil har gjældt for at være kristendommens hovedhensigt, nemlig at fri os fra hinsidig pine ved en salig død, synes da ogsaa, ialfald for en tid, at miste sin magt over folks sind. Vi indretter os stadig bedre paa denne side av døden, og jo taaleligere vi faar det her, desto mindre plads faar tanken om det hinsidige liv i vor sjæl. Dertil kommer, at den gamle bastante tro paa Helvede er sterkt rokket i folks sind. Bibelen taler jo heller ikke om endelig fortapelse før efter dommen, og de fleste kristne, deriblandt alle katoliker, mener at i «mellemtilstanden», mellem døden og dommen, er Kristus virksom til frelse for sjælene, først og fremst for dem som ikke møtte ham i dette liv, dernæst ogsaa for andre, ogsaa for os som satte alt vort haap til ham: «Gud skal fuldføre den gode gjerning i os *til Jesu Kristi dag*».

En følge av at kristendommens hensigt har været sat i dette, gjennem en salig død at fri os fra hinsidig pine, er nu særlig den, at den i høi grad *mangler erende til unge og sterke mennesker*. Den blir først og fremst alderdommens trøst for de gamle og slitte, og hjælp i nøden for havarerte og skibbrudne liv. Men vi venter ikke at ungdommen skal ha synderlig bruk for den. For den lider jo ikke — som regel — under livets nød; synden optræder nemlig først som lokkelse og vakre blomster, før den, i høstens tid, bærer sin bitre frugt; og det er langt til høsten, endda længere til vinteren; kanske det ikke engang er Guds mening at ungdommen skal beskjæftige sig meget med tanken paa *døden*. Men for det store kristnede folk er kristendommen fremfor alt blit det eneste raad man vet mot døden; dens tegn, korset, er blit til forkortelse for: død. Og for flertallet av vor konfirmerte ungdom, for hvem døden er en fjern drøm,

blir konfirmationen deres farvel til kirke og kristendom, ialfald for mange aar.

Selvfølgelig vil denne betragtning av kristendommen som de slitnes og bøiedes religion altid beholde sin ret. Altid vil de slitte og trætte ha en hjerteplads hos vor Frelser. Og, om end kanske sjeldnere end man tror, hænder det sikkert, at smerten ved eller frygten for døden faar folk til at vende sig fra sig selv og det onde til Gud.

Men det egentlige motiv til at bli kristen forekommer mig dog, under den historiske situation vi nu lever i, at maatte være dette: det *haster med Guds kongerike, det er alarmerende nødvendig at faa overtak over det onde.* Kristus forkynder og formidler os Guds venskap i den hensigt, at vi skal bli nye mennesker. Og dette med to formaal for øie: For det første, *forat vi, hver for sig, skal realisere vore egne muligheter.* Istedenfor at se det frygtelige i et menneskes skjæbne i en usalig død — hvorom vi litet eller intet vet — skulde vi se det deri, *at han ikke blir det, han er eslet til.* Vi gjør skaperens plan med os til intet. Den evindelig gjentagne historie om menneskets syndefald, om barndommens uskyld som forgaar og de onde vaner og den onde samvittighet som hopes op gjennem aarene, skal ved Kristus avbrytes; i stedet skal der komme et liv i freidig og haabefuld kamp mot det onde, i god samvittighet — den vi er døpt til, for daaben er bøn til Gud om en god samvittighet, sier Peter — i fremgang mot fuldkommenhet. Efter opdragelse i et kristent hjem midt i et kristnet land, og efter at ha levet mange aar blandt et naturfolk hvor Kristus bare saavidt har begyndt sit omskaperverk, er jeg ikke i tvil om at dette er hvad han vil og hvad der derfor er opnaaelig overalt hvor han faar raa helt med os.

Dette er Guds ene hensigt med den indsats i vort liv som heter Kristus, og som kirken er sat til bærer av. Men hans anden hensigt med Kristus er *at fornye verden.* Kristus vilde og haapet at naar Guds navn blev helliget og hans rike kom, saa skulde hans vilje ske paa jorden som i himlen. Det er snart to tusen aar siden han uttalte dette haap. Og jo flere generationer der gaar uten at haapet opfyldes og vor Herres vilje realiseres, desto større blir lidelsen og spændingen

for alle dem som tror paa Gud og den han utsendte for at frelse verden fra det onde. At der endnu kan tviles om hvorvidt det er det onde eller det gode som har overtaket i den menneskehets historiske fremmarsj som menneskesønnen valgte til sit hjem, er en saa rystende kjendsgjerning, at jeg synes det bare kan skyldes mangel paa kristelig almenaand, paa kjærlighet til Guds rike, vort fædreland, naar det ikke styrter os i de dypeste anfegtelser.

Saa meget mere skulde nu tiden være der til at vaakne op til en verdensomfattende og selvforglemmende aktion for Kristus, som vi lever i en aldrig før oplevet tid med hensyn paa verdenssamfærsel og aapne dører for alle aandskræfter, onde som gode, ogsaa for Kristi evangelium. Mindre end nogensinde før er nu tiden der til at sitte i ovnskroken som «lykkelige indehavere» av Guds rike, eller til at blankpudse gamle institutionelle eller konfessionelle ornamenter; heller ikke den historiske kritiks forgjæves forsøk paa at sætte brækstang under selve grundfjeldet vi bygger paa, vor korsfæstede og gjenopstandne herre, har vi tid til at staa og se paa; ut i stormen maa vi og ind i det intense bønneliv; der venter Kristus paa dem som endnu har troen paa jorden, for at vise os at han er i live og er sin opgave voksen.

Denne uhelbredelige og radikale oprørsaand overfor det ondes magt og herjing er det efter min mening, som maa være grundtanken og grundstemningen i al offentlig kristelig forkyndelse og særlig i al religionsundervisning for skolebarn og konfirmander. Al «den fordærvelse som paa grund av begjærligheten er i verden» formaner 2det Petersbrev sin tids kristne til at fly fra; det var det som laa nærmest naar man ventet Kristus igjen om 30—40 aar; men naar det er likesaa rimelig at verdens og kristendommens historie skal fortsættes i to eller ti tusen aar til, saa maa vi ta op det *positive* slagord, som ogsaa er det nye testamentes: *Overvind* det onde med det gode!

Og ganske særlig gjælder dette *de unge*. Er det paa den ene side Kristi maal at Guds vilje skal ske paa jorden som den sker i himmelen, og er det paa den anden side saa, at paa dommens dag skal vi faa os utlevert hvad vi har utrettet ved hjælp av vort legeme, godt eller ondt (2 Kor. 5, 10).

saa er det visst og sandt at av alle aldre er det ungdommen, livsvalgets og kursanlæggets tid, som trænger kristendommen mest, og at det er en fortvilet forvrængning av den naar man mener at det er dødsleierne som er Kristi specialitet.

For det er den verden vi lever i idag, Kristus vil ha forandret. Den vaander sig i høi feber paa grund av sygdomsstoffene som er opsamlet i dens organisme. De er ikke av ny datum, desværre; Jesus regner dem op i Mark. 7, 21, 22 som hjertets beboere, og mange aarhundreder før hans tid hadde profeterne reist anklage mot dem. Men virkningen av disse vore hjertefeil er blit mere fordærvelige og vidtrækkende end nogensinde før fordi vort *virkefelt* er blit saa vældig utvidet og stadig blir det mere. Hvor langt længere rækker ikke *forførelsen* gjennem bok- og billedtryk end den før gjorde ved det mundtlige ord! Hvilke veier aapner ikke verdenssamfærselen, den materielle og aandelige, for det ondes spredning, særlig for samvittighetsløs pengemagt, og den fri konkurranse for de svakes undertrykkelse, og demokratiet for rasende hevnlyst hos de undertrykte!

Summen av alt dette er at vort vesterlandske samfund i virkeligheten, trods al indflydelse fra gode magter, som alle har sin sidste kilde i menneskesønnen, har stelt sig slik at mange tviler om dets liv. Og dette skal vi la vore barn vite. Hittil har de nemlig fra sin religionsundervisning ingenlunde det indtryk at der er ild løs. At menneskeheten er i en rystende, livsfarlig tilstand fordi den enten ikke ser eller ikke vil det som Gud har eslet den til. De faar nok helst det indtryk at den hellige grav er vel forvaret, at kristendommen forlængst er indført og at den opretholdes ved en saa fredelig og beroligende institution som barnedaaben. Religionsundervisningen skulde være et krigsrop til opror mot det onde i den enkeltes og samfundets liv, og barnedaaben skal for voksne og barn gives karakteren av det den er, indvielsen til den hellige krig. Den søtladne religionsundervisning i søndags- og hverdagsskole og konfirmandklasser er, efter min mening, en fuldstændig misforstaaelse, som hænger sammen med det velvillige smil hvormed alle voksne finder det naturlig at behandle barn; selv om de smaa ikke kan

følge nogen detaljert klage over samfundets nød — skjønt noget f. eks. av den sociale nød forstaar ogsaa de — saa kan de dog beholde fra sine religionstimer indtrykket av den uforsonlige oprørsvilje mot denne verdens fyrstes regimente som er en væsentlig bestanddel av det nye testamentes religion og burde være det av alle religionslæreres og -forkynderes. At kristendommen ikke er forsvarer av et av Kristus erobret land, men angriper av et av hans motstander erobret, det skulde være opropet til alle unge. Og inde i sig selv kjender de alle hvordan de samme farlige kræfter rører sig. De kjender alle til misundelse og havesyke, hovmot og hat, til selvdyrkelse og utugt.

Det synes mig forresten utvilsomt at vor konfirmation falder 3—4 aar fortidlig, noget som vel har rent borgerlige grunde. Selv om skoleundervisningen i religion avsluttes med 14—15 aars alder, burde der dannes en institution bestaaende i en kort, men kraftig og *utelukkende opbyggelig* paavirkning av al menighetens ungdom mellem det 17de og 18de aar, helst i forbindelse med den *første altergang* for dem som valgte at slutte sig til menigheten, og denne første altergang var det som burde kaldes konfirmation. Under en slik paavirkning vilde et oprop til deltagelse i den hellige krig være endda mere paa sin plads end for barnene.

Jeg har ikke stor tro paa, hvad en tidsskriftartikkel kan gjøre til fremhjælp av et ændret kristendomssyn. Jeg har skrevet disse linjer mest som et utryk for hvad jeg tror fremtiden, det vil si kirkens herre, vil gi os. Det vi kalder frafald og nedgang er, efter min tro, bare den nødvendige forberedelse for den nye, agressive kristendom; «det maa bli værre før det kan bli bedre».

Johs. Johnson.

UNGDOM OG KRISTENDOM.

(Av *S. Bretteville Jensen*).

I.

Jesu interesse for *barn* og *ungdom* er ikke vanskelig at opdage. Om barn heter det med de kjendte ord hos Markus (10, 13 flg.) at han *tok dem i favn og velsignet dem*, idet han gik ut fra at Guds rike var noget som passet overmaate godt for dem. Ja han stiller endog det barnlige sind frem for os voksne som noget uundværlig saasandt vi selv skal bli optat og bevaret i Guds rike. Jesus bruker som bekjendt de sterkeste uttryk om det at forarge og ska aandelig netop *barn*, han siger de har sine engle som staar for Guds ansigt, og han har særskilte forjættelsesord for dem som for hans skyld og i hans navn antar sig og hjælper netop barn. Det ser da ogsaa ut til at barna har hat stor tillid og tro til den Herre Jesus; vi kommer til at tænke paa de vakre ord av Ingemann «mens børnene legte ham i favnen». Likeoverfor *dem* har det aabenbart passet i særlig grad paa Jesus det gamle navn hvorunder han var kjendt i enkelte kredser i den første kristenmenighet: *Venligheten*. Det var nogen som kaldte ham saa, fortælles det, og han har utvilsomt virket ogsaa netop paa barn med en særskilt *dragende* magt.

Hvad nu *ungdommen* angaar, saa er det værdt at lægge merke til at som Jesus selv var i verden som et forholdsvis *ungt* menneske under hele sin virksomhet, saa omgav han sig fra først av netop med en *ungdomsskare* —, utvilsomt av sandhetssøkende, oprigtige unge mænd for hvem det at gjøre Guds vilje var en stor sak —, hvor langt eller kort de ellers var kommet paa veien. Vi kan se ikke saa litet av den maate hvorpaa han omgikkes dem og behandlet dem; vi

skjønner hvordan han fra først av bandt dem til sig med en underlig dragende og betagende magt, saa de kjendte her var noget som det var en *stor lykke at faa fat paa*. Naar talen er om de tolv som «*forlot alle ting og fulgte ham*», er det sikkert saa at dette kjendtes av dem ikke saa meget som en *forsakelse* og et *offer* (selvom de nok i *svakere øieblikke* delvis kunde se det saa , kfr. Peters spørsmaal: Hvad skal da *vi* faa igjen?), men meget mer som en *lykke*, som et synlig tegn paa den nye store *naade* de fik opleve, at gaa med ham, at faa lov at bli *brukt* av ham i den store gjerning mellem menneskene! Jesus visste at tale til og søke tilknytning i *sandhetslængslen* og *evighetstrangen* hos et ungt menneske. Hvad han sa under forhøret tilslut den som *er av sandheten*, hører min røst» har ganske sikkert angit et av hans sterkeste *dragende* ord netop likeoverfor unge mennesker. For en lykke og ære at være saadan en «israelit uten svig»! Intet under at ungdom som kom i personlig berøring med ham, i likhet med et par av de første disciple uvilkaarlig merket sig *dag* og *time* for det første, avgjørende møte (kfr. Joh. 1. «Det var ved den niende time»). Jesus visste ogsaa det at ungdom *vil ha arbeide*, sættes i virksomhet med noget deres sjæl kan brænde for og som de selv kan vokse ved. Derfor stelte han sig ogsaa i overensstemmelse hermed naar det gjaldt de første disciple. Hvad de har faat istand av «kristelig præken» osv., har vel i og for sig været av temmelig blandet slags, saa ufærdige og uprøvede som de endnu var. Men han lar dem ikke føle for meget av det , stiller dem tvertimot side om side med sig selv som *medarbeidere* i Guds store rikssak. Og Jesus visste at ungdom ikke mindst dog ogsaa har en *naturlig trang til glæde*, og avviser alt tungt lovsnak om unødig faste og mørke ansigter («Hvordan kan I faa bryllupsfolkene til at faste saa længe brudgommen er blandt dem»). Det grep dem sikkert om hjertet naar han, ut fra sin tro til menneskenes store muligheter indenfor Guds rike, antyder menneskelivets herlighet i ord som de om *sjælens en eneste menneskesjæls* uendelige værd (mer end en hel verden!) og midt i en verden av saa megen kamp og nød og synd dog kan tale frit og stort om «*glæden ved at et menneske blir født til verden*».

Det forekommer mig ogsaa værdt at lægge merke til hvordan det netop er et *ungt* menneske det er sagt om det sterkt betagende: Jesus saa paa ham og *fik ham kjær*. Aabenbart med en særegen, haabefuld, værnende kjærlighet (Markus 10, 21), og med oprigtigheten hos den unge mand som det særegne tilknytningspunkt. Jeg har aldrig kunnet tro andet end at denne unge mand paa hvem Jesu blik har hvilet paa saadan særegen maate, dog nok tilslut vandt frem, saa han ikke bare gik «bedrøvet bort», men ogsaa naadde at komme *glad tilbake*, efter at ha fornegtet sig selv og tat kampen modig op paa det punkt hvor det var nødvendig for ham. Flere end hin unge mand har jo *fra først* av kviet sig ved operationen — men siden dog gaat til den med ydmygt og forstaaende sind.

* * *

Jeg har søkt at peke paa enkelte ting av det som jeg tror er karakteristisk for *Jesu* maate at ta barn og ungdom paa. Det er overflødig at lægge til hvordan Jesus heller ikke naar det gjælder saadanne mennesker kan eller vil spare dem for at *trænge ned i dypet av sig selv*, til altid større forstaaelse av den fælles menneskelige trang til *syndernes forlatelse* og *den Helligaand*, naade og kraft. Han vandret jo ogsaa *selv* sammen med dem, og lettet dem forsaavidt saken uten mange og sterke ord om synd og fordærvelse (— de sterke ord gjør forøvrig sjelden tilsvarende virkning paa unge mennesker) ti: *hvad blev de vel naar de saa sig selv ved siden av ham* (merk Peters ord: Herre gaa fra mig — jeg er en syndig mand!) Det er som den danske prest Pontoppidan siger i sin fortræffelige bok: Breve om Kristus til min gudsøn: *Hvad er du naar man dig ved solen har set?*

Men Jesus hadde syn for den ting som lyser frem i det fjerde kapitel hos Markus: *Det forholder sig med det aandelige liv som med det ute i naturen*, — først straa, *saa* aks, saa fuldt korn i akset. (Mk. 4, 28). *Han tror stort om den lille begyndelse*, — først og fremst fordi han har grundfæstet tillid til *saakornet selv* («sæden er Guds ord, Mt. 13), men virkelig ogsaa fordi han har tillid til *det i et*

menneske som kan danne tilknytning for Guds ord og *Guds gjerning*. («Av sig selv bærer jordens grøde —, først straa osv. — Mk. 4, 28, «Om nogen *vil gjøre* Guds vilje» Joh. 7, 17 «Om nogen tørster — —» Joh. 7, 37 —, ordene hos Joh. om *Faderens dragelse til Sønnen* Joh. 6, 37, 44 —, se ogsaa ord som de om sennepskornet og surdeigen —, Mt. 13, 31, 33)

II.

Spørger vi nu hvordan *vi* i vore dage, i *forkyndelse* og *omgang*, stiller os likeoverfor barn og ungdom, sammenlignet med hvordan *Jesus* tok fat, saa frygter jeg for at det ofte vil se slemt ut for os. Ikke bare saa at han gjorde det saa uendelig *meget bedre* – det maa jo saa være – men saa at vi sørgelig ofte kommer bort fra de store *retningslinjer* som aabenbart lar sig paavise i Jesu syn paa og forhold til barn og ungdom.

Hvad nu *barna* angaar, saa er det desværre kun altfor aabenbart hvordan de mangengang blir stedmoderlig behandlet i vor kirke – og det av baade «lærd og læg». I kirkerne har de sandt at si oftest litet at gjøre under vore almindelige gudstjenester, ialfald naar vi tænker paa prækenen. For det er vistnok i de rene undtagelsestilfælde at den passer for dem eller prøver paa i nogen grad at ta særlig hensyn til dem. Vi har jo ogsaa saa faa av dem der, vi har selv saa temmelig vænnet dem av med det, er jeg bange for. Bortset fra de saakaldte «barnegudstjenester», som ogsaa ofte blir litet virkelig barnslige, glemmer vi saa altfor ofte at kirken hvor de blev døpt engang i Faderens, Sønnens og Aandens navn, dog ogsaa likeoverfor dem skulde prøve om ikke de klokker og andre saker hvormed den vil «kalde paa gammel og ung» ogsaa kunde eie toner og ord som virkelig var skikket til at kalde paa barn og faa dem til at komme igjen. Det synes likesom at ligge under vor værdighet at beskjæftige os for alvor med vore barns religiose livsnæring i kirkerne —, for ikke at tale om bedehusene og de andre gudelige forsamlinger, hvor barna i almindelighet slipper endnu værre fra det, om de finder frem dit. Barna egner sig jo kun sjelden som objekter for det egentlige «*stangfiske*», for at tale med Johannes Johnson. Gaar man ut fra den be-

tragtning at kristenliv igrunden er litet værdt hvis det ikke kan føres tilbake til en bestemt oplevelse, et bestemt «brudd med verden» i avgjort forsiggaat «omvendelse», saa føler man jo med en viss ret at barneverdenen er en litet taknemmelig fiskeplads. Saa siger man gjerne — eller mener det — at kristenliv ligger igrunden ikke for barn. Naar de blir ældre og har «oplevet» baade det ene og det andet, saa kanske det tør bli noget av det. En faar jo «formane» dem saa godt en kan og holde frem «ordet», omtrent som til voksne mennesker ellers, men det blir sjelden noget arbeide med haab og glæde, og derfor heller ikke med *kraft* og *virkning*. For de ting hører nu engang sammen. Og dog er alt dette blodig uret mot de store barneskarer, med de mangfoldige ogsaa *lyse* og gode tanker og med den hellige daab bak sig.

Ja, *barnedaaben!* Hvor er det dog blit av den? Jeg undrer mig ikke over at selv en mand som prof. Taranger tar til for ramme alvor at efterlyse den i Bergen blandt sine folkekirkevenner! Bare det kunde hjælpe. Det er ikke nok at bli ansporet til ny, sterk iver i at præke omvendelse og alvorlig kristentro for barna. Vi som skal tale til dem og med dem om Jesus og Guds rike, faar først selv se til at omvende os fra alt vort skematiske, voksne væsen naar det gjælder disse ting. Vi faar i Jesu navn prove at forstaa baade den store barneven og de mange barn bedre end vi har gjort før, om vi kunde lære litt av den sjeldne kunst at tale til barn om Guds rike slik at de endelig engang kunde bli gla i det og finde noget for sig der — ikke bare for gamle nedbrutte mennesker — slik som de kunde ha glæde og hjælp i en liten enkelt fortælling om Jesus da de sat paa mors fang, eller som smaabarn i skoletiden. Vi faar se at forstaa den ting at *døpte* barn er ikke ganske det samme som *hedningebarn* — at de virkelig er *Guds* barn og ikke først og fremst blir at opfordre til at bryte op fra «fordærvelsens stad» for at styre mot «det himmelske Jerusalem» mens det endnu er tid, men at de har krav paa at faa se og høre noget om hvad deres himmelske Fader har til dem og under dem som barn hernede. Vi faar se at vinde noget mere tro paa den Helligaands gjerning ogsaa i vore barn, vi utmerkede luteranere med al vor utenatlærte visdom om barne

daab og mange andre ting. Vi faar se at skjønne ogsaa paa *den* maate litt bedre kristendommens væsen at vi ikke mest driver paa med at binde tunge byrder paa vore barn som vi godt vet vi ingenlunde selv kunde bære i den alder, men prøver med Jesus som «venligheten» overfor dem, og Guds rike som den store bevarende, dragende, lykkelige verden hvor der ogsaa er god plads for *barn*. for barnslig tro og barnslig lydighet, og barnslig glæde ved virkelig iblandt at gjøre Guds vilje.

Hvis vi følte noget mere av det lyse syn og det hellige kald som utgaar til os fra det deilige billede av Jesus med barna i fang, saa kom der kanske i vor hele kristendom noget mindre av det overvoksne væsen, og noget mer av det egte barnslige, med velsignet frugt for samlivet baade i hjem og skole, i kirker og bedehus. Jeg mener, heller ikke vi voksne skulde ha skade av det, og allermindst vor forkyndelse. Kanske blev den da noget mere skikket til at kalde frem og holde fast *barnet* i mennesket; til at sætte os istand til at frygte og elske Gud over alle ting og forlate os — virkelig barnslig forlate os paa ham alene, som Luther siger. Der var saa mange ting at si om dette med barna og det religiøse. For vi har syndet svarlig mot dem paa mange maater, er jeg ræd. Men jeg peker endnu kun paa én ting: Det forfærdelig skjæbnesvangre i saaatsige at «la dem gaa sine egne veier» omtrent til de blir voksne. Hvor stemmer det dog litet med hans aand som taler om barnas særskilte engler for Guds ansigt — om han dog kunde skape tjenere og værn for dem, av os som burde forstaa noget av det ut fra evangeliet! Hvor langt er vi dog borte fra *hans* hellige bekymring** som talte de svære ord om forargelsens forfærdelige mulighet naar det gjælder de smaa og ubefæstede. Og hvor langt borte fra ham som i sterk tro paa Gud og hans ret og magt over barna sa de forjættelsesfulde ord som vi kan saa godt og forstaar saa daarlig: *Guds rike hører dem til.*

Jeg vet selvfølgelig godt at det jeg her har sagt ikke rammer al «kristelig» barneopdragelse og forkyndelse Gud ske tak for hver far og mor, hver lærer og prest og læg forkynder som forstaar at føre Gud og barna sammen paa ret maate, slik at det alt i barnealderen faar bli noget stort og

glædelig utav det. Men jeg frygter for at det ikke er flere end at det jeg har sagt uten større vanskelighet vil kunne finde dem som vilde gjøre vel i at besinde sig for alvor paa det som her er nævnt. Jeg selv har ialfald ofte maattet kjende mig blandt dem som siger: Fader jeg har syndet.

III.

«Da jeg var et barn, *tænkte jeg som et barn, dømte jeg som et barn*» siger Paulus. (1 Kor. 13). Det blir kun daarlig forstaat naar det gjælder barnas forhold til kristendommen. Vi prøver litet at bli «barn blandt barna» (kfr. Paulus's ord om at bli *en græker for grækerne* osv.); det er jo ulike mer bekvemt at stelle sig med dem som om de var voksne. Det er bare det at det hevner sig stygt, i likhet med al anden synd imot naturen.

Ogsaa naar det gjælder *ungdommen* passer ialmindelighet Pauli ord — med en litt anden form; for ogsaa et ungt menneske tænker og dømmer dog gjerne paa en maate som netop hænger sammen med det *at de er unge*. Møter de saa kristendom og kristenliv i former som ikke eier nogen særlig tilknytningsevne likeoverfor ungdommen i dem, saa er det let nok at forstaa hvor galt det ofte maa gaa. Det er i og for sig en alvorlig sak at ville følge Jesus efter og være hans discipel — for unge som for gamle mennesker. Den som prøver at gjøre alvor av det, faar sagtens mer og mer kjende at saadan efterfølgelse betyr ikke litet av *stadig og fortsat vakthold og krigstjeneste paa jorden* — med den værste fiende indenfor selve fæstningen, *inde i sig selv*. Det er fristende nok at knipe undav —, og ofte meget velkomment at finde paaskud som kan retfærdiggjøre slik fremgangsmaate overfor ens egen samvittighet. Og jeg tror vi kun altfor ofte gir dem bekvem hjælp her, ved at forsømme at ta tilbørlig hensyn til *det unge i dem,* og ved at undlate at utnytte netop de sider ved kristendom og kristenliv som *unge mennesker* mest maatte kunne forstaa og bli grepet av. Som kristendom og kristenliv nu ofte møter ungdommen i forkyndelse og omgangsliv, faar de saa altfor meget indtryk av at det er noget som mindst av alt passer for *unge* mennesker, det er netop saa litet ved det altsammen som *drager dem til sig*, og saa

meget som *støter bort*. Hvad de faar høre om disse ting, det samler sig saa altfor meget om dette hovedindtryk: En mængde ting du *ikke maa!* — og netop saa meget av det jeg har lyst paa og interesse for som ungt menneske. En yngre dansk arbeider sa engang: Hvorfor skulde jeg nærme mig til Gud? Jeg kjender bare Gud som den der siger: *du maa ikke!* Hver gang jeg som ung gut hadde lyst til noget, kom Gud og sa: *du maa ikke!* Det er det ikke stor stas ved». Nei, ganske vist. Men — for at tale med den danske prest Skovgaard-Petersen: Mon det nu ogsaa var kristendommen som altid sa: «Du maa ikke!» Mon det ikke snarere var en eller anden daarlig pædagog der misbrukte kristendommen. Det er mer end sandsynlig.

Jeg saa nylig i det herværende indremissionsorgan en klage over at det var saa vanskelig at faa *ungdommen* til at søke «møterne» — og særlig til at komme igjen; det er nok altfor aabenbart, og det kan i adskillig grad utvides til ogsaa at gjælde *kirke*besøket. I og for sig er dette en farlig sak, — for arten av en forsamling efterlater sterke indtryk ikke mindst hos den ungdom som maatte komme med iblandt. Og saa ligger det saa nær at si: *For os unge* er det altsaa neppe særlig egnet. Missionsbladet som jeg nævnte, antydet ogsaa nødvendigheten av at ta særlig sigte paa ungdommen, for at faa fat paa dem og holde dem fast. Men jeg frygter for at alslags mere ytre midler litet hjælper, hvis man ikke gjør alvor av at ta hensyn til *ungdommen* i dem. Selve *forkyndelsens art* kommer mest til at gjøre utslaget. Der er endnu saa meget som støter *unødig* bort. Livet blir snevret altfor meget *ind* for dem; slik som kristentro og kristenliv blir skildret, kjendes det igrunden uforenlig med saa mange ting som i og for sig ikke bare kan være uskyldige — ikke syndige — men som netop skulde sees under synspunktet av *livsberikelse* og *livsglæde*, i god samklang med ham om hvem det staar at *«jorden er hans og dens fylde»*. Det blir mer og mer skjæbnesvangert og uforsvarlig i vor tid at fremstille kristendom i nødvendig sammenhæng med pietistisk syn paa livet, med stiltiende eller aabenbar fordømmelse av glæder og interesser som man har vænt sig til at putte ind i den store svarte sæk vi kalder *verden*.

Det er paa tide at minde om ord som de av biskop Heuch, at det ikke lar sig gjøre at opta inventarieliste over verden, og at det ikke saa meget kommer an paa hvad man gjør, men *hvordan* man gjør det. Det har aktualitet ikke mindst for saameget av ungdommens *fornøielser*. Det er sandt at mange av dem ikke er som de skal være, og at der kan være fare og bli synd ved meget av det. Det tør man ikke lukke øiet for. Men det er ikke blit bedre ved det at det religiøse livssyn som er traatt ungdommen imøte meget har været slik at det igrunden *har git dem ond samvittighet ved tingene ogsaa i en tillatelig, ren og uskyldig form*. Saa er opgaven for saa mange unge blit «over evne». Likesaalitt som det er naturlig for unge mennesker at høre *meget* til opbyggelse, søke stadig underholdning ved det, likesaa naturlig er det for dem at søke selskap med jevnaldrende og ha for sig ting som kan more og interessere dem — slikt som sport og lek, samtale, foredrag og diskussion om emner som blir at betegne som *kulturelle*. *Luther* forstod sig godt paa ungdommen. Derfor kunde han f. eks. gjøre noget slikt som at faa istand en keglebane for ungdommen i Wittenberg. *Heuch* forstod ogsaa tingene. Derfor kan han skrive som han gjør (Kirke og Kultur 1912) til en ung prest om det *pietistiske livssyn* og advare mot en altfor stor og skjæbnesvanger hensyntagen til slike krav. *Han visste hvad det kunde føre til*, og kunde skjelne mellem kristendom og uvedkommende formkrav fra trangsynte kristne. Nu er det min tro at vi som skulde vite bedre, og ogsaa vet bedre, ofte forstaar os mere paa at ta hensyn til de saakaldte «svakere» kristne end til de andre. Jeg er ræd det stikker en del daarlig menneskefrygt bak, som vi faar se at bli kvit. For tiden er nu sikkert slik at de unge trænger mer til vor støtte end de gamle. Jeg mener: det trænges at det kommer klart og tydelig frem — ikke bare som privat indrømmelse paa to mands haand, med bøn om ikke at si det høit igjen — at kristenliv godt kan forenes med et friskt og glad ungdomsliv og med sterk interesse ogsaa for det menneskelige kultur- og arbeidsliv i de forskjellige former. «La os dog prøve at gi de unge ret til at glæde sig i sin ungdom», paa en saadan maate at de ogsaa kan faa lyst til at ha med ham at gjøre som kom for

at forkynde ogsaa unge mennesker et glad budskap og ikke et livsens aak til tyngsel! — Saalænge forkyndelsen ikke ogsaa paa denne maate lærer at regne med *det unge* i ungdommen og i større grad gi det *rent menneskelige* sin ret i sammenhæng med det religiøse, faar den neppe større tak i ungdommen. Det ligger i sakens natur. Og saalænge den ikke vover mere principielt og aapent at bryte med det pietistiske livssyn her, saalænge gir den paa et meget utsat punkt en litt mere vaaken og utviklet ungdom et farlig godt paaskud til at holde sig kristendommen fra livet. Slikt skulde ialfald vi prester ikke fremme. For vi skulde forstaa sakens alvor. Hvad der kan komme ut av det, er ikke vanskelig at faa eksempel paa. De er, Gud bedre os, altfor mange, ogsaa indenfor ungdom som er vokset op i prestehjem. «*Den som er av sandheten hører min røst*». Saa talte Jesus. Han trodde paa sandhetens sak og hellige magt, og opfordret dristig til at søke sandheten paa en god samvittighets vei. I de store nyskapelses- og fornyelsestider, som i det første og 15de aarhundrede, har det ogsaa altid været noget *ungt* og *sterkt* ved kristendommen, noget i *pakt med fremtiden*, i tro paa sandheten som nok skulde slaa igjennem. Slikt er skikket til at fange og fængsle ungdommen Den vil gjerne faa bygge ogsaa ind i fremtiden, og den har en en instinktiv motbydelighet for alt som lugter av «lik i lasten», og en avgjort uvilje mot alt som ikke tør eller vil taale dagens fulde lys ind over sig. Derfor er det en overmaate vigtig sak naar det gjælder ungdommen, at kristendom og kristenliv ikke kommer til dem med *merke av noget overligget, lyssky*, som igrunden frygter et ærlig, sandfærdig opgjør. Jeg tænker paa stillingen likeoverfor videnskaben i vore dage, baade den teologiske og den verdslige. Det vilde føre for langt at gaa stort ind paa denne sak. Men ogsaa jeg vil sige mit varsko, og jeg former det saa: La os ikke av misforstaat kjærlighet til gamle former eller av let forklarlig frygt og uvilje likeoverfor *bestemte videnskabelige paastande* gi det utseende av at vi er uvillige eller ængstelige likeoverfor videnskabelig søken og arbeide i det hele. La os ikke glemme den store retningslinje ut fra 1 Kor. 13: *Vi forstaar stykkevis!* Ungdommen ikke mindst føler gjerne sterkt med dem som kan ha ydmyg-

het og forstaaelse nok til at gjøre alvor av dette og ogsaa paa dette omraade anvende den samme apostels ord: *Jeg jager derefter om jeg kunde gripe det!* Det fremadrettede er skikket til at fange og fængsle ungdommen. Og jeg mener skulde noget ha betingelse for at være *fremadrettet*, i vekst og utvikling, saa maa det dog være kristentro og kristenliv, hvor det heter med fremad og opadrakte arme: *Komme dit rike!* — Hvor ungdommen med større og mindre ret tror at staa likeoverfor noget lyssky og for *sandheten* selv uinteressert, der har den straks et fortræffelig paaskud til at vende den hele kristendom ryggen. Det er en kjendsgjerning.

Nu er det saa: det er ingen let sak at skille mellem det som er væsentlig og nødvendig i al egte kristendom og kristenliv, og det *vi for vor del* finder naturlig og nødvendig. Enhver faar være overbevist i sit eget sind. Men vi skulde prøve at lære det litt bedre av Jesus selv. For *han* lægger tyngden der den *skal* og *maa* ligge. Han skræmte ikke saa meget bort, men *drog til sig*, og forstod til gavns den kunst at faa slaget til at staa der det virkelig gjaldt at kjæmpe. Han holdt frem det jeg kunde kalde de *indholdsrike*, *dragende idealer*, det som efter hans syn og oplevelse i sandhet gjorde livet værdt at leve for et menneske. Ikke mindst unge mennesker har *det* tilfælles med hin kjøbmand i evangeliet som solgte det han eiet, at de maa ha faat sterkt indtryk av at perlen o: kristenlivet, livet med Gud, er *overmaate meget værdt*, om de skal indlate sig paa slik en forretning. Det var ikke først og fremst ved at betragte det han før eiet, og kjende: *det duer ingen ting*, men er pilraattent altsammen, at han bestemte sig til at sælge. Nei, det var synet av *perlen* som gjorde det — den *meget kostelige* perle! Det var ikke nogen sterk og dyp syndserkjendelse som kastet hin unge mand ned for Jesu fødder med spørsmaalet: Hvad skal jeg gjøre for at vinde evig liv? Nei, det var følelsen av at Jesus hadde ting at fare med som nok var værdt at sætte noget ind paa at vinde. Saa har ungdommen ogsaa nu ret til at kræve at den kristendom som blir bragt imot dem eier noget av *perlens* kostelige glans, det som gir indtryk av rigdom og fylde og store kraftværdier i livet — om de dog for alvor skulde ville bestemme sig for denne «forretning» efter-

som de selv blir mere klare over hvad de virkelig vil og hvad de vil sætte ind paa at naa sine maal. Jesus forstod ogsaa paa *den* maate menneskene saa meget bedre end vi, at han ikke var ræd for at anerkjende *de gode begyndelser* og *ærlige tiltak hos dem*. Hvor har det ikke virket dragende paa Natanael ordet om Israeliten uten svik —! saa helt forskjellig fra vore almindelige sterke ord om den fuldstændige fordærvelse. Hvor maatte det ikke være skikket til at anspore og styrke viljen til det gode, ikke mindst hos unge, virkelystne mennesker som dog ogsaa har megen sans for det som er sandt og rent og stort, naar de hørte av hans mund disse opmuntrende tillidsfyldte ord: «Om nogen vil gjøre Guds vilje, han skal erkjende om lærdommen er av Gud». Han skal bli personlig overbevist. Slike ord og slik tro kan sætte mot og lyst i et ungt menneske Vi er ofte saa ræd for at anerkjende noget virkelig godt, nogen god vilje, nogen Gud velbehagelig gjerning og utvikling hos mennesker som ikke er kommet «helt over» som det siges, fordi vi ikke gjør os klart hvad det vil si at tro *paa Den helligaand* og hans gjerning. Det er jo Gud selv som er med og fremmer sin egen sak i et menneske, saa det er saamen ikke saa meget at være ræd for. Vi skulde besinde os litt bedre paa hvad vi egentlig mener med vor lære om *naademidlerne*. De bringer dog vel noget av Den helligaand med sig, hvor et eller andet litet stykke av dem begynder at bli levende for et menneske. Vi skulde huske at ingenting er bedre skikket til at føre ind i virkelig utdypet syndserkjendelse, end det, naar det blir et menneske saa alvorlig om at gjøre at leve efter Guds vilje, at han virkelig for alvor tar til at stræve med det. Og vi skulde prøve at huske hvordan særlig et ungt menneske ganske naturlig glæder sig ved at *prøve og øve sine kræfter*. Et ungt menneske, som er nogenlunde naturlig skapt, blir netop draget til Kristus ad *denne* vei: Lyst til at gjøre Guds vilje, arbeide for et stort maal — «tjene den sterkeste!» Til *det* maa vi opmuntre og tilskynde dem, og netop betone hvordan det kommer an paa *viljen!* at hvor et ord av Gud møter dem og begynder at ta tak, der kommer det netop ifølge med *kraft* som de nu har at nytte ut, som Jesu begyndende disciple — som Guds med-

arbeidere. Slik tale er der mening i likeoverfor ungdommen. Det kan gi mot og lyst, og passer utmerket godt sammen med en utdypet kristelig syndserkjendelse, i vekst og utvikling. For veien de faar at gaa, er lang, maalet høit, og Jesus altid mer og mer *foran* dem, som vil se saken slik den virkelig kommer til at forløpe.

Tilslut vil jeg endnu peke paa en ting: Av Jesus skulde vi lære noget mer at ungdom ikke mindst vil ha noget at *arbeide med*. Det er ikke styrken i vor lutherske kristendomsform at gi folk noget at bestille som kristne. Det er vel ikke for ingenting at den store kristlige ungdomsbevægelse, den som vil vinde verden for Kristus, og som har vist sig dygtig til at faa fat i saa megen intelligent og sterk ungdom verden over, er utgaat fra reformert samfundsliv. Vi har ting at lære av dem i vort menighetsliv herhjemme. Vi kan jo ikke gjøre saa mange unge til aktive menighetsarbeidere. Men saa skulde kanske vi i vor kirke ha betingelse for at forstaa noget bedre hvad som kan adles til kristent arbeide i Guds rike. Luther forstod det ialfald —, han forstod at adle til søndagsgjerning og gudsrikearbeide selve den daglige livsgjerning. At det ogsaa her ikke saameget gjælder hvad man holder paa med som hvad aand det sker i. For en villig, arbeidsglad, modig aand skulde kristen ungdom mobiliseres! For stort arbeide i familieliv og kameratkreds —, for socialt arbeide med at gjøre til virkelighet Jesu Gudsriketanker paa jorden, med mer syn for andre end for os selv, mer handling end følelseskristendom. Med større plads for «*broderen*» i vor kristendom — hvor vi saa finder ham — og med tro og mot til at være med til at 'hjælpe og berike med Jesu evangelium ogsaa «brødrene» derute i de store land som endnu venter paa lyset fra det høie — der hvor det kommer sterkere frem end noget andet sted hvordan det er en perle det gjælder, en saare kostelig, og hvor kristendom og kristenliv er det unge, sterke, i pakt med fremtid og med sandhet.

Slik som det ogsaa er hos os her hjemme, naar det bare faar sin riktige tolkning, og faar træ frem *slik det er*.

LITERATUR.

Anmeldt av *Thv. Klaveness.*

Kom til Gud. Sidste prædikener av *J. J. Jansen*, fhv. sogneprest til Røken. Forlagt av H. Aschehoug & Co.

Mindeblade om sogneprest J. J. Jansen. Av *M. Larsen*, fhv. lensmand. Sarpsborg. Forlagt av L. Wang Henrichsen.

Jansen efterlot sig en samling prækener, som han hadde holdt i sine sidste aar og endda ikke var offentliggjort. Disse foreligger her. Næsten alle er holdt paa Universitetet eller ved møter av studerende ungdom. De henvender sig derfor særlig til de studerende, søker at vise dem deres trang til Kristus og hjælpe dem over de vanskeligheter som hindrer dem fra at komme til troen. De, som er fortrolige med Jansens prækener, kjender ham naturligvis godt igjen. Enkelte prækener som «Tvil» og «Miraklet» maa næsten kaldes gjentagelser av ældre prækener. Men ved siden derav er der prækener, som vidner om hvorledes han stadig arbeidet og vandt nye synspunkter for forkyndelsen av den gamle sandhet. Saaledes «Sjælens værd», «Enten—eller» o. s. v. Jansens gamle venner vil derfor med tak føie denne samling som avslutning til de foregaaende. De «Mindeblade», lensmand Larsen i Varteig har utgit om Jansen, har sin største værdi deri, at de gir uttryk for den varme kjærlighet Jansen vandt i de menigheter han var prest for, allermest kanske i Varteig. Hvad selve indholdet angaar, da har de egentlig ikke meget at føie til det Jansen selv har fortalt om sit liv i «Oplevet og tænkt». Jansens venner vil dog motta dem med tak for den kjærlighets skyld som de er gjennemaandet av.

Clara Tschudi: **Dronning Hortense.** Napoleon den førstes datter. Napoleon den tredjes moder. Gyldendalske.

Atter en bok om Napoleons familie fra Clara Tschudis pen. Man kunde frygte for at det blev formeget om den samme familie. Det vil dog neppe nogen læser finde. Inden

den napoleonske familie indtar dronning Hortense en egen stilling. Saa nær hun end stod Napoleon, som altid følte faderlig for hende, kom hun aldrig i noget rigtig forhold til Bonaparternes familie. Hun blev vistnok indgiftet i den, men det bragte hende ikke familien nærmere; tvertimot. Først da hendes ulykkelige egteskap faktisk var opløst og den hele familie var landflygtig og forfulgt, blev hendes forhold til den venskabelig. Dette gjør hende til en særlig tragisk skikkelse inden den Napoleonske kreds. Selv dengang da de andre lemmer av denne kreds nød magtens sødme, var hendes liv trængselsfuldt, og da familien var styrtet fra den svimlende høide den var kommen op til, var der neppe nogen — Napoleon selv alene undtagen — som fik lide saa meget som Hortense. Men dette gir hendes liv en særegen interesse, som økes ved at hun selv er en, vistnok langtfra feilfri, men dog altid sympatisk personlighet. Fremstillingen er som vi er vant til fra Clara Tschudis haand: grei, klar, velordnet, uttømmende og nøgtern. Man finder kanske undertiden at den er vel nøgtern. Man ønsker litt mere utmaling og stemning. Man forsoner sig dog let med det. I længden tar man gjerne nøgternhet, selv om den undertiden kan falde tør, for at slippe for pathos og svulst. Det gir læseren uvilkaarlig den trygge følelse av altid at bevæge sig paa sikker historisk grund.

Anmeldt av *Berggrav-Jensen.*

J. B. Bull: **Lys hævn.** Gyldendals forlag.

Siden Bulls bok blev utskreket som seirherre i juleløpet, har den faat symptomatisk interesse. Den fortæller ikke bare sin egen historie, men ogsaa noget om «rikets tilstand». Som saadan vil den kunne bli læst ogsaa av fremtidige kulturhistorikere — av andre grunde vil den ikke bli mindet av efterslægten.

— Bulls næve er for grov til at klare den finere cicelleringskunst. Han kan skjære stormønstret i træ; der er han dreven, men sølvet bulker han. Det er saa meget mer paafaldende dennegang, da han har valgt et psykologisk emne, hvor alt staar og falder med sjælemaleriets utførelse. Han vil fremstille en levemands følelse av forpinthet, idet han blir glad i en ung pike, som — i Bulls sprog — er blond paa

sjælen. Men i stedet for at la mandens sjælsliv træ frem, griper Bull de grovere effekter. Først i selve skildringen av manden. Idet Bull kommer til knebelsbarten heter det t. eks. at den er en hel eventyrbok at gjennemblade, «billeder paa hvert haar». Og siden er det i forsvindende grad sindets kampe — de avsjaskes med nogen plumpe kraftdrag og ved at glædespikenes navne Olga og Julla stadig dukker frem — men det er omtrent bare spændingen overfor svigerfaren, om han har faat vite noget, overfor den unge pike da han antyder alt for hende, overfor egteskapets intimere forhold o. s. v. som optar forfatteren. Paa denne maate opnaar han snedig at tangere en række celebre ting og fremkalde en, trods alt, borgerlig præsentabel «spænding». Men denslags litterær tango skal utføres av smidige kavalerer. Bull kommer her ikke paa langt nær op mot sin kontrapart Knut Hamsun.

Derfor maa den rent æstetiske dom falde ugunstig ut, selv om man vil godta bokens forsøk paa at være lys og ren og «borgerlig» i moralsk henseende.

Og derfor vil dens store salg altid være av jule-psykologisk interesse.

Anmeldt av fru *Aagot Ræder*:

Vilhelm Krag: «**Krøniken om hr. Willum**». Aschehoug & co.

Denne bok har noget festligt over sig, som om forfatteren med en viss fryd har søkt sig slik tilbake et par slægtled og der fundet sted for enkle sterke følelser.

Vakkert væver boken siden sit motiv ind i naturstemninger; særlig vil en mindes vaaren, som den sprer sig i et stille vælde over jorden og løser bundne kræfter i alt levende, til vækst og fryd og ve.

Ove Ansteinson: «**Svartskogen**». Aschehoug & co.

Sproglig tør boken være et eksempel paa de frugter vi faar høste gjennem sprogstridens besvær og uhygge idag: vi høster alt det gode resultat, at hver som vil, kan nytte et personligt kjendskap til den dialekt han magter, frit bruke den og gi et stedligt indtryk, stedlig forstaaelse og grepethet uttryk ogsaa i stedlige ord.

Ansteinson kjender Mjøstrakten, han taler dens maal, han bruker det i denne bok saalangt han synes, at han trænger det til at faa form og indhold sammenstemt; han bruker dialekten til at tolke hedemarksnaturen og traktens stoute folk.

Skildringen av mennesker svarer i denne bok til sprogets fri, selvsikre form; en menneskelig bok er Ansteinsons «Svartskogen».

Dens væsentlige emne er en av disse underlige inkonsekventser, et menneskeliv iblandt kan ligge under for, som ikke lar sig løse utenfra, som derfor ogsaa de allerfleste nøier sig med slet og ret at domme, men som dog indenfra forstaat kan ha sin sunde logik, sin sammenhæng og hensigt.

Forfatteren har skapt og fulgt problemet indenfra — utad; da boken slutter staar Kari Brandrud endda rent forvildet og stirrer ind i de motsætninger, som sliter hende: kjærlighet til barndomsvennen og lidenskapen for den vakre, vilde tateren; — men bokens læser har begrepet sammenhængen; hun maatte gjennem det ufattelige, uhyrlige, før hun evnet at ta op den dagens byrde, som var hende æslet til vekst.

P. Lykke Seest: «**Else Mariken**». Fortælling. Aschehoug & co.

Lille Else Mariken i lyst og nød og hendes beske mor, den stakkars majorinden og saa tolderen som fløt saa trygt paa sine idealér gjennem det vanskelige liv, disse er det boken lærer os at kjende.

Vi kjendes ved dem kanske mindre som mennesker idag, — mer som om de levet en slægt eller to tilbake, i en tid, da anderledes end nu de enkelte tok retten til at være sig selv i godt og ondt.

GJENNEM 20 AAR —

Det er en distriktslæge nordpaa, som først har utkastet tanken om en samlet oversigt over hvad «For kirke og kultur» har indeholdt gjennem aarene. Han skrev alt for flere aar siden og bad om, at abonnenterne — baade de gamle og de nye — maatte faa et letvint register, saa de kunde finde frem til alt det gode stof, som nu gjemmes bort alt for tidlig.

Doktorens krav var berettiget. Det har den faat sande, som har utarbeidet registret og i den anledning har gaat de 20 aar noksaa nøie igjennem.

Nu er der gjort istand et dobbelt register. Først er alle artikler sortert efter indholdet i 8 grupper. Siden er alle som har skrevet i tidsskriftet opført i alfabetisk række med tilføielse av de steder, hvor deres bidrag findes.

— Naar man blader i disse fortegnelser er der nogen smaa iagttagelser, som gjør sig av sig selv.

A. Den første gruppe — digte og fortællinger — er igrunden større end man skulde vente. Det er digtene som er i majoritet, men der er ogsaa en god del smaa noveller og skizzer, mest fra kvindelig haand (*Regine Brun Arctander* har flest, *Thea Christiansen* og *Nanna Thrane* tre hver). De fleste digte er fra *Sigurd Nesse* og *Andr. Jynge*. Men man ser at der findes mange leilighetspoeter, ikke mindst blandt prestene. Gruppen blir ellers fattigere med aarene, fyldigst var den i aargang III (1896), da hadde den 10 numre. Der stilles jo med aarene større og større krav til, hvad et tidsskrift bringer av skjønlitterært stof, men desto glædeligere er det, naar der stundimellem kommer noget som baade i form og indhold passer ind i rammen (som nu i sidste aargang Ingeber Igletjønkaasanes livshistorie).

B. Gruppen med litteratur er derimot stadig i godt hold. Der er næsten i alle aar jevnt én litterær artikel i hvert

nummer. For ikke at tale om alle litteraturanmeldelserne, som her ikke er tat med, men som kanske hvad indflydelse angaar har været tidsskriftets vigtigste bidrag i denne retning.

Den første specielle anmelder var *Yngvar Brun*, siden kom *Th. Caspari*. De har begge ogsaa holdt mer omfattende opgjør med de litterære retninger. I de sidste aar har foruten redaktørene ogsaa andre interesserte gjennem tidsskriftet fundet leilighet til at tale aapent om litterære personer og forhold, saaledes *C. J. Hambro* om «Georg Brandes og vi» og forfatteren *Kristian Elster* «Et litterært nyaarsbrev». Den ene av redaktørene skrev i de sidste aar mer utførlig om «Den monomane Hamsun» og om en bok av J. B. Bull.

Ved siden av den litterære kamp gaar litteraturhistorien. Her findes de 18 artikler, hvor *Oscar Geismar* behandlet omtrent alle danske forfattere i nutiden. *S. Holst-Jensen* slaar rekorden hvad sjeldne emner angaar (f. eks. «Putschkin og dekabristerne»). *J. Wallinder* har 9 artikler om Sveriges moderne skjønlitteratur. *Lorentz Dietrichson*, *Andreas Aubert* og *Jens Tandberg* skriver om kunst.

I de sidste aar findes en række essays av universitetsstipendiat *Fr. Paasche* om nogen av Tysklands store forfattere for 100 aar siden. *Klaveness* har skrevet nekrologene over vor litteraturs høvdinger, Lie, Ibsen og Bjørnson.

Det er ikke rart at denne gruppe ruver stort, den rummer noget av tidsskriftets hovedopgave og repræsenterer et stof, som altid er aktuelt og forholdsvis let at skaffe.

C. Da er det vanskeligere med den tredie rubrik, hvor forholdet mellem religion og viden har sin plads. Den kristelige apologi er likesaa vanskelig som vigtig, og i For kirke og kultur har den altid været repræsenteret (undtagen i 1905, da apologien overfor Sverige slukte den).

Her har *Kr. Birch-Reichenwald Aars* kjæmpet med overlærer *Wildhagen* om verdens virkelighet. Naturvidenskapens mænd — som professor *G. Guldberg* og professor i biologi *H. H. Gran* gaar her sammen med humanister — som professor *Brodo Morgenstierne* og inspektor *Johan Hertzberg* — til møte med kirkens mænd om de altid brændende livsanskuelsens problemer. Her findes ogsaa den lange række artikler i

aarene 1898—1903 av *Ossip Lourie* om aandslivet i Europa. — De sidste aar har bl. a. bragt *Chr. Collins* grundlæggende utredning av Darwins indflydelse paa kulturlivet, og forfatteren *Jakob Knudsens* «Sjælelig værdi». De længere bidrag har ellers været *Berggrav-Jensens* «Høffdings religiøse syn» og «Spiritismen er materialisme».

Men saa har der ogsaa været orientering over naturvidenskapens faktiske resultater, som *Ellen Gleditsch's* artikel: Radium og en række bidrag fra realisten overlærer *O. F. Olden.*

D. Tidsskriftets programartikel — den eneste hvor redaktionen har optraadt «samlet» — paa første aargangs første side indleder selvsagt en gruppe av stor betydning, *de almene kulturspørsmaal.* Her er der altid meget stof. Og tidsskriftets redaktører — som hadde forholdsvis faa bidrag under den foregaaende gruppe — har her bokstavelig baaret dagens byrde. Her foregaar *Klaveness'* store kamp i 1901 — (Whisteller Drachmannfeiden), her findes hans indsats for egteskapets ukrænkelighet, hans opgjør med tidens indifferentisme, hans foredrag om drift, forelskelse og kjærlighet, og det om «hvad et lands ungdom maa kræve av sine digtere». — *Chr. Bruun* gaar i brodden for det nationale og maalsaken, holder opgjør med pietisterne og avholdsfolket. Ellers er kvindesaken (bl. a. artikler av *Aasta Hansteen*), skolespørsmaal, tuberkulosesak (Peter Holst) og biblioteksak oppe i debatten. I aargangen 1911 findes belysningen av «reklamemoralen» og bokhandlernes forhold til den samfundsopløsende litteratur.

E. I 1905 traadte alt dette i skyggen for de politiske spørsmaal. Det aar er der mer end én artikel i hvert hefte av politisk indhold; i begyndelsen om Norge og Sverige, i de sidste hefter Klaveness' artikel om Karlstad («Novemberstemning») og artiklen om kongedømme og republik, «Haakon VII».

Siden er politiken gaat helt op i *de sociale spørsmaal.* De har gjennem alle aar hat en trofast mand i direktør *Fernando Linderberg.* Og *Klareness* begyndte alt i 1896 sit socialt-kristelige oplysningsarbeide med artiklen «En merkelig bok» (B. Kidd: Den sociale evolution). Men for alvor er sociale interesser først traadt i forgrunden de sidste tre aar. 1910-aargangen blev indledet med «Slusk», de to artikler av

pastor *Kr. Skjeseth*, den samme som siden har leveret en række sociale artikler. I disse aar findes Klaveness «Hvad jeg lærte av H. Kutter» og nu sidst «Har vi som kristne nogen interesse av at det privatkapitalistiske samfund opretholdes?», og mange andre artikler.

Den nye vending i de sociale interessers forhold til forsvarssaken er sidste aar markeret av *Collin* og *Klaveness*. Den sidste aargang er den rikholdigste paa socialt stof, som tidsskriftet har hat.

F. Denne fremgang svarer til en lignende *tilbakegang* i det stof som fylder 6te gruppe: teologi og lærestrid. De oplysende artikler i teologi er nok fremdeles jevnt mange. De har ogsaa faat en ny ordfører i Kristianssandslægen *Kristen Andersen*, og prof. *Lyder Brun* har helt siden første aargang tid til anden leveret populære utredninger om aktuelle teologiske spørsmaal.

Men *striden* er ikke længer brændende i heftene. Da var det anderledes i de første 15 aar. Man ser paa overskriftene hos *Chr. Bruun*, at han gaar i leding, de indledes oftest med «Svar til —». Og hans motstandere, Færden, Astrup, Johan Lunde, Statsraad Hertzberg, dr. Fasting og Arne Garborg tar ordet til gjenmæle. *Klaveness* fører i 1898 debatten om «Sola fide», siden gjælder det kampen for fri forskning og fast tro, professorsaken, presteskolen — liketil i næstsidste hefte: «Gammel tro og moderne aandsliv.» De to som startet tidsskriftet har i denne gruppe sine fleste bidrag, Klaveness har 40 artikler, Bruun har 33.

G. Det kirkelige *liv* har de likefuldt ikke forsømt for striden. Kirkens livsspørsmaal saavel som dens opbyggelse har baade i dem og mange andre hat arbeidende venner. *Johs. Johnsen* har skapt debat, *Gleditsch* og *J. J. Jansen* har leveret prækener.

H. Alt det øvrige av livsbilleder (biografier, og breve fra andre lande) er samlet sidst. Livs-kjæbner og folkeliv møter os her i en række artikler av *Holst-Jensen*, *Klaveness*, *D. Thrap*, *O. Olafsen* og mange andre.

I alt blir det over 1200 artikler i disse 20 aar, fordelt paa 331 forfattere. Av disse har 168 optraadt bare 1 gang. De fleste bidrag har Klaveness leveret, 115. Chr. Bruun har 94. Men saa har Bruun intet skrevet siden 1909, og til da

var antallet av Klaveness' artikler ikke mer end 90. Til gjengjæld har Klaveness langt flere litteraturanmeldelser og gjennemgaaende længere bidrag. Efter disse to har *Berggrav-Jensen* 40 artikler, *Linderberg* 27, *Holst-Jensen* 21, *O. Olafsen* 20, *Th. Man* 18, *O. Geismar* 18, *Johs. Brochmann* 17, *Johs. Johnson* 16, *Caspari* 15, *Kristen Andersen* 14, *Skjeseth* 13 o. s. v. Klaveness er den eneste som er repræsentert i alle 8 avdelinger. Han har nemlig ogsaa digtet — kantaten ved indvielsen av Frogner kirke.

Man tænker sig gjerne at det er bare prester som skriver i «For kirke og kultur». Og det norske presteskap har ogsaa i tidsskriftet levert en række bidrag. Tallet paa dem er 601. Andre forfattere har skrevet 542 artikler (av dem er 106 av kvinder). Da de fleste av de omtrent 100 anonyme artikler neppe er av prester, blir det omkring halvparten av stoffet, vi skylder prestestanden.

Meget — det meste — av aargangenes indhold var kanske aktuelle ting som enten nu er ute av sagaen eller som nu har faat historisk værdi. Men den som med interesse ser gjennem de 20 aars bidrag vil finde mer end man kunde tænke, som peker fremover og er med paa at skape vor tid.

E. B.-J.

HVAD RELIGIONSHISTORISK STUDIUM BERØVER OS OG GIR OS.

Av *W. Brede Kristensen.*

At et emne av saa almindelig, saa svævende art som det her nævnte, tages op til behandling, trænger vel ikke nogen forhaands forklaring. Det vil forstaaes, at den som beskjæftiger sig med religionshistoriske studier, endnu mere end andre historikere, kan føle behov til at orientere sig personlig overfor sit fag. Det er med religionshistorien som med de andre teologiske discipliner: den behandler aandelige foreteelser og begivenheter av saa almenmenneskelig art, og stiller desuten saa eiendommelige personlige krav til sin dyrker, at den i høi grad kommer til at præge hans aandelige holdning. Det er derfor, tror jeg, helt forklarlig, at spørsmaalet om hvad den tilslut gir os og berøver os, dens vinst- og tapskonto, i den ene eller anden form melder sig for den som med alvor arbeider paa dette omraade. At der ogsaa kan tales om tap bør vel ikke forundre. Vi ser ikke saa sjelden, at bestemte aandelige værdier kun opnaaes paa bekostning av andre. Tar jeg ikke feil er dette tilfældet netop her.

Altsaa værdierne som religionshistorisk arbeide frembringer, og prisen som maa betales for værdierne. Kunde det ikke ogsaa tænkes at prisen var for høi?

Naar vi ser hen til den stilling religionshistorien for øieblikket indtar blandt søstervidenskaperne, og dertil i den almindelige opinion, skulde en si at der er liten grund til at fremsætte dette pessimistiske spørsmaal. Hvad den gir os staar i vore dage saa helt i forgrunden. Det er sikkert, at dens tjenester aldrig har nydt saa almindelig anerkjendelse som netop nu, blandt teologer og historikere, blandt filosofer, for ikke at tale om det store interesserte publikum. I den henseende har virkelig et stort omslag fundet sted. Den er det yngste teologiske fag, og har naturligvis hat at

kjæmpe med store vanskeligheter, ogsaa av ganske utvortes art. Indtil for kort tid siden mødtes den av mænd med stor autoritet med avgjort mistillid. Jeg minder om — for bare at nævne dette ene eksempel — den rektorale tale som Adolf Harnack for 13 aar siden holdt i Berlin. Religionshistorien er et umulig fag, fik vi høre; de enorme krav den maa stille til sproglig og historisk indsigt gjør, at faren for diletantisme ikke vil kunne undgaaes. Og fremfor alt: teologien har ingen bruk for den almindelige religionshistorie. Ti kristendommens historie, sammen med den gammel-israelitiske og jødiske religions historie, er saa rik paa varieteter av religiøse fænomener, at vi der kan finde og studere saaatsi alt, hvad hele mængden av andre religioner kan by, alt, fra det mest primitive indtil det mest ophøiede av forestillinger og handlinger. Jeg skal ikke nu opholde mig ved denne Harnack's dom, den tilhører en tid som ligger bak os. Det kan vel sies, at kjendsgjerningerne selv har gjendrevet den. Jeg tænker derved ikke saa meget paa dette, at det ene teologiske fakultet efter det andet opretter lærestoler i religionshistorie, skjønt vel ogsaa dét alene kan forklares ut fra en almindelig overbevisning om dette fags betydning for den teologiske videnskap. Meget mere tænker jeg paa den stadig sterkere religionshistoriske retning, som enkelte teologiske discipliner slaar ind paa, de frugtbare nye synspunkter, som især studiet av det gamle og nye testamente har mottat fra kjendskapet til utenforstaaende religioner. For bare at nævne dette ene: hvor meget har ikke vort kjendskap til de gamle mysterie-religioner bidrat til at forstaa den aandelige atmosfære som Paulus og andre nytestamentlige forfattere aander i. Antallet av bøker og avhandlinger om dette og lignende emner vokser stadig; det er tydelig at man er paa veier, som fører til dypere indsigt i vor egen religions tilblivelse, og til rigtigere opfatning av dens ældste art. Karakteristisk maa det vel kaldes, at i 1910, ni aar efter Harnacks tale, beslutter «Theologische Litteraturzeitung»s redaktion at utvide dette betydelige organ, og det først og fremst fordi «die Religionsgeschichte für den gesammten Betrieb der theologischen Wissenschaft eine ganz besondere Bedeutung gewonnen hat.» Det er som en skjæbnens ironi, at av de tre redaktører som undertegner meddelelsen derom

til læserne, er den første Adolf Harnack. Tiderne er vel forandret.

Men det sier sig selv: religionshistoriens opgave kan ikke bare være at bidra til belysningen av det gamle og nye testamente. Det kræves av den, at den ogsaa vier religiøse fænomener, som kun staar i fjernt eller i intet forhold til disse skrifter, sin opmerksomhet. Det ventes med rette, at den aldrig slipper det store maal av øie: at lære menneskets religiøse anlæg stedse bedre at kjende. Selvsagt kan da ingen religion, intet religiøst fænomen, være den likegyldig. Om dette — saadan i al almindelighet — er alle enige. Og den som ikke betragter religionshistorien bare som en hjælpediscipliu i andre fags tjeneste, vil si at det selvfølgelig er dens egentlige opgave. Den har sin egen raison d'être; den er tilslut det nødvendige historiske motstykke til religionsfilosofien, og likesom denne sidestillet de andre teologiske discipliner.

I hvilken utstrækning den hittil har formaaet at løse sin opgave, kan selvfølgelig ikke opgives saadan i en enkelt sætning eller i et stykke som dette. Men visse synspunkter, som peker ut over enkeltundersøkelserne og som har git arbeidet dets retning, fremstiller sig let for bevistheten som uttryk for værdier, man antar den religionshistoriske forskning repræsenterer. Om deres ret og værd kan da meningsveksling finde sted.

Av slike synspunkter kunde der være forskjellige at nævne. Men jeg tar vist ikke feil naar jeg mener, at i manges øine er det utsyn, den sammenlignende religionshistorie aapner, det mest karakteristiske og tillike det som indebærer de største muligheter. Dens opgave er det, efter almindelig opfatning, paa grundlag av studiet av de mange religioner at trække slutninger angaaende religionens liv og vekst ned gjennem tiderne. «Sammenlignende religionshistorie» har for mange en overmaade gunstig klang; den repræsenterer, mener de, det egentlige videnskabelige arbeide paa dette omraade. Sammenligningen skal bringe de typiske overensstemmelser og forskjeller for dagen; ved den skal fænomenerne grupperes, saa at det mer eller mindre primitive, mer eller mindre utviklede, trær frem med sine særmerker. Enkeltheterne sees

da stadig i en stor sammenhæng; de indgaar som led i menneskeslægtens religiøse vekst, en utvikling fra det lavere til det høiere. Derved vindes en oversigt over det hele religiøse omraade, en systematisk gruppering av religiøse forestillinger og følelser. Hver enkelt av de fremmede religioner og religiøse foreteelser har kanske, isolert set, mindre interesse for os; men som led i utviklingen fortjener hver av dem opmerksomhet. Og samtidig er forbindelsen lagt mellem det fremmede og vort, fordi det paa den vis egentlig er vort eget religiøse livs tilblivelseshistorie det gjælder; mangt et paafaldende træk i vor egen tid vil ogsaa forstaaes som en survival fra ældre dage.

La os ta dette synspunkt — som uttryk for en meget almindelig opfatning av religionshistoriens opgave — nærmere i øiesyn. Det er en opfatning som har kunnet finde tilslutning selv blandt meget konservative mennesker, ogsaa blandt dem som ellers sætter religionshistorien snævre grænser, og specielt liten velsignelse venter sig av religionshistorisk belysning av gammel- og ny-testamentlige emner. Hvis den sammenlignende betragtning, mener de, kan vise os den religiøse følelses, den religiøse længsels vækst gjennem historien; m. a. o vise os den historiske forberedelse for det høieste, for kristendommen; og fremforalt: hvis da kristendommen kan opfattes som det høie svar paa hele den forutgaaende slægts længsel; ja da maa vel denne videnskap indta en æresplads blandt de historiske fag. Og hvad hovedsaken angaar, overbevisningen om en saadan systematisk religionshistories store betydning, er tilslutningen ikke mindre sterk fra radikal side Metoden er for begge partier den samme; kun gaar naturligvis forventningerne med hensyn til resultatet for kristendommens vedkommende i helt forskjellig retning. De store linjer maa trækkes, ropes der; den egentlige videnskabelige opgave er at skildre religionens verdenshistorie, dens utviklingshistorie. Ti evolutionstanken ligger i luften. Selv de som allermindst vilde kalde sig «evolutionister» viser sig ofte, uten selv at vite av det, at tænke ægte evolutionistisk. De kan gjøre en undtagelse for kristendommens vedkommende og for den hævde en enestaaende oprindelse, og dog prøve at forstaa alle de andre religioner i egentlig evolutionistisk aand,

især ved at opfatte dem som utslag av en stadig tydeligere, stadig mere bevist stræben henimot den guddommelige sandhet.

Her ser det da ut som om vi skulde ha et samlende synspunkt under studiet av den brogede række religiose fænomener. Den sammenlignende forskning skulde gi os den aandelige vinding som ligger i at kjende vort eget religiose livs organiske forbindelse med alle slægters religiøse stræben. Hvilken apologetisk værdi en saadan fremstilling i manges øine vilde betegne, behøver jeg ikke at fremhæve. Heller ikke at andre mener ut av det arsenal at kunne hente vaaben netop for at bestride kristendommens undtagelsesstilling blandt religionerne.

I retning av denne opfatning av den sammenlignende religionshistories opgave har som bekjendt fremragende forskere arbeidet. Blandt egentlige religionshistorikere maa i første række nævnes professor Tiele. Men det er det samme ideal, som har foresvævet saa mangen religionsfilosof, helt fra Hegels tid av, Hegel som i saa mange maater er den evolutionistiske filosofis grundlægger. Kriteriet ved sammenligningen er forskjellig hos de forskjellige. Tiele mente at det etiske moments vekst i religionerne viser os utviklingslinjen; filosoferne har valgt andre kriterier. Men alle bringer enhet ind i mangfoldigheten og fører linjen op til vore egne religiøse idealer. Fremgangsmaaten er enkel og grei.

Der spørres: tør vi anta, at vore undersøkelser i nogen grad virkelig er istand til at opdage denne religionernes logik, denne deres enhet? Kan historisk sammenligning danne grundlaget for en systematisk fremstilling? Jeg maa bekjende at jeg ikke er istand til at se saa optimistisk paa dette som man nu almindelig gjør. Det forekommer mig at historie og systematik blandes sammen paa yderst betænkelig vis, og at uttrykket «sammenlignende religionshistorie» holder paa at bli en virkelig fare paa grund av den altfor vake betydning som lægges i det.

Hvad det gjælder er spørsmaalet om hvor langt sammenligningen kan strækkes uten at miste sin historiske karakter, eller uten likefrem at skade den historiske forskning. Vi maa først prøve at komme til nogen klarhet derover.

Det sier da sig selv, at der naturligvis findes en sam-

menlignende historisk metode som er helt forsvarlig. Vi maa f. eks. sammenligne græske med ægyptiske forestillinger, hvor vi antar der har fundet sted en indflydelse fra Ægypten paa Grækenland (eller omvendt), f. eks. i Dionysos-Osiris religionen. Og videre er det klart, at der kan ha bestaat historisk indflydelse mellem religioner, selv der hvor vi ikke er istand til med sikkerhet at paavise veien, som denne indflydelse har fulgt. Saaledes mellem babyloniske og etruskiske forestillinger om omina, eller mellem den klassiske oldtid og de germanske folk: vi maa sammenligne for ut fra det ene at kaste lys over det andet. Og endnu videre: selv hvor der ganske sikkert ikke har været nogen historisk forbindelse kan sammenligningen av indbyrdes overensstemmende forestillinger eller handlinger være det bedste middel til at forstaa dem. Ti i den ene religion kan betydningen og hele indholdet av en forestilling være tydeligere uttrykt end i den anden; har man f. eks. engang lært, at vandet i forskjellige religioner opfattes som en hellig gjenstand, fordi det eier en livgivende evne og derfor tænkes at besidde spontant liv, absolut liv, da kan det hænde, at dette hjælper til at forstaa f. eks. visse daabshandlinger, hvorved vandet spiller en rolle og hvorved absolut liv meddeles den som dopes; sammenligningen av forestillingerne kan hjælpe til forstaaelse, selv hvor historisk forbindelse mangler. Den menneskelige aands enhet i videre forstand viser sig saa ofte i religiose foreteelser; vi maa holde regning dermed, vi maa sammenligne og trække ideelle forbindelseslinjer op. Kort sagt: hvilke som helst religiose fænomener, saavel uvæsentlige som væsentlige, selv de som har central betydning, kan sammenlignes. Ofte er det den selvsagte vei til at forstaa dem.

Men der er ogsaa en anden sammenligning, en som intet har at gjøre med historisk undersøkelse. Jeg tænker paa den, hvorved historiske fænomener sammenlignes med et ideal, eller efter en norm. Det sker saasnart vi vurderer: «dette har (i den ene eller anden henseende) større eller mindre religiøs værdi end hint» (staar høiere eller lavere). Vurderingen forutsætter en indsigt i hvordan tingene bør være for at svare til et ideal. Men dette kan ikke høre hjemme i historisk forskning, som kun gir sig av med hvad der er

(eller har været), ikke med hvad der bør være (eller burde ha været). Naar f. eks. de forskjellige religioner sammenlignes og grupperes efter deres etiske værd, forutsætter dette et religiøst ideal som intet har at gjøre med historisk undersøkelse. At dette ideal til en vis grad gjælder for kristendommens vedkommende kan her ikke være avgjørende, likesaalidt som religionsfilosofien kan la sig lede av bestemte kristelige opfatninger av religionens væsen. Den utenfra hentede norm og dens anvendelse paa historien kan ha praktisk betydning, men kan ikke ha gyldighet for historisk videnskap.

Dette gjælder nu, mener jeg, i al almindelighet den forskning, som sætter sig til maal at vise religionens vekst gjennem tiderne, fra det lavere til det høiere («primitive — utviklede»), eller som overhodet søker at trække den store linje som antages at løpe gjennem det hele, trods religionstypernes indbyrdes store forskjel. Det forekommer mig utvilsomt, at ideen om en utviklingsproces, som omfatter alle typer (altsaa sammenligningen git en generel anvendelse) forutsætter antagelsen av en norm, selv om vi ikke altid er os dette fuldt bevisst. At vi ikke altid er os det bevisst, kommer av at vi da aldeles uvilkaarlig, ganske stiltiende (det ligger nemlig saa nær for haanden) indsætter os selv — eller vor tids idealer — som den norm alle forutgaaende tiders religiøse forestillinger bør maales med. Selvfølgelig kan det ha en praktisk religiøs betydning, kanske ogsaa betydning for en religionsfilosofisk undersøkelse, saaledes at samle det spredte under ét synspunkt og prøve at forstaa begivenheternes logik. Men det bør ikke betragtes som opgave for den sammenlignende religionshistorie.

Nu hører jeg indvendingen som reises: er dette ikke mest en lek med ord? La være at dermed andre interesser end de egentlig historiske tjenes; kanske er det mere filosofi end historie; men maa isaafald ikke historien suppleres netop paa dette punkt? gaar ikke her det ene over i det andet? Maalet er i begge tilfælder at forstaa de religiøse fænomener, i sig selv eller ut fra et samlende synspunkt.

Jeg tror allikevel ikke vi kommer saa let forbi dette. Det gjælder her noget ganske andet og alvorligere end en

strid om ord. Ser vi nøiere efter, vil det — mener jeg — vise sig, at hvor vurderingen bringes i anvendelse, forvanskes det historiske billede. Naar kirkefædrene omtaler de hedenske religioner, undlater de som oftest ikke at maale dem, prøve dem, med sin norm, de kristne følelser og forestillinger. Resultatet er kjendt nok. Trods de talrike rigtige og for os saa værdifulde oplysninger av egentlig historisk art, som vi har dem at takke for, er totalbilledet — netop paa grund av vurderingen — i regelen fuldstændig misvisende. Uten at de hadde det til hensigt, har de i virkeligheten forvansket billedet. Hvad gjør f. eks. ikke Clemens Alexandrinus ut av de Eleusinske mysterier, som han omtaler saa utførlig? simpelthen en latterlig og usædelig kultus Eller naar der hos disse forfattere tales om den antike dyredyrkelse: ingen vil, alene efter læsningen av de steder, være istand til at begripe at de gamle kulturfolk, hvis kunst og visdom i stadig høiere grad vækker vor beundring og blandt hvem egte fromhet sandelig ikke savnes, gjennem aartusener kunde finde sin religiøse trang tilfredsstillet i disse former for tilbedelse.

Forklaringen er naturligvis, at billedet hos disse forfattere er fuldstændig fortegnet Normen har forvansket det, fordi den har stillet det i et fremmed og derfor forkjert lys. Hvor belysningen ikke fremgaar av selve milieuet, maa indtrykket bli feilagtig. Vi hindres i at trænge ind i foreteelsens egen art, i samme mon som vor opmerksomhet og interesse er av kritisk art, vurderende, og altsaa rettet paa hvordan foreteelsen burde ha været, ikke paa hvordan den er (eller var). Den historiske undersøkelse, som efter sit væsen er deskriptiv, vil ganske naturlig i sin egen interesse motsætte sig den vurderende betragtning, som bringer fremmede, utenfra hentede, synspunkter i anvendelse («falskt — sandt», «primitivt — utviklet» o. s. v.). De to metoder supplerer ikke hverandre, men motarbeider og utelukker hverandre. Den populære opfatning at vi først kan holde os til den ene, beskrivelsen, derefter til den anden, vurderingen, og at begge saaledes paa allerenkleste maate utfylder hverandre, holder ikke stik. Ti det billede av virkeligheten den ene fremstiller, det ophæves eller ændres av den anden. Det vi beskriver er aldrig det samme som det vi vurderer. Vi mener at vurdere

det historisk givne; men det er egentlig det ved vurderingen forkjert belyste billede derav vi har for øie.

La os se hvordan dette viser sig under det jevne historiske arbeide med at lære de fremmede religioner at kjende. Derved vil vi bedst faa øie paa, hvilket egentlig problem vi her har at gjøre med. Det vil, tror jeg, vise sig at være et problem, som betegner baade tap og vinding for os.

Vi begynder i regelen med at staa uforstaaende overfor det religionshistoriske stof. Det ser mest ut som en række kuriøse og urimelige forestillinger eller handlinger. De babyloniske konger og ægyptiske faraoner, likesom konger og keisere i den hellenistisk-romerske tid, dyrkedes i levende live som guder. Vort første indtryk er: for et avskyeligt despoti og for en taapelig overtro. (Naturligvis begynder vi straks med en sammenligning med vort eget og en vurdering derefter). Men det første indtryk forsvinder, eftersom det lykkes os at trænge ind i forestillingens virkelige indhold — altsaa eftersom den historiske beskrivelse av forholdet skrider frem. Naar det under arbeidet dermed begynder at gaa op for os, at den tilgrundliggende tanke var at statslivet hviler paa guddommelig lov, at lovene uttrykker guddommelig vilje, saa den jordiske stat blir en avspeiling av den himmelske orden; naar vi skjønner at kongen i denne stat indtar pladsen som Guds stedfortræder paa jorden, eller likefrem er den i menneskeskikkelse aabenbarede Gud, og at saaledes ideen om gudsriket paa jorden er den mægtige tilgrundliggende tanke, ja da vil vi litt efter litt se med andre øine paa disse fremmede forestillinger og dømme anderledes om dem. Vi begynder at forstaa det eiendommelige religiøse fænomen som kaldes kongedyrkelse; vi forstaar i samme mon som vi opgir vore forutfattede meninger og vor hovmodige reservation, for villig at gi os ind under indtrykket av det fremmede og lydhørt lytte til hvad det har at fortælle os. Det er en sandhet som uavladelig bekræftes, at historien aabenbarer sin hemmelighet kun for den som villig hengir sig til historien. Men da melder der sig ogsaa en vurdering av en helt ny art: vi lærer med forundring og glæde det fremmedes indre — dets egne, selvstændige — værdi at kjende. Ti dette er jo ogsaa en vurdering, om end ikke efter noget paa forhaand godkjendt

ideal; det er med andre ord ingen sammenlignende vurdering (der blir ikke tale om mer eller mindre primitivt o. s. v.); men det er den som melder sig, naar et indtryk har grepet os og vakt vor levende sympati. Vi kunde gjerne kalde det sympatiens eller kjærlighetens vurdering. Ti den sammenligner ikke.

Det vilde være let at nævne talrike eksempler paa, at historisk forstaaelse er betinget av denne ydmyge selvhengivelse i emnet og villighet til at opgi vor hovmodige holdning overfor det fremmede, opgi vor overbevisning om egen fortræffelighet og normalitet. Jeg streifet ind paa kirkefædredes omtale av mysterierne; det kunde ha sin interesse — men det vilde føre os for langt — at antyde, hvilke religiøse værdier kirkens mænd her avskar sig adgangen til at opfatte, fordi de — heldigvis! — ikke hadde historiske men praktiske maal for øie, og derfor uten betænkning vurderet efter egen norm (kristelig norm). — Det kunde nævnes, hvorledes det undertiden lykkes os, fordi materialet tilfældigvis er tilgjængelig, med villig opgivelse av tilvante forestillinger om religiøse værdier, at forstaa og vurdere med sympatiens vurdering selv religionsformer som staar os uhyre fjernt, dyrkelse av «stok og sten.» Osiris dyrkedes i Byblos i form av en avskaaret træstamme, fordi denne var symbolet paa vegetationsguden i døden, d. v. s. symbol paa guden i besiddelse av det absolute, spontane liv, som opstaar fra døden; sikkert nok en tanke, hvis religiøse værdi kan bli levende for os, hvis vi er villig til at opgi vor tilvante ringeagt for den materielle gjenstand for dyrkelsen, altsaa gi avkald paa vurderingen efter vore egne normer (sammenlignende vurdering). — Idéen om gudsriget paa jorden ligger, som jeg nævnte, til grund for kongedyrkelsen; men det er tillike en astrologisk idé: det jordiske er avspeiling av den himmelske orden, skrevet i stjernernes skrift og læselig for den vise. Nu vil ingen nutildags nægte, at den astrologiske videnskap, (vi kan gjerne tale om den astrologiske religion), var en eneste stor vildfarelse, en sammenhængende række av falske naturforklaringer; man mente ved enkel iagttagelse at kunne konstatere sammenhæng mellem det himmelske og jordiske: altid selvbedrag! Men er det da ikke forunderlig at dette i aartusenernes løp

ikke blev opdaget? historiens høiest dannede folk har utøvet og fast troet paa astrologiens usvikelige grundlag, like indtil den nyere tid (Tygo Brahe døde 1601), uten at erfaringen, som dog uavladelig maatte komme i strid med den astrologiske teori, belærte dem om det virkelige forhold. Hvorfor agtet man ikke paa erfaringen? naturligvis fordi den subjektive værdi i dette tilfælde var saa stor, at den fuldkommen opveiet den objektive (videnskabelige) værdiløshet. Værdien var overbevisningen om og troen paa aandens universelle herredømme — ti himmellegemerne var atter ledet av Gud —; altsaa gudsriket paa jorden. Under denne verdensopfatnings tegn er de største aandelige seire vundet; det er et storstilet eksempel paa at en forkjert naturbetragtning netop kan være vilkaaret for overlegent aandeligt liv. Med andre ord: falske naturlove kan være sande aandslove. Vil vi kalde den religiøse astrologi en vildfarelse, la os da begrænse dommen til at gjælde det rent naturvidenskabelige, ikke det religiøse. Det religiøse vil nok vite at forsvare sig overfor os, naar dets beskrivelse først er bragt i orden, altsaa naar dets virkelige indhold er lagt i dagen. Har der nogensinde i et helt folk hersket saa tryg tro paa den guddommelige ledelse av alle jordiske anliggender som hos babylonierne og assyrerne, i den tid den religiøse astrologi der raadet saaatsi uindskrænket?

La mig gaa et skridt videre, og ikke bare nævne et eksempel paa en religionsform forbundet med falske naturvidenskabelige synsmaater. La mig ogsaa minde om at den etiske side ved en religion, efter vore gangbare normer, kan vise de allerbetænkeligste feilsyn, skjønt den religiøse storhet paa det allernøieste er knyttet netop dertil. Atter tænker jeg paa visse sider ved babyloniernes gudsforestilling. Er Gud god eller ond, eller etisk indifferent, regnet efter menneskelig maalestok? Vi husker problemet fra Jobs bok; det er om mulig endnu mere gripende uttrykt av folkene ved Euphrat og Tigris. Menneskene staar overfor den gaade at der hersker den smerteligste strid mellem vore etiske idealer og hvad Gud lar ske i verden; uretten seirer saa ofte uten at vi etisk kan forklare eller forsvare det. Har vi da egentlig ret til med fuld fortrøstning at ta kampen op for vore etiske idealer?

Kan de ikke vise sig at være lutter menneskeverk, uten absolut gyldighet som alt menneskeverk? det er spørsmaal som ikke behøver at stamme fra ordinær skeptisisme og overlegen likegyldighet; de kan være ytringer netop av den dypeste religiøsitet. I Babylon har de meldt sig med kanske større alvor end hos noget andet folk; de har der avfødt uttryk som vel kan faa os til at steile, ti efter vore religiøse begreper er de sikkert nok blasfemiske. Og dog er det netop paa dette punkt vi finder kanske det ægteste og dypeste, det største i den babyloniske religion. La mig anføre et par træk.

Forestillingen om den guddommelige vilkaarlighet, likefrem upaalidelighet, træder uavladelig i forgrunden i denne religion. Anu er høieste himmelgud, lederen av alt som sker i himmel og paa jord. Men hans datter er Labartu, dæmonen som sender sykdom og elendighet, især over barn. Hun besværges om at bli borte fra hus og hjem; hun sammenlignes med rovdyr som drikker menneskers blod. Hun «binder» barnet, gjør det blegt, dræper det som med ild — og heter dog uavladelig «Anu's datter», endog «gudinden som er menneskenes herskerinde». Likesaa de «syv onde aander» som sender alle ulykker: de er «Anu's sønner», hans «bud», «himlens og jordens og hele universets guder». Gang paa gang tales om «den onde gud», «de onde guder». Istar er den «som bringer elendighet og sætter bror op mot bror», «som henter sygdomsdæmonen fra bjergene» for at plage menneskene, skjønt det like i forveien siges: «Istar uten hvem ingen kan leve i ro og trivsel.» Det er tydeligvis ingen etiske guder, og dog er det guder, paa hvem menneskene gjennem aartusener grundla hele sit liv, bygget alt sit haab! Det kan synes os selvmotsigende, og var det paa en maate naturligvis ogsaa for de gamle. Men det var for dem en selvmotsigelse som ikke ophævet deres tro. Det var den selvmotsigelse — ikke bare intellektuel men ogsaa etisk — som kan aabenbare sig netop i vore dypeste følelser, og som vi opløser med vort liv, ikke med vor tænkning. Just dette at man vovet at formulere motsigelsen mellem det guddommelige og menneskelige saa skarpt som her er skedd, viser hvilke dybder i sjælelivet der er rørt ved.

Allersterkest kommer vel dette frem i de babyloniske «klagesange». Ved menneskene hvad der er godt og ondt i Guds øine? nei, Gud selv bestemmer det. Og dette gjælder ikke bare rituelle spørsmaal; det gaar langt dypere. Det klinger som et fortvilet skrik, naar vi læser: (Jeg gjorde alt hvad der var godt), «stedse tænkte jeg paa bøn og paakaldelse, ... jeg lærte mit land at agte paa guds navn, jeg underviste i at ære gudindens navn. Vidste jeg bare om alt dette var Gud velbehagelig; men hvad der tykkes en godt er for gud ondt, og hvad der synes en slet er for gud godt. Hvem forstaar gudernes raad i himlen, hvem gjennemgrunder en guds plan, som er fuld av mørke!«

Dette er andre religiøse følelser end vore; men la os ikke miskjende dybden og alvoret i dem. *Vi* paatar os forsvaret for vore etisk-religiøse idealer og stoler paa viljen til det gode. For de gamle var denne selvfølelse ikke noget selvsagt, ikke nogen ubetinget værdi. De vovet ikke at gjøre det guddommelige styre avhængig av menneskelig etisk overbevisning; de kjendte den dypeste menneskelige ydmyghet overfor Gud. Mennesket kan tilslut ikke paaberope sig noget: retfærdighet er Guds gave.

Ikke bare hos babyloniere (og israeliter) findes denne type. Selv for grækerne var den ikke fremmed. Den store Artemis viser os samme dæmoniske art: «naar Artemis vredes gaar kvæget tilgrunde og høsten ødelægges av hagl»; eller «hun dræper hvem hun vil». Vredens aarsak behøver menneskene ikke at kjende. I hvilke væsentlige punkter Aischylos' drama om den bundne Prometheus minder om temaet i Job er bekjendt.

Jeg har her antydet endel eksempler paa fremmede religiøse værdier. Naturligvis kan jeg bare antyde; det siger sig selv at det væsentlige ved det hele faar kjøt og blod først naar vi ved ærlig, selvhengivende arbeide litt efter litt trænger ind i det religiøse milieu. Den som ikke umaker sig dermed vil ha let nok for at overbevise sig selv og den enfoldige om, at dette fremmede er primitivt og ugudeligt. Det uforstaaede og ukjendte har jo paa forhaand alt imot sig.

Det kræves at vi hengir os i det historiske stof. Det klinger noksaa uskyldig. Men la os ikke skjule for os selv,

at historien er en streng herre, som ikke lettelig gir os vor frihet igjen. Der er vel neppe den historiker som ikke ialfald forbigaaende, nemlig naar det bedst lykkedes ham at trænge ind i den svundne tids aand og væsen, følte sig likesom magtstjaalen av det fremmede, følte historiens sterke grep, saa han ikke længer stod fri, utenfor og over det emne som optok ham. Den overlegne dom, som han kanske fra først av hadde færdig, lot han fare. Naar det eiendommelige, det særprægede ved en periode, eller ved en religion, eller en historisk bevægelse av betydning, fremtræder for os i hele sin bredde og dybde, da sker det oftest med en magt og myndighet, som betar os al lyst til at spille den overlegne. Den som gir sig historien i vold resikerer at lære det fremmede at kjende i dets suveræne ret, dets selvstændige betydning, dypt grundet i menneskelig natur, og prøvet og veiet og tilpasset av talrike slegter. Er det saa, at vi allerede paa forhaand uvilkaarlig føler ærbødighet overfor slegternes livserfaring, og av den grund nøler med vor vurderende dom — endnu sterkere i den retning virker erfaringsmæssig det indgaaende historiske kjendskap til emnet. Ti det vil, naar det lykkes os at opfatte forholdene i de de gamles egen aand, i de fleste tilfælder frembringe følelsen av, at vi staar overfor et sluttet, i sig selv hvilende livssyn av helt selvstændig art. Og dermed er al kritik og sammenligning for godt udelukket; det fremmede melder sig i sin suveræne art og med en magt, som ofte forundrer os. Det gjælder al fremmed kultur, men vistnok allersterkest kan dette indtryk bli hvor det gjælder et folks religion. Vi har da at gjøre med tanker og følelser, som har formaaet at bære slegtens liv gjennem lange tider. Disse livsværdier lar sig ikke, naar vi forstaar dem ret, maale med fremmede maal. Historien er en farlig videnskap, fordi den lærer os idealer, allermest religiøse idealer, av selvstændig værdi at kjende.

Ti dette betyr intet mindre end at vi tvinges til at opgi forestillingen om vor egen centralitet. De selvstændige værdier er jo likesaa mange selvstændige centra i historien; vi lærer at indse at vi selv, vor egen tid, kun utgjør ett centrum blandt de mange.

Det er sagt saa ofte, men er kanske ikke altid forstaat

i dets fulde betydning: vi maa gjøre os til perser for at forstaa persisk religion, til babylonier for at forstaa babylonisk religion o. s. v. Det er aldeles rigtig. Men dermed er ogsaa sagt, at vi likesaalitt som perseren eller babylonieren vil føle eller forstaa, at hans religion trænger til at suppleres av andre religioner, eller at den kan bedømmes ut fra fremmede synspunkter. Hvis vi opfatter hans religion som en, der trænger at suppleres, da har vi i samme øieblik i virkeligheten ikke med hans religion at gjøre; vi har forlatt det historiske grundlag, og vi taler om og kritiserer det som aldrig har eksistert. Med andre ord: vi opererer med det forvanskede billede, som jeg ovenfor nævnte. Og vi er saa tilbøielige til at gjøre dette, fordi vi saa nødig vil opgi den letvindte forestilling om os selv som historiens maal, og i forbindelse dermed forestillingen om historiens enhet, specielt religionernes enhet. Vi vil ha den store linje, evolutionslinjen, som fra de ældste tider indtil vore dage skal drages gjennem alle religioner og la os forstaa dem alle i deres relative ret, som momenter i den fulde sandhet.

Perseren og babylonieren visste ikke noget om sin religions relative ret. Han kjendte kun det absolute. At værdierne føltes som absolute, just det var hemmeligheten ved deres væsen, og deri ligger for os forklaringen til deres magt over sindene hos hine mennesker. Det er denne karakter av absoluthet, endog hellighet, som forsvinder, straks historikeren prøver at bøie emnet ind under vekstskemaet. Det som engang aabenbaret sig i livet som en absolut værdi, det prøver han at «forstaa» som et flygtig moment i en stor historisk sammenhæng, et moment av helt igjennem relativ art. Det vil altsaa si: dets egentlige væsen, livsnerven, er ikke opfattet. En saadan «forstaaelse» kan ha stor praktisk betydning; det er den samme som den kirkefædrene viser overfor de hedenske religioner. Men den historiske forstaaelse er en ganske anden; den betragter det som selvfølgelig, at en absolut værdi aldrig kan føies ind i et vekstskema, aldrig lar sig behandle som overgangsform, men er et selvstændig centrum.

Historikeren som villig hengir sig i sit emne og derved har haab om at lære dets virkelige art og dets iboende magt

at kjende, ledes uvilkaarlig til antagelsen av de mange centra. Utviklingsfilosofen derimot, som skjelner mellem høiere og lavere kulturtrin, høiere og lavere religioner, søker paa den vis at aapne et historisk perspektiv. Han mangler historikerens uselviske holdning; hans standpunkt er i virkeligheten subjektivt og egocentrisk. Ti perspektivets linjer vil altid trækkes saaledes, at de gaar nøiagtig i retning av vor egen kultur, vor egen religion. Eller egentlig i retning av vedkommende historiker selv; ti meget, egentlig alt, avhænger her av hans individuelle opfatning av religionens væsen, det som jo skal realiseres gjennem historiens gang. Saa takseres værdierne, bestemmes hvad der bør stemples som mer eller mindre utviklet, med øiet stadig rettet mot os selv eller vor egen tid. Den er det eneste faste punkt under orienteringen; vore egne idealer er normen, maalestokken under orienteringen.

Saaledes bringes — ofte kanske ubevisst — vort eget ind overalt. Det er ikke det fremmede vi lærer at kjende og forstaa (skjønt det skulde vel være historieforskningens opgave?); kun dets forhold til vort faar vi øie paa. Opfatter vi vor tid som den historiske utviklings maal, da er det først og sidst os selv vi søker og finder og forstaar i historiens begivenheter. De sterkere eller svakere spor vi der gjenfinder av vort eget, bestemmer vor dom og forstaaelse. Det er fremmed ild, vor ild, vi bringer paa alteret. Det er der i og for sig ikke noget at si paa; det kan endog repræsentere en værdi av betydning for vort aandelige liv. Men det beror paa en illusion, hvis vi mener, at vi da har med andre end os selv at gjøre.

Men nu den egentlig historiske, særlig religionshistoriske, opfatning som jeg netop skildrede, hvad indebærer den da tilslut? hvilke følger maa den ha for vor religiøse orientering og vort religiøse liv? Jeg kaldte religionshistorien en farlig videnskap; den lærer os den smidighet som behøves for at flytte os over i det fremmede, og utvide vor sympati til at føle os hjemme deri; men den viser os ikke veien tilbake til vor eget. Det er klart at dette maa medføre store vanskeligheter og store farer.

De mange historiske centra, alle med selvstændig ret,

skjønt indbyrdes motstridende — vi spør uvilkaarlig: er der da mange motstridende sandheter? skal vi opgi overbevisningen om at sandheten er én og uten selvmotsigelse? Hvad nu end svaret derpaa maa bli — jeg kommer straks tilbake til det — saa meget er vel allerede nu tydelig, at religionshistorien ikke kan bidra til at orientere os overfor de religiøse standpunkter. Den likefrem motarbeider og svækker vor evne i saa henseende. Det er sikkert at den under dens indflydelse kan paakomme os en følelse av at vi er uten aandelig kompas, at vi har mistet vort aandelige ror. Vi tør ikke længer freidig erklære: det var vildfarelser, hvad hine tiders folk bygget sit liv paa! eller: det var famlende forsøk, tilløp, som ikke førte frem; eller: det var ensidige standpunkter. Vi blir ubehjælpelig usikre i vor dom; selv det mest motstridende kan staa med like ret. Jeg betænker mig ikke paa at si, at denne ubegrænsede sympati *svækker vor evne til at handle*. Der kan vel ikke være tvil om, at der her er noget det religionshistoriske studium berøver os. Vor freidige evne til at handle, gripe ledende ind i de religiøse begivenheter svækkes. Der er vel ikke den fantastiske sekteriske bevægelse som efter sin type ikke er kjendt fra religionshistorien i mægtige dimensioner, helt fra tungetale og religiøst vanvid indtil f. eks. from helgendyrkelse med tro paa helgeners mirakulose magt. I vor tid kan dette staa som isolerte tilsynekomster, uten den dype bakgrund, som der, hvor de i hver henseende hører hjemme. Men at vi har kjendt deres religiøse værdi (omend i andre omgivelser) at kjende, lammer vor religiøse dom.

Det nytter ikke at skjule for os selv eller bortræsonnere de vanskeligheter den historiske forskning selv fremkalder. Lad os heller saa vidt som mulig se dem i hele deres omfang; kanske kan det da vise sig, at det gjælder her som saa ofte ellers, at vanskeligheter samtidig er betingelser for ny aandelig vekst i helt andre retninger.

Noget saa ukjendt er det jo ikke, at videnskabelig forskning ingenlunde altid gjør tilværelsen forstaaeligere end før, at den gjerne løser én gaade, men sætter en anden — mindst likesaa dunkel — i stedet, en vi tidligere ikke drømte om bestod. Det nye verdensbillede som blev til i det 16de aar-

hundrede løste tusenaargamle problemer; men de nye, det reiste, var ikke færre eller enklere. At der i universet ingen hvile, intet fast punkt, intet eneste centrum er, det erkjendes nu som sandt, men hvem forstaar det? problemet om rummets uendelighet er fra den tid av med uhyggelig tydelighet stillet for bevisstheten, intet opad eller nedad, eller frem eller tilbake. Al omfattende orientering er umulig i det uendelige rum. Nu vil jeg ikke fra disse rumsbegreber trække nogen slutning med hensyn til historiens tidsforhold. Men saa meget kan vi vel si, at vi ofte altfor letvindt betragter det lille avsnit paa 5000 aar, som vor historiske viden her og der omfatter, som et nogenlunde avrundet, i sig selv begripelig hele, og derfor altfor raskt gaar med paa den orientering som her bedst svarer til vor fornuftige trang. Det historiske studium opmuntrer ikke til at slaa ind paa den vei, og viser os vel derved en tjeneste. Men det gir os heller ikke nogen anden løsning til gjengjæld.

Vi faar finde os i det. Vi mente kanske at den videnskabelige religionshistorie skulde befæste os i vore overbevisninger; men resultatet viser i ganske anden retning. Ikke vi kan bruke historien for os; det er historien som tar os fangen. Den lystrer ikke vor ordnende fornuft og logik; dens enhet eksisterer ikke, i det mindste saa langt vort syn rækker. Og derfor kan vi ikke paa dens vidnesbyrd grunde forvisningen om, at en sammenhængende utvikling har løftet os op paa den historiske pyramides top, og dermed forvisningen om vort eget standpunkts selvfølgelige ret, sammenlignet med andre standpunkter.

Men er nu en saadan sammenligning med andre absolut nødvendig for vor egen fred, eller for vort religiøse livs trivsel? Følelsen av lykke kræver ikke sammenligning med andres lykke. Behøver da vore aandelige værdier — religiøse værdier — at forringes i vore egne øine, og behøver vor selvtillit at undergraves, om vi nødes til at gi slip paa det høie indtryk av egen fortræffelighet sammenlignet med hvad andre har naad? Jeg tror det ikke. Det forekommer mig endog, at den værdi som ligger i at kunne se ned paa andre har sin meget betænkelige side.

Desuten: leder den religionshistoriske forskning os til

forestillingen om de mange religiøse centrer, da er vor egen religion ogsaa et centrum; den er med andre ord absolut og uforlignelig Sammenligningen med andre, enten i ængstelse eller i overmot, har da ingen mening; vi har nok med vort eget. Og den religionshistoriske fordypning i kristendommen, med hengivelse i emnet saaledes som jeg netop nævnte, vil kun befæste den praktiske erfaring om dens uforlignelige væsen. Enhver sammenligning med andre falder atter bort av sig selv. De vanskeligheter religionshistorien stiller os overfor, kan vi forsaavidt ta med ro.

Og allikevel, de er der, og de melder sig nok igjen paa andet omraade. Det forunderlige er da bare, at skjønt historien lærer os motstridende selvstændige værdier at kjende, fører dette os, som vi ser, ikke med tvingende nødvendighet ind i bundløs skeptisisme. Hvad kan nu grunden være til det?

Jeg tror svaret ikke er saa vanskelig og jeg har egentlig alt antydet det. Den realitet, som ligger til grund for al religion og alle religioner er uendelig og uutsigelig; det er selve den guddommelige realitet. Intet ord eller begrep omfatter den. Vi vet hvor ubehjælpsom tanke og tale er, naar den søker at gi uttryk for, hvad der er vor egen livsens grund, det absolute. Ordene undgaar da ikke at bevæge sig i selvmotsigelser; selvmotsigelser for vor tænkende bevissthet, men ikke for vor religiøse erfaring. I hver religion føles den fortvilede avstand mellem følelse og erfaring paa den ene side, og de ord og handlinger paa den anden side, som skulde gi det adækvate uttryk for det første. Aldrig vil de dække hverandre. Men netop de irrationelle og selvmotsigende uttryk vidner om den uutsigelige realitet som ligger bakom, og om følelsens egthet og dybde.

I dette lys maa vi uten tvil opfatte de forskjellige religioner, de mange centrer, med deres indbyrdes selvmotsigelser, deres motstridende religiose idealer, hvorav dog hvert enkelt har selvstændig gyldighet. Der vil aldrig av dem alle kunne formuleres noget samlende og sammenhængende uttryk, fordi den realitet, det gjælder, ligger utenfor vore begreper; den er irrationel, som livets ubetingede grund er irrationel. Erkjendelsen av de talrike motstridende værdier leder da ikke

til skeptisisme. Tvertom; just den leder os dypere ind i det mysterium, som er alle religioners sjæl.

Ut fra denne betragtning er det vel indlysende, at vanskeligheterne, som religionshistorien fremkalder, samtidig er vindingen den skjænker os. Den religionshistoriker som hengir sig selv i sit emne, vil med forundring og glæde se, fra hvilke uuttømmelige kilder slegternes religiøse liv næres, hvor uendelig rikt det liv er som ligger til grund for alle slegters liv. De religiøse uttryk for denne guddommelige realitet er uendelige — ikke i ensformige, monotone omskrivninger, men i den forunderligste uensartede mangfoldighet; en kunde fristes til at si at alt, — ondt saavelsom godt, hæslig som skjønt — kan tjene og har tjent, som uttryk for dette uutsigelige. Her aapner religionshistorien os de største utsyn; den lærer os at forstaa disse uttryk som religiøse uttryk for en hellig ubeskrivelig virkelighet. Det er altsaa saa langt fra at det leder til skeptisisme, naar vi erkjender de motstridende idealer og de mange centra som selvstændige, at det tvertom stemmer os til dyp andagt overfor den uutgrundelige livsens magt, som alle folkeslag gjennem sine religioner avhænger av.

I én henseende maa vi vel nødvendigvis bli skeptisk, nemlig overfor forsikringen om, at dette eller hint religiøse uttryk er det eneste gyldige, med udelukkelse av alle de andre. En saadan forsikring kan den religionshistoriske forskning, saaledes som jeg opfatter den, aldrig for sin del underskrive. Den lærer os noget helt andet: ydmyghet i vor bedømmelse av andre, den ydmyghet som utspringer av følelsen av hvor ufuldkommen og ensidig vi selv uttrykker gudsforholdet. Og denne religionshistoriens gave til os er sikkert av indgripende betydning; paa sin egen maate — en eftertrykkelig maate — lærer den os at indse og føle andres ret ved siden av vor egen; den lærer os ydmyg selverkjendelse. I den atmosfære trives den religiøse selvfølelse — for ikke at si selvgodhet — allermindst.

Og nu tilslut dette. Hvad den religionshistoriske forskning berøver os, den freidige handlingens evne, som i en stor saks tjeneste tor gripe ind i individers og folkeslags religiøse liv og med myndighet lede det i en bestemt retning, den evne

kirkefædrene eiet og saa mange — kanske altfor mange — efter dem, det vil jeg ikke prøve at sammenligne med — eller veie imot — hvad der til gjengjæld gis os. Det ene kan her ikke veies mot det andet. Hvis forskningen er paa ret vei, da faar den gaa sin gang, og ingen tør paastaa, at vindingen er for dyrt kjøpt. Værdier maa opgis, hvor andre vindes. Men som jeg nævnte: det er kun hvad der saa ofte sker, at en ny værdi kun naaes paa bekostning av en anden. Og fremfor alt maa indsigt saa ofte betales med opgivelse av handledygtig umiddelbarhet. Sikkert gjælder det her, at for intet faar vi intet.

De religiøse foreteelsers væsen lærer vi altsaa kun da at forstaa, naar vi har evne og mod til at hengi os selv til det fremmede; kun i sympati kan vi opfatte den følelse som gir sig uttryk i dem. Til den reserverte, og endnu mer til den som nærmer sig med hovmodig selvfølelse, utleverer historien ikke sin hemmelighet. Naar vi paa den maate gir os selv, kan det forekomme mange at vi egentlig mister os selv, opgir os selv. Det er vel ogsaa saa. Og dog tror jeg vi kommer sandheten likesaa nær om vi sier, at den som gir sig selv han vinder sig selv i høiere forstand, og at det særlig gjælder naar vi stilles overfor det dypeste i vor næstes liv: hans religiøse følelser.

KRISTELIG ELLER ÆSTETISK KIRKEGANG?

Hr. Bojer vil gi sit folk to dyre skatte igjen — templet og helligdagen, og ære være ham for det. Riv templet, helligdagen ut av et folks liv, og forsimplingen kommer, saa vist som nat følger dag — det har hr. Bojer saa evig ret i. Et folk kan likesaalidt som den enkelte uten skade for sit menneskeværd træ den religiøse trang i sig under fot. Lykkes det den enkelte, vil han gaa ut av den kamp som et ringere menneske, lykkes det et folk, da er det folk dødsdømt.

Naar hr. Bojers er tilbake, staar helligdagen — den for de irreligiose mennesker lange, kjedsommelige, graa dag — som solfyldt, med feststemning over sig fra den tidligste morgenstund, som «dagenes perle». Og kirken — den var templet, billedet paa fritid, hvile. Derinde var alt det, som satte stemningslivet i bevægelse — der var et eventyr av træskulptur, altertavle og farvete kirkeruter, der var festklædte mennesker, der var orgeltoner, som bruste gjennem rummet, og ens egen lille, spæde barnestemme bares av de hundrede sterke mands- og kvinderøster op mot Gud. Der i kirken, i templet havde barnesjælen sit første møte med Ham, som bor i det høie.

Nu er børnene flyttet fra kirken til søndagsskolen; thi for vor tids mennesker gjælder det først og fremst at forstaa, og i allerbedste mening røves masser av børn det, som for hr. Bojer og mange med ham gjorde søndagen til den deilige, stemningsfyldte dag — saa helt forskjellig fra alle de andre ukens dage. Og hvad mister ikke ogsaa de ældre ved at børnene er flyttet fra kirken — eller i hvert fald fra menighetens gudstjeneste til sin egen lille skolegang i eller utenfor kirken?

Og ungdommen — den er forlængst flyttet ut i naturens store tempel. Den som en søndag formiddag vil møte samlet norsk ungdom, maa søke den rundt omkring i sportsstuerne,

hvor den tyr ind for at styrke sig og hvile ut, før den begynder tilbaketuren til mors kjødgryter. Det er ungdom, som det gjør godt at se — spænstig og sterk. Mange ældre søker op til de røkfyldte, kvalme rum bare for at faa synet av al den kjække ungdom.

Et møte med sin Gud — til kraft for de 6 virkedage — til kraft for livets tunge, alvorlige arbeidsdag — faar ungdommen den i naturens store tempel?

Der er tegn, som tyder paa, at livet magtedes bedre av dem, som havde faat møtet med sin Gud i det gamle kirkehus, der hvor ordet forkyndes og sakramenterne forvaltes.

Men livet i vore dage er saa kompliceret og vanskelig — det er kanske for tidlig al søke grunden til mange av tidens mindre heldige foreteelser i dette, at ungdommen saa længe har vendt kirken ryggen. I det store og hele har den det. Religiøs ungdom av folkets brede lag søker de smaa forsamlinger. For et litet, kvalmt rum, hvor orgelet er erstattet av en guitar, koret av en eller to frelsessoldaters stemmer, for en forkyndelse av unge, uprøvede kristne gaar de kirken forbi, sikkert ikke til gavn for sin evne til andagt, sin sans for det ophøiede. Kirken er ikke overalt *saa* nøken, *saa* fattig og blottet for skjønhet som den, der har erstattet den gamle, vakre kirke i hr. Bojers hjembygd, og presten er heller ikke overalt saa blottet for aand som han, der i en stiv klokketime ved sin tale øket uhyggen i den alt før saa skjønhetsforlatte kirke.

Der gives stygge kirker, der findes ogsaa dele av vort land, hvor kirkesangen er øresønderrivende, og hvorfor nægte det? der gives prester — fromme, gode mænd kanske — som aldrig burde præke.

Mange er vist enige med hr. Bojer i, at prækenen hos os optar en uforholdsmæssig del av gudstjenesten, og det sørgelige er, at det altid er de ubegavede talere, som optrær med de lange prækener.

Men hvem er skyld i dette? Mon ikke menigheten, som gjennem generationer har git presten den forestilling: Gudstjenesten — det er for folket min præken. Like før den skal begynde strømmer folk til — straks jeg er nede av prækestolen, strømmer folk ut.

De har været i kirke. De har hørt presten.

Er det underlig, at ogsaa for presten er hans præken i tidens løp blit det vigtigste og ikke — hvad den i sandhet er — det underordnede?

Hvor meget lettere for presten, om han visste: Til den offentlige gudstjeneste om søndagen kommer hver enkelt for sammen med de andre at løfte sin sjæl til Gud i fælles bøn, i fælles sang, for at styrkes ved ordet fra Gud — ikke for at høre en mere eller mindre aandfuld utlægning av det, og saa ikke mindst for at overvære det store mysterium — nadverdens utdelelse.

Jeg mindes et billede fra min ungdom. En nøken, kold landskirke — just som den hr. Bojer skildrer — en elendig kirkesang — og jeg kom fra en by, hvor den hele gudstjeneste var præget av skjønhet — en bedrøvelig præken av en ung, ubegavet taler. Jeg følte mig meget fattig.

Saa tonet altergangssalmen fra orgelet, og folk strømmet ut. Jeg blev sittende, som jeg var vant til. Det vilde været lidt av en helligbrøde for mig den gang at ha gaat ut av en kirke, naar menneskeord var forstummet, og Gud selv traadte en nær.

Indvielsesordene var læst. Ved alterfoten knælte en — en eneste gjest — en gammel, gigtbruden mand — paa gravens rand.

Og de lød, de sterke ord: «Dette er mit legeme, som gives for Eder — dette er mit blod, som udgydes for Eder til syndernes forladelse.»

Jeg saa ikke mere de stygge, nøkne vægge — jeg hørte ikke længere orgelets hæse, sprukne toner. Jeg saa en menneskejæl — indesluttet i et elendig, skrøbelig hylster — en menneskesjæl, som gik bort, styrket til den sidste reise.

Den kirkegang glemmer jeg aldrig. —

Men jeg er enig med hr. Bojer i dette, at alt, hvad vi kan, bør vi gjøre, for at vore kirker kan bli, hvad de engang var — skjønhetsfyldte; thi for saa mange, ja vel for de fleste mennesker gaar veien til viljen gjennem følelsen. Og det er *viljen*, det gjælder at faa tak i. Derfor maa ordet fra Gud være med. Fyld kirkerne med de herligste malerier, la den skjønneste sang lyde derinde — tag Kristus, bibelens Kristus,

bort — han, som er død for vore synder og gjenopreist til vor retfærdighet — kirkerne vil trods sin vakre musik og sang, sine herlige malerier snart tømmes, og folk vil om søndagen søke ut i naturens store tempel eller ind i de smaa forsamlingshuse, hvor de finder det, som er og blir hovedsaken — mennesker, som har søkt sammen for at faa møte sin Gud.

Ordet om Jesus Kristus maa som hidtil fuldtonig finde sit uttryk i kirkens ritual. Men al strid om dogmer, al mere eller mindre heldig forklaring av mysterierne kan forlægges til talerstole utenfor kirken.

Sjælens møte med sin Gud — det maa være gudstjenestens maal. Alt, som kan tjene dette maal, bør kirken ta i sin i tjeneste, alt som kan hindre det, bør den fjerne — og da først og fremst de lange prækener. De utretter saa litet godt.

Og hvorfor skal en, der vil tjene Gud og sine medmennesker som prest, hvorfor skal han behøve at være taler»? La ham kunne, som hr. Bojer siger, lede gudstjenesten paa en smuk, værdig maate, men la os ikke forlange av vore prester, at de skal være talere. Er de det — vel. La dem saa tjene menigheten med den gave. Er de det ikke — la andre præke — hvorsomhelst, kun ikke ved den offentlige gudstjeneste, den bør presten lede. Og ritualet bør bli saa rikt, at prækenen overflødiggjøres. Den dag bør snart komme, da en god prest i menighetens bevidsthet ikke længer er det samme som en god taler. Kristendommen er ikke ord, men kraft.

Men for prestens skjæve stilling i menigheten som *prædikanten* bærer menigheten selv skylden.

Og naar alt kommer til alt Hvis folk blev religiøst grepet, hvis der kom noget, som rystet os op av vor sløve, daglige ro, hvis det blev en levende bevidsthet i vor sjæl: Vi trænger Gud, den levende, Gud — og vi saa søkte ham, der hvor vore fædre søkte ham, og hvor vi ældre fandt ham, da vi var born, mon ikke sangen skulde lyde fuldtonig igjen, mon ikke alle de levende, bankende menneskehjerter — unge, gamle, alle gjennemstrømmet av én tanke, én længsel, én bøn mon de ikke selv i den fattigst smykkede kirke skulde gripes av den hellige, religiøse følelse: Sandelig Gud er paa dette sted?

Den religiøse trang maa vækkes i os igjen. For at faa denne vakt tror jeg der maa noget helt andet og mere til end glasmalerier og billeder og korsang og skjønliteratur.

Augusta Abrahamsen.

DEN MODERNE SYNDIKALISME.

I.

Naar man følger udviklingsgangen i den socialistiske arbejderbevægelse, vil man bemærke, hvorledes der i vore dage finder store *forskydninger* sted indenfor denne bevægelse. Ud fra det oprindelige marxistiske midterparti spalter bevægelsen sig i to hovedfløie: en moderat retning — *Revisionisterne* eller *reformisterne* — og en radikal retning — de *revolutionære socialister* eller *Anarko-Syndikalisterne*.

Denne spaltning er den naturnødvendige følge af de brydninger, teoretiske som praktiske, der efterhaanden i de fleste lande har forvandlet *socialdemokratiet* fra at være en lille revolutionær sekt til at blive det store socialreformatoriske folkeparti. Men samtidig med de revisionistiske strømningers sejr over den marxistiske ortodoksi, er der nede i selve arbejdermassen groet frem en ny strømning, der kræver respekt for det gamle klassekampsstandpunkt og vil have arbejderbevægelsens tyngdepunkt flyttet over paa den faglige aktion.

Denne sidste fremtoning indenfor nutidens sociale liv kaldes *Syndikalismen*, og skønt den først dukker op i begyndelsen af nittiaarene blandt de *franske* arbeidere, har den allerede vundet sig et betydeligt navn indenfor den moderne sociologiske videnskab.

Syndikalismen betyder efter almindelig sprogbrug: fagforeningsbevægelse; men i bevægelsens hjemland Frankrig, har den efterhaanden faaet en mere *utvidet* betydning, idet ordet ikke blot betyder det at være tilhænger af de syndikalistiske organisationer, men efter *Emile Pouget* — en af bevægelsens førstemænd — betegner et bestemt »moment i arbejderbevidstheden», ɔ: en overbevisning, der gaar ud paa, at *arbejderklassens frigørelse beror paa dens egen vilje og handlekraft*. Man er syndikalist, fordi man ikke bygger paa

socialistiske dogmer; derimod *udelukkende* paa fagforeningernes virksomhed. Fagforeningen bliver derfor i egentligste forstand *arbejdernes* sammenslutning, hvis opgave det ikke blot er — som de nuværende fagforeninger efter tysk og engelsk mønster —: at faa arbejdslønnen hævet og arbejdstiden nedsat, men selve ophævelsen af det privatkapitalistiske produktions- og lønsystem. I sin nuværende form er fagforeningen proletariatets kamporgan, i sin fremtidige form skal den være «samfundets organiske celle», paa hvis grundlag et nyt produktionssystem skal rejse sig.

Denne syndikalistiske anskuelse er ikke afledet af noget som helst teoretisk eller hypotetisk system; den er tværtimod vokset frem som resultat af arbejderklassens rent fornuftmæssige forklaring af de historiske og økonomiske forhold. Den er — siger *Pouget* —: «resultatet og kronen af et helt aarhundredes kamp mellem den arbejdende klasse og bourgeoisiet».

Hvad er nu den syndikalistiske læres væsentlige indhold? Svaret staar i al sin knaphed udtrykt i den franske landsorganisations — la confédération générale du travail — statuter: «C. G. T. samler *alle* arbejdere, uden hensyn til politiske anskuelser, der deltager i kampen for lønsystemets og arbejdsgiverdømmets afskaffelse».

Denne korte affattelse af princippet kan man betragte som syndikalismens væsentlige indhold. Fagforeningen skal være en kamporganisation. Ingen doktrinære trosbekendelser — men handling.

En anden syndikalist, *Ed. Dolléans,* besrågter syndikalismen som et religiøst begreb, som det guddommeliggjorte proletariats religion. Han skriver saaledes: «Troens handling, der er den revolutionære syndikalismes grundlag, forudsætter tillid til hele den magt, som denne klasse besidder til at kunne genføde samfundet».

Endelig betegner *Chr. Cornelissen* bevægelsen med de ord, der utvivlsomt kommer virkeligheden nærmest: «Syndikalismens syntese er endnu ikke givet. Men den, der forsøger at udarbejde den, vil gennem sine undersøgelser i særlig grad

faa hjælp af den kendsgerning, at bevægelsen, saaledes som den staar og gaar, har sine rødder i det virkelige, sociale liv og ikke — som marxismen — i en filosofi.

II.

Syndikalismen er saaledes groet frem fra arbejdernes egen lejr og dens ord- og penneførere er udgaaet fra arbejdernes egne rækker.

Skal man gaa til syndikalismens egentlige førere, da bliver det til mænd som: Victor Griffuelhes, Emile Pouget, Georges Yvetot, Paul Delesalle, Pataud og frem for alt til bevægelsens fader: *Fernand Pelloutier*. Mere end nogen enkelt mand har Pelloutier - navnlig gennem sit grundlæggende arbejde indenfor arbejdsbørserne — skabt og præget den revolutionære syndikalisme. Naar man derfor fra visse lande har betegnet syndikalismen som en frugt av den *Henri Bergson*'ske filosofi og kaldt bevægelsen «en handlingens filosofi», er dette ganske fejlagtigt. Vel har arbejder-filosofen Georges Sorel søgt i sine skrifter at knytte de syndikalistiske teorier til Bergsons filosofiske system; men Bergson har selv taget avstand herfra og gjort opmerksom paa, at andre sociologiske skoler med ganske andre tendenser lige saa godt kunde beraabe sig paa hans filosofi. Det virkelige forhold er dette: at sammenhængen mellem Bergson og syndikalismen indskrænker sig til benyttelsen af *enkelte* begreber indenfor hans filosofi. Det er den stærke betoning af *den inspirerende handling*, der er fælles for dem begge. Man tør derfor have ret til at kalde syndikalismen «en arbejderaktionens filosofi, en strejkens filosofi».

Man er derved naaet til grundlaget for hele den syndikalistiske taktik, nemlig: *klassekampteorien*, der i korte træk gaar ut paa følgende:

Der findes kun to klasser i samfundet, som staar overfor hinanden som to fjendtlige hære. Da den besiddende klasse ikke frivilligt vil give afkald paa sine rigdomme: Jord, produktionsmidler og finanskapitaler, tvinger forholdene arbejderklassen til en uforsonlig kamp mod overklassen. Det sociale spørsmaal bliver et *magt*spørsmaal. Kloften mellem klasserne maa derfor opretholdes.

Ud fra dette synspunkt maa syndikalismen blive modstander af alle de bestræbelser, der i nutidens samfund gaar ud paa at indføre «den sociale fred» ved hjælp af sociallovgivning, statens indgriben i lønsporsmaal, obligatorisk voldgift og filantropi. Kun gennem klassekampens afskaffelse af selve privatejendomsretten kan samfundstilstanden blive en saadan, at livet virkelig er økonomisk frit.

Men dette skarpe forhold overfor arbejdsgiverklassen paafores ogsaa staten. Hvad dette sidste angaar, adskiller syndikalismen sig fra det politiske socialdemokrati, der stadigt bliver mere og mere statssocialistisk i sin karakter. I syndikalismens øjne er hele statsmaskineriet, parlamentet og de politiske organisationer kapitalistiske organer, der kun tjener til at tilsløre klassekampen.

Man finder atter her et modsætningsforhold mellem syndikalister og socialister.

Medens socialisterne betragter arbejderne som *vælgere*, som medlemmer af et politisk samfund, betragter syndikalismen arbejderne som *producenter*, som medlemmer af et økonomisk samfund. Det politiske parti maa tage hensyn til de forskellige grupper, det er sammensat af; den syndikalistiske organisation kun af det, der skiller den fra alle andre i samfundet.

Alligevel tør man ikke betegne syndikalismen som antiparlamentarisk. Som bevægelse stiller den sig i princippet ganske *neutral*. Siden kongressen i Bourges er dette standpunkt bestandigt blevet stadfæstet.

Tror syndikalismen saaledes ikke paa statsmagtens myndighed, men kun paa udviklingen af stærke, revolutionære kamporganisationer, og føler den sig saaledes staaende udenfor det politiske samfund, saa maa denne anti-statslige holdning nødvendigvis ogsaa føre til fornægtelse af selve fædrelandets idé: *Anti-patriotismen*.

Efter syndikalismens anskuelser er patriotisme kun knyttet til ejendomsret. Den nationale oplysning, kultur, kunst og videnskab er kun de rige klassers eje. Arbejderne har kun én følelse og pligt: at elske sin klasse. Der findes ingen landegrænser, kapitalismen er overalt den samme. Der er

kun én fjende: *kapitalisten:* kun én lovlig krig, nemlig: «Alle proletarers revolte mod alle kapitalister».

Saaledes træder i stedet for den nationale krig den *sociale.*

Adskillige syndikalister erklærer aabent med *Griffuelhes:* «Arbejderen kan intet fædreland have! han kan ikke være patriot».

Dette standpupkt fører atter til *antimilitarismen.* Syndikalismen i Frankrig har da ogsaa udfoldet en skarp antimilitaristisk propaganda, saavel indenfor hæren som ude i befolkningen.

Efter *Sorel* skal angrebene ikke rettes mod officererne, men mod *hæren som statsorgan* til undertrykkelse af strejker. Og Lagardelle hævder: «den antimilitaristiske og antipatriotiske agitation har intet andet formaal end at *rokke staten* for derved desto bedre at kunne tilintetgjøre den. Dens grundlag er hverken dannet af afsky for militærtjenesten eller krigen; men man tager sigte paa hærens splittelse og fædrelandets ødelæggelse; thi baade hæren og fædrelandsfølelsen er *statens* hjælpere».

III

I stedet for staten og den parlamentariske virksomhed sætter syndikalismen *den direkte aktion.*

Hertil tjener *alle* midler. Enhver lejlighed, der tilbyder sig, bruges i samfundsomvæltningens tjeneste. Revolutionen er nemlig «alle tiders værk» (Pouget). Og kampen har kun *økonomiske* formaal. Den italienske syndikalist. professor *Artura Labriola,* siger ganske betegnende: «den universelle regel, som syndikatet følger, er den økonomiske».

Direkte aktion er altsaa kampvaabnet. Den er «en aktion, der bliver udført direkte af interessenterne» (Griffuelhes) en «arbejdernes bevidstheds og viljes handling» (Pouget), der uden politisk indblanding og parlamentarisk forhandling kendetegnes ved, at «den er sig selv nok» (Labriola). Og den er tillige «syndikalismens begyndelse og ende», siger Lagardelle.

Man har kaldt denne form for aktion voldelig og barbarisk og sat den i forbindelse med tidligere tiders blodige revolutioner. Og revolutionær er den direkte aktion, idet «den ikke

støtter sig til den borgerlige ret» (Pouget). Men de proletariske magtforholdsregler er — efter Sorel — kun krigshandlinger, der udelukkende skal tjene til at markere klassernes adskillelse. *Sorel* siger: «alt, hvad der har forbindelse med krigen, fuldbyrder sig uden had og hævnfølelse».

Den direkte aktion kræver en stærk anspændelse af arbejdernes evner: Initiativ, ansvarsfølelse og en højt udviklet intelligens. Men i modsætning til de demokratiske bevægelser knæsætter syndikalismen dristigt *det virksomme mindretals indgriben.* "Det er ikke den store masse, der skal afgøre den enkelte aktion mod kapitalens organisationer, derimod det klassebevidste, revolutionære mindretal.

Som en slags begrundelse for dette princip hævder *Brouilhet,* at enhver ny idé altid er opstaaet hos den enkelte. Enhver videnskabelig sandhed, enhver social bevægelse har at takke et mindretal af overbeviste, begejstrede, somme tider ogsaa voldsomme, for sin sejr».

I denne henseende bygger syndikalismen paa loven om *den kollektive psykologi*, efter hvilken massen netop venter, at den skal blive *ført;* ikke først overbevises, — en anskuelse, der synes at maatte underkende arbejdermassens intellektuelle rejsning.

Altsaa: de syndikalistiske teoretikere indrømmer, at bag begrebet: den direkte aktion ligger troen paa berettigelsen af at anvende vold og magt i den sociale kamp.

Griffuelhes siger: «Den sociale verden hviler udelukkende paa magt; den lever av sin tvingende magt og den bærer magten i sig selv. Arbejdsgiverdømmets autoritet er skabt i kraft af magten, og kun denne kan atter styrte den».

Ja, i Sorels øjne faar magtanvendelsen en ren civilisatorisk betydning. Han siger: «Den stiller ikke blot den kommende revolution i sikkerhed; men viser sig ogsaa at være det eneste middel, her staar til raadighed for de af humanisme fordummede nationer, for at disse ved dens hjælp atter kan finde deres gamle energi. Lad os derfor hilse de revolutionære, ligesom grækerne hilste de spartanske helte, der forsvarede Termopylæ og derved bidrog til at opretholde lyset i den antike verden».

Denne lovpriste magtanvendelse udløses i *strejken*, der — efter Griffuelhes udsagn — er «én af de former for klasse-

kampen, der bedst lader os bedømme det syndikale livs intensitet».

Strejken tager ikke blot sigte paa rent økonomiske fremskridt; men tillige paa at opelske arbejdernes solidaritetsfølelse og klassebevidsthed.

Da strejken imidlertid overfor de stadig stærkere organiserede arbejdsgiverforeninger er forbunden med ret store ofre, og den i sin lokale form som oftest bringer arbejderne tvivlsomme fordele, er syndikalismen tilhænger af *de udvidede strejker*: sympati- og generalstrejken.

Af andre kampmidler i tilslutning til strejken bør nævnes *sabotagen,* hvorved man forstaar en intelligent forringelse af arbejdsydelsen. Sabotagen, der iøvrigt efter fransk retspleje er stridende mod loven, har forskjellige former: beskadigelse af raastoffer og arbejdsredskaber samt den mere voldsomme ødelæggelse af jernbanenet og telegraftraade.

Sabotagen, der forudsætter en høj grad af intelligens hos udøveren, er imidlertid et kampmiddel, der kun knæsættes af de rene arbejder-syndikalister. De mere intellektuelle ordførere er bestemte modstandere af det.

I tilslutning til sabotagen staar anvendelse af *boycot*, enten overfor de enkelte arbejdsgivere eller overfor de forretninger, der forhandler blokerede fabrikkers produkter.

Alle disse midler er imidlertid kun at betragte som *tilløb* til og *indøvelse* i den store afgørende kamp, hvor den revolutionære arbejderklasse udsoner klassemodsætningerne og gennem *den ekspropriatoriske generalstrejk* sætter sig i besiddelse af samfundet. Strejken, sabotagen og boycot'en bliver derfor kun — med et udtryk af Griffuelhes —: «en stadig manifestation af vore egne kræfter», der tager sigte paa generalstrejke, som er fuldbyrdelsen af selve den sociale revolution.

Tanken om generalstrejken blev først fremsat av Fernand Felloutier paa kongressen i Tours 1892 og fik i den senere konsejlspræsident Aristide Briand en av sine varmeste talsmænd.

Generalstrejkeidéen har intet ideologisk vaabenmærke, siger Pouget. Den stammer fra folket. Den kan føres tilbake til Internationale»s første tid. Men de efterfølgende arbejder-

kongresser tog imod den med en vis skepsis. Det er egentlig først siden oprettelsen af C. G. T. paa kongressen i Limoges, at de franske arbejdere knæsatte dette kampmiddel.

Om selve generalstrejkens formaal hersker der delte meninger indenfor syndikalisternes lejr.

Lagardelle skelner saaledes mellem to former for generalstrejke. Først: som en aftalt arbejdsnedlæggelse af alle arbejdere paa et enkelt eller flere arbejdssteder, eller i et eller flere fag, eller alle fag og alle industrier. Dernæst: som den samlede arbejdsklasses sidste rejsning mod det kapitalistiske styre. *Griffuelhes* betegner generalstrejken som «alle arbejderklassens anstrengelser, der under ledelse af arbejdernes sammenslutninger har til formaal at fjerne den efter sit væsen uretfærdige ejendomsret samt at overtage de sociale rigdomme, der saa ved hjælp af korporationerne — i dette tilfælde syndikaterne — vil blive anvendt til alles gavn».

Dette er syndikalismens endemaal: men tidspunktet for dets virkeliggjørelse kan ikke forudbestemmes eller skabes ad kunstig vej. «Ingen menneskelig magt kan bestemme dag eller time» (Griffuelhes). Men kendsgerningen, at arbeiderbevægelsen eksisterer, borger for, at generalstrejken i streng proletarisk forstand er et naturnødvendigt produkt af denne.

Overfor socialisternes *politiske* generalstrejke — «de korslagte armes strejke» — der flere gange med held er prøvet f. eks. i Belgien, hævder syndikalisterne dog, at en økonomisk omdannelse af samfundet overskrider grænsen for en politisk repræsentations evne. Den maa være arbejderklassens *eget* værk.

Man vil deraf kunne se, at syndikalismens generalstrejke intet har at gøre med de politiske revolutioner og deres voldshandlinger. Den er derimot en kæmpemæssig arbejdsnedlæggelse, der i kraft af produktionens standsning tvinger den besiddende klasse til underkastelse og til at udlevere jorden og fabrikkerne. Alt kan gaa fredeligt til, det afhænger kun af overklassens holdning.

Sorel skriver: Vi har grund til at haabe, at en social revolution, saaledes som den vil blive fremmet af de ægte syndikalister, ikke vil blive besudlet af de rædsler, som besmittede de borgerlige revolutioner».

Ved generalstrejkens virkeliggjørelse er efter syndikalismens mening en ny tid indvarslet. Der findes ikke mere økonomiske privilegier, intet arbejdsgiverdømme, ingen autoriteter eller regering. Hverken slaver eller herrer. *Alle* er blevet *producenter*. Syndikalisterne har overtaget den almindelige produktionsvirksomhed og varefordelingen.

Selvfølgelig forudsætter dette en høj intellektuel og moralsk udvikling i arbejderklassen. Men syndikalismen kræver da ogsaa — i modsætning til de marxistiske socialisters fatalisme — arbejdernes personlige indsats i deres frigørelseskamp. Syndikaterne er derfor ved siden af at være revolutionære aktionscentrer tillige uddannelsesskoler, hvor arbejderne opdrages til at overtage samfundets tekniske og administrative ledelse. —

Sluttelig skal nævnes Sorels *myteteori*, der gaar ud paa, at generalstrejken og kapitalistsamfundets fald skal fremstilles ikke blot som noget muligt i den fjerne fremtid, men som noget, der er opnaaeligt indenfor en nær fremtid.

Labriola mener ogsaa, at generalstrejke-idéen som symbol er av stor betydning for proletariatets voksende revolutionære aand og indgydelsen af et heltemodigt offersind. Andre, mere nøgterne syndikalister tager imidlertid afstand fra denne myteteori og lægger hovedinteressen i det øjeblikkelige arbejde indenfor syndikatet.

IV.

Dette er hovedtrækkene af den moderne franske syndikalisme — le syndicalisme révolutionaire — der, skønt den efter hele sin oprindelse og form er typisk fransk, dog i løbet af de sidste to aartier har fundet vej til alverdens industrilande. Og bannermærket for de syndikalistiske organisationer er overalt det samme: *Industriel organisation* og *direkte aktion*.

Nu kan man dog ikke antage, at hele den franske arbejderklasse er revolutionær syndikalistisk. Ingenlunde! Ved siden af de revolutionære findes store grupper af udpræget *reformistiske syndikalister*, hvis praktiske arbejde og taktik minder stærkt om andre landes fagbevægelse. Naar denne fløj dog ønsker at staa neutral overfor det socialistiske parti, saa skyldes det, at de reformistiske syndikalister i syndikatet

ser *det væsentligste værktøj* til den proletariske frigørelse, i den syndikale aktion den vigtigste form for arbejderaktion (Albert Thomas). I det hele taget er reformisterne mere afdæmpede i deres angreb paa staten, patriostismen, parlamentarismen, militarismen. De er tillige ivrige tilhængere af *kooperationen*, som de — i modsætning til de revolutionære — betragter som en mægtig forbundsfælle i klassekampen. Thi som en af deres ordførere *Mutschler siger:* «Hvad nytter en opnaaet lønforhøjelse arbejderne, naar den straks bliver røvet gennem en prisstigning paa livsfornødenhederne».

Forskellen mellen reformister og revolutionære er noget nær den samme som mellem marxister og revisionister. Principielt opgiver reformister ikke generalstrejken; men de lægger tyngdepunktet i det daglige praktiske reformarbejde: arbejderbeskyttelse, afskaffelse af overarbejde, lønforbedringer.

I nummerisk henseende staar de to fløje lige højt. Naar den franske fagbevægelses hovedledelse alligevel er revolutionær, saa skyldes dette, at der indenfor C. G. T. stemmes efter syndikater, uden hensyn til disses medlemsantal. Givet er det, at de store fagforbund: jernbanearbejderne, bogtrykkerne og tekstilarbejderne er reformistiske. Man tør derfor dristigt hævde, at C. G. T.s nuværende ledelse ikke er udtryk for den samlede franske arbejderklasse, men for et stærkt mindretal, hvis magt det kun er et tidsspørsmaal at bryde.

De sidste aar har i hvert fald staaet i *krisens tegn!*

Alfred Kruse.

KRISTENDOM OG KRIG.

Likesom den autoritative kirkelige troslære er i opløsning, saaledes gaar det ogsaa med de utvortes moralbud. Ordskiftet om kjønsmoral og egteskap, forsvar for mord og selvmord er eksempler paa denne opløsning, men for øieblikket ser det ut til at spørmaalet om kristendommens forhold til krigen vækker mest opsigt. Sammen med nationalfølelsen stiger forsvarsviljen i vor jubelaar. Men sammen med forsvarsbevægelsen reiser sig ogsaa kritiken og navnlig den religiøst stemte, kristelige kritik av krigen.

Spørsmaalet om en *almengyldig* etik er ellers gammelt nok. Det er regelmæssig kommet igjen, hvergang forskjellige kulturkredse har stødt sammen eller sociale organismer, som ikke hadde fælles midtpunkt, kom i kollision. Mest kjendt er kanske sofisternes tid og Sokrates reisning mot sin tids almindelige moral. Paulus er inde paa saken under konkrete synspunkter, hvergang han stiller *aanden op mot loven*, men han løser ikke spørsmaalet principielt. Og der er gode grunde for at han ikke gjør det. Praktisk lar nemlig aandsprincipet sig ikke gjennemføre. Teoretisk kan det nok ske som det er skeet ved *Kant* og han har da ogsaa konsekvent nok skrevet en traktat «Zum ewigen Frieden» [1]).

Teoretisk lar det sig nok sige, at det eneste etiken foreskriver er den gode vilje, men praktisk seet har denne gode vilje altid et reelt indhold og dette indhold faar den fra en social kreds av større eller mindre omfang og med en overleveret farvelægning av større eller mindre styrke.

Faktisk er enhver etik kun delvis personlig. Foruten den sociale farve lar sig bestandig paavise naturgivne bestanddeler og ofte ogsaa en islæt av utvortes autoritet. At dette er saa i den kirkelige etik kan man høre allevegne, men i virkeligheten er der kun en gradsforskjel i saa hen-

[1]) «Om den evige fred».

seende mellem den og enhver anden praktisk etik. Og den praktiske etik er den rigtige, den virkelige etik, systemerne ufortalt og filosoferne og teologerne i al ære. De faar bare mindes at de aldeles ikke hverken kan eller skal foreskrive samvittigheterne love. Samvittighetens love skrives av andre magter, de har kun at beskrive og registrere hvad der findes.

Ved forholdet mellem kristendom og krig kommer dette frem allerede i den omstændighet at kirkens krigsmoral ikke har været likedan hele tiden. Saalænge kirken bestod av smaaflokker, og saalænge disse smaaflokker følte sig stillet utenfor retssamfundet, var der hos de kristne kun liten stemning forat delta i krig. Man stillet dengang ofte keiserens og Kristi hære op imot hinanden som uforlikelige motsætninger. Det samme gjorde de retsløse anabaptister og andre radikale og retsløse kristenkredse i 16de og 17de aarhundrede. Mest bekjendt i saa henseende er kvækerne, som har bevaret den samme grundstemning ind i nutiden — i forfinet og illumineret skikkelse.

Der er derfor noget i hvad student Beyer siger om statskirken, bare med den lille feil at de nationalkirkelige kristnes samvittighet ikke lar sig kommandere av ham mer end av andre. Tvertom tillater de sig at undersøke, hvorav det kan komme, at en kristen mands samvittighet kan være saa meget anderledes end deres egen. Det vilde vel være en forvoven og forloren hypotese, om man sa, at østlændinger som Klaveness med realt norsk bondeblod i sig av naturen har en forsvarssamvittighet som ikke enhver anden nordmand uten videre er i besiddelse av? Man kunde kanske ogsaa peke paa at den merkbare forskjel i krigsviljen mellem norske og danske kristne hænger sammen med den berømte forskjel mellem naaletrær og bøge. Av mere indgaaende betydning er det dog vel at peke paa, hvorledes uviljen mot krigen er sterk i kristelig socialistiske eller kristelig socialradikale kredse. Det kommer jo tydeligvis av den samme grundfølelse likeoverfor retsstaten, som med saa god grund fandtes hos de kristelige smaakredse i vor tidsregnings andet og tredje hundredeaar. En kunde fristes til at kalde det for socialismens antisociale side, det vil sige den begrænsning til sine egne nærmeste kredse som utmerker de socialistiske brorskaper.

Bekjendt og tydelig nok er jo den sætning, at de føler sig mer i samfund med arbeiderne i andre lande end med kapitalisterne i sit eget. Her nede paa vore kanter kan man nok ogsaa sige, at de føler sig mer i slegt med sine egne i andre lande end med smaabrukerne i sit eget.

Det er ikke meningen med dette at fælde nogen dom over dem, de tror selv de har ret i denne grundfølelse og de kristelige frimenigheter i forfølgelsestiden har som sagt, havt det likedan. Det er kun meningen at peke paa de sociale grundfølelsers indvirkning paa samvittigheten. Denne indvirkning er meget større end man almindeligvis tror, og den er ganske vist en av de faktorer, hvorigjennem den almægtige leder samvittighetslivet.

Foruten denne indvirkning fra arbeidersocialismen og fra de radikale religiøse retningers epigoner, maa vi ogsaa ta pietismen i betragtning. For tiden er den jo — især naar den er tilstrækkelig paavirket av metodisme — anerkjendt som den eneste sande kristendom i Norge. Men den er da allikevel i virkeligheten mere i slegt med epigonerne efter det 18de aarhundredes religiøse bevægelse og den viser da ogsaa dette ved at oplose forbindelsen mellem kristendom og nationalfølelse. I de kraftigere repræsentanter som den hadde i 60-aarene reagerte den meget sterkt mot at være soldat. Og dengang jeg var rekrut var der mere end en av dem som likte soldatereden hjertelig slet. Avlægge eden gjorde de dog, ti saadan er de nu engang beskafne.

Men utvilsomt deler pietismen allikevel med de andre faktorer æren av at ha opløst forsvarsviljen. Jeg siger æren, fordi der jo nok er en ære i det ogsaa. Den ære at være med paa at gjøre hvert menneske vaakent til virkelig at følge sin samvittighet. Likesom Gud overhodet skaper nyt ved at skape nye samvittigheter saa ogsaa her. Men man maa være opmerksom paa at det nye som dukker op ligger hinsides den nationale retsstat og forholder sig *negativt til den nationale kultur*.

Det har ofte været paastaat og med størst kraft av Tolstoy at Jesu vilje gaar imot retsstaten og nationaliteten. Men selv om en vil gjøre Jesus til umiddelbar autoritet i saadanne ting og saaledes gjenindføre den lov som Galater-

brevet og Luther sprængte, saa er det vel rigtigere med Konow at si at Jesus ikke har noget med dette spørsmaal at gjøre. Direkte set har han nemlig ikke det. Hans ord gjælder aldrig krigen og den retsstat han levet i var dømt til undergang. Dette gir paa den ene side Jesu ord noget tidløst, han og urkristendommen ligger umiddelbart an mot evighetens horizont, hvor heller ikke egteskap (det «hellige» vaabenløse egteskap) eller familieliv har nogen betydning. Jeg vilde derfor meget nødig undvære denne side ved mesteren, den hører med til hans evighet — men paa den anden side blir han jo da ikke direkte autoritet i gymnastik og vaabenbruk mer end i videnskap, kunst og politik.

Likesaalitt som de senere radikale sekter helt *kan* gjenopta den stemning likeoverfor rets- og kulturstaten som de ældre kristne kredse hadde, likesaalitt som vi andre *kan* la vor samvittighet bestemme av kropsarbeidernes internationale forbund, likesaalitt *kan* vi finde direkte autoritet for spørsmaalet om nationaliteten hos ham. Det er sandt at hans syn hæver sig til høiere vidder, men der skal en høi grad av uvidenhet til for at anse de nationalkristnes forhold til de nationale kulturværdier for at være præget av «akkordens aand». Saadanne beskyldninger hører maaske hjemme i kirke, men de hører ihvertfald ikke hjemme i kultur.

Ti saavidt mig bekjendt er der intet kulturelement som har indgaat saa intim forbindelse med kristendom som familien og den nationale kulturstat. Og der skal vel ikke egentlig saa svært stor indsigt til forat se at det i begge tilfælder er de samme elementer som gjør sig gjældende, det er den menneskelige evne til hengivelse, til omvendelse, til opofrelse for andre som befrugtes av og slaar sig sammen med religionen i dens høieste form, den som Kristus gav den. Jeg vet vel, at denne forbindelse kan løses, og at den ofte ikke kommer istand fordi religionen — ogsaa i sin høieste form — indgaar i andre forbindelser f. eks. med kropsarbeidernes brorskap over al verden.

Nogle — især umodne — personer vil søke at overtale os til at tro at denne religion — atter naturligvis i den allerhøieste form — slet ingen jordiske forbindelser indgaar. Men de faar ha os undskyldt naar vi anbefaler dem en videre

selvbesindelse. De vil da — i de fleste tilfælde — med tiden opdage at der ogsaa for dem var skrevet et andet bud om at elske sin næste, foruten det første om at elske Gud, og at denne sidste kjærlighet nødvendig maa være begrænset for at være virksom.

Det er ellers en kjendt sak, at der ligger styrke i begrænsningen og enhver som ser paa etiken fra praktisk side vet meget vel at der langt større realværdi i kjærlighet til den gjerning, som jeg kan, end i en almindelig kjærlighet til verdenskulturen. Der er mer værdi i en mors virkelige opofrelse for det ene barn end i det mest rummelige hjerte, hvor alle personer og alle saker flyver ut og ind hvert maanedskifte. Og var der ikke én som talte om at forlate de 99 for at søke den ene?

Selv i fiendekjærlighetens berusende kraftutfoldelse — intet ligger saa nær Guds salighet som det at elske sin fiende! — selv i den er der begrænsning. Ti hvorfor elske netop denne ene og la de andre 99 gaa for lut og koldt vand? Kort sagt: man maa vælge mellem *intensitet* og *vidde*, og da tror jeg nok — praktisk set — intensiteten er den kostbare perle — ja undertiden er rummeligheten ikke nogetsomhelst andet end akkordens aand; man gaar paa akkord med egenkjærligheten om at slippe at elske denne ene — for der er jo saa mange andre, at slippe for at elske sit eget folk — for der er jo saamange andre.

Det er ganske sikkert saa, at fremkomsten av de kritiske tanker paa dette punkt peker fremover. Ikke uten grund nævner man i den forbindelse Jesu navn. Men de nye horisonter som dukker op er endnu vage og det nye fællesskap som hæver sig over nationaliteterne er uorganisert. Der er en tendens til større rummelighet, men denne tendens er ikke at stole paa. Det internationale brorskap mellem industriarbeiderne betyr baade en utvidelse og en indsnevring. Det har efter sin egen paastand nogle gange været en medvirkende faktor til at hindre utbrudd av krig mellem nationer, men det har ogsaa været en medvirkende faktor til at holde krigen igang mellem de forskjellige samfundslag indenfor et folk. Racemotsætningernes problem har arbeidernes brorskap ikke løst, ikke engang tænkt paa at løse, tvertom har de

hvite arbeideres organiserte brorskap bidraget til at skjærpe motsætningen mellem racerne baade i De forenede stater og i Sydfrika. Ogsaa de sekteriske retninger er der lignende vanskeligheter med. Ogsaa de hænger ofte sammen med dyptgaaende sociale forskjeller og tjener saa igjen til religiøs utdypning av kløfter som der helst skulde bygges bro over. Hitindtil har det været saa at utvidelsen til en kant har gaat sammen med indsnevring til en anden side. Og alt ialt er det resultatet av kristenhetens sociale oplevelser hitindtil at forbindelsen med familien og folket tjener den bedst, likesom folkets helhet og familiens inderlighet føler sig i slegt med kristendommens følelseselementer. De kritiske tanker peker vel mot nye horizonter, men det er endnu kun *kritiske* tanker og de magter ikke at skape nogen ny samvittighet. Vi kjender os fremdeles forpligtet til at holde vor nationale kultur oppe med magt.

Vi har vistnok undertiden set at den kultur som ikke holdes oppe med magt, har seiret ved sin egen iboende værdi. Den overvundne har overvundet sin overvinder. Og det er rimelig at dette fremdeles vil ske, det staar i Guds haand. Blir vi overvundne, vil vi haabe det bedste for det bedste vi eier. Men saalænge det ikke er skedd, er det vor pligt at holde det oppe med magt.

Og det kan alene ske, naar vi sætter liv og eiendom ind paa at værne om vore værdier. Alle værdier kræver sit martyrium, de religiøse sit og de nationale sit. Men nationalitetens martyrium er forsvarsviljen, villigheten til at ofre liv og eiendom for et selvstændig Norge. Man ligner ofte hærtagne land med voldtagne kvinder, og om lignelsen end er grov, saa siger den os dog ogsaa en grov sandhet. Hvad vil vi komme til at føle bakefter, naar vort sprog, vore minder og vore institutioner brutalt skubbes tilside av de mægtige paa jorden, dersom det er skedd, *fordi vi ikke vilde ofre livet for at værge dem.*

Alt som vokser har bark utenpaa. Al inderlighet som duger, har skal om sig. Utenom tilbedelsen i aand og sandhet ligger den kirkelige kultus, utenom vor folkeeiendommelighet staar vor ungdom i vaaben. Og her betyr virkelig kristendommen noget. Den betyr offervillighet for det som er

mere værd end vort eget liv. Dø skal vi engang, og det er ikke den værste død at falde for vort lille folks livsret.

Vor eiendom og vore børn skal vi gi fra os engang, men da vil vi helst gi dem fra os slik at eiendommen maa bli underlag for det aandelige liv vi elsket og at vore barn kan faa del i det aandsliv, vi hadde kjært. Her betyr kristendommen noget, den betyr evnen til at glemme sig selv og gi sig selv. Er man sikker paa at uviljen mot krigen beror paa en større evne til at gi? Beror den ikke snarere paa manglende offervilje, paa en inderlig ulyst til at lide ondt for det godes skyld, denne ulyst som er alle onders rot?

Der er en hemmelighet ved verden og livet, som ikke alle forstaar. Det er forholdet mellem det indre i os, vort følelsesliv og saa den utvortes virkelighet. De som ikke fatter dette, maa synes mig, tro paa to guder, eller tvile paa hvad den ene Gud vil. Men det er vel saa at kristendom. korsets evangelium, ogsaa deri overgaar al anden religion og er bedre end den bedste metafysik, at den ikke lar inderligheten svømme om blandt stjernerne men gir den en begrænset livsform at leve i, vort kald, vort hus, vor bygd, *vort land.* Kun paa denne maate kan den haarde utvortes virkelighet og vort indre gaa sammen i praksis. Det er ikke akkordens aand, det er troens ydmyge vei til tingenes midtpunkt.

Hvad skal vi saa si til dem som ikke er enig med os? Vi kan beklage at værdierne ligger anderledes til for dem end for os. Vi kan ogsaa stundom se at der er glimt av høiere værdier hos dem end de vi lever paa. Men vi tror ogsaa, at der er nogen værdiblindhet hos dem, at de ulykkeligvis ikke ser det som vort hjerte gløder for.

I farens stund vil de nok se det. Det er sagt om os nordmænd at naar vi engang merker vort land er i fare, saa vil den ene springe over den anden for at komme først til grænsen for at forsvare det. Og der er vist noget sandt deri, vi er vist slik skapte. Jeg nærer ikke stor tvil om at mange som nu lar blikket sveve om i videre horizonter, da vil besinde sig paa det nærmeste krav. Men spørsmaalet er om de vil gjøre det med god samvittighet eller om deres samvittighet skal være saa krank som hin tyske dr. phil. fra den sidste fransk-tyske krig. Om ham fortælles det, at han natur-

ligvis gjorde sin pligt og skjøt franskmænd, men at hans samvittighet fik ham til at brække sig alt imens han drev sit haandverk. Det spørges om samvittigheten skal bli krank og der spørges om det er rigtig at forsvarsviljen kommer rykkevis, som et skippertak i sinne istedenfor at være smidd som et panser om folkets liv i dets daglige virke. Paa en av maaterne kommer den og den første maate gjør krigen langt mer brutal og blodig.

Vi tror, der er nogen værdiblindhet tilstede. Vi kan beklage vor del deri hos de utsondrede religiøse sekter; vi kan godt forstaa at Fox' venner maa avsky den fysiske magt. Vi kan ogsaa beklage at vort samfund ikke har git vore industriarbeidere saamegen del i de nationale fællesgoder at de i fredens dage føler sig ett med os andre. Men vi haaber at kunne hjælpe dem med tiden, der er alt en del som det er lykkes med baade hos os og andre steder. Arbeidet for at gjøre disse fællesgoder kjendte og kjære for hver mand og hver kvinde, for pengemand saavelsom for proletar bør ligge os sterkt paa sinde. Vi utretter meget mere paa den maate end med alleslags hidsende og sterke ord. Ti forsvarsviljen beror paa en dypt indgaaende følelse for værdien av de fællesgoder som vort offentlige retssystem sikrer os. Retssystemet holdes oppe ved magt, og ikke paa nogen anden maate, men magten hos et lidet helt demokratisk folk ligger igjen i den offervilje. Kristus fremfor alle skaper i os. Maatte vore kirker i 1914 fyldes ikke av pietistiske kvinkeleringer over verdens daarlighet men av mandig appel til at tjene vort folk og øke dets gavn, til at elske dets liv og trygge dets fremtid — med vort eget liv om saa skal være!

Jens Gleditsch.

LITERATUR.

Om Paulus.

A. B. Drachmann: Paulus som forfatter og tænker. (Gyldendal. 64 s.)
P. O. Schiøtt: Romerbrevet. (Gyldendal 94 s.)
S. Odland: Jesus og Paulus. (Lutherstiftelsen. 64 s.)
J. Disselhoff: Paulus, Jesu Kristi tjener. Oversat ved Ragnhild Bretteville Jensen, med forord av Johs. Johnson. (Fabritius. 162 s.)

Paulus staar utvilsomt som en av de eiendommeligste og mest omstridte personligheter i historien. Fra de forskjelligste kredse drar han interessen hen til sig og tvinger folk til at beskjæftige sig med ham og gjøre sig op en mening om ham. Og meningerne blir delte; hos nogen vækker han kritik, hos andre ærbødighet, og hos atter andre begeistret efterfølgelse; for mange er han en gaade, men for flere selv en løsning paa livets sværeste gaader. Det kommer ogsaa frem i de her foreliggende smaabøker om Paulus. Fra forskjellig standpunkt; litterærhistorisk, teologisk, religiøst, søker de at gi en fremstilling av Paulus eller av enkelte sider ved hans personlighet.

Drachmanns bok om Paulus som forfatter og tænker er greit og let skrevet, kanske for let; man merker, han har ikke nogen teologisk værdighet at ta vare paa, og han boltrer sig da ogsaa i fuld frihet. Overfor Paulus som forfatter er han temmelig unaadig. Han erklærer hans græsk at være ukorrekt, hans stil knudret, hans disposition slet; og der er en slik gapende kløft mellem ham og den antikke litteratur forøvrig, at der om et stykke som f. eks. Rom. 8, 12—39 (om «Skabningens forlængsel») dristig kan paastaaes «at en dannet græker ikke vilde forstaa et muk av det hele»; han er ulogisk og rotet og det er høist sandsynlig, at Paulus ofte overhodet ikke har været paa det rene med, hvad han vilde si, naar han begyndte at skrive et stykke. Men, mener Drachmann, «i denne lægprædikant, der ofte ikke kan forbinde to sætninger, saa der blir logisk sammenhæng mellem dem,

og som jevnlig synes at bevæge sig i tillærte fraser uden mening, gemmer der sig alligevel en tænker,» rigtignok ikke en tænker, som tænker logisk, men en tænker, som tænker med lidenskap. — I ganske sterk motsætning til denne danske profanhistorikers overlegne kritik staar vor norske professor *Schjøtts* ærbødige anerkjendelse av Paulus's forfatterskap. I indledningskapitlet til sin oversættelse av Romerbrevet karakteriserer han Paulus som «en forfatter med markeret særpræg og fremtrædende eiendommeligheter, men med en tankefylde og tankedybde, der begrunder og forklarer hans særstilling, og dertil med en skarpsleben finhet i tankens nuancering og en fuldendt kunst i stoffets retoriske utformning, som gjør ham til en forfatter av allerførste rang». Og han gjentar senere: «At Paulus er en stor forfatter, maa aldrig glemmes.» — Begge er enige om, at det er en vanskelig sak at forstaa Paulus. Men ogsaa her deler opfatningerne sig. Ti mens Schjøtt mener, at det allikevel nok lar sig gjøre at forstaa Paulus, saafremt man følger hans utviklinger med den samme intense hengivelse som den, Paulus selv var grepet av, saa gjør Drachmann gjældende, at man her overhodet ikke naar frem til den fulde medfornemnende forstaaelse; «det hele blir mere udvortes end indvortes», siger han, og han synes selv at levere beviset for rigtigheten av denne paastand ved sin egen fremstilling av Paulus's tænkning.

Drachmann vil forklare hele den paulinske tankegang som en naturlig følge av hans syn paa de sidste ting — og se ganske bort fra hans sterke personlige Kristusoplevelse.

Men at fremstille Paulus's tænkning uten at berøre hans forhold til den historiske og herliggjorte Jesus Kristus er i virkeheten meningsløst; og det lar sig overhodet kun gjøre derved, at man blot holder sig til det ydre, og forsager enhver dypere indtrængen. — Drachmanns bok er vidnesbyrd nok herom.

Nu er det imidlertid saa, at just dette centralpunkt i Paulus's tænkning, det personlige forhold til Jesus Kristus, indeholder et svært historisk problem. Paulus har jo, saavidt vi kan forstaa, aldrig selv set eller hørt Jesus fra Nazaret. Hvordan kan han da være kommet ind i et personlig forhold til ham? Gjennem Damaskusoplevelsen? Ja, men er

da ogsaa hans Kristus fra Damaskus den samme som den historiske Jesus fra Nazaret? Synes ikke ofte Paulus's tanker, som jo dog skulde være fremgaat av forholdet til Jesus Kristus, at være temmelig forskjellig fra de Jesutanker, vi kjender fra evangelierne? Ja, bestaar der ikke et likefrem motsætningsforhold mellem Jesus og Paulus?

Problemet: Jesus—Paulus er ikke et problem fra idag, det har alt længe sysselsat teologernes sind og er i den senere tid ogsaa begyndt at trænge sig ind paa den mere tænkende del av menigheten, — muligens ogsaa hos os. Ialfald har professor *Odland* fundet det paakrævet at skrive en populær liten bok «Jesus og Paulus», hvor han søker at gi en løsning av problemet, idet han særlig fæster sig ved de tre punkter: Paulus's opfatning av det naturlige menneskes sedelige tilstand, av Jesu person, og av Jesu døds frelsesværd. — Om denne bok er igrunden ikke stort andet at si, end at den helst ikke burde være skrevet. Ikke fordi den kommer til noget forkjært resultat. Tvertimot: det er utvilsomt rigtig, det resultat boken tilslut kommer med «Den mellem Jesus og hans apostel bestaaende forskjel er i virkeligheten intet andet end den ved frelseshistoriens egen trinvise fremadskriden nødvendiggjorte følge av forkyndelsens saglige enhet». Naar man allikevel kunde ønske at boken hadde været uskrevet, saa er det, fordi man faar et temmelig sterkt indtryk av, at forfatteren har skrevet om et spørsmaal, som i virkeligheten ikke har været noget spørsmaal for *ham*. Det er rigtignok en almindelig teologfeil dette (at svare uten at være blit spurt), men derfor blir den ikke mindre anstødelig: man gir løsning paa problemer, som man aldrig har følt brænde inde i sig; man konstruerer op, rent tankemæssig, det som for andre er levende fortvilede sjælsanfægtelser, tvungne ind paa dem av virkeligheten selv. Man konstruerer op, og naar man saa har konstruktionen færdig, river man med øvet haand støtterne væk og det hele falder til jorden; og naar saa problemet ligger der i stumper og stykker, vender man sig med et veltilfreds smil til sine tilskuere og siger: «Der kan I se, hvor skrøpelig *det* problem var!» Det hele blir teologisk tankesport uten reel værdi. — Det forekommer mig at der i den foreliggende bok drives altfor meget av denne tankesport;

der konstrueres og rives ned. Særlig det sidste; paa et enkelt sted (det gjælder opfatningen av Jesu døds frelsesværd) har forfatteren været saa optat av nedrivningsarbeidet, at han ikke har git sig tid til at konstruere ordentlig op engang, og han maa derfor bakefter til at forklare, at den opkonstruerte motsætning mellem Paulus og Jesus her dog ikke er «fuldt saa meningsløs som det ved første øiekast kunde synes». Saken er, at han den hele tid gaar ut fra Paulus og tolker evangelierne paulinsk. Da er det jo rimelig, at det postulerte problem sommetider kan synes temmelig meningsløst. Noget bidrag til en dypere historisk forstaaelse av Paulus's forhold til Jesus gir boken os ikke.

Det gjør derimot *Disselhoff's* bok om «Paulus, Jesu Kristi tjener». Her møter os en forfatter, som har set like ind i dypet av Paulus's sjæl og har fundet, at den inderste drivende kraft i ham er den ubetingede hengivelse til den personlige, levende Jesus Kristus. Det er ikke en almindelig historisk skildring eller en problemavhandling som her gives os, men en praktisk opbyggelsesbok, som søker at sætte os i det samme forhold til Jesus Kristus som det, hvori Paulus stod, og som derfor indirekte, gjennem det den virker i vort eget indre, ogsaa lærer os mere om Paulus—Jesus end mange videnskabelig-teoretiske fremstillinger. Paulus er Jesu Kristi tjener, og han er det fuldt ut; hans liv gaar op i denne tjeneste, sin tænkning, sin vilje, sin følelse, alt gir han Kristus; ti at leve, det er for ham Kristus. Slik er det forfatteren ser Paulus, og til et saadant liv er det han vil vække og styrke sine læsere; han vil faa os til at fordype os i denne personlighet, der var et syndig, skrøpelig menneske som en av os, og dog naadde frem til en troens visshet og karakterens helstøpthet, som de fleste av os endnu blot *længes* efter. Han vil faa os til at høre paa Paulus, naar han siger «Vær som jeg, for jeg er jo som I» (Gal. 4. 12), han vil faa os til at følge Paulus efter. Ti boken er i virkeligheten en bok om «Pauli efterfølgelse», og det ikke saa at forstaa, at Paulus skal fortrænge Jesus for os, men tvertimot slik, at vi ved Paulus's eksempel skal drives dypere ind i den trofaste «Kristi efterfølgelse». Ti Paulus er og blir «Jesu Kristi tjener», og naar han siger «Bliv mine efterfølgere» saa føier han straks til «som jeg er Kristi efterfølger» (1 Kor. 11, 1). Det er hædersnavnet, han selv gir sig: Jesu Kristi tjener, Kristi efterfølger; og i denne selvbetegnelse ligger hele hans betydning og dypeste eiendommelighet uttrykt.

Peter Marstrander.

Anmeldt av *Eiv. Berggrav Jensen.*

Chr. Skredsvig: **Glæas juleaften.** Gyldendals forlag.

Sin styrke har denne forfatter i interiøret, som han «maler» med eiendommelig sikkerhet. I denne boks enslige og litt forhutlede mennesker, med deres aparte glæder og pudsige vaner, og paa et sprog som er forfatterens eget like saa vel som farveblandingen paa hans palet har han faat mesterlig frem det saart-hjertevarme syn, han har paa mennesker. (Der bør snart optas fortegnelse over hvor mange skildrende forfattere endnu bruker rent riksmaal).

Nils Vogt: **Under Frieles haand** og paa egen. (Gyldendal 192 sider).

Den nærmeste omskrivning for det titelen synes at love vilde vel være: indtryk og erfaringer fra journalistlivet, først under Friele, siden paa egen haand. Og en slik bok av Nils Vogt vilde være overordentlig lokkende.

Men indholdet viser sig at bestaa av 57 smaa sider med anekdoter om Friele (morsomme og i en god ramme!) og for hele resten optryk av Vogts reisebreve og artikler til «Morgenbladet» og «Samtiden» (kanske er der et par, som ikke har været i trykken før).

Nils Vogt maa aabenbart ha noget andet og vegtigere paa stabelen.

Schmelck: **Memoire-causerier.** Gyldendal.

Naar Schmelck skal causere er man sikker paa han er vittig, og forberedt paa at han blir grov, i grunden forberedt paa alt uten paa at møte sentimentalitet og langtrukkenhet. Men ogsaa sikre julemerker kan slaa feil. Førstningen er koselig, næsten rørende, der hvor barnedagene i Maridalen skildres. Indimellem er der baade smaapudsige og flaue bemerkninger (de bedste vitser skriver sig fra professor *Mohn*). Og efterat forfatteren saa i sidste halvdel har været temmelig uttværet, forlanger han til sidst trods alt avsagt frifindelsesdom, fordi boken ialfald — i mer end en henseende forresten — var saa tynd. Jeg voterer efter hans ønske, men tar forbehold overfor gjentagelser.

— Den øvrige humør-litteratur var ogsaa en del forceret. Men samlingen «*Humør*» har dog med adskillig ret sit navn. Da var jeg for min part mer forbauset over, at Skeibroks og Kittelsens «Skrøner» kunde henrive til jublende latter. Det forekom mig at det burleske altfor ofte vilde gjælde for humør.

HENRIK IBSENS DIGTNING I DENS FORHOLD TIL KRISTENDOMMEN[1]).

Av *I. Riddervold*, res. kapellan til Lier.

Naar Jesus i lignelsen om saamanden siger, at han er den som saar den gode sæd, og at denne sæd bærer frugt i en god jordbund, saa reiser der sig her et spørsmaal: er da saamandens gjerning alene tilstrækkelig? Der forutsættes jo tillike en god jordbund, og skal jordbunden være god, maa den være bearbeidet med plog og harv. En plogmandens gjerning maa altsaa gaa forut for saamandens gjerning.

Vilde man ha spurgt Jesus: hvem har pløiet den jordbund, hvor han saadde sæden ut, saa vilde han visselig ha svaret: den er pløiet av folkets profeter. Spør man videre: hvori bestaar dette plogmandens arbeide paa sjælelivets og det aandelige livs omraade, saa blir svaret: det bestaar i at skape en levende og vaaken samvittighet; ti skal evangeliet vinde frem ved at anbefale sig til menneskets samvittighet, saa maa denne samvittighet først forutsættes at være vundet frem til en vaaken og klar bevissthet. Ikke mindst gjennem forkyndelsen av dommen har profeterne utført dette plogmandens arbeide. Forkyndelsen av sandhetens ubøielige krav og sandhetens magt og virkning har git liv til menneskets samvittighet, selvom den samme forkyndelse lot dæmre kun de svake muligheter for lægedom der hvor sandhetens hammerslag hadde øvet sin virkning.

Den betragtning jeg her har gjort gjældende stiller altsaa saamandens gjerning i sammenhæng med hele det arbeide som er gjort paa den jordbund, hvor sæden skal vokse; med andre ord, naar vi prester utsaar livets ord, saa staar denne gjerning i sammenhæng med det almindelige aandsliv og helheten av det aandsarbeide, som er gjort og gjøres i det folk og den

[1]) Holdt som foredrag i Drammens og omegns presteforening.

slegt, hvor vi har vort virke. Vi vil da kunne komme til at se, at de mennesker, som har utført et stort aandsarbeide, om de end ikke direkte har utsaadd livets sæd, dog kan ha gjort en plogmands gjerning, og isaafald kan vi ikke gaa deres gjerning forbi, men maa stille den i sammenhæng med vor egen. Hvad jeg nu her vil forsøke at vise, er at en digter som Henrik Ibsen har utført et saadant plogmandens arbeide iblandt os, og at vi gjør ret i at bedømme hans gjerning ut herfra og forsaavidt stille vor egen gjerning i sammenhæng med hans.

Jeg er ingen specialist paa litteraturens omraade, men vil kun søke at fremlægge ganske almindelige tanker, som er fremstaat hos mig ved læsning av Ibsens digterverker, og ved betragtning av det indtryk hans digtning har gjort paa menneskenes sind.

Var Henrik Ibsen en kristen? Dette er jo et spørsmaal, som ikke helt ut kan besvares, hverken med ja eller nei; kun saa meget skal siges, at han har sagt farvel til, hvad man — med rette eller urette — kalder den officielle kristendom I digtet «Paa vidderne» (1860) ser han fra sit høifjeldsstade ned paa sin mors hus, som brænder. Hans sind drages mellem den æsthetiske bedømmelse av dette fænomen og følelsen av de hjertebaand, som her skjæres over; men digtets konklusion er denne:

> Nu er jeg staalsat, jeg følger det bud
> der byder i høiden at vandre;
> mit lavlandsliv har jeg levet ud,
> heroppe paa vidden er frihed og Gud,
> dernede famler de andre.

Ibsen var og blev den ensomme. Allerede i et av sine tidligste digte, Bergmanden (1851), føler han dette som den høiere vilje, hans liv er underlagt: «nedad maa jeg veien bryde, til jeg hører malmen lyde». Selv om ingen aand dernede raader livets gaade for ham, saa blir dog hans livsvei et hammerslag paa hammerslag indtil livets sidste dag. Og livet om ham drev ham altid længer ind i ensomheten. Motsætningen mellem idealet og virkeligheten laa altid for ham. Smaabyens indestængte luft skapte en aandelig selvgodhet blandt de mennesker, som der levet sit liv. De blev gjennem-

snitsmennesker, som bar den etiske maalestok i sit eget tilvante liv. Det norske folk svigtet de gyldne løfter, da den danske bror var i nød: «det træ, som blomstringsløfter gav i festens solskinsvæld, staar nu av stormen kvistet av, som kors paa nordens ungdoms grav den første alvorskveld». Nationalromantikkens drømmeliv og storhetsfantasier bød mer og mer hans sind imot. Det Peer Gynt'ske at ville være sig selv nok, fordi man mente sig at være kommen av noget stort, skapte en uforsonlig motsætning med virkeligheten.

Alt dette bidrog til at gjøre Ibsen til den ensomme. Men vi merker os, at denne Ibsens dragen ut i ensomheten ikke gjorde ham ensidig til satiriker og kritiker. Den tugtens svøbe han svinger over halvhet og hulhet og selvgodhet, den staar i hans digtning i uløselig sammenhæng med den dommedag han som digter holdt over sig selv. Sit livssyn har Ibsen koncentreret indad, indad mot personlighetslivets indre verden, indad mot det at være sig selv som den hele den sande, med bestemmelsens merke paa sin pande. Og hvad Ibsen i sin digtning har stillet frem av det han hentet derinde fra personlighetslivets dybder, er det ubøielige sandhetskrav, det at livet er underlagt en absolut vilje, dette at jeg maa, jeg maatte, det som det er en synd mot sig selv at gaa utenom, selv om det kræver et intet eller alt.

Her er den ibsenske individualisme, som jeg ogsaa senere kommer tilbake til. Foreløbig betoner jeg her, at det kristelige i dette livssyn er den kraft, hvormed han har følt sig grepet av sandhetens aand. Men hvad der kristelig set er den store mangel, er mangelen paa kjærlighetens aand.

> Ja, mandeviljens quantum satis
> staar bogført som din rigdoms rad,
> men, prest, din conto-caritatis
> er bogens rene jomfrublad.

Disse doktorens ord til Brand kan ogsaa gjælde Ibsen i hans digtning.

Men her er endnu ét: naar Ibsen gik ut paa de ensomme vidder, naar hans livssyn koncentrerte sig om personlighetens indre verden, saa har dette voldt ham smerte. Hans brudd med sit folk voldte ham smerte: «mot snelandets hytter fra

solstrandens krat rider en rytter hver eneste nat.» Hans individualisme voldte ham smerte: «den Gud vil slaa i livets strid, den gjør han først til individ» (Brand).

Gaar vi nu tilbake til spørsmaalet: var Ibsen, saaledes som han træder frem i sin digtning, en kristen, saa mener jeg at kunne si: en vandring ut i ensomheten, selv om den fører ind i den Ibsenske individualisme, er dog en vandring i kristendommens forgaarde. I kristendommens forgaarde vandret engang før de ensomme skikkelser, Israels profeter. En Elias med sit ord: hvorfor vil I halte til begge sider, vælg Ba'al eller Jahve, har for sin samtid stillet kravet: intet eller alt, et «vælg, du staar paa veiens skille». En Elias, en Jeremias, en Johannes den døper har vandret som ensomme skikkelser iblandt sit folk; deres samtid har dømt dem som individualister; fra sit eget indre personlige liv har de hentet frem sit sandhetskrav til sit folk. For hine mænd var sandheten det egentlige Gudskrav, sandheten saaledes som de kjendte den i sin individuelle bevissthet, den var verdensutviklingens drivende kraft; i kraft av denne sandhet maatte dommen forkyndes, og det saaledes at kjærlighetens seier ofte kun skimtedes fjernt hinsides den store omvæltning. Det var hine mænds sandhetskrav som pløiet folkehjertets jordbund i det gamle Israel. Og evangeliet selv har vist mennesket en vei gjennem ensomheten, har hævdet individualismens plads i gudsforholdet; veien gaar gjennem den trange port, hvor den enkelte vandrer, ikke der hvor de mange vandrer; likesom Frelseren selv fulgte med sin sympati den ene, som gik sine egne veie, kanske ogsaa fordi denne ene hadde mot og individuel bevissthet til at bryte ut av de manges rækker.

Har nu Ibsen selv følt sit livssyn i slegt med hine gamle profeter og derfra mottat indtryk, som har virket bestemmende paa ham? Historisk rigtig er her at svare et ja. Efter hvad Ibsen selv uttrykkelig har meddelt (jeg henviser her blandt andet til forskjellige artikler i «Samtiden» fra de senere aar), har han ialfald i én periode av sit liv væsentlig læst bibelen, likesom ogsaa Volrath Vogt's «Det hellige land» hørte til hans særlige læsning. Dette hænger atter sammen med at Ibsen har mottat et sterkt indtryk av Søren Kierkegaard og særlig av den omplantning av den Kierkegaardske

retning paa norsk jordbund, som vi hadde i den Lammerske bevægelse.

Nu vet vi, at Kierkegaard — i motsætning til Grundtvig med hans betoning av kristenmenneskets forhold til kirke- og menneskesamfundet — har betonet individualismen: kristendommen er den enkeltes absolute hengivelse til idealet. Det samme syn har ogsaa præget den lammerske vækkelse, en bevægelse som netop gik over Ibsens hjemlige trakter. Og hvad er nu særmerket ved denne retning? Det er betoningen av det negative i kristendomsforholdet, bruddet med verden og med sig selv, offeret, veien indad i sit eget sjælelivs dybder, den side av omvendelsen at mennesket fælder dommen over sig selv, baade individuelt og som slegtsmedlem, det som kan uttrykkes ved de Ibsenske ord baade «at holde dommedag over sig selv», og at «hver slegtens søn tildøde dommes maa for slegtens brøde». Saa langt har Ibsen været grepet av denne bevægelse, men ved denne ensidighet blev han staaende; det positive forhold til livet, den «conto caritatis», blev det rene jomfrublad. Siger vi at kristendommens aand er enheten av sandhets og kjærlighets aand, saa kan vi si, at av sandhetens aand har Ibsen følt sig grepet. Dette særpræger hans digtning.

Men netop denne ensidighet hos Ibsen faar sin umistelige værdi, naar vi stiller os for øie, hvor ofte og hvor let kristendomsforkyndelsen slaar over i en anden motsætning. Den springer i mer eller mindre grad over det indre, det individuelle, det personlige, bruddet, offeret, selverkjendelsen, og vil med ett slag flytte mennesket ind i livets samfundsmæssige former, organisationen, foreningen, ind i en bestemt form baade for erkjendelse og livsførelse. Den store fare er her at personligheten utviskes; istedetfor den individuelt bestemte personlighet blir man et nummer i rækken, et led i samfundet, et medlem av organisationen. Det er utnivelleringens fare man her staar overfor, omdannelsen av personligheten til et gjennemsnitsmenneske med de relative livsmaal. Men det er klart, at den her nævnte utvikling fører bort fra det kristelige; ti i kristendommen er personlighetens absolute og evige værd hævdet, likesom kristendommen — fra én side set — er religionens fuldkomne individualisering. Overfor

den utviklingsretning, hvor man nærmer sig det trin, at det samfundsmæssige blir alt, personligheten intet, hvor demokratiet træder frem i sin karikatur i form av den sociale og aandelige utnivelleren, overfor den fattigdom paa egte og dype kristelige personligheter, som denne tidsaand kan komme til at skape, overfor alt dette har Ibsens profetiske røst ogsaa for kristendomslivet sin værd og betydning, naar han stiller den hele, fulde og sande personlighet frem som idealet. Jeg minder atter her om Brand; jeg minder om Peer Gynt, hans sidste ord, hvor han synker sammen i følelsen av sit forspildte liv: hvor var jeg som mig selv, som den hele den sande, hvor var jeg med Guds stempel paa min pande? Jeg minder her ogsaa om et av hans digte, som efter min mening gir den bedste nøkkel til forstaaelsen av hans digtning: Ballonbrevet (av 1869) som han skrev efter sin reise til Ægypten ved Suezkanalens aapning. Hvorfor, spør han her, ligger det gamle Ægyptens kultur som et livløst lik under ørkensandet?

Svaret ligger ganske nær,
hvor personligheten mangler, — —
der er hele herligheten
kun en benrads tørre rangler.

Ti det gamle Ægypten var et maskineri, et trællehus, hvor al individualisme forsvandt, hos folket som hos dets guder:

Men hvad var Ægyptens guder?
tal i rækker og i ruder.
Hvad var deres kald i livet?
blot og bart at være til.

Og, videre:

Ja, hvad gjør vel stort et værk.
Ikke værkets store følger,
men personen klar og stærk,
som i værkets aand sig dølger.

Men motsætningen til disse klare og sterke personligheter er gjennemsnitsmennesken, de jordbundne med dyreansigter, de som ikke naar frem til opstandelseslivet, naar vi døde vaagner; disse gjennemsnitsmennesker, som har sin rette plads i knappestøperens ske, fordi de bare har metalværdien igjen.

de utformede personligheter er de ikke; de som slaar sig tilro i livsløgnen, sammenlign ordet i «Vildanden»: tar man livsløgnen bort fra et gjennemsnitsmenneske, saa tar man lykken fra ham med det samme. Spør vi nu: hvor er da den personlighetsdannende magt, saa vil vi svare: det er kristendommen; dette svar har ikke Ibsen git, fordi hans kald var kun at spørre; men han har sagt at livsløgnen, selvbedraget, visker den klare sterke personlighet ut. Her er der kristelige elementer i hans digtning.

Hvad er det da, som danner personligheten klar og sterk? I Ibsens digtning er dette viljen, at være grepet av et sterkt og ubøieligt: du maa. Denne Ibsenske determinisme gaar igjennem hele hans digtning, fra Bergmandens: nedad maa jeg veien bryde, og Terje Vikens: jeg maatte ha hevn, liketil John Gabriel Borkman's: jeg maatte forgaa mig, fordi jeg var mig selv, mig og ingen anden. Denne determinisme finder vi sterkest uttrykt i Ibsens hovedverk Keiser og Galilæer. Mystikeren Maximos's ræsonnement er en forkyndelse av den absolute verdensvilje, i kraft av hvilken Julian er kaaret til at bli grundlæggeren av det tredje rike, i kraft av hvilken han som Kain og Judas maatte fare vild.

Naar vi imidlertid staar overfor den Ibsenske determinisme i denne form, maa vi reise en protest. Der er her en apotheose av den individuelle bestemthet ogsaa da, naar denne fører mennesket jenseits von Gut und Böse. Den determinisme, som lægger mennesket ind under blinde magter, maa vi fra kristelig standpunkt ta avstand fra. Det synes jo her som om det at være en villende personlighet er at være den ideale personlighet, selv om det at være den villende blot er en rent formal bestemmelse ved personlighetens liv, er det at ville det han maa ville.

Dog er der her noget vi ikke uten videre kan komme forbi. Det er jo et faktum, at determinismen ogsaa har sin plads indenfor kristendommen. Den er allerede forkyndt av en Esaias i ordet om forhærdelsen. Den er baaret frem av Paulus: Gud miskunder sig over den han vil, og forhærder den han vil. Eller som Paulus fra en anden side uttrykker det: ve mig, om jeg ikke forkynder evangeliet. Flytter vi nu fra den blinde aarsakssammenhængs herredømme ind i den levende

Guds rike, saa er det klart, at det staalsætter et menneskes personlige liv at vite dette sit liv determineret under Guds absolute og suveræne vilje, den vi i Kristus kjender som frelsesvilje. Det er et spørsmaal om ikke den kristne kirke har gjort uret i at utlevere determinismens værdier til dem som staar utenfor kristendommen, og har lagt formegen vegt paa oplevelser, stemninger, konformitet med lære- og livsformer o. s. v. Iethvertfald er her opstillet problemer, som kristenmennesker ikke utenvidere kan vise fra sig.

Men Ibsens Julian er ogsaa Ibsen selv, determineret av verdensviljen til at bygge det tredje rike. Hvad er det tredje rike? Nærmest vel et skjønhetens rike, et rike, hvor kunsten er den høieste aandsmagt. Det som stødte Julian bort fra kristendommen var nemlig, at kristendommen ikke kunde begeistre hans kunstnersjæl, den som var fyldt av skjønhetsaanden fra det gamle Grækenland, digtningens og kunstens straalende billeder. Jeg minder om vekselsangen mellem Apollotoget og fangetoget: deilig at kjøles av rosernes krans, deilig at vugges i soldagens glans; og fangetoget svarer: salig at sænkes i blodfyldte grave, salig at avdø mot himmelens have. Der var ingen skjønhetsaand over dette fangetog, derfor fulgte Julian Apollotoget. Det er som kunstner Ibsen naadde sin berømmelses høide; men — hvad jeg senere skal forklare — her var det ogsaa han som menneske led sit nederlag. Engang har Ibsen ment, at tidsaandens længsler gik i retning av kunstens idealer; sammenlign ballonbrevet: ti mot skjønhet hungrer tiden; men det vet ei Bismarck's viden. Dette skjønhetens rike vilde Julian bygge op, og Ibsen kjender sig i slegt med ham. Ibsens digtning fører os da like ind i problemet: er kunsten til for kunstens skyld, eller gives der høiere livsformaal som kunsten skal tjene. Fra kristendommens side er svaret klart. Kristendommen er opstaat i et folk, som hadde et tusenaarig forbud mot anvendelse av kunst i den religiøse kultus; og kristendommen selv kan ikke gi kunsten andet end en tjenende betydning i en større livssammenhæng. Men den antike saavelsom den moderne æstheticisme vender av samme grund evangeliet ryggen. Og da maa kunsten synke ned i en kras realisme; ti skal kunsten intet høiere formaal tjene end sig selv, da maa det gaa saa, at kunsten heller ikke

stiller sig i relation til nogen høiere livsmagt, som kan komme til at tvinge kunsten ind i den tjenende stilling; den kommer alene til at stille sig i relation til den sanselige virkelighet. Denne realistiske æstheticismes aand fylder saa den lange række av Ibsens samfundsdramaer; han vil her dissekere det lik, som samfundet seiler med i lasten, og vi faar de gripende fremstillinger av forretningslivets hensynsløshet, av den kompakte majoritets brutale herredømme, det konventionelle egteskaps hulhet, blindheten for arvelighetsansvaret; vi træffer den lange række av personer, en Ulrik Brendel med idealer uten vilje, en Hedda Gabler, idealblottet men med vilje, en Hjalmar Ekdal uten nogen av delene o. s. v. Det er alle disse mennesker med dyreansigter som myldret frem fra hans kunstnerhaand, saaledes som Ibsen i sin sidste bok omtaler sit livsverk.

Men det var ogsaa her Ibsen som menneske led sit nederlag. I sit sidste drama: Naar vi døde vaagner, holder han det store opgjør med sig selv og sit livsverk. Denne bok fremstiller, som vi vet, kunstneren, billedhuggeren, som vilde fremstille den rene kvinde paa opstandelsens morgen, straalende i den ideale herlighet. Men hun som stod model for ham, var en kvinde med et varmt bankende hjerte; og da hun var færdig som model for hans kunstverk, sa han hende farvel. Men dermed var hans og hendes livslykke brudt. Og billedet av hende blev omdannet til en gruppe, hvor hun blev omgit av mennesker med dyreansigter, og med kunstneren selv sittende skyldbetynget i en revne i jorden, forgjæves rækkende efter opstandelseslivets herlighet. Og hvad var hans skyld? Det var den, at livet, det varme bankende liv, hadde han alene vurderet med kunstnerens øie. Men naar Ibsen her har fremstillet den fattigdom som opstaar der hvor livet alene vurderes efter en æsthetisk maalestok, saa kan vi her fra kristent standpunkt være Ibsen taknemmelig. Han har — om end ad negativ vei — slaat fast, at den livsopfatning, som lar kunsten være til alene for kunstens skyld, som intet høiere livsformaal kjender end det æsthetiske, at denne livsopfatning ikke fører til livets frelse. Det tredje rike blir intet frelsens rike.

Men kanske vi kan utvide denne erkjendelse ogsaa til andre omraader. Likesom æstheticismen foraarmer livet

ved at sætte livets billeder istedetfor livet selv, saa gjør intellektualismen det samme. Kunstneren tok det levende varme liv, som stod for ham og formet det i marmor. Saa gjør ogsaa intellektualismen: den tar livet og former, stereotypiserer det i formler, i læresætninger, i dogmer. La være at dette har sin betydning; det er livstyperne som her fremstilles, men livstyperne kan aldrig bli det samme som livet selv. Og nu viser kirkens historie at keiser Julians tredje rike i virkeligheten flettet sine traade ind i den følgende utvikling. Æstheticismens aand vandt seire; den formet aandens liv i sten og marmor, som vi ser det t. eks. i middelalderens arkitektoniske mesterverker. Og paralelt hermed vandt ogsaa intellektualismens aand sine seire; den formet aandens liv i skolastiske læreformer, i begge tilfælde en synd mot livet selv. Denne arv bærer vi paa fremdeles, og dens fare er, at der er kun et skridt herfra til den naturalistiske realisme, hvor livet selv ansknes og behandles efter mekaniske principer. Der er her en synd mot livet selv. Ibsens billedhugger hadde foran sig det levende liv med det varme bankende hjerte; han formet dette i marmor og søkte der sit livs store maal. Intellektualismen former livet i dogmer og læresætninger, og maalet blir at disse skal vinde seier; ikke livets men læresætningernes frelse blir det det gjælder. Paa negativ vei har Ibsen i sin digtning advaret mot den store synd mot livet, den som John Gabriel Borkman uttrykker saa: der er en synd som ikke kan tilgives, det at dræpe kjærlighetslivet i et menneske.

Paa den anden side vil vi her spørre: har ikke denne realisme, den æsthetiske saavelsom den intellektualistiske, sin værd ogsaa indenfor kristenlivet og sin plads i den kristne forkyndelse. Ganske visst. Den hænger sammen med det som vi i det almindelige kirkelige sprog kalder lovens prædiken. Lovens prædiken er den prædiken, som bringer mennesket til at erkjende sin avstand fra idealet og dermed faa sit samvittighetsliv vækket. Den bringer med andre ord mennesket til en virkelighetserkjendelse, og derved bryter den forhærdelsens dække og løfter selvbedragets slør, den baner vei for idealets virkning. Lovens prædiken gaar saaledes ut paa at fremstille virkelighetens klare billede, saaledes at dette

vinder magt over menneskenes sind. I kunsten og i symbolerne fremstilles livets billeder med det formaal at øve magt over sindet, selv om denne magt ikke er av nogen positiv bestemt karakter. I tankebygningerne tilstræbes det samme, hvad enten det er som i de gamle dogmesystemer, som i sin tid bøiet menneskene i respekt for disse tankens bygverker, eller som nu i vor tid, da paavisningen av de moralske love øver sin magt over menneskets erkjendelsesliv. Og Ibsen har i sine dramaer git os de billeder av livet, som ikke kan andet end øve magt over sindet, — eller hvem kan paa anden maate stille sig for øie den lange række av menneskeskikkelser, som Ibsen i sine verker har formet. Jeg mener at Ibsen her har utført et stykke av lovens prædiken iblandt os, en prædiken som vi evangeliets forkyndere kan appellere til og utnytte, i samme grad som disse hans verker har faat plads i tidens almindelige aandsliv. Han blir forsaavidt en av de profeter som vi ikke kommer for at avskaffe, men for at utfylde.

Hvorfor blev imidlertid Ibsen staaende her? Hvorfor naadde han ikke til at forkynde ogsaa det gode budskap for menneskene? Hvorfor arbeidet han med liket i lasten istedetfor med det levende liv paa skibets dæk? Hvorfor vilde han lægge torpedo under arken istedetfor at være med at styre den mot livets strande? Her er Ibsens ensidighet. Og denne ensidighet hænger sammen med den maate hvorpaa han var grepet av kristendommen i sit livs vækkelsestid, saaledes som før omtalt. Det var en pietistisk retning som grep ham. Og pietismens styrke er at fremstille kristenlivets negative side. Ut over denne pietisme kom han ikke. Kanske vi da ogsaa kan være taknemmelig fordi Ibsen i hele sin digtning har fremstillet disse konsekvenser av det pietistiske livssyn. Der er her overalt menneskeliv som ubønhørlig synker under dommen, under sandhetens ubøielige magt og de ideale fordringers haarde krav. Det er dypets aander som her skal raade livets endeløse gaade.

Men som en dyp understrøm under Ibsens digtning gaar allikevel livslængselen, længselen efter livskjærlighetens lyse varme verden. Den er for ham det tapte paradis, som han stunder hen imot. Hans keiser Julian staar i sit tvilende øieblik med dette ord: er det møien værd at seire? Hvad

har Aleksander, hvad har Cæsar vundet? Grækere og romere taler om deres ry med kold undren, mens den anden. Galilæeren, tømmermandssønnen, sitter som kjærlighetens konge i varme troende menneskehjerter. Keiser Julian kom ikke i rapport med livets varme hjerteslag. I Brand lød ordet om deus caritatis blot som den fjerne røst gjennem lavinens bulder. Bygmester Solness eiet et hjem for mennesker, men hjemmet brændte, og han vandt sin storhet paa ruinerne av det som kunde ha git hans liv kjærlighetens varme. John Gabriel Borkmann dræpte et menneskes kjærlighetsliv og la sit hjem øde for at kunne vinde sit rike, det som laa gjemt i fjeldene; derfor kjendte han sig tilsidst grepet av den isnende malmhaand. I alt dette ser vi den Ibsenske individualisme i dens yderste utformning, fordi veien gjennem den trange port for ham ikke blev nogen gjennemgang til en ny og høiere livsforbindelse; hans ensomme vandring over vidden førte ham nedad i bergets dyp. Ibsens digtning er præget av kristendommens sandhetsaand, men ikke av dens kjærlighetsaand.

Men vi lytter til Julians ord om Galilæerens plads i de troende varme menneskehjerter. Vi merker os professor Rubeks ord i Ibsens sidste drama, hans længsel efter at kjende det varme hjerteslag i det liv, som han hittil hadde formet i sten for derved at vinde sin berømmelse. Og vi spør: har Ibsen her tolket menneskelivets længsel i det hele? Vi mener ja. Ibsens digtning er som et rop efter de værdier evangeliet har at skjænke, de som nutidens kulturbevissthet ellers ikke magter at gi. Nutidens kulturbevissthet har faat øie paa livets love og det ubønhørlige krav som disse stiller, den kan stille frem for os den jernhaarde aarsakssammenhæng som livet er lagt ind under. Nutidens kulturbevissthet har ogsaa hørt individualismen forkyndt i læren om kampen for tilværelsen som utvikligens fremaddrivende kraft. Der er, som før vist, ting i denne forbindelse, som har sin ret ogsaa indenfor det kristne livssyn. Men disse elementer alene stiller mennesket i en isolation, hvor han tilsidst synker, grepet av en isnende malmhaand.

Vi er derfor Ibsens digtning taknemlig, fordi den har stillet den kristne kirke den store opgave at løse. Vi lever i en tid, som har respekt for kjendsgjerningerne og har

erkjendt livslovenes og aarsakssammenhængens fasthet. Vi vurderer dette som momenter i en «lovens prædiken», i et arbeide paa at skape de vaakne samvittigheter. Men tiden roper med Ibsens digtning: gi mig den Gud som kan gjøre menneskehjertet til det varme bankende hjerte, gi mig forbindelsen med det levende liv, med syn for livets værdier og med den store sterke livskjærlighet.

Ti livet kan dog ikke meisles i sten, det kan ikke tolkes efter bestemte love, ikke indpresses i systemer og teorier. Det er en irrationel størrelse. Alene gjennem livsfølelsen og livskjærligheten kan mennesket stille sig i rapport med livet Saaledes som Kristus selv gjorde det, og saaledes som hans aand gir os at gjøre det.

Vi nutidsmennesker har merket naturalismens tidsaand, den som mener at kunne tolke livet i en realistisk kunst og forklare det efter bestemte love. Vi har følt noget av tidens stolthet over sine egne livsforklaringer, over hvad den mente at ha naadd av erkjendelse av livet.

Men det gik os som naar man ser op til den stjernesaadde himmel. Den overvældet os ved sin storhet; den imponerte os ved sin faste lovmæssighet. Men dog, den var og blev kold. Vi vet ikke om disse kloder er andet end døde stenmasser. Saa vendte vi vort øie mot en anden samling av lys, de mange lys, som tindret os imøte fra de mange hjem. Og vi merket, at her er det varme bankende menneskeliv. I denne livssammenhæng har Kristus aabenbaret os den levende Gud. Der møter vi aandepustet fra det liv, som er irrationelt med alle sine fremstillinger, enten det er en fremstilling i kunstneriske mesterverker eller i tankebygninger, det liv som alene kan fattes ved at leves, ved at leves i pakt med Kristi kjærlighets aand.

Og denne længsel efter livskjærlighetens varme verden er den dype understrøm i Ibsens digtning, og paa denne længsel skal Kristi kirke gi sit svar.

VED SØREN KIERKEGAARDS GRAV.

Ute paa Assistentskirkegaarden i Kjøbenhavn ligger Søren Kierkegaard begravet. Intet fremtrædende monument viser os til gjemmestedet for hans støv. Kun en enkel marmortavle bærer den gravskrift, han selv har ønsket, og meddelelsen om, at her ligger medlemmer av Kierkegaards familie begravet. Nær kirkegaardsmuren ligger den, skjærmet for vindene av muren og efeuen, som klatrer op over murkanten. Paa graven staar to rosentrær, der endnu bærer sommerens visne blade og den sidste halvvisne rose. I det fjerne høres sporvognenes ringen og gadens larm og livets summen. Det fremhæver kun den aandelige stilhet over denne grav, hvis indskrift lyder saaledes:

Det er en liden tid.
Saa har jeg vundet,
Saa er den hele strid
Med et forsvundet,
Saa kan jeg hvile mig
I rosensale,
Og uafladelig
Med Jesum tale.

Søren Kierkegaard siger engang, at «døden ophæver alle forskjelligheter». Jeg haaber, han ikke fuldt ut har ret i dette. Men én forskjellighet ophæver den sikkert: *den intellektuelle* der gjør enkelte til store mænd blandt os, og andre til gjennemsnitsmennesker. Naar vi først «hviler os i rosensale og uafladelig med Jesum tale,» da har storheten faaet et andet maal end hernede. Da kan vel ogsaa et gjennemsnitsmenneske tænke en mild, enkel tanke over en stor mands grav.

Der er dem blandt os mennesker, som kun synes at ha faat én opgave, den at føie et av livet beskrevet blad ind i lidelsernes bok. De kan findes blandt de store og de kan findes blandt de smaa; men hvor de findes, der bør de møtes

i ærbødighet av os, der ikke har faat lidelsens øie som medium for vor livsbetragtning. Thi vel kan vi ikke nogen av os klart sige, *hvorfor* lidelsernes bok maa skrives av slægtens liv, men den *maa* skrives, det vet vi. Jesus Kristus har vist det, og hans apostel har uttalt det med noget av en lovs nødvendighet: «Jeg opfylder i mit kjød, *det som fattes* i Kristi trængsler». — En uforholdsmæssig del av slægtens lidelsessum bæres av enkelte. Søren Kierkegaard var blandt dem. Det synes mig som han med rette kunde gjøre Pauli ord til sine, med en liten omskrivning: Jeg opfylder i min *aand*, det som fattes i Kristi trængsler.

Gjennem lidelsens øie saa han livet. Derfor blev alt for ham til paradokset, mest av alt livets eneste haab, Jesus Kristus selv. Der er en anden stor aand, Henrik Ibsen, der ogsaa har havt det samme blik for paradokset i livet og i kristendommen. Mellem Kierkegaard og Ibsen er der unegtelig meget beslægtet. Og dog en uendelig forskjellighet, av dem, døden end ikke ophæver. Hvem kunde sat Kierkegaards gravskrift paa Ibsens grav?

Hvad var saa forskjellen? Det var efter min mening denne, at Ibsen *tænkte* paradokset, mens Kierkegaard *levet* det. For Ibsen var paradokset midlet til storhet — for Kierkegaard var det veien til lidelsen. Den mondæne verdens øie, der er dresseret til objektivitet, ser i begge tilfælder kun *paradokset*. Artisten, der behændig balancerer paradokset paa toppen av den literære stang, er gjenstand for dens aandelige nydelsessyke, ham tiljubler den ustanselig da capo.

Men den Gud, som har gjort menneskets liv til sit allerhelligste, han siger noget andet. Han ser ikke bare paradokset, men ogsaa dets *hvortil*. Han har sat ind i livet en hovedhjørnesten, som blir *alle* i Israel, store og smaa, til fald eller til opreisning. Det sker gjennem en indre nødvendighet, som Jesus Kristus har uttrykt saaledes: «Hver den som *er av sandheten*, hører min røst.»

At *være av sandheten* det er noget ganske andet end genialt at tumle med livets problemer, at sætte dem i sindrige positurer til beskuelse «paa dreieskiven til egen forherligelse». — *At være av sandheten* det er først og fremst selv *at leve* livets sandhet for sig selv, efterhvert som den gaar op for én.

Selv om det blir til lidelse. Ikke forfængelighetens lidelse tænker jeg paa, men selvydmygelsens.

Den som saaledes er av sandheten skal høre hans røst. Og faa av hans aand, som først og fremst kjendetegnes ved *mildhet*. «Han nedbøiede ikke det knækkede rør og utslukte ikke den rygende tande.» Hans aand gjør det heller ikke.

Søren Kierkegaard hørte hans røst og fik midt i al paradoksets lidelse og bitterhet meget av Jesus Kristi mildhet. Den som vil føle det kan læse hans betragtning: «Kommer hid til mig, alle I som arbeide og er besværede, jeg vil give Eder hvile.» — Henrik Ibsen fik — det bør fra kristent hold siges — intet av Herrens mildhet. Han blev — *i sit arbeide, som lever blandt os* — i kristelig henseende den, som nedbøiede det knækkede rør og utslukte den rygende tande, han blev efter mit syn Jesu Kristi modsætning.

Den kristne menighet staar nu ved disse to store mænds grave. Den kan beundre begges storhet og føle sin egen intellektuelle underlegenhet under begge. Men netop fordi den *er av sandheten,* kan, skal og maa den «skjelne mellem aanderne».

Over alle grave kan denne kristne menighet bede sit: Domine, miserere ei! Men ved Søren Kierkegaards grav føler den noget inderligere og mere. Den fornemmer som et suk fra en mand, der træt til døden bar et slægtleds kristelige lidelse i sit væsen, hører det gjennem det ukunstlede Brorsonske salmevers:

Det er en liden tid,
Saa har jeg vundet,
Saa er den hele strid
Med et forsvundet.
Saa kan jeg hvile mig
I rosensale,
Og uafladelig
Med Jesum tale.

Og den kristne mand og kvinde, der besøker graven, beder stille kirkens gamle bøn:

Requiescat in pace et lux æterna luceat ei! Han hvile nu i freden, for ham lyse nu det evige lys!

Kjøbenhavn, 23de novbr. 1913. *Kristen Andersen.*

HVAD SKYLDER NORGE CHRISTIAN FREDERIK FOR 1814?

Det er et stort spørsmaal, om ikke en utaknemmelig samtid og eftertid har kastet slør over, for ikke at si stænk paa den enestaaende bedrift, *Christian Frederik* utførte til Norges held 1814, og det enestaaende offer, han bragte for at bevare det vundne. Uten ham hadde vi ikke hat noget mindeaar at feire. Derfor er det iaar først og fremst hans indsats, vi maa mindes, og er der kastet uretfærdig skygge over den, da faar mindeaaret gjøre sit til at fjerne denne skygge, saa vi med taknemmelig glæde kan ihukomme «prinsen» i vort enestaaende nationale drama.

For at faa det rette syn paa Christian Frederik maa vi i korte drag la hele dramaet passere revy.

Carl Johan var blit valgt til svensk kronprins. Han saa paa mange ting med ganske andre øine end den traditionelle svenske politik. Han var vokset op i anden luft, under andre ideers magt, og hadde ikke Sveriges traditioner i blodet. Sverige hadde tapt Finland. Den svenske politik levet paa den store revanchetanke. Rusland var fienden. — Naar Carl Johan studerte kartet, saa han, at Finland laa mere naturlig til for Rusland end for Sverige. Rusland var en stormagt, og Sverige kunde forblode sig i krig mot det mægtige Rusland. Derimot laa Norge udmerket til for Sverige. De to lande var av naturen utpekt til at utgjøre en enhet. At faa haand over Norge blev Carl Johans tanke ved dag og ved nat. For at faa denne tanke realiseret vilde han saa langt fra krig med Rusland, at han tvertom for enhver pris vilde vinde den russiske keisers venskap for ved hans hjælp at faa tak i Norge.

Forelobig var dette umulig paa grund av den svenske opinion.

Men saa kom Napoleon ham uventet til hjælp. Napoleon

faldt ind i svensk Pommern. Svenskerne blev rasende. Stemningen vendte sig mot Napoleon, og man begyndte at tænke paa, at det eneste land, som kunde stagge ham, var Rusland. Carl Johan sendte straks bud til Ruslands keiser.

Rusland paa sin side vilde mere end gjerne trække til sig en militær kraft som Carl Johan. Og Carl Johan var villig til at gaa mot Napoleon; — men han satte en betingelse: keiser Alexander skulde til gjengjæld garantere ham besiddelsen av Norge. Det kom til forhandling om dette i Petersburg, og den 5te april 1812 blev *Petersburgertraktaten* underskrevet. I denne traktat «lover og forbinder Hans Majestæt keiseren over alle russer sig til enten ad underhandlingernes vei eller ved et krigersk samvirke at skaffe Sverige Norge og garantere det en fredelig besiddelse av dette rike, samt ikke at nedlægge sine vaaben, før denne erhvervelse hadde fundet sted».

Her har russisk magtsprog og svensk politik i forening sat sig et sørgelig mindesmerke. Det hele er usminket brutalitet.

Spørsmaalet var nu, om det parlamentariske England, der førte an i kampen mot Napoleon, ogsaa kunde gaa med paa slikt? Og hvad den dansk-norske konge Frederik VI under disse omstændigheter tænkte paa at gjøre.

Det mest nærliggende var, at Frederik hadde nærmet sig England for ved Englands hjælp at krydse den svensk-russiske plan. Det hadde England gjerne været med paa; for England hadde ingen interesse av at løse Norge fra Danmark og skyve det over til Sverige.

Men Frederik gjorde det motsatte. Han sat alt ind paa en alliance med Napoleon mot England. Følgelig rakte England haanden til Rusland-Sverige, og blev Danmark-Norges fiende. Selv om England ikke kunde gaa med paa Petersburgertraktatens brutalitet, gik det dog ind paa, hvad der var det væsentlige for Carl Johan, at sikre ham at Norge skulde forenes med Sverige. En *engelsk traktat* av 3dje mars 1813 garanterer: ikke at hindre, at Norge knyttes til Sverige, og at det til evige tider som selvstændig del blir forenet med dette rike. England erklærer sig villig til at bistaa den svenske konge med diplomatisk understøttelse, og hvis det

viser sig nødvendig, la engelske sjøkræfter operere sammen med svenske og russiske. Dog — tilføies der — maatte kongen av Sverige borge for, at foreningen blev gjennemført med al mulig skaansomhet og hensyntagen til det norske folks frihet og selvstændighet.

Den 23de april 1813 gik Preussen ind i den russisk-svensk-engelske alliance. Saa hadde vi 3 stormagter mot os. Værst var England; for det stængte havet for os, saa vi ikke fik tilførsel av korn fra Danmark.

Og i 1812 frøs vore egne akre, saa folk delvis blev henvist til rensdyrmose og barkebrød. Der var sult og nød i landet paa forhaand.

Til denne frygtelige ulykke kom, at den danske stat i 1813 gik fallit, og at vi — trods stadige anmodninger om at faa vor egen bank — hadde pengevæsen sammen med Danmark. En papir-riksbank-daler var nu bare værd nogen faa skilling.

Forbindelsen med Danmark blev mere og mere vanskelig. Danmark kunde neppe hjælpe sig selv, end sige os.

Var der da paa denne tid i Norge nogen mand eller nogen institution, som folket med haab kunde samle sig om, og som kunde ta styret?

Nei.

Der var én mand i landet, som raget et hode op over alle de andre. Det var grev *Herman Wedel-Jarlsberg.*

Han var stor godsbesidder, europæisk opdraget, gift med datter av Peder Anker paa Bogstad, adelsmand par excellence. Han hadde politisk interesse og stor arbeidskraft. Enevoldskongedømmet og vanstyret i Kjøbenhavn var han kjed av. Han vilde ikke være dansk embedsmand længer og opsa sin stilling som amtmand i Buskerud. Den eneste redning han saa for Norge var at knytte forbindelse med Sverige og faa istand en forening paa saa gode kaar, som mulig; med svenske adelsmænd var han godt kjendt og følte dem som standsfæller. La sig kue av Sverige vilde han dog paa ingen maate. Vilde svenskerne gaa med vaaben mot Norge, vilde han møte dem med vaaben igjen. Det var nærmest herrernes frihet, han tænkte paa; folkefrihetens ideer laa ham fjernere. Han var en uavhængig enspændernatur, beundret av en liten venneskare men uten indflydelse i videre kredser. — Hvad hans politik

overfor Sverige kunde ha ført til, er ikke godt at si. Sandsynligvis hadde det endt med, at han hadde maattet overlevere sin kaarde, og den hadde svenskerne tat imot med stor honnør; men for det norske folk hadde der bakefter kommet tyndtøl. — Hvad der imidlertid gjorde hans politik paa denne tid ganske umulig var, at nordmændene ikke for nogen pris vilde sammen med svenskerne. Sverige var arvefienden.

Derfor hadde nordmændene ingen tillid til grev Wedel og hans politik. Grev Wedel kunde ikke samle nordmændene.

En mand med ganske andet syn paa sakerne var *Carsten Anker*. Han var handelsmagnat med utstrakte forbindelser i England, anset i alle kredse, bosat i Kjøbenhavn. Han var vel inde i den europæiske situation, og da han saa skyerne samle sig over Norge, fik han hjemlængsel til sit fædreland og kjøpte Eidsvolds jernverk. Han vilde være i Norge og gjøre, hvad han kunde. Hele hans haab for Norge var, om han kunde faa Christian Frederik herop. Han hadde kjendt prinsen fra hans første barndom, og der hadde i aarenes løp utviklet sig et enestaaende fortrolighetsforhold mellem dem — gjensidig beundring og aandelig slegtskap. Carsten Anker ventet store ting av sin prins; for ham stod Christian Frederik som et særsyn av begavelse. Nu var prinsen oppe i tyveaarene, fuldt rustet til manddoms gjerning. Carsten Anker kaldte sterkere og sterkere paa ham. At komme og ta styret i Norge og redde landet fra national undergang, det skulde bli Christian Frederiks store livsverk; det skulde bli Carsten Ankers store livsglæde.

Carsten Anker saa faren nærme sig. Carl Johan var siden høsten 1810 i Sverige, og med ham var en ny og farlig kraft kommet ind i den nordiske politik. Carsten Anker skrev til Christian Frederik: «Til Norge prins! De alene kan bevare denne kongens egte ædelsten». Men Frederik VI var ræd for at sende prinsen til Norge. Han hadde ikke fuld tillid til, hvad denne kunde ta sig fore deroppe. Endnu haabet Frederik VI at klare situationen selv.

Men tiderne blev altid værre. De uheldsvangre skyer fra Rusland og fra England bunket op i horisonten sortere og sortere. At holde haand i Norges styre blev vanskeligere og vanskeligere. Carsten Anker saa, hvorledes Norge mere

og mere isolertes og omringedes paa alle kanter. Han skrev til Christian Frederik: «Vi kunde gjøre os uavhængig av alle og vælge os vor egen konge». I disse ord er Carsten Ankers politik uttalt.

Med denne politik stod Carsten Anker noksaa alene i Norge. Han hadde faa forbindelser her i landet og søkte heller ingen. Han mente at naar bare Christian Frederik kom, vilde alle straks samle sig om ham som den selvsagte fører og redningsmand. Hans prins vilde ingen kunne motstaa. Den Wedelske kreds derimot saa i Christian Frederik kun det traditionelle oldenburgeri og betragtet Carsten Anker som en gammel og gammeldags mand.

Heldigvis for Norge fik alle stormagter nu en tid fuldt op at gjøre med Napoleon. Alle kræfter maatte samle sig. I mai 1813 maatte Carl Johan reise til Tyskland for at bistaa de allierte med raad og daad. De satte ham foreløbig til andet arbeide end at tænke paa Norges erobring.

Men i Norge blev tilstanden i 1813 — som vi tidligere har set — mere og mere fortvilet. Der var ingen anden raad: Frederik VI maatte sende Christian Frederik herop.

Forklædt som matros steg Christian Frederik iland paa Hvaler, og den 22de mai holdt han sit indtog i Kristiania. Han kom som enevoldskongens stedfortræder, arveprinsen til tvillingrikerne, og gik ut fra som en selvfølge, at alle bøiet sig for ham og sluttet sig til ham. Og der blev da ogsaa stor stas i Kristiania med selskaper og velkomsttaler. Men ellers var tiderne i landet forfærdelige. Selv en mand som Carsten Anker kunde næsten ikke skaffe mat til sine arbeidere; han følte sig fristet til at romme fra det alt sammen. Hans velkomstord til Christian Frederik lød derfor: «Velkommen til *stakkars* Norge»!

Værst var den engelske blokade. Christian Frederik hadde, før han reiste til Norge, sterkt raadet Frederik VI til at slutte fred med England. Og nu var Frederik VI villig dertil. I Norge trodde man en stund, at freden allerede var sluttet, og havet frit. Men Frederik VI var forsent ute. Den engelske regjering krævet nu, efter de indledede forhandlinger med Rusland og Sverige, som betingelse for fred med Danmark, at Norge skulde avstaaes til Sverige. Dermed

sluttet Frederik VI sig avgjort til Napoleon, og alle sund stængtes.

Under saa fortvilte omstændigheter møttes Carsten Anker og Christian Frederik paa Eidsvold. Ingen av dem opga haabet. Carsten Anker hadde en sterk forsynstro, og tro paa at Christian Frederiks komme var Guds egen styrelse Christian Frederik var sangviniker og fuld av ungdomsmot og livslyst.

Den 16de—18de oktober stod folkeslaget ved Leipzig, som knækket Napoleon. Christian Frederik frygtet at Carl Johan i spidsen for allierte tropper straks vilde oversvømme Jylland og gjøre selv den sporadiske korntilførsel til Norge umulig. Uten tilførsel av korn var vi fortapt. Christian Frederik begyndte da at handle paa egen haand som norsk konge. Fik sendt bud til Jylland efter saa meget korn som mulig. Men kornet maatte betales. Han betalte med papir, idet han trykte «prinsesedler». Handles maatte der, og nød bryter love.

Forbindelsen med Danmark var blit omtrent umulig. Det var derfor Norges held at det hadde faat en mand i sin midte, som kunde og turde handle selvstændig. Selve situationen gav Christian Frederik hans enestaaende mandat. Hvad der under saadanne omstændigheter spørres om, er ikke retsgrunden, hvorpaa det hviler, men heldet, som følger handlingerne.

Christian Frederik valgte et regjeringsraad — landet maatte begynde at staa paa egne ben. Alt maatte ordnes og nyskapes. Tanken om at gjøre hvad de kunde for fædrelandet begyndte at elektricere folket; alle var villige til at støtte prinsen i hans bestræbelser. Men endnu tænkte man ikke paa løsrivelse fra Danmark. Det danske kongehus og Danmark som det styrende rike var i det store og hele gaat dypt ind i folkets bevissthet. Man kunde ikke tænke sig det anderledes. Kun ønsket man noget mere norsk selvstændighet, særlig hvad pengevæsenet angik og ophjælpen av landets næringsveier.

Men efterat Napoleon var knækket, hvad vilde da ske med Danmark-Norge?

De allierte holdt i Tyskland raad sig imellem og satte Carl Johan foreløbig utenfor. Saa syntes han paa sin side, at han heller ikke behovet at ta hensyn til de allierte, men

kunde benytte frikvarteret til at skjøtte sine egne planer. Han førte sin hær hurtig op i Holsten, og satte Frederik VI kniven paa strupen.

Østerrike hadde nemlig, da det traadte ind i alliancen som fjerde stormagt, ogsaa lagt sig op i spørsmaalet Carl Johan — Norge. Østerrike fremsatte for Frederik VI et nyt forslag: Han skulde avstaa det nordlige Norge til Sverige; saa skulde Carl Johan til gjengjæld trække sine tropper bort fra Holsten. Carl Johan var yderst misfornøiet med denne Østerrikes indblanding. Han henholdt sig til traktaterne med de andre stormagter og erklærte, at han beslagla Holsten, indtil hele Norge var avstaat.

Situationen var kritisk. Carl Johan kunde rykke op gjennem Jylland. Meddelelsen om forslaget om at avstaa Nord-Norge kom til Kristiania, mens et større bankmøte med repræsentanter fra Norges forskjellige byer var samlet der. Alle avviste med energi og harme et slikt forslag. Christian Frederik skrev da til Frederik, at han syntes det var bedre at han avstod hele Norge, hvis det var den eneste maate at redde Danmark paa. Hans tanke var naturligvis, at naar Norge var avstaat, fik *han* se til at klare situationen bedst mulig for Norges vedkommende.

Mot Carl Johan! Mot stormagterne! Et modig, men dristig spil!

Frederik VI laa med hæren paa Fyen. Han visste hverken ut eller ind. Fiender hvor han vendte sig hen. Faa skridt til avgrunden paa alle kanter. Han vaaget ikke at gjøre nogen ting for ikke at gjøre situationen endnu værre end den var. Han bad om vaabenstilstand og tilbød at avstaa Norge. Carl Johan hadde foreløbig vundet spillet.

Forhandlerne skulde møtes i *Kiel*.

Den svenske forhandler, *Wetterstedt*, forlangte Norge med fuld eiendomsret *indforlivet* i Sverige, — som erstatning for Finland. Den som merkelig nok ikke ønsket dette, var Carl Johan. Revolutionsgeneralen attraaet ikke at underkue et folk; han vilde gjerne at et folk skulde ha en viss indre selvstændighet og være tilfreds. Saa skulde han selv forøvrig føre tøilerne, han og hans dynasti! Norge skulde vedbli at være et kongerike, ikke en provins. Carl Johan syntes det var større ære

for ham og hans efterkommere at kjøre med 2 hester for dynastiets vogn, to kongeriker, Norge og Sverige.

Carl Johan dikterte i Kiel sin vilje og snøt den svenske politik.

Kielertraktaten av 14de januar 1814 bestemte, at Norge for altid skulde avstaaes til fordel for kongen av Sverige. Alle rettigheter skulde for fremtiden tilhøre den svenske konge med fuld eiendomsret og suverænitet, og Norge skulde være et kongerike, forenet med Sverige. Alle nordmænd skulde løses fra sin troskapsed mot den danske konge.

I henhold hertil sendte Frederik VI kgl. ordre til Christian Frederik at han hadde at samle alle papirer av værdi, at avlevere fæstningerne til Sverige, og snarest mulig forlate landet og reise tilbake til Danmark.

At motsætte sig denne ordre av sin suveræn, en ordre, bak hvilken Sverige, Carl Johans hær og fire stormagter stod væbnet vakt, er vel noget av det dumdristigste, som er skedd i Europas historie.

Paa den anden side: Hvis Christian Frederik loyalt hadde efterkommet denne ordre fra sin kgl. enevoldsherre og reist fra landet efter at ha overgit fæstningerne til svenskerne, hvad saa?

Da hadde grev Wedel maattet prøve sin lykke. Han var selvskrevet til at forhandle med Sverige om den forfatning, vi skulde faa av Carl Johans naade. Hvordan vilde den være blit?

En ting er sikkert: Vi hadde ikke feiret noget mindeaar i 1914.

Den følelse, som fyldte Christian Frederik var ikke frygt, men ædel harme over at kongen av Danmark kunde tiltro ham noget saa usselt som at ville svigte det norske folk i dets nød. Alt svulmer av mot og ærlig vilje i ham til at ofre alt for Norge. Mot *ham* vilde alt ansvar bli gjort gjældende for at stormagternes vilje blev trodset. Han vilde i deres øine bli oprøreren, mot hvem alle spydspidser blev rettet. Og dog vaklet han ikke et øieblik.

Bare dette burde forpligte det norske folk til stedsevarende taknemmelighet mot Christian Frederik.

Men var der nogen mulighet for at klare denne situation?

Maatte ikke det hele ende med spildte kræfter?

Der var i øieblikket kun én ting at gjøre. Med en rask handling at gjøre det herrelose land selvstændig ved at Christian Frederik gjorde sig til konge, og hele folket stod som én mand om ham, saa man likeoverfor Europa kunde si: At slaa istykker et selvstændig folk, et av Europas gamle kongeriker, som ikke er erobret og intet ondt har gjort, det er en forbrydelse, som ikke mindst et land som England maa betænke sig paa. Og var først England vundet, og havet frit, — saa blev der kanske utvei at finde.

Dette har været Christian Frederik's og Carsten Ankers plan, og den støttedes av mænd i anseete stillinger, som biskop Beck, biskop Bugge, stiftamtmand Thygeson, oberstløitnant Haffner m. fl.

Men her forelaa en fare større end disse mænd ante.

Det var ikke underlig, at Christian Frederik ansaa sig selvskreven som den *odelsberettigede* til Norge. Han var jo arveprinsen til Danmark og Norge; var vokset op i disse forestillinger om *vort* rike, vor eiendom, vor familie. Han hadde slegtsfølelsen og æresfølelsen. Ham paahvilte det at bevare dynastiets eiendom og anseelse. Det var jo en av grundene, hvorfor han saa naturlig fulgte Carsten Ankers kaldelse, og hovedgrunden hvorfor Carsten Anker satte sit haab til, at Christian Frederik var manden, som skulde klare det.

Men i det norske folk hadde frihetsideerne og frihetslængselen begyndt at slaa rot. Den franske revolutions bølger hadde ogsaa skyllet sine ideer rundt om Norges kyster. Enevolds kongedømmet hadde mange hat nok av. Datidens *unge Norge* var alvorlig betat av tanken om frie konstitutioners herlighet. Det var yndlingsbeskjæftigelse at gjøre utkast til saadanne. I den situation, hvori landet nu befandt sig, grodde disse tanker hurtig. Christian Frederik møtte denne bevægelse selv der, hvor han ikke ventet den, i Trondhjem, hvor hans gode ven, biskop Bugge, residerte.

Det var i Karl Falsens adresse, som rigtignok ikke officielt blev overleveret prinsen. Denne adresse anerkjendte

Christian Frederik som den fra himlen sendte redningsmand, men bad ham indstændig om at la landet faa en fri konstitution. Christian Frederik lot som om han ikke la merke til det.

Hadde Christian Frederik gjort sig til arve-enevoldskonge, hadde freden i landet været forbi. Der hadde blit en seig og opslitende strid mellem kongemagt og folkemagt. — Landets redning berodde paa, at det stod samlet om Christian Frederik. Utropelse til enevoldskonge hadde sprængt enigheten.

Men der var en anden side av denne sak, som var endda betænkeligere. Blev Christian Frederik enevoldskonge, stod landet repræsentert i denne ene mand. Men det var mot denne ene mand alle de fiendtlige magter rettet sine spyd. Naar han segnet for stormagternes vældige haand, stod folket igjen forlatt og herreløst. Og Kielertraktaten urokket og urokkelig.

Det er derfor i sandhet stormandsgjerning *Georg Sverdrup* gjorde, da han snudde om prinsens tankegang. Først fik Sverdrup kastet tvil ind i stiftamtmand Thygesons sind. Og Thygeson hadde indflydelse. Det monnet derfor, da Thygeson ved et møte paa Eidsvold kastet tvilen ind ogsaa i prinsens sjæl og anbefalte Christian Frederik at sammenkalde en del herrer til Eidsvold for at raadslaa med dem og lære stemningen at kjende. Saa kom *herremøtet paa Eidsvold* den 16de februar istand. Herrerne var forknytte. Prinsen var dem overlegen, indtil Sverdrup kom. Der var pondus i Georg Sverdrups personlighet. Sverdrup gik alene ind og omstemte prinsen. Der er al grund til at si: Gud ske lov! Og Sverdrups statue burde forlængst staat i Eidsvolds mindepark.

Men det skal ogsaa erindres, at sjelden har en arveprins og til og med i sin faderlige raadgiver Carsten Ankers hus, med saa ærlig og ideelt sind opgit alle sine formentlige forrettigheter og omfavnet sin motstander, og det efter hans egne ord: med en glæde som kun den rene av hjertet kan føle. Hvor i historiens bøker læser man om lignende? Derfor staar der lysning ogsaa om Christian Frederik's personlighet den 16de februar paa Eidsvold.

Det var denne aftenstund paa Eidsvold at morgenstjernen gik op for Norges nye dag.

Carsten Anker var misfornøid! Christian Frederik var glad. Her viste han at det der laa ham paa hjertet, var folkets lykke og fremtid, ikke hans egen person og magtstilling.

Carsten Ankers prins var blit Norges prins. Konstitution vilde de alle ha; forening med Sverige vilde de ikke ha. Grev Wedels lille flok var sat ut av spillet. Den hadde heller ingen national ret; den var bygget paa mistro til at Norge kunde klare sig. Den hadde ikke troens mot og ikke mot til at ta det store offer, om det blev nødvendig, hvor ædle end disse mænd personlig var.

Kun Christian Frederik hadde det store mot til at vinde alt eller ofre alt for Norge.

Men én ting maa man her være opmerksom paa. Teoretisk var Christian Frederik og herrerne paa Eidsvold enige om en fri forfatning, istandbragt av folkevalgte repræsentanter. Men praktisk var de like saa enige om, at det hele skulde være et samspil mellem folkets repræsentanter og Kristian Frederik. «Saa vælger det norske folk Dem til konge», sa Sverdrup. Realpolitiken, som situationen gjorde selvsagt, var at Christian Frederik skulde vedbli at være den samlende og den handlende faktor i spillet. Alle var enige om at anerkjende ham som prinsregenten. Det var kun teoretikere og stivstikkere som Nik. Wergeland, der senere kunde hævde, at folkerepræsentanterne var suveræne ogsaa den iforstand, at de kunde ha kassert Christian Frederik og valgt f. eks. Carl Johan eller indført republik. Ikke i mandatet laa begrænsningen; men i situationen og i forutsætningen for det hele. Utenfor disse grænser var kaos. Det gjaldt om, at de kommende eidsvoldsmænd hadde syn for dette, ihvertfald umiddelbar tæft derav.

Efter 16de februar var i det store og hele alle enige.

Nu maatte der handles med raskhet. Hver dag, ja hver time var kostbar.

Og Christian Frederik var handledygtig, ja elektricerende.[1])

[1]) Et karakteristisk uttryk herfor gir *Pavels* i sine dagbøker. Efter at ha beklaget det sanselige drag hos Christian Frederik sier han: «Men at han er en utrættelig virksom, med eminente sjæleevner

Han utsendte sine proklamationer til alle kanter.

Tok folket i ed den 25de februar paa, at de med liv og blod skulde hævde Norges selvstændighet. Han indkalder riksforsamlingen, ordner med valgene, stemmeretten, maaten for det hele. Inden 8 uker maa de være samlet paa Eidsvold. Det nordlige Norge var der ikke tid til at faa med. Det var urepræsentert paa Eidsvold. Hele landet var med ét slag vakt av sin dvale.

Men hvad sa Carl Johan til dette? Hvad sa stormagterne?

De var allesammen foreløbig optat. De rykket mot Frankrig for avgjort at knække «ørnen». Saalænge det stod paa, hadde vi pusterum. Mens dette pusterum varte, var det riksforsamlingen sat sammen paa Eidsvold. Fra 10de april til 20de mai. I denne korte tid reiste de vor nye forfatning fra grunden av.

Det er eventyret og dog virkelighet!

Christian Magnus Falsen — din skikkelse lyser!

Ogsaa Magnus Falsens statue skulde forlængst staat i Eidsvolds mindepark.

Hvor læser man om saadant storverk i historiens bøker?

Det Norske folk har stor grund til at si: Gud ske tak!

Christian Fredrik holdt sig i bakgrunden. Det var ærlig ment, at norske mænd skulde uavhængig av ham bygge Norges nye grundvold.

Og det gik mere end godt, selv om debatten ved den indbyrdes mistænksomhet mellem de to partier undertiden kunde ta faretruende ivei. Det var ikke saa farlig ment; det var fædrelandssindede mænd, som sat sammen paa Eidsvold; tilslut «enig og tro indtil Dovre falder».

Men i én henseende var der ikke aapent spil paa Eidsvold.

Christian Frederik alene kjendte den utenrikske situations overhængende fare. Og han kjendte landets fattigdom, for ikke at si nød; og kjendte hærens mangelfulde utrustning.

utrustet regent, og at Europa — den store Napoleon undtagen — i dette øieblik neppe eier en fyrste, som saa aldeles er skapt til at være folkestyrer, er mig klart. Og jeg skulde tro, at vi herinde i Kristiania kan bedømme den ting.

Men alt det la han ikke frem.

Det har man bebreidet ham. Og det var det, minoriteten paa Eidsvold med grev Wedel i spidsen altid prøvet at komme ham tillivs med.

Om Christian Frederik hadde gjort det? Hvad saa?

Ja, det kan jo ingen med sikkerhet si. Men det sandsynlige er, at Eidsvoldsmændene dels hadde tapt motet, dels hadde blit desperate; ihvertfald dypt uenig, saa alt var blit forvirring. Det er at frygte for, at kniven hadde sat løst i sliren, og ordet «forræder» løst paa læben. Og denne uenighet hadde bredt sig ut over hele landet. I enighet at tømre den flaate, som kunde bære os, naar vi kom i brændingen, hadde der ikke længer været tale om. Dertil kom, at naar disse for det meste i statssaker uøvede mænd skulde sat sig ind i utenrikspolitiken og i finanserne og alt dette umulige, som forelaa i Norge i 1814, hadde de ikke blit færdige, før skumsprøiten forlængst hadde staat ind over os. For stormagterne at jage hjem en høirøstet debatterende og uenig forsamling hadde været den letteste sak, kanske ogsaa et paaskud for dem til at drive igjennem sin vilje for derved at: «frelse landet fra anarki».

Men disse vanskeligheter var eidsvoldsmændene i det store og hele lykkelig uvidende om. Bange anelser var der nok blandt enkelte. Skræmmeskud, sa andre. Utenrikspolitikens damoklessværd hang ikke over eidsvoldsforsamlingens hode! Som godt var. Det hang alene over Christian Frederik's hode. Ingen vet, hvilke bekymrede stunder han undertiden hadde. Men han trodde det rigtigst at bære det alene. Hans sangvinske temperament hjalp ham forresten, og han hadde illusioner i bakgrunden f. eks. om at det nok skulde lykkes Carsten Ankers utrættelige arbeide at snu om stemningen i England, eller at Carl Johan kanske kunde bli upopulær i Sverige og blandt de allierte, som ikke næret megen hengivenhet for ham, ja at det kunde hænde, at svenskerne valgte ham til konge, og at nordens 3 kongetroner kunde samle sig paa hans hode. Den slags drømme har holdt ham oppe, men de kunde ikke lægges frem for andre. Carl Johan drømte jo paa samme tid om Frankrigs krone. Alt i datiden boblet og gjæret.

Naar riksforsamlingen paa Eidsvold sat sammen uten at vite, hvor hurtig og hvor voldsomt stormen kunde naa dem, og endda blev færdig itide, maa vi si, at lykken var bedre end forstanden. Konstitutionen skulde jo være vort skjold i nødens stund, som vi holdt op mot vore fiender. Det gjaldt paa livet at faa den færdig.

Men der var inden forsamlingen enkelte, f. eks. grev Wedel og særlig Nik. Wergeland, som paa grund av sin uvilje mot prinsen og Danmark og i følelsen av forsamlingens ubegrænsede severænitet, vilde ha den til at blande sig op i alt og derved føre den paa vidderne.

Den mest kritiske dag var den 19de april.

Falsen hadde foreslaat, at forsamlingen kun skulde vedta konstitutionen og vælge konge. Det var den eneste sunde, for ikke at si reddende realpolitik. Alle andre spørsmaal fik bli fremtidsspørsmaal, som kommende storting i forbindelse med regjeringen fik prøve at løse efter indgaaende behandling. Mot Falsens forslag reiste grev Wedel sig med vælde, og Nik. Wergeland satte rekord. Falsens parti la ikke tyngde i debatten, og Falsen selv var taus. Det hele vippet. Voteringen viste 55 mot 55, og saa uklar var man over rækkevidden at *begge* parter ropte: Præsidenten decidere! Præsident var Falsens ven Hegermann. Hans stemme gjorde utslaget; Falsens forslag hadde seiret. Man har indtryk av, at ingen av parterne følte, at dette kanske var det mest kritiske øieblik paa Eidsvold. Hadde minoriteten seiret, hadde døren været slaat op til det umulige, det uoverskuelige, til kaos. De kunde kanske blit kvit Christian Frederik, og grev Wedel kunde' draget sin kaarde. Hvor mange hadde fulgt ham? Og Nik. Wergeland hadde kanske stof til at være blevet en liten norsk diktator; men hans diktatur hadde ikke varet længe.

Det gik godt, som godt var. Gud ske tak!

Efter 19de april gik arbeidet paa Eidsvold raskt fra haanden. Alle gode kræfter løftet sammen.

Den 16de mai var grundloven færdig.

Christian Frederik hadde vistnok staat utenfor grundlovsarbeidet; det var eidsvoldsmændenes verk.

Men var han uten fortjenester av det?

Han hadde forberedt saken; hadde paa forhaand prøvet at skaffe tilveie et godt grundlag for forhandlingerne. Han hadde kasseret umulige grundlovsforslag, f. eks. biskop Bugges. Han hadde derimot med kjenderblik fra første stund av git det Adler-Falsenske sin tilslutning og hadde skrevet randbemerkninger dertil, som Falsen godkjendte. Dette utkasts forkjæmpere visste, at de hadde prinsregenten med sig. Det gav dem øket selvtillid og styrke. Og ved leilighet har Christian Frederik git baade raad og fingerpek. Christian Frederik var dog, ved sin dygtighet og som den anerkjendte prinsregent, den bærende bjælke ogsaa under salsgulvet, hvor riksforsamlingen holdt til. Hadde denne bjælke knækket, skulde vi faat se, hvordan det hadde gaat herrerne paa salen.

Dette mindsker ikke den ære, der tilkommer disse mænd der i en fart laget en grundlov, der netop passet for os og situationen, og under hvis ledende ideer vi har levet under stadige fremskridt i hundrede aar. Den 17de mai valgte de Christian Frederik enstemmig til Norges konge. Den 18de mai underskrev de grundloven!

Eidsvoldsmændene reiste hjem og hvilte sig paa sine laurbær.

Hvem stod saa igjen for at værge den nye grundlov og ta imot sprøiten, naar stormbølgen kom med al sin vælde? Det blev Cristian Frederik. Men nu hadde han faat rygstød. Han var ikke længer den «oprørske» prins, som stormagterne kunde jage bort. Han var Norges lovlig valgte konge. Der stod et samlet, enig folk bak. Han var bundet av dets konstitution, som han hadde svoret lydighet. Handlet han mot denne var han oprører; saalænge han stod paa den lovfæstede grundvold, var han retmæssig konge i Norge.

Det var paa høie tid, de blev færdig paa Eidsvold.

Allerede den 13de april var Carl Johan kommet til Paris for at minde de allierte om deres løfter.

Motvillig hadde han rykket mot Frankrig. Han holdt sine tropper mest mulig tilbake; men sørget rikelig for deres utrustning og forpleining. Han hadde kun én tanke: faa fat i Norge. I Paris ilte han til sin ven, den russiske keiser, og mindet ham om hans løfter. Ved hans hjælp fik han de

4 stormagter til at sende kommissærer, der skulde reise til Danmark og Norge og bringe Kielertraktaten i orden. Den russiske kommissær reiste allerede fra Paris i slutningen av april, ladet med lyn og torden. Den 9de mai var han i Kjøbenhavn. De andre lot heldigvis noget vente paa sig. Den engelske utsending kom saaledes først den 12te juni. Den 29de mai var Carl Johan kommet tilbake til Sverige, fulgt av sin utmerkede hær.

Den svenske hofkansler *Wetterstedt* — forhandleren fra Kiel — hadde sendt stormagterne den fremstilling av forholdene i Danmark-Norge, som blev lagt til grund for kommissærernes instrukser. Wetterstedt skriver, at det var først og fremst Danmark, der hadde at indfri Kielertraktaten og bringe den danske arveprins i Norge til fornuft. Ihvertfald hadde kong Frederik den utvei at gjøre Christian Frederik arvelos i Danmark. — Dernæst at Christian Frederik's forbryderske ærgjærrighet i Norge holdt paa at ødelægge alt for landets fremtid. Han hadde ført næsten hele landet ut paa oprørets skjæbnesvangre veier. Han maatte faa ordre til øieblikkelig at forlate landet. Ellers skulde stormagterne forene sine stridskræfter mot Norge, og landet vilde faa et erobret lands skjæbne. Til den riksforsamling, som endnu antagelig sat sammen paa Eidsvold, skulde kommissærerne melde det samme. I kort sum: Kielertraktaten er garanteret av stormagterne; den *skal* effektueres.

Christian Frederik haabet i det længste at vinde forstaaelse og sympati i England. Vistnok trængte han haardelig Carsten Anker hjemme; for denne var den eneste, der kunde skrive en diplomatisk fransk depesche for ham. Men ogsaa til England gjaldt det om, at den bedste blev sendt.

Saa valgte Christian Frederik at hjælpe sig saa godt han kunde som sin egen utenriksminister, og sendte Carsten Anker til England straks efter herremøtet paa Eidsvold den 16de februar.

Carsten Anker arbeidt seigt og trofast i England. Nogen hjælp fik han ogsaa av sin bror Peter Anker.

Han fik virkelig vakt saa megen interesse for Norges sak, at den blev ført frem i parlamentet i mai maaned. Lord *Grey* forlangte at al fiendtlighet fra Englands side skulde

ophøre mot et folk, der kjæmpet for sin nationale uavhængighets hellige ret. Og vi overraskes ved den forstaaelse enkelte talere hadde av Norges stilling, som f. eks. naar sir *Wynne* uttaler:[1]) «Hvad slags frihet kan der vel gives en nation ved magt? Under hvilke betingelser er det, den skal gives? Først skal alle nordmænd late alle midler til motstand fare. Deres fæstninger skal først besættes av svenske tropper; deres egne tropper først nedlægge vaabnene. *Hvorledes skulde da dette folks konstitution kunne bli værd det papir, hvorpaa den blev skreven?* Hvis Englands byer var besat med fremmede tropper, hvad frihet kunde da underhuset ha i sine debatter eller beslutninger?»

Slik tale sved i engelske statsmænds samvittighet; men alt strandet paa dette ene: Vi har traktatmæssig hellig forpligtet os til at hjælpe Carl Johan. Han har holdt sin del av traktaten; vi maa holde vor.

Efterat eidsvoldsgrundloven var færdig, sendte Christian Frederik ogsaa en officiel deputation til England for at meddele det skete og prøve at omstemme regjeringen. Den var endnu ikke kommet tilbake, da stormagternes kommissærer kom til Norge.

Disse opholdt sig i mai og juni maaned i Kjøbenhavn. Den svenske gesandt der, *Tuwast*, var til det yderste arrogant, og den russiske kommissær *Orloff* til det yderste truende. Det lille Danmark skulde passe sig. Dets eksistence var saa vaklende, at stormagterne lettelig kunde ryste det i stykker og dele det mellem sig.

Det var frygtelige dage for Frederik VI. Men han hadde god samvittighet og rene papirer. Han la alt paa bordet for kommissærerne og spurte dem, om hvad de hadde at si paa ham med hensyn til hans forpligtelser likeoverfor Kielertraktaten. Hvad Christian Frederik angik, var han arveberettiget efter kongeloven, og den stod ganske utenfor Kielertraktatens bestemmelser. Kommissærerne maatte indrømme sandheten av, hvad den danske konge sa, og forandret ihvertfald i sit indre deres opfatning av, hvorledes sakerne laa an. De be-

[1]) Se Henrik Wergeland: Norges konstitutions historie s. 500.

gyndte at fatte mistanke til de *svenske* fremstillinger og til de baktanker, som kunde skjule sig bak disse, og de fattet sympati for den ulykkelige Frederik. Men officielt kunde de ikke gi uttryk for noget av dette. Dog drog tordenskyen forbi Danmark uten nogen utladning.

Saa gik turen til Norge. Hadde Christian Frederik været loyal mot den danske konges ordre angaaende Kielertraktaten, eller hadde han gjort alt, hvad der stod i hans magt for at kontraminere denne traktat? Det var de 4 stormagter, som hadde knækket verdens stolteste ørn, som spurte om dette. Nu gjaldt det den norske graaspurv!

Hvad svarte Christian Frederik? Han svarte, som sandt var, at da Danmark opgav Norge, stod Norge frit i forhold til Danmark, men ogsaa frit i forhold til, hvad det nu vilde gjøre. Det var en feiltagelse at tro, at Norge hadde bare været en provins av Danmark. Det var et gammelt kongerike. Landet var ikke erobret og hadde i behold sin folkeret til selv at bestemme sin skjæbne. Det vilde ikke under svensk aag, men hadde git sig en konstitution og valgt ham til deres retmæssige konge. Han hadde svoret grundloven sin troskapsed. Han var ingen usurpator — men lovlig valgt. Derimot vilde han være æreløs og oprører, hvis han brøt konstitutionen og sveg den tillid, folket hadde vist ham.

Den flaate, som var tømret i en fart paa Eidsvold var nu mitt oppe i brændingerne. Nu skulde den staa sin prøve. Flaaten var godt tømret, og flaaten holdt.

Kommissærerne indrømmet i sit stille sind, at Christian Frederik var bundet og ikke godt kunde handle anderledes i den for kommissærerne uventede situation, som nu forelaa i landet. De fik respekt for det norske folks handledygtighet og bestemte vilje. Men traktaterne var underskrevne og instrukserne klare. Christian Frederik *maatte* væk for at gi plads for Carl Johan. Naar bare det var sked, syntes kommissærerne det ikke var saa farlig, om Norge fik beholde sin forfatning og med denne i behold blev forenet med Sverige. Om dette kunde der forhandles. Men om at Christian Frederik skulde og maatte væk, kunde der ikke forhandles. Og i samme øieblik som Christian Frederik gjorde dette til

et magtspørsmaal, vilde Norge kunne bli knækket med samt sin forfatning og fik ta vilkaar av seirherrernes naade.

Om ingen anden forstod dette i Norge, saa forstod Christian Frederik det.

Det blev for ham personlig at tape alt; men konstitutionen kunde reddes.

Her stod Christian Frederik i prøvelsens stund! Var hans fædrelandskjærlighet saa egte, at han vilde være det offer, hvorved det norske folks nyreiste frihet blev kjøpt?

Christian Frederik erklærte for kommissærerne, at han var villig til at træde tilbake. Han vilde overgi sin norske kongekrone — ikke til de allierte — det var Kielertraktaten; ikke til svenskekongen — det var det samme — men til eieren, det norske storting; saa fik stortinget bestemme, hvad der skulde gjøres. Det var anerkjendelse av eidsvoldsgrundloven! Og strek over Kielertraktaten.

Om Christian Frederik av frygt for det overmægtige og for de følger ogsaa for hans danske rettigheter, motstand fra hans side kunde medføre, sans phrase hadde resigneret — hvad saa?

Eller om han hadde slaat paa sværdet og sagt: Vi kjæmper til sidste blodsdraape! Hvad saa? Danmark forsøkte det i 1864, da det gjaldt Slesvig, og da det bare hadde 2 av disse stormagter mot sig.

Naar Christian Frederik veg pladsen, var kommissærerne villig til at prøve forhandling med Carl Johan om en fordelagtig forening med Sverige, med bibehold av det væsentlige i forfatningen.

Mens kommissærerne var i Norge, var Carl Johan i Stokholm, i den svenske politiks centrum. Der trodde man situationen klar og stolte ubetinget paa kommissærernes imperative mandat.

Carl XIII utstedte derfor en proklamation allerede den 13de juli, hvori eidsvoldsgrundloven forkastes som uberettiget fusentasteri; hvori Kielertraktaten hævdes som det eneste rette grundlag, og hvori der loves det norske folk en konstitution, saaledes som ogsaa Sverige vilde finde den gavnlig for Norges fremtid.

Carl Johan drog vestover til hæren. Her traf han kommissærerne, som kom fra Norge. Det blev ikke noget behagelig møte. Kommissærerne var misfornøid, fordi man i Stokholm hadde handlet, før man hadde hørt deres rapport og raad. Carl Johan blev rasende, da kommissærerne la frem for ham deres forslag til forhandling med Norge.

Men Carl Johan skjønte at der var omslag i veiret. Stokholmerpolitiken var jo heller ikke hans personlige politik. Allerede 17de juli hadde han paa egen haand utstedt en proklamation, hvori der taltes i mere lokkende toner likeoverfor Norge, og nu sa han til kommissærerne, at nordmændene skulde bli indrømmet alt hvad de med billighet kunde forlange. Kommissærerne vendte tilbake til Norge for at forhandle med Christian Frederik om dette.

Baade Christian Frederik og hans statsraader fandt Carl Johans løfter for usikre at bygge paa Eidsvoldsgrundloven var ikke utrykkelig anerkjendt. Hvad andet de skulde faa istedet var endnu uskrevet. Paa slikt grundlag negtet de trods stormagter og svensk hær og engelsk blokade at utlevere fæstninger til Sverige. Christian Fredrik's holdning var mandig og modig. Kommissærerne beklaget ham. Han svarte: «Har jeg gaat ind paa vanærende vilkaar eller krænket grundloven, da beklag mig. Men hvis der spørres om at ofre mit liv for dette undertrykte folks frelse, da kan jeg ikke forestille mig en skjønnere lod».

Kommissærerne vendte med uforrettet sak tilbake til Carl Johan. De traf ham paa Fredrikshald den 28de juli. Avskeden mellem dem var heftig og litet venskabelig.

Dermed var krigen utbrutt!

Om denne krig er at melde, at Christian Fredrik ikke var krigsmand. Heller ikke hadde han nogen militær Magnus Falsen til at ta ledelsen. Christian Fredrik hadde aabenbart heller ingen tro paa krigen. Den civile befolkning var modig nok; soldaterne med; men overledelsen var vaklende. Det var herlig, at *Krebs* med Lier og Matrand reddet vor gamle krigerære; men forøvrigt var det smaat stel, ikke at tale om Fredrikstads omgivelse uten sværdslag. Men paa Fredriksten hadde vi Ohme.

Hærens førere saa ikke lyst paa krigen. Seierstedt og

Hegermann mente, at Kristiania ikke kunde dækkes, og at der snart vilde være slut med provianten. Krigen var for daarlig forberedt. Deri hadde Christian Frederik sin del av skylden.

Det var galt for hele folket, at de store ord paa Eidsvold om at ofre liv og blod for fædrelandet nu blev staaende uindfriet. Slikt svækker et folks rygmarg.

I krig spørres der efter held. Hele folket begjærer kun én ting: seiersbudskap. Man tiljubler enhver uniform, der bringer det. Det motsatte budskap møtes med nedslaat mot og bitre ord.

Opinionen utpeker sonoffer. Haxthausen fik senere smake noget av det; men Christian Frederik blev helofret.

Det var fra denne krig av han mistet sin popularitet i Norge, og man glemte hans enestaaende fortjenester.

Nu var han kun en usling. «Skjortekongen» kaldte grev Wedel ham.

Utak var Norges løn!

Den svenske hærledelse hadde heller intet at rose sig av.

I Carl Johans sind holdt uroen tilhuse. Han visste at Christian Frederik var villig til at vige pladsen naarsomhelst. At føre krig mot det norske folk mislikte han. At erobre og kue et folk — det var svensk-russisk ideal, ikke Carl Johans. Og han vilde gjerne ha endskap paa dette norske spørsmaal, som aar og dag hadde skaffet ham vaakne nætter. Kommissærerne hadde forlatt ham i uvilje. Nu var de hjemme hos sine respektive regjeringer. Napoleon — den fælles fiende, som hadde holdt dem sammen, var væk. De gamle kongehuses rettigheter kom igjen til anerkjendelse. Carl Johan var revolutionsopkomling.

Ingen visste hvad der kunde komme.

Da overtraf Carl Johan sig selv i genial tvetydighet. Han sendte bud op til Rød efter Carsten Tank og bad ham reise til Christian Frederik og tilby nye forhandlinger *med anerkjendelse av eidsvoldsforfatningen*. Tank tok eidsvoldsmanden, presten Hount i Berg med.

Paa det grundlag var Christian Frederik villig til forhandling.

Men til Carl XIII skrev Carl Johan, at nu hadde Christian Frederik tilbudt underhandlinger og erklæret sig

villig til at gaa med paa de vilkaar, «jeg paa Deres majestæts vegne har meddelt ham». Og til den russiske keiser skrev han, at nu vilde Christian Fredrik vige og den svenske konge indtræde i sine rettigheter. De maatte i Sverige og Rusland faa indtryk av, at nu gik Christian Frederik endelig til Canossa.

Saa begyndte underhandlingerne paa Moss. Det norske statsraad var nærværende; som svensk forhandler ankom general Bjørnstjerna.

Christian Frederik hadde begyndt underhandlingerne i Spydeberg paa egen haand. Han var jo vant til at være sin egen utenriksminister. Nu blev statsraaderne Aall og Collet opnævnt som norske forhandlere.

Spørsmaalet var: Skal der sluttes vaabenstilstand?

Statsraadet mente nei. De fleste civile det samme.

Christian Frederik vaklet, men svarte tilslut ja.

Han var ikke kriger; men der var ogsaa andre grunder.

Deputationen til England var kommet hjem. Den engelske regjering hadde været aldeles avvisende. Der brast det haab. Blokaden skulde fortsættes. Det betød mangel paa mat for landet og for hæren.

Hærens chefer, hvis uttalelse han krævet, gav litet opmuntrende svar.

Og Christian Frederik hadde al grund til at tro, at det var urokkelig skrevet i stormagternes dokumenter, at Christian Fredrik skulde væk. Han trodde derfor, at krigen i længden kun vilde bringe landet i ulykke og kanske forspilde alt, som var vundet. I denne situation maa vi mindes, hvad en av datidens mest indsigtsfulde og varmhjertede nordmænd i Danmark *Christian Kolbjørnsen* skrev til Christian Frederik: Et folk, som ikke erkjendes for stat av Europas øvrige magter, kan umulig bestaa, medmindre det kan undvære skibsfart og handel. Sok derfor, min naadige herre, at tilmægle dette tro folk de bedste vilkaar, som nu — maaske aldrig siden — kan erholdes som et føderativt rike med Sverige. Aldrig har da nogen gavnet Norge mere end De».[1])

Christian Frederik kjæmpet til sidste stund for dette maal.

Under forhandlingerne paa Moss var det farlige punkt: Hvem træder ind i den tomme plads, saasnart Christian

[1]) Se E. Wullum: «Hvorledes Norge blev frit» s. 335.

Frederik er borte? Efter al svensk tankegang selvsagt: Den svenske konge! Med hvilken ret gjør han det? Det kunde kun være i kraft av Kielertraktaten.

Christian Frederik og de norske statsraader sat al kraft ind paa det motsatte: Den ledige plads indtages av de norske institutioner: statsraadet indtil stortinget blir samlet. Stortinget avgjør, hvad det norske folk vil.

Carl Johan var rasende. Christian Frederik skrev med norsk selvfølelse: «Jeg kan ikke andet». Conditio sine qua non!

Da gav Carl Johan sig!

Konstitutionen var reddet; Kielertraktaten kasseret. Hvilket resultat! Hvilken seier!

Hadde nogen med vaaben vundet dette resultat, var han blit feiret som folkets helt.

Det var Christian Frederik's feil at han vandt dette resultat uten vaaben og blodsutgydelse.

Han forstod ikke at ofre andre. Han ofret sit eget.

Landet var reddet fra den svenske politiks gribbeklo.

Carl Johan har sin andel i det. Men hans politik var aldrig aapen og ærlig.

Konventionen paa Moss blev sluttet. Svenskerne rykket ind i Fredriksten!

Da ofret var bragt, seg Christian Frederik sammen og var vanviddet nær. Han meldte sig syk og bad statsraadet regjere «efter allerhøieste befaling».

Selv bodde han ubemerket paa Ladegaardsøen.

Et overordentlig storting blev indkaldt til oktober maaned. Dette skulde definitivt avgjøre spørsmaalene og ta sisste tørn med den svenske politik.

Vi kjender alle den eminente rolle præsident *Christie* spillet paa dette storting og den dygtighet og fasthet, hvormed han klarte de store vanskeligheter.

At Christian Frederik ogsaa hadde nogen del i dette, tænker de færreste paa.

Christie hadde paa Eidsvold tilhørt selvstændighetspartiet og staat Christian Frederik nær. Til det overordentlige storting blev han valgt som repræsentant fra Bergen. Alle bergensrepræsentanter blev paalagt at stemme mot forening

med Sverige, altsaa for fortsættelse av krigen. Dette maatte følgelig ogsaa været Christies standpunkt.

Med dette syn paa sakerne kom han til Kristiania og traf Christian Frederik. Denne satte ham ind i hele situationen, hvorledes den laa an, og hvor farerne lurte; hvad man av al magt maatte fastholde, og hvad man av den haarde nød maatte gi efter for. Da fik Christie nye øine at se med. Han skrev til Bergen og bad om fritagelse for paalægget om at stemme mot foreningen; men fik avslag. Saa stemte han efter sit paalæg; men dermed følte han sig senere fri. Det varte ikke længe, før han blev tingets ledende mand. Men hans klarsyn paa stillingen og paa personerne, som gav ham det sikre blik og den faste haand, hadde han meget at takke Christian Frederik for. Den forening, som ikke kunde undgaaes, blev sluttet paa de for Norge gunstigste vilkaar.

Kristian Frederik's politik var ført til saa lykkelig avslutning som omstændigheterne tillot.

Christian Frederik maatte nu skyndsomt bort fra landet. Carl Johan hadde ikke rist eller ro paa sig. Christian Frederik gjorde det jo frivillig, efter overenskomst; men likesaa sandt er det at si, at nordmændenes konge blev jaget av Carl Johan og hans allierte.

Det overordentlige storting valgte en deputation paa 25 mand med Niels Treschow i spidsen, som skulde gaa ut til Ladegaardsøen og ta farvel med Christian Frederik — stortingets og det norske folks farvel.

Dette storting kjendte nu de vilkaar, hvorunder Christian Frederik hadde kjæmpet for landets redning. De forstod at bedømme, hvad han hadde været for dem. De var ikke meget hugne paa krigens fortsættelse. Kun 5 stemte for. Grev Wedel uttalte i stortinget: «Den som vælger krig, maa vel betænke, hvormange ulykkeliges sukke vil betynge hans samvitttighet i den sidste stund, og hvor mange forbandelser han tar med sig i sin grav. Han maa betænke, om han for den almægtiges domstol kan forsvare at ha idag avsagt dødsdom over tusen uskyldige, som vil vorde krigens ofre».

Det er som om vi hørte «skjørtekongens» inderste tanker uttalt!

Ved avskeden skulde Treschow frembære stortingets

farvel. Han blev saa bevæget, at han magtet det ikke; den robuste biskop Beck maatte gjøre det. Christian Frederik skulde svare. Han hadde let nok for at tale; nu greidde han det ikke. Statsraad Rosenkrantz maatte gjøre det. I svarordene uttalte Christian Frederik: «Jeg bringer dette offer for at bevare riket for ødelæggelse»!

Om den hele situation ved avskeden skriver Niels Aall: «En mere tragisk scene kan vel ikke tænkes. Alles øine svømmet i taarer, og talen døde paa læberne. — — — Derpaa fulgte en avskedsscene med statsraadet, som ikke vel lar sig beskrive. Man glemte kongen og følte alene for den ædle, ulykkelige mand. Det var en skilsmisse mellem venner, som hadde besluttet at dele livets byrde og glæder med hinanden. En gjensidig haandtrykning var da følelsernes eneste tolk. Sproget opsa os sin tjeneste».

Naar har nordmænd været saa sørgmodige ved avskeden med sin konge? Kanske vi maa gaa helt tilbake til Haakon den godes dødsleie.

Saa reiste Christian Frederik stilfærdig ut av landet. Fra den stund av, da han gik iland paa Hvaløerne og til den stund, Norge svandt for hans blik utenfor Fredriksværn hadde han været meteoret paa Norges himmel.

Det steg av hav; det sluknet i hav.

Hans livskald var fuldbragt, men det hadde ogsaa fortæret hans bedste livskraft. Hans personlighet sank fra nu av ned til det ordinære. Der staar ikke synderlig glans av den senere Christian VIII.

* * *

Vi lever i mindeaaret 1914. Hver dag minder os om Christian Frederik.

Hvor har det norske folk sat hans statue?

Paa slotsbakken sitter Carl Johan høit tilhest — manden med det geniale hode og den tvetydige politik, bernadotternes stamfar og ophavet til den lange slitsomme unionspolitik, der tok paa kræfterne til 1905.

Men Christian Frederiks? Han som samlet Norges kræfter om sig og fik grundlovsarbeidet i fart og reddet landet ved den av folket selv givne konstitution, under hvis frie flag vi lever i mindeaaret — han den *norske* konge i 1814, valgt 17de mai enstemmig paa Eidsvold, han med den sterke tro paa Norges retfærdige sak mot halve Europa og hele Sverige —

hvilket mindesmerke har det norske folk sat over *ham*?

Otto Jensen.

KRIST OG ANTIKRIST.

I siste boki si — «Kristendom og folkeliv» — gjer *Peter Hognestad* Fr. Nietzsche til «profet og fyretalsmann for Antikrist».

Men der mistek han seg. Ein profet for Antikrist maa vel vera antikristeleg sjølv? Og all antikristendom pyntar seg med Krist-namne: vil sjølv vera kristendom. Men Nietzsche fór *ikkje* med slikt. Det han vilde vera var heilt og fullt ut heidning.

Dertil kann eg — no, daa eg hev lese «Kristendom og folkeliv» — fortelja Hognestad, at han tarv ikkje *vente* paa Antikrist. Den som han ut ifraa sin kristendom maa gjeva dette namne, han er komen for lange tider sidan.

Det er galilæaren eg tenkjer paa. Han forkynte eit evangelium som er heilt «anti» Hognestads.

Jesu gudsrike var det sæle tilvære som jordlive skulde bli, naar gudsviljen fekk herredøme millom menneskjom. Og vilkaare for aa koma inn i dette gudsrike var stutt og beint det: aa gjera Guds vilje. Den *kunde* me gjera, meinte Jesus; for Gud var far vaar og me borni hans ɔ: Guds vilje var vaar eigen sanne vilje. Me turvte daa ikkje lenger *ottast Gud*; me skulde *elska faderen*, og vise dette ved aa halde lovi hans, den som han hadde gjeve for vaar skuld, til vaar sæle, og som lét seg samle i ein einaste livsregel: de skal unne kvarandre som de unner kvar seg, eller: som de vil at andre skal gjera mot dykk, so skal og de gjera mot andre. Kann Peter Hognestad tenkje seg noko meir ulutherskɔ: antikristelegt?

Kyrkjekristendomen er noko heilt anna. Etter den er Gud som fyrr herren Jahve. Og bòdi hans er so uendelege i sine krav, at me *kann* ikkje halde deim. I røyndi kann me *herre* synde. Er *all-igjenom* synd. Og Gud er strengt juridisk retfærdig: *kann* ikkje tilgjeva fyrr der er gjort soning. D. e.

soning med blod; uten blodoffer ingjor forlating. Men det nyttar ikkje lenger med kalve- og bukkeblod; *mannablod* trengst til menneskje frelse. Ja skuldlaust mannablod. Og meir enn det: etter Paulus Messiasblod, etter kyrkjelæra blod av eit gudmenneskje. Utan det vilde me alle — etter Luther — vera fordømde til den ævelege elden, den Hognestad elles ikkje nemner, av ein eller annan grunn.

Men som vel er: Gud er ikkje *berre* rettferdig. Han er attaat kjærleg. Og i sin kjærleik hev han fraa æva av sett seg fyre, at liksom han vilde skapa oss, endaa han saag at me kom til aa falle, soleis vilde han òg frelse oss, endaa han saag at det berre vart eit faatal som kom til aa bli frelst. Det var *difor* han sende Jesus, daa tidfullnaden kom. Og Jesus var det som han *maatte* vera, um soning skulde koma i stand: menneskje, so han kunde lata seg ofre, og gud, «saa hans død og blod kunde have en uendelig forsoningskraft».

Her er daa Jesu gjerning; det var *ikkje* noko evangelium han skulde forkynne. Ved honom hev den Gud som er kjærleik, til soning for den Gud som er retferd, ofra sin *andre* til sin *fyrste* person, og dertil late den andre halde lovi aat den fyrste; dermed er alle juridiske former i orden. Og me gjer oss nytte av denne Guds sjølvsoning, naar me læt 3die person i guddomen umvende oss og skapa i oss den trui paa soning og gude trieining som aaleine kann gjera oss sæle. Same trui gjev oss dertil barnerang og rett til aa kalle Jahve får. Men dette «får» er berre ein titel; Jahve vil sitja i alle ævur og sjaa det store menneskjefleirtale brenne og endaa vera sæl; slikt kunde ingen får gjera.

Naar me samanliknar galilæartrui med kyrkjetrui, so ser me med ein gong, at dei stend «anti» kvarandre. Og daa Hognestad held paa kyrkjetrui, so vert galilæartrui for honom antikristendom; *quod erat demonstrandum.*

So var det au for Luther (som helst vilde havt Jakobs brev ut or testamentet). Og ikkje mindre var det so for Paulus, som i si Saulus-tid hadde forfylgt Nasaræaren med sverd, men sidan fekk honom døyvd med ein himmelsk mot-nasaræar: «Kristus»; han hev daa og tvifald bannstøytt kvar den som forkynner eit anna evangelium enn det Paulinske, «um det so var ein engel fraa himmelen» (Gal. 1, 8, 9). Peter Hognestad er

heilt med her: Pauli evangelium i Luthers tolking er for honom det einaste.

Der er enno dei som vil gjera galilæaren til Messias; daa er det Kyrkjekristus som vert Antikrist. Men deim finn Hognestad det ikkje umaken verdt aa nemne. Andre er der som stryk heile Antikrist-læra; dei meiner at *alle* kyrkjur og trudomslag hev sin rett, so lenge der er folk som treng deim. Hognestad kann ikkje bry seg um desse heller; for honom er Lutherlæra det høgste som er naatt og læt seg naa; dermed er saki for hans part avgjord. Andre lærdomar, som den jødiske, den katolske, den reformerte, den buddhistiske, hev han framme og dømer, svært kort, og heilt avgjerande, men rolegt og mildt: dei er *stykke paa veg* fram mot Lutherdomen. Men dei er ikkje meir heller og er dermed dømde; Lutherkyrkja er det som skal vinne verdi.

Det som gjer Augsburg-trui fullkomi er, at ho gjer menneskje heilt ufullkome, gjer det til berre vrak og skrap og herk, til uendeleg stakkarsdom og syndevilje, til nokō som der er inkje godt i. Etter Hognestad er kvar ein av oss aa likne med ein mann som hev dótte utfor ei bergufs og skamslegi seg; der ligg han; kann ikkje røre korkje finger eller fot. Me er heilt hjelpelause. Beinbrotne og lame og ubrukande til alt. Berre ein ting kann me: me kann *lata* oss frelse. Kann lata ein snild mann taka os paa ryggen og bera oss til doktoren. Og no høver det so vel, at den snilde mannen som vil taka oss paa ryggen, det er Gud, og at doktoren like eins er Gud; Gud maa bera oss til Gud, fortèl Hognestad. Og skal me kunne gjera noko som er ikkje-synd, so maa me lata *Gud* gjera det, gjera det i oss og for oss; han maa vilja og han maa verke; me kann og skal inkje anna vera enn Guds marionettar.

Som eg sat og møddest med aa arbeide meg igjenom dette, maatte eg minnast dei sæle barneaari, daa eg vart seigpint med Jesper Brockmann og Johan Arndt. Hutte-meg-tu, tenkte eg, stend me der enno. Og eit gamalt spursmaal vakna: kvi Gud vil gjera seg so mykje bry med herk som duger til ingen ting? At han ikkje læt oss døy der me ligg? Døy er daa det einaste, slik stakkarsdom kann? og hev godt av? — Sjølve helvete vert so uendeleg meiningslaust. Eld kunde

vera god til aa gjera ende paa slikt skrot, liksom Hagemeisteren i evangelie brenner upp det gagnlause trêe. Men koste æveleg eld paa rusk og rask som der aldri kann bli gagn i paa nokon maate?

Eit anna spursmaal kjem.

Det var eit friskt og sterkt og djervt folk eingong, dette norske. Eit folk som hadde livskraft og livsmod og dermed livsrett. No held me ei statskyrkje til aa preike livsuppgjeving for det, og driv paa med dette hundrad-aar etter hundradaar, so at no ligg vel snart folke der som denne Hognestadske kruslingen i bergskorta. Ligg der! I modløyse. I magtløyse. Kann ikkje hjelpe seg sjolv og bryr seg ikkje um hjelp; treng i det høgste ei lik-kiste. Var det daa ikkje likso godt aa tinge kiste? Men finst det onnor raad, — skulde det daa ikkje vera likare aa sende folke ein galilæar som sa du *skal!* — enn aa lata nokre prestar og lækprestar sutre og sukke dag og kveld: du *kann* ikkje, du *kann* ikkje?

— Naa, det er sant; det var sanningi eg skulde skrive um. Den lutherske sanningi som skal vinne verdi.

Luther sa til paven: «Naar jeg er død skal du forgaa.» Hognestad er endaa modigare. Den britiske missjonen er barneverk mot den skandinaviske. Og den russisk-græske kyrkja med tsaren til pave, den som legg under seg eit stykke av verdi rett som det er, og kann helse paa oss au fyrr me veit ord av, — naar det norske missjonsselskape rykkjer ut, so spør ingen lenger etter tsaren. Endaa mindre kann me bry oss um slikt som at mange religiøst tenkjande tek til aa arbeide for ei *semjing* millom truerne, soleis at desse kunde hava kvar sine former og maatar, men meir og meir skulde lære aa forstaa kvarandre i dei grunnarne som til slutt all tru samlar seg um (det verdens-samfunde som arbeider med dette hadde 6te aalmen-møte sitt i Paris no i haust); den lutherske kyrkja hev sanningi aaleine.

Berre ei magt synest Peter Hognestad vera rædd, og det um denne magti slettikkje skulde hava Gud med seg: Jesuitarne. Men rædsla sit ikkje djupt. I røyndi kann jesuitarne snarare bli Hognestadkyrkja til gagn: kann skræme statsmagterne til aa innføre *noko meir dogmatik i skularne*. Det vilde elles statsmagterne gjera uklokt i; mange kann vitne som eg, at di

meir dogmatik, di *mindre* tru. Men Hognestad tarv ikkje bry seg um det; han veit, at statsmagterne høyrer meir paa kyrkjevener enn paa fritenkjarar. Serleg i ei atterslagstid som denne, daa alle «samfundsstøtte»-tankar hev vind i segli. Han hev daa visst all grunn til aa taka jesuitspursmaale rolegt.

Han kann taka det rolegt i det heile, tenkjer eg.

Um dei kristne vart det ei tid sagt: sjaa kor dei elskar kvarandre! Sidan vart kristendomen kyrkje og fekk dogmatik og magt; daa vart der sagt: høyr kor dei dømer kvarandre! Og etterkvart meir og meir: sjaa kor dei forfylgjer kvarandre! — Det var kyrkjetanken som forfylgde Antikrist-tanken o: får- og brortanken, all stad der han vaaga seg fram. Sistpaa gjekk det so vidt med krig og inkvisisjon og baal og brand for Kristi skuld og i Kristi namn, at *staten* laut sjaa aa faa ende paa denne djevledansen.

No snur det seg att. Kyrkja, som alle dagar fordømde fridomshugen, tek sjølv til aa krevja fridom.

D. v. s.: ho vil vera noko meir fri for statsmagti og statstilsyne. At ein mann som i visse stykke høyrer paa galilæaren mest likso mykje som paa Paulus og Luther, — at ein *Carl Konow* skal hava ein preikestol i den norske kyrkja, — det piner visst Hognestad meir enn dei fleste, endaa han ikkje nemner noko um det.

Statskyrkja vil vera friare o: hava meir *magt*. Og um det her i Lutherdomen ikkje er stort anna enn magt yvi aandslive ho kann tenkje paa aa faa, so hev ikkje det lite aa segja. Det er reint ut eit livsspursmaal for den strenge Lutherdomen aa kunne avgjera, kva folke no og heretter skal tru; fridom (magt) til aa raade yvi kyrkja og skulen *treng* dei Hognestad-lutherske.

Me andre veit, at kyrkje«fridom» av det slage vil føre mykje samfunds ufridom med seg, — samfunds lygn ikkje aa nemne. Og gjev me upp noko av den fridomen me her hev, — ja; det vil koste borni vaare ein seig strid aa vinne att det me daa slurvar fra oss.

— Til slutt bør eg faa nemnt, at med alt det eg hev aa segja paa «Kristendom og folkeliv», so er der mykje godt i boki; eg kann vera med lange stykke i det uteologiske.

For Peter Hognestad vert det elles meir og meir vanskelegt aa faa prestekjolen av seg. Teologen stikk ikkje minst fram, naar han er literær og hermer diktar-tankar og ord; det han hermer er berre slikt som han — med meir eller mindre rett — kann bruka i *sin* krig.

Eg vert sjølv hermd eit par stader, so eg veit um det. Paa ein hjarte mild og utruleg maate vert eg upsett til fugleskræme; vert «pessimistisk», «buddhistisk», «katolsk» og alt som fælt er. So at hev eg ikkje sjølv skræmt ungdomen fraa meg med nazaræisk antikristendom, so kunde eg ingen betre hjelpar faa til det enn Hognestad, skulde eg tru[1]). Men det maa so vera. At galilæaren fær kvile rolegt i si grav, det er likso vigtigt for kyrkjelege prestar og eldste — fleirtale av deim — som det var for dei levitiske i den fyrste paasketidi (Mt. 28, 11—15).

Arne Garborg.

---

[1]) Andre hjelparar hev eg elles og. Her um dagen fekk eg t. d. brev fraa ein lækprest; han fortèl meg hjarteglad, kor lett det no for tidi gjeng aa faa vendt ungdomen burt fraa forførarar av mitt slag. Men um eg snudde, so . . . . vilde det i alle maatar vera godt for meg, spaar han. — Sæle folk, som kann tru eller ikkje-tru, ettersom det er godt for deim!

LITT RELIGIONSPSYKOLOGISK ORIENTERING

i anledning av hr. Johan Bojers foredrag:
«Den tomme kirke» (For K. og K.s decembernummer).

Av *S. Michelet.*

Jeg maa faa si hr. Johan Bojer tak for hans foredrag, fordi det paa enestaaende anskuelig og tankevækkende maate har holdt frem for os aktuelle fakta og problemer som det er en livssak for os kristne — prester og lægfolk — at tænke igjennem og ta hensyn til. Og jeg ber om at de læsere som ikke har hans stykke levende i sit minde, maa læse det igjennem paany, før de læser mine ord. For det jeg skriver har ikke til hensigt at utviske indtrykket av hr. Bojers fremstilling, tvertimot at hjælpe til baade at fæstne og kritisk at utdype det.

For jeg er ganske vist ikke enig i hr. Bojers standpunkt. Men man lærer gjerne mest av dem som har et andet standpunkt end en selv — naar man bare ikke indskrænker sig til at avvise urigtigheterne, men først og fremst arbeider for at forstaa sandhetsmagten i standpunktet.

Det er stemningssiden i det religiøse liv som hr. Johan Bojer lægger vegten paa, det uutsigelige, fornemmelsen av det helliges nærvær, idet mennesket glemmer sig selv overfor det guddommelige i andagtens opløftelse, i «den vidunderlige og ophøiede ekstase». Og han fører frem for os saa levende dette enfoldig religiose, saa selv utmasede, prosafyldte byfolk maa bli grepne og mindes og i fantasien leve med ham i denne — forglemte — andagtens opløftelse, idet de sterkere end ellers fornemmer nutidsmenneskets dragelse fra vor nøgterne, travle realisme mot en ny tid, en nyfødt religios romantik med stemningens fornemmelse av det helliges nærvær.

Præken, angrep paa menneskenes synder, forkyndelse av Guds vrede over synden, av frelsens vei, av naadens midler til at seire over fristelser og onde tilbøieligheter — alt dette (og meget mer) skyver han tilside som værdiløst, ja forstyrrende. Ti prækenens ord vil som regel, sier han, forstyrre stemningens opløftelse, den uutsigelige, som ikke hænger sammen med

det at man granskende i sine tanker fordyper sig i hverdagslivet, men tvertimot med at man lukker hverdagslivet ute, tier med ordene og lar sjælen hvile i andagtens henrykkelse. Dette er talt ut av mange nutidsmenneskers sind.

Men hvordan er vor tid kommet dit?

Religionsvidenskaben — idet den søker at faa overblik over religionerne ved at klassificere dem – pleier ofte inddele i «naturreligioner» og «etiske religioner».

Og det eiendommelige for naturreligionerne er, fra denne side set, just dette, at religionen ikke har synderlig sammenhæng med moralen. Det er i disse religioner en fremmed tanke at moralens krav og idealer i nogen særlig grad skulde være guddommens tale til menneskene, saa at livet for det gode i særegen forstand skulde være liv med Gud. Desto mere udelukkende skuer de guddommen i det vi, kort sagt, kan kalde naturen, den ytre og den indre natur: i naturens mystiske tilskikkelser og sammenhænge, i stjernehimmelens opløftende herlighet, i livets hemmelighetsfulde mysterier, i alt det i og utenfor mennesket som griper sindet med bange frygt eller opløftende andagt overfor det hemmelighetsfulde i hvis vold mennesket føler sig. Og saasandt disse religioners gudsforhold er noget mer end det jordvendte at vinde god, uforstyrret jordelykke, saasandt de eier noget positivt andagtens forhold til de hemmelighetsfulde magter som raader over menneskeskjæbnerne, — saa blir dette just et forhold som efter sin art er i aandelig slegtskap med den andagt og og ekstase, som hr Bojer skildrer.

Derimot de «etiske» religioner — og dertil maa regnes ikke alene kristendommen og Israels religion, men ogsaa muhammedanismen og Zoroasters gamle religion, saavelsom buddhismen og ogsaa enkelte andre religioner, særlig de kinesiske. Disse etiske religioner har erkjendt guddommens vilje ogsaa i menneskesamfundets ordning, i moralens pligter og idealer. Det er skedd mer eller mindre klart og i mangeslags farvelægning. Men i all fald indeholder altsaa disse religioner en aabenbaring av livsregler, pligter og idealer, en lykkens eller frelsens aabenbarede livsvei, en forkyndelsens præken om retfærdighet, om synd og frelse.

Prækenen — det er saaledes noget som alene tilhører

de høieste religioner, der hvor religionens sterke kræfter med bevissthet sættes ind i folkeopdragelsens arbeide. Som led i gudsdyrkelsen findes den i kristendommen (med undtagelse av de aabenbart utartede kirkesamfund), i den israelitisk-jødiske religion, i den sydlige og tildels den nordlige buddhisme, i muhammedanismen o. s. v. I flere av disse religioner har den dog ikke faat sin plass indenfor den egentlige gudsdyrkelse, men ved siden av denne. Saaledes i det gamle Israel: Den egentlige gudsdyrkelse bestod der i offer, processioner, hymner o. lign. ceremonier, som just hadde lignende præg og virkning som det hr. Bojer (og mange med ham) stiller som det væsentlige krav til vor gudstjeneste. Presternes belæring og profeternes taler hadde derimot plass utenfor offerkultusen, — likedan som i den katolske kirke prækener og foredrag og skriftestolsformaninger o. lign. er noget ved siden av «messen». Men i ulykkens tider vokste Israels religion frem til et høiere trin, saa prækenen i det sisste halve aartusen før Kristus, i synagogernes sabbatsmøter, blev et centralt led i hver mands gudstjeneste.

Den stemningens religion, som har faat et saa betagende uttryk i hr. Bojers fremstilling, ligner altsaa paafaldende en tilbakevending til naturreligionen.

Men hvori ligger da det betagende i fremstillingen, den ret som dog alle føler han har?

Deri at denne elementære religiøse andagsstemning ikke *alene* tilhører naturreligionerne, men er den uundværlige grundstemning i al levende religion. Og mister den officielle religionsøvelse denne grundstemning, da er det som dens rotter overskjæres; stammen blir vissen, men nye rotskud skyter op fra roten. Ti religionen er ikke hverken lære, livsanskuelse eller moral, men samliv med Gud. Og alene det stille, andagtsfyldte, aapne sind kan ta imot ham.

Og her rører vi ved nøden hos os.

Og det aller mest betydningsfulde og glædelige i hr. Bojers foredrag er dette at det reiser kravet paa religion: ikke kultur, oplysning og lære og heller ikke samfundsnyttig moral, men selve den primitive religion, den stemningsfyldte grepethetens og ekstasens religiøse oplevelse.

Kravet er ikke helt nyt. Allerede for aar tilbake lød

det fra det fjerne, fra overforfinede kredser i utlandet, der hvor man hadde levet hastigere, ikke saaledes avstængt som i vor norske kirke. Saa kom det hos os — fra folkets brede lag, som tungetale-bevægelsens elementære, uartikulerte utbrudd. Det er karakteristisk for vore forhold, at det just kom fra de brede lag, d. v. s. fra det kulturtrin som vort kristne liv og vore gudstjenester i altfor overveiende grad ligger paa. Nu kommer kravet fra dannelsens æstetiske høider, som et digterord om at kirken er tom fordi andagtens ekstase er borte.

Vi maa glæde os over de fremtidsmuligheter, som dette krav gir utsigt til. Men vi maa heller ikke overse, at kravet ikke vil si det samme som opfyldelsen. Først naar kravet virkelig faar sin rette og fulde tilfredsstillelse, er opfyldelsen der. Og dette *kan* vare længe. Ja, den mulighet findes at kravet overhovedet ikke denne gang faar sin opfyldelse. Saa vi har al grund til at glæde os med alvor og med ansvarsfølelse.

Saa letvindt som med indførelsen av nogen nye gudstjenesteformer gaar det sandelig ikke.

Hr. Bojer har ogsaa uret i at vore gudstjenesteformer ikke — i og for sig — kan være gode nok i denne henseende. De som vi fik ved kongelig resolution av 1887, er endog betydelig bedre end de tidligere. Hovedsvakheten ved dem er ikke deres indhold i og for sig, men den i virkeligheten uaandelige og mekaniske maate hvorpaa de blev lagt ind i vort religiøse aandsliv: kongelig resolution, ja selv vedtagelse paa menighetsmøte gir ikke formerne liv; dertil trænges en helt anden, aandeligere assimilationsmaate. Derfor har vore gudstjenesteformer fra 1887 faktisk paa de fleste steder i vort land aldrig faat liv; de er i de fleste tilfælder øiensynlig døde former, mens livet, saa godt det formaar, skaper sig sine egne — fattige — former ved siden av dem.

Allikevel, skjønt former og metoder langt fra er det avgjørende, bør det ikke oversees, at ogsaa hr. Bojers kritik og forslag med hensyn til former og midler for andagtens øvelse indeholder meget at agte paa. Vi teologer har jo fra gammelt en videnskab om den hellige gudstjenestes former og midler («liturgik»). Det trænges at denne forældede, mere

dogmatisk end psykologisk orienterte videnskap blir tat op fra nye, religionspsykologiske synspunkter, saa at den vinder forstaaelse av andagtsøvelsernes virkelige psykologi og problemer og lærer at bruke og fylde (og maaske ændre) formerne paa en saadan maate at de faktisk blir en hjælp til et sjælens møte med Gud. Bojers saavelsom Gleditsch's ord i decemberheftet er tilskyndelser, som burde føre vor «liturgik» ind paa nye baner.

En særegen overveielse fortjener hr. Bojers fordømmelse av prækenen.

Prækenen er paa kanske de fleste steder i vort land for kirkegjængerne blit det altopslukende led i gudstjenesten. Man gaar i kirken «for at høre N. N.» Prækenen skal altsaa ikke alene yde det som er den religiøse tiltales naturlige opgaver: gi de bevisste tankelivets og viljelivets tilskyndelser, som kristenlivet trænger, baade til vækkelse og til videreførelse. Men den skal likefrem vække og bære tilhørernes religiose liv. Den skal gi dem andagtsfølelsen. Det som altsaa fremfor alt forlanges av prækenen er, at den skal eie og bringe stemning, vække og løfte følelsen. Hvor meget av vor præken er ikke nu for tiden appel til følelsen!

Men bære tilhørernes religiøse liv — det kan menneketale daarlig gjøre. Alene andagtstimens umiddelbare gudstale kan bære det religiose liv — saaledes at det ikke bare blir andenhaands, et blekt og forgjængelig gjenskin fra andre mennesker, men førstehaands, levende og livskraftig.

Saa kommer da prækenen tilkort — dobbelt tilkort. Ti den overmenneskelige opgave man tillægger den, kan den daarlig løse, og den opgave som virkelig tilkommer den, er tapt av syne.

Ogsaa en række særlige grunde bidrar til, at vor præken just nu for tiden — baade de ældres præken og de yngres præken — lider av forholdsvis fattigdom. Men vi kan ikke her fordype os i dem. Og hovedgrunden er og blir, at kun faa talere har den evne at kunne tale slik at de ved sin tale kan gi sine tilhorere andagtsfølelsen, saaledes at deres præken utgjør tilhørernes hele «gudstjeneste».

Man kunde undres paa, hvorfor da ikke prækenen saa at si av sig selv atter føres tilbake til det som den formaar

at utføre, at tjene religionens etiske side (dette forstaat i allervideste mening). Men med religionens etiske side gaar det saaledes, at naar den forsømmes og glider ut av religionens liv, da tar den sin plass utenfor religionen, som borgerlig moral ved siden av religionen. Og religionen faar atter naturreligionens art. Vi kan ogsaa uttrykke det slik, at naar religionen taper sin etiske løftende magt — ialfald saavidt at man ikke føler den virksom i nutiden — da søker menneskeñes naturlige religionsbehov av sig selv tilbake, forbi etikens og prækenens tomt klingende ord, til naturreligionens ordløse stemning, dens andagtsfyldte ekstase. De ukultiverte søker den bl. a. i tungetaleriets henrykkelse, de kultiverte heller i den æstetiske grepethet under høie tempelhvælv med billeder, musik og korsang.

Indtil en ny, dyperegaaende vækkelse paany smelter religion og moral sammen til ett og dermed gir moralen religiøs vigsel og kraft, religionen livsopgavernes berikelse.

* * *

I sin ufuldkommenhet og endelighet svinger menneskelivet i en evig bølgebevægelse mellem motsatte yderligheter. Og øieblikkets religiøse stilling blir forstaaeligere, naar vi agter paa denne bevægelse.

Særlig vil jeg peke paa, at der i det religiøse liv findes en stadig skiftning mellem hvad vi kunde kalde romantik og realisme, mellem bestræbelsen for troende at stige til det høieste og andagsfuldt hvile i mysteriet og bestræbelsen for at ha fast fot i virkeligheten. Religionens liv forener just i en evig spænding disse to bestræbelser, forener dem just paa den maate at det stadig svinger frem og tilbake mellem dem, snart i sterkere, snart i svakere svingninger. Snart er det sterkest præget av troens higende flugt paa fantasiens vinger «som om den saa den usynlige» (Hebr. 11), snart av virkelighetssansens nøgterne stræben efter realitet og visshet og nyttig virke.

Dette motsætningspar, romantik og realisme, er ikke det samme som det foran nævnte par: naturreligion og etisk religion. Allikevel er der nogen sammenhæng mellem de to par: romantiken begunstiger særlig andagtens opløftelse til de

uutsigelige stemninger, realismen har det skarpere syn for religionens etiske virkninger og opgaver.

Saa kan da religionens verden lignes med et hav, hvor den overfladiske betragtning ser bølger og dønninger efter tænkningens storme, idet det ene teologiske utviklingstrin følger efter det andet og sætter det religiøse liv i bevægelse. Men under overflaten, dypt ned i underbevisstheten, gaar de skiftende strømme, snart indefter til det uutsigelige, snart atter utefter til virkeligheten. Lignelsen er ganske visst meget ufuldkommen — og kan dog maaske anskueliggjøre forholdet.

Og mange misforstaaelser er voldt av, at man ikke har været opmerksom paa mangfoldigheten i de bevægelser som findes i kristenlivet, men altid bare har tænkt og talt om lærens motsætninger.

Hos os har en væsentlig del av kirkens vanmagt overfor tidens dannede sin grund just deri, at kirken siden pietismens dage har været saaledes avstængt overfor kulturelt aandsliv forøvrig, at skiftningen i vort aandsliv mellem romantik og realisme ikke har naadd kirkelivet før længe bakefter og meget avsvækket. Saa har kirkens forkyndelse og teologi foltes avlægs, tilhørende en forgangen tid, ikke *saa* meget av den grund at den ikke hadde fulgt med i tidens erkjendelse, som mer av den grund at den hang tilbake f. eks. i den gamle romantiske stemning med dens klangfulde patos, mens livet utenfor kirkemurene i virkeligheten forlængst hungret efter realiteter og dømte den gamle patos som tom klang. Ældre Kristiania-folk vil mindes J. C. Heuchs prækener i slotskapellet i ottiaarene: de virket i høi grad tidsmæssige. Allikevel forstod han ikke synderlig av den nye tids videnskap og «vantroens væsen»; men det hadde kun de færreste forutsætninger for at gjennemskue. Det avgjørende var, at han, forskjellig fra den vanlige kirkelige forkyndelse, var saa velsignet realistisk i hele sin forkyndelsesmaate.

I senere aar har man oftere kunnet høre ældre kristne, helst saadanne som har levet mer utenfor kulturlivets strøm, klage over at den og den prædikant som igrunden «staar fast paa den gamle grund», har saadan tilbøielighet til at si de gamle sandheter i nye ord, saaledes at man ofte ikke kan

vite om han har den gamle tro eller vil føre ind nye lærdomme». Disse kristne har ikke selv gjennemlevet realismens store opgjør med de gamle ord og formler og kan derfor ikke forstaa trangen til at vinde et nyt, virkelighetsnært og realistisk syn paa kristentroens realiteter.

I det allersidste har man hørt prester forkynde det hellige budskap i slik hverdagstone og med slike hverdagsord og hverdagsmanerer, at det skurrer i tilhørernes øre og føles som om det hellige nedværdiges. Det er de yderliggaaende konsekvenser av realismens kamp for naturlighet og virkelighetstroskap. Men disse konsekvenser er sent naadd ind i kirken. Allerede er der utenfor kirken skedd en ny svingning mot romantiken; men kirkens forkyndelse lever fremdeles dels paa de sidste svake efterdønninger av den gamle romantik, dels paa realismen. Og slik præken vil da — allerede av denne grund — virke som avlægs: «der fandtes i hele den lange monolog ikke en sætning som presten selv hadde tænkt eller følt.» (Bojer.)

Jeg skal ikke indlate mig paa at belyse vort tidsskifte videre gjennem skildringer fra indland og utland. Teologer vil tænke paa, hvorledes den nyere tids tyske teologi allerede forlængst og indtil yderlighet har baaret realismens præg, og hvorledes der i Tysklands teologi allerede er vokset frem en ny romantisk strømning.

Derimot maa jeg peke paa, hvad det nye tidsskifte stiller vor kirke av utsigter og opgaver.

I det romantiken drages mot det usynlige, ligger det nær at opfatte den som en tilbakevending til kristendommen. Og mange har allerede opfattet den saa. — Dette er, som vi har set, at lægge for meget i den. Sandt er, at ethvert slikt tidsskifte kan bli forutsætningen for en ny religiøs bevægelse, saasandt det søkende behov møter samfølelse og tilfredsstillelse i religionen. Dette gir situationen lykkelige muligheter og store opgaver.

Men vor kirke har her store vanskeligheter, bl. a. netop deri at den er kommet i utakt med kulturlivet, er blit efterligger.

Hver realismens bølge er jo en stor oprenskning, et aandelig opgjør med de indtil da raadende forestillinger, tanker og slagord. Alt det som er utslitt, blit til floskler

eller tørket ind til døde dogmer, renskes ut. Og slik oprenskning har vor kirke ikke i rette tid faat, uten høist overfladisk. Det som den har av romantik, er væsentlig den gamle, utslitte fra den første halvdel av forrige hundredaar og fra pietismens tid. Og den virker avlægs og upersonlig paa den nye tid, selv naar den i virkeligheten endnu eier personlig liv.

Og kirkens forsøk paa at være realistisk virker likeledes forslitt, «som de populære melodier der spilles foran alles dør.»

Det den nye tid higer efter, det er ikke kristendommens virkelighetsmættede evangelium om hverdagslivets synd og kamp, gjenfødelse og helliggjørelse, men det er noget ovenover og fjernt fra hverdagslivet, et søndagsevangelium i stille henrykkelse. Kristendommen maa tjene dette higende behov, — men saaledes at den ikke taper sin sjæl til det, men faar naade til at bevare sin hele rigdom og saaledes ogsaa kommer til at gi sin hele rigdom til den nye tid.

* * *

Idet dette indlæg avsluttes, er det nødvendig at ta stilling til det foredrag om «Hvad religionshistorisk studium berøver og gir os» av professor W. Brede Kristensen, som jeg til min store glæde ser trykt i februarnummeret. Med sin omfattende lærdom og sin dype religionsforstaaelse, som med fin medfølelse føler religionens hjerteslag ogsaa bak de mest fremmedartede, kanske frastotende ytre former har professor Kristensen i sine foredrag i Kristiania (2 andre om «Mysteriereligion i oldtiden» er trykt i Norsk teol. tidsskrift for 1913, ett om naturfølelse i de gamle religioner se avisref. 9de novbr.) git os saa meget til berikelse og utdypelse av vor religionsforstaaelse, at han først og fremst skal ha vor tak. Religionerne viser han os som hver for sig eiendommelige, artsforskjellige livsformer, hver av dem noget absolut og uforlignelig, noget guddommelig i menneskelivets endelige former. Man kan derfor i grunden heller ikke, hævder han, foreta en sammenlignende vurdering av dem og si: denne er høiere, denne lavere, denne er sand, denne falsk. Om jeg faar belyse forholdet ved et billede, saa vilde det være det samme som om man vilde vurdere dyrelivets forskjellige arter som høiere og

lavere, eller de forskjellige menneskesjæle som værdifuldere og værdiløsere. I grunden er enhver slik vurdering en vilkaarlighet, dypest set er hver for sig noget enestaaende eiendommelig, noget uforlignelig, og der findes ikke noget «fælles maal» hvormed de kan maales slik som man maaler de ubenævnte tal. Derfor kræver han respekt for enhver religion, fordi der er noget guddommelig i den, — respekt og forstaaelse, ikke utenforstaaende bedømmelse og fordømmelse.

Dette indeholder en værdifuld og betagende sandhet. Overfor den gjængse «sammenlignende» religionshistorie, som som er saa flink til at gjøre religionerne til relativiteter ordne dem i et utviklingsskema av «lavere» og «høiere» religioner, med kristendommen (eller maaske buddhismen e. a., alt efter hver enkelts syn) som den «høieste», men dog i grunden kun den relativt høieste, — overfor denne hævder han med dyp religionsforstaaelse, at religion er i virkeligheten noget absolut og uforlignelig. Og dette mener jeg er uimotsigelig rigtig, selv om det vælter gamle, sterkt fastgrodde opfattelser. saa at det overrasket mig, at «Luth. Kirketidende» kunde hilse hans forelæsninger med stor glæde.

Men skjønt den overlegne forsker naturligvis har ret i det positive han sier, har han ikke derfor altid ret i det han — negativt — lader usagt, fordi det er upaaagtet. Saaledes, mener jeg, ogsaa her. Det er ikke utelukkende den dypere historiske forstaaelse av religionen, som bestemmer professor Kristensens fremstilling; det er tillike (for at bruke de samme uttryk som ovenfor) hans æstetiske eller romantiske standpunkt, hvori han har et visst aandsslegtskap med hr. Johan Bojers artikel. Det er andagten, gudsfornemmelsen, det uutsigelige, som ogsaa her trær i forgrunden, og det var ikke nogen tilfældighet at et av foredragene hadde til emne: naturfølelsen i de gamle religioner. Naturligvis fører ikke dette til, at han, religionshistorikeren med den alsidige forstaaelse, ringeagter de etiske religioner. Ogsaa disse har sin eiendommelige fuldkommenhet; de fornemmer i pligter og samfundsidealer paa eiendommelig sterk og lykkebringende maate det uutsigelige guddommelige, nemlig set paa én av de uendelig mange maater hvorpaa dette kan sees. Men han kan heller ikke sætte de etiske religioner over de uetiske:

ti ogsaa disse ser paa sit vis det uutsigelige, som gaar ut over alle menneskelige ord, ut over alle menneskets tankens motsigelser.

Hvad blir de praktiske konsekvenser? Mission blir i grunden en voldsgjerning mot naturen, noget som den forstaaende ikke uten sorg kan være med paa. Ti den bryter ned noget uforlignelig og absolut for at sætte et paavirkningens menneskeverk istedenfor det naturgivne, eiendommelig voksede. Og ikke det alene: al religiøs opdragelse, ogsaa al selvopdragelse falder principielt set under samme dom: vold mot naturen. Ti likesom hver folkereligion er noget uforlignelig og absolut, saaledes naturligvis ogsaa hver enkelt personlighets eiendommelig utformede religionsform; ikke to av os er absolut like, heller ikke i vor religion, men livet rummer en uendelig mangfoldighet av nuanseringer, som kan fylde os med hellig ærefrygt for den guddommelige uendelighet.

Om jeg maa faa lov til, naar jeg vover mig ind paa at diskutere religionsvidenskap med en av dens mestre, at holde mig til analogier og billeder, saa blir altsaa mission og religiøst opdragende paatryk paa andre eller paa os selv noget lignende som naar menneskene forstyrrer naturen med tømmerhugst og opdyrkning, eller med kraftstationer i fossefaldene. Eller for at ta et nærmereliggende billede, naar man bryter ned bakgaardsbebyggelsen med de solløse skidne gaardsrum og flytter proletarerne ut i lys og luft. Der er dog en eiendommelig skjønhet i slikt et blekt og skiddent proletarbarns solløse liv, et sujet for digterverker, med baade rørende ynde og dæmonisk mørkets magt. Der gaar noget tapt, naar bakgaardene rives, noget som ogsaa bærer bud fra Gud, noget uforlignelig, som aldrig kommer igjen under de forandrede forhold.

Og allikevel er det os en glæde at faa rive bakgaardene ned og faa barnene ut i solen. Saaledes er det etiske syn, den aktive kjærlighets syn, som umiddelbart gjør sig gjældende, og som uten videre sammenligner og vurderer i lykkelige og ulykkelige, i «høiere» og «lavere», ja tilmed i rigtige og urigtige livsformer, hvad enten det nu gjælder boligforholdene eller religionsforholdene. Slik vurdering er uadskillelig fra det etiske — ogsaa fra den etiske religion. At fornegte vurderingen er egentlig det samme som at stille sig

selv paa naturreligionernes standpunkt; de har faktisk ikke mission og religiøs opdragelse.

Vi maa derfor faa fortsætte og tillike indskrænke professor Kristensens tanker.

Hans utsyn stadfæster det som ogsaa al moderne teologi arbeider med: den radikale oplosning av al «ortodoxi» (orthodoxia = den rette mening eller lære). Ti religionen er ikke en doxa, mening eller lære, men et livsforhold til det uutsigelige, som derfor menneskelig doxa kun rent ufuldkomment, i ensidighet og selvmotsigelse kan gi uttryk for. Og aller mindst findes der altsaa én eneste ret mening eller lære, men en mangfoldighet av forskjellige livs- og forestillingsformer som alle har sin eiendommelige sandhet og ret. Selv indenfor den lille kreds av nytestamentlige forfattere findes der flere saaledes forskjellige individuelle livs- og forestillingsformer (Paulus forskjellig fra Johannes o. s. v.) — end si naar vi ser ut over kirkehistorien — og det gamle testament — og religionshistoriens helt forskjellige utviklingslinjer. Det som sker, er ikke at avskaffe den gamle lære for at sætte en ny lære isteden, slik som mange mener; heller ikke at reducere den gamle lære og sætte noget mindre eller fattigere isteden. Nei, det er noget meget radikalere end som saa: at avskaffe overhodet begrepet «ret lære».

Men allikevel — det radikaleste er undertiden, besynderlig nok, det mest konservative — allikevel beholder det gamle evangelium og vor norsk-lutherske kristendomsform sin absolute og uforlignelige værdi. Og livets praktiske maalestok, livsfølelsens og moralens maalestok sondrer mellem rikt og fattig, værdifuldt og værdifattig, rigtig og uigtig, med respekt for alle eiendommeligheter, men tillike med vilje til at vinde og at gi det rikeste og sandeste.

Og, for at ile videre (ortodoksiens oplosning og erstatning burde utredes i en særlig artikel): professor Kristensens utsyn stemmer ogsaa, naar det faar sin etiske korrektur, med den missionspraksis, som moderne missionærer av alle retninger nu søker at følge: respektfuld forstaaelse for de fremmede religioner i deres eiendommelighet, saa at man ikke forstaaelsesløst river ned for saa dernæst at indøve dem f. eks. i vor norsk-lutherske kristendomsform, men hjælper dem ut

fra deres egne forutsætninger, med tilknytning i det de i sin religion allerede eier, til at vinde noget bedre, som gjør dem religiøst rikere, moralsk sterkere, saaledes at de religiøst flyttes ut av bakgaardens solløse tilværelse til Guds herlighets og naades varme solskin, slik som vi eier det i Jesu Kristi evangelium.

Saa kan ogsaa professor Kristensens foredrag gi os et bidrag til forstaaelsen av det tidskifte som vort kulturliv og hele kulturverdenens religiøse stemning befinder sig i. Den tid synes snart forbi, da religionen og missionen maatte anbefales ved at paavise hvilken reel nytte den gjør for moral og kultur. Den nye tid ærer religionen for dens egen skyld, for den andagtens vigsel den gir; men lar man sig daare av de nye røster til at se bort fra moralens reelle livsfrugter, saa vil det hevne sig i at religionen blir gold og tilslut fattig (smlgn. romantikens religiositet for 100 aar siden). Den nye tid bekymrer sig litet om realismens erkjendelseskritik og kildekritik, men stræber helst umiddelbart mot det uutsigelige; men forsømmes det faste erkjendelsesgrundlag hvorpaa troen hviler, da vil det hevne sig i at troen glider ut i løse fantasterier uten den livsfornyende, nøie sammenhæng med den virkelige aabenbaring (smlgn. vor tids tilboielighet til teosofi o. lign.).

AKKORD-RELIGION.

Hr. Klaveness og jeg er enige om at et forsvar i vor tid er nødvendig, skjønt vi beklager det begge. Vi kan derfor ogsaa samstemme i at det gjælder om at gjøre det saa *effektivt* som mulig. Og dertil trænges idealitet og offervillighet. Det er sandt som hr. Klaveness siger at der kræves en brændende begeistring og tro i et litet folks hær, om den skal utrette noget.

Men skal kristendommen la sig bruke til at skape dette? Man vil si: i krig blir netop Gud nødvendig. Ja, det er sandt, vi har set det før; og vi vil nok se det oftere at under en krig opstaar den egte soldaterkristendom. Jeg tviler ikke paa at hevnens Jehova vil svælge i blod og forbandelser, at følelsen av at Gud er med *os* og ingen anden vil stige op i menneskenes bryst, at kirkeklokkerne vil juble over fiendernes fald. Jeg tviler ikke paa at presterne vil smykke denne følelse med «Fredsfyrstens» navn.

Jeg kan være med paa at beundre meget i en slik tid. Jeg kan regne den til en nations største tider, naar jeg f. eks. tænker paa den tyske frihetskrig. Men jeg kan ikke kalde tiden *kristelig*. Og ikke bare som fjerne og upartiske dommere kan vi ikke dette, mener jeg. Men rent *ubevisst* har tiden selv ikke kunnet det. Ser vi nemlig paa denne krigs kamplyrik, paa fromme mænd som Arndt eller Geibel, eller det lille vi selv har fra forrige aarhundrede — næsten altsammen digtet av prester —, vil vi nok finde at den er religiøs; men jeg vet ikke et eneste digt av den art, hvor *Kristi* navn er nævnt, og jeg maa langt tilbake i tiden før jeg finder det. De kan ha været aldrig saa opfyldt av troen paa «sin saks hellige ret». Men hans navn har de ikke kunnet faa over læberne.

Hvis hr. Klaveness hadde bygget sine ræsonementer paa et helt andet religiøst grundlag, kunde jeg endda forstaa dem.

Hvis hr. Klaveness saa paa religionen slik som kanske de fleste religiøst interesserte mennesker i vor tid ser paa den, hvis han mente at al religion, ogsaa kristendommen, bare har en relativ sandhet forsaavidt som den griper menneskehjertet som en personlig sandhet, tilfredsstiller visse behov og gir det fred. Eller hvis hr. Klaveness saa paa den ut fra en eller anden kulturteori som Collins, fra utviklingslærens eller utilitarismens standpunkt og regnet en Tolstoys kristendom for like personlig sand som en Bismarcks Hvis hr. Klaveness saa kristendommen fra et av disse synspunkter — da kunde han paa en viss maate forsvare sit standpunkt. Religionen blir da bare en vigsel over moralen, noget som skal gi vor handling ideel værdi og minde os om det uendelige, men som efter sit væsen ikke blir drivkraften til handlingen. — Denne slags kristendom, eller hvad man nu vil kalde den, er den intellektualistisk anlagte og tillike religiøst interesserte menneskетypes religion i vore dage. Den er ikke i egentlig forstand en *religiøs* bevægelse, da det ikke er religiøsiteten som er det drivende element. Det var derfor heller ikke den jeg tænkte paa med den religiøse «fornyelse» og «inderliggjørelse» jeg talte om i min forrige artikkel.

Det var den umiddelbare, *i bedste forstand enfoldige kristendom* jeg mente, den religion som ikke er filosofi, men *handling*. Det er den slags tro som sættes om i gjerning jeg venter mig meget av. Denne religiøsitets kristne har ofte været lys i en mørk tid. Men denne religiøsitets værste fiender har aldrig været den frie tankes mænd; det har været *teologerne*. Vi mindes uvilkaarlig en uttalelse av gamle Holberg som ofte citeres, og endnu oftere er blit bekræftet i livet, at teologiens og troens fuldkommenhet pleier at staa i omvendt forhold til hinanden. Netop derfor forsvarte som bekjendt Lessing, i sit angrep paa teologien, den umiddelbare hengivelses og indre erfarings religion, og netop derfor angrep i vor tid James, i sit forsvar for denne, teologien.

Hvorledes stiller hr. Klaveness' ræsonnementer sig til denne, den religiøse menneskетypes religion, til dem som har gjort religionen til centrum i sit liv?

For denne umiddelbare og evig sande religion kræves det *absoluthet*. Det som griper menneskehjertet maa ha absolut

gyldighet. Den vil kanske paa en maate i fremtiden, efter-som den blir mere og mere kjendt med sin egen karakter, kunne enes med den religiøsitet jeg ovenfor har omtalt, men aldrig forenes. En sterk utfoldelse og utdypning av denne religiøsitet vil kunne gjøre store ting, hvis den gripes just av de sider av kristendommen tiden har mest bruk for, f. eks. den sociale side, medfølelsen med de fattige; og den vil ved sin idealisme kunne virke som et lægemiddel i en i mange maater slap og materialistisk tid. Men den kræver absolut gyldighet for det den gripes av og ingen kjærlighet *bestemt av situationen.*

Hvad skal hr. Klaveness med skriftstederne han citerer, naar han allikevel skal undergrave deres gyldighet med syns-maater laante fra utviklingslæren? Hvorledes kan i al sund fornufts navn hr. Klaveness tale om martyrium? Er ikke martyren en forbryder mot «den selvopholdelsesdrift Gud selv har nedlagt i os»?

Hvad bruk har hr. Klaveness for hele sin lange skrift-fortolkning, naar han allikevel til slut kaster trumf es paa bordet som slaar det hele? Hvad kan ikke hr. Klaveness forsvare med det bud «som staar over alle andre,» naar han opfatter det som: du skal holde paa det «Gud har betrodd» dig av hele dit hjerte og hele din sjæl? Hvilken topmaalt egoisme kan han ikke forsvare med dette?

Hvor vidunderlig store og skjønne er ikke de skriftsteder hr. Klaveness citerer, ogsaa for den som ikke tror, og hvor meget mere ikke for den som *gripes* av dem! Men hvem gripes av den bedsteborgermoral hr. Klaveness har gjort dem til? Det gjælder for skriftteologen at forvandle kristendom-men i en morallære som Per og Paal kan følge uten bry. Men hvor er da dens idealisme og inderlighet?

La os for eksperimentets skyld tænke os den umulige tanke at det lyktes teologkirken ved sine akkorderinger og sin allemandsvenlighet — det motsatte av næstekjærlighet — at samle hele menneskeheten under sit tak. Da var vel men-neskene gode og lykkelige, sande og ranke? Eller hvad hadde den egentlig opnaadd? I virkeligheten ikke andet end at Nietzsche hadde faat ret i sin paradoksale paastand at kristen-dommens seier var det største bevis *mot* kristendommen!

Om de steder i min artikkel hr. Klaveness har vendt sig direkte imot, er bare at si, at her citerer han sig selv galt. Det kan enhver forvisse sig om ved at sammenligne hans svar til mig med hans opsæt «Militarisme».

Men *ett* angrepspunkt har jeg dog ydet hr. Klaveness, og det har han utnyttet til sidste chanse: jeg satte «stud. mag.» under mit navn.

December 1913. *Harald Beyer.*

Svar til hr. Beyer.

Hr. Beyer begynder saa lovende. Man faar haab om en fornuftig forhandling Men haabet blir snart gjort til skamme. «Skal kristendommen la sig bruke til at skape dette» (brændende forsvarsbegeistring)? spør hr. Beyer, og dermed er vi midt oppe i vrøvlet igjen.

Hvis hr. Beyer hadde anvendt en liten smule forstaaelse dengang han læste mit stykke «Millitarisme», vilde han set at her er ikke spørsmaal om noget saadant. Der er ikke tale om at «bruke» kristendommen til at skape forsvarsbegeistring. Det vilde være aldeles overflødig, for det trænges ikke. Forsvarsbegeistringen indfinder sig av sig selv der hvor der er fædrelandskjærlighet, naar bare ikke skakkjørte mennesker kommer til og gjør forvirring. Og fædrelandskjærlighet kan man ha uten kristendom.

Nei, det spørsmaal vi her har for os, er et helt andet. I formen ligner det nok det spørsmaal hr. Beyer opstiller, saameget at man kan forstaa hvorledes en slurvet tænkning kan forveksle dem, men i virkeligheten er de helt forskjellige. Det spørsmaal vi her har for os, er nemlig dette: *skal kristendommen la sig bruke til at slukke den forsvarsbegeistring som fædrelandskjærligheten skaper?*

Der er mange som vil bruke den til det. De paastaar: enhver krig — ogsaa forsvarskrigen — er ukristelig, direkte stridende mot Kristi ord og Kristi aand. Hr. Beyer er selv en av dem som paastaar det. Men der er en stor forskjel mellem hr. Beyer og dem som ellers forer denne tale. Hr. Beyer mener nemlig: ganske vist er det aldeles ukristelig at forsvare sit land med vaaben; det er saa tvertimot Kristi

aand og ord som noget i verden kan være; men allikevel skal vi gjøre det, for vi faar altfor mange ubehageligbeter om vi ikke gjør det; ja, vi skal ikke alene gjøre det, men vi skal endog gjøre det «med brændende begeistring og tro,» for ellers vil det ikke du noget det vi gjør.

Dette er det ophøiede standpunkt hr. Beyer indtar i denne sak, og hvorfra han ser med dyp og overlegen foragt ned paa min «akkord-religion», «bedsteborgermoral» osv.

De andre der likesom Beyer finder det ukristelig at forsvare sit land med vaaben, tar saken paa en anden maate. Fordi de finder forsvarskrigen ukristelig, saa vil de heller ikke for nogen pris være med paa den. Spør man dem derfor om de er villige til at være martyrer for denne sin overbevisning, da søker de ikke som hr. Beyer at dække sig bak en udflugt saa elendig som denne; «Hvorledes kan i al sund fornufts navn hr. Klaveness tale om martyrium? Er ikke martyren en forbryder mot den «selvopholdelsesdrift Gud selv har nedlagt i os?» Nei — de gaar paa med dødsforagt, og svarer: Ja vist er vi villige til at være martyrer for vor overbevisning; vi mener at det at forsvare sit land med vaaben er noget saa ukristelig og derfor ogsaa saa ugudelig og umenneskelig, at et folk heller skal lide alt end indlate sig paa det; blir det underkuet, finder det sig i det; blir det utkommandert til krigstjeneste av sine undertrykkere, negter det lydighet og tar den straf som paafølger osv.

Se, det er et standpunkt som der er holdning i og staar respekt av, mens hr. Beyers standpunkt er den rene pjaltethet.

Men selvfølgelig er det et standpuukt som fuldstændig gjør av baade med forsvarsbegeistring og med forsvar.

Det er nu ogsaa saa usigelig naivt av hr. Beyer at mene, at det lar sig gjøre at opdrive «brændende begeistring og tro» for noget som man finder er ukristelig. Ethvert fornuftig menneske vil indse, at det lar sig ikke gjøre uten hos dem som er likefremme fiender av kristendommen. Hos alle som har respekt for kristendommen — ikke at tale om dem som tror paa den og elsker den — vil den erkjendelse: det er ukristelig at forsvare sit land, uhjælpelig slukke enhver for-

svarsbegeistring. Selv om man med hr. Beyer gaar med paa det for at undgaa ubehageligheter, gjør man det motstrævende, tvunget av «den sure nødvendighet», anklaget og dømt av sin egen samvittighet.

Dette er det alvorsfulde i denne sak. Det var dette alvorsfulde som gjorde at jeg skrev mit stykke «Militarisme». Jeg vilde gjøre mit til at avværge at kristendommen blev brukt til at slukke iveren for landets forsvar. Jeg mente nemlig, som jeg fremdeles mener, at dette er misbruk av kristendommen. Trods alt Beyers snak mener jeg at der ikke er noget ord av Jesus, som ret forstaat forbyr et folk at værge sin frihet og selvstændighet med vaaben i haand.

Hermed er denne diskussion avsluttet her i tidsskriftet.

Thv. Klaveness.

LITERATUR.

Jubilæumsliteratur.

Anmeldt av *Thv. Klaveness.*

Vore høvdinger. Portrætter og livsskildringer under redaktion av *Halvdan Koht.* Bruns bokhandel, Trondhjem.

Dette verk tegner til at bli et nationalt pragtverk av første rang. Det skal utkomme i 34 hefter; derav er de 16 kommet, resten skal komme vaaren utover. Man kan altsaa nu se hvad det byr paa. Det samlede verk skal indeholde 70 portrætter med korte livsskildringer av de betydeligste personligheter som vort land har fostret i de sidste aarhundreder. Den ældste som tages med, er Peder Claussøn Friis († 1614). Av nulevende medtages Christian Michelsen, Ernst Sars, Fritjof Nansen og Roald Amundsen. Portrætterne, som er gjengit i stort format (18 × 25 cm.) i kobbertryk-reproduktion, er udmærket smukke, saa de vel fortjener at bli fremstillet i glas og ramme. Saaledes fremstillet vil de danne et fortræffelig nationalgalleri i større skolesaler eller ungdomslokaler. Til hvert portræt hører en livsskildring, som aldrig overskrider 4 foliosider. En række forfattere har været med om at levere disse.

Der har været anket over forskjellige ting. Saaledes over utvalget: ikke alle de som her avbildes og skildres, fortjener navn av «høvdinger». Det kan saa være. Den store flerhet av dem var dog foregangsmænd paa sine felter. I det hele tror jeg man maa erkjende, at man har været heldig med valget. Alle vigtigere sider av vort aands- og næringsliv er repræsenteret av skikkelser som virkelig har været banebrytende. Saaledes er vort kirkeliv repræsenteret av Hans Nielsen Hauge, W. A. Wexels, Gisle Johnson og Lars Skrefsrud. Et bedre valg vilde man vanskelig kunne gjøre, især naar man betænker, at kirkelige skikkelser som

Peder Claussøn Friis, Petter Dass, Nicolai Wergeland, Jørgen Moe og M. B. Landstad er kommet med som repræsentanter for andre sider av aandslivet. Det eneste kunde være at biskop Schrender vistnok burde været fremstillet som missionshøvding. For det første var han den som her gik i spidsen; for det andet maa han vistnok siges i fremtrædende grad at ha været en høvdingeskikkelse. I det hele maa det dog erkjendes, at den norske kirke her er kommet bedre med, end den er vant til fra andre arbeider av lignende art.

Der har ogsaa været anket over indholdet i enkelte av livsskildringerne. Det lar sig nu ikke hindre, hvor en hel del forfattere er ute, at der fremkommer et og andet som vækker protest. Især i et saa spaltet samfund som vort. Nogen større grund til anke har dog jeg for min del ikke fundet. Skulde jeg anke over noget, var det det, at flere livsskildringer er blit noget farveløse. Forfatteren har ikke paa de tilmaalte fire foliosider fundet plass til nogen indgaaende biografi. Istedetfor da at nævne og kraftig pointere de mest karakteristiske enkeltheter, har han latt sig forlede til at gi en i almindelige uttryk holdt skildring, som imidlertid er altfor ubestemt til at gi læseren noget levende billede.

I det hele maa det dog siges, at det er et smukt arbeide som her foreligger. Naar hensyn tages til portrætternes størrelse og finhet og det hele mønstergyldige utstyr, maa prisen — 1 kr. pr. hefte — siges at være meget billig. Det fortjener derfor at finde almindelig indgang.

Anmeldt av *Fr. Wildhagen.*

Erik Vullum: **Hvorledes Norge blev frit.** H. Aschehaug & Co.s forlag. Kr. 6,00.

Det er ikke ofte Erik Vullum har latt høre fra sig i de sidste aar. Men enhver, som har hørt ham, er blit fængslet av den kraft og varme hans ord altid var fyldt av. Og man har lyttet med en egen ærefrygt, fordi man stod overfor en veirbidt høvding med stolt tradition fra bevægede gjæringstider.

Det er høvdingkraft, varme og tradition i hans bok om frihetsverket. En varm og rik personlighets syn paa en tid som han altid har elsket og dvælet ved. Et helhetssyn, som

ofte viser sig temmelig uanfegtet av historikerens tvil og spørsmaalstegn, hvor det gjælder vurdering av personer, politiske motiver og paavirkninger. Men som dog aldrig er naivt; som trænet gammel politiker har Vullum en utviklet evne til at hitte rede i kombinationer og opspore bakveier, om han end altid lægger en for personlig maalestok paa det hele. Samtidig som han viser sig som en erfaren menneskekjender, lar hans hjertelag ham utstyre personerne for overdaadig.

Dermed er da sagt at boken har baade styrke og svakheter — men mest styrke. Og overalt er det saa, at svakheterne i videnskapelig-historisk henseende virkelig opveies av styrke i personlig og kunstnerisk.

Bokens første del, som fremstiller den europæiske politik efter Tilsit og de kombinationer som fører frem til situationen i 1814, rummer utvilsomt svakheter og endog feil. Men netop det avsnit er sterkt præget av forfatterens varme behov for helhetssyn, for sammenhængstanke, saa det derved faar en egen styrke.

Vurderingen av Carsten Anker, og den stadige fremhæven av den betydningsfulde og hellige trefoldighet: Carsten Anker — Kristian Fredrik — Eidsvold, indeholder sikkert adskillig overdrivelse, men netop paa det punkt er skildringen utført med eiendommelig varme og med stor kunstnerisk finhet.

Stilistisk er boken mesterlig.

Dertil er den en folkebok i bedste forstand. Det var netop en slik bok vi trængte om 1814. Og vi faar den neppe nogen gang bedre. Man har ret til at haabe, at Vullums kraftige patriotisme vil vække og samle i det nationale jubilæumsaar, og at hans gjennemførte helhetssyn vil anspore trangen til større historisk kontinuitet i betragtning av begivenheter og større historisk perspektiv overfor tidens spørsmaal.

Anmeldt av *Berggrav-Jensen*.

Jubilæumsverket, Eidsvold 1814. Utgit med bidrag av det offentlige. J. W. Cappelens forlag. Ca. 20 hefter à 40 øre.

Prisen er billig — deri merker man det offentliges bidrag. Og utstyr med billeder og papir er som det maa kræves av «jubilæumsverket». Men det er ugjørlig at si noget om indholdet (utover 1ste hefte), for det er ikke angit hvor stor plads de forskjellige avsnit skal ta. Der er f. eks. et eget kapitel om «Eidsvold Verks historie» ved siden av det om «Carsten Anker og hans slegt» og et om «Carten Ankers hjem». Og saa kommer atpaa «Eidsvoldsbygningen» (som var Carsten Ankers hjem!) og tilsidst denne bygnings historie efter 1814.

Man maa indrømme at det kommer an paa pladsfordelingen mellem disse $^5/_7$ av stykkene og de andre $^2/_7$ om Frihetsgjerningen paa Eidsvold og «Eidsvoldmændene» om ikke verket blir overlastet til den side, som ligger redaktionskomitéen nærmest. Denne komité er nemlig — saavidt man kan se — utgaat av «selskapet til Eidsvoldsbygningens utstyr», og det er klart at den som steller med rammen gjerne fremhæver den i 5 kapitler og gir indholdet 2. Det maa ogsaa være tillatt at spørge med hvad ret man lager et eget kapitel om dette samme selskap (VII Eidsvoldsbygningens historie efter 1814, Eidsvoldsgalleriet og Selskapet til bygningens utstyr, av konservator *Albert J. Lange*), — verkets navn er jo «Eidsvold 1814. utgit til minde om 100-aaret for Norges politiske frigjørelse».

Men det kan jo være at denne uformelighet i planen vil vise sig at være mest tilsynelatende, — hvis nemlig professor *Koht* faar dugelig plads til sin skildring av «Frihetsgjerningen paa Eidsvoll.» Faar han plads nok, da kan man være forvisset om at hans bidrag bærer hele verket. Og ved siden av ham staar *C. W. Schnitler*, som skal skrive om halvparten av Eidsvoldsmændene, og som efter det han offentliggjør i første hefte om *Carsten Anker* vækker gladelige forventninger til resten.

Kristofer Janson: **Vore bedsteforældre.** Tidsbilleder omkring 1814. 380 sider. Kr. 4,50. (Gyldendal.)

Kanske er det avstanden fra bokens tilblivelsesaar som gjør det — der ligger 32 aar mellem da og nu —, men det er uforstaaelig for mig, at denne bok kan utkomme i en ny

og fint illustrert utgave i 1913 [1]). Som folkebok er den for omstændelig og seig. Og som oplysningslitteratur er den umulig naiv. Dens forsøk paa at lage historiske optrin og samtaler ved sammenpluk herfra og derfra (bl. a. fra Holberg, 100 aar tidligere!) virker sterkt desillusionerende. Og den søte roman som pludselig bryter løs naar vi er kommet halvveis i akterne - den kan vel vurderes litterærhistorisk, men at by den frem nu kunde bare bedsteforældre finde paa.

Der er selvsagt i boken en række billeder og dokumenter, som kan anskueliggjøre tidens tanker og dens liv. Men vi er blit bortskjæmt med denslags, der stilles større fordringer nu end for 30 aar siden. Og det som dengang var nyt og ubrukt av nationalt stof fra 1814-tiden, det har nu været i alle aviser. Tilmed har vort syn skiftet i mangt. Vil man f. eks. høre den gamle spotske tone overfor Christian Fredrik saa kan man læse Jansons fortællinger om ham. De viser os bare pjalten og kvindejægeren.

Selv om disse «tidsbilleder» var et storslagent tiltak for sin tid og dengang brøt nyt land, tilhører de derfor nu uvægerlig en svunden tid.

Morten Pontoppidan: **Anno 13**. Tysklands reisning mod Napoleon for 100 aar siden. 319 s. Kr. 4,75. (Gyldendal.)

Her er en folkelig historisk bok som *vor* generation fængsles av. Morten Pontoppidan er saa klok og klar en mand, at han holder det historiske stof rent, og han er samtidig en god psykolog, som vet hvordan det fortalte skal være for at gripe og samtidig berike.

Dette Tysklands Anno 13 gik foran vort nu saa dominerende Anno 14. Preussens og Norges stilling kan i mange maater sammenlignes, i begge lande *blir folket til nation* i disse aar. Og de rike personligheter og tændende bedrifter, som slike tider skjænker folkene og historien, er paa en maate fælleseie for alle som møter dem med sympati.

Pontoppidans bok hører til dem en ønsker i mange hænder,

[1]) Den nye tilføielse i titelen: «Tidsbilleder omkring 1814» viser at man regner paa jubelaarets stemning. Men tilføielsen er misvisende, for billederne strækker sig over tiden 1790—1815, og det er bare 1/9 som handler om 1814.

det er et brilliant stof i en mesterlig form, et fortrinlig byggemateriale baade for folkelig og menneskelig reisning.

Madame de Staël: **Ti aar i landflygtighet**. Utgivet av *Sofie Aubert Lindbæk*. 180 sider. Kr. 3,50. (Gyldendal i Kbhvn. Men norsk retskrivning).

Disse memoirer omfatter ogsaa «vore bedsteforældres tid.» Og der er meget morsomt i dem. Men det er en i høi grad spredt konversation. Det interessanteste er derfor ogsaa den typisk kvindelige ildfuldhet og subjektivitet. Og saa den forbausende evne til trods alle sprang at holde en fængslet til konversationen — en oplevelse av selve hendes salons tiltrækningskraft.

Sigurd Eldegard: **Gamlelandet**. Folkespel i 4 akter. Olaf Norlis forlag.

Den som glæder sig til en dramatisering av utvandrernes forhold ti gamlelandet vil bli litt ærgerlig paa Eldegard, fordi dette motiv (som efter titlen skulde være det centrale) igrunden bare er rammen, ja som det synes en ganske tilfældig ramme om et almenmenneskelig opgjør.

Det dreier sig nemlig om en gut som blev dømt hjemme for falsk ed og som efter straffen drog over havet. Men han var skyldfri, det var fienden hans som hadde bestukket et vidne. Hvordan nu denne fiendes samvittighet holdes i live av den bestukne, som blir gal av dette, og av hans egen datter, hvordan den uskyldiges mor og søster pines, — dette og losningen med bekjendelse og bygdefolkets hyldest til den hjemkomne danner stykkets indhold. At bekjendelsen og hyldesten akkurat falder paa 17de mai 1914 synes at være en søkt tilknytning til et helt andet og konflikten uvedkommende følelsesomraade.

Men der er kraft i indholdet som det engang er valgt (undtagen i 1ste akt) og at det vil virke godt paa scenen i jubelaaret kan man regne sig til uten at ville være spaamand.

Sproget er sterkt farvet av østlandets dagligtale, men forfatteren gir i forordet tilladelse til at bruke Aasennormalen. Før pleide det at være omvendt, at der maatte være git tilladelse til at vike av fra normalen.

Vore tre mest omtalte digtere.

De tre mest omtalte vil for et avis-publikum si de tre bedste. At Nils *Kjær* og *Hamsun* og *Wildenwey* er de mest omtalte kan vises pr. spaltemeter. Men der har været et sørgelig misforhold mellem den megen tale om dem og deres bøkers bidrag til norsk aandsliv. De har hat sin styrke i den blændende form. I sprogets elegance og rytmik er de langt foran alle andre. Det kan sogar hænde de undgaar den skjæbne, som saa mangen fortidens feirede formkunstner har hat: at eftertiden ikke begriper at dette var no' betagende.

Det som ellers bevarer et kunstverk gjennem slegterne er dets menneskelig-personlige indhold. Og i dette stykke har Hamsun og Kiær og Wildenwey mest været tynde eller negative. (Begge disse ord er dog kanske for positive om hr. Wildenwey). Der har været et præg over dem av at de følte sig paa kant med alt bærende i samfundet og helst vilde bite eller margstjæle alle som stod paa to ben.

For de to av dem er der iaar en ændring i dette.

Nogen vil si at *Kiær* dennegang er mer negativ kritisk end nogensinde. Men det gaar an at opfatte ham anderledes. Der er kritik som er positiv. Kaalund sa om sine motstandere, at han angrep dem «for at slaa dem høiere tilveirs». Og Kiærs politiske karikaturer har virkelig en slik opgave — ogsaa. «Det lykkelige valg» er ikke bare en utløsning av «den dannede klasses» foragt for vore demokratiske politikere. Som saadan kan den ikke avvinde mig nogen slags sympati, fordi det er saa frygtelig letvint for den spadserende noblesse at gjøre nar av grøftegravernes skitne hænder og lutne rygger, eller for dem som er for fine til at ta i politik at spotte deres arbeide som er midt oppe i den. Men der er hos Nils Kiær en menneskelig tone, som trods al moroen er alvorlig ment. Saa meget har det været om at gjøre for forfatteren at faa dette frem, at han har konstruert en helt unaturlig skikkelse til at bære idéen, «fru Lavinia». Det er hende som sammenfatter det positive i stykket i disse ord til datteren: «Nei barnet mit, bevar din sunde sands du ialfald. Forsøk du bare paa en ordentlig og retskaffen maate at holde, hvad du har lovet dig selv i dine bedste stunder. Nogen anden frigjørelse kjender ikke jeg».

Dette er et alment program — man kunde næsten ville erte Kiær med at si det er en hel *moral* — og det har sin vegt overfor venner som motstandere, overfor politikere saavelsom kritikere, overfor aristokrater saavelsom overfor opkomlinger! Den presse som sterkest har utnyttet Kiær til politisk triumf kunde ha git ham et likesaa godt stof til at skildre en Celius som politikerne har gjort det.

Men pressen kan faa skøvet alt fra sig, dens vaskevandsfater er de mest offentlige vi har. Og ved dens optræden er det *almenmenneskelige* i Det lykkelige valg blit borte og partihaanen den alt dominerende. Paa denne maate understøtter skuespillet det kløvingsverk som storbladene i Kristiania holder paa med, og utdyper kløften mellem hovedstadens teater- og avispublikum og det man siden den franske revolution kalder «folket». Om folket og dets «førere» kan der lages mange vittigheter; der er meget at gjøre nar av. Men der er ikke saa meget at *avsløre* hos dem som der vilde være om det gjaldt en utlevering av vort salonpublikum til teater-sensation.

Der er ikke her nogen grund til at fremhæve det morsomme eller det specielt rammende hos Kiær. Dette er der blaast nok op om. Og den side av hans forfatterskap kjendte vi godt før ogsaa. Men der er en kjerne indenfor alle vittigheterne og den skulde ikke forsvinde i bladene.

Noget lignende gjælder *Hamsuns*: **Børn af tiden**. En er jo saa vant til at der skal være tomhet indenfor hans mesterlige kunstformer, og at man skal slutte hans bøker med en egen følelse av utilfredsstillethet. Men iaar er han rent anderledes. Er det mulig for voksne mennesker at læse denne bok uten at de føler sig inderlig beriket? Det er baade menneskene en faar en egen sympati for og det er skjæbnetraaden i det vanskelige egteskap, som lærer en noget. Rare er de selvfølgelig alle sammen. Men de er det bare fordi Hamsun ikke kan orke at si det likefrem, det han mener. Og likesom generthet fremhæver egtheten av en bekjendelse, saaledes trær den alvorlige undertone her des sterkere frem jo mer aparte livsforholdene arter sig. Der er et eget lykkens skjelmeri over dette egteskap trods alt som er i veien. Og der er saa mange fine vink om hvordan alt kunde været

anderledes -- selv om Hamsun aldrig sier denslags rent ut. Han er jo saa ræd for at moralisere, at har han sagt noget som i saa maate kunde røbe ham, saa flyr han lik en gut som har ropt noget uskikkelig ind av døren, bort og gjemmer sig, eller han gjør en skøierstreg, for at avlede opmerksomheten fra det alvorlige.

Man kunde vel se bokens hovedindhold i noget andet end dette egteskap. Der er jo et helt tid-skifte i norsk historie: ombyttet fra jord til fosser, fra akerdyrkning til fabrikdrift. Men det kan ikke bli anderledes for Hamsun end at menneske-utmeislingen blir det væsentlige, og da er det løitnanten og fru Adelhaide vi stadig vender tilbake til og som vi ogsaa altid længes efter, naar de stundimellem trær i bakgrunden.

Alt det eiendommelig psykologisk-mystiske hos Hamsun er i denne boken. Men der er en mening med det her, og selv det intime er fint fremført, diskret og fornemt likesom hele tonen i det hus vi føres ind i.

Det er et underlig sprang til *Wildenwey*. Han er paa siden av Hamsun og Kiær i turneringskunsten. Men mennesket i ham er usynlig likesom kjernen i visse nøtter! Wildenwey vil forresten nu forsøke sig som samfunds-satiriker han ogsaa! Det er svært saa travelt det er blit med at faa utstillet opkomlingerne. Og nu skal de bli synlige i krokene, naar Wildenwey kommer med «Lys over land»!

Til dette sit dramatiske verk har digteren benyttet egne erfaringer — fra andres liv, men han har skildret dem mindre realistisk end han kunde ha skildret sine egne. For selv om der er nogen paatagelige modeller fra et visst kristelig ungdomsarbeide, saa er altsammen saa narrestrekagtig overdrevet, at hele realismen gaar fløiten. Hvad kan det ha været for nogen uforstandige ynglinge som hjalp Wildenwey og Tidens Tegn til at faa blaast premieren paa Tivoli op ved hjælp av den pipingen? Det burde gaa ind i folk, at naar man piper til noget, saa ærer man det ved at ta det alvorlig. En kafégjest som tumler ind i en forsamling og gir fra sig et vidnesbyrd om sin sjælelige habitus blir ikke utpepet. Gjorde forsamlingen det, da nedværdiget den sig selv.

At vore geniale formkunstnere griper efter indhold og

at de vender sig mot det positive — om end i aldrig saa stor generthet — horer til de ting man ikke skal overse.

De hjælper paa den maate ogsaa os andre til at faa et retfærdigere syn paa dem — enten det nu blir til den ene eller den anden side dommen falder.

Eiv. Berggrav-Jensen.

Norsk kristendom.

Peter Hognestad: **Kristendom og Folkeliv** (Aschehoug & Co., 1913). 17 taler og foredrag. 166 s.). *B. Th. Anker:* **Ljos og varme i kristendomen**. (Sju preikor for norsk ungdom. Norlis forlag 1913. 54 s.)

Vor særlig *norsk*-nationale bevægelse, særlig i dens yderliggaaende form, maalstrævet, har tidligere været lite hensynsfuldt behandlet av vort aandslivs ledere. Ibsen latterliggjorde den som «det troldeligt-nationale», og Bjørnson, — skandinaven og pangermaneren —, betragtet igrunden ikke blot maalstrævet, men alle bestræbelser for at hævde sær-norske interesser i motsætning til skandinaviske som uttryk for et trangviksk livssyn (cfr. yttringer refereret av J. Løvland om den norske unionspolitik som det rene «maalstæv»). Og saavel prester som bedehusfolk stod tidligere som regel polemiske overfor ungdomslagene, hvis «frilynde» livsytringer hyppig hverken var særlig præget av kirke eller kultur. Jeg tror, at der heri er skedd og holder paa at ske en lykkelig forandring. I aandelige ledere som Elias Blix, Bernt Støylen, Peter Hognestad, Lars Eskeland og ikke mindst vore «maalprester», som Joh.s Barstad og Bernt Anker, har vi baade dygtige og typiske repræsentanter for et særpræget *norsk* kristelig aandsliv. Og hvad dette betyr for vort folkeliv er ikke saa lite karakteristisk uttrykt av Anker slik: «Berre med den eine salmen: «Gud signe vaart dyre fedraland — held det norske folket paa aa verta eit nytt folk.» — Bedømt særlig efter de to ovennævnte bøker, men ogsaa fra de andre ovennævnte lederes skrifter, kan denne norske kristendom karakteriseres slik:

1. Den er dypt og alvorlig *kristelig*. Har bevaret vor pietismes krav paa personlig omvendelse og gjenfødelse, slaar

intet av paa kravet om personlig avgjørelse og personlig sandhet i følelsen, av ansvaret overfor Gud. Derfor er den strengt *bibelsk*, er likesom Blix' salmer litet eller intet merket av nogen bibelkritisk paavirkning.

2. Den er *luthersk-kirkelig*, bygger paa daapens og nadverdens værd som virkelige naademidler til at skape et *kristent folk*, og gaar saaledes ut over pietismens énsidige metodisme og avsondringslyst. Cfr. Hognestads foredrag om «Daap og nattverd», som likesom hans religionshistoriske foredrag «Heim til Gud» synes mig kraftig at motbevise den fremsatte paastand, at landsmaalet kun skulde egne sig for poesi, men slet for ræsonnerende avhandlinger.

3. Den har fuldt syn for det *internationale* i kristendommen og *Guds rike*, men vil netop gi vort bidrag til «riket» ved at utvikle *vor* eiendommelige karakter til sin høieste kraft og rikdom ved i Guds aands kraft at faa være os selv. Netop kristendommens verdensomspændende aandsmakt og verdensopgaver og uendelige idealer blir en national styrke og kraftkilde som intet andet, naar de indforlives i et vaakent folk. Derfor maa *kristelig* og *national* vækkelse nødvendig gaa *sammen*. Med rette har derfor Hognestad dediceret sin bok til Christopher Bruun, «Folkevekkjaren og Folkelæraren», som saa længe prækte om dette *alene*, som en ropende røst i ørkenen.

4. Samtidig bærer dog ogsaa disse bøker præg av, at netop i sin *maalstræverske* form repræsenterer ikke det «ny-norske» aandsliv *Norge*. Det er *bondefolket* eller *landsungdommen* de henvender sig til. Saaledes skriver Hognestad: «Bjørnson sa eingong: «Man vil ha os til en kristelig bondenation. Det vil vi ikke være.» Eg vaagar aa segja: «Jau, det vil me just vera.» Og Anker taler om folk som «byggjer follaugsstovor aat den gamle adam,» et ganske fornøieligt billede, som dog neppe overalt i landet vil være forstaaelig.

Imidlertid vil utvilsomt begge bøker ha sin betydningsfulde mission til at bidrage til «nationalt samarbeide» i dette Herrens aar 1914.

Andreas Fleischer.

Johannes Skar.

Johannes Skar: **Gamalt or Sætesdal VI. Sogur I.** (Norlis forlag).

Det er en overordentlig værdifuld tilvekst til vor eventyrliteratur Johannes Skars nye bok gir. Det er sjette bind av hans kulturskildringer fra Sætesdal; og det er første bind *eventyr* (han skal ha samlet stof til endnu et bind), og det indeholder *bare* eventyr. Det er dels friske og poesifyldte varianter til eventyr vi kjender fra Asbjørnsen og Moe dels helt nye eventyr. Alle vi som har lært Askeladden at kjende, vil glæde os over at faa kjendskapet utvidet med det førsterangs eventyr om ham her («Oskefis»). Og ellers møter vi de samme mennesker og dyr vi kjender fra før, og samme slags vidunderlige ting («Horpa som let yver sju kongerike», «Staven som var tung som bly og lett som fjor»). Som eventyrene er produkter av en rik fantasi, vil de altid gi fantasien rik næring. Her har de sin største betydning som barnelæsning. Skars eventyr vil gi næring til fantasi og følelse og skape og utvikle sund kunstglæde. De vil visselig snart trænge ind i læsebøkene for barneskolen.

Formen — normalisert Sætesdalsmaal — vil falde vanskelig for nogen. For mange vil den paa en gang naive og fyndige form være en glæde mer. Der er en mængde kraftige billeder og uttryk som enhver oversættelse ubønhorlig vil gjøre det av med. Til hjælp findes der en del ordforklaringer under teksten.

Videnskapelig set har eventyrene fra Sætesdal stor betydning. De gir nytt stof for folkloristen og for sproggranskeren.

* * *

Efterat denne anmeldelse var skrevet, er der kommet melding om at Johannes Skar er død. Med ham er en eiendommelig skikkelse i norsk kultur gaat bort. Han var født i 1837 i Gudbrandsdal; men det er Sætesdal han har git sit livsarbeide. Der har han bodd det meste av sit liv efterat han blev student, og han har ernært sig ved haandverk (blikkenslagerarbeide). Naar han drev paa med sit arbeide omkring paa gaardene, fik han den beste anledning til at tale

med folk om «gamalt», og netop fordi han levde livet som sætesdølene selv, blev det lettere for ham end for de fleste andre at faa fortællerne paa glid. Resultatet av hans arbeide er at Sætesdal har git os en rikere sagnsamling og eventyrsamling end nogen anden enkelt bygd i Norge; og fremstillingen er git i en slig mønsterværdig og kunstnerisk helstøpt form, at ingen anden sagnsamling kan maale sig med Skars samlinger. Det er ofte nok blit talt om likheten mellem ættesagaene og Skars skildringer fra Sætesdal. Nu sist har professor Heusler i Berlin talt om denne likhet i et verk om gammelnorsk og nynorsk fortællemaate.

Skar var ikke først og fremst videnskabelig samler. I første række var det folket, og folket i Sætesdal («sæbyggjene») han tænkte paa med sit arbeide. Han vilde berge det værdifulde stof for folket selv og dermed for norsk kultur.

I sin ungdom skrev Skar en liten bok om den gudbrandsdalske original Visknut. Som nævnt har han endnu en eventyrsamling som ikke er utgit; den vil forhaapentlig komme nu efter hans død.

Didrik Arup Seip.

Anmeldt av *Peter Marstrander.*

Dr. teol., professor *Johannes Ording*: **Den kristelige tro,** en systematisk teologisk fremstilling. (20 hefter à 65 øre, Aschehoug, Kristiania 1914).

Dette verk bør ved sin fremkomst hilses med glæde baade av de moderne og de gammeltroende. Vi har hos os i høi grad savnet en sammenfattende og for alle tilgjængelig fremstilling av den moderne kristendomsopfatning. Hvad der hittil har set lyset fra moderne hold har kun været enkeltfremstillinger; og de kan jo være bra nok. Men først naar man faar se det hele i sammenhæng som en hel kristelig livs- og verdensanskuelse, kan man bli istand til helt retfærdig at forstaa og bedømme det kristendomssyn, som den moderne teologi har gjort sig til talsmand for. — I den paagaaende kirkelig-teologiske strid har man desværre ofte hat indtryk av, at det skorter den moderne teologis motstandere paa denne forstaaelsesfulde bedømmelse og at de bekjæmper hvad de ikke helt ut kjender; polemiken støtter sig jo ofte paa løs-

revne citater, misforstaaede enkeltuttalelser og fremforalt paa formentlige autoriteters forkjætringsdomme. Det skulde dog synes overflødig at peke paa, at en alvorlig og oprigtig kristen ikke har lov til at dømme om andet end hvad han *selv* har lært at kjende og forstaa; det er letsindig og ukristelig at angripe og fordømme retninger og personer, som man ikke har tilstrækkelig og paalidelig kjendskap til.

Ved den troslære, professor Ording nu utgir, er der git alle anledning til at skaffe sig et fyldig og paalidelig kjendskap til det moderne kristendomssyn, fremstillet som det jo er av en av den moderne retnings fremste repræsentanter hos os. Hans bok har derfor krav paa at bli læst av alle, som er religiøs-teologisk interessert — uanseet standpunkt — og som ønsker at opgjøre sig en begrundet selvstændig mening om det nyes værd og sandhet. Boken er ikke beregnet blot for teologer; det utkomne første hefte viser da ogsaa, at der ikke trænges nogen speciel teologisk træning for at følge med og forstaa fremstillingen. «For kirke og kultur» læsere, som vel alle i nogen grad maa antas at ha sans for det program, som ligger uttrykt i tidsskriftets navn, vil ha særlig interesse av at gjøre sig bekjendt med det foreliggende arbeide; for er der nogen, som energisk har hævdet det moderne kulturstandpunkt indenfor vor kirke, saa er det professor Ording, — og just naar han skriver om «Den kristelige tro» vil vel denne hans eiendommelighet træ særlig sterkt frem.

KRISTELIG STUDENTERLIV I 100 AAR.

Av prof. *Andreas Brandrud.*

Naar vi nutildags taler om et bestemt studenterliv, saa tænker vi uvilkaarlig paa den saakaldte *kristne studenterbevægelse,* d. e. det bevisste og planmæssige arbeide fra kristne studenters side for at gjøre kristendommen gjældende indenfor studenterverdenen, navnlig gjennem et kristent foreningsliv.

Tænker vi nu ut herfra tilbake paa vort studenterliv i de forløpne 100 aar saa kunde det se ut som om der i lange tider ikke eksisterte noget kristent studenterliv hos os. Ti naar vi ser bort fra den religiøse indflydelse som de teologiske professorer øvet paa de teologiske studenter gjennem sin undervisning, møter vi intet maalbevisst arbeide for at vække og nære religiøst liv blandt studenterne. Det skulde da være de bestræbelser som i de første par decennier efter Universitetets oprettelse utgik fra forskjellige universitetslærere, ogsaa ikke-teologiske, for at skaffe kristelig forkyndelse og undervisning en fast plads ved Universitetet. F. eks. da professor *Georg Sverdrup* i 1816 fremsatte forslag om at *Grundtvig* skulde kaldes hit i den for os ret besynderlige dobbeltstilling som universitetsprest og professor i historie. Eller da der i 1820-aarene fra flere universitetshold blev ivret for at faa indført tvungen religionsundervisning for samtlige studenter, hvortil den bekjendte filosof professor *Treschow* endog utarbeidet en religionslærebok (Kristendommens aand 1828).

Men disse bestræbelser kommer ikke i betragtning her. Bortset fra at de ikke førte til noget, saa utgik de ikke fra studenterne. Hvad dem angaar saa møter vi, ialfald helt ned til 50-aarene ingen sterkere religios bevægelse, og fremforalt intet synderlig merkbart arbeide for at gjøre kristelig tro og moral gjældende inden studenterverdenen, end sige da et *organisert* arbeide i den retning. Man kunde derfor være fristet

til at mene at der for den nævnte tid liten eller ingen religiøs sans og interesse fandtes blandt vore studenter.

Imidlertid kan vi jo paa forhaand sige os selv at en slik dom vilde være forhastet. Som kristendommen i vore bedsteforældres og forældres tid ganske anderledes var en magt i hele vort samfund end nu, saa var den det ogsaa blandt studenterne — paa sit vis langt mer end efterat der blev tale om en kristelig studenterbevægelse. Og det ikke bare blandt teologerne, hos hvem religiøs sans og interesse til enhver tid har været selvsagt, men hos studenterne i almindelighet.

Dette viser sig ogsaa tilstrækkelig ved litt nærmere eftersyn. Jeg vil nu ikke tale om de allerførste aar av vort Studentersamfunds tilværelse, da man sat sammen i al uskyldighet og drak te og deklamerte og æstetiserte og lyttet til akademiske foredrag over alskens opgivne og selvvalgte emner fra alle videnskaper, ogsaa teologien — saa det visst ikke var frit for at samfundet stundom tok sig ut næsten som en teologisk forening. Men selv efterat denne uskyldighetstilstand var forbi, og efterat Studentersamfundet i 1820—30-aarene var blit den store tumleplads for dagens brændende strid og tillike for et stundom ret tøileslost svireliv, selv da bør man tale saa sagte om mangel paa kristelig sans og interesse inden vor studenterverden. Eller hvad skal vi sige om at da student *Henrik Wergeland*, som visselig ikke var noget kristelig dydsmonster, hævet sine digtninger til sin høieste flugt, saa var det paa et religiøst emne: «Skabelsen. Mennesket og Messias»! Eller om at den samme Henrik Wergeland i 1829 indleverte forslag til Studentersamfundet om at utgi Luthers lille katekisme «til bruk for sandhetens enfoldige venner, omarbeidet av en Jesu discipel»!

Nu, Henrik Wergeland selv var jo teolog. Og han fik ikke her samfundet med sig. Men motiveringen til avslaget var kun den at samfundet ikke hadde raad. Hvad der visst var rigtig nok. Stak der tillike bakom en følelse av at en kristelig forlæggervirksomhet i den religiose folkeoplysnings tjeneste ikke egentlig var Studentersamfundets sak, saa var den følelse ikke sterkere, end at samfundet endnu i 40—50-

aarene kunde staa som utgiver av et teologisk tidsskrift. Det vidner ialfald om *respekt* for teologi og kristendom.

Og mange andre eksempler peker i samme retning. F. eks. det at Studentersamfundet i 1836 hædret de teologiske professorer Herslebs og Stenersens minde ved at oprette et legat under deres navn. Et træk som var saa meget mer betegnende som samfundet to aar efter avviste et forslag om at feire en mindefest for deres teologiske motstander Treschow, bl. a. fordi man frygtet at paadra sig mistanke for at hylde hans rationalistiske meninger! Karakteristisk er det ogsaa at i norskhetsperiodens dage, da der i Studentersamfundet blev drukket skaaler for alt hvad norsk og nordisk var, saa glemte man heller ikke at tømme et bæger for den norske kirkes missioner, for lappemissionæren Stockfleth og for Hans Egedes minde. — At Henrik Wergelands konservative antagonister, Welhaven og hans flok av filosofer, jurister og æstetikere her ikke stod tilbake, er selvsagt. *Welhaven* selv saa det f. eks. i 30—40-aarene som en værdig opgave for sit digtertalent at dikte eller omdikte salmer.

Men i grunden behøver vi ikke at nævne enkelte eksempler. Det er nok at minde om at det er *romantikens gjennembrudd* i vort aandsliv vi her staar overfor. Romantiken var jo en aandsbevægelse hvori religionen godtsom selvsagt hørte hjemme i den dannede livsanskuelse. Og det som livsanskuelsens egentlige krone. Religionen, d. e. kristendommen, var som et mægtig tempelhvælv, en klar, stjernebesaadd himmel, som spændte over menneskelivet og fyldte alles sind med høitidsstemning og andagt. Og sikkert grundfæstet syntes i hin tid dette tempelhvælv: det hvilte paa intet mindre end selve videnskapen. Det hadde jo *Hegel* bevist. Og Hegel blev længe en stormagt i vort akademiske liv. Jeg minder om professor *Monrad* og den toneangivende rolle han gjennem et langt liv spilte ved universitetet. Det er ikke frit for at det er blit litt av en sport at sparke til Hegels og ikke mindst Monrads minde. Men jeg synes vi kristne akademikere ikke bør delta i dén sport — selvom ogsaa vi forstaar at de nu hører historien til. Der var i hegelianismen slik som Monrad o. a. forfegtet den, en ideal- og religionsopholdende magt, en ærlig stræben efter at hævde

kristendommen i vort høiere aandsliv, og bygge bro mellem tro og tanke, som heller bør sikre disse mænd en hædret plads i vor kristne studenterbevægelses historie.

Men nogen religiøs *bevægelse* blandt studenterne magtet den kristne hegelianisme dog ikke at skape. Dertil var der i det hele for litet i den av den *spænding* mellem det religiøse og kulturelle, for litet av den forstaaelse av religionen som en selvstændig livsmagt som maa til for at skape en virkelig religiøs bevægelse. Religionen var ikke tilstrækkelig blit sig sin egenart bevisst. Netop fordi den saa selvsagt hørte med til livsanskuelsen, blev den ogsaa let til noget som nærmest var til at *anskue*, til en gjenstand for tankemæssig og æstetisk nydelse. Religiøsiteten blev let bare til en vakker høitidsstemning som kun hørte hjemme til søndags. Derfor var ogsaa særlig de egte romantikere saa ængstelige for at trække kristendommen ind i dagens strid. I den var det museme Apollo og Minerva og siden de nordiske Æser som førte det store ord. Kristus skydde man at nævne, ikke fordi man ikke satte ham høit, men paa et vis just fordi man satte ham *for* høit. Derfor optraadte den kristne religiøse og moralske følelse ogsaa, naar den virkelig reagerte, hvad den utvilsomt i hine brytningsaar gjorde ogsaa inden studenterverdenen, helst maskert bak de æstetiske og andre interesser.

Men derfor kom kristendommen ogsaa saa let tilkort. Karakteristisk er det hvordan ogsaa de teologiske studenter i datiden kunde ta del i de losslupne studenterfornøielser og slaa ind i den frivole tone som ofte præger datidens akademiske svada og lyrik — i den grad at det er forstaaelig nok naar det er kommet til at hete: Die Juristen sind schlechte Christen, aber die Theologen sind værre end nogen!

Jeg skal ikke atter ta teologen Wergeland som eksempel — saa meget mindre som det teologiske fakultets arkiv gjemmer paa en attest fra selve Hersleb og Stenersen for at han hadde opført sig som en ulastelig student! Derimot vil jeg minde om det ret betegnende faktum, som fremgaar av politiprotokollerne for aarene 1825—29, at av de halvhundrede studenter som i disse aar blev arrestert for gateuorden var over halvparten teologer! Likesaa om at den teologiske student og ivrige samfundsmand Jørgen Moe i 1833 kunde begaa

en temmelig blasfemisk nekrolog over en avdød fordrukken samfundstjener. Det hørte visst til de ting han et snes aar senere offentlig erklærte at han ønsket ugjort.

Nu, dette var outrerte eksempler, og det fra romantikens barndom. Men i virkeligheten er de karakteristiske for tiden. Romantiken hadde i det hele den høieste beundring for kristendommen og dens ophavsmænd. Men Kristus hadde dog selv da likesom vanskelig for rigtig at hævde sig i det store hav av olympiske guder og nordiske æser som efterhaanden tok disses plads. Det var saa meget mer tilfælde som der med romantiken jo skedde et sterkt fremstot i hele vort verdslige kulturliv, baade det politisk-nationale og det aandelige. Der var allerede da fare for at kristenlivet skulde kvæles i det fremstormende kulturliv.

Men navnlig blev jo denne fare overhængende da der i 70—80-aarene skedde et nyt og endda sterkere kulturgjennembrudd — det som vi nu føler som det «moderne gjennembrudd» simpelthen. Det feiet jo med sin realistiske og kritiske tænkning og forskning, særlig sin naturforskning, romantiken og hegelianismen og alle deres store ideer og brobygningsforsøk paa dør og truet med at sætte kristendommen helt utenfor det høiere aandsliv.

Men kristendommen holdt som vi vet stand. Og det merkelig nok tildels takket være kulturgjennembruddet. Ti just dette tvang de kristne til for alvor at besinde sig paa sin egenart, til at bli sig sin kristendom klarere bevisst, til at koncentrere sig mer avgjort om Kristus. Det skapte den spænding som var nødvendig for at der skulde bli tale om en virkelig kristelig bevægelse i vort folk. Som bekjendt blev 50-aarenes religiøse vækkelse her det store vendepunkt. Men dermed reiste sig ogsaa det store spørsmaal, om dette gjennembrudd skulde bevare sammenhængen med kulturbevægelsen eller om det skulde føre til vort folks spaltning i to adskilte leire: et kulturfolk og et kristenfolk.

Der manglet alt fra første stund av ikke paa dem som forstod den skjæbnesvangre rækkevidde av dette spørsmaal, samtidig med at de var sig sin kristendom sterkt bevisst. Særlig er det her ett navn som staar for erindringen: *Grundtvig*. Han var jo rigtignok dansk. Men helt siden de dage

da man søkte at faa ham hit op som prest og lærer ved Universitetet, og det norske Studentersamfund saavelsom Hersleb og Stenersen og Hans Nielsen Hauge (!) støttet ham med penger til hans nationale og religiøse vækkergjerning, hadde han — trods al motstand — været en magt ogsaa hos os, ikke mindst i vort akademiske liv. Og det altid mere en *kristelig* magt. Ti hvor meget ogsaa Grundtvig dyrket andre og særlig nordiske guder, saa var han dog forlængst vaagnet av sin «asarus» og vilde sætte Kristus i høisætet Dog ikke i kampstilling mot kulturlivet. men som grundvolden for et *nationalt* kulturliv.

Det var et program som i særlig grad var skikket til at fænge hos Nordens voksne ungdom, ikke mindst hos den akademiske. Det var ogsaa til ungdommen Grundtvig særlig vendte sig. At det ogsaa fænget hos os, derom vidner mange gode norske studenternavn fra 1840-aarene og utover. Jeg minder om en *Eilert Sundt* og en *Bjørnstjerne Bjørnson.* Særlig den sidste. Intet andet navn har i vor studentersaga saa god klang. Det hadde det alt i den tid da han endnu stod som tolk for Grundtvigs kristelig-nationale syn, hvorom f. eks. hans efterlatte brev giver interessante og talende vidnesbyrd.

I det hele var der i datidens grundtvigianisme adskillig stof til en kristelig studenterbevægelse som til en kristelig ungdomsbevægelse overhodet. Den hadde ogsaa meget av den samfundsdrift i sig som skulde til:

> «Det er saa yndig at følges ad
> For dem som gjerne vil sammen være.»

I virkeligheten har grundtvigianismen en stor fortjeneste av at ha pekt paa de veie som vor kristne ungdoms- og studenterbevægelse i Norden siden har gaat. Jeg minder om de grundtvigske vennekredser og studenterkredser og høiskolemøter, hvorom f. eks. Arvesen beretter en del i sine «Oplevelser og erindringer». Og jeg minder især om den kristelige skandinavisme og de store nordiske kirkemøter fra 50-aarene. Det var i virkeligheten de første nordiske akademiske møter med kristelig program. Selv om grundt-

vigianismen ikke var eneraadende der, saa var den dog sjælen i den.

Og dog magtet heller ikke grundtvigianismen at skape en varig kristelig studenterbevægelse hos os. Dertil var den for meget alliert med romantikens kultur, kanske ogsaa hos sine fleste norske repræsentanter for fattig paa kristelig magt. Derfor hadde den likesom den kristne hegelianisme ikke motstandskraft nok, da det realistiske kulturgjennembrudd kom i 70—80-aarene. Da faldt grundtvigianismen i fisk. Der vilde foreløbig været smaa utsigter til en kristelig studenterbevægelse hos os, om den hadde staat og faldt med grundtvigianismen.

Men allerede forlængst var der hos os som ellers i den protestantiske verden opstaat en bevægelse som i tidens løp skulde ta magten baade fra den kristne hegelianisme og grundtvigianismen og som skulde slippe bedre igjennem kulturgjennembruddets krise end de. Det var den lutherske *pietisme*. Man kan si hvad man vil om den pietistiske vækkelse hos os fra Hauge av og siden under Lammers's og Gisle Johnsons ledelse, om dens ortodoksisme, dens intoleranse, dens kulturskyhet og sneversyn, dens farisæisme o. s. v. — én stor fortjeneste har den som ikke skal tages fra den: den forstod mer end det nogensinde var forstaat i vort folk at religion er noget for sig, noget fra kulturlivet forskjellig, noget mer end en vakker høitidsstemning eller et led i en harmonisk livsanskuelse, at den er en reel livsmagt som vil herske med i det virkelige menneskeliv baade til hverdags og helg. Den forstod ogsaa at kristendom har sin rot i Kristus, og at det derfor gjælder at koncentrere sig om ham gjennem bøn og fordypelse i kristendommens store dokument, bibelen. Og den hadde tillike en levende erobringsdrift i sig og forstod at det gjælder at arbeide i flok, at skape en kristelig organisation.

Kort sagt, det manglet hos pietismen ikke længer paa den spænding mellem religion og kulturliv som kan skape kristelig liv og bevægelse. Og religiøs bevægelse blev der ogsaa ved den skapt i vort folk som aldrig før. Først blandt de av kulturlivet mindre berørte klasser, hvor *Hauge* hadde været den store vækker. Saa efterhaanden ogsaa blandt aka-

demikerne, takket være dels den mildere og mere kulturmættede herrnhutisme, dels det siden 30-aarene stadig stigende tal av bondestudenter, og dels gjennem den store akademiske kristendomsvækker Søren Kierkegaard, hvis indflydelse siden 1840-aarene merkedes ogsaa i vore norske akademiske kredser. Til fuldt gjennembrudd kom disse kræfter i vor akademiske verden gjennem de to koryfæer fra 1850-aarenes vækkelse: *Lammers* og *Gisle Johnson*. Særlig gjennem den sidste kom det til hvad vi kan kalde pietistisk studentervækkelse.

Længer varte det dog før pietismen bragte det til nogen organisation av det kristne studenterliv. Til at begynde med levde de pietistisk vakte studenter mest som eremiter, akkurat som den store eremit» Kierkegaard dernede i Kjøbenhavn. Som et karakteristisk eksempel kan nævnes, hvorledes den teologiske student *Schreuder* i slutten av 30-aarene hadde gaat der med et bevisst missionskald og forberedt sig til det under en saa intens kristelig koncentration gjennem bibelstudium og askese at han holdt paa at sætte helsen til — alt uten at andre visste om det. Ogsaa efterat 40—50-aarenes pietistiske vækkelse hadde skapt de store missions- og indremissionsorganisationer og presterne hadde begyndt at samle sig i diskutterende teologforeninger og grundtvigianerne hadde faat istand de skandinaviske kirkemøter og sine ungdomsmøter, varte det en tid for de pietistisk vakte studenter fandt indbyrdes sammen. Som tilløp dertil kan man betragte de studenteraftener Gisle Johnson holdt i sit hjem og som siden fandt efterligning i prof. *Waages* og prof. *Petersens*. Et videre støt blev git da *Peter Hærem* hadde grundet *Studenterhjemmet* (1867) og — ikke uten konkurranse med grundtvigianerne — hadde tat op arbeide for at organisere vor kristne ungdom paa pietistisk grund. Da først blev den kristne organisationstanke ogsaa bragt de pietistiske studenter nærmere ind paa livet.

Men hvad der for alvor bragte den til gjennembrudd var just 70—80-aarenes kulturgjennembrudd. Da blev det netop for de pietistiske studenter en trang at slutte sig nær sammen i fastere organiserte *broderkredser* for ved fælles samhold og en intensere koncentration om Kristus at værge sig mot den verdslige og materialistiske kulturs kolde favntak. Med andre

ord der viste sig ogsaa i pietismen stof til en kristelig studenterbevægelse.

Og dog magtet heller ikke den Johnson'ske pietisme at skape en saadan i ordets mere omfattende forstand. Dertil hadde den for lite i sig av den *kontakt* med kulturlivet som for en i det bredere virkende kristelig livsbevægelse er av ikke mindre betydning end spændingen. Vistnok var pietismens kristendom paa sit vis ikke mindre alliert med en bestemt verdensanskuelse og kultur end den kristne hegelianisme og grundtvigianismen. Men det var en længst svunden tids kultur, ikke den moderne, allermindst den realistiske, og heller ikke den romantiske, hvor meget end ogsaa pietismen hadde at takke den for. Det var jo med romantiken for øie at Kierkegaard hadde foretat sit store opgjør. Og dette opgjør hadde mundet ut i en skjærende dissonans.

Paa samme maate med pietismen. Allerede under sit første gjennembrudd under romantikens høisommer hadde den tat form av en mer eller mindre vild flugt fra kulturlivet, eller om man vil en avholds- og forbudsbevægelse, ganske analog med den flugt for alkoholen som tok fart samtidig med pietismens gjennembrudd og i nær sammenhæng med det. Visselig hadde ogsaa pietismen fat paa en stor kulturtanke som Kierkegaard ikke kjendte større til, men som mer stod i pakt med Hegel og Grundtvig og var av likesaa moderne som kristelig art: tanken om *Guds rike*. I sin konsekvens fører den over i et stort kultursyn: tanken om en kristelig kultur. Men det gjorde den ikke for pietismen. Dens arbeide for «Guds rike» tok mer sigte paa at sondre de kristne ut av denne syndige verden og frelse dem over i et hinsidig gudsrike end at skape et gudsrike her paa jorden, d. e. gjennemtrænge kulturlivet med Guds og Kristi aand. Og ganske naturlig vendte den sig særlig til de av kulturen mindst berørte og derunder endog med en særegen entusiasme, som ikke var uten sit «romantiske» præg, til de mest lavtstaaende og fjerntboende hedningefolk i Zulu og paa Madagaskar. Derimot magtet pietismen jo ikke i nogen større grad at trække til sig de dannede, allermindst studenterne. Forsaavidt den gjorde erobringer blandt disse, saa var det næsten udelukkende blandt teologerne. Og forsaavidt den skapte et

kristelig foreningsliv blandt dem og endog kristelig studenterarbeide for «Guds rike», saa sigtet ogsaa det mer paa avsondring i pietistiske konventikler og paa deltagelse i det specifik pietistiske arbeide blandt de uoplyste, de forkomne og hedningerne end paa at heise Kristi merke i studenterverdenen. Dette overlot den til de kristne hegelianere og grundtvigianere. Det er ret betegnende, at paa det morsomme titelbillede til dr. Wallems bok om Studentersamfundet møter vi — foruten Bjørnson paa talerstolen — flere hegelianske og grundtvigske karakterhoder, men ingen pietist!

Efter dette var det kun naturlig at eftersom pietismen tok teten i vort kirkeliv, saa kom kristendom og kulturliv i særlig grad til at gaa hver sin vei. Saalænge romantiken stod ved magt, kom motsætningen endda ikke saa sterkt frem. Men da det realistiske gjennembrudd satte ind i 70—80-aarene kom det derhen, at pietisterne og de kulturinteresserte, særlig blandt akademikerne, stod overfor hinanden som to fiendtlige magter, stirrende hinanden stivt i øinene, i grunden enige kun om én ting, nemlig at kristendommen, som Kierkegaard hadde ment, er et fornuftstridigt paradoks, hvortil der ingen bro forer fra kulturlivet, men er skilt fra dette ved en gapende kløft, hvorover man kun kan komme ved en voldsom saltomortale.

Denne skarpe motsætning var ikke bare av det onde. Det skyldtes for en væsentlig del just den at pietismen slap mere uskadt igjennem kulturgjennembruddet end grundtvigianismen, for ikke at tale om hegelianismen, som helt ramlet sammen. Det blev derfor ogsaa særlig pietismen forbeholdt at redde de allerede lagte spirer til en kristelig studenterbevægelse igjennem. Men at skape en virkelig saadan formaadde den gamle pietisme som sagt ikke. Dertil trængtes just gjenoprettelsen av den kontakt mellem kristendommen og kulturlivet som pietismen hadde manglet.

Men ogsaa det skulde ske. Og her har vi et navn at nævne som kanske mer end noget andet bør lyse i vort kristne studenterlivs historie: prof. *Fredrik Petersen*. Ogsaa han var i grunden pietist saa god som nogen. Vel fremfor nogen anden nordmand hadde han gaat gjennem Kierkegaards skole.

Han krævet saa godt som nogen en hel koncentration om Kristus og kristendommen. Dog ikke længer som et stivt dogme, allermindst i gammelortodoks forstand. Heller ikke som et paradoks i Kirkegaardsk forstand. Men som en levende virkelighet, fuldt tilgjængelig, om ikke for videnskapen, saa dog for enhvers personlige oplevelse, fuld av liv og indhold, med erend til alt det skiftende kulturliv, som ogsaa var Guds verk. Derfor blev det hans livs stræben under de nye kulturforutsætninger at vinde tilbake den kontakt med kulturlivet som de kristne hegelianere og grundtvigianerne i sin tid hadde tilstrævet. Ikke saa at han søkte at forme nogen ny kristelig helhetsanskuelse paa moderne kulturgrund; det magtet Petersen endnu ikke, likesaalitt som han magtet at sætte kristendommen i forbindelse med det nationale og folkelige liv, som hadde været Grundtvig styrke, men var Petersens svakhet. Men saa at han søkte at fjerne vanskeligheter og hindringer for at være paa engang kristen og moderne tænkende menneske. Og særlig vendte han sig sig jo til studenterne, hvis store sjælesørger han blev i den vanskeligste tid vort kristne studenterliv har oplevet.

Om det lyktes for ham i nogen større grad? Jo det gjorde. Beviset er, at fra den stund prof. Petersen tok ledelsen i vort kristne studenterliv daterer der sig en virkelig *kristelig studenterbevægelse* i betydning av et maalbevisst og organisert arbeide fra de kristne studenters side for at hævde kristendommen inden hele studenterverdenen.

Hvorledes dette gik for sig i enkeltheterne skal jeg ikke dvæle nærmere ved. Derom kan man læse i *Blessing Dahles* skrift om «Kristelig studenterbevægelse ved Kristiania universitet». Jeg minder bare igjen om at det særlig var de pietistiske studenterbroderkredser som dannet utgangspunktet. Det begyndte med at de saa smaat søkte at trække de kristne studenter fra forskjellige fakulteter ind i de pietistiske missionsinteresser, som netop nu mottok et sterkt fremstøt ved Skrefsruds besøk i begyndelsen av 80-aarene. Den ga sig bl. a. utslag i oprettelsen av en almindelig studentermissionsforening 1881. Det fortsatte med et stedse mere energisk arbeide for at *vække* kristenliv blandt studenterne f. eks. ved foranstaltning av religiøse diskussionsmøter i Studentersam-

fundet og paa universitetet, ved indførelse av universitetsgudstjenester, ved oprettelse av et kristelig læseværelse for studenter o. s. v. Tilslut kom det i 1893 — altsaa iaar for 21 aar siden — til dannelse av en *kristelig studenterforening* med det almindelige formaal «at vække og nære kristeligt liv blandt studenterne».

Fra det øieblik kan man si at en *kristelig studenterbevægelse* var brutt tydelig igjennem. Vel var den endnu svak, hvad der vistnok tildels skyldtes at man, trods Petersen, endnu hadde noget vanskelig for at gjenvinde kontakten med kulturlivet. Vi som levet litt med i hine aar husker nok fra de nævnte diskussionsmøter o. s. v. et og andet træk som mindet om gjennembruddsaarenes skarpe kampstilling. Men i virkeligheten gik det dog utrolig fort med gjenoprettelsen av kontakten og ogsaa med bevægelsens vekst.

Grundene dertil? Ja de var naturligvis forskjellige. For en stor del kom det umerkelig av sig selv. Skulde jeg nævne nogen konkrete grunde saa maatte det vel først være det gjennembrudd av en *friere teologi* som siden Petersens dage efterhaanden satte ind hos vor yngre teologslegt; den hjalp os til at se med andre øine paa det moderne gjennembrudd, samtidig med at der omsider ogsaa inden dette selv foregik et atterslag mot 80-aarenes materialistiske religionsflugt. Som en anden aarsak vil jeg nævne vort kristne studenterlivs inddragning først i en ny *skandinavisk* og saa i en *almindelig kristelig verdensstudenterbevægelse* fra 90-aarene av. Den har sikkert hat den største betydning. Ikke bare derved at den naturlig maatte tilføre de kristne studenter en øket tillid til kristendommens tidsmæssighet og seirende kraft. Heller ikke bare derved at den tilførte den noget av den angelsaksiske kristendoms sterkere aktivitet og mere utviklede kristelige arbeidsmetode, hvad der kanske ikke engang var bare av det gode. Men ogsaa derved at den har bragt vore kristne studenter i berøring med andre lands og konfessioners kristendom. Det har maattet bidra til at utvide den aandelige horisont, til at bryte dogmatiske fordomme og vække forstaaelsen av at kristendommen ikke er et ubevægelig dogme, men en levende aandsmagt, som har erend til alle folk, alle kulturer, alle

religioner, ikke for at undertrykke dem, men for at gjennemtrænge dem med Kristi aand.

Skulde jeg nævne en tredje aarsak, saa maatte det kanske helst være vor kristne studenterbevægelses inddragning i vor tids *sociale arbeide*. Det har ikke kunnet andet end at utvide de kristne studenters syn paa Guds rike og dets opgaver. Det har lært dem at Guds rike ikke er noget som bare hører det hinsidige til, men at det ogsaa vil virkeliggjøres i det nærværende liv, at det sigter mot en kristelig kultur.

Hvorledes dette har sat sit præg paa den kristelige studenterbevægelses arbeide skal jeg ikke her gaa nærmere ind paa. Jeg vil bare til slut understreke at med alt dette har den ikke tapt det som var pietismens styrke: koncentrationen om Kristus. Derom vidner det at bevægelsens motto netop er dette, at *gjøre Kristus til konge*, og at bøn og bibelstudium fremdeles er den kristne studenterbevægelses hjørnesten.

Men samtidig er den forbindelse med kulturlivet blit gjenoprettet som det var den kristne hegelianismes og grundtvigianismens stræben at slutte. Jeg vil ikke netop paastaa, at den kristne studenterbevægelse, slik som den i øieblikket arter sig, har saa klart syn for det som særlig var disse ældre retningers maal: at forme en religiøs livsanskuelse og en national kristendom, hvad der for mig staar som i sandhet store opgaver. Jeg er bange for at man i øieblikket altfor meget overlater strævet med at forme «fremtidens religion» til andre og altfor meget tror den hellige grav vel forvaret ved at dukke sig ned i det praktiske kristelige arbeide. Men jeg nærer det haab til de kristne studenter, at de heller ikke vil svigte i dette arbeide. Det vil maatte komme, fordi dog kontakten med kulturlivet er gjenoprettet.

Om denne vidner intet mer end at vi nu har et *kristeligt studenterforbund* som omfatter, saavidt jeg vet, omkr. 1/6 av samtlige studenter ved det norske universitet. Dette forbunds tilblivelse skyldes ingen enkelt av de strømninger, som har gaat gjennem vort religiøse aandsliv i det forløpne hundredaar. Snarere er det et resultat av dem alle. Det er et *kristeligt* forbund. Men det er tillike et forbund av *studenter*, for hvem intet menneskelig er fremmed. Det er og bør være summen av den lære som vort kristne studenterlivs historie gir: det eier *spændingen*, men det eier ogsaa *kontakten*. Gud gi det lykke til at bevare begge dele!

HVOR ENDER SAMSPILLET?

Naar jeg taler med dannede kristne lægfolk, mænd og kvinder, hænder det ofte at de sier omtrent som saa: Vi forstaar ikke at de kristne i iver for religionen kan bli *onde*. Kold spot, kokende indestængt harme i sylhvasse ord og besk ironi, jesuitisme, intrigevæsen og magtsyke, — alt dette undres vi over at finde hos kristne mennesker; vi trodde kristendommen netop var til for at avskaffe alt dette og erstatte det med forundret glæde over frelsen og lykke over at gaa haand i haand mot fuldkommenhet. Alle disse onde ting kan vi nemlig paa forhaand. Ikke før klumper nogen mennesker sig sammen til en bygd i urskogen eller til en omgangs- eller fagkreds i byen, før disse onde ting begynder sin rastløse vandring fra sind til sind. De gjorde det i huleboernes dage, de gjør det under nutidens elektriske lys, i evig ungdommelighet; men kristendommen skulde jo være motgiften.

Til dette ræsonnement vil nu mangen *religiøs fagmand* gripe ordet og si: Dette er i sandhet et lægmandsskjøn! I bedømmer tingene utenfra; I ser ikke de dype indre forskjelligheter og de farlige konsekvenser; I ser hele saken i stemningens og opbyggelsens lys; vi derimot vet og ser at i længden kan stemning, og det som bedre er: opbyggelse, kun foregaa paa grundlag av *sund lære:* derfor maa vi kjæmpe for den, og faar vi seir skal I se for en opbyggelse av sterkt kristenliv der vil komme paa denne grund.

Men hvad sir vor snart totusenaarige *kirkehistorie?* Har ikke teologene nu i 1800 aar holdt paa at lægge denne sande grund? Men med hvilket resultat? Krogh-Tonning kalder i en av sin dogmatiks utgaver den lutherske lære for «sandhetens saliggjørende midte», og hvert av de andre kirkesamfund sier i større eller mindre grad det samme om sin kirkelære. Kirkehistorien synes mig at ville si os at vi aldrig finder det fælles *lære*grundlag at bygge menigheten og Kristi fortsatte

frelsergjerning paa. Kristendommens grundlag har fra første stund av været dyrkelse av den Gud som Kristus har vist os og av Kristus som vor herre og eneste frelser; og dette er ikke lære, men et indre liv, en række uavbrutte religiøse sjælsbevægelser og sjælsbegivenheter, med kjærlighet, retfærd og renhet som sine hovedytringer utad. Og om disse ting, baade det indre og det ydre, gjælder det som altid har været angit som sand kristendoms merke, at det *forener*.

Vi specialister og fagmænd i religion, teologer som man kalder os, bør derfor, synes jeg, indrømme at lægmandsskjønnet er meget værdifuldt. Det har sin styrke i den sunde sans som hjælper det til med én gang at sætte fingeren paa det væsentlige i kristendommen, paa dens maal, at gjøre os til nye og evige mennesker ved Guds naade i Kristus. Og var det saa at menneskesønnens tegn saaes paa vor himmel — ak var det saa! —, og det gjaldt for fuldt alvor at fly fra dommens kommende vrede, saa vilde vi nok faa se rare ting; selv paven i Rom listet sig da vist ned av sin cathedra, ikke at snakke om alle smaapaverne og retningslederne og bladskriverne, undertegnede iberegnet: vi flokket os vist, i sønderknuste tanker paa egen fortid og i ydmyg tillid til vor eneste redningsmand, om helten fra Golgata, og glemte at holde regnskap med de andres status.

Men menneskesønnens tegn staar ikke paa vor himmel. Vi er tvertom av tilværelsens herre ført ind i en haard, klar virkelighet som heter kirkehistorien. Og istedenfor levende apostler og profeter har vi faat til veiledere det nye testamente, de forskjellige samfunds geistlighet, vor samvittighet og vor fornuft; gjennem alle disse tror vi Guds Aand taler til os. Men dermed er vi ført ind i tusen konflikter, dels mellem disse fire veiledere indbyrdes, dels mellem samfund og retninger av levende mennesker. F. eks.: Somme tvinges av sin samvittighet til at hædre og forsvare det nye testamente, somme til at plukke det istykker; somme kjender sig tvunget til at kaste sig i den ufeilbar kirkeautoritets armer for at faa fred for den historiske kritik, andre hører, tvertimot, samvittighet og fornuft anbefale dem netop denne hensynsløse kritik som sandhetens eneste vei; ikke at tale om de allerede

gamle og historisk stivnede forskjelligheter i konfessioner og læretyper.

Og der er ikke den ringeste utsigt til at alt dette skal bedres, før, som Luther sukket i indledningen til De schmalkaldiske artikler, «vor kjære Herre Kristus selv kommer og holder kirkeforsamling». Tvertimot; kritik og forskning gaar videre og favner altid større omraader. Var det kanske *denne* evige strid Kristus tænkte paa da han sa han ikke var kommen for at bringe fred men sværd? Nei, han tænkte sikkert paa den praktiske motsætning mellem dem som vil leve det gjenfødte liv, i Gud, og dem som ikke kan slippe det selvhjulne, omkring det store Jeg som centrum. Den kristelige teoristrid derimot synes mig at være en del av den aandsstrid som hele kulturlivet er gjennemtrængt av; langsomt opstaar som dens resultat nye erkjendelser; men paa hvert punkt i historien vil der altid vedbli at bestaa strid mellem dem som er kommet længst i teoretisk indsigt og dem som, paa lavere kulturstandpunkt, er kommet kortere. Og altid vil der være dem som hævder gale meninger og andre som prøver at vise dem tilrette

Men under al denne uundgaaelige konflikt kan jeg ikke skjønne andet end at lægmandsskjønnet har et par raad at gi os som vi gjør vel i at gi agt paa.

Det ene er dette: Det som det egentlig gjælder om er at *faa bugt med det onde.* «For syndens skyld» var det jo Kristus kom. Hvis vi derfor under vor strid for den rette lære steller os slik at vi øker det onde istedenfor at mindske det — og hvor ofte har vi ikke gjort det, helt fra den gamle gnosticismes dager til den sidste ilske religiøse avisartikel! — saa er vi paa feil spor. Da maa vi indstille striden og besinde os paa hvad det egentlig gjælder. Det haster ikke saa meget med sandhetens seir over erkjendelsen som med naadens seir over viljen. Selv om vi ikke reiser kjætterbaal og bygger torturfængsler mer, saa medfører den religiøse polemik en saadan mængde av uhyggelige fænomener: gjensidig mistanke og misforstaaelse, man tillægger hverandre meninger som motparten indignert fralægger sig, fradømmer hverandre personlig kristendom o. s. v., — at religionens fiender gnider sig i hænderne og med voksende visshet venter paa kristendommens død.

Og det andet er dette: Skulde det da virkelig være umulig at faa en klar, religionshistorisk definition av hvad kristendom er? Alle dens avdelinger er jo enige om at anerkjende det nye testamente som sin normative bok; den er det vi leverer de ikke kristne folk med den forsikring at her faar de autentisk besked om den nye religion vi bringer dem. Mon nogen dannet jøde, konfucianer, hinduist eller mohammedaner, efter opmerksom læsning av det nye testamente, vilde betænke sig paa at si at det karakteristiske ved denne bok, i motsætning til det gamle testamente, Koranen, Vedaerne og Konfucius's skrifter, er *Kristusdyrkelsen*. Fra Guds hjem, himmelen, kommer denne mand som sier sig alene at kjende Gud og kunne gi andre kjendskap til ham, til himmelen gaar han tilbake efter sit livs bedrift, den nye pakt, og av det personlige forhold til ham i lydighet og tjeneste avhænger menneskets evige skjæbne i den dom han tilslut selv skal holde. Føi hertil at denne mand helt igjennem stiller sig paa det gamle testamentes grundlag, at han «ikke er kommet for at opløse men for at opfylde», saa har vi i faa træk dette historiske fænomen som heter det nye testamentes religion, og som alle kirkeavdelinger samler sig om.

Den nærmeste nabo til denne religion, og den som derfor mest indbyr til overgangs og mellemstandpunkter, er *unitarismen*. Dens grundforskjel fra kristendommen er, som navnet antyder, at den ikke kjender mer end én som skal gives guddommelig dyrkelse, Gud. Jødedom og Islam er unitariske religioner utenfor kristendommen; arianisme og unitarisme (i snævrere forstand) er forsøk paa at skaffe den borgerret indenfor kristendommen.

Den fristes av to omstændigheter til at gjøre disse forsøk. For det første av kristendommens magtstilling. Kristendommen har, i alle den hvite races land, skapt mægtige kirkelige og statskirkelige organisationer og institutioner; særlig har den, ved den religiose barne- og ungdomsundervisning, gjort Kristusdyrkelsen til en del av selve den folkelige tankegang; der er kanske intet som mere karakteristisk skiller de kristnede folk fra de ikke kristne, hvad der ogsaa ligger i selve ordene kristen og kristnet. Hadde ikke den kristusdyrkende kirke helt fra oldtiden været saa sterk og brukt saa

megen læretvang, saa tror jeg at unitarismen helt fra begyndelsen av vilde ha vokset frit utenfor kirken og faat ro til at vise hvad den duer til; efter min overbevisning vilde den ikke ha naadd langt før det blev aabenbart hvori dens uhjælpelige svakhet egentlig bestaar, nemlig i et helt uvirkelig syn paa syndens faktum og forfærdelighet. Men nu har den ikke, før i de sidste menneskealdre, faat denne frihet, derfor har den for en stor del holdt sig indenfor kirken og nøiet sig med, i mere eller mindre forsigtige ord, at kritisere den kirkelige, herskende kristendom.

En for begge parter mere ærefuld grund til at holde sig indenfor den kristne kirke har unitarismen dernæst hat i det faktum at den i almindelighet har næret en stor veneration for Jesus Kristus som morallæreren, gudsaabenbareren og det religiøse geni. For min del tror jeg jo at dette er en inkonsekvens; er Jesus bare et menneske som en av os, gjerne alle tiders største religiøse geni, men dog en synder, saa er han, efter kildernes fremstilling av ham, en stakkars, stormandsgal forfører. Men for unitaristene tar det sig altsaa anderledes ut.

Men selv om unitarismen har denne ærbødighet for Jesus Kristus, saa synes jeg det er rent galt at de som deler dens grundsyn vedblir at staa indenfor den kristne kirke; det skaper en masse ufingtbar strid og overflodig mistanke; man kan snart ikke be en bordbøn uten at tilhørerne spidser øren for at komme efter om ikke manden er en hemmelig unitarier. I den angelsaksiske verden, hvor man har en hel del audet at gjøre end at holde øie med hverandres lære, har unitarierne forlængst dannet sine egne, sterkt voksende kirkesamfund. Johannes Weisz, en av nutidens bedst kjendte nytestamentlige forskere, sier i sin lille bok «Paulus und Jesus» (1909) at i Jesu egen religion, slik som den fremgaar av de tre første evangelier naar man kritiserer væk tilstrækkelig meget av dem, var bare Gud, ikke tillike Jesus selv, religionens gjenstand; i vort nuværende nytestamente finder vi derimot, sier han, en religion hvor Jesus er medoptat i det som er gjenstand for gudsdyrkelse; og denne «fundamentale forandring» i Jesu — formentlige — oprindelige religion skriver sig, efter hans mening, ikke først fra

Paulus, men er indtraadt allerede like efter Jesu død. Fremtidens «store skjæbneavgjørelse for kirken» bestaar derfor, efter hans mening, deri at den træffer valget mellem den i det nye testamente forkyndte og av den kristne kirke hittil hyldede Kristusdyrkelse og den av ham «og flerheten av de nyere teologer» som Jesu virkelige religion forkyndte kristendom, der bestaar deri at vi «av Jesus av Nasaret lar os føre til Faderen», hvad angelsakserne — som sagt — kort og praktisk kalder unitarisme.

Jeg maa erklære mig enig med Johs. Weisz. Her er skjæbneavgjørelsen. Men med hele den hittidige og hele den fremtidige kristne kirke maa jeg, efter den oplevelse av Jesus som Gud har git mig, vælge den nytestamentlige religion med den plads den gir til Kristus, frelseren, herren og Guds medregent, og vende ryggen til unitarismen. Jeg tror endvidere at ha oplevet at denne vurdering av Jesus og hans bedrift hænger sammen med en erfaring om *syndens* magt og skyld som jeg ikke gjenfinder i den unitariske religionstype, og at vi derfor her — i vort syn paa det onde — staar ved den dypeste kilde til forskjellen mellen disse to religioner, unitarisme og kristendom.

La saa de to vise hvad de duer til i det det egentlig staar om, at redde individet og samfundet og den vide verden fra det ondes magt og herjing! I denne ædle væddekamp har kristendommen fordelen av at være den første paa kampladsen og at ha hele det gamle kirkelige maskineri til sin raadighet; men den har ogsaa plagen av en masse gammel slendrian, utlevde livsformer og aandelig døde bekjendere. Unitarismen har fordelen av at være ny og frisk, av et venskabeligere forhold til kultur og videnskap og — indtil videre ialfald — av at være opposition. Nogen giftig kamp bør det ikke bli, men vel en kamp paa liv og død.

Johs. Johnson.

VENNER ELLER FIENDER?

Nogen smaa bøker jeg nylig fik til anmeldelse fra «For K. og K.», fik mig til at sætte denne overskrift.

Bøkerne, som jeg altsaa herved kvitterer for, var følgende:

Chr. Geyer: **Theologie des ältesten Glaubens.** Ein Wegweiser für die kirkliche Gegenwart (H. Kerler). 106 sider.

Chr. Geyer und *Rittelmeyer*: **Warum bleiben wir in der Kirche?** (H. Kerler). 46 sider.

Rittelmeyer: **Jesus.** Ein Bild in vier Vorträgen. (H. Kerler). 125 sider.

Uten tvil blir bøker som disse av størsteparten av vort «kristenfolk» endnu tat med blandt «fienderne», om de da blir læst. Det er skade vi bare har dem paa tysk. De fortjente at bli oversat.

For utvilsomt maa man lære at se venner og ikke fiender i slike bøker — i det mindste saa meget venskapelig og for kristendomsforstaaelsen betydningsfuldt, at man faar større ting at gjøre end at korse sig under fremmaning av rationalismen og andre gamle spøkelser.

Det er nu selvsagt ikke det mindste merkelig i det, at vort kristne lægfolk mest ser farlige fiender i den blandt os altid paa ny — netop ogsaa av teologer — saa forkjætrede moderne teologi. Saa de tror at gjøre ret baade mot Gud og mennesker ved at holde sig den fra livet. Hvor skulde man kunne vente sig noget godt fra *den* kant?

Indtil videre. Saa længe til man ogsaa ute blandt lægfolket i noget større utstrækning selv tar til at kjende *svien av problemerne.*

Da, naar den gamle skriftopfatning heller ikke ute blandt lægfolket blir mulig længer, naar det som fra nyere naturvidenskap og historisk forskning er godtgjort som *sikker virkelighet,* ubarmhjertig synes at stille til valg overfor alter-

nativet: *Bibeltro* eller *vantro?* Lukke øinene og *tro*, eller holde dem oppe og *fornegte?* da vil ogsaa mange av lægfolket ta til at skille anderledes mellem venner og fiender. Da vil det bli forstaat anderledes end nu at den «moderne» teologi ogsaa i vort land har hat en gjerning at gjøre, fuldt saa vigtig som deres som har set sin opgave i at værge om alt det overleverte.

Dette er jo ikke bare ansvarsløs snak uten støtte i virkeligheten. Det gjælder ting som er i sin vorden, som tar til at foregaa midt iblandt os.

For det er dog alt begyndt at svi for nogen hver. Heller ikke *vort* kristne lægfolk er i denne henseende nogen ensartet masse. Det er begyndt at vokse problemer op for mange, ut fra en ny tid og et nyt syn. Og altid blir de fler som kjender vegten og svien av problemerne. Det sørger virkeligheten selv for. Eftersom aarene gaar, lægger den mange ting i dagen.

Da tør en mands fiender aabenbare sig som hans sande og uundværlige venner.

For mennesker med virkelig teologisk dannelse i forbindelse med nogen føling for sin tid og dens fremtidskaar, skulde det synes utelukket helt ut at mangle syn for nødvendigheten av et maalbevisst arbeide for at kunne gi virkekraftig hjælp her. Og dog later det til at dette syn fremdeles skal komme til at mangle hos saa altfor mange av dem som ut fra sin teologiske dannelse burde være forpligtet til at se længer og vite bedre.

Men hvor det vilde være vist — og *kristelig* — om man under frygten for ikke at staa nok paa vagt likeoverfor al slags utglidning dog ikke vilde være helt blind for den ting, at tidens barn mer og mer trænger hjælp til at bevare sin kristendom *ogsaa under trykket av de nye kjendsgjerninger og nye problemer*. Hvor vilde det ikke bety *samling* om det bare blev gjort alvor av at tale aapent ut likeoverfor lægfolket om *de* kjendsgjerninger fra bibelforskning, naturvidenskap og historie som praktisk talt *alle* teologer med nogen videnskapelig føling vet god besked om i vore dage. Men endda synes man at tro at det er nødvendigere at mistænkeliggjøre saadan ialmindelighet al bibelkritik end at paa-

vise i enkeltheter hvor den *vitterlig har faat ret,* hvad man — naar sandt skal siges — skylder den, og hvilke nye spørsmaal det faktisk stiller teologien overfor. Jeg vil ikke indlate mig paa at grave efter motiver. Men det tar sig i det mindste ut mangen gang som man ræsonnerte slik: *Vi tør ikke.* For saa vet vi ikke hvor det kommer til at ende.

Bortset fra at det altid skulde være et ueftergivelig krav at la det som sandt er, faa vise sig som sandt, saa vilde ogsaa en grei og frygtløs tale her i virkeligheten *styrke* ogsaa et konservativt standpunkt, saasandt det altid virker styrkende at lægge det som nu engang er sandt, aapent frem. En *«lægmandsortodoksi»* kunstig opretholdt av folk som vet, og maa vite bedre, blir i længden hverken nogen respektindgydende eller frugtbar sak.

Samtidig vilde en saadan fremgangsmaate ogsaa i høi grad hjælpe til at bringe klarhet i de overordentlig uklare forestillinger som lægfolk nu forbinder med ordet *moderne.* (Jeg henviser til sogneprest Gleditsch's oplysende ord om det nylig i «Vestlandske tidende», optat i «Norsk Kirkeblad» 1913, nr 47). Al den stund det i mange kredser er nok til at bli regnet som moderne om man aapent vedkjender sig at man ikke ser likefrem historisk beretning i skapelsesfortællingerne, eller bokstavelig tale i himmelfartsberetningen, er det klart nok at her kan trænges en utredning. Kom *det* aapent frem hvorom de fleste norske prester med *nogen* ret til at tale med om slike ting er enige i disse spørsmaal, saa vilde meget være vundet til at klarne hele vor teologiske situation.

Da vilde det vist ogsaa bli aabenbart hvordan hjælp var nødvendig — hjælp til forsoning, av den art som først og fremst den saakaldte moderne teologi har sat som en av sine opgaver at bringe.

Jeg vet ikke hvordan det vil bære i vei i saa maate i den nærmeste fremtid. Men jeg spør: Vilde det ikke betegne fremgang i *kristelig sandhetsmot* og *kristelig næstekjærlighet* om det blev gjort mer alvor av at tone flag i det jeg her har pekt paa?

Det siges saa ofte til os «moderne». Læg kortene paa bordet! Tal ut og gjør regnskap for eders teologiske husholdning! Saa skal vi faa se.

Ja — jeg mener de fleste av os kan si: Vil man saa sandt *tro os* og dømme os efter det vi *selv* taler og skriver — og ikke efter det som blir sagt om os og gjættet om os! *Saa* skulde det se ganske anderledes ut med samfølelsen og fordrageligheten og kjærligheten iblandt os. Og dette — at bli dømt *ut fra det vi selv sier*, i forkyndelse og ellers, *det* skulde vi dog ha lov at kræve. De mer kjendte mænd inden retningen, og vi andre mer ukjendte. Vore teologiske motstandere vet i almindelighet likesaagodt som vi, at naar det gjælder «moderne teologer», saa er de forestillinger man gjør sig om dem ikke netop mere *moderate* end de som svarer til virkeligheten. Jeg mener, det *ord* som gaar *om* os, er *radikalt* nok. Men de forestillinger det kristne lægfolk gjerne gjør sig om de saakaldte «bekjendelsestro» eller «troende» prester i almindelighet — de er *ikke* radikale nok. Det er — om ikke *saken*, saa dog en vigtig side ved saken. Hvad det er ganske overflødig at bevise ut fra litt kjendskap til vore menighetsforhold.

Jeg tror bestemt vi trods al forkjætringslyst og al tilsynelatende dogmatisk ømfindtlighet dog staar foran en tid som vil vise større forstaaelse for kristendom til *praktisk livshjælp* end som *dogmatisk tankebygning*.

Derfor tror jeg ogsaa det har slik overordentlig betydning om vi kunde lære at orientere os bedre mellem *venner* og *fiender*. Det hører til de glædeligste ting naar man oplever iblandt at finde en *ven*, av hvem man forstaar det er hjælp at vente, der hvor man nærmest tænkte sig et forstaaelsesløst, kanske farlig og uvenlig mennneske.

Ut fra det jeg sa i begyndelsen om vor tids særegne vanskelighet og «moderne» teologers stilling i nutiden opfordrer jeg til nærmere bekjendtskap med disse to forf. som er repræsentert ved de forannævnte smaa bøker. Jeg underskriver ikke alt hvad de siger. Men jeg vil gjerne ha dem præsentert som «*venner*» — tiltrods for det navn av *moderne* som hefter ved dem og passer paa dem. Jeg er viss paa de har ting at si som betyr *berikelse*, utvidet syn og øket forstaaelse ogsaa for vore hjemlige forhold og personligheter. Netop hjælp til rigtig orientering. Her kastes lys over baade gammelt og nyt —, her kommer klart, skarpt frem

hvad der egentlig betinger *forskjellen* mellem «moderne» og «konservativt» (fortræffelig f. eks. hos Geyer, i hans lille bok: *Theologi des ältesten Glaubens*), hvordan den maa hænge sammen først og fremst med *bibelsynet*.

Her kommer klart frem *hvorfor* en del teologer nok er og maa være «moderne» nu — hvordan de ikke *kan* andet, og hvorfor de er glade og taknemmelige ved at faa staa som de staar, foran saa stor og nødvendig en gjerning som den de tror sig at ha.

Velgjørende frit for snever selvgodhet og ukjærlig dømmesyke skriver disse to Nürnbergerprester. Geyers bok ikke mindst fortjente absolut en oversætter — den er som skapt til at sprede lys ogsaa over situationen hos os, og peker stadig væk paa ting om hvilke man fristes til at si: Ja, netop *det* er det det gjælder! De to foredrag i «*Warum bleiben wir in der Kirche?*» — warum *wollen* wir bleiben?» (Geyer) og «warum *dürfen* wir bleiben?» (Rittelmeyer) har stor aktuel interesse. Det er paa engang moderat og frimodig tale, som det sømmer sig for *evangeliske* prester i Luthers kirkeavdeling. Mennesker som fremdeles mener om moderne teologer at de blir i kirke og ved embede av forskjellige mer og mindre uædle bevæggrunde, skulde dog engang høre hvad disse to prester har at si. De har ret til at tro at de taler paa manges vegne. Som man vil maatte tro *dem selv* godt, saa turde det kanske hænde man fik et andet syn paa andre — og paa litt av hvert *andet* — ogsaa. Alle prester skulde læse det lille hefte. Kanske kunde det ogsaa ha noget at si en og anden om den principielle klarhet han selv indtar i forhold til skrift og bekjendelse. I hvert fald maa det gi respekt for en personlig tilforlatelighet og en frimodig arbeidsglæde, trods store vanskeligheter, som den man møter hos de to forf.

For dem som kjender Rittelmeyers særegne fortrin som forf. — f. eks. fra hans merkelige lille bok «*Der Pfarrer*»[1]) vil det være en glæde at fornye bekjendtskapet med ham i denne hans *Jesus*» — en bok hvor det i bedste forstand

[1]) Jeg henviser til min omtale av den i decemberheftet 1913 av «Teol. Tidsskrift».

opbyggelige er meget fremtrædende. Jeg har ondt ved at tro at man efter læsningen av den skulde ha synderlig lyst til saadan uten videre at indregistrere forf. blandt «*fienderne*» tiltrods for — ja, tiltrods for baade det ene og det andet! Jeg tror mange vil komme til at finde en *ren* i ham, ogsaa om de gik til læsningen med de gjængse forutfattede meninger, og trodde der intet godt var at vente fra det moderne Nazaret — enten det nu er beliggende i Bayern eller Norge. I forhold til f. eks. *E. Troeltsch's: Die Bedeütung der Geschichtlichkeit Jesu für den Glauben*, avspeiler denne Rittelmeyers lille bok, — meget i slegt med *Hermann*, — en teologi som ialfald i meget *væsentlige* ting maa kunne betegnes som modern *positiv* i god forstand.

Januar 1914.

Bretteville Jensen.

UNIVERSET OG TROEN.

H. Martensen-Larsen: **Stjerneuniverset og vor tro.**
(J. Frimodt, 210 s. pris 3.50).

«Tvivl og tro»'s forfatter kan være sikker paa, at man med interesse griper en ny bok av ham. Allikevel var det med en viss skepsis jeg gik til at læse hans bok: «Stjerneuniverset og vor tro»; vilde han magte det emne, som spænder over naturvidenskapens vidstrakte erobringer, synlig for alle i det moderne verdensbillede, og samtidig over det usynlige troens rike, hvor den religiose verdensanskuelse lægger sit tyngdepunkt? Han er jo ikke fagmand paa det første omraade, og vi er uvilkaarlig vant til at kræve fagkundskap i vore dage, saa vi tillægger en fagmands ord større vegt end andres.

Derfor er bokens største praktiske mangel den, at den er skrevet av en teolog. Men hertil er at si, at verdensbilledets principielle hovedtræk er saa enkle, at ogsaa andre end fagmænd maa ha lov til at behandle dette emne.

La mig da med engang si, at min skepsis overfor boken avtok mens jeg læste den; fængslende er den fra første til sidste blad og baaret er den av en undrende ærbødighet for de vidder og dybder som aapner sig; og *det* er jo allikevel den rette maate at behandle det store emne paa.

Sikkert vil mange kunne bli hjulpet gjennem vanskeligheter ved at læse boken; og hvem møter ikke vanskeligheter, naar han prøver at danne sig en sammenhængende livsanskuelse som moderne menneske og samtidig som kristen?

De som der kjører sig fast, kan faa en haandsrækning av denne boken.

Det vil jeg ha sagt, før jeg kommer med det jeg har at indvende mot boken.

Det gjælder dels dens plan og dels enkeltheter.

Martensen-Larsen gir først en historisk oversigt over de forskjellige verdensbilleder fra de naive, gjennem det ptolemæiske og det kopernikanske til det moderne, og fremstiller hvorledes falske forestillinger, illusioner, efterhvert utrenskes.

At det moderne verdensbillede vel ogsaa har sine illusioner, deri har sikkert M.-L. ret. Men naar han i slutten av kap. II lar *det* være *motivet* for at man skal rette spørsmaalet om livssammenhængen andetsteds hen, end til naturvidenskapen, saa er han ikke i overensstemmelse med det han siden hævder, og det berører efter min mening en svakhet ved bokens plan.

Vort standpunkt skal ikke engang ha skygge av antydning av at *baseres* paa det, at naturvidenskapen indenfor sit omraade kan ta feil. La os gi keiseren hvad keiserens er! Vort standpunkt begrundes *positivt* ved det aandelige livs egenart og realitet; at skjele til naturvidenskapen er et *negativt* standpunkt og uduelig som fundament.

Dette er sikkert M.-L enig i, det fremgaar tydelig av hans sterke hævden av aandslivets værdier. Men i principiel klarhet vilde boken vundet, hvis der skarpere var blit skilt mellem det *verdensbillede*, som naturvidenskapen kan gi av den sansbare virkelighet og den *livsanskuelse,* som indeslutter ikke bare dette billede, men gaar langt ut over det, tar med aandslivet og de dype livsspørsmaal og ordner alt ind under et fælles synspunkt.

Hovedspørsmaalet er jo, ikke hvordan de to, verdensbilledet og livsanskuelsen, historisk er kommet overens, men hvorvidt det ikke er saa, at naturvidenskapens verdensbillede staar *neutralt* overfor netop de momenter, som fører fra verdensbillede over til livsanskuelse: spørsmaalene om aandslivets egenart og selvstændige eksistens, om livets hensigt, om Gud.

Var *det* først paavist — og jeg tror det kan paavises — saa blir spørsmaalet hvorledes *vor* livsanskuelse, kristendommen, kan indbygge det moderne verdensbillede.

Det er dette sidste M.-L. behandler og han grupperer det om to hovedspørsmaal: rummets uendelighet og verdenernes uendelighet. Det er saa, at det som først virker overvældende

ved det billede, vi nu har av verden, det er de svimlende avstande og det perspektiv vi selv da kommer i.

Men det er noget andet, som ogsaa hører med til verdensbilledet, noget som ikke virker mindre overvældende, og det er lovmæssigheten vi overalt finder. M.-L. viser hvorledes troen paa Gud harmonerer med rummets uendelighet; men han har ikke behandlet det spørsmaal om den harmonerer med lovmæssigheten.

Men er det ikke saa vanskelig at tro, at der bak det uendelige univers er en uendelig Gud, blir det vanskeligere, naar vi stiller det lille menneskekryp overfor det uendelige univers. Og spændingen løses her ved at se saken fra en anden side: de aandelige værdier maales ikke med kilometer og lysaar. Men endnu er der én igjen: Hvorledes maa vi opfatte Kristus? Sæt at der er flere, kanske uendelig mange beboede verdener? Kan da Kristus være himmelens og jordens herre?

M.-L. gaar nøie ind paa spørsmaalet om beboede verdener (pluralismen); han gaar da ut fra, at den synlige stjerneverden hører til vort melkeveisystem, der som en ringformig samling av stjerner sværer i det uendelige rum. Og for dette vort univers paaberoper han sig fremforalt den engelske videnskapsmand A. R. Wallace («Man's Place in the Universe»). Paa dette punkt har jeg imidlertid et indtryk av, at M.-L.'s bedømmelse er en smule følelsesbetonet.

Wallace's bok er glimrende skrevet og de argumenter han fører i marken for, at liv sandsynligvis ikke findes andre steder i vort univers end her paa jorden er meget slaaende. Og hans bok viser i hvertfald det, at det maa være slut med alt det fantasifulde snak om planetboere og stjernemennesker; den viser, at man har tat det altfor letvint med at anta beboede verdener.

Men paa den anden side maa man heller ikke være for rask til at sværge til hans resultater. De beror delvis paa forutsætninger,som nok kan bli ændret; Wallace gaar f. eks. ut fra, at til vort melkeveisystem hører hele den synlige stjerneverden; blev det paavist, at lyset absorberes en smule naar det sendes gjennem rummet, vilde en slik antagelse ikke uten videre gjælde. Og likeledes spiller kanske indirekte

meteorithypotesen, som Wallace antar som kosmisk hypotese, en vel stor rolle.

Derfor vil vel heller ikke Wallaces undersøkelse, hvor værdifuld den end er, helt avgjør spørsmaalet om beboede verdener.

Og problemet for kristendommen blir staaende, om end rykket paa langt større avstand.

Vi faar vel finde os i, at kristendommen likesaalidt som nogen anden livsanskuelse formaar at løse alle spørsmaal. Kristendommen bryter frem hos et menneske fra sjælens dyp som en umiddelbar livsmagt, for hvem hovedsaken er at leve, ikke at ræsonnere.

Og kilden til den livsstrøm, og sigtepunket for den, det er Kristus.

Kanske vi maa la spørsmaalet om hans universelle stiling staa hen; for os blir han den, som har vist os livets mening, den som har aabenbaret Gud.

— Saa kommer vi da til — som Mørtensen-Larsen gjør det i sin bok — at møte de spørsmaal, den ytre verdens uendelighet stiller os, ved at vise hen til den indre verdens uendelighet med dens kræfter, som peker ut over stoffets og rummets grænser.

p. t. Heidelberg, februar 1914.

Olaf Devik,
cand. real.

Til den danske digter
Valdemar Rørdam.

Jeg laa og drømte. — Der laa ved min fot
en korsvei. ***Dig*** *var det, der tvilende stod.*

Din vei kom fra syd, over sletter blaa,
mellem lavlandets roser og liljer smaa.

Men delte sig her, under fjeldets bryst:
én sti gik mot vest, en anden mot øst.

Den første gik kjækt, med kraftige sving
den haarde fjeldside tæt omkring.

Ryddet vei, ryddet plads gjennem skrent og ur;
hugget lysende aapning i fjeldets mur.

Vel lyste det koldt i det stengraa fjeld.
Vel kvalte det næsten din sangersjæl.

Men eiet mot savnet fuld trøst og raad:
det egget og hærdet til mandig daad!

Det lovet dig adgang til verden vide
trods hindringers tvang, paa den anden side.

Den anden gik steil. For hvert trin man steg
blev himmelen større og jorden veg.

Rundt varden den høie vindene sprang.
Der kunde du sunget din bedste sang,

en sang kun for dig og himmelens Gud,
— vindene bar den nok ned og ut, —

en sang, der skjalv av den sterkes higen
mot udødelig styrke, mot evig stigen.

— Du stod og tvilte. Du saa mot vest —:
mandige opgaver huet dig bedst!

— da skjalv dit hjerte — du saa mot øst:
Da lo, da hulket din sangerrøst!

Hvor kunde der vælges? — Saa mørk en port.
Et valg, en ofring — og alt var gjort.

*— Du **gjorde** det ikke. I drømme laa*
jeg spændt av tanker og saa og saa

men vovet ikke faa frem et ord:
Jeg var for liten, og du var stor!

Jeg vaagnet siden. Beklemt, betagen.
Men drømmen fulgte mig ind i dagen.

Kristiania 20. januar 1914.

Helga Bekker.

EN MAALSTRID I 1820-AARENE.

Ikke længe efter 1814 fik vi vor første sprogstrid. Den stod 1816 om tidsskriftet «Saga» som Storm-Munch og Jacob Aall gav ut. Utgiverne tok op en del norske og norrøne ord i skriftsproget og blev beskyldt for at ville forsvenske sproget. Striden blev ført med slike personligheter og skjeldsord at maalstriden i vore dager er den rene barnelek mot den. Det var især stortingsmand og sogneprest A. Bonnevie som angrep «Saga».

Denne striden rakk ogsaa ned til Danmark, og Grundtvig la sit ord med i laget. Men ellers var det mest en anden form for maalstriden mellem nordmænd og dansker paa denne tid. I 4de november-grundloven hadde nordmændene kaldt «fællessproget» for *norsk*. Alt i 1815 protesterte C. Molbech mot at man «i Norge har begyndt at indføre Talemaaden *norsk* sprog, endog om det som læses i skrifter og høres fra talestolene.» Flere ganger kom der lignende protester fra dansk side, mens man i Norge blev ved med at kalde sproget norsk baade i lovene og ellers.

Der var naturligvis nogen i Norge ogsaa som ikke likte navnet *norsk*, og i pressen blev dette spørsmaal stadig diskutert. Der blev foreslaat baade dansk-norsk og norsk-dansk og «dannersproget». I 1820 undgik Lyder Sagen vanskeligheten ved at tale om læsebok i «Modersmaalet». Mauritz Hansen fulgte eksemplet i 1822 med «Forsøg til en grammatik i Modersmaalet». Da det navnet ogsaa blev kritisert, løste han spørsmaalet paa en ny maate i 1828 da han gav ut sin «Grammatik i det norske og danske Sprog»; i forordet sier han at nu kan hver av de stridende parter vælge det navn man liker best. Og han spaar at tiden vil løse vanskeligheten, for vort sprog vil nok «inden faa Decennier» skille sig ut.

Det var ikke underlig at nordmændene gjerne vilde kalde sit skriftsprog *norsk* i en tid da nationalitetsidéen brøt igjen-

nem overalt, og sproget blev regnet og følt som et av de vigtigste kjendemerker paa et selvstændig folk. «Har et folk ophørt at være selvstændig, saa bør det ogsaa opgi sit sprog», sa Fichte i sine «Reden an die deutsche Nation». Danske videnskapsmænd hævdet det samme. Historikeren L. Engelstoft, som blev meget læst ogsaa i Norge, skrev: «Sproget hører til en Nations egentlige Selv, til dens indre Væsen, og udgjør en Deel av dens oprindelige Form.» Og sprogmanden Molbech skrev: «Ethvert Folk har sit Sprog, med saadanne Egenheder, som udmærke det fra alle andre, ligesom vi hos hvert enkelt Menneske med Charakteer finde en egen Aand og Form i det skriftlige og mundtlige Udtryk.» Og utifra det hadde han protestert mot indblanding av svenske ord i dansken. Det var da rimelig at nordmændene, som var og vilde være et selvstændig folk, en egen nation, fandt det i høi grad usmakelig at kalde sit skriftsprog for dansk.

De som holdt paa navnet *norsk*, prøvde at bevise at det navn var det rette. Alt før 1814 hadde danske av og til hævdet at dansken i Danmark var blit saa paavirket av tysken at man fandt det reneste sprog i Norge. Og en videnskapsmand som Rask hadde flere ganger fremhævet den ærefulde del nordmændene hadde i den danske literatur og i utviklingen av det danske sprog efter reformationen. Han hadde nævnt navn som Holberg, Gerhard Schøning, Pram, Henrik Steffens.

Fra 1824 har vi et meget fornøielig norsk indlæg i denne strid. Det findes i et verk som har den lange titel: «Betænkninger over (2det) «Udkast til en Lov, angaaende Bergverkerne, affattet i Commitéen for Kongeriget Norges Lovgivning, Christiania 1824,» med forudskikket Forklaring over Grundlovens Principer,» av *P. Petersen*, «Odelsmand til Hanevoll i Laurdal, Bergraad og Bergmester, Medlem af det Kongelige norske Videnskabers Selskab i Trondhjem.»

I disse «Betænkninger over bergverkene faar forfatteren tid og anledning til at bruke 50 sider til sprogspørsmaalet![1]

[1] Henrik Wergeland maa ha kjendt dette verk, for han tar op litt av stykket om sproget i sin læsebok. Wergeland har visst ikke sat hans arbeider meget høit. I oplysningene om forfatterne til stykkene sier han om Petersen: «Har udbredt sig vidtløftig over forskjellige Storthingsforslag, samt senere om Rigsvaabenet.»

For ham staar *norsk* som det eneste rigtige navn paa «fællessproget». Det nordiske sprogstof i det er kommet fra Norge, det tyske i det er kommet fra Danmark. I en lang utgreiing prøver han saa at vise hvordan nordmændene stadig har ført norske ord og former ind i det sprog som blev talt i Danmark og som oprindelig var tysk eller angelsaksisk. Vi skal gi ham selv ordet:

«Ved Nordmændenes Nedsættelse i Danevelldi maatte nødvendig en stor mængde norske Ord og Talemaader i Tidens Længde blive indførte i det angelsaksiske [d. v. s. det danske] Tungemaal, og sammes Dialecter saavel i Danaland og Jylland som i Skaane og det derunder hørende Siælland med Smaa-Øerne» (s. 529).

Nævnte man de gamle danske runestenene fra gammel tid, gav bergmanden følgende svar: «Danske Runestene» vil sige «Mindestene med norske Rune-Indskrifter» over «Norske Kæmper i Danmark» (s. 510).

De gamle danske konger var av norsk ætt, men da den *Norske* Regent-Linie i *Danmark* uddøde med Hardeknud (1042), og det efter Kong Magnus den Godes Død i Aaret 1047 lykkedes Svend Ulfsen at holde sig i Regieringen over Danmark, gik Tungemaalet sammesteds Tid efter anden atter i den Grad tilbage til sin gamle naturlige og oprindelige tyske Skik og Art, at det ved Valdemar den 4des (Atterdags) Tiltrædelse til Regieringen, henimod Midten af det 14de Aarhundrede maa have været aldeles *tysk*, efterdi Indbyggerne i det da værende Danmark, som af udenlandsk Magt var saa aldeles underkuet, at det næsten indtil navnet var forsvundet, bleve tvungne til at bruge det *tyske* Tungemaal, efter at den *holsteinske* Rettergang var bleven indført.»

Men saa førte Margretes giftermaal med Haakon 6. i Norge til blanding med norsk igjen. Og det endda mer, da Kalmarforbundet i Aaret 1397 blev stiftet. Lige indtil denne Tidspunct gives der, som vi have seet, ikke det ringeste paalidelige Tegn til, at der i Danmark kan have eksisteret noget *Dansk* Skriftsprog, som menig Mand har forstaaet, thi det Angelsaksiske er først i Engelland bleven uddannet til Skriftsprog» (s. 530).

I Kalmarunionen blev saa et fælles Skriftsprog dannet, af «norsk, tysk-dansk, og svensk-goutisk» (s. 530).

Da Sverige gik ut av Kalmarforbundet, fik det sit eget skriftsprog igjen. Danmark førte et «bruddent» tysk med ind i sprogsamfundet; det kan man tydelig se af hofregninger o. lign. paa tysk under oldenborgerne. «Endnu i vore Dage er Tysk, foruden at det er alle Indbyggernes *oprindelige Tungemaal*, at anse for *Danmarks Hovedsprog*» (s. 533).

Petersen var en anset mand, han bodde 1817—1824 i Kjøbenhavn for at gjøre op regnskaper med det danske rentekammer. Han var stortingsmand fra Jarlsberg og Larvik 1827—1828. Hans teorier om sproget i Norden blev omtalt flere ganger i pressen. *Rasmus Rask* svarte i «Kjøbenhavns Morgenblad». Han tok saken ironisk, han opfordret Petersen til næste gang at vise at nordmændene nedstammet fra lappene; for i en bok, trykt i Trondhjem 1756, blir det klart godtgjort, «at det Lappiske Spraag er en Moder til det Norske Spraag. I det hele var Rask oftest ironisk naar han indlot sig paa sprogstrid med nordmændene. En gang foreslog han nordmændene at kalde sit sprog «det kongelige norske Tungemaal.

Striden om navnet i 20-aarene var som Rask sa en strid om ord. Allikevel fik diskussionen i «maalstridens barndom» ikke liten betydning. Den førte til at nordmændene selv gav Rask ret; skriftsproget var dansk. Men ut fra det standpunkt maatte tanken paa «Sprogreformation» vokse naturlig frem. Det var i 1830-aarene at den tanken blev ført sterkere og sterkere frem fra norsk side. Det var sproget hos Henrik Wergeland som fik striden til at flamme op. Det hadde før mest været en strid om ord; i 1830-aarene blev det en strid om realiteter. Da klaget danskene (og mange nordmænd med) over at sproget blev ødelagt av sprogreformatorene. I de første tiaar efter 1814 hadde maalstriden sin grund i at nordmændene kaldte sproget norsk; fra 30-aarene av har den sin grund i at mange nordmænd fandt at det ikke var norsk nok.

Didrik Arup Seip.

SKAL VI TVINGES TIL UÆRLIGHET?

Der er igjen blit tale om presteeden. Spørsmaalet er gammelt, men dog formodentlig langtfra utdebatteret Det er Teologiske studenters forening, som dennegang har vakt motion — de, der skal ha skoen paa, merker ofte lettest, hvor den kan trykke. Foreningen har i et talrig besøkt møte, hvor der var studenter tilstede fra begge teologiske fakulteter enstemmig uttalt sig for en forandring av presteløftet. Den har derpaa sendt et cirkulære til uttalelse rundt til geistligheten. I skrivelsen foreslaaes istedetfor de nuværende løfter en formel, der er redigeret av professor Ihlen, og som formodentlig allerede vil være kjendt fra dagspressen. Desuten nævnes Hamburgerformelen.

Cirkulæret har allerede fremkaldt endel bladartikler. Av særlig interesse er professor Ihlens første artikel i «Luthersk Kirketidende» og den første redaktionelle artikel i «Kristelig Ukeblad». Professor Ihlens indlæg vil visselig bli av betydning for sakens videre forløp, forstaaelsesfuldt og sindig, som det er, og dertil skrevet i det konservative blad av en saa fremskutt mand.

Forsaavidt vil der kanske for øieblikket ikke synes at være grund for andre til at skrive om saken. Forholdene er imidlertid blit slik her tillands, at vi unge teologer intet kan foreta os, uten at det grundig maa undersokes, om der ikke er moderne tendenser med i spillet. Der har vist ikke været nogen tid, da unge teologer har møtt saa liten hjælp og forstaaelse som netop nu.

Det er da ikke andet at vente, end at ogsaa Teologisk forenings cirkulære maatte gjennemgaa denne sigtningsprocess.

I begyndelsen av cirkulæret findes en uheldig sætning, der taler om «bekjendelsesskrifternes doktrinære guddommelige lære», der «ikke stemmer med tidens kristendomsopfatning». Studenterne har visselig ikke lagt noget tendensiost ind i dette.

Men «Kristelig Ukeblad» finder, at det hele skriver sig fra den moderne evolutionsteori, og at en forandring i presteløftet er et nyt utslag av modernismen.

Der var ellers ingen grund til at omtale denne artikel i «Kr. Ukeblad», hvis den ikke kunde lede til at avfeie det hele og faa spørsmaalet om en forandring i presteeden omgjort til et teoretisk spørsmaal. Der er nemlig mange, som vil se det fra den side, og betragte det som et andet tidsfenomen, hvor man kan gi sig god tid til at diskutere frem og tilbake.

Men for de allerfleste av os unge er dette ikke noget teoretisk spørsmaal. Det er ikke vor tænkning alene, som kræver en forandring i de bestaaende former; men det er vor *personlige ærlighet* Det er for mange av os intet mindre end et livsspørsmaal. Derfor kan det kanske ogsaa være berettiget, at vi unge selv redegjør for vort syn paa saken Berettigelsen hertil er blit saa meget større, siden der ogsaa begyndte at gaa politik i denne sak. Det er et sikkert men trist tegn, at der straks skal gaa politik i alle vore kirkespørsmaal. Denne gang har «Norsk Kirkeblad» sin del i skylden. Bladet benytter anledningen til at anstille alleslags iagttagelser og gjør derved straks sit til at gi den hele sak et partipræg, som den slet ikke har. Et lite overveiet indlæg fra Teologisk forenings formand i «Kristelig Ukeblad» bidrar sit i samme retning. Men saalænge der endnu er de, der haaber, at partiprægets kulde ikke skal hemme denne sak, bør der endnu lægges et ord ind.

Blandt os unge teologer er der mange, som gaar med et sterkt kald til prestetjenesten. Vi vet, at vor utvikling ikke er slut, og at vi har meget igjen at lære; men vi vet ogsaa, at vi har noget at bringe. Særlig den kristelige studenterbevægelse har gjort kaldet sterkt hos mange av os. Vi merker at kaldet er fra Gud.

Men saa en dag, da vi stod færdige, kom der et stængsel fra menneskene, som stanset os. De, der har hat en kaldstanke, vil vite, hvad det vil si, slik at bli stanset. Og stængslet var presteløftet. Jeg kjender en ung prest — en av de dygtigste unge prester vor kirke har — som var ført hen til en prestestilling og var utnævnt til sit

embede. Men han satte sig ned og skrev sin avskedsansøkning. Dog — han magtet ikke at sende den. Der gik nætters og dages haard kamp, indtil han endelig vovet at ta imot prestetjenesten. Men ordinationsdagen — som skulde være en høitidsdag — blev for ham, som for saa mange, en skrækkens dag. Jeg maa tilføie: han har aldrig varet anseet for «moderne».

Der var ingen vanskelighet at nævne flere eksempler. Selv vet jeg ogsaa, hvad det vil si. Det er nemlig det bedste i os: vor personlige ærlighet, som volder kampen. Og uten at faa en yderligere paategning fra «Kristlig Ukeblad» for ubeskedenhet, tør vi kanske være enige med professor Ihlen i, at det er den ungdom, vor kirke mest trænger som prester, som slik kan bli utelukket.

Vi har al grund til at sætte bekjendelsesskrifterne meget høit, og den, der ikke føler sig aandelig hjemme der, bør aldrig bli prest. Det kunde vist ogsaa være ønskelig, om de blev adskillig mere læst. Da kunde man ogsaa gjøre regning paa mere forstaaelse fra alle hold. Vi vilde vist da f. eks. alle være enige i, at det athanasianske symbol baade i sin begyndelse og slutning er alt andet end evangelisk, for ikke at si: kristelig. Og dog skal vi ved ed gi det vor tilslutning!

Den augsburgske konfession indeholder jo ogsaa sine fordømmelsesdomme over anderledestroende. Men disse satser er vi nu blit mere vant til at ta som et krast uttryk fra svunden tid.

Der kan dog allikevel — selv hos positive teologer — være spørsmaal av vanskelighet. Jeg peker bare paa det syn paa daaben, som der kommer frem. Daaben har sikkert en større betydning, end vi forstaar baade som pant paa Guds kjærlighet og som kraftkilde; men jeg kan ikke forsikre, at jeg tror, at de, der ikke blir døpt, maa gaa evig fortapt.

Jeg tror ogsaa, at Gud vil dømme verden; men derfor kan jeg ikke love at forkynde, at de ugudelige mennesker skal pines uten ende (art. XVII). Der kunde vist være flere slike ting at peke paa, og naar alt kommer til alt, vil der vist være meget faa, som i ett og alt kan gi bekjendelsesskrifterne sin tilslutning.

Men — sier man — da er jo saken klar. Naar heller ikke de andre tror det, behøver heller ikke du at ha betænkeligheter. Der er mange, som kommer igjennem med det resonnement. Jeg kan det ikke, som jeg nu ser det. Vort presteløfte er oprindelig ment som en juridisk bindende formel, og vore kirkelige stridigheter viser os, at *det* endnu er en almindelig forstaaelse ute blandt folket. Har man nu det syn, kan ens samvittighet ikke lettes ved at andre slipper igjennem.

Andre sier: det er kirkens tro, som her bekjendes — ikke prestens. Det forekommer mig, at ogsaa dette er et nødsprincip, som man burde betænke sig paa at forfægte. Er det ikke personligheten, der skal være noget av det største ved en prest? Jeg tænker mig et samtalemøte i en menighet. Der tales om daaben. En spør om prestens mening. Presten hævder, at ogsaa udøpte maa kunne bli salige. Som det ofte hænder, er der kanske en i forsamlingen, der er kommet for at kritisere. Han spør presten, om han ikke har git løfte paa, at han tror, daaben er uomgjængelig nødvendig til salighet. Hvad skal presten si? Er det ikke likesom hans stilling begynder at undergraves? Presten maa ikke alene være kirkens tjener, han maa først og fremst være sig selv.

Det er det som gjør, at vi steiler overfor den nuværende form for presteeden: vi faar ikke lov at være helt os selv. Og dog er det sin egen oplevelse, presten skal bringe menigheten.

Jeg tror de har ret, som forstaar presteløftet helt efter dets ordlyd — alt andet er vist kunster! Men da er det vel ogsaa noget godt i os, som reagerer mot det. Vi kan ikke love os selv bort, om det saa er for vort inderste kald. Derfor er det intet mindre end et livsspørsmaal for mange av os unge at faa en forandring i dette. Og derfor ber vi ogsaa om hjælp.

Professor Ihlens formel vil hjælpe mange over. Jeg gaar da ut fra, at den vil træ istedetfor *begge* de nuværende løfter. At presteeden bør avskaffes hævdes nu fra alle hold, og dens dage er vist talte. Men det forekommer mig at være liten vinding, om man blir staaende ved dette. Presteløftet, som det nu lyder, har jo temmelig nær det samme indhold. De gjør os derfor en bjørnetjeneste, som vil avskaffe eden

og beholde løftet. Professor Ihlens formel som det eneste løfte maa være det maal, man stiler mot.

Men det turde muligens være overveielse værd, om man ikke burde ta et skridt længer, skjønt det ikke er sandsynlig, at det vil ske.

Hamburgerformelen har dog trods alt sine fordele. Skal en prests vidnesbyrd ha betydning, maa han nemlig selv være en, der har søkt og søker sig frem mot sandheten. Men da kan det hænde, at strenge love og regler kan være lite paa plass. Retssaken mot pastor Arboe Rasmussen i Danmark synes at tyde paa det. Selv om der kan dukke op radikalere iblandt, er det dog et spørsmaal, om ikke kirken er bedst tjent med først og fremst at søke at faa en prestestand med personlig sandhetssøken og personlig ærlighet helt tilbunds.

Forfatteren Mattio Aikio skrev fornylig i en dagsavis en skarp og meget overdreven artikel om vor kirke. Men én ting var træffende i artikelen: Forfatteren forlanger «mot til at la sit ærlige, det vil si personlige indre komme til sin ret» Det vil han minde kirken om i jubelaaret. Straks efter hørte jeg om en samtale mellem en ung prest og et medlem av hans menighet. Den sistnævnte var meget rystet over naturvidenskapens resultater, som hævdet, at jorden maatte være millioner av aar gammel, og han spurte nu presten om hans mening. Da presten senere blev spurt om, hvad svar han ga, sa han: «Jeg maa indrømme, at jeg tutet med de ulve som var ute». Dette er bare et eksempel. Men den er sikkert for meget av dette blandt presterne. De bøier sig for sine omgivelser, istedetfor at være de, der gaar foran. Der er vist ingen der har lettere for at miste rygraden — opgi sig selv i daarlig forstand — end netop presterne.

Og dog skulde de være de, der gaar foran og viser vei gjennem vanskeligheterne.

Johannes Smidt
cand. theol.

TEOLOGISK SNOBBERI.

Man faar kalde mig bornert eller hvad man vil, men jeg er ikke istand til at læse et stykke som Garborgs «Krist og Antikrist» i forrige hefte uten at harmes. Ikke fordi han angrep Hognestads bok. Jeg har ikke læst den, og har ingen opfordring til at ta den i forsvar. Men naar Garborg fortæller, at Luther, ja Paulus, og med ham hele den kristne kirke, har misforstaat Kristus i den grad, at den Kristus de forkynder ikke er andet end selveste Anti-Kristus, da byr det mig for sterkt imot. Jeg orker ikke den kost.

Hvor hadde Luther og Paulus sit kjendskap til Kristus fra? Garborg kan si hvad han vil: de hadde det fra Gud selv. Det vidnesbyrd de har efterlatt sig om sig selv, er ikke til at ta feil av her. Det vidner høit og lydt, at disse mænd har staat for Guds ansigt og kjæmpet med ham i hete dage og lange nætter, og ut fra sin sjæls møte med Gud bragte de frem det som de forkyndte om Gud og hans enbaarne son. Derfor mener jeg, at det de forkyndte har den vegt og den ærværdighet, at det kræver vor respekt. En slegt som er saa fattig paa religiøs inspiration som vi er, og staar saa fjernt fra den levende Gud som vi gjør, og har saa yrende liten erfaring om hvad det vil si at staa for Guds ansigt som vi har, en slik slegt skal være saa god at ha respekt for de religionens heroer der her er tale om. Den er snobbet og overvurderer sin stakkars vesle snusfornuft, som farer avsted slik som Garborg her gjør.

Hvor har vel Garborg *sin* kundskap om Kristus fra?

Jeg har ikke glemt at Garborg har skrevet «Den burtkomne faderen». Han gav der vidnesbyrd om at han kjender ikke saa litet endda til menneskesjælens kjæmpende søken for at finde ind til Gud.

Men saa skrev han «Jesus Messias». Den bok var en stor skuffelse. Man ventet den efter Gud søkende digters

intuitive syn paa Kristus. Det vilde været en fest at faa det, hvor avvikende det end hadde været fra alle gamle dogmer. Men hvad fik vi? Vi fik seminaristen Garborgs flate referat av tyske bøkers snusfornuftige lærdom. Enhver som hadde læst litt tysk teologi, kjendte altsammen saa inderlig vel. Ikke glimt engang hverken av digterisk eller religiøs inspiration. Bare teologisk kjedsommelighet fra først til sidst.

Det samme driver Garborg paa med fremdeles. Nu sidst her i tidsskriftet.

Hvad skal nu det til, at *karikere* den anselmske satisfactionslære som Luther hyldet med hele sin samtid.[1]) Det kunststykke kan enhver snusfornuftig filister gjøre. Men hvad er vundet ved det? Ingensomhelst virkelig forstaaelse. Den som har litt religiøs sans, vil føle at bak denne læres steile og kantede tanker og uttryk gjemte der sig en trang og en tro, som bundet i hjertedypet og kjæmpet for at vinde frem til klarhet. Den teologiske filister med sine snusfornuftige briller paa næsen ser ikke det. Men Hans og Grethe med sin stakkars skyldbetyngede samvittighet ser det, og derfor holder de paa disse underlige steile formler hvad saa Garborg sier; ja, de holder ikke bare paa dem; det merkelige er, at den anselmske teologi, saa umulig som den kan synes, saa har den aarhundreder nedigjennem liketil den dag idag fyldt tusen og atter tusen urolige forsmægtende menneskehjerter med en fred og et baab, som har gjort dem til nye sterke salige mennesker og tonet ut i en lovsang som har git gjenlyd under kirkehvælvingerne.

»At den saa ogsaa kan ha stængt for mangen ærlig sjæl og gjort skade, og at det nu i vor tid blir mere og mere av denne skade, skal medgives. Jeg er ingen discipel av Anselm. Men det vil jeg si, at man her ikke kommer nogen vei med at karikere, slik som Garborg gjør. Vil man faa Anselms teologi avløst av noget bedre, da maa man fromt og ydmyg sænke sig ned i det religiøse alvor som i sin tid skapte denne teologi, og ut fra dette alvor gi et bedre uttryk for den trang

[1]) Naar Garborg ogsaa tillægger Paulus den tar han feil. Man vil vist aldrig bli klar over hvad Paulus egentlig har ment om forsoningen; men at han har ment noget helt andet end det man i almindelighet finder hos ham, anser jeg ialfald for sikkert.

og den tro som laa bak, end de gamle magtet. Saa længe det ikke sker, vil Anselm trods alt vedbli at herske i de religiøse kredser.

Det høres saa liketil og greit det referat Garborg gir av *Jesu* evangelium motsat Paulus's og Luthers: Guds rike er «det sæle tilvære», som jordlivet skal bli naar Guds vilje faar herredømmet paa jorden; vilkaaret for at komme ind i dette tilvære er «stutt og beint» det at gjøre Guds vilje; den *kan* vi gjøre, for Gud er vor far og vi er hans barn d. e. Guds vilje er vor egen sande vilje; vi behøver derfor ikke at være rædde for Gud; vi skal elske faderen og holde hans lov, som han har git til vort bedste, og som kan samles i det ene bud: det I vil at menneskene skal gjøre mot eder, skal I gjøre mot dem.

Ja vist klinger dette likefrem og greit, saalænge en ikke gaar dypere ind i det. Men gjør en det, indfinder der sig nogen spørsmaal, som man nok kan lukke øinene for, men de er der likefuldt, og uroer.

Evangelisterne meddeler ord av Jesus som ikke kommer med i dette Garborgs referat: Menneskesønnen er kommet for at tjene og gi sit liv til løsepenge for mange; ingen tar mit liv fra mig, men jeg sætter det til av mig selv, for at ta det igjen; jeg har magt til begge deler; dette bud fik jeg av min far; mit legeme gives for eder; mit blod, den nye pakts blod, utgydes for mange til syndernes forladelse.

Naturligvis — Garborg gjør som han har lært i den skole han har gaat: han sletter ut det som ikke passer i hans kram, og sier: det er uegte tilsætninger, som andre har forfusket Jesu rene lære med Det skal være saa svært videnskabelig det. Men kan da nogen begripe, hvordan man har kunnet falde paa at blande slike uforstaaelige dunkelheter som de jeg netop refererte, op i Jesu lære som i den form Garborg refererer den er saa endefrem og liketil som at 2 og 2 er 4? Hvad i verden kan ha bragt folk til noget saa urimelig.

Saa kommer et andet spørsmaal: dette endefremme «evangelium» — tilfredsstiller det? Ja, det tilfredsstiller de lykkelige mennesker som finder, at de baade *kan* gjøre og altid *har* gjort mot andre det som de selv *vilde* at andre skal

gjøre mot dem, og som derfor kan takke sin Gud at de ikke er som andre mennesker: røvere, uretfærdige, horkarle, eller som denne tolder. Denne tolder ja — for der var paa Jesu tid og er den dag idag mennesker som ialfald i stilhet for sig selv slaar sig for sit bryst og sier: Gud, vær mig synder naadig, for de ser at de ikke har gjort mot andre det de vilde andre skulde gjort mot dem; de har gjort mot andre som andre har gjort mot dem, kanske endda værre, de har været slemme og onde, for egoismen har tat dem, og det værste er: de ser at egoismen tar dem fremdeles, og de er ikke istand til at holde sig den fra livet; den stanser alle gode tilsprang; den blander ret som det er stygheten ind i hjerte og liv, saa det ikke blir andet end usseldom hele greia.

Naturligvis — de som det gode er saa let for som at 2 og 2 er 4, de kan jo glædelig ringeagte disse stakkarane. Men det var nu ikke det Jesus gjorde.

Nei, sier man; han forkyndte dem faderens tilgivelse; den maa vi ha med; men mere behoves heller ikke; der behøves ingen forsoning.

Det er dog underlig med det: til alle tider og overalt har det vist sig, at hvor skyldbevisstheten er levende, der gaar det ikke i længden med saa uten videre at trøste sig ved at Gud tilgir bare en angrer. Der staar noget iveien: følelsen av at vi er undergit en moralsk verdensorden som gir ethvert menneske at høste som det saar. De staar likesom og kjæmper med hve.andre, de to følelser: jeg maa ha tilgivelse, og jeg maa høste som jeg har saadd. Disse følelser kjæmper med hverandre i folkenes soningsstræv, hele verden over.

Ogsaa Jesus har hat kjendskap til disse følelser. Saasandt evangeliernes Jesu-billede er rigtig — og noget andet har vi ikke — da har han været sig bevisst, at han kjæmpet og led, ja ofret livet for at faa disse kjæmpende følelser i menneskehjertet forlikt. Dette er og blir kristendommens gaadefulde allerhelligste. Den som staar utenfor det, staar utenfor kristendommen selv. Den som med uvorren haand bryter dette allerhelligste ned, han er *Antikrist*.

Thv. Klaveness.

SVAR TIL GARBORG.

I siste heftet av For kirke og kultur kjem Arne Garborg med eit harmfullt aatak paa boki mi «Kristendom og folkeliv». Serleg gjeng det ut yver eit stykke som heiter «Heim til Gud».

Eg skulde ynskja at Garborg vilde hava gjeve seg meir tid til aa sjaa paa kva som verkelig stend i det stykket, fyrr han gav seg til aa skriva motlegg.

For det fyrste stend aarstalet 1902 under yverskrifti. Eg hadde verkeleg ei meining daa eg sette det der. Lesaren skulde sjaa at det stykket var 11 aar gamalt daa boki kom ut. Eg kann endaa upplysa at det stod i For kirke og kultur i si tid.

Sant nok, naar eg tok stykket upp i boki, godkjenner eg innhaldet, men dermed er ikkje sagt at eg vilde hava skrive alt paa same maaten no.

Den gongen hadde professor Harnack gjeve ut si bok um «Das Wesen des Christentums». Det emnet var under ordskifte, og eg prøvde at samla mine tankar um «det kristelege i kristendomen».

Den nyaste boki av Garborg var daa «Den burtkomne faderen». Naar eg segjer um Garborg at han kjem nærare buddhismen enn Bjørnson, og at han er pessimist, so er det slett ikkje meiningi aa gjera han til «fugleskræma», som han segjer, men etter heile samanhengen skal det heller vera lovord.

I «Garborgsheftet» av «Syn og Segn» for 1911 heldt eg fram det same, kor vigtig pessimismen hadde vore for framvoksteren i Garborgs syn, og eg høyrde ikkje at nokon tok det i vond meining, korkje Garborg sjølv eller andre.

«Kyrkjekristendomen» held eg paa, og den lutherske kyrkja er mi aandelege mor som eg elskar. Ho hev ikkje plaaga meg, men gjeve meg det som godt er, og eg meinar

enno at ho til denne tid er den som hev set djupast i dei store kristelege grunnspursmaal.

Men Garborg konstruerar ihop ein luthersk kristendom som eg ikkje hev vedkjent meg. Eg hev skrive: «Broderkjærleiken var den mest synlege nye frukt av kristendomen.» So spør Garborg um eg kann tenkja meg noko meir ulutherskt enn broderkjærleik. Eg hev sagt: «Kristendomen *ser* sorgi og ulukka og tomleiken heilt, heilt til botnar, og veit raad likevel». Men det vender Garborg so til at «Augsburg-trui *gjer* menneskje til berre vrak og skrap og herk».

Garborg finn det ikkje verdt aa frelsa slikt skrap. Hans Messias kann ikkje frelsa andre enn dei som kann frelsa seg sjølv. Men skulde det ikkje vera godt aa ha ein frelser som naadde ein grand lenger? Paulus og Augustin og Luther trudde paa ein slik frelsar, og dei vart daa verkelig noko anna enn vrak og skrap og herk, endaa dei meinte at menneskja ikkje kunde gjera Guds vilje av eigi magt. Paulus kunde ropa glad: Eg magtast alt i Kristus som gjer meg sterk! Er det aa gjera folk til dugløysor?

Lat ein rationalist prøva um han kann laga ein salme so sterk og modig som Luthers: Vaar Gud han er so fast ei borg. Og der heiter det daa i andre verset:

> Med eigi magt me inkje vann,
> det fekk ein usæl ende.

Naar det gjeld eit heilt folk, so er det ikkje med urett sagt at Luther nya upp att det tyske folket. Daa kunde det vel henda at det ikkje var so stor skade i sterk luthersk kristendom her i Norig heller. Den vilde just gjera folket sterkt. Og det trengst no, daa her er so mykje som tyner folket.

Luther vilde hava mykje kristendomskunnskap i folket. Det vil eg og, so me kann faa myndige kristne. Garborg synest faa det so til, at eg vil ha meir dogmatik i skularne. Kvar han hev lese det, veit ikkje eg.

So skal min antikrist vera sjølve Jesus fraa Nasaret, som og vert antikrist for Paulus. Men det godkjenner eg slett ikkje paa nokon maate. Eg finn *ein* Jesus Kristus i det nye testamentet, baade i evangeliebøkerne og hjaa Paulus. Den

Jesus hev «kyrkjekristendomen» halde seg til, og han bøygjer eg meg for, ogso for hans ord i bergpreika.

Men naar Garborg og andre prøver aa faa ein antikristmotstrid millom Jesus og Paulus, so hev han korkje religiøs eller vitskapleg rett i det. Hans Jesus Messias er ein Jesus som han hev uppkonstruera etter eige tykke, ikkje den bibelske Jesus. Det held eg fyre eg hev synt i si tid i den vesle boki «Meiningar um Jesus» (Lutherstiftelsen 1907), og eg skal ikkje koma meir inn paa det her.

Endeleg vert eg skulda for ukjærleg døming, og for den meining at «den lutherske kyrkja hev sanningi aaleine. Men eg maa atter visa til det som eg verkeleg hev skrive.

Um den lutherske kyrkja hev set kristendomen sannast og djupast, er ikkje dermed sagt at ho hev sanningi aaleine. Og skulde det vera ukjærlegt aa segja til andre at eigi magt eller ein sjølvgjord frelsar ikke duger til aa frelsa fraa synd, naar ein sjølv hev røynt det so? Eg hev sagt, at harde røyndi ofte syner baade den leine og den andre at han treng ein sterkare frelsar, og so hev eg vendt den maning til mine evangeliske medkristne: Lat os halda heimedøri opi aat deim! Er det aa fordøma?

At eg ikkje er kjærleg som eg skulde vera, lyt eg medgjeva. Men det skal ikkje kristendomen hava skuldi for. Den kristendomen som skjer up syndesaaret til botnar og finn lækjedomen, det er baade kjærleg og sterk kristendom. Han hev ikkje hjarta til aa leggja plaaster utanpaa saaret medan mannaætti forbløder seg innantil.

Naar Garborg med all sin uvilje mot det «theologiske» likevel segjer at han hev funne mykje godt i boki mi, kann eg ikkje anna enn vera takksam for det.

Peter Hognestad.

LITERATUR.

Valdemar Rørdam: **De sorte Nætter.** G. B. N. F. 1913. 148 sider, kr. 2,50.

Hvorfor er Valdemar Rørdam ikke mere læst hos os end han er?

Han er jo en sanger av Guds naade. Hans rytmer leker og bruser, falder og stiger, synger og skvulper som bølge mot strand. Kraftig og yndig, behersket og dog umiddelbart synger de sig fast i sindet som deilige melodier, der som al egte musik er i stand til at tale alene, uten ord, fremlokke likesom av sig selv netop den stemning hos den lyttende som ordene siden forklarer og underbygger. Denne sjælfulde versekunst staar saa høit over alt det utflytende, melodisk-mekaniske plisk-plask, hvormed vor yngste, moderneste rytmegjøgler aarligaars henrykker publikum herhjemme, at man maa undres over den aandelige makelighet hos dem der altsaa har sansen for musikalske vers, og dog ikke heller gjør sig den lille omvei over Skagerak for at faa fat paa den levende kunst.

Ser man imidlertid bort fra formen og spør efter indholdet, falder det maaske lettere at forstaa at de som ikke alt kjender Rordam, ikke paa forhaand vet den røde traad gjennem han 18—20 aars digtning, fra hans pure ungdoms straalende begyndelse og til nu han staar i sin bedste manddom, — at de nu ikke rigtig vet hvad de skal tro naar de aapner en digtsamling av ham, at de ikke finder noget for *sig*. Her er saa meget som henspiller paa specielle danske forhold — aktuel politik, forsvarssak o. m. m. — sikkert betydningsfuldt og interessant nok, men det er jo ikke det man pleier søke i et digt. Hvor er digtervarmen, — hjertetonen, — den umiddelbare sangersjæl, — det er den man vil føle fremfor alt. Og man føler den nok ogsaa, naar man bare har tid og ro til at føle efter; i stormende brus og

bævende nynn; et menneskes følelser og en digters intuition; hans kunst er aldrig gold og tom, den eier altid den egte undertone som gå den livsret fra første stund. Men hans hjertekraft fremtrær ikke som før samlet om det enkle og almenmenneskelige; den kommer i blink og glimt, den er spredt, den er fordelt paa saa meget. Og maaske staar man i realiteten uviss overfor disse aktuelle saker; man tiltales da ikke av den tanke at skulle overlistes av en digter til at se tingen fra hans synpunkt. Døgnets spørsmaal er som regel prosaiske, og man foretrækker grei tankeutveksling paa prosa, helst uten for megen stemningsbetoning. Og i ethvert fald staar de under omskiftelsens tegn, byr altid paa uro, man kan ikke *hvile ut* i dem — og er det ikke netop hvile ut de fleste av os vil, naar vi i bokernes vrimmel griper efter en digtsamling?

Dette kan jeg tænke mig at mange vil føle der f. ex. møter Rørdam for første gang i «De sorte Nætter». Kjender man ham derimot, — har man faat øre for den deilige, farvegivende dobbelttone, der gaar som grundklangen gjennem «Tre Strenge», «Ved Midsommertid», den fine, renstøpte prosafortælling «Karen Kjeldsen», «Bjorulv», «Luft og Land» og forøvrig gjennem dem alle, — saa lar man sig ikke forvirre av den uro, hvormed han nu flakker gjennem sit lands brændende spørsmaal; da vet man trods alt hvor man har ham, tiltror sig kanske at man har ham tryggere end han i grunden tror han har sig selv. For *sig selv lik* er han i alt, trods alt; der findes ikke slegtskap mellem hans uro og den forsjaskete karakterløshet hos adskillige digterpersonligheter nutildags. En *mand* er Valdemar Rørdam altid; en mand, ikke efter spidsborgeres idealer, men en mand der har lidt og vet hvad smerte er, og som tiltrods for dette er villig til at lide paanyt, naar og hvor det skulde trænges for at verne noget som er ham dyrt og hellig og kjært.

Misforstaat og ensom har Valdemar Rordam været i sin digtning gjennem mange aar. Frit og steilt staaende midt imellem to i sjæl og grund stridende, ja bundfiendtlige retninger; forkjætret og forkastet av dem han igrunden har elsket, tat triumferende til indtægt av dem han i sit dypeste tar avstand fra. Det sidste har ikke smertet ham mindre

end det første. — Vokset op i 80-aarene, paavirket naturligvis av Brandesianismen og bohêmliteraturen, utstyret med en sterk og brusende, samtidig sjelden fin og vaaken natursans *maatte* han bli en av dem, der tok avstand fra borgerlige pyntelighetsidealer, sæds og skiks ydre, ofte hykkelske herredømme over det naturlig menneskelige i al dets friskhet og i al dets saarhet. Og i ungdommelig trodselyst, fyldt av sin sangersjæls og sin personlige livslykkes overdaadige musik skrev han «Gudrun Dyre» i 1903. Denne bok, hvis inderste dype orgeltone er den store, kongelige, den *monogame* kjærlighets seierssang overfor de pjankede smaafølerier som ikke vet hvad de vil, og en knusende, dyptfølt, av høitidelig alvor bævende domsavsigelse over troløsheten og over den kjærlighet som er legeme uten sjæl, — men som rigtignok gløder av «livets røde vin» paa en maatte som maa støte mange, og viser den samme indiskrete tilbøielighet til at drage forhænget bort fra selv det intimeste, som vist næsten al literær kunst pleier at betragte som et umistelig privilegium, — denne bok som forøvrig kun fortælles os, med en litt trættende understrekning av hvad der dog maa være den rene selvfølge, at det ydre vielsesarrangement ikke er det der i dypeste forstand gjør et kjærlighetsforhold sædelig, — denne bok er det som i manges øine har sat et merke ved Valdemar Rørdams navn, git ham øreklippet som bohêmdigteren, den libertinerne tør ta til indtægt, og som kristne mennesker med sædelige idealer har lov til at vende sig bort fra med foragt.

Men jeg har lyst til her at spørre «For kirke og kultur's» læsere: Er det den borgerlige pyntelighet og loyalitet, som er det egentlige, — er det den diskrete bleke usanselighet som gjør et menneske (altsaa ogsaa en digter) til en sædelig personlighet, — eller er det sjælens troskap mot idealet, det ukrænkede og uplettede, og en levende erkjendelses skjærende, dypt alvorlige sorg over alt som er synd mot det? Og jeg spør igjen: Hvor mange av alle verdens digtere o: av de *betydelige*, av dem som har *virkelighetssans*, — er der, som for fuldt alvor har vovet at løfte saa ren en fane?

Jeg mener, at man har gjort Valdemar Rørdam megen uret — baade løsleveriets disciple, som uberettiget har tat

ham til indtægt, og de av de kristne idealer gjennemtrængte, som i ham ikke vil se en beslegtet kraft.

En anden sak er det, at Valdemar Rørdam hittil aldrig har villet optræde som en bekjendende kristen.

Valdemar Rørdam vover ikke at la sin tro bryte igjennem. Han er paa en gang for stolt og for beskeden; for utadvendt og for reflektert. Han bukker ikke under for den specifikt mandlige svakhet, at se saklig og ydre paa det som maa være personlig og indre; dog skaper hans mandige handletrang ham etslags vederlag for uløste indre spørsmaal, etslags dovelse for uroen som ikke vil stilne. Han kjender sine tvil, og han tør ikke se forbi dem — *tør* ikke se bort fra at hans tro ikke holder maal. Og dog har han den store længsel efter troens fred.

Hvem kan f. ex. læse det deilige digt «Til Johannes Jørgensen» som stod ivinter i det norske Studenterforbunds julebok «Deilig er jorden», uten at bli betat av dets bævende egthet! Hvem kan i det hele læse nogen av hans digtsamlinger i sammenhæng — selv der hvor han i aapne, klart valgte ord selv fortæller om sin mangel paa tro — uten at føle, umiddelbart fornemme hjerteslaget av en religiøs overbevisning, en sjæl som drages og drages henimot det store sprang som en kristen altid maa gjøre, ut fra alt trygt og bevislig og velbekjendt, ut paa de usynlige kræfters umaalte dyp, førend han tør vove at si de ubegripelige ord: «Jeg tror!» de som altid et barn sier lettere end en voksen — men en mand som dog ikke kan, ikke tor ville springet — hvorfor? Ja, hvorfor?

«Mig knuger mangen en mægtig Sorg;
sin Lod maa hver Mand friste.
Tungest er mig en fremmed Ve
hvis Navn jeg aldrig vidste.»

(«De sorte Nætter», side 115).

Helga Bekker.

Løchen om Bergson.

Arne Løchen. **Digtning og Videnskap.** Aschehoug & Co. kr. 2,35.

Fagfilosoferne har ingen stor menighet herhjemme, og det er ikke ofte vi hører noget fra deres kreds. Bare en sjelden gang — tilfældigvis bl. a. nu sidste høst — forekommer en rent filosofisk doktorgrad.

Den oplyste almenhet er i regelen ganske blottet for enhver sans for syslen med videnskapernes videnskap. Endog en saa drastisk reklame som den en stridbar forsker utenfor filosofernes laug nylig har foranstaltet til gunst for filosofien, vil neppe bringe nogen forandring i dette forhold.

Og dog vil sikkerlig enhver gjøre den erfaring at læsningen av et skrift med filosofiske utviklinger bringer stor berikelse. Har man først tat fat paa en slik bok, opdager man snart at det ikke er saa kjedelig at knække nøtter. Man glæder sig hvergang man naar ind til kjernen, og man har en tilfredsstillende følelse av at knækkeredskaperne har godt av bruken.

Professor Løchens bok er netop et slikt skrift som man vil ha glæde og gavn av at stifte bekjendskap med. Den kræver vistnok læsernes fulde og intense opmerksomhet, men saa er den ogsaa i bedste forstand fængslende.

De fem avhandlinger boken bestaar av, har alle stor interesse; og velgjørende er det at man ikke staar igjen med en følelse av at man bare har faat en del løsrevne smakebiter. Avhandlingerne grupperer sig godt sammen, saa man finder de forestillinger man i den ene har været inde paa, utdypet og ført videre i den næste.

Det første stykke om «Ibsens moralske grundanskuelse i dens utvikling» staar dog helt alene, avsluttet i sig selv.

De to næste avhandlinger hører nøie sammen. «Det personlige grundlag for livsanskuelser» og «Søren Kirkegaard». Det er heller ikke vanskelig at finde traaden som binder disse to sammen med det næste og sidste par: «Goethe om digterevnen» og «Intuition».

Omtalen av den tilbøielighet som digternes «indtryk» har til at forandres i det ubevisste for senere i fuld klarhet at

dukke frem i bevistheten danner overgangen til bokens sidste og interessanteste avhandling, hvor den meget omtalte «underbevissthet» er første gjenstand for analysen.

I et kort avsnit behandles først den kunstneriske intuition, med adskillige eksempler paa hvordan forestillinger, som kunstneren længe forgjæves har arbeidet med at utforme, pludselig og uten viljesmedvirkning kan springe fuldt utformet frem for hans bevissthet. Tidligere indtryk og arbeide er en forutsætning, i det ubevisste sker en videre omdannelse og utformning.

Dernæst omtaler forfatteren intuitionen i videnskapens tjeneste. Store videnskapsmænd har vidnet om intuitionens betydning, og har opstillet flere arter, Særskilt nævnes fysiologen Claude Bernard's og matematikeren Poincarés utsagn.

Enklest er den rent visuelle intuition hos matematikeren som støtter sit ræsonnement til et geometrisk billede. Men ogsaa uten noget billed kan et problems løsning pludselig fra det ubevisste dukke op for en forsker, kanske efterat han efter møiefuldt bevisst arbeide har lagt spørsmaalet tilside.

Men man maa holde fast at en slik intuition kan feile. de sprang den gjør, maa efterpaa maales skridtvis av den logiske tanke. Kontrol og bevis maa følge, logikken er matematikerens, eksperimentet og logikken naturforskerens kontrolmiddel.

I avhandlingens sidste store avsnit behandler forfatteren en anden opfatning av intuitionen. Der gis en retning som vil stille intuitionen op som motstykke til videnskapelig metode, som nægter at intuitionen følger de kjendte psykologiske love, og som paa intuitionen vil basere en egen metafysik.

Mest bemerkelsesværdig er her Henri Bergson, hvis filosofi fremstilles og gjøres til gjenstand for kritik.

Videnskapen og den saakaldte erfaringsfilosofi evner ikke at gripe den sande virkeligket, hævder Bergson. Intet staar stille, alt skifter, flyter, omformes og blir; men videnskapen kan ikke opnaa det rette syn for denne evige forandring og bevægelse. Videnskapen stanser bevægelsen, opstykker den i stadier og behandler virkeligheten som noget stivnet. Og blir uforstaaende overfor livet.

Denne Bergsons kritik gjælder ikke bare psykologiens magtløshet overfor sjælens strøm, men al videnskap som behandler organisk liv.

Istedet sætter han intuitionen, som vil føre vor erkjendelse til uanede høider. Likesom vor opfatning av os selv er git intuitivt, maa opfatningen av andres sjæleliv ske ved intuition. Likedan overfor alt liv. For at gripe tingenes virkelige væsen maa vi være i deres indre, som vi er i vort eget indre.

Det er altsaa ad en anden vei end den Hegel trak op, Bergson vil komme utover videnskapens snevre tænkning. Han søker ikke som Hegel at opstille en høiere dialektisk metode. Han opgir tanken, intuitionen er veien.

Intuition er instinkt; instinkt er sympati. En dyrearts instinktive «kjendskap til en anden, følger av livets enhet» i sympati.

Intuitionen har hos mennesket været fortrængt av forstanden; men den blusser dog stundom op og gjennemtrænger mørket.

Disse intuitioner maa filosofien ta op, kalde dem tillive, styrke dem. Instinktet maa «bli sig selv bevisst og ved sympatien med alt levende føre os ind i livets egen strøm». En slik filosofi vil løse selve verdensgaaden.

Lochen kalder Bergsons filosofi et digtersyn, og paaviser hvordan han mange ganger motsir sig selv. Og hele hans ræsonnement er i sig selv noget av en stor motsigelse. Netop som han forkaster videnskapens metoder, dens apparater, dens tankebygninger, leverer han det ene lange psykologiske ræsonnement efter det andre. Hvor han taler om biologien og anvender eksempler, er disse eksempler netop resultater av den av ham forkastede videnskap.

Og i det enkelte vil det ogsaa vise sig at de resultater videnskapelig tænkning kan fremvise paa de forskjellige omraader — naturligvis opnaadd ved hjælp ogsaa av den kontrollerte intuition i videnskapens tjeneste — altid er rikere og sikrere end alt hvad den Bergsonske intuition og hans «rensede erfaring» kan formaa. Bergsons «filosofi» er et livssyn og intet andet. «Hvad han gir i sin intuition er et symbolsk billede for hans personlige opfatning av verden».

Dette sidste avsnit er bokens værdifuldeste og mest fængslende stykke. Det gir indblik i et interessant og eiendommelig system, som har vagt adskillig bevægelse i vor tid, og gir tillike en fin og dyp kritik.

*

Sofie Aubert Lindbæk: **Fra det norske selskabs kreds**. H. Aschehoug & Co.s forlag. Kr. 2,85.

Fru Lindbæks bok bestaar væsentlig av utrykte aktstykker, hentet fra de forskjellige ufuldkomne avskrifter av selskabets versprotokol og fra brevsamlinger i bibliotekers og privatfolks eie.

I bokens første del finder vi utdrag av versprotokollen, produkter av Johan Vibe, Zetlitz, Jonas Rein og andre. Aktstykkerne har stor interesse, men kommer naturligvis ikke op mot det som før er trykt, f. eks. næsten alt fra Wessels haand.

Interessant er det at følge anstrengelserne for at holde liv i selskabet efter at glanstiden er forbi. I 1782 dør Johan Vibe, Wessel viser sig omtrent ikke og den ene efter den andre av den kjendte kreds vender hjem til Norge til sine reskektive prestekald. Rein og Zetlitz søker en stund at holde traditionen oppe, men ogsaa de faar sine kald. I 1791 klinger avskedssangene til den sidste av dem, Rein. Og aaret efter bryter selveste Madam Juel op fra Sværtegaden hvor hun følte sig forlatt, og følger presten Bernhoft til Maasø i Finmarken. Hun hilses til avsked av den daværende leder av Det norske selskab — den danske professor Rahbek.

Det gaar saa stadig nedover, om Selskabet end først helt avgaar ved døden i 1813, det norske studentersamfunds stiftelsesaar.

Bokens øvrige dele indeholder breve fra J. N. Brun, Zetlitz, Rein og Lyder Sagen, de sidste tre's næsten alle til Rahbek.

Allerbedst lærer vi i boken Johan Nordahl Brun at kjende, og ham har vi ogsaa mest glæde av at kjende. Det er en festlig bredde i hans breve, humør og kraft over hans stil. Hvad enten han skriver dagbok til sin kone eller

hyrdebrev til sine undergivne geistlige, finder vi det samme joviale kraftsprog.

Størst interesse av alt i samlingen har utvisomt hans løierlige reisedagbok fra 1791 — eller: Journal paa Frue Anna[1]) over en Reise fra Bergen til Kiøbenhavn af Johan Nordahl Brun. Ydmygst fremsendt til mit Rederie, det er Kone, Børn og nærmeste venner, av Forfatteren.

Reisen gjaldt naturligvis et embede, og resultatet fremgaar av følgende nedtegnelse fra hjemreisens første dag:

Nu var min Reise, som Drømmen er, idet man vaagner, og Drømmens Udtolkning er denne: Jeg har reist som en Nar, sat en Deel Pænge til, som skal opspares ved Bøn og Faste, lært at kiende en Deel behagelige Venner, hvis Erindring og Savn vil længe saare mit tossede Hierte, seet en Deel skiønne Situationer, som man har Møye for at glemme mellem 7 skaldede Bierge, slidt Hoftrapper, hørt prinselige Forjættelser, mistet min Brevtaske og talt med hans Exellence Brandt.

Herre! have vi ikke vel reist? og hvad skulde du paa den Galey? Over denne Tekst prædikkede jeg for mig selv Søndagen den 4de, post Trinit.

Fru Lindbæks arbeide er meget fortjenstfuldt. Hendes oplysende bemerkninger og orienteringer er fyldestgjørende. Og personregistret bak i boken meget greit.

Fredrik Wildhagen.

En begyndelse.

„**Samfundets krav**». (Organ for den kristelig-sociale forening i Kristiania; redaktor pastor *H. Riiser*; 12 numre kr. 1.20 pr. aar).

I den kristelig-sociale bevægelse, som nu bryter frem i saa mange land, er der 2 retninger, som ofte gaar over i hverandre, men ofte ogsaa er tydelig særpræget. Det kan hænde, at man slutter sig sammen fra meget forskjellige politiske standpunkter og vil være neutral i politisk henseende; slik som den nystiftede kristelig-sociale forening i Danmark. Men andensteds kan det hænde man slutter sig sammen og

[1]) Skutens navn.

gaar som organisation ind i det socialdemokratiske parti: slik som den kristelig-sociale forening i Kristiania.

Denne forskjel gir forskjellig arbeidsfelt. Det er jo et faktum, man maa regne med, at den organiserte arbeider ser med mistro paa alle «neutrale» bestræbelser. Den i politisk henseende neutrale bevægelse maa derfor væsentlig — selv om man ønsker det anderledes — søke sit arbeidsfelt utenfor arbeidernes rækker. Og det er naturligvis ingen liten opgave at vække de bedre stillede menneskers ansvarsfølelse for det sociale uføre. Men man maa ogsaa være klar over, at det sociale spørsmaal ikke har nogen utsigt til at bli løst ved at man bare appellerer til denne ansvarsfølelse. Det at arbeiderstanden selv vaagnet og selv begyndte at stille krav og stille magt bak kravene, det var det som skapte det sociale spørsmaal. Og arbeidernes fylking kommer til at spille hovedrollen som den positive faktor, naar det gjælder at løse det spørsmaal de selv har stillet.

Den kristelig-sociale bevægelse som vil søke at bli medbestemmende i denne utvikling, har en god basis, naar den politisk har samme grundsyn som arbeiderpartiet. Man kan indvende hvad man vil, tale om sammenblanding av politik og religion — og det maa kanske indrømmes, at der kan være nogen fare for det — men leter man efter et praktisk grundlag, hvor man har utsigt til at gjøre noget positivt, blir det sikkert vanskelig at finde et bedre.

Her i Norge er der en begyndelse med et slikt grundlag, den kristelig sociale forening i Kristiania, og et par nystiftede foreninger forøvrig. Vanskeligheterne er ikke smaa; det er ubrudt land at ta fat paa og heller ikke er det altid let at finde forstaaelse der, hvor man skulde ventet den. Men selv om begyndelsen er beskeden, kan det vokse noget frem av den. Og det har ogsaa de trodd, som startet foreningens organ «Samfundets krav» som nu i over et aar har registrert den kristelig-sociale bevægelse herhjemme og ute og drøftet dens opgaver ut fra sit grundsyn.

Kanske er det fordi jeg deler dette grundsyn, at bladets vel ligger mig paa hjerte; men ogsaa de, som ut fra et andet politisk standpunkt glæder sig over det kristelig-sociale nybrudd, bør her følge med. Og har jeg opnaadd at man

forstaar bladets grundlag, og at man yder ikke bare bladets interesse, men ogsaa bladet selv sin kontingent, er hensigten med disse linjer naadd!

Olaf Devik,
cand. real.

En skjæbne.

Amalie Dietrich, ein Leben erzählt von *Charitas Bischoff.*

Denne bok er en biografi i romanform, og hverken livsskildringen eller romanen har tapt ved denne sammensmeltning.

Charitas Bischoff er Amalie Dietrichs datter; i denne biografi har hun sat sin mor et mindesmærke, som det tyske læsende publikum vil være hende taknemmelig for, men boken vil ogsaa i høi grad interessere enhver, som elsker at stifte bekjendtskap med betydelige mennesker.

Denne Amalie Dietrich var en ung pike uten kundskaper og uten nogen social stilling; men hun hadde en sjelden god og klok mor, og hun hadde en brændende kundskapstrang. Saa træffer hun en ældre mand, en apoteker, som stammet fra en kjendt botanikerslægt, og som dreves ut fra det sikre levebrods slagne landevei for helt at hellige sig for videnskapen. Disse to blir glad i hinanden og tiltrods for at Amalies forældre var bekymret ved datterens valg, maatte de dog gi sit samtykke til dette egteskap, der for datterens vedkommende blev mere av et martyrskap end lykke.

Dietrich var en fanatisk gransker, og han var værre end «Thygesen tyran», for han blev en utro ægtemand og en abnormt ubarmhjertig far for deres eneste barn, den lille Charitas. Men Amalie Dietrich hadde lovet at ofre sit liv for mandens livsgjerning: hun blir den taalmodigste arbeider og den mest begeistrede elev.

Gjennem mandens dygtige ledelse lærte hun at læse i naturens bok, og hun indforlivet sig med et stort hjertes hengivelse i sin mands livsarbeide. Efterhvert erhvervet hun sig et selvstændigt herredømme over arbeidet; hun blev en like flink insekt- og blomstersamler som han; hun mestret at præparere, tilgodegjøre og katalogisere det samlede materiale; og

da hans kræfter begyndte at ta av, saa drog hun tilfods med en vogn og en hund, spændte sig selv for vognen og drog med den, ikke blot omkring i sit hjemland, Sachsen, men hun trængte over Maastricht og Brüssel til Rotterdam, Leiden og Haarlem. Den besværlige reise kastet hende paa sykeleiet, og da hun endelig efter en svær nervefeber vendte hjem, fandt hun huset laast og lukket. Hendes mand hadde tat plads som huslærer hos en greve i Herzogswalde. Da hun reiste efter ham, tok han likegyldig imot hende, og da hun spurte efter sin datter, fortalte han blot, at han syntes, datteren var stor nok til at tjene sit brod. Her hos greven var ikke plads hverken for hans kone eller for hans barn. Da Amalie hørte dette, strøk hun forlovelsesringen av fingeren, skjøv den ind under mandens skrivesaker og forlot ham i taushed.

Det var som om fortvilelsen vilde overmande hende; men hun hadde paa sine vandringer i fjeld og dal ikke bare samlet det haandgripelige materiale; hun hadde samlet livsvisdom og erkjendelse.

I et brev til en kjær bror skrev hun saaledes: «Naar jeg samler i bjergenes skove, ser jeg ofte med forundring, hvorledes mange trær vokser i høiden uten en smule jord; med alle deres rotter klamrer de sig fast til et nøkent fjeldstykke. Jeg ser forundret paa dem og spør: hvad nærer I eder av? man kan ikke se paa eder, at I hungrer efter jord, saa friske og grønne strækker eders toppe sig mot himlen. Ak, min livslod ligner eders; tør og kjærlighedsløs er den jordbund, jeg lever i; men I sier mig, at man tiltrods for det kan trives og grønnes.»

Saa tok hun atter op sit gamle arbeid; alle kjendinger og naboer fraraadet hende det; de lo hende ut, de spottet; men hun holdt fast ved, at dette arbeide var det eneste, som ga hende tilfredsstillelse og atter samlet hun, præparerte, kjørte ut og solgte til museer og apoteker. Nu maatte hun anstrenge sig endnu mere; det gjaldt at kjæmpe saa længe, at hun tilsidst kunde skaffe sit kjære barn det, hun selv hadde savnet: skolegang, kundskaper.

Paa disse vandringer kom hun saa til Hamburg og fik gjennem velyndere adgang til den rike kjøpmand Jodeffroy, som netop i de dage søkte efter en kyndig reisende til at

samle for sit museum. Reisen skulde gaa til Australien og vare i 10 aar. Amalie Dietrich fik høre om dette, skrev efter attester fra en del naturforskere, hun hadde hat forretninger med, og med disse attester fremstillet hun sig for Jodeffroy og blev ansat.

Reisens besværligheter og ensomheten i det fremmede land skræmte hende ikke, men at skilles fra datteren i 10 aar — det kosted sjælekamp; dog mente hun netop for barnets skyld at maatte gjøre det; for da kunde hun skaffe midler til hendes utdannelse. For første gang siden hun giftet sig, vilde hun da bli fri for næringssorgernes tryk, og for første gang vilde hun kunne faa de hjælpemidler, som hun saa ofte hadde maattet savne til sit arbeide.

Femtende mai 1863 gaar hun ombord paa et seilskib, som var 81 dage underveis. Det er vanskelig for os nutidsmennesker at forstaa, hvilket mot der skulde til at foreta en slik tur — og det for en kvinde! — i det Herrens aar 1863.

I ti aar streifet hun igjennem Australien, og for hvert aar som gik, stilledes der større og større fordringer til hendes arbeidsydelse. Samlingerne skulde ikke alene omfatte blomster, mosarter og insekter, men fugle, fiske, pattedyr, tilslut ogsaa redskaper og skeletter av mennesker. Hendes lykke over den tillid, Jodeffroy viste hende, gjorde hende bare mere pligtopfyldende og ivrig i tjenesten. Hun hadde ikke selv følelsen av, at hun spilte nogen helterolle; hun gjorde kun sin pligt, og hun fandt hvile og ro i sin fortrostning til Guds hjælp.

"Da hun efter ti aars forløp landet i Hamborg igjen, blev hun mottat som en anerkjendt naturforsker, og fik senere ansættelse ved det botaniske museum.

Enkelte dyrearter og blomster, som hun var den første til at opdage, bærer hendes navn. Det lønner sig at lære hende nærmere at kjende gjennem datterens bok.

Nico Hambro.

Erik Lie: «**Arne Molviks ungdom**». Gyldendal.

Indledningen i boken er frisk og lovende, den gir forventninger, som boken i sin helhet neppe tilfredsstiller; det er som om forfatterens oprindelige energi gaar træt; vi

skimter mer og mer ut gjennem likesom det nakne rids av skemaet, forfatteren arbeider over og ikke gir sig stunder til at fylde med sammenhæng, sandsynlighet, liv, kunst.

Planen vil, at Arne skal gli ut paa avveie: som middel hertil bruker — rettere: *misbruker* — boken *skolen;* den lager skole' slik man kanske kunde tænke sig en laget ut av fantasier hos en hysterisk gymnasiast, som regnet sig for uretfærdig-stroket til artium; utstyrt med spanskrør-svup og kontor-eksekutioner; hvor gymnastiksalen fortoner sig som et «torturkammer» og Arne «maa tænke paa skydshestene derhjemme som naarsomhelst kunde ha svepesnerten susende over ryggen»; «lærerne er som overnaturlige magter, som ikke værdiger eleven en menneskelig henvendelse og kun betragter dem som luft» og «ingen vilde ænse det, om en faldt død ned», etc. etc.

Skolen er uttømt tilslut som væsentlig formidler av Arne Molviks skjæbne; men bokens krav til læserens lettroenhet blir derfor ikke mindre; nu lever Arne fra han er ca. 15 til han er 20 aar paa egen haand i byen, uten at hans velsituerte forældre, slægt og venner paa nogen mulig maate kan finde ham og gjøre noget for ham; «han synker ned til en av disse lose eksistenser, som helt lever i tilfældigheternes vold» . . «skyllet nedover, stedse videre nedover . . mot samfundets bærme».

Da redder Arne sig ved en heroisk handling: brand i byen, — et barn nær indebrændt — en ukjendt redningsmand: Arne Molvik!

Han er nu 20 aar; og se: to aar, — «to lange aar» — derefter er Arne ved en heldig arv og eget stræv blit velstands-mand derborte i Amerika: vi ser hans brud, den fine, vakre præstedatteren paa bryggen, rede til at fare over.

Anmeldere har anbefalet denne bok til hjemmene, vistnok fra det synspunkt, at den skal tjene som advarsel mot for tidlig at sende barn og unge bort fra hjemmet, til hybelliv i storbyen.

Det vilde sikkert gavnet denne bokens hensigt, om midlerne, den bruker, hadde været mindre overdrevne, mer sandsynlige.

Aagot Ræder.

Johannes Jørgensen: **Goethe-Bogen** (Gyldendal).

Goethe-Bogen» falder i tre dele: Wetzlar, Sesenheim. Weimar. Det er den unge Goethe, der fortæller om Werthers, Fausts, Iphigenies og Tassos digter. Han er skildret som den store fredløse han var, og al den glans, legenden har lagt over hans liv, følger ham ogsaa her.

Goethe-Bogen er en digters verk. Kanske er det derfor, den fængsler mere end mangen betydelig fremstilling fra en videnskapsmands haand. Vi kommer Goethe nærmere end i de store biografier. Her er ikke plads for den ængstelige dvæltelse av detaljen, som saa ofte ellers forstyrrer samværet med ham. Gjennem hans verker og hans breve føres vi ind til det væsentlige ved hans personlighet og hans digteraand. En eiendommelig charme har skildringen faat ved den sterke lokaltone, som følger den. Forfatteren har selv oplevet Goethe, først i Wetzlar, saa i Sesenheim, tilslut i selve Weimar, og han tar os med til de egne, hvor hans helt jublet og led. Fortiden blir ikke længer fortid; begivenheterne har nylig fundet sted, og vi hører øienvidnerne fortælle. Især i kapitlet om Wetzlar har forfatterens kunst en merkelig evne til at levendegjøre det svundnes stemning.

Johannes Jørgensen stanser sin skildring ved Goethes avreise til Italien. Goethe efter 1786 er for ham en anden end den søkende, higende digter, som med grænseløs kjærlighetstrang elsket Charlotte von Stein. Goethes brudd med hende er i Johannes Jørgensens øine skjæbnesvangert som et frafald fra madonna. Den aldrende Goethe staar for ham som de fem sansers Goethe, som har hat valget mellem Gud og jorden og har valgt jorden.

Men hvis Johannes Jørgensen vilde fordype sig i historien om samarbeidet mellem Goethe og Schiller, hvis han vilde leve sig ind i den lyriske fornyelse, som west-östlicher Diwan betegner, og hvis han vilde følge Goethe gjennem Fausts anden del — altsammen like forstaaende opmerksomt som i kapitlerne Wetzlar, Sesenheim, Weimar — kunde han kanske gi os endnu en bok om Goethe.

Fredrik Paasche.

J. J. Jansen og Fr. Petersen.

I januarheftet «For kirke og kultur» har sogneprest Klaveness sin bemerkelsesværdige artikel «Hvad jeg vilde». Efterat han har omtalt professor Fredrik Petersens betydning og indflydelse siger han:

Blandt dem som var sterkest grepet av Petersen, var J. J. Jansen. I hans foredrag «Hvor meget tror vi?» fik Petersens tanker en særlig tilspidset personlig form.»

Da denne fremstilling ikke er saa ganske korrekt, maa jeg faa lov at berigtige den.

Det er korrekt, at Jansens og Petersens tanker ligger i samme plan. De bevæger sig begge om samme centrale spørsmaal; skjønt den som nærmere kjender begge disse mænd og de ting de kjæmpet for og har sat ind, nok ogsaa vil gi mig ret i, at der ikke var saa liten forskjel paa dem og at Jansen igrunden rak længst. Men hvad jeg særlig finder bør fremhæves er dette, at Jansens tanker og synsmaater ikke paa nogen maate er komne som en paavirkning av Petersen. De er hos ham modnet helt uavhængig av Petersen og han har arbeidet med dem, før Petersen kom frem med sine.

At det forholder sig saa, det vet jeg ikke blot fra mit personlige kjendskap til Jansen helt fra hans første prestetid. Men derom foreligger der ogsaa en bestemt uttalelse fra Jansen selv. I forordet til 2det oplag av «Hvor meget tror vi? . siger han: «I disse to smaa skrifter: «Kristendom og videnskab» (1882) og «Hvor meget tror vi?» (1887) er nedlagt en grundtanke, som Gud gjennem mange aars ensom utvikling og indre kamp hadde indskrevet med uutslettelig skrift i min sjæl.» Og i et svar til dr. G. Armauer-Hansen i «Bergens Tidende» skriver Jansen: «Jeg ser, at anmelderen anser mig for elev av professor Fredrik Petersen. Det er jeg ikke, hvor enig jeg end er med ham. Mit standpunkt hadde allerede dannet sig, da Petersen offentliggjorde sit.»

Nu kunde man vel synes, at saken i sig selv ikke har saa stor betydning, at det var nødvendig at foreta denne berigtigelse. Det er jeg dog ikke enig i. Den har betydning, ikke netop for disse to mænds minde; men derimot har det betydning for de grundtanker, de har baaret frem, at se at

de har modnet sig hos to saa betydelige mænd samtidig og aldeles uavhængig av hverandre. Derved faar deres tanker større vegt. Det viser bedre, at de er skud som er vokset frem fra livets egen dypere kilde. Der stod noget andet bak, mere end to menneskers tænkning.

Samtidig faar jeg ogsaa lov til at rette litt paa den anmeldelse av Jansens sidste prækener «Kom til Gud», som staar i samme hefte av «For kirke og kultur». Der staar nemlig: «Enkelte prækener som «Tvivl» og «Miraklet» maa næsten kaldes gjentagelser av andre prækener». Det faktiske forhold er dette: De nævnte to prækener holdt Jansen paa universitetet omtrent i den form og skikkelse som de foreligger i «Kom til Gud». De er begge holdt flere aar for postillen utkom i 1904. Da han utarbeidede prænerne til denne postille, manglet han stenografert præken til 3dje søndag i advent og 16de søndag efter trefoldighet. Til den første søndag tok han saa noget med av «Tvivl» og til den anden noget av «Miraklet» men utarbeidede disse prækener helt fra nyt av. Da saa samlingen av universitetsprækener skulde utgives i ett, fandt han det selvsagt at ogsaa de to prækener «Tvivl» og «Miraklet» blev medtat som de var holdt paa universitetet. De er ikke gjentagelser av ældre prækener.

Eugène Hanssen.

*

Disse «rettelser» forekommer mig høist unødige.

Jeg vet vel, at Jansen tidlig arbeidet med lignende tanker som Petersen. Jeg vet ogsaa at han altid arbeidet selvstændig. Men jeg vet tillike hvilken virkning Petersens bekjendte foredrag øvet paa ham. Det kjender jeg meget bedre til end pastor Hanssen.

Hvad de to prækener angaar, da skal jeg oplyse, at Tvivl» i «Kom til Gud» er optryk av «Tvivl. En prædiken for studenterne af J. Jansen. Kristiania. Aschehoug & Co. 1892.»

Thv. Klaveness.

Eftertryk forbudt.

Kirkekantate

ved

Hundreaarsjubilæet den 17de mai 1914

av

Jonas Dahl.

I.

(Blandet kor).

Løft høit din bølge, folkehav,
og brus Guds pris, som tok og gav.
Ti Han tok skyen av vor pande,
og Han tok brodden av vort bryst,
og Han jog skodden fra vor kyst.
saa solen luer over lande,
Guds frihets sol med liv og lyst.

*

Løft høit din bølge, folkehav,
og brus Guds pris, som tok og gav.
Ti hvad med Gud og ret vi eied,
det gjengav Han os aar for aar,
indtil med alle husmandskaar
Han bort os bitterheten feied
av Norges gamle odelsgaard.

II.

(Baryton).

Gud har skapt en ærlig trang,
som ei nogen haand kan hemme:
Menneskét, i opreist gang,
vil sig selv bestemme.
F r i h e t — er vor ret og rang.

Ogsaa folkets. Ogsaa Norges!
Vi har derpaa gammelt brev.
Harald det i Havsfjord skrev.
Gud lot siden Olav sætte
Kristi kors som segl paa dette:
V i e r f r i — med Gud og rette.
Og Guds segl og grundvold staar.
Staar og stod, hvor mørkt det blev
hundreder av onde aar,
da det knæktes Haralds træ,
da vor frihet sank i knæ.
Vor var skylden, ikke Hans.
Synden var og er et lands
usselhets og avmagts rot.
Skygger over Norge glider,
folkedommens tunge tider.
Herren løfted dog paa fot
og gav landet seir omsider.

Under bøn og under bod,
modnedes i mand og kvinde
dette troens lyse mod,
som kan vove og kan vinde.
Det gjaldt arne, det gjaldt æt,
det gjaldt folkets fødselsret,
det gjaldt mer, det gjaldt vort k a l d.
Kaldet helligst er for ætten,
det er førstefødselsretten.

D e r f o r reiste Han av fald,
bød med kraftens høire haand
os i gjenfødt folkeaand
Norges banner frem at bære,
Norges frie røst at blande,
norrønt alvor, norrønt lynne,
norrøn kraft og norrøn ynde,
i det kor, som alle lande
stemmer i til Herrens ære.

III.

(Damekor).

Fader, Du som skapte os til Dig,
op til Dig vi vore øine hæver;
død det er, om uten Dig vi lever,
liv det er til Dig at løfte sig.

Livets aande over landet send,
livets Gud og folkelivets vækker.
Nu som alle blomster op sig strækker,
Norges folkehjerte opad vend!

Hele landet bruser i sin vaar;
alt i Norge, som har tunge, takker;
give Gud, at like fri og vakker
livets lovsang gjennem kirken gaar.

IV.

(Blandet kor).

Det folk i forfald længe laa,
det tænkte Gud i naade paa
og førte folket trin for trin
i hundre aar til retten sin.
Vi staar med frihet hel og fuld,
det gamle norske arveguld
— vor folkeret og folkerang —
er atter lagt i moders fang.

Hvad aandens stormænd saa i lyn,
som gnistred under busket bryn,
det har vi naat — der er vi nu —
det gaar som ild igjennem hu.
Vi staar med seier uten blod,
vor Gud er stor, vor Gud er god;
med seier utad, seier ind,
for her fik Nordmænd samme sind.

Guds arm vi vil for vore smaa
i hellig undren peke paa,
saa trygt og enig, slægt for slægt,
vi vandrer i Hans varetækt.
Frem Nordmænd, frem i sagas spor,
thi under ligger hellig jord,
og over flyver Norges flag.
Gud signe Norges nye dag!

V.

(Sopransolo).

Norges Gud og Norges Trygger,
hør den bøn, som stille skjælver,
her hvor kirken høit sig hvælver
og hvorhelst der Nordmænd bygger:
Dette land, som fik sin daap
av vort arbeid, fryd og fare,
fortids minder, fremtids haap,
— Herre, du bevare!

VI.

(Slutningskor, hvori menigheten deltar staaende).

(Som: Vreden Din avvend).

Folkenes fader, som til frihet skapte,
Du som fornyed friheten vi tapte,
gav i vort eget rike os at raade
— tak for Din naade.

Retsind og visdom møte lat paa tinge,
frisind igjennem alle aarer klinge,
stivsind, som dele vil vort land i leire,
høisind beseire.

Manddommens ord lat have frit sin gjænge,
fædrelandssindets dype hjertestrenge
dirre derunder med sin modertone,
sønner forsone.

Fædrenes arv at øke giv du kræfter,
høvdinger foran, kristmænd, korsmænd efter,
landet med lov at bygge og at sede,
folket til glæde.

Konge og raad og tillitsmænd paa tinge
lat som en enig fylking folket ringe,
at det i fryd kan fredens frugter bære,
Dit navn til ære.

Norge, som bøier hjem de tusen bauge,
Norge, som tues tæt av fædres hauge,
Norge, som vinker vakkert vore sønner
— løftes paa bønner.

FÆDRELANDSKJÆRLIGHET.

«Hvorfor skal jeg elske Norge?» sier proletaren. Det som *min* tilværelse avhænger av er internationalt, baade min slaveholder, storindustrien, og kapitalen, den livsopholdende blodstrom gjennem dens mæskede krop. Og kapitalen faar vi aldrig væltet av tronen før alle proletarer slaar sig sammen internationalt. En av de ting som mest styrker ham og lammer os, er frygt for krig, et meningsløst og stakaandet stræv for at verge — hvad? Vi har intet at forsvare mot andre land; alt mot vor egen overklasse.»

Hvorfor skal jeg elske Norge? sier somme kristne. Verden ligger i det onde. Haablost. Synd har gjennemsyret ogsaa folkelivet og det offentlige liv. Politikken er fuld av ugudelig ærgjerrighet og tørst efter ros og magt; den nationale begeistring er fuld av daarlig forfængelighet og selvophøielse, av verslighet og gudsforglemmelse. Jeg hører til den utvalgte slegt, det hellige folk;[1]) mit borgersamfund er i himlene. Guds kongerike er mit fædreland, alle Kristi disciples mine brødre.

Naar jeg møter disse to maater at tænke paa, maa jeg, som altid naar det gjælder at se sandt paa tilværelsen, prøve at plante mig med begge fødder i *virkeligheten*. Først maa jeg si til mig selv: *Livet* er den visseste virkelighet og det høieste jordiske gode. Utskjæmt og fornedret er det ofte, men bærer dog med sig Guds allerførste bud til mig: at jeg skal *ville* leve, og ære livet, og bære det videre frem gjennem den veiløse tid og det aldrig før betraadte land. Naar mine idealer tilslores, min livs spændkraft slappes og haabets lampe brænder lavt i mig, staar denne virkelighet allikevel urokket, at jeg elsker min hustru og mine barn og elskes av dem. Et normalt, det vil si lykkelig hjem, er det sikreste og stadig virksomme bevis paa at der er mening i tilværelsen; uten hjem er det ondt at leve:

[1]) Det tredje folk, tertium genus, sa de første kristne om sig selv, i motsætning til jøder og hedninger.

förbi for molnet utan skygd
till vindens tidsfördrif.
och utan vän ock fosterbygd
hvad är et menskolif.

(Runeberg).

Men mit hjem knytter mig paa to maater til det større samfund. For det første til fortid og efterslegt. Til fædrene, hvis arbeide og lidelse vi bygger paa, og hvis synd vi er med at bære, til efterslegten, hvis liv vi underbygger og som vi skylder at gi i arv den størst mulige godhet og renhet og det bedste milieu av institutioner, folkesed og tankegang.

Dernæst knytter hjemmet mig sammen med de samtidige, med andre slegter, min hustrus, mine søskendes, egtefællers, mine svigerbarns. Hjemmet gjør mig fra tater til fastboende, forandret i folkeskik og livsordninger, omgjærdet av love og institutioner, kort sagt, det gjør mig til borger av et folk. For mig, som er viss paa at Gud er den høieste virkelighet, blir hjem og borgersamfund den næsthøieste.

Dette synes mig at være den første, dype kilde til fædrelandskjærlighet. Hverken proletaren eller den ensidig individualistiske kristne kan negte den uten at sætte foten paa noget av det skjæreste og reneste i sit eget liv.

Ved siden av kjærlighen til livet er *glæden over arbeidets resultater* den anden hovedkilde til fædrelandskjærlighet. Det er menneskelig, og sikkert en ting som vi ligner skaperen i, at vi glæder os over det vi — efter fattig leilighet — har skapt. Derfor elsker bonden sin gaard, haandverkeren sit arbeide, kunstneren og forfatteren sine verker, læreren sine elever. Og ogsaa her utvider kredsen sig; bonden glæder sig ikke bare i sit, men ogsaa i sine fædres arbeide paa gaarden og ønsker at se den i sin søns haand,

«bygd og bøtt som bonden vil;»

det viser sig at folkekarakteren, dette barn av historie og geografi, sætter et fællespræg paa hele folkets arbeide, paa jorddyrkning og husbygning, haandverk og dekoration, kunst og literatur, og dette fællespræg, trods al paavirkning utenfra og værdiutbytning med andre, særlig med nærbeslegtede nationer, har et seigt liv og stor evne til selvfornyelse. Nu har jo folkekarakteren ogsaa sine særlige *feil;* de kan smerte os

som det smerter et barn at se forældrenes feil; men det kan aldrig ophæve det slegtskap som vi kjender mellem os og hele folket. Disse feil sætter ogsaa sine merker paa alt det vi kalder vor nationale eiendom, og vi faar i mange ting finde os i at kaldes «det sämre folket»; men det kan ikke mindske vor kjærlighet; tvertimot gjør det os opfindsomme til at

«byggje og bøte med bot som duger», og
«vor moders brøst selv hylle til;»

vel er hun fattig og har mange lyter, «men hun er nu allikevel vor».

Denne kjærlighet til det vi selv har frembragt pleier proletaren at fralægge sig. Han sier, som sandt er, at han arbeider aldrig i sit eget, ikke engang for en anden *person;* han træller for en upersonlig kapital, som kanske ovenikjøpet er utenlandsk. Og heri ligger sikkert en virkelig fare for proletarens fædrelandskjærlighet. Derfor er det en national sak av første rang at prøve at ordne os slik at industriarbeiderne saavidt mulig faar andel i bedriften, saa de, om ikke som individer saa dog i samlag, maa faa interesse i den og kjende den som sin egen.

Ved siden av disse to ting, kjærlighet til hjemmet og til arbeidet, maa vi nævne kjærligheten til landets *natur* som en bestanddel i fædrelandskjærligheten. Den er langt fra at være en luksusgjenstand for overklassen eller bare et motiv for digtere og kunstnere. Den som har færdes meget i fremmede land vet at dype, uforklarlige baand binder vor sjæl til barndommens egn, selv om det bare er en graa gate, endsi• naar det er en natur saa fyldt av skjønhet og majestæt som vor. «Det er vor sjæl en frydfuldt trang at gjæste Norges dale.»

Hvad tænksomt, sværmersk øie fik
den tjernets blanke vove!
Hvad ord den susende musik
i aasens dybe skove!
Den mand er ei i Norge fød,
hvem den ei gjør om hjertet blød;
det var hans vuggesang der lød
ifra de dybe skove.

(Wergeland).

*

Næst efter fædrelandskjærlighetens *kilder* vil jeg si et ord om dens *utslag*. Jeg nævner først et saa prosaisk ord som *patriotisk tjenstagtighet*. Jeg synes det gjør ondt og vækker mismod at høre den almindelige klage over skatternes tyngde og alt besværet ved offentlige hverv. Naturligvis er ikke alt som det skal være, hverken med fordelingen eller utnyttelsen av disse byrder; naar blir i det hele alt som det skal være! Men i det store og hele er det dog et umaatelig gode at leve i et folkestyrt land, hvor borgernes ydelser gives og utnyttes under offentlig kontrol. Naar egte kristenkjærlighet tilbydes hvert menneske, naar den unge slegt faar undervisning, naar de fattige berges, de syke pleies, de ulykkelige hjælpes, samfærdsel lettes, naturkræfter tages i tjeneste, saa sker det jo for størstedelen netop ved alle «de bækker smaa» som er vore skatter og vore ulønnede borgerhverv; gjennem dem faar vi alle, uten at behøve at bryste os av det, leilighet til at gi tiende av alt det vi tjener, til vore brødres bedste. Gid vi kunde løfte os, mere end vi gjør, til dette høiere syn paa vort slit! Gid vi kunde se Gud i fædrelandets historie og institutioner!

Men dernæst: Trods al vor kultur gaar vor historie fremdeles sin gang gjennem et røverland. Der er bare den forskjel fra stammefeidernes og røverbaronernes dager at ogsaa røveriet har organisert sig i vældige, verdensrystende truster, og istedenfor enkelte ulykkelige i røverborgenes kjeldere og røverstammernes slaveri, er det nu nationer som bindes og knebles med overmandens knæ paa brystet, og himmelhvælvet over os er, ved al den aandelige kommunikation, blit et vældig whispering gallery for finners, armenieres, negres og indianeres støn. Dette er den brutale virkelighet.

Vi kristne sætter selvfølgelig vort fadervor mot den, og gid vi gjorde det med større trosenergi og planmæssighet! Men «bed og arbeid!» er vort løsen, og Gud hjælper den som hjælper sig selv, roper historien til os. Derfor er fædrelandskjærlighetens høitidsdag efter alle dens arbeidshverdage, den da vi gir livet for landet. Hvad er det for nogen virkelighetsfjerne mennesker som snakker om at man ikke kan skille mellem forsvarskrig og angrepskrig! Mellem at værge sig mot røvere og selv gaa paa rov! I de smaa nationer ialfald

maa da hvert barn kunne se forskjellen. Og i de store — ja la dem svare for sig! *Vor* vei ligger ialfald klar foran os. Heller dø end opgi landets frihet:

> Og skulde nogen vel med magt
> faa fædrelandet underlagt?
> Hvert liv min fader jo har sagt,
> er til dets frelse viet.

Ti døden er ikke den største ulykke, hverken for vore angripere eller for os. Skal det vidunderlige engang ske, at de mægtige nationer som nu staar væbnet til tænderne mot hverandre, blir enige om at lægge vaabnene fra sig — hvad jo alle kristne enstemmig maa bønfalde Gud om — saa er det jo *dem* som maa begynde, det nytter saavisst ikke at lammet begynder at nedlægge forsvaret, saalænge ikke ulven tænker paa det. Hvad vi gjør fra eller til, har i saa maate intet at si uten til vor egen nationale redning eller undergang. Men for dem har det noget at si; ti Gud hjælper den som hjælper sig selv. Er det sandt at livet er vigtigere end maten og legemet end klærne, saa er det klart at vi ved nøisomhet og sparesans og kropslig øvelse i fredens tid maa skaffe os det forsvar og den krigsberedthet, som vor skjæbne vil avhænge av om det bryter løs. Kanske vor største fare her netop er den for vor karakter saa nærliggende, men i vor tids krigsforsel saa skjæbnesvangre, at la fiolen sørge til faren staar for døren og stole paa vor evne til da at ta et skippertak; desværre er det vel sandsynlig at det da er for sent. Bøn for os selv og for de store nationer vi desværre maa frygte, arbeide av al vor evne for at bygge og verge landet, og et ærlig samhold med Sverige til halvøens forsvar, det synes mig at være hvad vor far, historiens Gud, alvorlig lægger os paa hjerte gjennem vor hittidige historie og Europas tilstand idag.

Johs. Johnson.

GLEM IKKE FREDEN!

Vi har levet i en stor tid. Ofte har vi sagt det ved tanken paa den utvikling vi har været vidne til paa saa mange omraader. Dampen og elektriciteten har gjort underverker og forandret levevilkaarene. Vi staar i Nordnorge og taler med Kristiania. Ved den traadløse optar man paa Spitsbergen telegrammer fra Paris. Av vandet i Glommen faar man lys og varme i Kristiania. Naturvidenskapen har revolutioneret vor tænkning, og den historiske forskning har bragt gamle kulturfolk til at staa op fra de døde. Vort eget lands utvikling i de sidste 30 aar — behøver vi at gaa i detaljer for at paavise at den har været rik? Jo, vi har levet i en stor tid! Og dog, vi kan nu fristes til at si: Det er en ond tid vi lever i. Aldrig har rustningsgalskapen raset som nu. Til tænderne er nationerne rustet, og endda har alle en følelse av at de ikke har rustet nok. Rusland f. eks., der gjør saa saare litet for at gi det stakkars folk en smule oplysning, ofrer milliarder paa sit forvar. Vel at merke paa sit forsvar. Alle vil forsvare sig. Ingen tænker paa angrep. Hvem vil angripe Rusland? Det er visst ingen som tænker paa det. Er det nogen som kunde lette litt paa de militære byrder, maatte det være Rusland. Tænker da Rusland paa at angripe nogen? Ja, Gud vet det. Kanske er ogsaa det blot grepet ut av tidens nervøse frygt. Den skandinaviske halvø ser ialfald en trussel i den østlige nabos rustninger, og saa har feberen ogsaa grepet os. Vi maa ruste os for at forsvare os mot Rusland eller for at værge vor nøitralitet. For en dom over tiden der ligger heri! Vi har jo ikke gjort nogen noget ondt. Det er vel ingen enten indenfor eller utenfor landets grænser der kan si noget slikt. Vi vil ogsaa i vor hjelpeløshet vogte os for at utæske nogen. Det bør være forstaaelig for alle. Men vi er nødt til at tro at andre stater kan optræde som rene røvere. Hvor langt er vi naadd

siden 1814, da Europas stormagter sammensvor sig mot os? Hvor langt er vi naadd siden Assurs dage? Sandelig, menneskeslegten synes at snegle sig fremad. Der er utrettet vidundere i videnskap og kunst, i opfindelser og teknisk snille. Men menneskeaanden selv, der ved rastløst arbeide har frembragt alle disse vidundere, den synes til alle tider at være den samme. Drivkraften i Assurs utenrikspolitik var magtsyke og egoisme. Magtsyke og egoisme er fremdeles drivkraften i alle staters utenrikspolitik, undtagen i Norges, for «me magtar saa litet». Det var synd at Island gik fra os i 1814. Vi burde ha hat en mindre stat i forening med os forat vi kunde ha lært os selv at kjende. Der er ting i vort indre styre som synes at tyde paa at magtsyken ikke ganske har forlatt os.

Som nu imidlertid forholdene engang er, kan der i vore rustninger ikke ligge andet end tanken paa forsvar; men frygten for Rusland er hos endel saa stor at de kræver at vi skal ofre dobbelt saa meget paa vort forsvar som vi gjør. Vi faar se at sunde os litt her. Er faren overhængende? La os tænke os at vi er russen. Hvad vil vi tænke naar vi staar med et europakart for os? Det er dog uforskammet av disse nordmænd, vilde vi tænke, at de skal ligge der i veien for os. Saa lar vi nogen engelskmænd besætte os, og saa tænker vi: Det er en Guds lykke at Norge ligger der det ligger. Det samme vil en franskmand tænke, og en tysker. Et angrep av Rusland paa Norge er et angrep paa Vesteuropa. Det gjør vor stilling sterk og bør gyde koldt vand i blodet paa alle dem som er altfor febrilske. I en eventuel kamp mellem Rusland og Vesteuropa faar vi ta vor tørn i rimelig forhold til landets evne. Det skylder vi os selv og det er alt hvad man med rette kan og vil kræve av os. Noget tungt lod kan vi ikke lægge i vegtskaalen. Vi skal altsaa ikke glemme nu at vi — slik som stillingen er — har den pligt at yde vor kontingent til Vesteuropas forsvar. Men saa skal vi heller ikke glemme at vi har en anden pligt, der er enda vigtigere: At arbeide for fredssakens fremme. Kan vi yde en kontingent til forsvaret, saa kan vi vel ogsaa yde en kontingent til fredens fremme. Vi maa kunne tro det uten at behøve at overvurdere os selv.

For tiden ligger fredssaken sorgelig nede. Det er i den henseende en ond tid vi lever i.

Om der burde oparbeides en fredsbegeistring, likesaa intens som den forsvarsbegeistring vi nu er vidne til, det maatte kunne ha noget at si. Noget i den retning ser vi imidlertid intet til, uten maaske hos de norske socialister. Vi skal ikke være altfor snare til at bryte staven over denne bevægelse, selv om vi i visse henseender kan mislike den; ti er der nogen der i vore tider kan oparbeide en verdensopinion for freden, saa er det socialisterne. De er verdensborgere, og det er klart at det maa vi bli om vi skal kunne gjøre os noget haap om fred mellem folkene. Men det er et par ting socialisterne maa rette paa for deres arbeide for freden kan bli frugtbringende. De vil i sin inderste grund ikke selv fred, tror derfor ikke paa den, og de ser paa feilagtig vis fædrelandssind og verdensborgerskap som motsætninger. I sin agitation har de ikke befridd sig fra krigsmoralens nedbrytende kræfter. Det synes at være klart at skal det bli fred mellem nationerne, maa disse ville retfærdighet og ha tro paa at den lettere kan vindes ved internationale domstole end ved kanoner. Nu tør det nok sies at socialisterne vil retfærdighet; men saa maa de ogsaa ha tro paa at de lettere vil naa den ved fredelig avgjørelse end ved kamp. Det tror de ikke. En voldgiftslov har de ingen tillid til, og for at hindre vedtagelsen av en saadan ruster de sig til kamp mot samfundet. De vil falde tilbake paa magten, aldeles som statene vil det i sin utenrikspolitik. Kanske kan de i en snarvending vinde mere ved en streik end ved voldgift — skjønt det tør være tvilsomt nok — men i længden vil de opnaa mest ved fredelige avgjørelser. Derved vil de i stedse stigende grad vinde samfundet for sine krav. Skal vi kunne vente noget av socialisternes arbeide for fred, maa der helt igjennem komme en fredelig aand ind i deres arbeide. Var socialisterne i bund og grund et fredens folk, vilde ingen som de kunne arbeide for verdensfreden, fordi de er verdensborgere. Men der klæber den feil ved deres verdensborgerskap at det sættes som motsætning til nationalsind. Det er forstaaelig, ti der er meget i patriotismen som maa væk. Man har kun øie for sit eget, ikke for andres. Socialisterne har

et klart syn for dette. Derimot mangler de syn for at der i nationalfølelsen er noget som maa bevares, noget vi ikke kan gi slip paa uten at lide aandelig skade. Nationalfølelsen er i sit væsen en utvidet hjemmekjærlighet. Nu kan vel manges kjærlighet til hjemmet ytre sig i likegyldighet eller endog fiendskap mot andre hjem. Om man forsaa sig saaledes paa dette forhold at man brøt staven over al kjærlighet til hjemmet, vilde man lide stort aandelig tap. Det er en klar sak. Kjærligheten til eget hjem skulde dog gjøre andres hjem hellig for os. Saaledes ogsaa med nationalfølelsen. Vi maa bli saa glade i vort eget land at vi ikke vil gjøre andre fortræd. Andres nationalfølelse maa staa for os som noget der er likesaa hellig og ukrænkelig som vor egen. Først derved blir man ret verdensborger. Fædrelandssind og verdensborgerskap er ikke motsætninger, men maa gaa sammen. Først da faar begge sin sandhet, først da kan der bli grundlag for verdensfreden. Skulde ikke et saadant fædrelandssind være et ædelt maal at arbeide for?

Endnu er egoismen det drivende i utenrikspolitikken, endnu vil den statsmand der opnaar fordele for sit eget land ved at skade andre, kunne gjøre regning paa at høste beundring. Der har vi krigsmoralen i dens nøkenhet. Saa har da ogsaa krigshelten, der har kunnet kue andre nationer, hittindtil staat blandt menneskehetens største. Dette har sin rot i den egoistiske nationalaand, og det virker tilbake og forgifter nationalaanden.

Vi er vant ved at se paa et nederlag i krig som en stor ulykke; men en seier er kanske en endda større folkeulykke.

Vi har et maleri der har foreviget det øieblik, da Wilhelm I. utropes til tysk keiser. Bismark er midtfiguren. Han staar der i al sin brutale kraft som legemliggjørelsen av tysk nationalaand. Tyskerne ser det selvfølgelig med svulmende hjerte og brutaliseres. Har ikke tyskerne magten og dermed retten? Kan han ikke kue polakkerne og danskerne? Det er jo bare én nation i verden der staar under Guds særlige beskyttelse! Saa steg da ogsaa takken op til Gud fra slagmarkerne ved Sadowa og Sedan. Tusener av franskmænds hjerter blødte paa Sedandagen, men hvad kom det tysken ved? Tyskerne feirer de store mindedage, og det falder dem ikke

ind at en skal gjøre det mot andre, som en vil at andre skal gjøre mot sig.`

Seier i krig brutaliserer; det brutaliserer gjennem aarhundreder. Endnu føler vi eftervirkningerne av de gamle nordmænds vikingefærder.

Enhver skal elske sit eget land og ville dets vel, men ikke paa andre landes bekostning. Nu ser de store lande det som en hovedopgave at vinde magt utad. Deri søker de sin hæder, som om det land var lykkeligst der hadde de fleste kanoner, de største hære, de fleste og største krigsskib! Dette maa forandres. Krigsmoralen maa utryddes. Før det sker blir der gjort for litet for landets indre lykke.

Forsvarsbegeistringen har grepet om sig, og dette indeholder sine farer. Man kommer bort fra fredstankerne ved det. Man kan si saa meget man vil, at den som vil fred maa ruste sig til krig; under rustningerne nærmer man sig ikke freden. Man kan bare lægge merke til den ene ting: Naar der nu tales saa meget om at tiden er kritisk, hvorav slutter man saa det? Jo, det slutter man av de store rustninger. Der siges: Hvis vi vil ha fred, maa vi ruste os, og man ruster sig. Saa siger man: Der rustes saa sterkt overalt. Tiden er kritisk. Saaledes gaar man ustanselig i ring. Der siges endog liketil: Rustningene tynger nu saaledes paa folkene at det ikke kan vedbli at gaa slik. Der maa komme en utladning. Er der noget sandt i dette, saa viser det jo netop at de svære rustninger er fredens farligste fiende.

Desuten: Under rustningsfeberen arbeider krigsmoralen sig frem. I et blad her nord stod der i en forsvarssang nylig at læse: Men trækker det op i øst eller vest, og truer din ret og din ære, din ungdom skal gaa som til dans og til fest, og møte de truende hære. Slikt forraaer sindene. At si at de unge skal dra i krig som til dans og til fest er letsindig tale, og det viser hvilken fare forsvarsbegeistringen kan medføre. Har det kanske været nødvendig at vise Storting og regjering at folket vil forsvare sig, saa la os nu tro at statsmagterne med alvor og under ansvar vil ta det løft som tiden kræver, og la det være slut med staaket.

Kommer der en verdenskrig, for en elendighet! Skulde

ikke alle som røst har rope ut: Stans galskapen! For Guds, den almægtiges skyld, stans! I har intet at vinde ved en krig. I gjør ingen lykkelig ved det, ikke én; men I gjør tusener og atter tusener ulykkelige. Stans krigsrummelen i avisene! Dersom krigen kommer, da er det I redaktører, I journalister, som bærer den største skyld. I er sat der til folkenes velsignelse; vogt eder, at I ikke blir til forbandelse!

Krigen er en alvorlig ting. Det er ikke til dans og fest man fører de unge, men det er til slagmarken og det er til uendelig sjæleangst.

Der er i den hellige skrift tegnet et billede av Guds rike paa jorden. Det skal være et retfærdighetens og fredens rike, og efter det billede skal staterne dannes. Den som beder: «komme dit rike, ske din vilje, som i himlen saa og paa jorden», har det til opgave at arbeide for retfærdighet og fred, og den som ikke ber har det ogsaa til opgave; ti det kommer som et krav fra sjælens inderste.

Skjønt tiderne er onde, maa vi dog vel ha grund til at tro at fredssaken igjen vil vinde fremgang, og jeg skal ikke negte at jeg sætter det største haap til socialisterne. Naar tankerne klarnes, vil det vise sig at vi her har den rette vei for os. Men det maa indsees at dette ikke kan begynde enkeltvis eller med et enkelt land. Et internationalt arbeide maa her sættes i gang verden over. Man maa faa en international overenskomst, hvorefter alle landes socialister enes om ikke at ville dra i krig mot et andet land, det være sig til forsvars- eller angrepskrig.

Vi skulde ogsaa ha ret til at vente at der blev gjort noget fra et andet hold, fra prestene. I aar er og vil forsvarssaken bli lagt paa hjerte fra landets fleste prækestole. Jeg skal ikke si noget om det. Men sæt at presterne blev enige om at tale fredens sak paa en bestemt søndag over hele landet! eller om det kunde ske over hele verden! Jeg vilde gjerne anbefale denne sak til presteforeningen og si til den: Ta den sak op for vort eget lands vedkommende! søk at faa Skandinavien med! søk at faa verden med! Saa vidt jeg kan se, er retfærdighet og fred de to største saker Gud vil ha ha fremmet paa jorden.

Lødingen, 4de april 1914.

G. O. Kløvstad.

TIL KIRKENS OG KIRKEGANGENS TEORI.

Ved *Kristen Andersen,* Kristianssand S.

I.

Det er en følelse av ubegrænset taknemmelighet der har fyldt mig under mit forsøk paa at finde en form for nedenstaaende tanker. — En ubegrænset taknemmelighet mot den kirkeavdeling, den norske landskirke. der aandelig har baaret mit liv fra søndag til søndag, like fra barnedagene til nu. Og en ubegrænset tak til den hele hellige, store almindelige kirke, hvis aands susen jeg saa mangen gang har følt fylde det kirkehus, hvor jeg har mit aandelige hjem her paa jorden Fjernt borte fra kom den denne susen skapt av aarhundreders liv med Kristus like fra hine dager i Jerusalem og Galilæa til den tid, der ligger like foran os. Og den fyldte det hele rum en liten stund og svandt saa bort igjen, langt ind i de evige riker, hvor Jesus Kristus nu er med sine og vore venner. *Een* hellig almindelig kirke!

Men fordi kirken og min kirkegang for mig er saa uendelig værdifuld, derfor fylder det mig med oprigtig smerte at føle den stadig tiltagende kulde overfor kirken fra kristne menneskers side. «Kirkelighet» er paa vei til at bli et kristelig skjældsord. Og fordi jeg tror at kirkens idé er git os av Jesus Kristus selv, at *kirken er en primær kristelig forestilling*, derfor er det mig i høi grad om at gjøre ut fra mine forutsætninger at arbeide paa denne Kristustankes forherligelse blandt os.

Intet har næsten virket pinligere paa mig i denne forbindelse end den diskussion, der i det siste aar har været ført om «de tomme kirker.» De botemidler der herunder har været anført viser for den allerstørste del en dyp mangel paa hvad jeg forstaar ved kirkelig grepethet, kirkelig inderlighet. Jeg kommer senere tilbake til disse botemidler. Her vil jeg kun gjøre en rent principiel bemerkning overfor dette kirke-

tomhetens spørsmaal. Efter mit syn gjælder det her ikke at opnaa noget *kvantitativt* (fyldte kirker) — men en *kvalitets*forandring. Vi kristne mennesker maa efter mit syn lære at gaa i kirke paa grundlag av et andet hvorfor end hittil, hvis vi skal kunne ha haab om, at vore barn ikke skal gaa kirkens dør forbi, naar de skal opta livet og dets valg. At søke at paavise dette hvorfor er hensigten med denne fremstilling. Og skulde jeg derved naa frem til noget kristent menneskes væsen, saa er det min bon til dette kristenmenneske overfor dette som overfor hvad jeg har skrevet om nadverden ikke at læse det i pasivitet men at omsætte det i handling. Jeg føler det som en hellig pligt altid paany at si det til mine medkristne, om det dog maatte gjøre nogen virkning: *Tilbake til den hellige nadverd!* Det er det eneste som kan redde os fra at bli det taapeligste av alt menneskelig, fra at bli *kristne filosofer*. Ti at vende tilbake fra den lutherske kirkes prækendyrkelse til den hellige nadverd, det er at vende tilbake til Kristus i sin enkelthet, til Kristus befriet fra filosofi.

Hvorfor vi gaar i kirke hænger paa det allernærmeste sammen med hvad vi overhodet forstaar ved kirke og kirkegang, med kirkens begrepsmæssige indhold, saaledes som det fortoner sig for os. Et forsøk paa at maa til en vis klarhet i denne henseende maa derfor ligge til grund for et forsøk paa at ændre kirkegangens motivering.

I den almindelige bevissthet er kirken litt efter litt blit et ubestemt samlebegrep, hvorunder man indbefatter en hel del kristelige ting. Med dette ord mener man snart det ene og snart det andet, snart et hus og snart et samfund, snart en med en viss foragt anskuet blanding av klinte og hvete, snart en gjennem farisæerismens sold finsigtet og usynlig ansamling av «troende» hvete. Men et ord der brukes paa den maate blir intet kjært ord om et kjært indhold. Se, dette er nu det første jeg i denne forbindelse hadde at si: der er overfor kirkebegrepet en trang til begrænsning netop saaledes, at kirken igjen kan bli et kjært ord for et kjært og virkelig indhold. Noget av den virkelighet som føles i salmen:

> Kirken den er et gammelt hus,
> staar om end taarnene falde.

Noget av den kjærlighet som lyder gjennem en anden salme av den mand [1]) som klarest i et helt aarhundrede har følt hvad kirken var:

Kirken er som himmerige,
Meget kan den lignes ved,
Skjønt paa jord den ei har lige
Som Guds naade og Guds fred.

Mest dog lig en barnemoder,
Herren kalder den sin brud,
Ved dens melk opvokse poder
Som ved bække pileskud.

Kirkens favn og derfor kaldes
Rettelig et moderskjød,
Naar der sørges, naar der faldes,
Altid der er hvilen sød.

Hvor langt vor tids kristenhet er fra den aand, der skjælver i disse salmer, som den synger med sin mund! Hvor uendelig tragisk at den diskuterer spørsmaalet om at fylde de tomme kirker og saa har den *aandelig talt* ingen kirke, ikke engang en tom.

For nu at naa frem til en saadan begrænsning, tror jeg det vil være rettest at gaa den gjængse bruk av begrepet kirke (resp. kirkegang) efter og herunder søke at paavise først hvad kirken ikke er, dernæst hvad den er. *Ikke er* og *er* set i forhold til den Kristustanke der ligger til grund for hvad man senere har kaldt kirke. Jeg gaar foreløbig ut fra, at den Kristustanke kan paavises, i motsat fald vilde kirken kun være et sekundært kristelig utviklingsprodukt uten væsentlig sammenhæng med det egentlige kristelige.

Der har vel hos alle folkeslag utviklet sig en tilbøielighet til at ære og søke forbindelse med guddommen (resp. guddommene) gjennem kultiske handlinger. Der har utviklet sig en *mot Gud* rettet rituel gudstjeneste. Sin høieste form naadde denne rituelle gudsdyrkelse hos jøderne, idet den blev rettet mot *den ene Gud, Jahve*, og blev forbundet med forestillinger om Jahve av et ophøiet indhold. Den levitiske tempeltjeneste viste sig at være av et saa fuldlødig religiøst indhold, at den endog

[1]) Grundtvig.

kunde tjene Jesus Kristus som et led i hans liv med Gud Faderen.

Nu maa det efter mit syn først og fremst klart hævdes, at kirken og dens saakaldte gudstjeneste (kirkegang, altergang o. s. v.) ikke er en fortsættelse av denne før-kristelige trang til kultisk gudstjeneste rettet mot Gud Faderen. Den gudsforestilling, der med Fadernavnets indhold er skapt av Jesus Kristus utelukker, jo mere dens indhold utfoldes, enhver kultisk dyrkelse av Gud. Det er dette Jesus har git et kategorisk uttryk for i sine ord til samaritanerinden: «Kvinde, den time kommer, da I hverken skal tilbe Faderen paa dette bjerg eller i Jerusalem; den time kommer og er nu, da de sande tilbedere skal tilbe Faderen i aand og sandhet; ti det er saadan tilbedelse Faderen vil ha: Gud er aand, og de som tilber ham bør tilbe i aand og sandhet.»

Det varte meget længe før Jesu diciple og efterfølgere forstod dette ord. Den katolske kirke er jo vedblivende intet andet end et nyt Garizim og Jerusalem. Den protestantiske kirke har derimot i princípet tilegnet sig ordets indhold, men har til gjengjæld mistet enhver underbygning for et levende kirkebegrep.

Tildels lever imidlertid ogsaa inden protestantiske kredser denne sidestillen av kirke og kirkegang med tempel og tempeltjeneste. Det kan poetisk utnyttes meget smukt, et eksempel herpaa er den vidunderlig vakre salme av Grundtvig: «Som tørstige hjort monne skrige».[1]) Og dog maa det bestemt hævdes, at her foreligger en falsk analogi. Forskjellen paa tempelgang og kirkegang er, som jeg senere skal vise, denne: Tempelgangen var en kultus til Jahve (efter Jesu benævnelse: Faderen), *kirkegangen er rettet mot og koncentrert om Jesus Kristus.* Denne forskjel er i sin konsekvens meget stor for den der ikke har latt sig blænde av den kirkelige tænknings *identifikation* av Gud Faderen med Jesus Kristus.

Gud er aand. Det var da det blev sagt med fuld bevisshet om dets indholdt et profetisk ord, født ved intuition ind i Faderens væsen. Den nyere tids naturvidenskap med dens induktive indblik i Guds væsen har tilfulde bekræftet det fra

[1] Salmen 518, v. 5 i Landstad; sammenlign Davids salme 42, v. 5.

den ene side, som den kan se ind i. Gud er aand, den altbeherskende, altgjennemtrængende, altbærende. Millioner av kloder ruller gjennem rummet som myggesværmer. Hver en av dem ruller i sin bane styret av aand. Milliarder av livsvæsener lever sit instinktive liv styret av aand. Menneskenes vrimmel lever sit vrimlende, tilsynelatende tilfældige liv, dømt i sit indre med kategorisk imperativ av aand. Ikke sandt? Vi føler det umiddelbart, *denne* aand dyrkes ikke i og ved kultiske handlinger, ved liturgisk gudstjeneste. Denne al verdens og livets personlige aand har kun et eneste tempel - livet selv, livet som Guds rike.

De har forsaavidt ret de unge og de gamle sportsmennesker, som avviser vor henstilling til dem om kirkegang, med den bemerkning, at de gaar til Gud derute i naturen. Ja, visselig, naturen er hans tempels forgaard og et hellig menneskeliv hans tempels allerhelligste. *Men*, der er et men ved den ting: Gud var ogsaa i paradisets have, og han ropte: Adam, hvor er du, og Adam frygtet og skjulte sig mellem havens trær. Du unge menneske, som søker Gud i *naturen finder du man virkelig der,* da frygter du ogsaa saare og skjuler dig. Ti Gud kan vi arme mennesker kun naa frem til ved Jesu Kristi haand. Og Jesus Kristus finder du ikke i naturen, men kanske du fandt ham i kirken.[1])

Jeg mener altsaa, man bør fastholde, at kirkens begrep ikke væsentlig indeholder en liturgisk eller kultisk tilnærmelse til Gud Faderen. For vor forestilling om Gud vilde dens begrep da fortone sig som en anakronisme og den selv som et utslitt og forældet middel for gudsforhold.

En anden opfatning av kirken er den *institutionelle*. Den utspringer fra en egen vel utformet tænkning om hele frelsens økonomi. Frelsen sker efter denne opfatning gjennem de saakaldte «naademidler», der er av to arter: ordet og sakramenterne. For Kristus opfattes omskjærelsen og paaskelammet som et slags sakramenter, der saa skulde være ombyttet av Gud i den nye pagt med mere fuldkomne «midler». Kirken er nu den anstalt, den av Gud satte institution, der forvalter disse naademidler. Naademidlerne formidler igjen frelsen, og

[1]) Jeg vil hermed ikke ha uttalt noget om den *historiske* realitet av de begivenheter, der er skildret i bibelens første kapitler.

kirken blir saaledes en *frelsesinstitution* (kfr. den augsb. konfession: Kirken er der, hvor Guds ord forkyndes purt og rent og hvor sakramenterne rettelig forvaltes).

Denne tankerække hænger paa det nøieste sammen med romerkirkens utvikling. Ikke desto mindre fulgte den ved reformationen med over i lutherdommen, kun med den modifikation, at kirkens grænser blev forvisket (se ovenst. art. av konfessionen), og at der blev indført en «usynlig» hovedavdeling av kirken, som dens egentlige effektive del.

Ogsaa denne forestilling om kirken er efter mit syn en feiltagelse og *en fare*. Jeg bortser fra dette — fra først av vistnok uskyldig tænkte — «usynlige» moment, der utstyrt med «det almindelige prestedommes» ide har utviklet sig til en slange opalet ved kirkens barm. Men selve denne forestilling om en frelsesinstitution og om frelse ved av Gud forordnede naademidler av to arter: ordets og sakramenternes middel, om daaben som det livsskapende og nadverden som det livsopholdende middel, al denne tale sammenholdt med et almindelig, ikke indeksersert kristenmenneskes livsanskuelse virker paa mig som virkeligheten set i et hulspeil. Man kan gjenkjende enkelte forvredne konturer av realiteten, men man faar ikke fat paa den som et helhetsbillede.

Det virker ganske underlig, naar man kommer til at læse en fremstilling av denne dels paa guddommelig jurisprudens, dels paa en slags aandelig mekanik grundet opfatning av frelsen i Kristus. Avdøde dr. Krogh-Tonnings dogmatik er et udpræget eksempel derpaa. Der er overordentlig meget baade av religiøs følelse og intellekt og formel logik deri; men det er dog saa rent umiddelbart indlysende, at saaledes kan det ikke være, selv om man selv ikke kan si hvorledes det er. Det minder mig altid om det ptolemæiske verdenssystem med sine mange krystalsfærer og sin himmelske musik og sine epicykler. Alle fænomener er med og alt synes saa klappet og klart, og saa merker man dog: dette kan umulig være rigtig.

Det er efter mit syn av avgjørende betydning at komme bort fra alt dette med institution, naademidler og sakramenter, og hele den derpaa byggede tænkemaate. Bare navnene er nok til at lægge et uvirkelighetens og fjernhetens skjær over

kristendommen. *Frelsens love er andelige livslove*, dens forklaring maa søkes indenfor aandens *almindelige* og *almengyldige fænomener*, ikke i specifik kristelig magi eller misforstaat mystik. *Det er ut fra analogier med menneskets gudbaarne kjærlighetsliv sig imellem at ogsaa frelsen maa kunne anes.* Ti den er i sit væsen en retablering av kjærlighet.

Vi har set kirken opfattet som en institution og som en fortsættelse av førkristelig kultus overfor Gud. Der er, forekommer det mig, endnu to kirkeanskuelser at nævne blandt dem, der efter mit syn ikke er rigtige.

Der er for det første ikke fuld klarhet i forholdet mellem de to begreper: *kirken* og det Jesus kalder *Guds rike*. Jeg tror, man tildels er tilbøielig til at anskue *kirken som Guds rike i sin vorden* og den *nuværende kirke* som den *foreliggende grad* av Guds rikes realisation. For mig staar disse to begreper som ikke kongruente. Guds rike er noget meget videre end kirken, det er *slegten, som den i sin fuldendelse staar for Guds øie*. For realisationen av Guds rike tror jeg der kan arbeides av mennesker, der *her* staar utenfor kirkens og kristendommens ramme. Jeg er saaledes ikke i tvil om, at der mellem ikke kristne folk ogsaa maa foregaa en vekst, en streben hen mot gudsriket og være mennesker, der arbeider i dette rikes tjeneste, En anden sak er, at alle veier her eller hisset for enhver fører gjennem Kristus ind i dette rike. Men det behøver ikke at være i denne tilværelse, at dette bevisste møte med slegtens centrale personlighet sker. Jeg tror i det hele at vi, at kirken i denne henseende gjorde vel i at mindes Jesu ord: Hvo som ikke er mot Eder er med Eder. Skulde jeg uttrykke forholdet mellem Guds rike og kirken vilde det falde mig naturlig at si, at kirken uttrykker et mere inderlig og personlig bevisst forhold til Kristus end «Guds rike». Guds rike er en tilværelsestilstand, der i sit væsen og fra skapningens anlæg ikke forutsætter Jesus Kristus i hans faktiske historiske aabenbarelse. Kirken forutsætter med nødvendighet Kristus, er koncentreret om ham. Denne distinktion er ikke uvæsentlig; ti Guds rike og arbeidet for dets realisation kan let faa over sig et ensidig etisk-socialt præg uten at man derfor kan benegte, at det virkelig er Guds rike i sin vorden. Kirken derimot maa altid ha den personlige

varme der utgaar fra dens forhold til den levende, historiske Kristus som individ. Kirken i sin nuværende realitet er engere og varmere, Guds rike i sin nuværende realitet videre og koldere. Hvis man identificerer de to begreper, vil man let bli grepet av det videre «Guds rike». Man blir derved mere universel men *mindre inderlig*. Jeg tror neppe, jeg tar feil i dette syn. Hvis man opmerksomt iagttar kristelige foreteelser nu for tiden, tror jeg man skal gi mig ret. Dette er imidlertid i frelsens realisation en uhensigtsmæssighet (for ikke at tale om det rent personlige for det enkelte individ); ti Kristi venners opgave i denne frelsesrealisation er netop *at skape inderlighet*. Universalitet kan til nød frembringes ad andre veier og vil da utenfra paatrænge sig kirken og præge den, om den selv kun har inderligheten beredt til at motta universalitetens impuls.

Fælles for alle de foregaaende opfatninger er dette, at de allesætter kirken som villet av Gud eller Jesus Kristus, som frembragt ved et autoritativt: *Bliv*. Tilbake staar en fjerde anskuelse der opfatter kirken som *et sekundært kristelig fænomen*. Kirken er efter denne opfatning en mere tilfældig dannelse, fremkommet ved frivillig sammenslutning av likesindede mennesker. Den har i sit væsen ikke noget med kristendommens væsen at gjøre. Derfor kan kirkens tid være forbi og kristendommens sande guldalder være forestaaende. Jeg har ikke tid og indsigt til at følge den teologiske diskussion; men jeg har et indtryk av at denne opfatning *ofte* kombineres med en svak vurdering eller en benegtelse av Jesu *vedblivende individuelle* indgripen i frelsen efter hans jordiske livs avslutning. — Det kunde kanske synes, som om «forsamlingsfolket» (Gleditsch) skulde gaa ind under denne sidste 4de gruppe. Jeg tror dog, at de nærmere beset har den institutionelle opfatning. Deres «usynlige» kirke er i grunden bedehusene med deres faste flok og overfor sit gudstjenstlige liv her anvender de en institutionel tænkning (kfr. deres forkjærlighet for saakaldt apostolisk menighetsorden).

Jeg har herved, saa klart jeg ser, fremlagt min opfatning av de bestaaende mistydninger av kirkens væsen. Tilbake

staar da det spørsmaal: Har Jesus selv git os en kirkeide? Det falder sammen med det andet: Hvad er kirken?

Dette første spørsmaal vil jeg ubetinget besvare med ja. *Jesus har villet en kirke* og *derfor maa vi se at komme til at elske denne kirke.*

Spørsmaalet kompliceres imidlertid derved, at Jesus neppe selv nogensinde har brukt uttrykket *kirke*, likesom den ytre organisation visselig helt og holdent har været overlatt apostlene og deres efterfølgere. Jeg vet meget vel, at Mathæusevangeliet to ganger lægger ham det ord i munden. Det vilde jo for mig være meget bekvemt at benytte mig av dette som argument for Jesu kirketanke. Jeg kan imidlertid ikke gjøre det, fordi det synes mig av indre grunde klart, at disse utsagn av Jesus er kirkelig farvet under gjengivelsen. Jeg kan selvfølgelig ikke diskutere derom, det ligger jo utenfor min videnskabelige kompetence; men et personlig indtryk kan man ikke undlate at faa selv som «lægmand».

Vi blir saaledes nødt til ut fra selve tildragelserne i Jesu liv at søke hans kirketanke, og vi maa være forberedt paa, at den kun er en del av det hele kompleks, vi kalder kirke. Gjør vi dette, da synes det mig klart, at *kirken i Jesu forstand blev til i den nat da han blev forraadt.* Da overskuet han i lyset av evighetens halvaapne port det hele tidsrum mellem «nuet» og «naar det er fuldkommet i Guds rike». Og dette tidsrum ønsket han fyldt av en venneflok, der samledes *til hans ihukommelse.* Som tilknytningspunkt for denne ihukommelse stillet han en handling, den hellige nadverd, og da han *var* gaat over i en anden tilværelsesform vendte han tilbake og sa dem, at *han* var med dem alle dage indtil verdens ende.

Man vil nu forstaa, hvad der er grundtanken i denne fremstilling. En skarpere formet difinition av kirkebegrepet skal jeg senere fremsætte. Først maa jeg dog gjøre en del bemerkninger, der er nødvendige for forstaaelsen av min tankegang.

Det vil da for det første være ønskelig at faa et indtryk av Jesu betragtning av menneskene, hans inddeling av dem, om man vil. Naar Jesus altsaa denne sidste hellige aften saa utover sin samtid og utover slegtens livsløp, hvorledes inddelte han saa menneskene?

Jeg tror han saa tre slags mennesker for sig.

1) «Verden», der skulde overvindes.
2) Alle dem, der levet i mørke og aandelig og legemlig nød og skulde hjælpes, og
3) «Vennerne» der skulde være hans medhjælpere i at overvinde verden og frelse de ulykkelige, naar han selv, ophøiet fra jorden, vilde dra alle til sig.

Denne inddeling av menneskene i tre grupper fremgaar efter min opfatning tydelig av tonen i flere av Jesu utsagn. *Verden* — undertiden nævnt sammen med «denne verdens fyrste» — repræsenterer den sum av individuel aandsmagt, der er Kristus bevisst imot. Det er den maalbevisste motstand, overfor hvilken ingen kjærlighets ytring nogen gang finder uttryk. Den skal overvindes. Ser vi imidlertid paa hine *Jerusalems kvinder*, der staar uavgjort overfor ham og av menneskelig medynk græder over ham, da fornemmer vi en ganske anden tone i Jesu tiltale til dem: «I Jerusalems døtre, græt ikke over mig, men græt over eder selv og over eders børn». Endelig kommer vi til *de nærmeste:* «Jeg kalder eder ikke længer tjenere, jeg kalder eder *venner*. Ingen har større kjærlighet end denne, at han sætter sit liv til for sine venner.»

Vi gjorde efter min mening vel om vi optok denne *tre*deling istedenfor den hos os almindelig anvendte: «de troende» og «verden».

Der er ogsaa mellem os noget som kan og bør kaldes «verden», en aand, der vender knytnæven mot Jesus Kristus. Overfor den har vi kamp og saalænge den vedblir at være verden, *kun* kamp under vaaken varsomhet over ikke at kaste det hellige for hunde *der vender sig og sønderriver os.*[1]) Men vi har nu som hin langfredag flest av Jerusalems døtre, av de mange, som ikke har tat standpunkt, men dog kan graate over den korsfæstedes nød. La os følge hans eksempel og være milde i vor formaning, medlidende i vor anelse av deres fremtids skygger om vi dog kunde dra dem til ham. Jerusalems grædende døtre — det er kanske det store gros av vore medmennesker, de som idag græder over den korsfæstede og

[1]) Jeg tænker paa den i tide og utide anvendte ofte høist skrøpelige apologi for kristendommen, der efter mit syn aldrig burde lyde fra kirkens *prækestole*.

imorgen opslukes av øieblikket. Saa er det dem han kalder »sine venner». Dem gir han opgaven, den samme som han nu hadde arbeidet paa i disse tre aar og som han nu skulde sætte livet ind paa at fuldbyrde. For alle mennesker satte han livet ind, mot alle banket hans hjerte den nat, og dog var der noget særlig i *denne hengivelse for «vennerne»*. Mellem dem og ham gik der en særlig kjærlighetens strøm, *fordi kjærligheten var gjensidig*. Der er en egen inderlig inderlighetens glæde i disse enkle ord: Ingen har større kjærlighet end denne, at han sætter livet til for sine *venner*. Dogmatisk vilde man ombyttet *venner* med *fiender*, etisk vilde dette «at dø for fiender» være en høiere ydelse. Men Jesus er menneske og er under den menneskelige kjærlighets vilkaar: *hans egen kjærlighets intensitet forhøies gjennem gjensidigheten.*

Da Kristus ikke mere kaldte dem tjenere, men venner, da satte han «kirken» og umiddelbart efter satte han kirkens store, dens egentlige funktion: vennesamfundets fest til den bortdragne og dog nærværende vens ihukommelse. Det vennesamfund og dets fest skulde fylde tiden fra den aften til han kom igjen for at drikke det nye bæger med dem, naar det var fuldkommet i Guds rike. For det Guds rike skulde de saa arbeide, sammen og hver for sig, med det aapne venlige blik paa andre, at «hvo der ikke er mot eder er med eder». Men arbeidet var ikke kirken; kirken det var vennesamfundet, som skulde leve i ihukommelse av ham, fordi de, de alene kunde forstaa dette: Ingen har større kjærlighet end denne, at han sætter livet til for sine venner.

Kirken er altsaa ikke det forhold, at Jesus sier til *Dig*: *Du* er min ven, ingen har større kjærlighet end denne, at jeg sætter mit liv til for *Dig*. Kirken er noget kollektivt, den er dette, at Jesus sier til *os* — kollektivt — *I* er mine venner. Og dette kollektive er væsentlig. Hvis du ikke kan fatte det store i dette kollektive, hvis du vilde foretrukket det mere separate, det rent individuelle, saa er du, min ven: ikke Jesu ven. Ti det var den eneste, eneste betingelse: I er mine venner, *dersom* I holder mit bud. Og dette er mit bud, at I skal elske hverandre. Og kan du saa ikke forstaa, ikke i det væsen samstemme mener jeg, med denne budets betingelse om det kollektive, dette at det ikke er *vennen,* men *vennerne*,

saa vend dit blik mot den du har naturlig kjær, mot din egtefælle, dit barn og velsign Jesu minde fordi han har lagt sine varmeste, inderligste følelser ned og ind i et *samfund* av *venner* der er *hans venner*. Beredt dem en fest, der skal vedvare her og hisset, bæres av kjærligheten mellem ham og dem og mellem dem indbyrdes.

Ja selv naar uttømmet
er kalken paa jord
og atter indstrømmet
i englenes kor
skal selv i Guds rike
sig reise det bord.
Thi aldrig kan svige
et sandhedens ord,
og sagde han ikke
den ny vil jeg drikke
med Eder i Faderens land.[1])

Kirken er altsaa noget i aandens verden, den er et forhold, den er forholdet mellem Jesus Kristus og kans venner, mellem vennerne og Jesus Kristus og mellem vennerne indbyrdes. Og dette forhold materialiserer sig, tar sin form i en av Jesus Kristus sat funktion: Nadverdens hellige fest.

Dette Forhold har sin værdi deri, at Jesu kjærlighet aabenbarer sig paa en særegen inderlig maate for dem, der er hans venner. Men vel at merke: værdien ligger kun deri, at aabenbarelsen blir inderlig, ikke i det særegne, i det at ikke alle mennesker er hans venner. I samme øieblik det særegne, det at kun nogen, kun faa var hans venner, i samme øieblik det kunde lægge værdi over forholdet, var du ikke mere hans ven. Ti dette var betingelsen, den eneste: *Dersom* I elsker hverandre. «Naar det er fuldkommet i Guds rike», da er de alle venner, og da leves livet efter den kjærlighetens vidunderlige lov, som du kjender der har barn: Du kan elske dem alle og hver enkelt av dem *mest*.

Det særegne maa altsaa ikke være et motiv, der forhøier forholdets værdi, men det maa heller ikke være et moment, der hindrer forholdets virkeliggjørelse og utfoldelse. Det særegne *er* en realitet i denne tilværelse, hvor der er venner, men ogsaa

[1]) Grundtvig.

Jerusalems døtre og verden. Og som Jesus Kristus i den nat, da han blev forraadt, dog fik tid til at lukke døren en stund og være i inderlighet med sine, saa faar ogsaa hans menighet faa tid fra sin propaganda til aandelig at lukke sin dør og være i inderlighet sammen med ham. Der er flere maater at gjøre dette paa, som jeg senere skal nævne. Men det er efter mit syn de to store feil ved den lutherske kirke i vor tid dette, at den enten ikke faar tid til denne lukning av sine dører, eller at den om den lukker døren, føler en skjult glæde over at nogen er utenfor, over det separate. Der er altid en viss glød, naar der synges salmen: Hvor salig er den *lille* flok!

Jeg har forsøkt at tegne Jesu kirketanke saa godt, jeg har kunnet. Jeg vilde gjerne gjort det bedre; ti den er mig meget kjær. Og jeg tror, den er meget, meget vigtig. Ti den er født i Jesu sind i en hellig stund, da hans mildhet trængte helt frem til overflaten av hans væsen og overstraalet alt andet. Jesus var en mand i dette ords allerhøieste betydning, han var en alvorlig mand ogsaa i dette ords allerhøieste betydning Der er over denne siste aften en mildhet, hvorom jeg kunde si — i dyp ærbødighet for kvinden — at den er næsten kvindelig. Men naar en *alvorlig* mand blir mild som en kvinde, da har det noget paa sig, da betyr det mer end naar en kvinde er mild. Det er nemlig noget i mandens væsen indestængt hvis aabenbarelse maa gjennembryte en hindring, en hemning. Derfor er denne mildhet som dirrer gjennem Jesu kirketanke til sine venner større end en mors mildhet overfor sit barn og derfor gjælder det:

Kastes vrag paa kirkens goder
Av den søn, som dem har smagt,
Da forhaaner søn sin moder
og hans dom er forudsagt.

Maatte dette ikke ramme os lutherske kristne! Maatte vi lære at elske denne kirke, som Jesus Kristus i saa megen kjærlighet har tænkt!

Jeg vil i det følgende søke at paavise berettigelsen av en saadan begrænsning av kirkebegrepet som jeg ovenfor har skildret. Endvidere de praktiske følger som derav fremgaar med hensyn paa kirkeordning og kirkegang.

Forf.s anm.

VALDEMAR RØRDAMS «GUDRUN DYRE».

Frk. Helga Bekker har i forrige hefte feiret den danske digter Valdemar Rørdam baade i poesi og prosa. Nu — hver sin lyst! Jeg skulde ikke forstyrret frk. Bekker i hendes festlige glæde, hvis hun hadde latt «Gudrun Dyre» blit staaende rolig i bokhylden, hvor den vistnok nu har sanket adskillig støv. Men naar hun med særlig forkjærlighet henter netop dette verk av Rørdam frem og holder det op og spør: «Hvor mange av alle verdens digtere . . . er der, som for fuldt alvor har vovet at lofte saa ren en fane?» og retter anklage mot «de av kristne idealer gjennemtrængte», fordi de ikke i dette digts forfatter «vil se en beslegtet kraft», da maa frøkenen tilgi mig at jeg ikke kan bare mig for at blande litt mislyd ind i musikken.

Jeg vil da be frk. Bekker for et øieblik standse sit orkester med den «dype orgeltone» og «den store, kongelige, den *monogame* kjærlighets seierssang» og alle de andre bravurnumere hun leverer til «Gudrun Dyre»s pris, for helt prosaisk og nøgternt at overveie, hvad dette digt dog egentlig indeholder:

To unge mennesker forelsker sig i hverandre og forlover sig med hverandre. Hun er en ren kvinde, og hendes renhet staar i inderlig pakt med den gamle egteskapsmoral som hun som dannet kvinde har tat i arv. Han har været ute i løse forbindelser, og svinet sig til, og det har sat sit merke paa ham. Det er derfor vel forklarlig, at da det paa grund av forholdene drar ut før de kan gifte sig, vil han at de skal træde i kjønsforbindelse uten at være gifte. Hun strir imot. Tilsidst seirer han dog. Hun gir efter. Og nu kommer rosinen i pølsen. Netop det at hun tilsidst bryter med den gamle moral og gir sig hen til ham uten at være bundet til ham, netop det gjør deres egteskap, som kort efter kan indtræde, saa særdeles lykkelig. Det fremhæves uttrykkelig i digtets slutningssang.

Dette er indholdet, nøkent fremstillet, uten alle æstetiske fraser og dikkedarer.

Men da maa det dog vel være uimotsigelig at digtet har en bestemt tendens. Det forkynder en bestemt moral, sterkt understreket og pointert. Og moralen er denne: det rette og rigtige er at unge mennesker som elsker hverandre, gir sig hen til hverandre uten at vente paa nogen vielse eller borgerlig copulation; dette er den bedste forberedelse til et lykkelig egteskap.

Synes De nu virkelig, frøken Bekker, at denne moral er saa særdeles ophøiet? Kjære — dette er jo ikke andet end hvad der, saa langt tilbake som vi kan mindes, har været praktiseret inden underklassen her i landet og formodentlig ogsaa i Danmark: bruden har møtt frugtsommelig op for alteret. Er nu det egentlig noget at være begeistret for?

«Gudrun Dyre» vil faa overklassens kvinder ind i den samme praksis.

Skulde det virkelig være nogen fordel?

Vi kan se aldeles bort fra hvad hævdet kristelig moral kræver, og holde os udelukkende til det som livet viser er mest tjenlig til at gjøre menneskene lykkelige.

Har den antecipation av kjønsforbindelsen, som har været saa almindelig inden underklassen, hat øket menneskelykke i følge med sig?

Nei — akurat det motsatte. Enhver som er litt kjendt med forholdene, vet at vi her staar foran en kilde til utallige og usigelige lidelser, navnlig for kvinderne. For det første: alle de unge piker som blev bedraget paa denne maate og fik sin livslykke knust. De gav sig hen — som Gudrun Dyre tilsidst — og blev frugtsommelige, men saa fik fyren et andet sind og drog sig undav eller forduftet, og piken blev sittende der igjen med barnet og skammen.

Dernæst: de mange ulykkelige egteskaper som det gav anledning til. De var ikke kommet istand, hvis vedkommende hadde staat frit likeoverfor hverandre. De hadde i forlovelsestiden lært hverandre saa godt at kjende, at de hadde faat nok av hverandre De hadde derfor gaat fra hverandre, hvis ikke den ulykke hadde været tilstede at hun hadde været med barn.

Jeg begriper ikke at noget menneske, end si nogen kvinde, kan være med at anbefale en praksis som har kostet og endnu den dag idag koster mangfoldige kvinder bitre taarer. Men denne praksis er det «Gudrun Dyre» forherliger og anbefaler.

Thv. Klaveness.

ØIEBLIKKETS FILOSOF

Henri Bergson.

Alt er rigtig som vore indskytelser sier, alt er rigtig som ikke forstanden har ødelagt.

Disse linjer er ikke akkurat summen av *Henri Bergsons* filosofi. Men slik som de staar kan deres virkning paa den som læser dem omtrent illustrere arten av det indtryk Bergsons optræden maa gjøre i en forstands-reden videnskapstid, et indtryk som ogsaa maa kunne gi os et begrep om den forskrækkelse *Rousseau* fremkaldte i *l'ancien regime's* saloner med de kulturfornegtende begyndelseslinjer i «Emile», i hvis billede ovenstaaende sentens er dannet.

Og som Rousseau hadde en momentan succes i selve de overkultiverte saloner, saa at de elegante damer «vendte tilbake til naturen» i den grad at de ikke bare holdt op at bruke ammer til sine spædbarn, men ogsaa tog dem med til selskaps og utførte sine naturlige morspligter der, saaledes synes *Bergson* av den samme galliske hovedstads damer at bli fetert i en grad, som virker aapenbart generende og gir hele bevægelsen et præg av komisk uballancerthet.

" Det vilde imidlertid være uretfærdig at kalde Bergson «øieblikkets filosof» bare i denne forstand. Der ligger i hele hans personlige mandige optræden en utløsning av bestemte tendenser i øieblikkets aandelige situation, og han er derfor trods pariserdamene noget mer end en ekstravagant fremtoning fra modernes hovedstad. Likesom William *James* og Rudolf *Eucken* er han en oprører i forstandsvældets tid og en forkjæmper for sjælelige værdier.

— -- At *faa et indtryk* av Bergsons filosofi er forholdsvis let. At *gjengi* for andre dette sit indtryk er derimot temmelig vanskelig. Det sprog hvori han fremstiller sin tænkning lar os ane dens mening, men vi staar fast naar vi skal oversætte

det i vore egne gjængse uttryk. Dette hænger — som vi skal se — sammen baade med Bergsons styrke og med hans svakhet. Han er en orginal baade i god og i mindre god mening, og orginaler er det vanskelig at gjengi. Men da han nu er blit en faktor i tænkningens verden og ikke minst der hvor denne verden grænser op til religionen, er det i længden uholdbart ikke at ta bestemt stilling til ham. Og for at gjøre dette er det ikke nok bare at holde sig til det letvinte indtryk, at han fremhæver det umiddelbares ret (intuitionen) i motsætning til den videnskabelige kritik og analyse og derfor er med paa at lage «videnskapens bankerot». En tilslutning eller avvisning paa dette grundlag bare vilde kunne lede os i en fælde.

Der foreligger nu heldigvis paa dansk to bøker, som kan hjælpe til et noget mer indgaaende kjendskap til originalen.

Det vilde for de fleste av os litet nytte at gaa like til Bergson — han er for egenartet til at vi vilde forstaa ham uten veiledning. Og dog vil enhver ledsager komme til at ødelægge det umiddelbare i vort indtryk, som netop overfor Bergson er saa nødvendig. Det er derfor et dobbelt held, at der samtidig kommer netop de to ting vi trænger: først en kritisk gjennemgaaelse av filosofens «system» – av ingen ringere end *Höffding*, og dernæst en oversættelse av Bergsons lettest tilgjængelige bok, her givet titelen: *Intuition* og verdensanskuelse». Den føres frem i et sprog, hvis klare eleganse synes at komme originalen saa nær som det er mulig. Dr. *Knud Ferlov* er ogsaa den mand i Danmark som mer end nogen er indforlivet i Bergsons franske milio.[1])

Saa kan vi — i det smaa — forsøke at *studere* Bergson. Og hvad den aandelige anstrengelse angaar, fortjener arbeidet virkelig navn av studium — en betegnelse som for resten ogsaa retfærdiggjøres av utbyttet.

---

[1]) Begge bøker er ganske smaa, Höffding (hos Gyldendal) 70 sider, Ferlovs oversættelse (hos Gad) 76 sider. — Alle Bergsons verker foreligger i svensk oversættelse. Se min anmeldelse, «a propos Bergson» F. K. og K. 1913, februar, og dr. *Knud Ferlovs* artikel i samme hefte.

1.

Naar man skal forsøke at fremstille en mands tankegang, maa man finde noget kjendt og indforlivet at ta sit utgangspunkt fra. Man maa forsøke at placere fænomenet. Dette er ikke saa let med Bergson. Tar vi motsætninger som realisme og mystik — han tilhører ingen av dem, eller ogsaa begge! Tar vi kriticismen og den spekulative filosofi (metafysiken) — han vil ogsaa der kræve sin egen fri stilling og forbeholde sig ret til at bruke hos begge det han trænger. Stiller vi ham i forhold til *William James* og pragmatismen er hans tilslutning atter det betingede: ja, men —. Dog overfor vore moderne *psykofysikere* (sjæle-mekanikerne), er hans stilling et eneste greit nei og en energisk avvisning. Det ser i det hele ut til at det er av ærgrelse over disse folk (som nu gjør farlige erobringer blandt de filosofiske professorater), at Bergson er kommet til at markere sin inderlighets-filosofi saa sterkt.

Men dette motsætningsforhold gir os bare en negativ tilknytning. Vi kan ikke peke paa en eneste kjendt linje, som han kan siges at følge fra det øieblik han støter fra land ved materialismens bred. Dette er som vi skal se ikke bare noget værdifuldt egenartet. Det er ogsaa uttryk for den ubestemthet og uklarhet hos han, som synes at danne det tvilsomme element i hans store indflydelse.

Men la os følge ham paa hans originale vei, idet han vender ryggen til materialismen og den herskende fysisk-matematiske behandling av sjælstilstandene.

Det han først og fremst angriper hos den moderne sjælsvidenskap er ikke dens resultater, men selve dens arbeidsredskap: *forstanden*. Med forstanden kommer man ikke indenfor tingenes ydre skal. Forstanden, — eller da dette norske ord ogsaa indbefatter det vi kalder sund sans vil jeg bruke fremmedordet, — *intellektet* kan bare dele alle ting op og se paa stykkene, det kan ikke forstaa helheten indefra. Derfor dræper det *livet* i alt det, som det undersøker. Og allikevel vil det være vor veileder i at finde sandheten om livet!

Disse videnskapsmænd som deler sjælelivet op i grupper

og enkelt-fænomener og saa vil uttale sig om det heles eiendommelighet, de ligner for Bergson en mand, som av den haug typer et digt hadde været sat og trykt med, vilde finde dets aand og mening ved at undersøke (nøie!) de enkelte bogstaver!

Paa dette vis kommer sjælen eller jeg'et bort mellem hændene paa de som vil analysere det. Og naar de saa har undersøkt alle enkelte dele og ingen aand fundet, saa kan de jo med videnskabelig autoritet erklære jeg'et for en tom indbildning.

De er utsat for kjødets bedrag! De er lænket til det døde, de lar materien søke i materien — og den *kan* ikke finde andet der end materie.

Mens forstanden derfor gaar *omkring* tingen, gjælder det for den som vil lære dens egentlige liv at kjende, at komme *ind i den*. For at kunne dette maa man forlate alle sine maale-instrumenter og sine vante begreper, man maa ikke længer ville plukke fra hverandre og analysere. Man maa ikke længer være den eksaminerende, som bare lar livet svare ja eller nei til ens eksperimentelle spørsmaal og derved avskjærer det fra virkelig at fortælle noget om sit inderste, — man maa bli en ydmygt lyttende og andægtig skuende, som mottar meget, men intet forlanger. Denne tilstand er det Bergson kalder *intuition*.

Dens betydning og karakter illustrerer han selv ved at tænke sig en romanskikkelse, hvis hændelse fortælles. Under fortællingen føier forfatteren det ene karaktertræk til det andet, men hvor meget han end gjennem ord og handlinger formaar at skildre sin helt, vilde allikevel intet kunne erstatte den usammensatte og udelelige følelse, man vilde ha, om man for et øieblik blev et med skikkelsen selv. Ti da vilde man synes at handlinger, gestus og ord ganske naturlig likesom randt ut fra dens kilde. Det vilde ikke længere være *nye træk*, der forbandt sig med den idé, man hadde dannet sig av skikkelsen, og saaledes bestandig gjorde den rigere uten dog nogensinde at opnaa at gjøre den *fuldkommen* klar. Skikkelsen vilde med ett fremtræde hel og ubeskaaren for en, og de mangfoldige hændelser, hvorigjennem den aabenbarer sig vilde da ikke føie sig til vor idé og berike den, men vilde tvertimot

synes at skille sig ut fra den, uten at dens væsen allikevel derved uttømtes eller svækkedes. Alt hvad andre fortæller om en skikkelse lar os bare betragte den fra en række synspunkter. Alle træk hvormed den beskrives meddeler blot kjendskap til den ved skikkelser og ting, som vi allerede kjender maken til andetstedsfra. Det er saaledes tegn, hvormed man uttrykker sig mer eller mindre symbolsk. Men ved symboler og synspunkter holdes man bestandig utenfor skikkelsen. Ved dem faar man kun fat i det, den har fælles med andre og som ikke utgjør dens egentlige eget. Dens egentlige væsen og selv kan ikke iagttages utenfra, da det ifølge sin natur er noget indvortes, det kan heller ikke uttrykkes ved symboler, da det ikke gaar an at sammenligne det med noget andet. Beskrivelse, historie, analyse bringer os ikke her ut over det betingede, det relative. Det ubetingede, selvgyldige, absolute kan man kun komme til ved at bli ett med skikkelsen selv».

Men har vi nu nogen evne til dette — hvad er intuition? Det er jo saa ubestemt, at det ikke kan vise nogen vei — til videnskabelige løsninger ialfald. Kanske Bergson heller ikke tilstræber dette? Kanske han bare nu aapner en vei fra den kolde spredthet til den *personlige* fordypelse og inderliggjørelse, — med andre ord en vei for mystikken?

Nei — næsten tvertimot. Hans intuition skal være intet mindre end en videnskabelig filosofisk metode. Og da trænger den desto haardere til en basis.

En slik skaffer Bergson intuitionen ved en utviklingshistorisk paavisning. Han gaar ut fra en absolut motsætning mellem levende og dødt. Livet er en ustanselig kamp for at hævde sig overfor en stadig nedoverdragende materie, en evig anstrængelse for at svinge sig op over den, altid høiere op.[1]) Under denne kamp med hindringer er livstypen blit spaltet flere ganger. Først i planter og dyr, som nu gaar hver sin vei naar det gjælder den maate hvorpaa de skaffer livstrangen luft. Men dernæst er der i dyrerækken en tydelig spaltning (som nærmest aabenbarer sig hvor insekterne skiller

[1]) Grundlaget for denne betragtning — som ikke er videnskapens — har han fundet ved sine egne intuitive opdagelser.

sig ut fra hvirveldyrene) mellem *instinkt* og *intelligens*. Mens instinktet gaar den direkte vei til maalet, lærer intelligensen os at gaa omveier: at bruke redskaper. «Forstanden opstaar kun, hvor instinktet viser sig utilstrækkelig». Redskapene «civilisationen» er forstandens verk.

Nu kunde man tro at forstanden altsaa maatte være det høieste, men deri tar man efter Bergson feil. Den er nok det høieste i rent praktisk forstand — til at greie med maskiner. Men i inderligere mening synes Bergson at opfatte det som om der med forstandens fremkomst sker «et syndefald» i menneskeslegten (Høffdings uttryk). Den pinlige hændelse bestod ikke egentlig deri, at hvirveldyrene fik forstanden, men deri at denne — hos de høieste av dem — blev eneraadende. Og da den med al sin praktiske nytte er et utilstrækkelig middel til at opdage selve livet, bør der altsaa ske en tilbakevenden til naturen (Bergson antyder ikke denne likhet med Roussean, men den ligger svært nær), hvis vi skal finde frem til livsmysteriet. Veien til dette gaar nemlig gjennem instinktet.

Det blotte insektstadium er likevel ikke maalet. Nu viser det sig at utviklingen trods alt er god for noget. Instinktet skal ophøre at være egoistisk interessert, hvad det under almindelige forhold altid er. For at instinktet kan bli til intuition maa det miste selviskheten, den praktiske tendens, det maa bli «des-interessée». Et slikt ubevisst, tendensløst instinkt kalder han ogsaa «*intellektuel sympati*». Det er merkværdig at han kan blande selve det ord som betegner det ondes rot ind i definitionen av saligheten, men han gjør det. Med den intellektuelle sympati kan man «hensætte sig til en gjenstands indre for at bli ett med det enestaaende, som er i den». Analyseringen derimot — som er forstandens plukverk — gaar ut paa at dele en gjenstand op i elementer, som allerede er kjendt fra før d. v. s. som gjenstanden har fælles med andre. Likesom et digt og en grammatik kan sættes med samme typer! Paa den vei kommer man aldrig ind til livets inderste. Intuitionen alene er veien.

2.

Dermed er altsaa det nye redskap fundet og begrundet (ialfald for Bergson) og en ny videnskap kan grundlægges,

filosofien i egentligste forstand. Nu kan det som ligger utenfor det fysiske («metafysikken») komme til sin ret, for nu er vi ikke længer bundet til de love og begreper som er hentet fra materien, nu kan hvert livsfænomen faa sin egen bedømmelse. Nu er der plass for «smidige, bevægelige, næsten flytende forestillinger, som altid kan bøie sig efter intuitionens flytende former».

Merk vel at intuitionen ikke bare er en personlig erkjendelsesakt — det samme som at gaa ind i sit inderste — men ogsaa veien til en verdensanskuelse. Det blir derfor nu to spørsmaal vi maa stille: hvorledes kommer denne akt i almindelighet istand — hvad skal vi gjøre? — og hvilken verdensforstaaelse kommer der ut av intueringen[1]) — hvad faar vi se?

Det forekommer mig at *grundlaget* for de svar Bergson gir paa begge disse spørsmaal findes i hans fordypelse i sit eget liv. Han har villet vite hvad et menneskeliv er, og han har latt larmen omkring sig stilne og er gaat ind for at skue i det inderste. Der har han fundet sit væsens hemmelighet, der har han følt dets forhold til uendeligheten. Og fra det han der oplevet vil han saa forklare verdensaltet i alle dets levende fænomener.

Dette er en vei vi alle kan gaa — og maa gaa —, og derav kommer det, at vi øieblikkelig føler os tiltrukket av Bergson, føler en beslegtethet som kalder paa tilliden. Men det er ogsaa en vei vi maa gaa *alene*. Vi kan ikke uttale os til andre om det vi der har følt og set. Denne vor opleVelse danner jo netop indholdet i det merkelige ord om det «u-udsigelige». Der kommer ingen «oplysning» ut fra det inderste, ingen nyheter. Vistnok en bekræftelse eller en benegtelse av noget som var i bevisstheten og som angik vort personligste liv, en gjennemvarming av det helligste i vort livssyn. Men aldrig *nye* fakta, bare en egen *belysning av de forhaandenværende*. Man kan sætte denne livsbelysning meget høit — over alt i verden —, man kan ad denne indre vei søke forbindelsen med det over-personlige. Men man kan ikke fra slike oplevelser grundlægge en almindelig videnskap.

[1]) Ferlov bruker dette ord, som maa være laget av ham.

Herav synes uklarheten hos Bergson at komme, en uklarhet som baade angaar selve intuitionens akt og det stof den henter frem.

a. Nu først hvad akten angaar er det et hovedspørsmaal enten intuitionen *trænger forberedelse eller ikke.*

Skal vi svare ut fra det *personlige* eksempel — maa vi vel si baade ja og nei. Intet forbinder os fra paa stedet at gaa intuitionens vei til vore skjulte rum. Men disse intuitioner «dyphavsskudd» (Bergson) alene kan ikke lære os vort selv at kjende. De er bare enkelte tiders sak. Og i mellemrummene forarbeider vi livets stof med forstanden og samler erfaringer og gjør sammenligninger — saa at vor næste intuition faar saa meget større værd! (Heri viser sig netop intuitionens karakter av belysning — des mer stof der er samlet idet belysningen sker, des større værd faar den. Den kan altsaa ogsaa ha meget litet værd). Men skal vi nu efter dette sige at intuitionen trænger forberedelse eller ikke? Vilde der ikke kunne ventes en intuition ogsaa uten forberedelse?

Den umulighet for et greit svar som ligger i disse forhold er ikke generende, saa længe det gjælder det personlige liv, og saa længe vi uten vanskelighet kan *forene* de to ting og la intuition og intelligens arbeide sammen. Men naar det gjælder videnskabelig arbeidsmetode og vi stilles overfor et enten eller, hvor intelligens er en forførerisk magt og intuition dens motsætning — da er det rigtignok pinlig at vi ikke kan faa ren besked. Men Bergson lar os sværve i uklarheten. Somme tider heter det, at forskeren som nu med forstandsapparatet evindelig kjører *rundt* undersøkelsens gjenstand, uten at finde ut noget om dens væsen, istedet «straks» kunde ha gaat ind i den ved intuition. Andre ganger heter det at «en intuition av virkeligheten, hvilket vil si en intellektuel sympati med deres inderste, erhverves ikke, naar man ikke ved i lang tid at ha gjort sig fortrolig med dens ydre utslag er kommet i et nært forhold til den». I saa maate er vi at ligne med en skribent, som bare skal skildre en personlighet: han samler først en mængde stof og gaar saa — «ofte med en meget besværlig anstrængelse», sier Bergson — ind i selve emnets kjærne for i dets inderste dyp at hente

den drivkraft, som han derpaa bare har at la sig føre avsted av».

Ja — dette er jo ganske i sin orden! Her er vi alle med. Og der ligger intet epokegjørende i dette. Det kan ikke begrunde nogen «ny» metode.

Nei, det er heller ikke den egentlige Bergson. For ham møter vi, naar han paa andre steder helt bryter staven over intellektet og alt dets væsen. Vi faar indtryk av at forstanden er som en knusemaskine, som smuldrer virkeligheten og ødelægger livet — og ikke forstaar hvad den gjør! Intellektet tilhører nemlig ikke «livet», det er av materiens art. «Vi maa ved en viljesakt bryte med de videnskabelige vaner, med selve tankens grundfordringer, hvis vi vil naa den utvidelse av vor forstaaelse, den skuen i hvilken vi kan komme ansigt til ansigt med tilværelsens inderste væsen, den skuen som det er filosofiens egentlige maal at føre os til.

Skal nu denne erkjendelsesakt grundlægge en ny viden, da maa den bringe os ut over det foreløbige, den maa ha noget avsluttende ved sig, den maa kunne *si det siste ord*. Det vilde ikke den livsbelysning kunne, som vi før beskrev. Den vilde kalde til stadig nyt og ivrig arbeide med at samle materiale. Men det er aapenbart konsekvensen av Bergsons tale, at intuitionen avgjør saken og sætter den endelige avslutning. Og den som har «staat ansigt til ansigt med tilværelsens inderste» — hvad skal han ogsaa mere?

Det kan derfor ikke hjælpe med alle de pene ord Bergson stundom gir forstandsarbeidet — det har sin plads i hans *sjælsbeskrivelser*,[1]) men i hans *system* er det utelukket. Og selv om han slet ikke forkaster videnskapens møisommelige forhaandsarbeide, men tvert imot fremhæver dets store betydning og opfordrer til ivrig at fortsætte med det, saa har han dog git det et ikke egentlig inspirerende præg av andenrangs vare.

Og da kan man av Bergsons uklarhet og den nytte som venlige forsvarere kan ha av hans motsigelser, dog ikke la sig hindre i at si, at den erkjendelsesakt han kalder intuition vilde føre til rene orgier av uvidenhet og til en stor livsfor-

[1]) Som beskrivende psykolog er han størst, sier Høffding.

dummelse, hvis den blev praktisert efter hans regler og ikke efter hans personlige eksempel.

3.

b. Men saa var det indholdet av det *verdenssyn* intueringen gav som resultat. Her maa vi igjen gaa ut fra den personlige selvfordypelse. Bergson skildrer denne i en række av vakre billeder, hvor hvert bare gir os *ett* træk, men derfor ogsaa stadig maa lægges bort, fordi bare denne ene side kom frem og der kommer saa et næste, som pludselig aabenbarer en anden, helt ny side — og saaledes altid videre, en utvikling som gir os følelsen av at stige ned i skakt efter skakt med stadig klar oplysning saa snart vi sætter vor fot paa gulvet. Og ved nu at samle alle billeder og lægge dem tilside for at bevare i sindet det som var den u-utsigelige mening med dem, kan vi saa finde livets præg.

Naar alt det ytre og stivnede i et menneske er passert, alt det som er ukrystallisert og ikke længer har det flytendes muligheter — da træffer vi «under denne stivnede overflate en stadig rindende strøm som ikke kan sammenlignes med nogen anden strøm. Man merker tilstande følge paa tilstande paa en saadan maate, at hver enkelt bebuder det som kommer efter, og i sig rummer det som er gaat forut. . . . I virkeligheten er det ingen av dem, som begynder, og ingen der hører op, idet de bestandig skyter sig ind i hinanden».

Dette er de mest grundlæggende linjer i hele Bergsons produktion. Fra dem kan man utlede hele hans usystematiske system.

Hovedtanken er den, at *liv er bevægelse, aktivitet.* Billedet av en «strøm» kan høres passivt. Men det maa ikke outreres. Denne strøm eier en fortættet energi, hvormed den overvinder motstand, bryter sig vei gjennem hindringer, *skaper nyt liv,*

Det er paa grund av denne fremhævelse av aktiviteten, at Bergson saa ofte stilles sammen med William *James* under den av ham skapte betegnelse: *pragmatismen.* Men denne forbindelse er — saavidt jeg kan se — høist tilfældig og overfladisk. Av to ting fremgaar dette. Først av den forskjellige betoning av bevægelsens karakter, forskjellen i aktivi-

tetens subjekt. For Bergson er det ikke — som hos James — *os* som uttænker et maal og handler for at naa dette. Aktiviteten vælder frem fra den usynlige livskilde. (Man kan ikke negte at der er noget fatalistisk i Bergsons grundsyn, selv om han selv vil ha det til det motsatte). Og dernæst spiller resultatet (det praktiske erfaringsbevis, hvorefter pragmatismen har sit navn) ingen rolle for franskmanden, mens amerikaneren lægger al vegt paa det. Bergson vilde si: det gjør ingen ting hvad resultat der kommer ut av tankegangen, bare den er retfærdiggjort ved intuition. James vilde si det motsatte: det nytter ikke om dere paaberoper dere aldrig saa mange intuitioner, ja om dere saa hadde skuet livets inderste, hvis ikke det dere har fundet viser sig godt og derved sandt i sine praktiske livsresultater.

Aktiviteten er derfor nok et hovedkjendemerke hos Bergson, men den spiller en rolle helt forskjellig fra den som James tildeler den. At man forresten — igjen paa grund av Bergsons uklarhet — har kunnet utnytte ham i den ham fremmede retning, viser sig deri at syndikalisterne, den faglige «aktions» mænd i Frankrike har beropt sig paa ham, noget Bergson med rette kunde avvise. Han er meget langt fra at gi «det intelligente mindretal» nogen forret til at optræ som pionerer!

Aktiviteten er for Bergson selve uttrykket for *livets natur*. Den *er* livet. Og forsaavidt er «strømmen» et godt billede. Livet er aldrig i stilstand, det «staar» ikke for nogen som vil undersøke det. Det blir nyt for hvert øieblik. Skal man lære det at kjende, maa man ind i det, ned i det, maa strømme med strømmen, skapes av det skapende.

Det indtryk av livet, som den personlige dukkert gav, overfører Bergson saaledes uten videre paa alt liv. Og efterpaa sætter han saa det store skille mellem materien og livet. Materien er det stykkevise, det som kan stadfæstes og maales i rummaal, eller det som kan tidfæstes i matematiske enheter. Bevægelsen alene er det virkelige, og den kjender ikke tid og rum — ingen faste former, ingen maalelig tid. «Der eksisterer ikke færdige *ting*, men kun ting, som er ved at dannes, ikke *tilstande* der staar fast, men kun tilstande der er ved at forandres»

Netop fordi det er slik, kommer forstand og videnskap til kort. De syr sine begreper efter færdige maal, men da kan de ikke vente at de skal slutte tæt om virkeligheten og gi os et sandt indtryk av den. Hvert fænomen maa faa sit billede skaaret efter eget maal. Ja — det maa i virkeligheten (det er konsekvensen) hvert øieblik og brøkdel av et øieblik faa sine maal maalt paany, fordi livet stadig forandrer dets skikkelse og dets indhold!

Dette kan høres som forvirret tale. Men det er en ganske rigtig iagttagelse, som Kant har gjort forlængst. Bare at Kant sa: altsaa maa vi ikke forveksle vore metoder med naturens og livets virkelighet, som disse metoder og lover ikke kan gjengi. Mens Bergson sier: altsaa maa vi til paa en anden maate, forstanden har erklært sig avmægtig, intuitionen er dens avløser. «At filosofere er at gaa frem i motsat retning av den tankearbeidet sedvanlig følger.»

Det er derfor baade rumsbegrepet og tidsbegrepet maa bort fra den sande filosofi.[1])

Og utviklingstanken blir ikke længer noget saa mekanisk som Darwin vilde ha den til. Det er ikke ytre forhold som dikterer den. Da vilde der intet virkelig *nyt* opstaa. Nei utviklingen er *skapende*.[2]) Og (her mister vi igjen den personlige oplevelses overførelse paa universet) han taler da om et centrum, hvorfra verdenene vælder frem, likesom raketter ved et uhyre fyrverkeri — bare at jeg ikke opfatter dette centrum som en ting, men som en stadig fremvælden. Naar man definerer Gud paa denne maate, er der ikke noget en gang

[1]) At gaa nærmere ind paa dette overlater jeg til de særlig interesserte. Her i Cambridge er der for tiden sterk diskussion om Bergsons erkjendelsesteoretiske forkastelse av videnskapens grundlæggende begreper. Bergson er i disse dager i England og holder foredrag, og interessen for ham er saa sterk, at et blad som *The Times* hver gang har lange referater.

Cambridge-matematikeren B. Russel har underkastet Bergson en behandling («The Philosophy of Bergson»), hvor han indgaaende og skarpt — dog litt for sakesløst undertiden — kritiserer Bergsons uræsonnable syn paa matematiske og fysiske begreper.

[2]) *L'évolution créatrice* (1907) er hittil den mest omfattende fremstilling Bergson har git sine tanker.

for alle færdig i hans væsen; han er uophørlig liv, virken, frihet.

I al-livet vil vi derfor træffe «en levende evighet (motsat en evighet som tidsforestilling, den han kalder en død evighet), hvor vor egen bevægelse vil træffe sig selv igjen som svingningene træffes i lyset.» Her er han ikke langt fra den gamle opfatning av legemet som sjælens fængsel, bare at Bergson ikke vil kalde legemet fængsel men bevægelsesredskap — legemet kan og skal bare være organ for sjælens bevægelseskraft, andre sider ved dens væsen kan det ikke uttrykke. At sjælen derfor vil kunne leve videre uten legemet følger av sig selv.

Spør vi nu endelig om *maalet* for det hele — da vender Bergson sig forfærdet til os og gjør os klart, at et slikt spørsmaal røber at vi ikke har forstaat det ringeste av selve meningen i hans utviklingssyn. Netop fordi utviklingen er *skapende* frembringer den ikke bare konsekvenser, beregnelige ting, og fører den ikke til noget maal vi kan forutse eller ane. Hvis noget av dette var tilfælde, var den levende evighet borte og livet ikke længer skapende, d. v. s, dødt. Vi har derfor bare at aktere og se hvad der saa kommer ut av det!

Med rette bemerker Bertrand *Russell*, at «saa er vi altsaa fordømt til i vor aktion at være instinktets blinde slaver. De som kan finde sig tilfreds med aktivitet uten hensigt vil da kunne glæde sig ved Bergsons verdensbillede. De som synes, at skal aktiviteten ha nogen værdi, saa maa den være ledet av en idé, de som med andre ord bygger sin aktion paa eftertanke, de vil ikke hos Bergson finde noget av det de søker.»

4.

Det vil omtrent fremgaa av denne utvikling, hvorledes Bergsons filosofi maa bedømmes. *Tænkning* kan den ikke regnes til i dette ords gjængse betydning. Intelligensens særkjende er jo efter ham «en medfødt ubøgavethet i at forforstaa livet.» Og tænkningens redskap, de almene begreper.

er helt forkastet. Vi har for os en billed-filosofi [1]) i motsætning til en begrepsfilosofi. Og saa er det vel rettest at kalde forfatteren *digter* istedenfor tænker. Selv i oversættelsene kan man merke hans fine sprog, men de som kjender originalene paastaar at bare gjennem dem kan man fuldt ut lære hans vidunderlige sprogkunst at kjende. Og saa viser digteren sig ogsaa i *billedene*. Ikke bare i deres vrimmel (som med hensigt skal forvirre intelligensen for at fremkalde intuitionen), men ogsaa i deres fine opbygning, deres utsøkte eleganse. Det er ikke underlig at Russel halvt ærgerlig utbryter, at denne filosof bedaarer istedetfor at bevise.

Men hvilken indflydelse kan hans filosofi tænkes at faa? Efter det foregaaende vil man se, at den tanke ikke kan ligge fjernt, at han vil være et forholdsvis flygtig fænomen, et forbigaaende meteor, en øiebliksfilosof ogsaa i denne mening av ordet. Det kan heller ikke — trods Bergsons personlige tilbakeholdenhet — negtes, at der er noget hult i den reklame, som nu blaaser op om ham. Den mondæne dameverden i Paris har neppe gjort hverken ham selv eller verden for resten nogen tjeneste ved at kappes om plassene i hans auditorium. «Dameforelæsninger» har ingen god klang i universitetskredser. Og mote-filosof er en tvilsom position. Men la det for resten være sagt at Bergson med rette (i et aapent brev i pariserpressen) har fralagt sig alt ansvar for disse dameopløp.[2]) Han har bare forsaavidt tat notis av dem som han har valgt nogen ekstra indviklede og høitliggende emner for sine nye forelæsninger — men trængslen er like stor.

Følgen har været, at sensationsavisene har kastet sig over ham som et godt bytte — og nu snakker alle folk om ham. Og ulykken er da desto større, som Bergson blandt

[1]) Billedet er heller ikke for Bergson noget fuldkomment middel til at gjengi virkeligheten. Men billeder har den fordel, at de er individuelle og konkrete. Og saa kan man bruke saa mange av dem, at intet bestemt faar tid til at fæste sig i detalj, men bare det fælles ved dem — det som skal uttrykkes ved dem alle — gaar sammen til den rette intuition, «flytende» fremstilling.

[2]) De sender tilmed sine negertjenere for at staa i kø for sig ved indgangen i timevis før han skal begynde.

videnskapens intelligens ingen skade kunde gjøre, men adskillig gagn (som et dristig «nap i frakkeskjøtet» paa de kolde sjæleanalytikere), mens han blandt den ukritiske mængde vil kunne gjøre megen skade, men neppe stort gagn. Det sies da ogsaa allerede at hans anskuelser skal ha fremkaldt «intellektuel lathet» — hvorfor stræve med tankevanskeligheter, og exakte utviklinger, naar intuitionen i et blink greier det hele? (Bergson har energisk verget sig mot denne «falske konsekvens av hans lære» — men kan han vente det anderledes?) Og det kan tænkes at tidens forunderlige forkjærlighet for det uklare, den som har git teosofien slik vind i seilene, vil gripe ham og erobre hans navn — da har han bitter leilighet til at ønske den forhaanede forstand lykke paa reisen. Og da er der for al historisk og kritisk orientert livsanskuelse kun aarsak til at beklage ham, for da er det gaat anderledes end han trods alt vilde ønsket det, han eller nogen anden som elsker videnskaben.

Men kunde det ikke ogsaa — hvis han faar varig betydning — hænde at han kom til at virke som hans hensigt er og som hans opstaaen forklarer ham: som en ildfuld vækker av det personlig-inderlige moment i menneskeopfatningen, som en brand inden den tørre fornuftsvidenskaps overlegne forkastelse av det sjæleliges eiendommelighet? Der er tegn til at han allerede har virket slik.[1]) Det synes — som Söderblom bemerker — ikke at være nogen tilfældighet at han av fødsel tilhører profetenes folk.[2])

„Om Bergson virkelig skulde faa nogen vidtrækkende indflydelse av denne art paa aandslivet, da vilde det imidlertid ikke være enstydig med at hans «system» blev anerkjendt. Det er i sin helhet bare anvendelig overfor et eneste fænomen, det det er utledet fra: den menneskelige selverkjendelse. Der staar man ialfald minst i fare for at glemme forstandens og erfaringens samarbeide. Og det er vel i det hele det *eneste* sted hvor vi virkelig kan opfatte det enestaaende særpræg

[1]) Höffdings tanker nu — eller rettere den prægnans enkelte av dem nu faar — er ikke uten merker av hans energiske grep.

[2]) Nathan Söderblom: Religionsproblemet s. 157.

ved et livsfænomen. For selv med aldrig saa megen intuition og en noksaa stor «utvidelse ut over os selv» kan vi aapenbart ikke opfatte noget som i sandhet er enestaaende hos andre. Eller kan den blinde ved intuition faa en forestilling om farvene? Det som der ikke findes noget lignende til i hele verden vil bare kunne opfattes av selve dette stykke liv, i dets eget indre. Vor begrænsethet kan intuitionen ikke ophæve.

Men den kan tilføre os uendelig megen rigdom likevel. Eller rettere: vise os veien til mange livsomraader, som forstanden lar ligge brak. Men naar intuitionen opfattes paa denne maate, da er den ikke noget nyt. De beste sandheter er vel ogsaa — trods Bergsons skapende utvikling — de «gamle». Og ikke minst Bergsons egne bysbarn har i forgangen tid været fanebærere for den sandhet som i et ofte citert ord av Pascal er uttrykt slik: «hjertet har sin fornuft, som fornuften ikke forstaar sig paa.» Det er en sandhet som er inderligere end de fleste.

Ogsaa i at peke paa livet som det evig skiftende har Bergson værdige forgjængere. De fleste vil huske det eiendommelige indtryk de hadde første gang de hørte om Heraklits filosofi, som kunde sammenfattes i de to ord: παντα ρει, alt flyter. En av hans disciple gik saa langt at han paastod, at man ikke kunde stige ned i netop den elv man saa for sig. For inden man var kommet saa langt, var elven — idet dens helhet fløt — blit en anden. Hvad der minder om Bergson, og vilde ta sig ut som en blot raritet, hvis Bergson ikke netop saa kraftig hadde vist at den nu regjerende videnskap *lar alt staa stille* og i sine undersøkelser og dommer ikke tar hensyn til det skiftende og u-gripelige i livets væsen. Da har Bergson ret i at minde os om at «et levende væsen er et centrum for aktivitet.» Her møtes han ogsaa med James forsaavidt som begge fremhæver livsprocessen som den fornemste realitet i verden, motsat de døde undersøkelsesobjekter.

Og her møtes disse to, franskmanden og amerikaneren ogsaa med germaneren Rudolf *Eucken*, som der er vel saa megen grund til at alliere Bergson med som der er til at slaa

ham sammen med James.[1]) De har alle tre sit meget tydelige særsprog, og de har da ogsaa markert sine positioner overfor hinanden, men de stiler i samme retning og danner unegtelig en moderne filosofisk *triple-entente cordiale* av stor interesse og uberegnelig betydning.

Paa hver sit vis vil de frigjøre aandslivet, hævde sjælens selvstændighet og egenart. Og kan det bli til det at disse tre faar istand det som Bergson selv sier deres filosofi tilsigter, det moderne aktionsmenneskes revolte overfor atomiseringen fra grækerne, da er der al grund til at kalde dem tidens mænd.

Men nogen slags revolte til tiden *før* grækerne maa det ikke bli. Vor tid er nok aktionens tid, dog ikke den ubestemte, men den maalbevisste. Slegtens opgaver kræver en anspændelse av alle dens evner, det den mest mangler er kanske det staal som heter tro. Men dette staal vindes ved en hærdningsproces, ikke ved støpning. Og de mange forsøk som tiden gjør paa at gaa *utenom* forstanden og historien vil derfor kunne indkalde en frygtelig reaktion netop paa troen. Den vil ikke magte livets belastning.

Derfor ber vi i vor gamle salme samtidig: øk vor tro, og — styrk vor forstand.

p. t. Cambridge, 1. mai 1914.

Eivind Berggrav-Jensen.

---

1) Det vilde være yderst fristende ved citater at vise, hvorledes Eucken stundom like til ordlyden minder om Bergson. Han gaar ut fra samme oplevelse, samme trang, og kommer til samme utvidelse ut over selvet, den samme frigjørelse fra fornuften. Men han *formæler* hjerte og hjerne istedenfor at skille dem. Og han blir derfor ikke saa opsigtsvækkende dristig i sin hypotese som Bergson. Likesom han heller ikke i valg av slagord (no-ologi) er saa heldig som franskmanden — som loftes av sin esprit hvor tyskeren sinkes av sin nøiagtighet. Se forøvrig min artikkel om Rudolf Eucken: Grundlinjer av en ny livsanskuelse, «For kirke og kultur» jan. 1909.

MED GYVEL OG BØG.

Til min hustru.

Nu aksler bøgen sit silkeskrud;
og gyvlen strør over heden ud
sit guld.

Og varlig vifter nu somrens vind;
og glæden strør gennem alle sind
sit guld.

Mit liv var eengang en verden graa;
saa bundet og knugende gavnløst laa
mit guld.

Da kom du til mig min væne ven;
og festligt fandt jeg med fryd igen
mit guld.

Du varligt gav, hvad jeg trængte til;
og derfor klinger nu i mit spil
dit guld.

Men Gud os gav i hinandens vold;
saa lyse for os, naar dag blir kold,
hans guld!

Jylland i maj.

Svend Anker.

MAND OG HUSTRU.

Tre prækener av *Kristen Skjeseth.*

1. *En Fantasi.*[1])

Det som her skal fortælles, hændte for lang tid siden — for flere tusen aar siden — i det fjerne Østerland, nær de store floder.

Der levet en mand med dype tanker og sterke følelser. Han var hyrde og fulgte om dagen sin hjord til græsgangene. Ofte var han ogsaa ute hos hjorden om natten, naar stjernerne blinket paa den dypblaa himmel. —

Det var ensomt paa den store slette. Hyrden traf ikke ofte mennesker, men han savnet heller ikke menneskers selskap. Bedre hadde han det blandt sine faar i ensomheten. Ti han hadde det bedste selskap i sine egne tanker og sin egen fantasi.

Naar han sat derute, tænkte han paa dette underlige, som heter livet: Hvorfra er det altsammen kommet: solen som staar op om morgenen og gaar ned om aftenen og hersker om dagen, og maanen som hersker om natten, naar alle de smaa lys paa himlen tændes? Og græsset som gror, saa mine faar finder føde? Og trærne, som bærer frugt? Og mine faar og alle dyr? Og mig selv, der er herre over faarene og plukker trærnes frugt og nyder dem?

«Stor er du, som har gjort alle disse ting. Jeg vet ikke hvem du er og hvor du bor. Om det er paa jorden eller i den høie himmel; men jeg takker dig og tilbeder dig.»

Ofte gik disse tanker gjennem hyrdens sind, naar han sat hos sin hjord; men mest om kvelden, naar aftenrøden farvet himmelen i vest, og stjernerne begyndte at blinke. En aften gik navnet: Gud over hans læber. Og Gud kaldte

[1]) Brudstykke av en præken 2den søndag efter Helligtrekongers dag 1908.

han fra den dag ham som hadde skapt himmel og jord og alt levende som var paa jorden. Og hver morgen og hver aften bøiet han sig til jorden og tilbad Gud.

En dag kom hyrden til et sted, hvor der bodde mange mennesker, en hel stamme. Da han skulde gaa tilbake til sin hjord paa den store slette, møtte han en kvinde, ung og vakker, som en Østens datter var det i hine fjerne tider og kan være det den dag idag. Hans øine fandt behag i hende, men det som gjorde sterkest indtryk paa ham var to dype, mørke øine, som han et øieblik fik skue ind i, før de sænkedes til jorden. Ti ogsaa i de dage var det kvindelig at sænke sine øine, naar mænds sterke blik søkte dem.

Han fortsatte sin gang utover sletten og fandt sin hjord. Men nu hadde han faat noget nyt at tænke paa, som fulgte ham overalt: to mørke øine, uutgrundelige som den blaa himmel, straalende som de blinkende stjerner.

Og hvilken fryd det var at tænke paa de øine! Han glemte sine mange grublerier om ham som bodde i den høie himmel for de sorte øines glans.

Hyrden begyndte at føle sig alene. Og det var ikke godt at være alene. En stor længsel kom over ham, og snart fandt han atter et erinde til det sted, hvor han møtte den ukjendte kvinde. —

Ogsaa nu møtte han hende utenfor leiren. Atter saa han ind i de mørke øine, før de sænkedes. Men nu maatte han tale til hende. Og hans sprog var ikke daarlig, om han hadde levet i ensomheten. Ti hans sjæl hadde arbeidet.

«Tilgi mig, fremmede kvinde, at jeg lar lyden av min stemme naa dine øren. Jeg møtte dig her engang før; fra den tid har du været i mine tanker. Stor er min lykke, om mine ord kan naa til dit hjerte, du skjønne kvinde.»

Han fortalte saa om sit liv ute paa den store slette, hvor han lyttet til vindens susen og fuglenes sang og frydet sit øie over blomsterne paa marken og om natten over stjernerne paa himmelen. Men nu hadde han set noget, som var endnu skjønnere. «Og det er dine øine, du unge kvinde! Tilgi mig at jeg spør, om du vil være med mig ut paa den store slette og la dine øine straale for mig omkap med himmelens stjerner! — Men hvem er din fader, at jeg kan tale med ham?»

Hun hørte med sænket blik hans underlige ord. Hun lyttet med glæde til hans stemmes klang, og hun fortalte, hvis datter hun var. «Men om jeg vil være med dig ditut paa den store slette, vet jeg ikke.»

Det blik han fik til avsked sa at det ikke var saa usikkert allikevel.

De skiltes. Men nu hadde ogsaa hun faat noget nyt at tænke paa. Hun kunde slet ikke glemme hans sterke blik, og hans underlige ord om hendes øine, der var vakrere end den store slettes blomster og som kunde straale som himmelens stjerner.

Hun blev rød, og hun blev blek, og hendes hjerte banket, da hun dagen efter saa den fremmede hyrde fra sletten kom for at tale med hendes far. Det var fædrene, som bestemte over sine døtres giftermaal i de dage. Og de to kom snart overens; ti hyrden hadde mange faar, og hans telt paa sletten var stort og nyt.

Alt blev fastsat. Og nogle dage efter fulgte hun ham til hans telt, og blev hans brud paa de tiders vis.

Han elsket hende. Og de var lykkelige de to mennesker i hyrdens telt paa sletten.

Nu kom han tidligere hjem end før med hjorden, fordi længselen efter hende vor stor. Den hele dag var hun i hans tanker, mens faarene græsset eller hvilte og tygget drøv.

En aften, mens solen gik ned og maanen steg op over sletten, sat de sammen utenfor teltet. Da fortalte han, hvordan han undertiden hadde følt et savn i sit bryst, før hun kom til ham. Men fra den dag du kom og tok bolig i mit telt er dette savn borte. Vi blev skapt som mand og kvinde. I kjærlighet skulde vi lykken finde.

Dagene gik og blev til uker. Og hyrden tænkte ikke paa ham som hadde skapt himmel og jord. Hverken morgen eller aften bøiet han sig ned og tilbad Gud. — I stedet tilbad han sin hustru som var hjemme i teltet. —

Men da ukerne var blit til maaneder, begyndte hyrden atter at føle savn. Og der steg et suk op fra hans bryst. Og han spurte sig selv: «Er du ikke nu lykkelig?» Og sjælen svarte: «Nei jeg er ikke.»

For hver dag som gik blev savnet større i hyrdens sjæl.

Ofte kunde han ogsaa sukke, naar han var hjemme hos sin hustru. Hun saa paa ham og vidste ikke hvad hun skulde gjøre.

En dag maatte hyrden med sin hjord til nye græsgange langt borte fra teltet, og han besluttede at bli hos hjorden om natten. Da stjernerne tændtes om aftenen, blinket de saa sørgmodig. Ti hyrdens sind var fuldt av sorg.

Aftenvinden strøk hviskende henover sletten, og hyrden hørte en stemme: «Hvorfor har du glemt mig?» Saa tydelig hørte han det, at han maatte svare: «Hvem er du?» Og der blev svaret: «Jeg er den, jeg er. Jeg er den som skapte himmel og jord, og jeg skapte mennesket i mit billede, for at det skal herske over jorden og tillbede mig. Dersom du atter tilbeder mig, vil jeg velsigne dig og dine børn i tusen led.»

Og hyrden bøiet sig til jorden og tilbad atter ham som hadde skapt himmel og jord. Og da han reiste sig, var savnet borte og hans sjæl var atter glad. —

Da han kom tilbake til teltet, fortalte han sin hustru, hvad han hadde hørt i den stille nat og om sit hjertes forsæt. Og hans hustru saa at hyrden atter var glad, og hun sa til ham: «Gjør hvad han, som skapte himmel og jord, har sagt.»

Fra den dag tilbad de Gud hver morgen og hver aften. Og Gud velsignet dem.

Tiden gik. Og der blev børn i teltet paa den store slette. En aften da de var blit store nok til at forstaa, fortalte hyrden, hvad han hadde fundet ut med sine grublerier under himmelens stjerner:

«I begyndelsen skapte Gud himmelen og jorden.» Og han fortalte om stjernerne paa himmelen, hvordan de blev til, og om markens urter og alle trær, hvordan de blev til, og om alle dyr de kjendte, hvordan de blev til.

Høitidelig blev hans stemme, da han kom til mennesket og sa: Og Gud skapte mennesket i sit billede. Og han gjentok det, forat hans barn aldrig skulde glemme det, som han selv hadde glemt det: «I Guds billede skapte han det.» Og med et smil til sin hustru, der sat med det mindste barn paa fanget, fortsatte han: «Mand og kvinde skapte han dem.»

2. *Billeder fra livet.*[1])

I det gamle testamente læser vi om mange egteskaper, lykkelige og ulykkelige. Der har vi ogsaa en høisang, en duet for brud og brudgum om kjærlighetens lyst og ve.

I det nye testamente staar der litet om egteskapet, som om alt, der hører det naturlige menneskeliv til — undtagen lidelsen. Forfatteren hadde større ting at berette om, og Paulus som skriver kjærlighetens høisang, lever i det aandens rike, hvor der ikke spørres om mand eller kvinde, men alle er ett i Jesus Kristus. —

Vil vi læse om egteskapet, faar vi gaa til vore egne forfattere. Vi leter ikke der forgjæves. De blir aldrig trætte av at skrive om mand og kvinde. Ofte vil vi ogsaa ha utbytte av denne læsning. Forfatteren viser os billeder fra livet, og mange har stor evne til at klarlægge for os, hvad der foregaar i hjertets skjulte kamre i samlivet mellem mand og hustru.

Det er mørke billeder de maler som regel, ulykkelige egteskaper de skriver om. Ulykken er altid interessantere end lykken baade for digtere, læsere og sladderen. Et lykkelig egtepar blir litet omtalt; men de ulykkelige lever paa folkemund.

De præker ikke disse mænd, de bare fortæller om livet, saadan som de har set det. Men ofte kan en saadan bok virke mere end en præken, fordi livets eget vidnesbyrd er sterkere end ord.

For nogle aar siden utkom der til jul flere bøker om egteskapet. Der er trods alt et saadant alvor, en saa dyp livsforstaaelse i disse bøker, at jeg gjerne vil vise frem i en præken disse billeder fra livet. Og jeg vender mig særlig til de unge tilhørere, som har begyndt at føle, at det ikke er godt for mennesket at være alene.

Den første bok heter: «Gunnar Rabens egteskap.» Det er fortællingen om det erotiske egteskap, hvor det kun er san-

[1]) Brudstykke av en præken 2den søndag efter helligtrekongers dag 1911.

serne, som binder egtefællerne sammen. Det er historien, som gjentar sig atter og atter, naar menneskene blir viljeløse slaver av sine lidenskaper.

Det begynder i en vanvittig lykkerus, der gaar over til væmmelse og ender med skilsmisse. I aar kom en fortsættelse av boken: nu den samme historie om igjen med en anden kun paa litt anden vis — saadan som det ofte gaar i livet — fra den ene til den anden i et evig jag efter at stille driften tilfreds, indtil den er utbrændt, og en anden brand, samvittighetens brand, begynder at brænde.

Man skulde næsten tro, det var forfatterens hensigt at vise: Det erotiske egteskap kan aldrig bli lykkelig.

For det er sandt som Gunnar sier: «Det er ikke bare med disse armer og dette legeme vi lever; vi har da ogsaa en sjæl som maa være med.»

Og til en ven sier han: «Man maa vogte sig alt man kan forat gaa ind i noget, som en dag kan fylde en med en lede saa stor, at man fortvilet løper rundt og søker en dør at snike sig utav. Og saa maaske ingen finder.»

I fortsættelsen av boken, hvor Gunnar lever med en anden, faar han erfare sandheten av sine egne ord: «Om man lægger en verden mellem sig og den kvinde, man har bundet sig til og levet sammen med, man blir hende dog aldrig kvit. Hun vil glide som en skygge ind i ens liv.»

Det er underlig at disse som skilles og gifter sig igjen kan indbilde sig, at de skal faa den første ut av sin tilværelse. Har de da ingen erfaring om, hvordan minderne sitter fast i et menneske? Minder om smaa ubetydelige hændelser, hvor der ikke blev tat tillbørlig hensyn til samvittigheten. Og saa skulde aars samliv med en egtefælle slettes ut av mindeboken!

Naar Jesus taler saa strengt mot egteskap efter skilsmisse, var det ikke for at lægge byrder paa menneskene. Men han vilde hjælpe dem fra at begaa daarskaper, som bringer aarelang anger og ruelse med sig. Man taler saa vakkert om «hjertets ret». Men samvittigheten har ogsaa en ret, og den opgir ikke sin ret til fordel for det viljeløse hjerte.

Gift dig allikevel ikke med nogen, som ikke eier dit hjerte! Det lærer vi av den anden bok som heter «*Lænken*».

Og I forstaar, hvad navnet skal bety. En mand gifter sig med den rike kvinde for at undgaa økonomisk ruin. Hun er ræd for ensomheten og han sælger sig for penger. Ellers er han en bra mand og hun en udmerket kvinde. Men de hadde aldrig kjendt sindets og sansernes dragelse mot den anden, og da de skulde leve sammen følte de begge egteskapet som en lænke. Det holdt paa at gaa meget galt. Hans hjerte var ledig. Den kvinde han var bundet til hadde ikke tat bolig der. En anden holdt paa at ta den ledige plass. Og pinen var stor.

Men undelige ting kan hænde. Da han en gang blev meget syk, pleiet hans hustru ham med megen omsorg. Det skede av pligtfølelse, men ogsaa med ømhet og stor offervilje. Dette laa han og tænkte paa, og litt efter litt gled hun ind i hans sind, og hans hjerte blev varmt for hende. Det blev ikke den store fryd; men lænken kjendte de ikke mere til.

Gift dig allikevel ikke med nogen, som ikke eier dit hjerte! Ja ikke engang, om du føler det som en pligt!

Hvad sier jeg? Det høres jo forfærdelig, at du ikke skal gøre din pligt. Og det er galt hvad jeg sier. Saadan skulde det hete: Sørg for at du aldrig maa gifte dig av pligt! Her gjælder ordene: Gift dig, og du vil fortryde det. Gift dig ikke, og du vil ogsaa fortryde det. Enten du gifter dig, eller du ikke gifter dig, du vil fortryde begge dele.

Hvad jeg mener vil du forstaa, naar du hører om et egteskap fra en tredje bok: «Vort Rige.»

En unggut var glad i en pike, som «hadde den vakreste stemme i kirken». Men i en letsindig stund — han hadde drukket sig fuld i julen — tullet han sig ind til en gammel pike og fik barn med hende. For at gjøre sin pligt, giftet han sig med denne, men hjertet blev hos hende med den vakre stemme, og egteskapet blev mere end en lænke.

Han var i helvede, hvor angeren sved og længselen tæret. Og han kunde ikke komme ut derfra. Han maatte bli der alle sine dage for et letsindig øiebliks skyld.

Selv om han ikke ved alteret hadde laast døren igjen for sit helvede, hadde han ikke sluppet saa let derfra. Angeren maa altid ha tid til at gjøre sin sonegjerning for vore vildfarelser. Før angeren har gjort sin gjerning, slipper ingen ut av det hel-

vede han bereder sig ved sine handlinger. Det sørger samvittigheten for. Sènt eller tidlig kræver den sin ret hos ethvert menneske. Den er verdens ubarmhjertigste kreditor, som kaster enhver skyldner i gjældsfængsel. Det er bare Gud fader selv, som kan løse en ut av det fængsel. Og menneskesønnen, som har ret til at tilgi synder paa jorden — ogsaa erotiske.

Endnu et billede fra livet, som har noget at lære os alle. Dette billede er ogsaa fra «Vort Rige». Det var to som hadde gaat og ventet paa hinanden i mange aar. De bodde paa hver sin side av fjorden. En gang om aaret besøkte han hende, en gang om aaret rodde hun over fjorden til ham. Men daglig gik deres tanker over fjorden i de mange lange aar.

Endelig fik de raad til at gifte sig. Men nu var ikke han slik, som hun hadde drømt om, og hun var ikke som den Ingeborg han i sin ungdom blev glad i. Saa glemte de at se paa hinanden med «kjærlighetens øine». Og der blev bitterhet og iskoldt i deres hjem.

Og bitterheten og kulden holdt sig, indtil de en nat, da elven tok stuen deres, sat sammen og ventet paa døden.

Da vaagnet kjærligheten fra ungdommens dage. Men nu var det forsent — hvis da ikke de to sjæle som fandt hinanden igjen foran døden skulde fortsætte at leve i det land, hvor «havet ikke er mere» og heller ingen fjord som skiller dem, der skal finde lykken sammen.

Saadane billeder fra livet tegner vore forfattere. Det er mange ting som gjør at det gaar istykker og blir ondt for mand og hustru. Men den dypeste grund nævner vore forfattere sjelden. Det er den, at mand eller hustru eller begge to er uten Gud. Og saa søker man hos et menneske det som man aldrig kan finde hos et menneske. Mennesket blev skapt som mand og kvinde. Men det blev ogsaa skapt i Guds billede staar der skrevet.

Skulde ikke nogen digter kunne vise, hvad dette betyr for samlivet mellem mand og hustru?

3. *Hvad skal vi gjøre.*[1])

I det 17de aarhundrede levet der i Danmark en rektor som til sit bryllup skrev en salme, der er kommen til megen hæder og ære. Den staar som nr. 1 i vor salmebok: «I Jesu navn skal al vor gjerning ske, om det skal blive os til noget gavn.»

Med disse tanker førte han sin brud til alteret og til sit hjem. Og vi er forvisset om at det hjem disse to bygget sammen blev et lykkelig hjem.

Nu er der neppe nogen ting i verden som har skapt saa mange rim og vers og digte som kjærligheten mellem mand og kvinde; men merkelig nok ikke mange salmer.

Merkelig nok! Ti noget av den samme tanke og stemning findes hos alle brudepar. Det er sandt, hvad der blev sagt ved en forhandling om egteskapsstiftelsen: «Alle mennesker er religiøse paa sin bryllupsdag.»

Dette maa jo være grunden til at næsten alle søker kirkens vielse. Sidste aar var der her i byen kun en av femti brudevielser, som ikke blev utført av presten. Det er ikke for stasens skyld de vil ha kirkens vielse. De fleste kommer med to vidner til prestens kontor paa en hverdag, og de maa efter vedtægten betale mange kroner. Men de vil ikke være uten bønner og velsignelsen paa sin bryllupsdag. De vil gaa ind i sit nye hjem i Jesu navn. Denne vilje er vel uklar for de fleste; men naar valget skal ske, gaar de instinktmæssig dit hvor de hellige ord lyder.

" Saa underlig er ikke dette. Livet blir med engang stort og hemmelighetsfuldt for de to, som elsker hinanden. Den unge kjærlighet fylder deres sind og løfter dem op over den graa hverdag. Mangen mands tanker gaar vel ogsaa til paradiset, hvor Gud Herren vandret omkring og fandt Adam i hans ensomhet og forbarmet sig over ham. Og manden vil gjerne takke livets herre, som nu har været god og git ham en medhjælp.

Foran dem ligger fremtiden. De venter sig megen lykke av den. Men den er skjult for deres øine. — Av erfaring

[1]) Præken 2den søndag efter helligtrekongersdag 1914.

vet de, at livet byder paa gode ting og onde ting, og at ulykker og sorger finder vei til alle hjem. Derfor vil de ogsaa bede en bøn for sit nye hjem. —

Vi skal ikke tænke ringe om dette, men glæde os over det som et tegn paa, at religionen har større magt over menneskene end de ofte selv tror.

Desværre ser det ofte ut, som om denne religiøse stemning snart er forbi og kun vaagner naar store ting hænder, naar et barn skal til daab eller naar en død skal bæres ut av hjemmet. Det ser ofte saa ut, og det er ofte saa — til stor skade for hjemmet.

Et hjem trænger religion. I et hjem som skal være et godt hjem, maa den kjærlighet bo, «som ikke søker sit eget, som ikke blir bitter, som ikke gjemmer paa det onde». Denne kjærlighet er fra Gud og findes kun hos dem, som er i livssamfund med ham. Om de er bekjendende kristne, har mindre at si. Mange er i samfund med Gud uten at vite det selv. Ved arv og opdragelse er det smeltet sammen med deres væsen. Ad skjulte veie er kjærligheten fra Gud gaat dem i blodet.

Men naar der i vor tid er saa mange ulykkelige egteskaper og hjem, kommer det av likegyldigheten for kristendommen. Utroskapen i egteskapet og usedelighet utenfor egteskap stammer fra samme rot. —

En berømt maler har kaldt et av sine billeder: «Et digt om livet.» Vi ser en mand og hans hustru sammen med deres barn. Moren sitter tryg og tilfreds med et barn paa fanget. Faren har ogsaa et barn hos sig; men han ser tungsindig og aandsfraværende ut. I bakgrunden svæver en fremmed kvindeskikkelse. —

«Et digt om livet» heter billedet, og det skal vel bety: En mand kan sitte hos hustru og barn, og hans tanker gaar allikevel paa avveie.

Saadan er manden efter naturen, og naar mænd ikke lever efter dette eller naar de overvinder de vidfarende tanker er det kun fordi de bøier sig for det bud som hører hjemme i religionen. «Du skal være tro mot din hustru.

Mangen trofast egtemand vil indvende: «Det er de sociale hensyn og kjærligheten til min hustru, som gjør at jeg er tro.»

Vel! Men si mig saa, hvor mange procent kristendom der er i de sociale hensyn? Og si mig, hvorfor utro egtemænd skyr kirken som noget ondt! Er ikke grunden den at de vet: Det er kirkens skyld at samvittigheten plager mig.

Religiøst forfald vil altid ha til følge utroskap i mange egteskaper. Det er sikkert som en naturlov; ti det er naturen selv, som da begynder at raade, frigjort fra aandens tugt og de hellige bud. Derfor er det en vetloshet av kvinder, som kommer til at lide mest, at de ikke av al sin evne stræber efter at bevare religionen, kristendomen som en levende magt i samfundet og i hjemmene.

Religion i *hjemmene!* Med den har det sin vanskelighet i vor tid, da husandagt er blit en sjelden ting. Det er med religion som med elskov og kjærlighet. Mand og hustru taler ikke med hverandre om elskov og heller ikke om kjærlighet. Kjærligheten maa vise sig i gjerning og ikke i ord. Men saadan blir det ogsaa med religionen for dem som staar hinanden meget nær. Hvis ordene der er sterkere end livet, føles det som en usandhet, og hvis livet er der, behøves ikke ord mellem dem, som gjensidig vet, hvad den anden tænker og føler.

Men fordi det religiøse nævnes litet, har det let for at gli bort og forsvinde fra hjemmet. Hjemmet blir uten religion, og alle som ikke lever helt paa overflaten føler, at noget mangler.

Lyset kommer vel ind i værelser som vender mot nord; men det er bedre at bo til solsiden. Religionens velsignelser kan nok komme ind i et hjem, som religiøst vender mot nord. Men det er bedre for hjemmet at det ogsaa religiøst ligger til solsiden.

Hvad skal vi da gjøre, vi som er ubehjælpsomme og klodsete og altfor hemmelighetsfulde med vor kristendom?

Det er et meget godt raad i det ritual, som læses for alle brudepar: «Byd ogsaa I den Herre Jesus til gjest og bed ham, at han altid vil bli hos eder, og at I altid maa bli hos ham i hans ord og i hans *menighet.*»

Det sidste ord lægger faa merke til, da menigheten er utenfor de fleste menneskers bevidsthet. Men i dette ord ligger hjælpen for os.

Det er menigheten eller folkekirken som har bevaret religionen opigjennem tiderne. Det er fra menighetens forsamling i kirken, at religionen er ledet ind i de mange hjem. Det var som lem av menigheten, at vor far eller mor eller lærer plantet tro paa Gud i vor barnesjæl. Det er ved at bli i menigheten, ved regelmæssig kirkegang, at mand og hustru kan faa Jesus som gjest i sit hjem med hans aand og velsignelse.

Kirkegangen er diskret og litet fordringsfuld, men den bærer gode frugter. Jesus, den fredsommelige og sagtmodige, den sterke og myndige, revseren av synd, trøsteren i sorg, offerlammet og seierherren blir mere og mere levende for sjælen. Og hans aand faar bolig i deres hjerter, som hører hans ord og ser hans liv, som det skrider frem i evangelierne fra søndag til søndag.

Fra kirken blir han med til hjemmet. Og i ethvert hjem kommer der tider da man trænger ham.

Man føler det bedst, naar en død skal bæres ut av hjemmet. Venner kommer og trøster, men deres ord er fattige. Men Jesu ord er sterke og rike paa trøst. Med hellig vishet taler han om et faderhus med mange værelser, hvor han bereder rum. Og en paaskemorgen viste det sig, at døden ikke kunde binde ham. —.

Men ogsaa ellers er han god for hjemmets fred og lykke: Vrede, bitterhet og ord som stikker og saarer kan ikke trives i de hjem, hvor han er gjest.

«Naar Jesus kommer ind i huset,
og hans den søde hilsens fred
har alle hjerter gjennemsuset
og sænket sig i sjælen ned,
da blir det stille, lyst og mildt,
da enes atter, hvad var skilt.»

Det glæder mig altid naar jeg i kirken ser egtepar jeg har viet. Jeg har den tro, at lykken ikke skal svinde fra deres hjem. Sorgen kan nok finde vei til dem, men han er ogsaa tilstede, som kan bringe trøst.

Og jeg hører dem, der er ældre og har mere erfaring si, at Jesus altid bringer den bedste vin tilsidst i alle hjem, hvor

han er gjest. Naar jeg tænker paa enkelte graahaarede egtepar jeg kjender, forstaar jeg at dette er sandt.

Derfor kan ikke bedre raad gives mand og hustru, som ønsker at deres hjem skal bli et godt sted: Glem ikke eders kirkevei! Det falder eder kanske vanskelig at tale om Gud eller Jesus. Det er bare bra. I skal ikke være prædikanter. I skal bare gjøre livet og hjemmet saa lyst og godt for hinanden som mulig. Men da maa I slippe religionens sol like ind i eders hjem. Byd den Herre Jesus til gjest og bliv i hans menighet! «Saa skal han aabenbare sin herlighet for eder, styrke eder i troen, hellige eder i sandheten og bevare eder fra det onde. Og Guds fred som overgaar al forstand skal bevare eders hjerter og tanker.»

Hvor staar statuen?

Stiftsprovst Otto Jensen spør i marsheftet av «For Kirke og Kultur»: Hvor staar statuen over Christian Fredrik?

Jo, monumentet over Christian Fredrik staar paa Bygdø, og kong Oscar den anden var den, som opdaget det. Det er jo riktignok et noget eiendommelig «monument», men det taler det tydeligste sprog om, hvordan nordmænd takket Christian Frederik for hans store verk her i Norge. I 1814 lot han reise et monument over prins Christian August og satte paa dette: «Reist av hans ven Christian Frederik, Norges Konge». Aldrig saa snart var unionen indgaat, før en eller anden nidkjær Carl-Johans dyrker med mejsel og hammer hugget væk ordene «Norges Konge».

Det er nordmænds monument over Christian Frederik! Kong Oscar lot de vækhuggede ord forgylde, saa de nu staar der igjen.

Eidsvold verk 4de april 1914. *Albert J. Lange.*

Teatret og kirken.

Hos os vækker det opsigt, naar en overfor adiafora frisindet prest anbefaler teatret. Hvad vilde ske om en av den kristelige ungdomsbevægelses første mænd underskrev ledetanken i den nedenfor citerte artikkel av pastor *Olfert Ricard?*

Artikkelen stod i Kjøbenhavnerbladet «Hovedstaden» (den nye avis som pastor J. Nordentoft redigerer) den 31te mars. Forfatteren fortæller først om den betagende fest det var for ham i opveksten, fra det 7de til det 16de aar, at se romantisk spændende fantasiskuespil. Men saa blev han ven med en søn av maskinmesteren og fik overvære en forestilling «bakfra». Og saa gik *illusionen* av det hele. Det var Heibergs «Syvsoverdag» som blev spillet, og Ricard fik nu bak scenen se hvorledes vingerne blev skruet paa Phantasus, og hvorledes Kong Valdemar spiste smørbrød med rullepølse, naar han kom ut fra scenen. Siden kunde han saa ikke se stykkene uten at tænke paa scenens bakside.

Paa en helt anden maate mistet han illusionen, da han var begyndt at arbeide i ynglingeforeningen. Da kunde han i teatret ikke la være at tænke paa om alle de unge pager deroppe var — eller kunde bli — medlemmer av ungdomsforeningen. «Ak, jeg var atter kommet *bagved* scenen paa en anden maate end dengang med «Syvsoverdag». Jeg glemte skuespillet over skuespilleren — —. Jeg holdt op at gaa i teatret.»

«Men det gik over. Siden kom der tider, hvor jeg lærte at holde hver ting for sig. Jeg lærte, at jeg var ikke sat til at frelse den ganske verden, det har een alene taget sig af; og jeg skal blot passe min del af det arbejde, han sætter mig til. Pagerne behøver ikke at blive ødelagt — og kan ogsaa blive det andre steder. Betty Hennings og Johanne Louise Heiberg begyndte jo ogsaa som balletpiger og blev ædle præstinder i kunstens tempel.

Jeg opdagede, at teatret kunde give en skjøn og gavnlig hvile. Kun en sjælden gang; thi københavnske præster har sjældent en aften fri. Men en træt hjærne kan komme sig godt paa en teateraften: den holdes i aande uden selv at skulle foretage sig noget. Den modtager skønne indtryk og falder ikke hen i slovhed. Den kan ogsaa opbygges her. At overvære «Tannhäuser», som vor kongelige scene fører den frem, er en opbyggelse.

Men, det er sandt, — teatrets nydelse maa prises med forbehold, især naar det gjælder ungdom. Det kommer meget an paa, hvor man gaar, og hvad man ser. Her har ikke enhver teaterledelse haft en sikker smag. Publikums er undertiden sikrere. Det er saaledes ganske lærerigt, at den scene, som troede, den skulde spinde silke ved at opføre det gemene «Damen fra Natkafeen» og ved at importere lumre valse-operetter, som vi saa rolig kan overlade til tyskerne, — endte med et krak.

Scenen er en vigtig faktor i folkeopdragelsen, og derfor er ansvaret saa stort for scenens børn, og især for dens direktører.»

VERDENSMÆND ELLER NORDMÆND?

Hvorfor vilde det være umulig at tænke sig en forening til «værn om fædrelandskjærligheten»?

Der findes værdier, som kan værnes av foreninger, men der findes ogsaa slike som istedetfor at bli værnet bare blir kompromitert av værnende anstalter. Vi kan værne vort land, men ikke vor forsvarsvilje, vi kan værne vore arbeidskaar, men ikke vor arbeidsevne, vi kan værne vore barn, men ikke vort barnesind, vi kan værne egteskapet, ikke kjærligheten, den utvortes moral, ikke livsidealerne, kirkerne, ikke troen, vi kan værne nationalt arbeide, men ikke fædrelandskjærlighet.

Med andre ord: der er ting i livet, som kan indgjærdes eller interneres for at bevares. Hvor ydre ånstalter er nok, forutsat at værdierne er for haanden. Men der er andre ting som dør av at indgjærdes og hegnes om. Det gjælder ikke bare Ingrid Slettens hue av farvet uld, det gjælder fremfor alt slike værdier som bare lever naar de er i aktivitet. Kan f. eks. vor egentlige tro værnes ved at «fastsættes» i bekjendelser eller garderes ved strenge bestemmelser om adgang til preste- og professorembeder? Er gudstroen sikret ved kloke beviser for Guds eksistens? Den kristne tro kan ingen av os, det være sig mægtige organisationer eller formaaende enkeltmænd, redde hvis den ikke redder sig selv. Ingrid Slettens hues skjæbne hviler som en smilblandet tragedie over alle foretagender for at kistebevare. Surstof er baade rustdannende og livgivende. De levende værdier maa ut i det tærende, ellers fortæres de.

Det blir altsaa under selve livsprocessen at slike værdier maa hævde sig eller bukke under. Der er ingen tvil om at de *kan* fortæres og tapes, de kan sikkert nok ogsaa sultes og dø. Men hjernen i dem er noget usigelig, noget selvlevende, som ikke kan haandteres som en ting, pekes paa og

utstilles, vises og bevises, spares og bevares. Desto nødvendigere er det at disse værdier faar leve sit liv, faar gi sig bestemte utslag i virkeligheten. Vi lever i en tid, da alle slags former foragtes som «urealistiske». Det er kjækt at hæve sig over formerne — «man behøver ikke derfor vanvyrde indholdet». Dette er til en viss grad og til en viss tid sandt. Men det gaar ikke i længden uten at det indestængte indhold tar skade. Ærbodighet er kanske det enkleste eksempel. Ved at iagtta formerne bevarer man i sig et reelt indhold, ved at kaste formerne overbord kan man ikke undgaa at man en dag overraskes av at selve følelsen er utvyndet.

Denne konflikt mellem rationalitet og former merkes i vore dage sterkt i nationalfolelsen. Hvordan kan fædrelandskjærlighet forenes med *et rationelt livssyn?* Hvordan kan en verdensomspændende kulturbevissthet opretholde *formerne* for særprægd nationalitet?

1.

Vi maa i vor tid uvilkaarlig tænke tanken fra Babels taarn om igjen — gaar ikke utviklingen i retning av taarnet som skulde holde alle menneskene samlet, saa de ikke blev spredt og fik hver sine egenheter som stængte for forstaaelse og samvirke? Bare at nu er det ikke et taarn, men et kommunikationsnet som samler. Hvad er toldmurer og sprogmurer?, der er utallige aapninger i dem, og det vigtigste gaar som bekjendt toldfrit. Hvad er fjeldkjeder og havstrækninger?, er ikke Kellermanns fantasi, atlanterhavstunnellen, bare et symbol paa vore dages virkelighet. Hvad skiller racer og farver?, er ikke baade dollar og pund og krone *penger*.

Og bærer det ikke mot almindelig utjevning? Er ikke decimalsystemet, meteren, den mellemeuropæiske tid og den avskaarne kineserpisk bare smaa og spredte begyndelser til det eneste forstandige tiltak: at utslette det som skiller og indføre det som er fælles? Og er ikke derfor nationalitetsfølelsen og landekjærligheten dømt til samme skjæbne som bedstemors krenoline? Det er ikke længer som nordmand jeg har min gjerning at gjøre. Hamburg—Amerikalinjens stolte

devise: *Mein Feld ist die Welt* maa bli alles, saasandt vi vil se ut over stuegluggen. Mellem mænd er vi mænd og ikke nordmænd.

Johannes Johnson har i maiheftet særlig fremhævet denne forskjels utjevnende følelse hos arbeidere (— «proletarer i alle lande, forener eder») og hos pietistiske kristne («vi er alle brødre»). Men jeg tror den er fuldt saa almindelig hos alle som i det hele vil tænke rationelt, praktisk fornuftmæssig, og som vil være i pakt med tiden og helst foregripe fremtiden. Nu gaar vi ind i verdens-brorskapets aarhundrede, eller (forsigtigere utmaalt!) aartusinde.

Hvad kan der sættes op mot det besnærende i et slikt ræsonnement eller det henrivende i et slikt ideal?

For det første er det nu et merkelig faktum, at ikke to mennesker er skapt like. Ikke engang to absolut like organer har anatomerne kunnet finde. Og omtanke vil dernæst fort si os, at disse forskjelle (ved den variation de gir) er av umaadelig faktisk og praktisk værdi.

Hvis to mennesker jeg kjendte var virkelig totalt like, saa at ikke bare utseende, men ogsaa tankegang, følelsesliv, livshistorie, fremtidsplaner, *alt* var nøiagtig det samme — var saa ikke den ene av dem fuldstændig overflødig? Ikke bare at han vilde være uinteressant, kjedelig — som slike personer er som jatter efter hvad en anden sier fore, men virkelig værdiløs. Mon ikke likheten, den i alle dele totale forskjelsløshet tilmed vilde virke likefrem motbydelig, uhyggelig?

Det vil si værdiløs vilde vedkommende dublet ikke være som slavesliter eller lirekassemand, altsaa i *mekanisk* henseende. Det var i *menneskelig* forstand han intet særværd vilde ha. Tænk ham i et selskap, i en vennekreds. Gaar man videre og forestiller sig flere like, — alle? —, saa ender man i det menneskelig nirvanatomme.

Omsat til vort emne vil dette si, at menneskelig særpræg og menneskelig værdi hænger uløselig sammen, og dette forhold gjælder baade for personers, gruppers, nationers og tiders eiendommelige liv.

Hvis man tænker sig at Norge gjorde den meget praktiske ting at anta engelsk sprog, hvad vilde det ikke være for en vinding? Vi var med én gang i en verdensforbindelse

som baade vilde gi os aandelig og legemlig tilførsel og vilde gjøre muligheterne tusen paa tusendoblede for vore tilsvarende produkter.

Overfor et slikt tankeeksperiment maa vi stille to spørsmaal, — om vor egen tilsyneladende fordel av et saadant skridt vilde opveie forringelsen, og om — set fra et verdenssynspunkt —, verden blir rikere eller fattigere den dag Norge blir angliseret.

Der kan neppe være tvil om svaret for det sidste spørsmaal. I kraft av den sammenligning med individet som vi foretok maa vi si: verden blev fattigere. En tone vilde gaa bort i orkestret, en fløite forsvinde og en stortromme bli ørlitet grand sterkere. Fra musikalsk synspunkt et betragtelig tap, fra militært en ubetydelig vinding.

Vanskeligheten ved at gjøre dette bevis tvingende ligger i, at det ikke er saa *direkte* indlysende.

Hvad et land som Norge betyr i verden *qva norsk*, det nytter det ikke at kike efter anerkjendelse for i hver dags europæiske storblade. Vi nævnes næsten aldrig der. Den forbausende uvidenhet om Norge selv i England (som vi gjerne tror tænker saa meget paa os) har atter slaat mig med det indtryk man undertiden kan høre uttrykt slik: vi er som folk paa størrelse som en forstad til London.

Hvad betyr denne «forstad» i verdenskoncerten?

Sammenligningen er ikke bare trykkende. Hvis det kom an paa antal, da var vi en forstad. Og vi vilde bli en forstad, hvis vi gjorde os lik de andre, blev verdensmænd istedetfor nordmænd. Vor mekanisk-merkantile betydning vilde da bli vort værd i folkevrimlen.

Hvad er det vi kan takke at vi er uendelig langt fra «forstaden» og rangerer ganske anderledes høit i verdensværdi — uten vor folkeeiendommelighet og vort nationalpræg?

Imidlertid er der kanske dem som finder dette «verdenssynspunkt» litet tilfredsstillende. Hvordan er det med svaret paa det første av de to spørsmaal vi stillet, hvilken fordel vilde vi selv ha av at bli friet ut av det lille lands bur og komme paa like fot med alle den store verdens mænd?

Jubilæumsaaret letter os svaret paa dette. Vor nationale nyreisning 1814 fulgtes med en økonomisk hævdelse og vekst.

Og vort jubilæumsaar har mer end nogen turde haabe reist arbeidet for faktiske og praktiske værdier, som vi aldrig vilde strævet for uten i national «indsnevring». Disse fænomener er ikke bare opblaaste døgnprodukter. Der ligger en psykologisk-social naturlov til grund for dem. Den nemlig, at 100 personer utretter mere i ti arbeidslag paa ti mand hver end i to paa femti. Især hvis disse smaalagene er knyttet sammen av mer varige og dypt gripende fælles baand end det tilfældige arbeides. Initiativ og arbeidslyst slappes i masseoptræden og vækkes hvor det personlige og særprægde faar mer spillerum. I det smaa kan man se denne lovs utslag i socialstatistikens beretning om de smaa jordbruks bedre opdyrkning end de sværes. Stortinget i samlet møte repræsenterer ikke paa langt nær den sum av initiativ og energi som det samme storting fordelt i komiteer, sat sammen efter interesse og erfaring. Selvsagt er der her en naturlig grænse den anden vei, utparcelleringen maa ikke bli for sterk. De 100 mand vil ikke arbeide paa langt nær saa godt i 100 lag paa hver en mand som i lag paa 5 eller 10. Menneskelivets to poler, det individuelle og det sociale kræver for kræfternes bedstevirkning en naturlig avbalancering av yderligheterne. En nation — ikke en utvortes union av nationaliteter — er for folkenes liv aabenbart *den avbalancering som historien har stræbt hen imot*. Hvis disse kraftcentrer skulde opløses vilde der følge en almindelig utflyten av kræfterne, som ikke bare vilde være synlig i den enkeltes bleksot men ogsaa i det heles stagnation.

Mulig er det ogsaa, at en utjevning av nationerne vilde bety en mekanisering og en brutalisering av det som nu trods alt er den menneskelige nerve i utvortes-livet. Vor tids mest utprægede pengemandsblad, »Berliner Tageblatt», lot sig ved 50-aarsjubilæet for Italiens frihetskamp henrive til at begynde sin hilsningsartikel med den indrømmelse, at over pengene og politiken staar idealerne!» Det er ord man ganske rigtig ikke finder paa børserne, men i historien, hvor det skjulte blir aabenbart. Og Italiens historie er ikke den eneste som taler i dette sprog. Vor egen er likesaa lærerik. Vi har grund til at tro, at de nationalgrænser som synes at volde verdens krigstilstand, ogsaa er hjemstedet for de ideale

nerver i folkenes samkvem. Nelsons ord foran Trafalgar, gjenoplivet ved Titanic-katastrofen: «England venter at hver mand gjør sin pligt», vilde ikke hat den moralske appel som ligger i dem, om det isteden hadde lydt: «*Verden* venter —». Det vilde været et saa utflytende begrep, at koncentrationen var tapt og appellen med den. Ikke heller «Europa» eller «Norden» vil ha den magt, som fædrelandets navn har.

Det rationelle opgjør synes derfor at maatte løpe ut i en avgjort anerkjendelse av værdien av nationernes særpræg. Det er særpræget som gir baade livsværdien og livsretten, saa at den nation som mister sit præg ogsaa med det samme mister sin ret til at leve et selvstændig liv.

2.

Men saa formerne — med dem er det mindre greit.

Det gjælder her som i alt høit menneskelig, den aand som rører sig indenfor skallet. Der er folkelige eiendommeligheter som i vore dage *forsvinder* — andre *reises til live* paa kunstig vis. Det er let nok at beklage begge dele. Skal man imidlertid dømme om hvilken virkelig betydning disse ting har, maa man spørre efter hvordan sindelaget forholder sig i begge fald. At en korttrøie forsvinder fordi det er billigere og mer praktisk med kjøpetøi og byfacon, er ikke ganske det samme som at landsgutten i byen lægger sig til dobbeltsnip og knot for ikke at regnes simpel blandt de «fine». Det ene viser manglende syn for folketraditioners værd, det andet er et spil terning med den mand som ber om lillefingeren og siden tar hele resten. Paulus har brukt det rette ord, naar han taler om at *skamme sig* for den aandsfane man følger. Værdien ligger ikke i at vi gaar og demonstrerer den til alle tider og paa alle steder, men deri, at vi om det kom til stykket ikke vilde krype i skjul men slaa visiret op. At dyrke sine egenheter og at vedkjende sig sin hjemstavn er derfor ikke det samme, selv om ingen kan negte, at kjærligheten til hjemmet maa ta sig bestemte uttryk, hvis den skal bli i live.

Enkelte mener at disse uttryk nærmest er bundet til de saakaldte «store» situationer. De er ialfald lettest at peke

paa. Det ligger ikke saa langt tilbake at vi i Norge oplevde slike tider, da vi med Pavels nogen hver maatte si til os selv: «Aldrig hadde vi trodd vi holdt slik av Norge». Pavels siger ikke at der nu er kommet noget nyt til som gjør at han *er blit gla i* fædrelandet. Det er noget skjult han har baaret paa, som er blit ham bevisst. Slik er det med mange av de undergrunds ledende følelser i livet, de kommer sjelden i dagen, men ingen kan derfor si, at de ikke er til eller ikke øver nogen indflydelse. De «løftede stunder» vilde være uten værd, hvis de var rene overflate-fænomener. Og naar de snusfornuftige spør: hvor blir der av de store følelser naar vi kommer til dagens strid og møie, da kunde de like saa godt spørre hvad betydning regnet har, naar det likevel forsvinder i jorden. De «store stunder» har sin betydning for grundvandet, og de gjør det mulig at ikke bare de dypeste rotter kan faa føling med kilderne. Heri ligger betydningen av et aar som 1914 for Norge. Mon vi ikke med glæde skal indrømme, at det ser ut til at kunne faa større betydning end mange hadde turdet tro?

Imidlertid vil ingen negte, at nationalfølelsens utslag i de mer daglige former skaper noksaa paatagelige problemer her i landet. Hvad værd og ret har sprog og dragter, fester og merker og alle slags særnorske greier? Eller rettere sagt — siden vi igrunden alt har anerkjendt særformernes værdi som uttryk for det menneskelig-nationale — hvor langt skal vi gaa i at anerkjende og at benytte os av det særnorske?

Overfor slike spørsmaal vil der i alle lande dannes to skilte fraktioner. Nogen vil let overdrive det særprægde, andre vil utjevne det og ikke stikke for meget av fra et europæisk gjennemsnit. Den chauvinistiske retning faar let febersymptomer, den denationaliserende frysningssymptomer.

Vi har visselig begge fænomener paa norsk omraade. Det gamle slagord «europæere» er ikke længer i sving, men det vilde være langt sandere end det hjerteoprørende og historisk falske «kolonister» som virkelig endnu gaar igjen. For det andet fænomen bruker man gjerne «norsk-norsk» med mer specielle ærestitler som passer for anledningen, som «kaffistovekultur» og lignende. Er det virkelig et dele i landet,

som svarer til disse av aviserne stadig uthævede yderligheter?

«Sig mig hvem du omgaaes og jeg skal si dig hvem du er.» Akkurat saa sandt og saa begrænset sandt som dette ord er, er det ogsaa at der er et gap mellem to folkegrupper i Norge. Der er ingen tvil om at den nordmand som uten at ha faat sine nationale instinkter i orden, omgaaes væsentlig «europæere» — det være sig kunstnere, handelsmænd, ungsocialister, fredsvenner eller pietister — han vil let bli blakket i farven. Man regner med det miljø man er vant til at færdes i. Og man regner sig ubevisst til et livssyn, som mer blir præget av regningen end realiteterne og som passer den kreds hvor det er selvfølgelig for alle. — Og akkurat paa samme maate vil man bli paavirket, om man omgaaes bare «norsk-norske». Det er omgangens paavirkning som antydes baade i benævnelsen «kaffistovekultur» og i «europæere». Nogen national grundspaltning er de ikke uttryk for.

Forskjellig gruppering efter livsforhold og idealer, og forskjellig omgang, tror jeg der altid maa være Men der kan bli *for sterk* isolering i kredser. Vore anskuelser kan da fjerne sig *for* langt fra fakta. Dette er faren i maalbevægelsen nu. Den ene part glemmer geografien og historien — den anden glemmer vor nationale utvikling og de faktiske sprogforhold i landet. De første — maalmændene — vil gjøre Norge stort, og blir ikke vår at de gjør en egte del av det til koloni, de vil rette paa historiens feil, men glemmer at deres egne og motpartens fædre var fælles om synden, saa det er historisk vrangsyn at ville hjemsøke bare de av historien utvortes merkede med straffen. Og de andre — riksmaalsmændene — vil hindre sprang i utviklingen, men glemmer at der er et frygtelig sprang nogen hundredaar tilbake, som vi ikke kan se bort fra; de vil hævde det faktiske sprog i landet, men savner den følelse, som alene indlevelse i den nationale utvikling og personlig kontakt med sprogforholdene utover landet kan gi, av at der er to slags sprog i landet. Som begge har ret her, det ene historisk indført og opdrevet til vidtstrakt bruk, det andet nationalt rotfæstet og sammenvokset med folkets tænke- og følesæt.

Med disse linjer har jeg ikke villet forsøke nogen mandjevning. Jeg har bare villet gi uttryk for et personlig syn, som er vundet ved inderlig forbindelse med begge leire, og som for mit vedkommende har skapt en fortvilet følelse av hjemløshet hos dem begge. Naar min inderste sympati gaar med den ene part, den som mest bevisst hævder de nationale værdier og bruker de nationale former, da maa jeg samtidig reservere mig avgjørende overfor mange av disse folks rationalistisk-ubiologiske syn paa et sprogskiftes mulighet i en to tre og deres hensynsløshet overfor den historisk-geografiske situation som har skapt sprogdelet i landet.

Samtidig som der efter mit syn ikke kan være tvil om hvorhen utviklingen gaar og bør gaa, indrømmer jeg av personlig erfaring at det netop i øieblikket er vanskelig, hvis man skal «vælge». Men det er mig umulig at indse at der skal maatte etableres krigstilstand i landet, med tilhørende gjensidig behandling som av fiender, med blokering og med jagt paa krigskontrabande. Efter mit syn gjælder det netop om at faa istand en rikere «omgang» mellem parterne, en sandere erkjendelse av fakta. Man vil derfor forstaa at det maa være en samvittighetssak for mig ikke at ta hensyn til slike trudsler som undertiden er kommet om opsigelse fra abonnenter som er forarget over at finde en og anden artikkel paa landsmaal her i tidsskriftet. Der er ikke national krig og beleiringstilstand i landet.

Og det kan heller ikke være rigtig at la stillingen til maalsaken bli ensbetydende med stillingen til fædrelandet, eller til de nationale former i fest og arbeide. Jeg tror personlig — formodentlig fordi min egen erfaring har været slik — at en rik og inderlig følelse for land og folk ikke kan la være at paavirke ens syn paa de idealer og de fakta som bærer maalbevægelsen. Men netop derfor maa *alle former* for nationalt tiltak og uttryk hilses med glæde, *fordi de fører os sammen*. «Fred og forlik» har jeg ingen tro paa, naar man dermed tænker paa en utvortes mægling. Vaabenstilstande har i krigshistorien altid vist sig at være indledningen til bare frygteligere kampe, saa sandt hærene ikke har været dødkjørt, saa vaabenhvilen bare betød overgang til en utmattelsens fred. Og dette er langt fra tilfældet i den norske

maalkamp. Derfor er fred og forlik en utopi og et usundt ønske.

Desto nødvendigere blir alt arbeide, alle tanker, ideer og følelser, som kan skape den virkelige samarbeidets forstaaelse. Fra norsk arkitektur og til haarde konsonanter findes der en række længsler og tiltak som gir norsk blod mere styrke og fart og som lærer os at forstaa det fælles hjertelag som forener os. Mange gjøner av «anstaltmakeri» og dømmer med dette ord en bestemt mer «norsk» adfærd *hos andre*, fordi det for vedkommende selv vilde været anstalter. Dette er en uholdbar optræden i en overgangstid som vor. Der kan være ydерligheter hos andre, som ikke tiltaler netop os, og som hindrer os i at slutte os til slike folk, eller til deres parti, men at gjøne det hele av den grund, er en nationalt set yderst farlig og uforsvarlig handling. Aanden kan ikke dømmes efter bokstaven.

Var der ikke slik frembrytende fædrelandsbevissthet i Norge, saa fik vi ikke alle disse utslag, ogsaa de rare, som vi nu ser. Utslagene er ikke det vigtigste. Men at vi ihver finder vore utslag, som i utprægethet hverken ligger over eller under det som svarer til vor egen naturlige følelse eller vort eget nationale maal.

Hos nogen vil disse ting være mer bevisst, hos andre skjult og ubevisst. Der har i Danmark været megen tale om bevisst danskhet og ubevisst. Begge former har hat sine ensidige lovprisere. For min part tror jeg ikke der findes nogen saa ubevisst følelse for ens fædreland, at den ikke en gang imellem maa bli bevisst om den ikke skal svækkes eller svinde. Og heller ikke at der findes en saa bevisst fædrelandskjærlighet, at den — om den skal være virkelig kjærlighet og ikke bare politik — ikke gaar dypt ned i det ubevisste og undertiden lukker sig inde der. Men det kan nok hænde det bevisste og reflekterte er det som haardest trænger hjælp og avbalancering. Nationalitet kan rationelt retfærdiggjøres, men det er ikke klokskap som vækker eller nærer den. Den hører til de paradoksale magter i livet.

Naar jeg har forsøkt at trække op nogen linjer i nationalfølelsens apologi, er det derfor ikke i den tro, at noget ræsonnement kan erstatte en manglende grundfølelse. Men i

kampen for tilværelsen gjælder det ogsaa for følelserne at være orientert i forhold til tilværelsens andre magter. En tro trænger klarhet for at være fast, dybde for at være varm.

De nationale følelsers og formers værdi i livskampen maa vi i en tid som vor være personlig klar over. Ikke mindst de «smaa» nationer har behov at tænke sig om. Det ligger for dem saa nær at sætte lid til de synlige kræfter, hvor de kommer til kort. En fremragende utlænding, vel kjendt med nordiske forhold, la engang ut for mig, om hvor farlig den nationale bevægelse i Norge var for landets fremtid. Den var en bonderetning, forsnevrende og forsimplende, en dødbringende hytte-smitte. De nordiske folks fremtid laa i indforlivelse i Europa gjennem større og større opgaaen (kulturelt) i de store nationer.

Der findes kanske nordmænd som er enig med ham. Han ræsonnerte «klokt». Men vi har paa norsk et tillægsord til slik klokskap, vi kalder den kald-klok. Dette besnærende ræsonnement mangler varme og inderlighet. Og tør derfor komme til kort, ikke bare rent menneskelig, men ogsaa rent politisk. En anden utlænding, bedst kjendt med stormagtsforhold, men i kontakt med nationale værdier, sa nylig noget rent andet om det nationale livs egenart overfor retten til eget liv. «*Hvor livet er, er retten*», det var hans erfaring og hans overbevisning om de ting som i det lange løp avgjør et folks skjæbne.

Jeg kan ikke skjønne andet end at han har ret. Det er som nordmænd og ikke som verdensmænd at vi har vore betingelser for og vor ret til en indsats i verden.

F. t. Oxford 2den juli 1914.

Eiv. Berggrav-Jensen.

VORE FREDSVENNER.

Fredsvenner er vi allesammen. Der gives ikke et eneste fornuftig menneske i Norges land som ikke ønsker fred. Naar jeg imidlertid her bruker ordet «fredsvenner», da tænker jeg paa dem som ikke alene ønsker fred, men driver sin fredsommelighet saavidt at de ikke vil være med paa at sætte landet i forsvarsstand, saa det kan opta en krig om den skulde bli os paatvunget. «Fredsfaar» kaldte Bjørnson dem, og det navn kunde være fristende nok at bruke. Men det føles vel fornærmelig, og jeg har ingen lyst til at fornærme. Jeg vil heller søke at faa en fredelig forhandling istand med disse vore fredsvenner *par excelence*.

Jeg tar ikke her ungsocialisterne med. De vil vistnok heller ikke sætte landet i forsvarsstand, men om den sak gaar det ikke an at forhandle med dem. For de sier jo likefrem, at saalænge kapitalistvældet bestaar, er det dem like fett hvem der har magten i landet, russen eller nordmanden. Hvor fanatismen er i den grad stokblind, nytter ingen forhandling. Det som her er at gjøre, er at finde den rette straf for dem som negter at gjøre militærtjeneste. Saa sterk og paagaaende som den ungsocialistiske bevægelse for tiden er, er der fare for at militærnegternes flok kan bli stor, saa det blir vanskelig at anvende fængsel og strafarbeide paa dem. Dertil kommer, at der altid er en del religiøse mennesker blandt dem som negter at gjøre militærtjeneste, mennesker som drives av en skakkjørt men ærlig gudsfrygt. At straffe slike mennesker med vand og brød eller strafarbeide byr imot. Man gjør dem desuten paa den maate til martyrer, og gir dermed militærnegtelsen en glorie, som den ikke bør faa. Den ene rette straf for militærnegtelse er efter min mening fradømmelse av stemmeret indtil vedkommende har tjent saa meget av sin vernepligt som han efter sin alder skal ha tjent. Det er en straf som svarer til forbrydelsen: man vil ikke

være med at værge landet; nu vel, da skal man heller ikke være med at styre landet. Det er tillike en straf som uten vanskelighet kan anvendes *en masse*. Og den gir ingen helgenglorie, for den medfører ingen kropslig lidelse.

Som allerede antydet, var det imidlertid noget andet jeg egentlig vilde skrive om. Jeg vilde forhandle med dem som ikke negter militærtjeneste, heller ikke forlanger det hele forsvar avskaffet, men dog ikke vil være med paa yderligere at forøke det. Istedetfor at ruste os til forsvar vil de at vi skal arbeide for fredssaken, d. e. for krigens fuldstændige avskaffelse. Navnlig vil de at prestene skal arbeide derfor, og kun derfor. De skal ikke opmuntre og tilskynde folket til at sætte landet i forsvarsstand, saa det i paakommende tilfælde kan værge sig mot indbrytende fiender. Prestene skal være fredens talsmænd, ikke krigens, ikke engang forsvarskrigens.

Det er nogen spørsmaal jeg vil gjøre disse fredsvenner, og anbefale til lidenskapsfri overveielse.

Det første spørsmaal er dette: hvordan skal *vi* — vi norske — kunne arbeide for krigens avskaffelse? Delta i møter, holde taler, og skrive? Ja — det er en forholdsvis let sak. Det er ikke vanskelig at finde klingende og sterke ord om hvor umenneskelig krigen er i alle maater. Jeg tror nok jeg om den sak skulde kunne levere baade taler og artikler som der var fynd og klem i. Men jeg er ikke istand til at begripe, at jeg skulde kunne utrette noget ved det. Jeg taler og skriver jo paa norsk, for nordmænd, og i Norge. Men jeg kan ikke forstaa andet end at det at tale og skrive paa norsk og for nordmænd om krigens umenneskelighet og avskyelighet, er det unødigste arbeide jeg kunde utføre. For der er ikke et menneske i det hele land — og jeg kan gjerne ta Sverige og Danmark med — som ikke har den sak aldeles paa det rene. Det er ikke meget vi nordmænd — og nordboer i det hele — er enige om, men at krig er noget umenneskelig og avskyelig som det vilde være deilig at faa ut av verden, det er vi da allesammen saa hjertelig enige om, at jeg skjønner ikke hvordan vi skulde kunne bli enigere end vi er. Heller ikke kan jeg begripe at vi skulde komme krigens avskaffelse et eneste hanefjed nærmere, om saa alle talende

og skrivende mennesker i Noges land talte og skrev mot krigen alt det de orket. Om vi her i landet — eller her i Norden — allesammen blev optændt av en avsky for krig som ikke kunde tænkes større, hvad i al verden hadde det at bety? Krigen kom like godt den, for vi norske — i det hele tat vi smaafolk — vi har ikke det ringeste at si i dette spørsmaal. Krigen kommer, naar stormagtene skikker os den, hvad vi end mener og sier.

Jeg forstaar derfor ikke rettere, end at vil vore fredsvenner avskaffe krigen istedetfor at sætte landet i duelig forsvarsstand, da faar de sandelig gjøre noget andet end at tale og skrive for os norske om hvor avskyelig krigen er. De maa emigrere. De maa dra ut til en av stormagtene — helst kanske til Rusland —; der maa de bearbeide opinionen; der maa de paavirke saavel styrelse som folk i den retning, at krig blir umulig for dem. Er de istand til det, da er krigen praktisk talt avskaffet paa vore kanter, og da kan vi avvæbne. Men før er den ikke avskaffet, men hænger som en truende fare over os, som vi *maa* være væbnet imot.

Vær saa god, kjære fredsvenner: gaa med eders veltalenhet ut til de store magter, og vis hvad den der kan utrette. Her hjemme kan I spare den.

Antageligvis vil det ta nogen tid før I faar den sak forsvarlig i havn. Imidlertid er der andre spørsmaal som det kan være nyttig at overveie.

Først da dette: hvad vil I gjøre hvis der skulde bli krig? Muligheten av at en krig paatvinges os, kan I dog ikke negte. Hvad vil I gjøre, hvis denne mulighet skulde bli virkelighet?

I vil ikke som ungsocialistene overlate landet eller nogen del derav i fremmede magters vold, uten forsøk paa at værge det. I vil ikke være fædrelandsforrædere. I vil ikke være feige uslinger. I vil værge eders land.

Eller vil I ikke det?

Vær saa venlige at ta bestemt standpunkt til dette spørsmaal, og la os faa vite hvor vi har eder. Vi har ret til at kræve det i en sak som denne. Det folk og land I tilhører, har ret til at faa grei og aapen besked om hvad I vil gjøre i farens stund, naar landet blir angrepet: vil I da være med

at værge det eller vil I overgi det i fiendehaand? Mener I at et folk bør og skal værge sit land naar det blir angrepet? Eller mener I at det uten sværdslag bør og skal overgi sit land i fiendehaand naar angrepet sker?

Ett av disse to standpunkter maa I stille eder paa. Der gives ikke noget tredje. Klargjør da for eder selv og la os andre faa vite hvilket I vælger.

Nu kommer jeg med mit tredje spørsmaal. Det lyder saa: hvorledes vil I forsvare det standpunkt I for tiden indtar like overfor landets forsvar? I vil ikke lægge det ned. Ialfald har I ikke tat op et energisk og maalbevisst arbeide for at faa det fuldstændig avskaffet. I vil heller ikke utvikle og forbedre det, saa man kan være trygg for, at det vil kunne yde nogen nævneværdig motstand, naar landet blir angrepet. I vil ha et forsvar, men samtidig vil I holde det nede paa et lavmaal som efter alle sakkyndiges dom gjør det utjenlig i farens stund. Dette synes jeg er det meningsløseste og uforsvarligste standpunkt man kan indta i denne sak. Jeg begriper ikke at nogen kan være saa letsindig. For det maa dog være det farligste og fordærveligste av alt: at holde krigsmagt, men den er saa uøvet og saa slet utstyret, at i farens stund vil den ikke kunne utrette noget. Har man en krigsmagt, da vil man søke at avværge faren med den. Man sender den avsted for at møte fienden. Men er den da slet øvet og slet utstyrt, vil den ikke kunne bli andet end kanonføde. Til al den anden ulykke som da rammer, kommer saaledes ogsaa den at landets ungdom blir ofret til ingen nytte. Det slaar ikke feil: en slet øvet og slet utrustet krigsmagt maa være det farligste et land kan ha. Heller da slet ingen.

Desuten: en krigsmagt som ikke duer noget naar det gjælder, — hvad i al verden skal vi med den? Hvor slet den er, saa koster den dog altid en mængde penger. Hvorfor kaste alle disse penge bort paa noget som ikke duer? Hvorfor ikke avskaffe hele greien jo før jo heller?

Jeg kan derfor ikke skjønne rettere, end at I, efter det svar I gir paa mit andet spørsmaal, er nødt til at ta et bestemt standpunkt like overfor det forsvar vi har. Vil I ikke at vi skal forsvare os naar vi blir angrepet, da maa I opta et maalbevisst arbeide for at faa hær og flaate aldeles avskaffet. Vil I derimot at vi skal forsvare os, da maa I sammen med os andre gjør alt det som staar i vor magt for at vor hær og flaate kan bli saa sterk som mulig. Her har vi igjen et enten—eller som ikke er til at komme forbi. Ethvert mellemstandpunkt her er i virkeligheten en ødslen baade med penger og med menneskeliv som er aldeles utilladelig.

Thv. Klaveness.

HUNDREDAARSUTSTILLINGEN.

Tre indtryk fæster sig hos mig, mens jeg vandrer om der. Først: vi maa takke Gud for landets fremgang. Dernæst: Norge gaar over fra fra at være et bondeland til at bli et industriland. Endelig: Dette sidste stiller nye og vældige opgaver for alle dem, som tror at et folk ikke kan leve uten religion.

Først maa jeg takke Gud for Norges fremgang i de hundrede og mange hundrede aar. For *folkets vekst* og for den store fremgang i dets arbeides resultater. I 1715 antages [1]) Norges folkemængde at ha været noget under 600 tusen, i 1815 vel 900 tusen, nu er den, trods en utvandring av vel 600 tusen i de sidste 50 aar, over 2 430 000. I det næstsidste hundredaar hadde vi altsaa en tilvekst av 50 pct., i det sidste av 170; vi er m. a. o., trods utvandringen, vokset mere end tre ganger saa fort i det sidste hundredaar som i det næstsidste. Dette skyldes, som bekjendt, ikke voksende frugtbarhet, men voksende evne til at ta vare paa livet. *Fødselsprocenten* er nemlig hos os, som hos de fleste folk av den hvite race, i nedgang, hos os er den fra 30 à 35 pr. tusen individer aarlig hittil naadd ned til 25, men skal vel lavere ned. Men endda meget raskere er *dødelighetsprocenten* avtat, fra omtrent 25 jevnt avtagende til omtrent 13 pr. 1000 om aaret.

Dernæst, og især, gir denne utstilling os den største grund til at glæde os over *vort arbeides fremgang.* Vi er blit med i hele den hvite races opbrudd fra sine leirpladser paa opdagelsesreise mot fremtidens land. Vore gamle arbeidsmaater er fornyet, nye som ingen drømte om er kommet til. I 1835, sier statistikken, avlet vi 3 millioner hektoliter korn, nu over

[1]) Det statistiske centralbyraa har i anledning jubilæumsaaret utgit et hefte «Statistiske Oversigter», pris 25 øre, fuldt av de værdifuldeste og interessanteste oplysninger for hver tænksom og fædrelandselskende nordmand.

5, 3¾ million hektoliter poteter, nu 8¾; endda for 50 aar siden producerte vi bare 660 millioner liter melk om aaret, nu henimot dobbelt saa meget; den samme fordobling, og vel saa det, har vore vigtigste fiskerier oplevet i de sidste 50 aar. Men fremfor alt er det, takket være utviklingen av den tekniske dygtighet, utbyttet av vore skoger og fjeld, som er mangedoblet; for 50 aar siden solgte vi til utlandet fra vore skoger for omtrent 30 millioner kroner aarlig, nu for 85, og fra fjeldene for henimot 4, nu for over 50. Vor handelsflaates tonnage har tolvdoblet sig i 100 aar, Norges banks beholdning av sølv og guld tidoblet sig, og for hver indbygger i landet indestod der i sparebankene for 50 aar siden 40 kroner, nu 233.

Dette er bare nogen faa av de tal, som gir os et indtryk av den materielle fremgang vort folk har oplevet. Andre nationer med sine rikere muligheter og tidligere vaakne foretagsomhet, har nok oplevet endda meget mere, men vi skal være taknemmelige for at vi dog er kommet saa langt.

Denne fremgang hænger naturligvis sammen med den politiske lykketilstand, Gud har undt os i det sidste hundredaar, med den uforstyrrede landefred og den i de store træk sunde og gode vekst vort indrepolitiske liv har tilbakelagt. Særlig synes jeg, vi skylder at takke for den vældige forandring i *kropsarbeidets sociale plads og rang* som det sidste aarhundrede har bragt os som saa mange av vor races nationer. I landbruksavdelingen paa vort jubilæumsstevne er der en utstilling av gammel gaardsredskap slik de endda brukte den for hundrede aar siden, ja længe efter. Disse primitive greier var det de ryddet landet med alle de glemte slegter hvis arv vi lever paa. For en vældig og herlig ting det er dette som utstillingen saa overflødig viser os, at kropsarbeidets mænd nu er kommet frem i solen, at hele den nye tids videnskap og teknik med storartet resultat har tat sig for at lette og fuldkommengjøre jordbruk, fæavl og skogdrift, haandverk og industri og indsamlingen av havets rigdom, og at disse kropsarbeidende klasser, som jo utgjør samfundets legeme (hos os henimot 1,9 av vore 2,4 millioner), nu er naadd frem til at faa stadig voksende del i hele slegtens opsamlede arv av kundskap og lys; ja at den er blit som en ond drøm den tid de endnu

ikke er færdige med i Rusland og som vi faar slikt levende indtryk av fra L'ancien régime i Frankrig: et rike hvor «folket» bare var jordbunden de vokste i disse «tre stænder» som egentlig utgjorde samfundet. Jeg tror vi skal huske paa dette, ikke netop fordi det i denne henseende stod værst til hos os; tvertimot er Norge sikkert et av de land hvor gammel bondefrihet altid har levet i mindst foragt og undertrykkelse; men fordi somme i vor tid, i ærgrelse over det ubegrænsede demokratis utvekster, sender trætte og blaserte suk til aristokratiets guldalder.

Den aandsfremgang som altsaa ligger bak den materielle, den vekst i kundskap og naturbeherskelse som f eks. viser sig i jordens økede produktionsevne og i det forbausende fremskridt i vor husdyravl som det store fesjaa gav uttryk for, — denne aandsfremgang mener jeg utstillingen fremfor alt vil ha os til at takke for. At folkeoplysningen er vokset, som «solskin over muld», at vi nu bruker til offentlig undervisning for hvert norsk barn paa landet 32, i byen 71 kroner aarlig, mot 8 og 13 kroner for femti aar siden, at stadig større kredser av folket faar del ogsaa i den høiere undervisning helt op til vore høiskoler og vort universitet, og at der kommer mere og mere norsk blod i vore ledende klasser, — det er alt sammen stort og glædelig, trods al skrøpelighet og fare som følger ogsaa denne vekst. Vi finder i Industriens hus en vakker og ganske instruktiv fremstilling av vort *skolevæsens* historie siden 1814. De av Kirkedepartementet utgivne jubilæumsskrifter om universitetet (av prof. Morgenstierne), om de høiere skoler (prof. Otto Anderssen), om lærerskolene (rektorene Jørgensen og Ording) og om folkeskolene (overlærer Raabe), fortjener i høi grad at læses. De fortæller os i sandhet en gripende historie om trottug stræv gjennem fattige kaar for at gi lys over land; ikke mindst har særlig de to sidste skrifter et glædelig ord at si os ogsaa om kirkens del i landets fremgang siden 1814.

Kirken ja. En del av hundredaarsutstillingen hvor man særlig venter at faa se vidnesbyrd om folkets aandelige fremskridt er *Kirkens hus*. Først og fremst glæder jeg mig — behøver jeg at si det? — og røres i mit hjerte ved at mindes om alt dette norske og kristne arbeide; det bringer bud fra

de kræfter i folkelivet, kristen tro og kjærlighet, som tilslut er al vor fremtid. Fra min barndom av har jeg levet blandt alt dette arbeide og synes jeg kjender alle de travle sekretærer og bestyrelsesmøter og foreninger, alle med sine menneskelige begrænsninger og feil, men ogsaa med en uvurderlig sum av ærlig hjertevarme bak sig. I ondt og godt rygte er det nu dette som utgjør nutidig norsk kristendom.

Men dernæst synes jeg jeg maa si at den utstilling vi her i «Kirkens hus» har for os i nogen grad er blit en skuffelse for mig. Utvendig synes jeg huset er bra nok, men naar jeg har set mig om derinde, tar jeg med mig hjem tre indtryk: For det første at den hjertelige og opfindsomme lyst til at *utstille sig* mangler i norsk kristendom. Og det undrer mig ikke; for der findes saapas av inderlighet og dybde i den at den har kjendt nogen nappe sig i frakkeskjøtet og hviske: blaas ikke i trompet paa gatehjørnene! Derfor var der jo ogsaa dem som protesterte fra begyndelsen av, og den smarte og paagaaende forretningsmand vilde nok ha laget et mere storartet avertissment utav et saa stort arbeide.

For det andet forekommer det mig, at den kirkelige utstilling er spredt og ujevn; den synes mig at ha savnet en tilstrækkelig kraftig, med myndig planmæssighet arbeidende centralledelse. For det tredje synes den mig at vidne om kulturfattigdom i den norske kirke, skjønt det netop skulde være kristendommens kulturindsats i landets liv som burde være gjenstand for en utstilling. — Det største kristelige arbeide her i landet utføres jo av statskirken gjennem offentlige religionsforkyndere og religionslærere, gjennem kirkestyre og skoleledelse; ogsaa den offentlige fattigforsørgelse er jo egentlig kirkelig; gjennem det meste av det forløpne hundredaar har det sikkert været prester som har tat det tyngste tak i det offentlige fattigvæsen. Statskirken burde derfor, synes jeg, med bistand av repræsentanter for det frivillige kristelige arbeide i tide ha utarbeidet en samlet og specificert statistik med grafiske tabeller over alt, baade offentlig og privat, kristelig arbeide i det sidste hundredaar; den skulde sandelig ikke ha manglet stof! Den skulde git en fremstilling av kirkens arbeide for *folkeskolen*; det er jo i virkeligheten helt til den sidste menneskealder kirken som har baaret den; særlig skulde

vi hat en fremstilling av religionsundervisningens historie i skoler og konfirmandklasser. Endvidere: en fremstilling av den *kirkelige kunsts* historie i fald og begyndende opreisning, kirkebygningens og kirkesmykningens faser i landet, menighetshusenes og bedehusenes med; fremdeles: av *prestegaardenes* utvikling og den kulturindsats de repræsenterer; av brytningen og samarbeidet mellem kirke og folk, kampen mot gammel used f. eks., og av brytning og samarbeide mellem det institutionelle og frivillige arbeide; vi skulde hat en gipsavstøpning baade av Kvernes gamle kirke, hvor «Syvstjernen» begyndte at skinne for 200 aar siden, og av Hans Hauges hjem og hans fængselscelle hundrede aar tilbake. Og fremfor alt altsaa en samlet, specificert og grafisk avbildet statistik over det sidste hundredaars offentlige og private arbeide for Guds kongerike. Man vil kanske svare, at om det offentlige er der ikke stort at si; der var i 1814 2276 nordmænd paa hver prest og 2960 paa hver kirke, i 1914 er der 3500 indbyggere paa hver prest og 2000 paa hver kirke (og der er blit mange flere sitteplader, fordi kirkerne er blit større); men gamle kirkebøker o. a. kilder kunde sikkert sagt os noget om de karakteristiske træk i *vor geistlighets arbeidsmaate* fremigjennem tiden; statistiske data til belysning av *folkemoralens* fremgang maatte ogsaa kunne skaffes tilveie, og nogen sammenligning mellem *folkets aandelige ernæring* da og nu; der er f. eks. spredt henimot 3 millioner bibler i Norge i de sidste 100 aar.

Men hvad der fremfor alt er skutt op er jo det frivillige arbeide, og det er det da vi prøver at vise frem i Kirkens hus. Det er stort og glædelig og gir sikkert Norge plads fremfor de fleste kristnede land; men *utstillingen* av det synes jeg altsaa ikke er rigtig tilfredsstillende; ved sin spredthet og ujevnhet, ved sin forholdsvis litet hjertelige pakt med kultur og kunst, og ved fraværelsen av en repræsentation for hovedarbeideren, den offentlige kirke (bispe- og prestebilledene kan ikke erstatte den), — gir denne kirkelige utstilling til syvende og sidst netop det korrekte, om end ikke ublandet glædelige billede av Norges kristelige situation idag. Vi er i en overgangstid; levende kristendom har vi og arbeide gjør den, baade gjennem offentlige institutioner og private tiltak, men den lider av spredthet, kulturfattigdom og — skal vi ikke

egentlig glæde os over det? — en halv genert, magtstjælende følelse av at kristendom utstiller man ikke. Det forekommer mig at «det utflyttede Norges» utstilling hilser os fra en norsk kristendom som i alle tre henseender har lært ikke saa litet av sine amerikanske omgivelser.

*

Dette er altsaa mit første indtryk av utstillingen: tak til Gud for naadig vern og velsignelse over vort lille folk. Men det andet er dette: *Norge staar ved et vendepunkt i sin historie.* Den typiske Ola Normand med plog og græv, med tømmeroks og fiskerbaat, skal vist nu, om ikke vike pladsen for, saa dog i stadig sterkere grad dele pladsen med *industriarbeideren.* Endnu opgives det, at jordbruk, skogdrift og fiskeri holder livet i henimot halvdelen av landets befolkning [1]), og at bergverk og industri bare ernærer en fjerdedel, omkring 600 000; men dette sidste tal er sikkert det som har den sterkeste vekst foran sig. Jeg sitter her paa utstillingen en stille sommerkveld i «bøndernes uke»; en strøm av rolige, trauste, veirbitte mænd i sine kisteklær fra de stille daler og brede bygder og fjordene i vest og nord glider ut og ind mellem de tusen prøver paa landets arbeide, og man faar det understreket, hvad man ellers let glemmer paa Kristiania gater, at det endda er jordens og skogens mænd, som danner folkets hovedmasse. Men trods alle de fremskridt og forbedringer som mennesketankens seire har bragt ogsaa til bondens arbeide paa jorden, i fjøs og stald, i den dype skog og paa fjord og fiskegrund, — det er dog litet mot den svimlende farthastighet som bergverk og industri og fremfor alt utnyttelsen av vort faldende vand just nu holder paa at ta. Det kraftigste billede av hvad Norge var og hvad det holder paa at bli synes jeg vi faar i Rjukanselskapets lille paviljong. Der stod den, fossen, og røk i tusen aar mellem sine dystre lier, og bonden sat i de gamle stuer og levde sit slegts- og traditionsbundne liv til dens evige dur. Saa kom romantikken og opdaget den, og turistenes strøm, og der blev poesi og kunst av det. Nu maa de faldende vande la sig bruke til

[1]) Jordbruk og skog ernærer 898 000, sjøfart og fiskeri 212 000.

sidste hestekraft, og flere ganger op igjen, i menneskenes tjeneste, til at mangedoble jordens frugtbarhet og utføre et tusenfoldig arbeide som ingen drømte om for en menneskealder siden.

Her møter vi det store skjæbnespørsmaal for landets fremtid: hvordan vil denne intense utvikling virke paa folkets karakter og samliv? At seirene gaar de stolte arbeidsledere til hodet undrer jo ikke saa meget; man forstaar at de triumferer over de rummeligere livskaar som det økede naturherredømme ventes at skulle skape, og naar Sam. Eyde holder tale, skingrer det som lyse trompetfanfarer i vor alvorlige skog.

Vi andre, som bare er tilskuere, spør os selv hvad alt dette har at bety, først og fremst for det norske folks *karakter*. I dens utformning til denne dag har sikkert Norges bebyggelsesforhold spillet en betydelig rolle; at nordmanden, i motsætning til sydligere land med større sammenhængende beboelige strøk og landsbybebyggelse, kom til at bo paa *gaarder*, hvor hver familie hadde *sit* omraade saa man maatte ikke bare ut av huset, men helt ut av grinden og kanske gjennem skogen for at træffe sin nabo, har sikkert været med at skape en række av nordmandens karakterdrag, baade gode og onde. Indesluttet, forsigtig og mistænksom, sterkt individualistisk og dypt konservativ har hans isolation paa gaarden gjort ham; men den har ogsaa git ham et dypt tanke- og følelsesliv og en indadvendthet hvor hjertestrengene lettere røres av de dype himmeltoner end tilfældet er hos byens eller landsbyens mere snaksomme og utadvendte folk.

Men nu kommer industrien. For det første vokser vore *byer* med betænkelig fart; i 1801 bodde 8—9 pct. av nordmændene i byer, i 1865 15½ pct., nu over 30 pct. Dernæst vokser *industriarbeidernes* tal sterkt; i 1801 utgjorde de ikke 6 pct. av landets befolkning, i 1865 16 pct., nu 26 pct. Betyr ikke dette en avsvækkelse av *fædrelandsfølelsen?* Jorden, skogen og sjøen binder sin mand sterkere til fædrelandet end industrien, der jo ofte ikke engang er norsk, den drives for fremmed kapital. Betyr det ikke ogsaa en svækkelse av den *fysiske folkehelse?* Det paastaaes at industri, ialfald som den hittil drives, sterkt øker procenttallet av de unge mænd som findes uskikkede til tjeneste i hæren, og om de store byer

paastaaes det jo, at de er som store baal der fortærer menneskematerialet, saa de ikke kan holde sig, endsi vokse, uten ved tilstrømning fra landet og smaabyene. Betyr ikke overgangen til storbymenneske og industriarbeider hittil for det meste ogsaa en *moralsk* nedgang? Livet paa landet og i smaabyerne har lettere for at utdanne personligheter og lære op til eftertanke; livet i byen gjør os til numere i massen, vasker os ut under et skyll av skiftende indtryk og indekserserer arbeïderen i en stram disciplin som kan bli farlig for samvittigheten. Til alt dette kommer fabrikbyens særlige farer, det lave moroliv, det enerverende fabrikarbeide, de slette boligforhold, den flommende rusdrik.

Dernæst fører overgangen fra aker- og skogbruk til industri med sig en ændring i *klassenes samliv*. Vi staar foran *striden mellem bonde og fabrikarbeider*. Jeg er ikke socialøkonom, men enhver tænkende avislæser maa faa et indtryk av at det her dreier sig om nær sagt uforlikelige motsætninger. De fleste jordbrukere har mer jord end de selv personlig kan dyrke; industriutviklingen har skruet den pris de maa gi for leiet arbeidshjælp høiere op end jorden kan bære; paa den anden side kan de ikke opnaa høi nok pris paa sine produkter, ti toldbeskyttelsen mot utlandets konkurranse er for liten; og av den indenlandske storindustri har de saa liten nytte, sier de, at selv Norgessalpeter faar de billigst fra Danmark. Industriarbeideren paa sin side spør bare efter hvor han kan faa mat og klær billigst, likegyldig om de er indenlands eller utenlands, og al told som fordyrer levnetsmidlerne er ham naturligvis imot. Mange mener at løsningen av denne og beslegtede konflikter er at søke deri at bonden tar industrien og industriarbeideren jordbruket til hjælp som binæring. Kan bonden ved siden av sit gaardsbruk og ved hjælp av moderne teknik og kraft fra faldende vand drive industriel binæring, dølene f. eks. utnytte sine tildels usedvanlige anlæg for kunsthaandverk, og kan de efterhaanden ved sammenslutning om maskiner og elektricitet bli uavhængige av leiet kraft i aannetidene og faa sine gaarder delt i rimelige smaa bruk med intens dyrkning, saa skulde vanskeligheten være løst for deres vedkommende. Og hvis industriarbeideren sammen med industriens spredning utover landet kunde opnaa eget hjem

med en jordflek til, hvor han kunde fø en gris eller avle litt poteter og grønsaker og frugt, saa skulde ogsaa han kjende sig bundet til jorden og faa flere fælles interesser med bonden. Somme paastaar derfor at *smaabrukerspørsmaalets* løsning er den nærmeste fremtids vigtigste opgave, enten nu smaabrukeren hovedsagelig er bonde eller hovedsagelig industriarbeider.

Er der nu saa meget av samvittighet, næstekjærlighet og fædrelandssind blandt Norges kropsarbeidende folk at det kan vinde frem til en retfærdig løsning av disse konflikter? Vi har hittil set altfor mange eksempler paa hvordan stri egennytte og blind konservatisme vanskeliggjør klassenes samliv; den norske bonde har baade enkeltvis og i sine herredsstyrer ofte vist litet kristendom mot dem som bare hadde sine to hænder; det er mangesteds vanskelig at faa kjøpt eller bygslet udyrket jord, og herredsstyrene er ofte mest betænkt paa at undgaa mulig fremtidig fattigforsørgelsespligt. Uretfærdighet fra den anden side vil vi til gjengjæld — for alt kommer igjen — faa at se der hvor arbeiderne faar overtaket. Men der er ogsaa eksempler paa at man begynder at finde «en bedre vei», i slegt med Paulus's i 1 Kor. 13; det hænder at en skogbygd slaar sig sammen og kjøper store bruk, deler den dyrkbare jord i smaabruk som arbeidere kjøper og driver samtidig med at de har sikker bifortjeneste i den fælles skogdrift. *Kooperation* og *solidaritet* er velsignelsen over. Det hænder ogsaa at store industrielle foretagender prøver at binde arbeiderne til sig og jorden ved at hjælpe dem til egne hjem med et stykke jord til. Gid disse begyndelser maatte opleve en rik vekst i det nye Norges andet hundredaar!

Dette er da vor hovedopgave: at *bygge landet med retfærdighet*. Det er en gammel opgave, men den stiller større krav til den sedelige valgkraft, til samvittighet og godt hjerte end nogensinde før, fordi magten mere og mere kommer i folkets egen haand; og ansvaret som følger den er meget tyngre end magten selv er søt, det faar vi merke, om ikke før saa naar det bærer i grøften med os. Vi har maattet lide i aarhundreder for vore ledende klassers feilstyring; for fremtiden skal vi lide for vor egen, og ingen magt i himmel og paa jord vil fri os fra følgene av vor taapelighet, kortsynthet, egennytte og

foragt for det godes eneret over livet — om vi ikke selv tar lærdom av religion og historie.

Naar vi tænker paa dette, synes jeg hele vort livs kraft maa samle sig i bøn om og arbeide for at *sand kristendom* maa faa magt i det norske folk. Findes der indenfor vor erfaring nogen anden kraft end *naaden* som kan løse en sjæl fra egennyttens trældom og gjøre næstekjærlighet til den sterkeste magt i hans liv? Kun den, og vissheten om at den er min, kan gjøre min sjæl til en provins i Guds kongerike. Al vor sociale som individuelle ulykke og fare skriver sig fra at Gud ikke har eneherredømmet over vore viljer. Og han faar det aldrig hvis vi ikke lar os overbevise om at han har os saa kjær som Jesus sa og korset bevidner.

Johs. Johnson.

TIL VERN OM VOR UNGDOM.

Foredrag i utstillingens kirke 10de juni 1914.

Vore tanker samler sig nu i mindeaaret om vort folks liv og utvikling paa alle omraader. Vi søker i utstillingen et maal for, hvor langt frem vor materielle utvikling og vort aandsliv er naadd; vi søker at faa et billede av vort næringsliv, av vore offentlige institutioners arbeide, og særlig her i utstillingskirken av al den gode og velsignelsesrike gjerning, som knytter sig til kirke og menighet og samler sig om folkets religiøse liv og dets moralske kraft. I dette rike og mangfoldige orkester er der en tone, som ikke bør mangle: vi bør stanse et øieblik op ved arbeidet for at verne om folkets sedelige renhet, et arbeide, som mere og mere gaar sammen med ungdomsvernet i det hele.

Naar vore tanker gaar tilbake til, hvad vore fædre for 100 aar siden formaadde at utrette til landets gavn under vanskelige og farlige tidsforhold, saa takker vi Gud for, at vi dengang var et folk med den karakterens marg, den legemlige og aandelige sundhet og styrke, at vi var istand til at løse saa store opgaver.

Vil nu nogen spørre, om vi i denne henseende idag staar høiere eller lavere end for 100 aar siden, om der navnlig paa kjønsmoralens omraade er fremskridt eller tilbakeskridt at spore, vil dette være et yderst vanskelig spørsmaal at svare paa, fordi vi her staar likeoverfor saa indviklede forhold, hvor fremgang og tilbakegang krydser hinanden, hvor folkesynderne skifter form, og hvor ændrede tidsforhold bærer nye farer og fristelser i sit skjød.

Det eneste sikre, som ingen opmerksom iagttager kan være blind for er, at vor tid frembyder sine særlige farer og fristelser for folkets sedelige kraft og for ungdomsrenheten, strømninger i tiden, nedbrytende kræfter, som det er av den yderste vigtighet at sætte et vern imot.

Her som paa saa mange andre omraader tilhører et samlet bevisst samfundsarbeide først anden halvdel av forrige aarhundrede. Omkring midten av aarhundredet var endnu vore byforhold enkle og overskuelige: vi hadde ingen storbyer. Den største, Kristiania, hadde endnu ikke naadd 30 000 indbyggere. Det er derfor naturlig nok, at man dengang ikke særlig fæstet sig ved de farer for sedelighetstilstanden, som storbylivet medfører, men at det var forholdene i landdistrikterne, særlig natteløperiet, som først paakaldte den almindelige opmerksomhet og gjordes til gjenstand for undersøkelser, navnlig av Eilert Sundt i hans beretninger om sedelighetstilstanden i Norge, utgit i tidsrummet fra 1857 til 1866.

Først paa et langt senere tidspunkt, omkring 1880, hadde forholdene i Kristiania utviklet sig saaledes, at øinene maatte aapnes for, at der her var store farer for samfundetslivet og de enkelte individer tilstede, og at en kraftig bevægelse kunde reises, dels mot smudslitteraturen, dels mot de mislige prostitutionsforhold med reglementering og præventiv kontrol. Bevægelsen satte navnlig sin frugt i dannelsen av Kristiania sedelighetsforening, hvis bestræbelser væsentlig bidrog til, at i 1887 reglementeringen og den præventive kontrol blev ophævet. Aaret efter avholdtes det første fællesnordiske sedelighetsmøte i Kjøbenhavn i forbindelse med en konferanse av den internationale federation, som hadde og fremdeles har sit hovedformaal i reglementeringens avskaffelse, og som i 1890 avholdt et møte i Kristiania. Ogsaa i 1894 avholdtes der her et skandinavisk og internationalt møte samtidig med, at de lokale norske sedelighetsforeninger sluttet sig sammen i en fælles organisation med et centralstyre. Senere har denne organisation ogsaa faat tilslutning av et stor antal ungdomsforeninger, avholdsforeninger, kvinderaad o. s. v. De sammensluttede sedelighetsforeninger har avholdt en række konferancer og møter i vore større byer.

Det er imidlertid ikke min mening her at gaa nærmere ind paa centralstyrets og foreningernes mangeartede virksomhet til vern om sedelig renhet. Jeg vil heller tale litt i sin almindelighet om nødvendigheten av et saadant arbeide og om de vanskeligheter, det møter.

Der er virkelig dem, som i tale og skrift forfægter, at ethvert saadant vernarbeide er et unyttig og unødig anstaltmakeri, at man ganske rolig skal la tingene ha sin gang og naturen, det vil her si driftslivet frit faa utfolde sig. Klæber der noget smuds derved, skal man helst ikke røre ved det, men stole paa, at de gode og sunde instinkter av sig selv vil reagere derimot.

Det er mig ufattelig, at nogen, som gjør krav paa menneskekundskap og paa alvor og oversigt i sit syn paa samfundslivet og sine medmenneskers velfærd, kan tale saaledes. Ræsonnementet vil jo ha samme bindende kraft paa den legemlige som paa den aandelige hygienes omraade. Hvorfor forlanger man ikke ogsaa al sundhetspleie, alle offentlige renlighetsforskrifter, al renovation ophævet, lar naturen og smudset og smittestoffene faa frit løp og stoler paa legemets reagerende evne likeoverfor alle nedbrytende kræfter?

Ingen som kjender menneskene, kan dog være i tvil om, at der finder nedbrytende kræfter ogsaa i menneskenes sjæleliv. Og særlig hvad kjønslivet angaar, kan man dog ikke lukke sine øine for de ulykker, som den besmittede fantasi, de forskjellige former for utskeielser og alle de løse forbindelser volder den enkelte og samfundet. Tænk paa ødelæggelsen i den enkeltes indre, naar man ved stadig at ligge under for fristelserne mere og mere taper motet og kraften til at bygge sin karakter op og energisk ta fat paa livets opgaver. Tænk paa al den elendighet, som usedeligheten er kilden til, skarer av fortvilede bedragne kvinder eller av ødelagte liv og brudte haap hos tusinder av unge mænd. Tænk paa utroskapens og de løse forbindelsers evne til direkte og indirekte at uthule og forgifte hjemmene. Og tænk paa tilstanden, hvor denne opløsningsproces var skredet videre frem, og hjemmene ikke længer var, hvad de skulde være: kildespringet og arnestedet for de sunde og bevarende kræfter i samfundet.

Men kanske det er saa, at disse værdier i vor tid ikke er særlig utsat for at skades?

Ingen uhildet dømmende kan mene dette. Dertil er det altfor aapenbart, at der just nu i den raadende tidsaand ligger store farer for ungdommens moral og hjemmenes renhet.

Hvem kan være blind for, at religiøs likegyldighet og moralsk slaphet har mægtige bundsforvanter i en stor del av tidens litteratur. Én naturalistisk moral, som i virkeligheten er ophævelse av al moral, prædikes paa torvene. Ungdommen belæres om, at mennesket ikke har noget ansvar for sine handlinger, fordi det er et produkt av arv og omgivelser, om at det naturlige, hvortil det frie kjønsliv henføres, er det sunde og gode, saa man intet baand skal lægge paa sine erotiske tilbøieligheter. De vekslende forelskelser gives kjærlighetens hellige navn, og i dette navn angripes det faste og livsvarige egteskap. Og desværre, hele denne bevægelse, som priser naturdriften og sier sig løs fra moral og samfundsorden, fra begreper som synd og tugt og selvbeherskelse, og som præker frihet for alle baand, denne bevægelse finder mægtige bundsforvanter i den unges eget sind. Dertil kommer endnu, at der med den stadig lettere forbindelse med utlandets storbyer og med fremveksten av storbyliv ogsaa hos os gror op og breder sig en række samfundsfænomener, som vi før under mere primitive forhold kjendte litet til: obskøne skrifter og brevkort, daarlig varietévæsen, offentlig prostitution, hoteller med smudsig trafik, alskens løse kjønsforbindelser, en samfundsbærme, som er nøie knyttet til de forskjellige former av usedelighet, præventive midler, letsindighet i egteskapers opløsning o. s. v.

Er det mulig, at noget alvorlig menneske kan mene, at man skal staa med hænderne paa ryggen og se paa alt dette gaa sin skjæve gang?

Vil man nu virkelig her ta arbeidet op og søke at begrænse raattenskapen, hindre smittens utbredelse, reise det sunkne og verne om det svake, maa man naturligvis vente at finde den skarpeste motstand, motstand ikke blot hos den egentlige bohêmeverden, hos dem, som har sagt sig løs for al moral og ikke vil forstyrres i sit frie liv, eller som endog direkte eller indirekte tjener paa eller lever av usedeligheten, men ogsaa hos mangfoldige andre, hvis sympati gaar i retning av den frie moral og den mindst mulige tvang likeoverfor driftslivet, og som derunder finder det lettest og makeligst og mest letkjøpt at indta en overlegen holdning likeoverfor alt sedelighetsarbeide og møte det med haan og spot. Derfor

er der vel intet samfundsarbeide, som i skjønlitteraturen og først og fremst i lystspillitteraturen hudflettes med en saa skaanselløs spot som dette arbeide. Og denne spot kan være sikker paa at vinde gjenklang hos et tankeløst publikum, som er ængstelig for ikke at ansees som frisindet nok. Denne slags bøker og skuespil støttes naturligvis ogsaa av en litteratur- og kunstkritik, som av mange grunde ikke føler sig kaldet til at motarbeide letsindigheten.

Vi vil efter min mening gjøre uret i bare at overse denne kritik og spot. Man kan suge honning ogsaa av de bitre urter. Og vi kan alene fremme og styrke vort arbeide ved en streng selvkritik og ved at se efter, om der kanske kunde klæbe baade farer og ufuldkommenheter ved vort arbeide, hvorved motstanderne faar vand paa sin mølle. Jeg tror der findes saadanne farer og ufuldkommenheter. Og jeg vil nævne et par ting, som vi vil staa os paa at være opmerksomme paa. For det første var det ønskelig, om de unge selv i langt større utstrækning kunde ta del i arbeidet. Vi ældre, som interesserer os for disse spørsmaal, faar vel ogsaa faa lov til at være med og kan gjøre vor nytte ved vor rikere erfaring og ved vor større øvelse i at organisere og lede arbeidet. Men det er saa let at peke fingre av os ældre og si: Hvad værd har Eders nødtvungne gammelmandsdyd; I har glemt Eders egen ungdom og I forstaar ikke nutidens ungdom og dens maate at tænke og føle paa! Der kan være noget ensidig og urimelig heri. Men der er ogsaa noget rigtig. Og det skal lære os to ting. For det første, at vi som vil arbeide med og for ungdommen, maa søke at forstaa den og føle med den, lægge de sure miner bort og se paa livet med ungdommens tillid og freidighet, være saavidt mulig unge med de unge, selv med vore graa haar. Og dernæst: at vi maa sætte al vor energi ind paa at faa ungdommen selv med som den egentlige drivende kraft i vort arbeide.

Det næste punkt jeg vil nævne er dette, at vi ikke bør glemme, at det urene smitter, og at det derfor ligger en fare i stadig — selv i god hensigt — at beskjæftige sig med det urene. Vi skal ogsaa erindre, at erfaring viser, at der kan være en indre forbindelse mellem sanselighet og visse former

av religiøs henførthet. Begge disse forhold maner os baade til selvkritik og til forsigtighet. Redningsarbeidet kræver klare og sterke karakterer, aandelig sundhet og balance.

Derimot er det vel ikke særeget for sedelighetsarbeidet, men gjælder i vor urolige og utadvendte tid alt samfunds- og filantropisk arbeide, at det rene guld hos os mennesker er blandet med uædelt metal, og at der kan være flere eller færre, hos hvem den gode og ædle trang til at hjælpe og tjene sine medmennesker ubevisst er blandet med nysgjerrighet og sensationslyst, urolig geschæftighet og lyst til at gjøre sig gjældende. Men om vi end ogsaa her opfordres til streng selvkritik, vil jeg dog nødig, at disse mine ord skal skræmme fra deltagelse i arbeidet. Ti faren er dog endnu større for, at enten en for streng selvkritik eller frygten for at bli miskjendt paa dette punkt holder mange borte fra arbeidet, som virkelig kunde gjøre gavn og burde være med. Men i én henseende tror jeg den side av saken, jeg her har fremholdt, bør mane til forsigtighet: Det er ikke alle intime emner, som egner sig til diskussion i store blandede forsamlinger. Jeg tror nok kanske, der har været syndet i saa henseende.

Endelig ligger der for sedelighetsarbeidet en vanskelighet deri, at det kalder paa medvirkning av folk fra alle samfundslag med meget forskjellig kulturstandpunkt og derfor med meget forskjellige forutsætninger for bedømmelsen av mange foreteelser, navnlig i kunst og litteratur. Hvad der kan forarge eller forekomme den ene som ublufærdig eller hidsende, vækker hos den anden ingen forestilling i denne retning. Man kan, for at ta et eksempel, ikke forlange, at en bondekone skal se paa samme maate paa de nøkne i kunsten som den, der saa at si er opfødt mellem kunstsamlinger og ateliérer.

Her trænges der megen visdom og takt, og der kan der komme til at begaaes feil fra sedelighetsvennernes side. Det gjælder paa den ene side ikke at gaa paa akkord likeoverfor den smudsige fantasi, det hidsende, letfærdige og demoraliserende, selv hvor det er iklædt kunstens klædebon. Men paa den anden side heller ikke at vise sneversyn og intoleranse likeoverfor det, som har egte kunstværdi, selv om det

ligger over den store flerhets aandelige nivaa, eller selv om vi personlig finder os litet tiltalt derav. Og begaaes der feil i sidstnævnte retning, virker det yderst skadelig for det hele sedelighetsarbeide, fordi det inden inflydelsesrike og i grunden rettænkende samfundskredse berøver os meget av den sympati, som vi trænger saa inderlig vel og skulde ha et berettiget krav paa.

Ja, skulde ha et berettiget krav paa. Ti her kommer jeg til det, som danner kjernen i, hvad jeg har at si iaften, og hvormed jeg skal slutte. *Arbeidet for de unges vern i sedelig henseende er noget, som skulde vedkomme alle rettænkende mennesker, som har forstaaelsen av, at vi alle er brødre og søstre, som Gud har sat sammen her i verden for at hjælpe og støtte hverandre.* Det burde dog forstaaes, at al den letkjøpte spot og negative kritik er værdiløs, naar man ikke kommer ut over dette negative. Er der pletter paa arbeidet, er der svakheter og feil at rette, nu vel, saa ta kraftig fat og hjælp til at faa feilene rettet og gjør arbeidet bedre. Jeg tror der er grund til at tale kraftig til manges samvittighet, som holder sig borte fra eller stiller sig kolde og avvisende likeoverfor ungdomsvernet. La dette arbeide være saa skrøpelig det være vil, det kunde dog ikke undværes. Tænk om alle la hænderne i skjødet og lot det gaa sin skjæve gang, om intet mere blev gjort for at holde den offentlige samvittighet vaaken likeoverfor urenheten, intet for at hindre og begrænse fristelserne og forførelserne, intet for at sætte de gode adspredelser i de slettes sted, intet for at støtte den, som holder paa at falde, eller for at reise den allerede faldne, intet for at læge de saar, som letfærdighet og løsagtighet volder, — hvor kom vi da hen? Hvorledes vilde ikke forsumpning og forraadnelse brede sig, ungdommen forgiftes og samfundet synke ned i kraftløshet og demoralisation!

Nei, venner, vi faar nok være med at lægge haanden paa plogen. Til vern om vor ungdom! Kan der vel være en opgave, som mere kalder paa vort hjertelag. Ingen far eller mor eller søster eller bror eller nogen, som har ungdom blandt sine nærmeste og kjæreste, kan staa kolde og likegyldige her. La os ta fat paa gjerningen med tro og tillid. Vi vet, at vi har Gud med os i den. Og trods alle skrøpelig-

heter og skuffelser ser vi seire og fremskridt som gir opmuntring. Vi har i vort folk, som i sin kjerne er et sundt folk, en god grund at bygge paa. Og jeg vil særlig og med glæde peke paa, at saavidt jeg kan se, er den aand, som i vor tid besjæler store kredser av vor ungdom, mere i pagt med vore bestræbelser, end den var for et snes aar siden. Ansvarsfølelsen og renhetskravet er inden de bedste ungdomskredser øket. Derfra skulde vi da ogsaa kunne vente den kraftigste hjælp.

Vi staar nu i jubilæumsaaret ved en av de store milepæle i vort folks utvikling. Paa grundlag av det vundne bygger vi paa alle omraader fremtidsarbeidet. La os ikke glemme, at folkets religiøse og sedelige kraft maa være margen i dette arbeide. Uten denne blir alt det andet tomt og betydningsløst.

La os da alle, kvinder og mænd, samle os om den store opgave: Vernet om vor ungdom.

Bredo Morgenstierne.

DEN YNGSTE UNGDOMEN VAAR.

Eg var utan Gud og utan tru og utan fedreland. Eg var komen utanfor aanden si verd. Og aandeleg lukka aatte eg ikkje.

Soleis stod det til med Grundtvig, daa han var 18 aar, segjer han sjølv.

Kor mange av ungdomen vaar er det ikkje, som kunde segja nett det same um seg sjølv: Eg er utan Gud og utan tru og utan fedreland. Aandeleg menneskjelukka kjenner eg ikkje.

Er det sant, so er det syrgjelegt. Ei ulukka so stor at ho snaudt kann mælast.

Eg for min part maa tilstaa at eg trur, det er sant. Det eg hev set og høyrt og upplivt hev skapa den trui i meg.

Kor kann det ha seg, at det gjeng vaar ungdom so ille?

Jau, dei som vil hjelpa han til aa tru paa Gud og fedreland, dei er for *faa* og for *veike*.

Og dei menn og magter, som dreg han burt, er for mange og for sterke.

Det er mange som bryr seg um *borni* og tek seg av *dei*.

Baade foreldre og lærarar segjer og syner og gjev dei det bedste dei veit og kann.

Fraa dei er smaa og til dei er konfirmera, er borni vagta og varna. Paa mange maatar er det bygt mur um dei, so det vonde ikkje skal faa forgifta deira sjæl og herja henne og leggja henne øyde.

Men det skifter med konfirmasjonsalderen, tykkjer eg.

Er det ikkje so, at konfirmasjonsalderen er ei verdsleggjord høgtid no baade i by og bygd?

Eller hev gull-ur og silkekjole og konfirmasjonslag magt til aa opna for den aandelege verdi?

Legg merke til dei um maandagen, dei som hev vorte konfirmera um sundagen. Dei svarar sjølv paa spursmaalet.

Faararne for dei nykonfirmera er mange og store. *Born vil* dei kje vera. Det er det siste dei vil. *Vaksne* i god meining *kann* dei kje vera. Det er det siste dei kann.

Er det nokon i verdi, som treng hjelp i sitt menneskjeliv, so er det denne ungdomen fraa 15 aar og frametter.

Men no ser det so ut for meg, at ingen av dei som høyrer fedrelandet til, fær so liti hjelp som han.

Hev eg urett i dette?

Lat oss sjaa paa det aandelege arbeidet, som vert drive millom oss.

Gudstenesta vaar er tilmaata aat dei som er lenger komne. Ho høver helst aat dei vaksne. *Alt* i gudstenesta høver best aat dei. Baade det som vert *lese* og det som vert *tala* og det som vert *sunge*.

Eg segjer ikkje at dette skulde vore annleis, eller at det er gale. Eg segjer berre at so er det. Ingen som hev kjennskap til den yngste ungdomen vil negta det.

Missionsmøti er skipa paa same maaten. Baade dei som indremissionsfolk og dei som kinamissionsfolk held. Det er til dei som er heilt vaksne det vert tala. Det er for deira skuld, møti vert skipa.

Eg segjer heller ikkje um desse møti at dei skulde vore annleis. Eg berre peikar paa, korleis dei er. Og det arbeidet som prestar og emissærar gjer *utanum* møti — paa tvomandshand liksom — det som er meir eller mindre løynt for aalmenta, er det ikkje mest millom dei *gamle* eller iminsto heilt vaksne folk det vert gjort?

Etter min kjendskap er det so i alle fall.

Det arbeidet som *ungdomslagi* gjer, hev same laget for det meste, trur eg. Er ungdomslagi *gode* — driv dei med aandeleg upplysning, so er dei tilmaata aat den ungdomen som er 20 aar og vel so det.

Er dei *ikkje* gode, so hev dei berre dans og leik og onnor moro i møti sine. Og det skal ikkje den yngste ungdomen verta feit av.

Foredragslagi i by og bygd er skipa paa same maaten. Dei er aat dei, som hev eit arbeid, som dei ofrar seg for og eit fedreland, som dei er glade i. Endeleg dei som skriv bøker og blad. Dei hev det og paa same maaten. Dei skriv

aat vaksne og mogne. Det hender nok, at det vert skrive aat den yngste ungdomen. Men det er sjeldan.

Ikkje so, at eg lastar det gode aandelege arbeidet, som er millom oss. Me kunde ikkje paa nokon maate vore det forutan, meiner eg.

Men naar det vert gjort so mykje for dei som er *vaksne* for at det skal gaa dei godt som menneskje, so maa det vel vera for det, at det *trengst*.

Men daa er det meir enn merkelegt, at det mest *ingenting* vert gjort for den yngste ungdomen.

Eller kva tid høyrer du, at det vert skipa t. d. ettermiddagsgudstenestor aat den yngste ungdomen? Kor ofte i vika vert det halde møte aat han?

Missionsfolk gjer det ikkje. Dei som *ikkje* reknar seg eller vert rekna til missionsfolki gjer det heller ikkje.

Sanningi er at *ingen* gjer noko serleg for han.

Me ser at den vanlege gudstenesta ikkje høver serleg godt for han. Mest alltid finn ein han noko bak paa galleriet, naar han er i kyrkja. Og det er lett aa sjaa, at han ikkje høyrer etter eller er med paa rette maaten.

Paa andre møte ser du det same. Det hender, han gjeng med dei andre til møte avdi dei er so sterke. Men du ser, han søkjer sæte so langt burte fraa talaren, som raad er. Og det er lett aa sjaa, at han ikkje høyrer noko, som han vil gøyma og som han trur, han kann bruka. Er han veluppseda, sit han still. Men ingen talar som er van aa bruka sine augo og hev kjennskap til denne alderen, let seg narra av det. Denne ungdomen kann ikkje bruka det han høyrer paa møti. Det ber ikkje bod til dei kjenslor og tankar og hugdrag som ovrar seg med magt og mynd i han.

Nei for det er ikkje til han det vert tala. Det er til unge og eldre, som er komne lenger i sjælevokster.

Han er aaleine med sin livsstrid midt i den store menneskjesvarmen.

Han er nett driven inn i ein ny livsbolk. Nye, ukjende krefter vaknar i han, baade i likamen og i sjæli. Krefterne utanum han, det mangslungne menneskjeliv fær høve til aa setja inn fraa han med ei forfælande magt.

Det er ut paa det store heimshavet han no er komen.

Men baaten, som ber han, er liten og veik. Og han er ukjend eller iminsto lite kjend med segl og ror. Det kjem storm, som aukar etter kvart. Bylgjorne veks. Den eine høgare enn hi kjem veltande imot han.

Dei store skipi fer framum. Men dei ser ikkje den vesle baaten og ungdomen, som er i faare. Han fær strida sin strid so godt han kann. Det fær bresta eller bera ettersom lukka og lagnaden er. — —

Aari gaar. Smaatt um senn gløymer den yngste ungdomen, at han ikkje berre hev ein likam, som treng føda og tilsyn, men at han og hev ei *sjæl*, som treng det same.

Praktisk tala er det mange i denne flokken, som gløymer, at dei hev sjæl.

Det er sjølvsagt, at sjæli tek skade daa i desse aari. Sumtid er skaden so stor, at han ikkje kan rettast.

Mange vaknar upp til gudelegt og nasjonalt liv i ungdomsaari. Det er sant. Det vilde vore meir enn ille, um so ikkje hadde vore.

Men det er overlag mange, som ein maa tenkja det um, at dei *aldri* vaknar upp, so sjæli fær det som høyrer henne til.

Det er ikkje faa, som det gjeng so, at dei mest aldri set sin fot i ei kyrkja eller et bedehus. Aldri høyrer dei eit foredrag. Kannhenda dei aldri tek ei bok i si hand. Det einasta dei les, er eit blad av og til.

Kva namn skal ein gjeva den guden dei tenar? Det er ikkje han som hev skapa himmelen og jordi.

Det er ein annan gud. Ein som gjer dei *harde* og *kalde* og *sjølvkjære*.

Vaar ungdom gjeng for lut og kaldt vatn i dei vanskelegaste aari han liver. Sjæli vert vanstelt og tek skade.

Naar ein hev fenge auga paa denne ulukka, maa ein spyrja: Kann ein ikkje gjera noko so ho vert minder.

Sjølvsagt kann ein det.

Prestarne kann. Emissærarne og. Lærarane og den best upplyste ungdomen-kann.

Og elles kann alle vaksne folk, som hev aalvorstankar og aandelege hugmaal.

Det er berre det som er spursmaalet um dei vil taka arbeidet upp.

Det er ikkje lett eller liketil det arbeid, som det her vert spursmaal um. Men det gjeng, naar ein hev fenge lyst til det, — det som anna arbeid.

Kva kann ein gjera for den yngste ungdomen?

Ja *prestarne* kann skipa ettermiddags eller kveldsgudstenestor aat han.

Det vert aa driva missionsarbeid. Men det er det dei hev vigt seg til. Dei vil nok gjera det, naar dei fær sjaa, kor saart det trengst.

Og dei kann lysa til møte utanfor kyrkja og beda denne ungdomen koma.

So kann dei beda varmhuga kvinnor og menn vera med i dette arbeidet og gjera den hjelpi dei kann.

Naar prestarne vert gripne av den tanken, at dei som dei hev lese med til konfirmasjon, dei treng sjælesorg etter dei er konfirmera og, daa tek dei nok dette arbeidet upp i tru og bøn.

Og gjer dei det, so vil det lukkast for dei.

Vilde den yngste ungdomen koma til slike møte?

Det veit me ikkje, fyrr me freistar. Kannhende det kom ikkje mange i det fyrste. Men er det visst at det vilde vera best for dette arbeidet um det samlast mange til møti med det same?

Ein liten flokk kann godt verta ein surdeig, som set gjær i heile denne ungdomsflokken, so han vender seg til nye og gode livskjeldor.

Det *religiøse* maatte vera *saltet* i desse møti etter mitt syn.

Dei maatte ha til fyremaal aa faa tak i denne yngste ungdomen so han vart gripen av det *aandelege* i menneskjelivet. Han maa faa sjaa og tru at han hev *ei sjæl* som han maa syta for, — liksovel som ein likam.

Det er mi røynsla fraa mitt arbeid millom ungdom, at *livsskildringar* grip meir end anna. Ein maatte fortelja livande og vekkjande um bibelske stormenn og um dei største kristne framigjenom tiderne, men fyrst og framst um frelsaren sjølv.

Ungdomen som lydde paa, maatte kunne *sjaa* dei og liva med dei. Tankarne og trui aat Jesus og aat desse utvalde menneskje maatte fylla forteljingi, so ho kunde eta seg inn i

tilhoyrarane med den magti som ligg i det aandsborne ordet, naar det ber bod um det menneskjeliv, som er vigt til aa gjera Guds gjerning og gaa hans ærend.

Til desse livsbilæte maatte slutta seg stutte sterke talar, som vende seg til hjarta og samvit.

Men frisk og livande og naturleg maatte denne forkynningi vera. Ungdomen maatte kjenna, at dei som tala livde i det dei sa.

Hadde ein gode *ljosbilæte* til desse emni, vilde dei hjelpa svært til aa samla denne ungdomen.

Songlag og spellag kunde og gjera framifraa arbeid.

Men møti skulde ikkje berre vera religiøse. Ungdomen maatte og faa syn for *fedrelandet,* at han hev fenge so utruleg mykje godt fraa det.

Ein maatte fortelja soleis um det, at han saag, at folket hadde vore som ei mor for han, ei god mor. Det hadde uppdrege han, so han ikkje vart som ein heidning eller ein villmann. Det vart open krig imot materialisma dette. Men den krigen maa me nok til med, ifall ikkje dette faarlege livssyn skal fanga vaar ungdom og binda han og smaatt um senn kjøva det beste i han. Desse møti med den yngste ungdomen kunde verta innleidingi til eit sterkare og betre folkeliv i landet vaart.

Prestarne skulde byrja detta arbeidet. Dei vilde faa mange med seg baade borgarar og bønder, baade lærarar og emissærar. Dei fekk med seg ungdomsvener i by og bygd.

Det er mange no som ser, at mykje av ungdomen vaar fer ille paa livsens store folkehav.

Prestarne skulde samla alle desse som ser faaren og hev hjartelag for ungdomen.

Dei skulde vera førarane vaare i denne store aandelege striden for Kristi store frelsartanke.

Jærens folkehøgskule.

Søren Øvretveit.

BARNA HOS BRA FOLK.

Overalt hvor evangeliet har sluppet ind til et folk, har Frelseren løftet og forvandlet folkets hele liv. Ogsaa fars og mors omsorg for sine barn og deres arbeide med dem i opdragelsen. Ja, dette sidste er i virkeligheten en av de sider av menneskelivet, som kristendommen har løftet allermest.

Vil man derfor rigtig sammenligne *kristendom* og *hedenskap* — enten det gjælder oldtidens eller nutidens hedningefolk — saa kan man neppe se avstanden mellem dem klarere, end ved at lægge merke til hvad hver av dem gjør for de smaa. Jesu Kristi evangelium har nemlig gjennem *det kristne hjem* skapt en velsignelseskilde, som ingen anden religion har evnet at skape.

Ti da Herren Jesus sa: «La de smaa barn komme til mig!» dannet han av hvert kristent hjem en Herrens menighet og viet hver kristen far og mor til prest i denne sin menighet. Og uten tvil har mødres bøn og gode ord om barnevennen Jesus og fædres gode eksempel og bruk av bibelordet i hjemmet vundet mere for Guds rike end alle verdens utmerkede prædikanter tilsammen.

Derfor gives der heller ingen rigdom saa stor for et folk som de tusener av *hjem*, hvor de smaa tidlig blev lagt op til Jesu hjerte. Har man ikke forstaat dette før, saa forstaar man det, dersom man en tid har faat leve og virke blandt et folk, hvor det kristne hjems indflydelse er ukjendt.

Naar vi ser ut over vort eget land, har vi derfor stor grund til at takke Gud, fordi der endnu er saa mange gode kristne hjem hos os. De skyldes alle Herren Jesus og hans indflydelse. *Han* satte det lille barn midt i disciplflokken og sa: «Den som tar imot et saadant barn for mit navns skyld, tar imot mig». Og han tok selv det lille barn paa fang.

Derfor har de været *hans* tjenere alle de gudfrygtige fædre og mødre: Hver mor som bad for sit barn, allerede da hun bar det under sit hjerte, og som siden boide knæ ved vuggen eller barnesengen og saa fulgte det med bøn fra aar til aar; og hver far som bad med og tidlig satte de smaa paa fang og malte for dem Frelserens billede.

Gud ske lov, at vi endnu har mange slike hjem! De er menighetens bedste forbundstæller, naar det gjælder at vinde land for Jesus Kristus.

Og det kan mangen gang gripe ens hjerte, naar én ser hvorledes særlig en mor ogsaa under meget trange og vanskelige kaar dog kan formaa at se sin gjerning i lyset av Jesu ord.

Jeg kommer en dag ind i en arbeiders hjem, til en mor med 10 barn, som alle lever. Bare 2 av dem er konfirmert. Hun fortæller mig hvad manden tjener om uken. Det synes at maatte bli for litet bare til *mat* for saa stor en flok, end si til alt det andet som trænges.

«Men saa maa da ogsaa jeg prøve at tjene litt,» sier hun; «derfor gaar jeg ut kl 6 hver morgen for at vaske paa et kontor, før kontortiden begynder, og derved tjener jeg 20 kr. om maaneden. Og naar jeg er færdig der, saa er det at løpe hjem og hænge i alt jeg orker hele dagen; for jeg er jo alene om alt husstellet. Og om kvelden er jeg ofte saa dødsens træt, at jeg rent vil sige sammen. Jeg vilde aldrig holdt det ut, dersom jeg ikke kjendte de evige arme tok under og bar mig. Men det værste av alt med strævet og kavet er det, at jeg synes travlheten sluker alle mine tanker, saa jeg synker rent ned.»

Jeg syntes jeg maatte fortælle hende om en gammel kvinde jeg hadde kjendt, som ogsaa hadde en saare travl tjeneste. Og som om kvelden ofte kjendte sig saa træt, at hun som aftenandagt bare orket at folde sine hænder og si til Gud, idet hun la sig: Og mellem os faar det bli ved det gamle».

Hin mor med de mange smaa og det tunge slit smiler da til mig gjennem taarer og sier: «Mine bedste stunder har jeg om morgenen, før jeg gaar paa arbeide, mens endnu hele flokken sover. Da kan jeg ofte faa lægge dem saa tillidsfuldt over paa Vorherre og kjende ham løfte i byrden med».

En slik mor er en *Herrens medarbeider* midt i sit kav. Og hun er et sterkt vidnesbyrd om hvor dypt ind det skinner ordet fra Jesus om de smaa, som skulde faa lov til at komme til ham. Det bevaret hende fra at gaa under i det materielle stræv. Og *det* har skapt alle de virkelig gode hjem, som findes i vort og alle kristne lande.

Og fra følelsen av vort ansvar indfor Guds aasyn for de barn som er os *selv* betrodd, fører der ogsaa bro over til omsorgen for andres. I første række for de barn som staar hjælpeløse i verden. Jesu ord om at motta barnet i hans navn og føre det til ham har derfor ogsaa skapt al virkelig kristen «barnehjælp».

Og det er underlig at se, hvorledes trangen til at ta sig av de hjælpeløse smaa ofte vokser frem *noksaa snart* der, hvor Kristi evangelium kommer. La mig faa fortælle et litet træk fra en av vore missionsmarker. Det er ikke længe siden dette hændte:

Det var paa en av vore stationer paa Madagaskar. Man hadde netop begravet en fattig enke, som var død paa hospitalet av dysenteri. To av hendes tre barn laa syke igjen der, da hun blev baaret ut.

Da saa begravelsen var over, reiste en mand av menigheten sig og sa, at Rasalàma hadde været saa fattig, at menigheten fik bære utgifterne ved hendes begravelse. Det gjaldt et beløp paa omkring 5 kroner, og det var snart skillinget sammen.

«Men saa er det hendes 3 barn», sa han; «dem maa ogsaa menigheten ta sig av; ti de har ingen slegtninger, som vil ta dem.»

Dyp stillhet i kirken! Da reiser en blikslager sig og sier med bevæget stemme: «Jeg tar den mindste». Et fuldttonende: «Misaotra» (o: tak) fra den hele menighet var svaret. Saa reiser en velstaaende barnløs kvinde sig og sier: «Kan jeg faa den næstyngste.»

Derefter en fattig arbeider som selv har mange barn; han sier: «Den ældste er hos mig nu, og der kan han faa bli!»

Missionærfruen, som fortæller om dette i et brev, føier til: «Aa du, det var hjertegripende, og det var svar paa bønner

for disse forældreløse. Jeg var saa lettet og glad, da jeg gik ut av kirken. Lettet fra bekymringerne for de smaa; og inderlig glad ved at se dette træk av næstekjærlighet hos vore gassiske kristne. Ja, Gud kan forandre folkeslagenes hjerter ved sit evangelium.»

Ja, *det* er det visst at han kan. Og det har han ogsaa gjort ved Jesu ord om *barnet.*

Derom vidner de mange velsignede *hjem.*

Derom vidner al frivillig *kjærlighets- og barmhjertighets-gjerning* mot de smaa.

Og la mig føie til: Derom vidner ogsaa alt det vi gjør for vor opvoksende slegt gjennem *vore skoler.* Ti ogsaa de er alle til syvende og sidst at føre tilbake til Jesu ord om barnet, og til den ansvarsfølelse som derved er vakt.

*

Men saa er jo alt i orden, og der er intet mere at si, ialfald naar man tænker paa forholdene herhjemme i kristenheten?

Ja, gid det var saa vel, at ordet om det gode kristne hjem, om kjærlighetens omsorg for de forældreløse og om de gode skoler for alles barn gav et fuldstændig billede av barns kaar iblandt os.

Men Frelseren taler alvorlige ord om at «forføre de smaa», og roper ve over dem som forførelserne kommer fra.

Og vi har al grund til at lytte til disse hans ord den dag idag.

Jeg vil ikke tale om de mange snarer, som stilles op for vore barn og vor ungdom *utenfor* hjemmet. Heller ikke om de daglige forsyndelser mot de unge omkring i de mange hjem, som vi alle kalder *daarlige* hjem.

Derimot er der mange av de respektable, bra hjem, som jeg gjerne skulde ønske at naa. Fordi jeg tror her rundt om i en mængde av disse hjem begaas forsømmelssynder, naar det gjælder barneopdragelsen, der kanske i længden vil vise sig likesaa skjæbnesvangre for vort folks fremtid som indflydelsen fra de saakaldte daarlige hjem.

Vi har jo en masse respektable hjem i by og paa land, hvor forældrene er bra mennesker. Og de vil gjerne ha sine

barn frem, anstrenger sig til det yderste for at skaffe dem en god utdannelse og oplærelse for sin stilling eller bedrift.

Men — de sætter ikke barnehjemmet og barnelivet ind under straalerne av «Guds herlighet i Jesu Kristi aasyn». Jeg har kjendt — og kjender — mange saadanne «bra folk», snille, retskafne, paalidelige mennesker, men som aldrig bruker Guds ord i sit hjem, sjelden eller aldrig gaar og hører det selv, endnu mindre tar sine barn med til Guds hus.

Selv har de kanske hat bedende forældre, som brukte Herrens ord til tugt og til trøst, i gode og onde dage. Og naar de selv holder sig saa godt oppe i sedelighet og retskaffenhet, saa er det først og fremst *fordi de tærer paa gammel god arv*. Men den bedste arv de fik fra sin far og mor, den gir de ikke igjen til sine barn. Tror man dette vil gaa i længden uten at straffe sig? I andet, tredje og senere slegtled?

Men jeg overdriver kanske? Jeg tror det ikke. Som gammel skolemester har jeg endnu noksaa mange venner blandt lærerne, og de kan fortælle mig, mange av dem ialfald, at der fra aar til aar synes at bli en stedse større del av 7-8 aaringerne, som kommer paa skolen uten at ha lært en liten barnebøn. De kjender ikke Fadervor; de har ikke lært en bordbøn eller en liten aftenbøn for smaabarn. Og dog kommer mange av disse barn fra «bra hjem».

Men hvor det dog er ubarmhjertig mot de smaa at la dem vokse op hos far og mor uten at vise dem veien til den bedste hjælp mot alle de fristelser, som de senere møter i livet. Det er en forsømmelse saa svær mot et døpt barn, at den er jevnbyrdig med at forføre de unge, sætte snare for dem. Og jeg er viss paa, at den kommer ind under Frelserens ord: «Ve verden for forførelserne»!

Alle de smaa som der *ellers* sørges saa godt for hjemme, men som vokser op uten av far og mor at være ført ind i *bønnens* liv og ind i livets ord, er et trist vidnesbyrd om *de respektable hjems forsømmelsessynder*.

Men jeg vil ogsaa peke paa en anden ting — blandt de mange som kunde nævnes.

Her er, som vi alle vet, en voksende tilbøielighet til at skyve mest mulig, ikke bare av oplærelsen, men ogsaa av

opdragelsen over paa *skolen*. Den store travlhet paa alle hold kan jo være nogen undskyldning for det.

Men her er det atter litet glædelig at se, hvilket lavmaal en stor del av vore «bedre» hjem nøier sig med, naar det gjælder det allervigtigste for vore barn. Jeg tænker særlig paa den fattigmandsplads, som er tilstaat kristendomsundervisningen i vore høiere skoler. I disse skoler faar den ungdom sin utdannelse, der om nogen aar vil komme til at indta de ledende stillinger i vort samfund. Og størsteparten av denne ungdom kommer fra bra hjem.

Men i gymnasierne f. eks. er kristendomsundervisningen i den grad sat i skammekroken, at den avspises med fattige 1 — en — time om uken. Naar det kan ske, saa er sandelig ikke hjemmene uten skyld. Dersom de reiste kravet derom med magt, saa skulde det nok lykkes at faa skaffet en større plads end nu for Bibelen, ved siden av de mange andre bøker som de unge beskjæftiger sig med. Men — mens veiledningen i sprog og matematik o. s. v. ikke kan bli for god og for grundig, saa synes man at tænke om veiledningen i livets dypeste spørsmaal, at den i det væsentlige kan avsluttes i 14-15 aarsalderen, naar de unge er færdige med sin konfirmation.

Det synes mig sandelig paakrævet at her blev en forandring i vurderingen, og at forældre samlet sig til et høilydt krav paa forandring ogsaa i skoleplanerne. Det staar for mig som en av de repektable hjems store forsømmelser mot sine unge, at det endnu ikke er skedd.

Den ene av dette blads redaktører har for en tid siden reist det spørsmaal: «Holder den hvite race paa at avkristnes?» Spørsmaalet faar sin særegne vegt for os alle, naar vi derved tænker paa vort eget folk. For da betyder det at det er vore egne barn og barnebarn, som trues av faren.

Jeg skal ikke indlate mig paa at svare, hverken *nei* eller *ja*, paa spørsmaalet; men det staar ialfald klart for mig, at *om* det skulde ske, det som Klaveness i sin præken pekte paa som en truende fare, saa vil skylden for det falde likesaa tungt paa de skikkelige hjem for deres forsømmelser, som paa de «daarlige» hjem for deres fordærvende indflydelse.

Og jeg er ræd for at vore barn og barnebarn blir os

ubarmhjertige dommere, dersom vi ikke i tide prøver paa at indhente det forsømte. Aa, om alle bra hjem vilde se sit ansvar for barnas religiøse opdragelse.

*

Men der er rigtignok noget, som om mulig er endnu værre end synden i de daarlige hjem og forsømmelserne i de mange bra hjem.

Og dette — det værste — skal jeg prøve at illustrere ved et par træk, grepet ut av selve livet:

Det var en ung gut, hvis far forkyndte Guds ord. Han var ofte ute paa reiser i den anledning. Men i sin hjembygd tidde han stille og hadde vel sine grunde for det. Og gutten hans sa en dag om ham: «Han skal jo være en kristen far; men vi ser *litet til det hjemme*.»

Et andet litet træk, som nylig blev mig fortalt av en ung prest som jeg besøkte: En ung pike i hans menighet hadde tjent hos en av de troende i bygden. Denne var meget flittig til at bruke Bibelen i sit hus. Han læste gjerne noget av den ved slutningen av maaltiderne. Og det ordnet han slik, at saasnart han selv var mæt, saa kom læsningen, og da maatte der tages av bordet. Den unge tjenestepike, som under maaltidet ofte maatte løpe ut og ind for opvartningens skyld, fik næsten aldrig spist sig mæt. Ti naar husherren selv var færdig, sendte han hende et øiekast over bordet slik at hun maatte slutte. Imellem ogsaa et ord, som var saadan, at det betok hende lysten til det stykke mat, som hun endnu saa vel kunde trænge.

Følgen blev den, at hun paa grund av underernæring blev syk.

Disse to træk ut av livet synes mig at sætte fingeren paa det, som jeg vil kalde forargelsernes forargelse: *motsætningen mellem en kristen bekjendelse og et ukristelig liv*. Det er dog den værste av al forførelse, fordi det gjerne gjør de unge hjerter haarde og bitre mot kristendommen. Barn fra et slikt hjem er derfor gjerne meget værre at vinde for Kristus, end de fra et hjem hvor baade ord og liv var behersket av synden.

Derfor er der heller ingen ting, som er mere magtpaa-

liggende for alle, som har med barn og ungdom at gjøre, end at vi indretter vort liv efter vor bekjendelse. Ingen har skarpere øie for, om de to stemmer med hinanden, end de unge.

*

Alt i alt: Det er meget lyst og glædelig, naar man tænker paa vort kristensamfund og dets opdragelse av de smaa — ikke mindst blir billedet lyst for den som har hat anledning til at se litt av hedenskapets avmagt paa dette omraade.

Men der er ogsaa mange ting som er nedslaaende, naar vi ser paa hvorledes der stelles med den opvoksende slegt. Vi har derfor al grund til at lægge al vor sjæl i bønnen: «Gi en kristelig barnetugt, regjer vore skoler med din aand!»

Og til daglig at mindes vort store *ansvar* for den slegt som vokser op omkring os.

Det var paa et lærerstevne for nogen faa aar siden. Den bekjendte *Rob. Wilder* talte til en stor flok lærere og lærerinder om deres indflydelse og ansvar. Da fortalte han bl. a. følgende: «Forrige søndag var jeg ute og gik paa landeveien. Det hadde regnet om natten, saa der stod fuldt av smaa vanddamme og sølepytter i hjulspor og fordypninger i veien. Jeg maatte derfor se mig om for at undgaa væte og søle. Og som jeg gik, kom jeg til at se mig tilbake, og da fik jeg øie paa et par barn som kom gaaende efter mig, og som prøvde at vandre i mine spor — for derved ogsaa de at undgaa sølen og vandet.

Men da jeg hadde faat se barna, som prøvde at sætte sine smaa ben der, hvor jeg hadde gaat, da kan dere tro, at jeg fordoblet min omhu for at vælge de bedste partier av veilegemet,» sa Wilder.

Og det var just det vi alle skulde mindes, at *hver dag følger der os barn i sporene.*

John Stene.

«GUDRUN DYRE» ENGANG TIL.

Svar til sogneprest Klaveness.

Da jeg for en del aar siden kom ind til Kristiania som russ, var sogneprest Klaveness en av de prester som jeg syntes ga mig mest. At det nu er netop han der tiltaler mig offentlig i den tone der benyttes i stykket i forrige nummer, har gjort mig mere bedrøvet end jeg haaber pastoren har hat til hensigt.

Jeg fik i vinter en opfordring fra «For kirke og kultur»s redaktion til at anmelde Rordams sidste digte — «saa at man faar greie paa hvem han er. Mange vet det ikke.» Det var ikke «Gudrun Dyre» som skulde anmeldes, heller ikke bare en enkelt digtsamling. Det var paa en maate digteren selv. Men jeg vet jo at «Gudrun Dyre» har været avgjørende for en mængde bra folks dom over Rordam; og min mening er at den dom er skjæv og urigtig. Saa blev det umulig at la netop den uomtalt, den som just er det springende punkt. Min opgave blev, ikke saa meget at utrede bokens lys- og skyggesider, endda mindre at servere brokker av den «handling», som jo blir den rene karikatur naar den isoleres, — men derimot at prøve at gripe det *væsentlige* i boken, det kvalitativt vigtigste, det som ogsaa efter min mening ligner digteren og er av hans aand, slik som den gjenfindes i det meste han har skrevet.

Det var jo ikke egentlig pointet at «anmelde» «Gudrun Dyre». Det var slet ikke meningen at anbefale den som gefundenes Fressen for folk som ikke hadde hørt om den før. Og at Klaveness tør beskylde mig for at «anbefale dens praksis» . . . efter først ha at skildret denne som han gjør og pyntet den med analogier saa en alvorlig læser vender sig væk med avsky . . . det fatter jeg ikke. Jeg forstaar ikke hvad han mener med at gjøre slikt.

Der er meget andet end *handlingen* i «Gudrun Dyre» som efter min smag heller skulde været anderledes. Der er fuldt av ting i den som jeg næsten ikke har orket læse. Jeg finder bare ikke nogen grund til at fremdra dem her. Kanske Klaveness og jeg naar alt kommer til alt er enig om mere end han har tænkt. Men om én ting er vi ganske utvilsomt uenige, dersom ikke alle julemerker slaar feil: Hvad der her i verden er vigtigst at *betone*, de ting som er værdifulde eller de som bare skræmmer. Er det de ting som støter finfølelsen man bør fæste sig ved naar man kan og sætte paa en lysestake, til straffesyk forlystelse for sig selv og publikum, — isolere og rendyrke dem, saa de kan virke grellest mulig, men ikke kjendes igjen som virkelighet av nogen fordi alt det gode, som *ogsaa* var der, er druknet i deres sorte skygge? Eller er det bedre at tie blufærdig stille om det man ikke finder omtale værd, — ta avstand fra det med et lite skuldertræk, for saa at samle sit sind saa varmt man kan omkring det værdifulde, som vækker umiddelbar glæde?

For mig staar det tydelig at det sidste er det bedste. Jeg har ikke Klaveness's sterke tro paa nytten av at reise gapestokker. Jeg har læst fabelen om nordenvinden og solen som kappedes om at rive kappen av manden, og jeg tror at det er ved fortrinsvis at gjøre som solen at man opnaar mest og saarer mindst. Man behøver ikke være mindre etisk skjønsom for det.

Hvad Klaveness's stykke kan ha utrettet hos publikum, utenfor det at smigre den rene straffesyke, desuten kvalme endel og bedrøve enkelte, — det forstaar jeg ikke. Skulde min anmeldelse ha forført et og andet bra menneske til at ville læse «Gudrun Dyre», saa kan sikkert Klaveness's skildring ha skræmt dem fra det; men det er bare *bra* mennesker han slik kan ha skræmt, — de som netop ikke vilde tat skade av læsningen. Alle de *ikke bra* derimot, (hvis saadanne findes mellem «For kirke og kultur»s læsere?) — de aner av Klaveness's omtale hvad de ikke ante av min, at boken er «pikant» og kan være en undersøkelse værd, — mens *mit* høitidelige «orkester» avskrækket dem som grusommelig høitravende og kjedelig. *Slik* tror jeg det *er*.

Derfor tror jeg endda at det var baade paakrævet og ufarlig at jeg tillot mig at prise det værdifulde i «Gudrun Dyre». Hadde bare ikke Klaveness inviteret nyfikenheten. Og siden han nu utfordrer mig og gjør en forklaring nødvendig, skal jeg gjøre det engang til, om mulig med litt mindre «orkestermusik» end sidst; dersom jeg bare kan la det være!

Der er i «Gudrun Dyre»s første halvdel en etisk fremdrift som ikke kan miskjendes; en *etisk «tendens»*, meget mere værd at kaldes *grundtanke* end alt sludderet om «lønbryllupet» som siden kommer, og som vistnok bare er sat til for at gjøre det vanskeligere. Hele den «handling» som for Klaveness er hovedsaken, har jeg betragtet som et friskfyragtig rundkast, dels for at revse samfundet, dels for at erte det. Digteren mener jo i sin bok at «egteskapsmoralen» ofte er hykkelsk og dækker over begreper der *ikke* er moralske. Saa indfører han som botemiddel «lønbryllup» og «samvittighetsegteskap» og overdriver det hele saa det er en vandalisme. Men dette er dog ikke det samme som det Klaveness taler om. Det er ikke fordi disse to ikke *kan* la sig vie endnu, at de blir enige om at begynde sit egteskap uten det; det er fordi de ikke *vil*, fordi de ikke anser det for rigtig. De *kunde* meget godt, for deres økonomiske utsigter er ikke værre nu end de blir ved det tidspunkt de har utset for vielsen. Men de vil ha det slik, bestemmer det slik længe i forveien, efter lang overveielse, fordi dette nu engang er deres opfatning. Det er altsaa virkelig hvad man kalder et «samvittighetsegteskap» o: en uborgerlig og illoyal, men sandelig ikke derfor løsagtig fremgangsmaate av to mennesker der er bestemt paa at de vil være hverandres for livet. Man kan være saa uenig man bare vil; og for mig staar taktikken paa det nærmeste som sindsforvirret. Men jeg synes dog ikke der er nogen grund for Klaveness til at drage frem sine analogier fra Danmarks underklasse. Det *er* jo dog ikke det samme forhold.

Meget ubehageligere end alt dette er for mig det jeg kalder for bokens «indiskretioner». Men dem finder man jo i næsten al literatur — nutildags, og forresten ogsaa hos klassikerne; de er vist ikke til at undgaa i nogen literatur.

Og jeg føler forøvrig bare opfordring til at tale om det jeg anser for bokens *værdier*.

Der fins i begyndelsen av «Gudrun Dyre» en monolog, der har avsat sig hos mig som dens egentlige kvintessens. Og den har jeg husket længer end alt det andet. Jeg skal citere den efter hukommelsen:

«Det siges: Med sig selv kan man gøre hvad man vil.
Det «kan» er godt for Aberne, hvis Vei er altid andres,
til Kirken, til Bordellet, Alverdens aabne Døre.
For Mennesker, som ejer Sjæl, maa Sætningen forandres:
Det, som man vil med sig selv, det *skal* man gøre.

Vi, der ved Fædres Lidelser og ved hvad selv vi stred
vandt Adelsbrev som Mennesker, det stolteste vi veed,
vi har den Pligt at bære trods Bulder og Spektakel
paa dette Hestemarked og Abekarneval
ned ad den lange Korso uslukket hver sin Fakkel
til Aandens Kolosæum, til Slægtens Tempelhal.
Men høit maa Faklen holdes, og fast maa Foden føres,
thi som Vand slukker Ild, slukker Aandsløshed Aand,
og skjønt vel ingen undgaar i Trængslen at berøres:
Den smittes selv til Abe, som tar en Abes Haand!»

«For Mennesker, som ejer Sjæl, maa Sætningen forandres: Det, som man *vil* med sig selv, det *skal* man gøre». — Det gjælder da bare først om at *vite* hvad man vil; naa ind til sit inderste, dypeste selv og træffe sit valg der i alt som er vigtig, uten nogen akkord; og siden være trofast, ubønhørlig, trods andre mennesker, trods egne lyster, trods alt som vil gjøre en til apekat, først derved blir vi personligheter, først derved faar vi en sjæl for os selv og ikke bare et avfaldsprodukt av alle andres, først derved bevarer vi vor menneskerace. Det er dette som, alle mangler tiltrods, er *tendensen* i «Gudrun Dyre» som helhet; ja det er dette som er tendensen i al Valdemar Rørdams produktion. Er ikke dette etik, saa er ingenting etik.

La være at der er overmod i de vers jeg citerte, — et overmod som kanske maa mane til forsigtighet, som kanske selv indebærer skylden for at den sidste halvdel av boken falder igjennem. Men i sig selv er det et velgjørende, rankende overmod; det virker som en frisk rensende haglbyge

paa den der uklart bærer paa samme grundfølelse; det virker direkte smittende, som en kraftoverførelse, baade ved stemningens styrke og ved formens yndefulde spænding. Og dette er en smitte som ikke er daarlig. Ja Klaveness maa undskylde at jeg igjen musicerer. Musik har tendens til at vække gjenklang i musik.

Denne grundtanke — kravet paa at være tro mot det inderste i sig selv — er i «Gudrun Dyre» gjort gjældende i et bestemt forhold: Forholdet mellem mand og kvinde. Vi møter to mennesker der hører sammen og er hverandres halve sjæl, — der i hverandre har truffet den de med det dypeste i sig selv har valgt, den de i sine sandeste øieblikke «vil» ha. Vi faar se hvorledes denne kjærlighet er monogam, i motsætning til alt det den ene for har været borte i, ja forresten ogsaa den anden, — og hvorledes alt det andet føles som brøde mot det ene rette, som synd og som skam, der bare kan ætses bort av den saareste anger; allikevel kanske det aldrig kan gjøres helt godt. Overfor hverandre aapner de sig helt og ydmygt, fordi de føler at det er det bedste i dem som driver dem. De kunde slippe, men da vilde de miste sin kjærlighet; og den er det største de nogensinde har faat opleve. Derfor gaar de veien som er den eneste de ser, skjønt det er haardt og bittert for dem begge to at gaa igjennem. Bare den saareste anger kan ætse glæden ren for dem, fordi de har sveget hverandre førend de traf hverandre. Men de gaar ikke avveien for angeren længer, for nu er de blit hele av hjertet. Det er som Sigurd sier til Gudrun, mens han fortæller hende alt det onde han har gjort:

> «Du har lidt ondt for min Skyld, og mer ondt maa du lide;
> den Ting vil jeg dog du skal med Vished vide
> at var end Præget udslidt og var Metallet tyndt,
> jeg betalte dig ærlig mit Hjertes ægte Mønt.

Dette synges mer end det sies, staar at læse *mellem* linjerne mer end *i* dem; vi oplever stemningen umiddelbart indenfra, vi forstaar at dette er levende liv. Hadde boken sluttet med første halvdel, den hadde været en bedre sedelighetspræken end nogen anden jeg har hørt. Og det er dette jeg mener med den «rene fane», som der er faa digtere med

virkelighetssans som har løftet saa ren. Hvis vi mennesker følte kjærlighetens ansvar paa *den* maate, blev der sikkert færre ulykkelige egteskaper og mindre pjanket elendig erotik. Og kanske der blev mere god og ærlig sorg.

Jeg har aldrig kunnet med sætningen «kunsten for kunstens skyld»; den har klinget i mine ører som naar man paa skolen sa «leksen for leksens skyld», eller som naar andre sier «arbeidet for arbeidets skyld». Jeg synes at det er en trang og fattig lære. Men jeg synes ikke derfor at det er tilfredsstillende taktik at behandle et kunstverk som om det var en anden gjenstand, f. eks. en avhandling eller et mathematisk regnestykke. Klaveness's maate at resumere «Gudrun Dyre» virker paa mig som *den* engang gjorde, der beskrev et skelett (hvorav forøvrig halvparten var borte!) og dermed erklærte at ha karakterisert det levende menneske. Man kommer efter mit skjøn ikke til maalet ved at anvende slik en knokkelmandslogik. Den fører overhovedet ikke til noget, andet end til at havne i en dogmatisk karussel.

«Gudrun Dyre» befinder sig virkelig ikke i min bokhylde, hverken med eller uten støv. Den er ikke den av Rørdams bøker som jeg holder mest av. Men ogsaa i den — tiltrods for alt hvad jeg synes er dens mangler, tiltrods for dens urimelige spark til borgersamfundet og specielt tiltrods for al dens indiskretion — tiltrods for alt synes jeg den er en etisk bok, som voksne myndige mennesker maa ha *godt* av, ikke *ondt*. Kanske jeg ikke har ret i det sidste i den grad som jeg hittil har trodd. Kanske det er Klaveness som allikevel har ret, at den virkelig kan gjøre skade, og det i den grove retning han nævner — — endog paa læserne av «For kirke og kultur»! — — I saa fald angrer jeg at jeg drog boken frem; jeg tænkte ikke paa at jeg kunde skade nogen. Jeg er jo ikke endda saa klok og gammel at jeg ikke godt kan ta feil i mit skjøn. Og saa forbenet selvgod er jeg vel heller ikke endda, at jeg ikke skal kunne erkjende det hvis jeg kommer til at forstaa det.

Helga Bekker.

SVAR TIL HELGA BEKKER.

Frøken Bekker har fuldstændig ret, naar hun sier: «Om én ting er vi ganske utvilsomt uenige . . . : hvad der er vigtigst at *betone*, de ting som er værdifulde eller de som bare skræmmer.»

Ja, her er vi grundig uenige. Her er jeg uenig ikke bare med frøken Bekker, men med en hel del anmeldere og anmelderinder, som ræsonnerer aldeles som hun, og derved efter min mening gjør umaadelig megen skade.

Naar jeg *læser* et digt, da har jeg lov til at vælge og vrake: plukke ut det værdifulde og gjøre mig det til gode; springe over det værdiløse eller skyve det til side, uten at fæste mig større ved det.

Men at ikke frøken Bekker forstaar, at dette, som er i sin gode orden naar jeg læser et digt til egen fornøielse og utvikling, det er slet ikke i sin orden, naar jeg taler eller skriver om et digt og dermed lægger det frem for andre! Jeg har ikke lov til da at gjøre utvalg: plukke ut det værdifulde og holde det op til almen beskuelse, men skyve det værdiløse og daarlige forsigtig til side saa ingen blir opmerksom paa det. Det første som kræves av en anmelder er *sandhet*, aapen ærlig sandhet, som lægger digterverket frem for læsernes øine slik som det virkelig er, dets hæsligheter likesaavel som dets skjønheter, dets lyder likesaavel som dets dyder. Frk. Bekkers «blufærdige» taushet har her ingensomhelst berettigelse.

Heller ikke det hensyn berettiger til taushet, at man ved at tale likeut kan lokke folk som jager efter det «pikante», til at læse et digt. Enten mange eller faa læser et digt, har i sig selv litet at bety. Det som har noget at bety, det er de øine almenheten læser digtet med. Det som det gjælder om, er at disse øine blir ledet i den rigtige retning, det vil si: i den retning som svarer til digtets virkelige aand og indhold.

Det farlige er ikke at et usedelig digt blir læst. Det farlige er at det blir læst med den indbilding, at det er sedelig.

Frk. Bekker maa ikke indvende, at hun ikke har hat til hensigt at *anmelde* «Gudrun Dyre». Omtalen av «Gudrun Dyre» indtok en saa bred plads i hendes anmeldelse og var holdt i en saa høistemt lovprisningstone, at hun maa finde sig i at en anmelders ansvar her blir gjort gjældende mot hende.

Den vigtigste uoverensstemmelse mellem os gjælder dog indholdet av «Gudrun Dyre». At dette digt er en høisang til den monogame kjærlighets pris og indeholder store skjønheter, er jeg enig med hende i. Men naar hun sier at «sludderet om «lønbryllupet» bare er sat til for at gjøre det(?) vanskeligere», «bare» er «et friskfyragtig rundkast, dels for at revse samfundet, dels for at erte det», — altsaa egentlig ikke hører med til digtet som helhet, men er et intermesso digteren av utenfor liggende grunde har skutt ind, da er jeg ikke alene uenig, men jeg forstaar ikke, hvorledes noget fornuftig menneske kan faa noget slikt ut av «Gudrun Dyre». Frk. Bekker motsier da ogsaa sig selv av al kraft. Umiddelbart efter at hun har reducert det hun kalder «lønbryllupet» til et «friskfyragtig rundkast», sier hun: «Det er ikke fordi disse to ikke *kan* la sig vie endnu, at de blir enige om at begynde sit egteskap uten det; det er fordi de ikke *vil*, fordi de ikke anser det for rigtig. De *kunde* meget godt. . . . Men de vil ha det slik, bestemmer det slik længe i forveien, efter lang overveielse, fordi dette nu engang er deres opfatning.»

Fuldt rigtig er dette ikke. At de «bestemmer det *længe* i forveien» er likefrem galt; at «de vil ha det slik», er heller ikke rigtig. *Han* vilde ha det slik; men *hun* stred imot den hele tid; det var under pres av hans lystne overhæng hun gav efter. Frk. Bekker har allikevel ret i hovedsaken: digterens mening har virkelig været at fremstille lønbryllupet» som et beretttiget, ja nødvendig utslag av disse to menneskers kjærlighet til hinanden. Hendes motstand skrev sig fra den gamle hykkelske egteskapsmoral som sat igjen i hende. Den blev overvundet av den høiere og derfor sterkere moral som han repræsenterte, og hun erkjendte bakefter, at det var det rette. Forsaavidt kan frk. Bekker med en viss ret si: «de vil ha det slik». Rettere skulde det vel hete: *digteren* vil ha det

slik. Men da er det aldeles klart, at «lønbryllupet» ikke var «sludder» og «friskfyragtig rundkast», utenfor digtets sammenhæng i sin helhet; det var efter digterens tankegang den nødvendige slutsten paa den kjærlighetens utvikling han har villet skildre. Med andre ord: digtets *tendens* er ikke, som frk. Bekker mener, at skildre den monogame kjærlighets herlighet; dets tendens er at vise at den monogame kjærlighet skal og maa sætte sig ut over de former for egteskapets stiftelse som har gyldighet hos os. «Hadde boken sluttet med første halvdel», da vilde den simpelthen ikke været skrevet, for den første halvdel løsrevet for sig er ikke noget uttryk for det som digteren vil ha frem.

Frk. Bekker protesterer mot at jeg har sidestillet moralen i «Gudrun Dyre» med den som ialfald har hersket i underklassen. «Det er jo dog ikke det samme forhold», sier hun. Jo, det er præcis det samme forhold. Saa elegant «Gudrun Dyre» er, ligger den ikke en millimeter over det niveau vor bonde- og arbeiderbefolkning gjennem aarhundreder har befundet sig paa. Naar agtværdige bønder- og arbeidsfolk anteciperer kjønsforbindelsen, da sker det ut fra den opfatning: vi holder av hverandre og vil tilhøre hverandre for livet; følgelig har vi lov til osv.

Som man ser: præcis samme tankegang som «Gudrun Dyre». I og for sig er denne tankegang ikke usedelig; den er, som frk. Bekker selv kalder den «illoyal». Det vil si: den er en forsyndelse mot samfundets under kristendommens paavirkning utviklede orden. Denne illoyalitet drar imidlertid saa sørgelige følger efter sig, at den maa ikke støttes. Alle som vil sit folk vel, maa holde paa den orden for kjønslivet vi har som frugt av kristendommen og mange slegters erfaringer, men da maa man ikke anbefale et digt som «Gudrun Dyre».

Thv. Klaveness.

LITERATUR.

Anmeldt av *Thv. Klaveness.*

A. Chr. Bang: **Den norske kirkes historie.** Med portrætter, faksimiler og billeder. Gyldendal. 20 hefter à 50 øre.

Det var en god Guds styrelse at biskop Bang rak at faa fuldført dette verk, før han for bestandig la pennen ned. Han fæstnet derved sit forfatternavn i efterslegtens erindring for lange tider, for om hans andre skrifter vil bli lagt bort og glemt, saa vil denne bok bli læst længe efterat hans ben er smuldret i graven. Og han gav sin kirke en god gave. En bok som denne har længe været savnet, og trænges nu mere end nogensinde.

Vi hadde R. Keysers «Den norske Kirkes Historie under Katholicismen». Nogen samlet fremstilling av den norske kirkes historie efter reformationen hadde vi ikke. Keysers bok var ogsaa mere for fagfolk end for almenheten. Først med dr. Bangs bok har den norske menighet faat en for alle tilgjængelig fremstilling av sin historie fra de ældste tider indtil nu.

Fremstillingen er grei og letlæst. Den er ikke bebyrdet med enkeltheter som kun har interesse for de lærde. Den gir de store træk som har bestemt utviklingen, og lar dem træde klart frem. Den tar her alt med som har betydning, særlig alle spor som kirken til de forskjellige tider har efterlatt sig i folke- og kulturlivet. Navnlig har forfatteren aapent øie for betydningen av den kirkelige kunst. Hans bok faar saaledes en større interesse end kirkehistorier gjerne har hat. Disse har jo mest beskjæftiget sig med teologiske og kirkelige kontroverser, som den store almenhet har fundet noksaa kjedsommelige. Bangs bok befatter sig ikke mere end høist nødvendig med disse kontroverser. Det er livet den fortæller om, det religiøse liv saaledes som det har artet sig i vort land

gjennem de skiftende tider, i nær sammenhæng med folke- og kulturlivet. Det er vort folks indre og inderste historie som den opruller for os. En slik bok maa kunne gjøre regning paa at bli læst.

Selvfølgelig kan der være forskjellige ting at gjøre bemerkninger ved. Bang var sterkere baade i ros og i dadel end en historieskriver vistnok bør være. Det kommer ogsaa frem her. At Marcellus, som Christiern I vilde sætte paa Trondhjems erkestol, var en kjeltring, behøvet forf. ikke at forsikre saa ofte og saa sterkt som han gjør. Vi tror ham allikevel. At Johan Nordal Brun var en pryd for den norske kirke, gaar vi alle med paa. Men naar forf. skriver om ham: «Uten sidestykke blandt sine landsmænd i sin storslagne veltalenhet, modig som en Herrens stridsmand, der har lært at frygte Gud og som derfor ikke frygter nogen anden, sterk i sin tro som den faste klippe, imponerende i sin personlighet som en fyrste stod han i den norske kirke og kjæmpede som en athlet mot tidens onde magter,» — da vaagner kritiken og reiser bust.

Det samme er tilfælde, naar han side 457 skriver om prof. Johnson, at i ham kom «alt hvad der laa og gjærede i det kristne folk, til bevidsthet og brød frem i handling og slog ned med en saa at sige uimodstaaelig kraft.» En nøgtern bedømmelse gaar ikke med paa dette, hvor høit den end vil vurdere Johnsons alvor og nidkjærhet.

Forf.s dom vil heller ikke kunne gjøre regning paa fuld tilslutning, naar han fremstiller ortodoksien som den rette tro — kun at denne ikke altid kom saaledes frem i livet som den skulde — og rationalismen som et frafald fra denne tro. Dette syn paa rationalismen, som Bang hadde overtat fra den gamle konfessionalisme, som han hele sit liv holdt fast ved, lar sig ikke opretholde. I virkeligheten er ortodoksi og rationalisme to alen av samme stykke. Ortodoksiens intellektualistiske princip var i virkeligheten rationalistisk, og førte med nødvendighet til rationalisme naar det fik utfolde sig helt. Det nye liv som vaagnet i det 19de aarhundrede, kunde derfor ikke i længden tilfredsstilles ved en teologi som var en gjentagelse av den ortodokse. Det maatte forsøke at skape en ny teologi.

Det ser ut til at forf. har ilt mot slutningen for at bli færdig. Alene saaledes kan det forklares, at der er flytt ind en saa aabenbar urigtighet som denne (side 459): «Den Caspari-Johnsonske vækkelse blev, som man ved, efterfulgt av den Lammersske bevægelse.» Det omvendte er tilfælde. Lammers vakte straks han i 1848 var kommet til Skien, en vældig bevægelse, som bredte sig ut over hele østlandet. Først ut i femtiaarene møttes denne bevægelse, som væsentlig var en lægmandsbevægelse, med den fra universitetet stammende Johnsonske bevægelse.

Der kunde vist være flere saadanne bemerkninger at gjøre. Feilfri er boken ikke. Det ophæver imidlertid ikke dens høie værd. Den er en skjøn gave fra den avdøde til den kirke han elsket og tjente, og som altid vil takke ham i hans grav for gaven.

Anmeldt av *Berggrav-Jensen.*

Sigurd Ibsen: **Robert Frank.** Gyldendal.

En bok med saa rikt stof og av en saa alsidig forfatter kan ikke retfærdig bedømmes under ett. Der er tre sider at se den fra. Først *filosofisk.* Her er den en populærisering av forfatterens «Menneskelig Kvintessens» og en accentuering av netop de punkter i den som var de merkeligste, men som er blit litet agtet paa. Fremfor alt av tanken om «stemmen inde i os, som er stemmen over os». Det er den indre personlighetens uavhængighet av al verdens gods og ære, som deri hævdes, men samtidig dens bundethet til de evige love for dens velfærd. Det er en herlig tanke som har faat en liketil form, og Sigurd Ibsen gjorde ret i at bringe den længere ut end den kunde naa gjennem «Menneskelig Kvintessens». Det er jo denne tanke som gir skikkelsen Robert Frank dens straalende stolthet — og ikke hans *politiske* idéer eller praksis.

Det politiske i boken kan der reises en frugtbar debat om, skjønt fremtidsromanen har noget livsfjernt ved sig. At den her rummer en intelligent forfatters utenforstaaende indtryk av den aktuelle politiks skjæbnelinjer er foreløbig dens største værd.

Det tredje synspunkt er det *dramatisk-psykologiske.* Her

var det vel man mente begivenheten i bokens fremkomst laa: et nyt *skuespil* av en Ibsen. Men her er der *mindst* intuition. Mest kold teknik og konstruktion. Dygtig — i hoi grad — men dog ikke med anstrøk av nogen genialitet; slutningen er ikke engang særlig dygtig.

Saa nogen ny side av betydning i Sigurd Ibsens forfatterpersonlighet aabenbarer Robert Frank ikke.

Archibald Gracie: **Sandheden om Titanic.** Oversat av Harald Nielsen. Gyldendals forlag. 326 sider. 2det oplag. Pris kr. 4,00.

Atter en bokernes perle, og — som saa ofte i det sisste — i serien Moderne Verdenslitteratur og introducert av Harald Nielsen.

Det er ikke bare fortællingen om Titanic, som er «spændende». Det er den personlighet vi møter i forfatteren, som fængsler mest. For endda det er en næsten videnskabelig objektiv maate han behandler stoffet paa, saa er det en av de mest *personlige* bøker vi har. Man faar hele manden, man lærer mennesket i ham at kjende. Og han er et menneske i ordets helligste forstand.

Det vil slaa enhver som aapner boken, at kapitlerne bærer et bibelsted som motto. Og man møter da ogsaa i oberstens skildring av sin skjæbne den nat en mand som eiet sin Gud i sind, da han satte livet ind. At han netop fik leve de 8 maaneder efter ulykken som det tok at skrive boken (den blev ikke helt færdig) er en av de ting kristenheten har at være meget taknemlig for.

"Vi har nok av «realistiske» bøker som skildrer menneskenes fornedrelse. Her er en bok som er et monument over det bevarede gudsbillede i slegten. — og det er ikke en bok om drømme og fjerne idealer, men en bok om massiv realitet.

Ludvig Feilbergs **Samlede skrifter.** Vil utkomme i 12 hefter à kr. 1,00. Forlagt av Gyldendal.

Feilberg var da han døde for 2 aar siden totalt ukjendt i Norge. Det eneste effektive, som er gjort for at faa ham kjendt heroppe, er *Jakob Knudsens* foredrag om ham («Om

sjælelig værdi», trykt i «For Kirke og Kultur» juli 1913). Men den presentation Jakob Knudsen foretok indbød ogsaa i aller høieste grad til nærmere bekjendtskap.

Nu kommer Feilbergs samlede skrifter i 12 hefter paa 64 sider hvert. Det mest overraskende ved Feilberg er det totalt *nye* i synspunkterne. Forbløffende er ogsaa hans enestaaende eksempelsamling — den ingen psykolog, James iberegnet, kan opvise make til. Det nye og uvante hos Feilberg (ikke mindst hans helt originale definitionsapparat) gjør det jo noget mer anstrengende at læse ham end det var at følge Jakob Knudsens vel tilrettelagte fremstilling av tankerne om «kredsløp» og «likeløp». Men man skal lete efter en anledning som denne til at faa en intellektuel-psykologisk gymnastik av den mest helsebringende art, forbundet med en novellistisk underholdning av særdeles høi kvalitet.

Hans von Hoffensthal: **Lori Graf.** Roman 384 sider; pris 5 mk. Berlin.

Det er formelig gaat varme i spørsmaalet om seksuel undervisning. Hos os har det været aktuelt i adskillige lærerkredse. I England er der ren foreningskrig om saken. Og her er en tysk bok som i romanform er en læges indlæg om det samme. Dog ikke netop om *barns* undervisning i emnet, men om oplysning overfor de unge i almindelighet og særlig overfor unge piker.

Forfatteren kan ikke skjule at han er læge. Og vi merker under læsningen ofte, hvad han i en efterskrift siger med rene ord, at han skriver for at aapne øinene paa folk. Tendensen er forsaavidt grei, og der er ikke noget at si paa den. Fortællingens triste gang er vist ogsaa fuldt ut mulig fra virkelighetens synspunkt. Det er bare det, at vi maa si os det selv, at den er mulig – den er ikke selvindlysende sandsynlig.

Under alle de spændende og angripende episoder ligger den skjulte sygdom som den uhyggelige, hemmelighetsfulde og ubønhørlige aarsak. Den har gaat fra skyldig (men uvidende) mand til uskyldig kvinde, og den kan ikke stanses, fordi uvidenheten skjulte den for længe. — Naar jeg undtar indledningskapitlet synes jeg alt er diskret behandlet — saa

langt det kan forlanges mellem voksne mennesker. Og der er levende menneskelige træk, som rober lægens varme hjerte og skarpe øie.

Det er godt mulig, at det ikke bare er «de tyske mamaer og deres døtre» (hvem boken er tilegnet), som vil ha nytte av paa denne høist angripende maate at bli sig sit ansvar bevisst for den unge slegts skjæbne. Et skarpskodd indlæg til fordel for kravet om lægeundersøkelse før egteskap er boken i alle fald.

Gæst den enøiede [1]) er kommet i 2det oplag, væsentlig vistnok paa grund av salget i Danmark. Det skulde være rart om ikke denne Gunnarsons bok ogsaa vandt mange norske venner. Men det er ikke godt for de gode bøker at komme frem i juletiden. En dansk kritiker (Louis Levy i «Riget») sier da ogsaa ganske opgit netop i det han skal anmelde denne islænding: «Hvorledes skal man slaa til lyd for en bog der betyder noget?» — Det er en uttalelse, som belyser baade tiden og boken.

Anmeldt av *Fredrik Paasche.*

Olaf Kolsrud: **Olavskyrkja i Trondheim** (Olaf Norli).

Det er av betydning, at fler og fler i vort folk faar øie for domkirkens herlighet. For et land som vort, hvor det er saa litet som samler, som vækker glæde, stolthet, kraftfølelse hos alle, er det en lykke at eie en skat som Kristkirken, denne eggende fortælling om norsk evne og norsk ærgjerrighet — ikke en tom forfængelighet, som nøier sig med at skape façader, men en alt overvindende trang til den virkelige ære, St. Christofers ære: at tjene under aandens herredomme.

Olav Haraldsson hadde den følelse, som er geniets hemmelighet: gjennem mig taler guddomsviljen, jeg er offeret, som forbrænder av dens flammer! Hans helligdom er en forherligelse av offerets magt til at skape nye hjerter, altsaa ny historie.

Ogsaa derfor er det godt, at Kristkirken er gjenreist mellem os. Vi kan trænge den; den er ikke bare en spore til

[1]) Se F. K. & K.'s decemberhefte, artiklen «Bøker med brændende spørsmaal».

samling, den er en forkyndelse av en gammel sandhet, som vi burde mindes oftere: gløden, hengivelsen er det, som holder et folk rankt. «Bevar dit hjerte; ti derfra utgaar jo livet!»

Oluf Kolsruds lille bok om «Olavskyrkja i Trondheim», nr. 63 i rækken av de «Norske Folkeskrifter», som Norigs Ungdomslag og Studentmaallaget utgir, er en vinding for den store litteratur om domkirken. Den er klar, levende, gjennemstrømmet av kjærlighet til emnet. Den burde bli et virkelig folkeskrift. Den fortæller ikke bare om domkirkens glans i middelalderen, men ogsaa om dens skjæbne i forfaldets aarhundreder og om gjenreisningen i den nationale renaissances dage. (Den har ogsaa et godt billedstof).

Indvendinger av mer eller mindre pedantisk art skal jeg la fare. Det er en værdifuld bok. «Være den vandrerens ledestav for skjulte sti at finde!»

Knut Liestøl: **Norsk folkedikting.** (Olaf Norli).

Ogsaa dette nye hefte i rækken av «Norske Folkeskrifter» faar jeg lov at nævne. Det gir en grei oversigt over folkedigtningens art og folkeminde-forskningens problemer. Det er skrevet med fin forstaaelse av gammel norsk kulturs formsikkerhet og dype sjælelige indhold.

Carl Roos: **Moderne Tysk Litteratur.** (Lybeckers forlag).

Med denne unge forfatter er en ny kraft tilført det litterære Norden. Der aander morgen fra denne boks blade, en ny generation rykker ind med nye synsmaater, mot nye maal. Den digtning, som særlig interesserer forfatteren, er den, som vil «finde forholdet mellem individet og universet, uendeligheten». Han ser en ny kosmisk poesi i verden, en digtning, som ikke klæber til asfalten, men løfter sig til stjernerne, til drømmen, til sjælens sande fædreland.

Anmeldt av sogneprest *Bretteville Jensen.*

Egil Brekke: **Kirken og det sociale spørsmaal.** O. Norlis forlag. 90 sider.

Brekke har skrevet adskillige bladartikler i de sidste par aar, ute fra sine reiser, om det sociale spørsmaal og dets

forhold til kirke og kristendom. Nogen av disse stykker har han samlet her, sammen med et hittil utrykt foredrag om samme emne.

Brekke skriver naturlig og let. Han har aabenbart selv en sterk social interesse og har brukt sine øine og ører godt der han har været ute i Europa. Boken interesserer, og den fortjener at bli læst av alle dem som kjender at forfatteren har ret i sit syn paa det sociale spørsmaals krav paa aktualitet i vore dage. Naturligvis fortjente den *endnu* bedre at bli læst av dem som staar uten forstaaelse av det brændende her! Men se — de er nu ikke saa gode at faa fat i!

KRIGEN.

Hvem har skylden? og hvad er det krigen gjælder? Dette spørsmaal gjør man uavladelig i denne tid, og svaret falder høist forskjellig ut.

Rusland har skylden; det har villet knuse Tyskland, og har faat Frankrike og England til at hjælpe sig. Saaledes forklarer den svenske professor *Steffen* saken.

Mon det kan være rigtig? Der er en omstændighet tilstede man her ikke er opmerksom paa, og som gjør denne forklaring næsten umulig.

Rusland og Frankrike kan umulig ha ønsket krig nu. Hvorfor ikke? Fordi Rusland helt nylig har begyndt at rekonstruere sin flaate og er langtfra færdig dermed, og fordi Frankrike likesaa nylig har indført treaarig tjenestetid og er langtfra færdig med den omorganisation av hæren dette medfører.

Derfor maa krigen være kommet ubeleilig for dem begge to nu. Anderledes med Tyskland. Vi oplever daglig beviser paa at det har været aldeles glimrende rustet til krig. For Tyskland maa det nu ha været det beleilige tidspunkt: selv var det færdig, og dets motstandere var det ikke.

Derav har man dog ikke lov til uten videre at slutte, at det er Tyskland som har fremkaldt krigen. Tyskland er nemlig altid færdig til krig. Det er militærstat i en grad som ingen anden stat i Europa, og kan derfor opta krig naarsomhelst. Keiserens ophold i Norge dengang krigen trak op, tyder paa at uveiret ogsaa kom overraskende over ham. Skylden maa vistnok søkes andetsteds.

Der er dem som lar spørsmaalet om skylden ligge, for desto sterkere at betone hvad krigen gjælder. Den gjælder, mener de, hvem der skal være herrer i Europa: germaner eller slaver; vor sympati maa derfor følge Tyskland, ikke det halv-barbariske Rusland.

Heller ikke her kan jeg være med. Krigen er jo ikke en krig bare mellem Tyskland og Rusland. La være at Tysklands allierede Osterrike kan lates ut av betragtning eller betragtes som halvveis germansk, saa der paa den side væsentlig blir bare germaner at regne med. Paa den anden side har man imidlertid slet ikke bare slaver. Rusland har England og Frankrike med sig, og de er ikke slaver. Ruslands mulige seier vil ikke bli en seier som slaverne kan utnytte for sig; de maa dele utbyttet med de vestlige nationer, som vel vil vite at vareta germaners og romaners interesser. Det er derfor noget nonsens, dette snak om at Tyskland kjæmper for den germanske civilisation mot det slaviske barbari. Man maa tænke svært overfladisk for at la sig paavirke av slikt snak.

Jeg maa ogsaa sætte et stort spørsmaalstegn, naar Tysklands civilation sættes op mot Ruslands barbari paa den maate som her sker. Ganske vist: Tysklands videnskabelighet og almendannelse overgaar langt Ruslands. Men det er dog ikke dette som kommer mest i betragtning, naar spørsmaalet er om hvem man maa ønske seier. Den magt seier i krig skaffer et land er nærmest politisk. Spørsmaalet blir da: repræsenterer Tyskland *i sin politik* en høiere civilisation end Rusland?

Slet ikke. Baade Tyskland og Rusland er militærstater. Sabelherredømmet hersker i dem begge to, og det med al den brutalitet som er dette herredømme egen. Det faar de folkeslag føle som de hersker over med erobrerens ret. Ruslands behandling av Polen og Finland kjender vi alle, og vi avskyr den. Men det er merkværdig hvor uvidende folk her i vort gode Norge synes at være om at Tysklands behandling av de danske sønderjyder og av polakkerne i Posen ikke gir Ruslands behandling av finnerne og polakkerne det mindste efter. Rusland har dog nu, drevet av krigens nød, git polakker og finner pusterum og utsigt til bedre kaar. Det er vist ikke meget at stole paa, men vidner da ialfald om at ikke enhver samvittighet er kvalt. Hvad gjør Tyskland i denne tid med de danske sønderjyder? Det utkommanderer alt mandskap mellem 17 og 53 aar og sender dem til fronten, og spærrer mænd og kvinder som har virket for danskheten inde, uten

at der foreligger nogensomhelst forbrydelse.[1]) Snak ikke her om kultur og civilisation.

De fleste nordmænd — og nordboer i det hele — er vist ogsaa enige om, at de ikke har stort tilovers hverken for Tyskland eller for Rusland, som stater betragtet. Under ledelse av mænd som Gejer, Grundtvig, Bjørnson o. fl. har vi nordboer utviklet en kultur, hvis særmerke er respekt for alt som heter menneske, selv det ringeste. Denne kultur vil aldrig tillate os at beundre noget sabelherredømme, om det er aldrig saa sterkt. Dets brutale trampen paa de svake vil altid by os imot.

Mange vil dog si: Rusland er farligere for os end Tyskland, derfor maa vi ønske Tyskland seier. I og for sig er det naturligvis den likegyldigste sak av verden hvem vi ønsker seier. Men der er allikevel noget i dette ræsonnement som bør avvises.

Selvfølgelig vil et overmægtig Rusland være en forfærdelig fare for Norge og Sverige. Men et overmægtig Tyskland vil være en likesaa stor fare for Danmark. I vidt utbredte kredser baade i Norge og Sverige synes den opfatning at brede sig: Danmark kan vi ikke forbinde os med; vi maa overlate det til sig selv, for det har andre fiender end vi, og vi har nok med vore. Denne opfatning bør slaaes ihjel.

Den er for det første lavpandet filistrøs. Den bunder i følelsen av at for os smaafolk gjælder det bare om at redde skindet saa godt vi kan. Som om vi ikke hadde større ting at værge og værne. Vi skandinaver har vor kultur, som er mere værd end vort usle skind. Den er vor indsats i historien, og den maa vi staa vagt om, at den ikke gaar til spilde. Men i denne kultur har Danmark gjort saa store indsatser at vi aldeles ikke kan undvære det. Norden uten Danmark som et frit selvstændig rike vil være en torso. Dertil kommer at det er meget kortsynt tænkt at Danmark kan slukes av Tyskland, og Norge og Sverige vedbli at være fri. Som om Skagerak skulde være nogen uoverstigelig hindring for Tysklands expansionstrang! Man kan vel ogsaa trygt gaa ut fra, at om Rusland nu ligger under,

[1]) De skal nu være løslatt.

vil det med sine umaadelige utviklingsmuligheter snart forvinde dette støt. Og da vil de to militærmagter nok finde hverandre igjen. Har Tyskland tat Danmark, vil det for det gode venskaps skyld gi Rusland lov til at ta halvøen.

Der staar i vor fædrelandssang:

> Nu vi staar tre brødre sammen
> Og skal saadan staa.

Disse ord maa ind i vor forstaaelse og vort hjerte. Nordens tre folk maa staa sammen, om de vil leve.

Vi maa tilbake til de spørsmaal vi gik ut fra og endnu ikke har fundet noget svar paa: hvem har skylden? Og hvad gjælder krigen?

Vi maa da ta vort utgangspunkt i det som faktisk var begyndelsen, men som man besynderlig nok nu synes næsten at ha glemt: Østerrike paastod at ha beviser for, at mordet paa Frantz Ferdinand fremgik av et komplot, som var vidt utbredt i Serbien, og som var rettet mot Østerrike.

Det stillet i den anledning en række krav til Serbien. Disse krav kulminerte i dette, at østerrikske officerer i selve Serbien skulde gives adgang til at foranstalte undersøkelser om dette komplot og dra vedkommende til ansvar. Serbien gik ind paa alle andre krav, men ikke paa dette. Østerrike erklærte det derfor krig. Rusland, Frankrike og England gav Serbien ret i at et saadant krav kunde det som suveræn stat umulig gaa ind paa, og de skred ind til dets forsvar. Tyskland derimot fandt kravet retfærdig og ret og tok Østerrikes parti. Saa hadde vi krigen.

Altsaa: det krigen oprindelig gjælder, er hvorvidt Serbien skal tvinges til at gi østerrikske officerer adgang til inden Serbiens grænser at efterspore et formentlig komplot mot det østerriksk-ungarske monarki. Paa dette spørsmaal er hele Europa tændt i brand. Man maa spørre: er der noget rimelig forhold mellem dette spørsmaal og de rædsomme ofre av menneskeliv og menneskelykke man koster paa det? Skulde ikke et saadant spørsmaal kunde været avgjort ved voldgift?

Man blir helt mismodig naar man ser paa dette: nu har Europa i aarrækker arbeidet i sit ansigts sved paa at faa krigen avlost av voldgift. Da dette saa skal prøves paa et

spørsmaal som dette, viser det sig umulig. Istedetfor voldgift faar vi en verdenskrig.

Som bekjendt foreslog England voldgift; men Østerrike og Tyskland avslog. Hvordan man saa kan gi England skyld for krigen og frita Tyskland, maa man nok være inde i den høiere logik for at kunne forstaa.

Imidlertid tør der være dem som vil si: la saa være at hovedskylden for krigen ligger paa Østerrike og Tyskland; de andre magter — særlig Rusland — har dog ogsaa sin del av skylden. Hvorfor tilla de dette spørsmaal saa stor betydning, at de lot det komme til krig paa det? Hvorfor lot de ikke heller Østerrike faa tvinge sin vilje igjennem, end at la hele verden komme i brand? Det var dog ingen saa stor sak det gjaldt.

Her kommer vi til kjernepunktet i saken. Dette tilsynelatende saa ubetydelige spørsmaal hvorvidt nogen østerrikske officerer skulde faa adgang til at rumstere i Serbien, det hadde *for begge parter* en betydning saa stor, at man nok ikke kan bedømme nogen av dem fuldt retfærdig, med mindre man her sætter sig ind i deres tankegang.

Serberne er et folk som efter aarhundreders undertrykkelse har begyndt at reise sig til nyt liv. Det som det da først og fremst gjælder for det om, er at faa alle serber samlet til ett rike, og faa git dette rike adgang til havet som det nu er stængt ute fra. Dette er krav som serberne aldrig vil kunne opgi, for det er livsbetingelser for dem. Men her kommer de i kollision med Østerrike, særlig efterat dette rike for nogen aar siden uten nogensomhelst ret bemægtiget sig Bosnien, som for en stor del er befolket av serber. Inden serberfolket drives derfor en uavladelig agitation mot Østerrike, som dette rike nu kræver ret til inden Serbien selv at skride retslig ind mot, saa den kan bli dømt av domstole hvor østerrikske officerer dikterer dommen.

Det er klart at faar Østerrike dette forlangende sat igjennem, da er Serbien i dets makt. Østerrike kan inderlig gjerne erklære at det ikke kræver nogen landavstaaelse av Serbien, for det tar det hele land. Hvad er vel tilbake av frihet og selvstændighet for et folk, naar et andet folk har adgang til at dømme som forbrydere alle de mænd og kvinder inden fol-

ket som gaar i spidsen for dets nationale stræv? Østerrikes forlangende var faktisk krav paa *herredømme over Serbien.*

Vilde det bli staaende ved det? Naar Serbien var kneblet, vilde saa ikke turen komme til de andre balkanstater? Gaar ikke Østerrikes stræv ut paa at komme til at spille den samme formynderrolle paa Balkanhalvøen som det for et par menneskealdre siden spillet paa den italienske halvø?

Det var for meget forlangt at Rusland skulde se med ro paa dette. For det første gaar det jo selv med gamle indgrodde lyster og begjæringer efter Balkanhalvøen. Rusland er jo paa en maate det gamle østromerske keiserdømmes arving. Men dertil kommer at serberne er slaver og tilhører den saakaldte ortodokse kirke, altsaa russernes brødre baade borgerlig og religiøst. Denne broderskapsfølelse er utvilsomt saa sterkt inden det russiske folk at ingen styrelse, om den er aldrig saa autokratisk, kan overse den. Vil den russiske tsar beholde kontakten med sit folk, da kan han ikke overgi et broderfolk i dets fienders vold. Naar dets selvstændighet truet saaledes som her, da *maa* han skride ind.

For England og Frankrike spillet naturligvis uviljen mot at se Østerrike som herre paa Balkanhalvøen hovedrollen.

Tyskland og Østerrike maatte være klare over at Rusland umulig kunde gaa med paa Østerrikes fordring til Serbien. Naar de allikevel fastholdt den og ikke engang vilde ha den bedømt av en voldgift, fristes man til at si: *de vilde ha krig.*

Der foreligger dog en omstændighet som muligens kan gjøre en slik dom tvilsom. Baade den østerrikske og den tyske keiser har i sine telegrammer uttalt, at den serbiske agitation truet Østerrike med en «opløsning», som endog kunde sætte dets bestaaen i fare.

Man maa forbauses ved denne erklæring fra høieste hold. Man spør uvilkaarlig: men i al verden, staar Østerrike paa saa svake føtter, at det for alvor ser sin existens truet ved en agitation som fusentaster inden en forholdsvis liten nabostat faar istand? Er dets opløsning og undergang skredet saa langt frem, at en slik agitation skulde kunne gi det døds-

støtet? Er det saa avmægtig at det ikke er istand til at holde sig en slik agitation fra livet inden sine egne enemærker?

Saavidt jeg vet har pressen ikke agtet paa disse uttalelser av de to keisere, vistnok fordi den har anset dem for fraser som ikke skulde tages alvorlig. Men det kommer dog an paa om den har ret i det. Østerrike staar utvilsomt paa svake føtter. De herskende folk, tysker og magyarer, forlikes maatelig indbyrdes, og forlikes slet ikke med de slaviske folk som utgjør flertallet av monarkiets befolkning. Der skal vist ikke meget til at faa bragt dette kaos i opløsning. Og naar Østerrikes hersker gir sit rike en slik armodsattest, og hans tyske vaabenfælle yderligere attesterer den, maa man saa ikke tro den? Vilde de sende en for riket saa kompromitterende erklæring ut i verden, hvis det ikke var den bitre sandhet de uttalte.

Men er det virkelig saa, at Østerrike er for svakt til at taale serbernes ungdommelige paagaaenhet, da er jo baade Østerrikes og Tysklands holdning noksaa forklarlig. Østerrike kjæmper da for sit liv, og hvor det gjælder livet sættes alle andre hensyn til side. Og hvad Tyskland angaar, er det forstaaelig nok at det stiller sig paa Østerrikes side. De har nu engang sluttet forbund med hverandre, og desuten vilde dobbeltmonarkiets sammenstyrtning medføre saa store vanskeligheter og farer for naboen at det er vel forstaaelig at han helst vil søke at undgaa en slik katastrofe.

Er dette rigtig, da er Østerrikes indre raaddenhet krigens grund, og det krigen gjælder er at holde dets faldefærdige bygning oppe.

Ganske vist blir krigen paa den maate noksaa forstaaelig, og «at forstaa alt er at tilgi alt». Jeg synes dog ikke man kan undlate at spørre: men er ogsaa Østerrike saameget værd, at blomsten av Europas ungdom og manddom skal ofres paa Belgiens, Frankrikes, Preussens og Polens slagmarker, for at dets vaklende bygning skal kunne bli staaende? Man kan som bekjendt ogsaa kjøpe guld for dyrt, og Habsburgernes monarki har aldrig vist sig at være guld.

Thv. Klaveness.

TAARNET OG STADEN.[1]

Av *Jens Gleditsch.*

1 Moseb. 11, 1—9.

Saasnart krigen bryter ut, stiger Herren ned blandt menuesker og forvirrer deres sprog, saa den ene ikke forstaar den anden. Paa alle omraader ser vi denne forvirring, i deres tale om hverandre, i deres beskrivelser av krigens hændelser, i deres moralske følelser, ja selv i deres tro og deres bønner. Forvirringen stiger til økonomisk og moralsk hjælpeløshet paa enkelte høidepunkter, men den gjør sig gjældende dypt inde i ganske sterke personligher, den gjennemryster selv de sterkeste, dem som i ufredstid hæver sig høit over den forvirrede mængde.

Ingen kan og ingen skal unddra sig for den forandring, som kommer over ham i ufredstid. Ti det er Herren selv som stiger ned paa jorden og skaper tingene hernede om i ny skikkelse. Det er Herren selv, som hindrer os i at bygge staden og fuldføre taarnet Det er Herren selv, som er der midt i forvirringen og viser os veien til fredens land midt i tidens uro. Det er Herren selv som gjør det, ti naar alt kommer til alt er der ikke mange, om der da er nogen, som vil krigen. Der er muligens nogen faa, som har ønsket krigen, men det ser ikke ut til, at dette ønske har kunnet fæste sig til nogen fast vilje. Ialfald viser sprogforvirringen sig ogsaa deri, at den ene skylder paa den anden. Ingen av de mægtige vil være aarsak til krigen, ingen av folkene vil ta andres arvelod, de vil alle kun forsvare sin jord, sin arne, sine hellige, umistelige rettigheter.

Det er sandt, at alle har rustet sig sterkt til den blodige vaabenlek, og at kaprustningen let fører til krig. Men

[1]) *Taarnet og staden* er et kapitel av en liten bok, som vil utkomme hos Steen'ske Boktrykkeri og Forlag.

de har efter eget sigende alle rustet sig til sit eget forsvar, ikke for at angripe, ikke for at røve. Det er sandt, at denne svære rustning har krævet en opflammen av nationalfølelsen, som let kan volde brand, og at den lavereliggende agitation, som desværre altid tages i bruk, har anvendt mistankens og mistænkeliggjørelsens giftige vaaben. Det er sandt, at der er syndet mangfoldig mot vore ædleste følelser og at hjertets fine fibrer undertiden er tvundet sammen til sterke slæpetrosser for de magtsyke. Men egentlig ville krigen — det er overmenneskelig, og selv de faa, som ønsker den, *vil* den egentlig ikke, — det er Herren selv, som lar den fortærende flamme slaa ut.

Menneskenes tanker gaar andre veier, de vil bygge staden, og de vil reise taarnet, som det heter i den gamle fortælling. Oprindelig var der kanske to saadanne fortællinger, en om staden og en om taarnet, som saa er arbeidet sammen til en, dengang den mundtlige fortælling blev git form i skrift. Begge fortællinger er naturligvis blit til under indtrykket av den store stad Babel med sine mot himlen ragende taarn, staden Babel, hvor utallige stammer og tungemaal møttes og hvor man mange ganger slet ikke forstod hinanden, ja, hvor man kanske kunde leve likesaa fremmede for massens liv som beboerne av det budhistiske kloster i London eller de japanske studenter i Berlin er fremmede for livet i den storby, hvori de færdes.

Navnlig steppefolket saa med gru paa dette mylder. Den Gud, som de kjendte fra ensomheten, han som stundom kom i stormen og stundom i uveiret, men stundom i den stille, sagte lyd, han var fremmed i den store stad. Naar han saa den, da vilde hans vrede optændes mot den, og han vilde tilintetgjøre den med ild og svovl. Den var jo ogsaa igrunden skrøpelig. Disse umaadelig svære bygninger var bare brændt ler, de saa ut som solide masser av sten, urokkelige og evige som fjeld, de var endda sværere end Palais de justice i Brüssel — men de var igrunden bare ler. Og Herren hadde allerede ofte slaat dem i stykker, dels faldt de sammen i grus efter nogen tid for den eviges sagte aandepust i jordens solvarme dage og kjølige nætter, saaledes som taarnet paa Marduktemplet i Babel var faldt i grus. Dels var de ofte

direkte rammet av de lyn, som blev slynget efter dem fra den himmelskes høire haand. Den evige Gud, himmellegemenes fader, hadde ikke behag i Babel, og derfor forvirret han staden og bragte taarnet til fald.

Saa tænkte de i gamle dage. Og stundom blev de, som bodde paa steppen, selv et helligt redskap i Herrens vredes haand. Hans vredes aand besatte dem og de sang sine krigssange og lot trommerne lyde saa længe, til de blev talrike som havets sand og som himlens stjerner, og tilsidst som en uimotstaaelig strøm av navnløse brøt ind i staden og forvirret den, tændte ild paa taarne og paladser, saa de styrtet i grus. Men om de blev lagt i grus, saa reiste de sig igjen. Selv nomaderne fra de frie græsmarker gav sig stundom til paa de gamle beboelsessteder, bygget sig selv en ny kultur paa den gamles ruiner. Eller den skjændsel kunde komme over steppens frie sønner, at de blev nødt til selv at bygge taarn og stæder for de mægtige, selv at være med at bygge, hvad de selv og deres guder hadet, og bli træller under høikulturen, storbyen, handelstrusten, magtalliancen eller hvad det alt sammen heter.

Ti kulturen gaar sin gang over jorden. «Det er nødvendig at drive sjøfart, men det er ikke nødvendig at leve», lyder den gamle indskrift fra Bremen. Og det er saa, at kulturen fremkommer med nødvendighet av menneskets væsen, sjøfart og handel, bygverk og bank, strengelek og vaaben og vise mænd, som fra høie taarn gransker himmelens lys og tyder guddommens stjerneskrift. Hvad dette end koster, saa maa det ske. Den landlige idyl maa brytes og fossen maa spændes ind i maskinernes sæletøi. Vildrenskytteren og den omvankende smaafin maa vike og steppens stolte ensomme høvding maa gi hærfølge til keiseren i Babel. Byen og taarnet maa bygges paany, ti, heter det med egte antik tankegang, menneskene vil gjøre sig *et navn*. Navnet er livsforlængelsen ut over det korte spand av aar, den evige lar os leve her. Derfor efterlot mange av de mægtige sit navn hugget i sten, derfor bygget de stæder og kaldte dem med sit navn, som Konstantinopel og Kristiania, derfor anla de parker og slotter, som Escorial og Versailles, i ødemark og myr for at det skulde sees efter dem, at de hadde levet her.

ja derfor ridser vi endnu den dodes navn i haard sten eller skrøpelig træ og sætter det til hovedstav, der hvor støvet hviler:

Dør slegt og tapes gods.
Ett er som aldrig dør:
Eftermælet efter den døde!

Som næsten alt, hvad der er opbevart fra gammel tid, viser dyrkelsen av navnet ind til noget elementært i menneskevæsenet, og derfor ogsaa til noget overmenneskelig, til livsforlængelsen ut over døden, livsutvidelsen ind i andre mennesker, frem til fremmede slegters liv. Det er dette vi kalder kultur, og paa grund av denne elementære drift kan kulturen ikke dø. Taarn kan brytes ned, der reiser sig stedse nye, og brændte byer reiser sig som fugl Føniks av asken. Selv det, som hviler under asken graves op igjen, ti kulturarbeidet vender sig ikke bare fremover mot den uvisse fremtid, det vender sig ogsaa bakover mot den ukjendte fortid og graver det gamle navn op igjen av gruset, op igjen av 1000 aars glemsel. Menneskene vil ikke krigen, de vil staden og taarnet, de vil hygge og reise op. De vil ikke skilles og leve i ensomhet, de vil aandelig samfund, de vil kultur. I krigens tid kalder de hinanden barbarer: de franske barbarer, de tyske hunnerhære, de vilde russiske horder, det skrækkelige aandelige barbari i England — i krigens tid kalder de hinanden saa. De kalder alle sine fiender barbarer, fordi de selv har en kultur at forsvare, og fordi de føler, at denne kultur har en værdi. Foruten den værdi kulturen har for dem selv, har den ogsaa en værdi for sig selv. Det kjendes som om kulturen har en selvværdi, likesom *navnet* i den antike forestilling, og den, som antaster denne værdi er en barbar, hvad han saa ellers kan ha at bryste sig av. Krigen kjendes nuomstunder som en hævdelse av de nationale kulturværdier mot barbariet. Den er forsaavidt overalt forsvarskrig, berettiget nødverge, som paakalder guddommelig bistand. Krigen har indenfra sjelden eller aldrig karakter av angrepskrig, selv der, hvor der skrides til angrep eller endog neutral magt krænkes, sees denne krænkelse og dette angrep som nødvendig forsvar, eller i enkelte tilfælde som nødvendig for racens eller statens utvidelse eller selvhævdelse. Græn-

sen mellem angrep og forsvar blir derfor flytende, de gaar begge ind under det at hævde det ubestemmelige og overmenneskelige, som fremkommer der, hvor racekultur, statsinteresser og sociale grundfølelser er grodd sammen til en historisk enhet. Her er vi ute over grænserne for det blot og bart menneskelige, men er endnu ikke naaet til religionen. Vi befinder os i den mellemform mellem religion og humanitet, hvor navlig Rud. Euckens religionsopfatning henlægger religionens kjerne. Vi har for os noget religionsartet, uten at vi endnu har egentlig religion.

Men denne noget svævende og ubestemte aandsmagt indgaar let forbindelse med religionen. Den tilfører religionen en viss fylde og styrke, paa samme tid som den indsnevrer gudsbegrepet, navnlig indsnevres kristendommens gudsbegrep derved, at den himmelske fader blir til en stammes fader eller til en stats særskilte beskytter. Utenfra set mangler dette gudsbegrep værdighet og høihet. Vi andre synes ikke om at høre tale om Vorherres engelskmand eller om Ruslands Gud. Vi liker ikke rigtig sammensætningen Deutsches Gott und Deutsches Schwert, men vi burde kunne føle, at der ligger en viss styrke og stemningsfylde i denne fusion mellem racefølelse og ren religion. Det er ganske sikkert, at vi ikke selv er fri derfor; man behøver bare at repetere sagte for sig selv, hvad man har følt og tænkt i anledning av jubilæumsaaret 1914, saa har man det samme for sig, til og med erindringen om krigsfølelserne fra 1814 og selvstændighetsfølelsen fra 1905 i religios belysning.

Spør man saa efter *sandheten* i den slags gudsbegreper, saa blir der at henvise til virkeligheten og resultaterne. Strengt tat — set i den abstrakte monoteismes lys — gaar det an at kalde disse gudsbegreper for avguder. Historisk og religionspsychologisk gaar det an at henvise dem til et tidligere trin i menneskehetens utvikling, og der vil være dem, som sætter disse gudsbegreper i klasse under kristendommens himmelske far, den almægtige skaper av himmel og jord. Men bruker man realiteten som værdimaaler, kommer man delvis til andre resultater.

Delvis kommer man til at tillægge denne slags religiositet en høiere værdi. Den er som ovenfor nævnt en sammensæt-

ning eller samvekst av et sjæleligt ubestemmelig mellemomraade med den egentlige religion. Og saa sporges der, hvilken av de to elementer, der blir sterkest, enten religionen eller det andet. Prøven paa det ligger for den nationalsociale religiøsitet, likesom for den individuelle i evnen til at bære nederlag i krig eller personlig motgang. Saalænge der er medgang og seier, skiller de to elementer sig ikke ut og der er fare for, at det lavere element faar overtaket, ja endog for at det rent menneskelig eller undermenneskelige blir sterkest og skaper den frygtelige vanskapning: menneskeligt overmot i gudelighets glans. Men naar nederlaget kommer, naar staden plyndres og de høie taarn sprænges av bomber fra luftskibe, da skiller det rent religiøse sig ut, og gir ikke bare stadens fiender, men ogsaa stadens egne folk evne til at se, hvorledes forstyrrelsen skyldes Gud, den ene sande Gud og ingen anden, hverken djævel eller barbar. Saaledes gik det med Israel i sin tid, dets religion var en sjelden kraftig sammenvokset blanding av religion og racens overfornuftige selvhævdelse. Men de virkelig store av deres profeter og de fromme menighetskredser, «Israels rest», overlevet folkets og kongedømmets undergang og de fattige i aanden blev rike i Gud. Saaledes gik det med Israel, men hvad dette kostet ser vi bedst paa Kristi kors. Det staar nøiagtig paa korsveien, der hvor den rene religion skiller sig ut og stiger til himlen, idet den under korsets pine overgir sin aand i faderens hænder i ydmyg tillid til den almægtige.

Tilbake paa jorden blir den jordvendte side av religionen, og al religion, som lever paa jorden har fremdeles, som den altid har hat, en side som vender utad, et skal av selvhævdelse, et forhold til kultur, enten nu dette forhold er venlig eller uvenlig. Al religion har noget saadant ved sig, det er hykleri at negte det, selv for kristendommens vedkommende. Det høieste man skal si om kristendommen i saa henseende er, at den i sig selv bærer spiren til en stedsevarende reformation. Som en stadig understrøm virker dette element i kristendommen, men stundom samler det indre og helt hinsidige sig til et gjennembrudd, hvor al utvorteshet og dennesidighet skilles ut og korset gjør sig gjældende igjen i sin alt overvindende kraft. Der er noget av et saadant

gjennembrudd i den modernismens krise, som alle kirker har at gaa igjennem. Men i dette aar kommer vi til at tænke mere paa krisen i staternes liv end paa kirken, enten vi vil eller ikke. Alt jubilæumsstemningen i begyndelsen av aaret førte noget saadant med sig, men endnu meget sterkere gjør de samme tanker sig gjældende fra august maaned og utover, under krigens tegn. Ti krigen vil si en sterk stigning i statsinteressen. Naar et engelsk dissenterblad sætter ordet «alt for *staten*» over sine religiøse betragtninger, da sker der ganske sikkert en forskyvning i værdifølelsen indeni folk. Og Tysklands kraft, rikets umaalte styrke, som aapenbarer sig i dette aars forfærdelige styrkeprøve, det er den preussiske *statsaand*. Allerede denne aand er der noget forunderlig helstøpt ved, den er født i en geistlig ridderorden og bygget paa pligtens religion. Endnu sterkere træder det religiøse element frem i den hellige krig for det hellige Rusland. Den er likefrem en kamp for Gud

Hvor det religiøse element træder saa sterkt frem som der, er det jo aapenbart nok, hvor høit *statsideen* staar. For os synes det maaske nærmere ved sandheten, naar det lille engelske armekorps i Frankrig rykker frem under devisen: «We figth for civilisation», men selv om en saadan grundtanke viser en større evne til at skjelne mellem værdier, saa viser den ogsaa en høiere vurdering av civilisationen, navnlig av dens moralske side, der hvor den grænser op mot den religiøse følelse. Overalt merker vi en værdistigning for statsideen, endogsaa her hos os, hvor statsideen i almindelighet ikke staar høit i kurs. Her hos os vender den en anden side frem, staten sees ikke som civilisationens vogter eller som et religionsartet væsen, men som mor og forsørger for vort jordiske liv. Socialisterne har ret i, at det er disse ideer om staten som den store matmor, der dukker op, men de har uret i at tillægge sig selv æren derfor. Statens optræden hænger sammen med meget større ting end deres eksistens eller agitation, den hænger sammen med ganske elementære behov, som i almindelighet ikke melder sig, fordi deres tilfredsstillelse gaar sin gang gjennem ubevidste kanaler. Sammenhængen mellem det, som nu sker og statssocialistiske læresætninger er derfor snarest den, at tingenes gang peker

paa disse læresætningers sammenhæng med visse elementære grundforhold, som ligger under al kultur. Det er vel ogsaa socialismens mission at reagere mot kulturliberalismens eneret, fordi denne liberalisme er blit saa kultivert og saa aandelig, at den har glemt de elementære materielle behov.

Statsværdien stiger — man kunde gjerne si dobbelt saa sterkt som statspapirernes kurser synker. Staten blir mat-mor, kulturvogter, og seet under religiøst synspunkt: alt for staten, ti staten sikrer mig en fredelig eksistens, en beskyttet stilling i ufreds tid. «Alt for staten»; ti staten er den store bank, hvori alt sættes ind; staten besidder den eneste værdi, som gjælder noget her paa jorden i krigstid, den brutalitet som er disciplinert og utrustet til beskyttelse av visse interesser.

Selvfølgelig er staten en relativ værdi og ikke en absolut. Naar religionen forbinder sig med statsværdien, faar dens mot jorden vendte side overmagten. Men desuten er der den vanskelighet ved saken, at ingen stat har kunnet opnaa absolut magt her paa jorden. Intet keiserdømme har formaaet det, skjont den absolute magt, som betyr den absolute fred, har foresvævet keiserne som et ideal. Saaledes det romerske keiserdømme, hvis idé var at garantere verdensfreden for den daværende kulturverden. Saaledes gjenoptagelsen av samme tanke i den germanske verden. Det hellige romerske rike, hvis keiserkrone endnu skal findes i den stad Wien, hvorfra krigsgnisten dennegang slog ut, var oprindelig bærer av landefreden mellem de germanske stammer. Likedan selv med den første Napoleons keiserdømme og vistnok ogsaa med den tredje Napoleons. Det het jo i hans keiserdømmes sidste dage, at «keiserdømmet var freden». Og naar man husker paa idealerne i det nye tyske keiserrike med dets ukronede keiser, saa er ganske vist grundtanken den, at den væbnede absolute magt skal skape et fredens verdensrike, som for det første omslutter alle germaner. Imidlertid viser krigen bestandig paany at den politiske magt-aldrig blir absolut. Og desuten vet vi jo nu vel snart at den politiske magt bare er en formel magt. Der er andre magter, aandelige magter, raceinstinkter, religioner, livsanskuelser og elementære drifter som er sterkere og tar styret. Under følelsen av dette opstaar de apokalyptiske

syner, enten disse nu er teologisk-politiske fagarbeider eller de virkelig er poetisk beaandede helhetssyn. Det eiendommelige ved dem alle er at de ser de i øieblikket dominerende magter i sin forholdsvise avmagt, og en anden større magt av ideel karakter som den seirende. Man maa ikke tro at disse aabenbaringsbøker er avsluttet med Danielsboken eller Johannes aabenbaring. De har fulgt med historien fremigjennem. Og man kan være ganske sikker paa at likesom de hadde en blomstringstid under Napoleonskrigen saa vil de nu komme igjen. Ja paa mangt et bedehus og i mangen liten dissenterforsamling vil der utover høsten ogsaa her hos os skapes smaa apokalypser, hvor mangelen paa oversigt vil erstattes av farvernes glød. Apokalypsens opbyggelige kraft gjør sig gjældende som en høiere ideel parallel til statsideen, vi kan maaske si som statsideens absolute, keiserlige side oversat i religiøs tonart. Den hører derfor navnlig hjemme hos dissentere og hører sammen med deres individualistiske opposition mot statsideens overmagt; Luthers apokalyptiske stemninger er her ingen undtagelse, de hører ind under oppositionssiden i hans væsen og taper sig i Lutherdommen, jo mer den blir statskirkelig og konservativ, mens de apokalyptiske stemninger igjen kommer frem i pietismen. Den berømteste apokalypse fra nyere tid er kanske den saakaldte Mainzerprofeti, som skal skrive sig fra 1854. Den forutsiger intet mindre end Tysklands og Østerriges undergang i 1914, og at der paa ruinerne av disse to keiserriker skal opstaa 3 kongeriker Hannover, Sachsen og Polen. Saavidt jeg skjønner har den sterkt reklamerte profetinde madame Thèbes laant meget hos denne Welferpietist fra ca. midten av forrige aarhundrede, hvis Harmageddon findes i nærheten av Paderborn. Man kan forstaa at den slags spaadomme for tiden læses i Frankrig og endnu mer i Belgien, men rolig beset hænger de fremdeles sammen med nationalitets- og statsideen, de indeholder bare dens øverste lag.

Til en anden kant utløser der sig en religios samfundside i kirkeideen. Babel er ikke alene staden, men der findes ogsaa taarnet som vil naa himlen. Overhodet var de babyloniske tempeltaarn berømte, deres høitragende tilspidsede top hadde baade gudstjenstlig betydning og tjente til astronomiske

observationer. Det er antat av Fridr. Delitzsch at vore kirketaarn skal skrive sig fra dem. Hvorom alting er, løser der sig undertiden, især i ufredstid ut en ide om kirken som den fredsstiftende. I den mørke middelalderen løftet denne ide sig ut av fyrsternes rovgjerrighet og den synlige kirkes fordærvelse. Utvilsomt laa der blandt andet i den kirkelige reformbevægelse som da tok fart og slog igjennem en ide om kirken som den store beskytter av freden og som den eneste garanti for kulturen. Ideen var ikke ny, den dukker op alt i 3dje aarhundrede og vinder magt i 4de og 5te, som et tilsvarende motstykke til de oldkirkelige apokalyptiske tanker. Det Guds rike over verdensrikerne, det Guds rike som dømmer verdensrikerne det er kirken. Den nedstøter de mægtige og ophøier de ringe, den tørster ikke efter blod som de andre, den er Kristo rike paa jorden, retfærdighetens og fredens rike. Kirken mægler i tvistigheterne og avgjør dem endelig, ikke keiseren men paven er kristenhetens overhode. Paven, Kristi statholder skal ha mangten, ti han fører fredsfyrstens scepter og bringer fred paa jorden. Saaledes steg kirkeideen op og blev søkt realisert. Saa sent som 1648 var paven med i fredsslutningen mellem magterne. Ideen blev realisert saavidt at paven *var med*, men den absolute, fredstiftende magt ligger ikke i hans hænder, fredsfyrsten blev han ikke. Ideerne gaar bestandig langt ut over virkeligheten; et fransk blad antyder, at pavevalget dennegang har særlig stor betydning, fordi paven sandsynligvis vil kunne utrette noget som mægler ved det endelige opgjør efter verdenskrigen.

Men selv mæglerrollen vil nu falde ham vanskelig. Den sidste gang han var med stormagterne i 1648 blev fredsslutningen ikke anerkjendt av paven. Ti der var kommen op en anden kirkeide end den han repræsenterte. Protestanterne var der og blev anerkjendt ved den westfalske fred. Men deres kirke har sat ordet istedenfor paven. Og fra denne kirkeide har det krav reist sig at ordet, det evige evangelium, fredens evangelium skulde skape freden. Med bitterhet har man foreholdt kirken hver jul, at den fred paa jorden den prædiker om, ikke er gjennemført. Og der er visselig mange protestantiske prædikanter som føler det som en personlig beskjæmmelse, at de ikke har kunnet forhindre krigen. Der

er i saa maate ganske overflødig at si dem dette fra absolut fredsommelig hold. De vet det selv iforveien, at krig hører til evangeliets skam. Men rigtignok overvurderer de protestantiske prædikanter sin indflydelse likesaa sterkt som paven overvurderes av sine, hvis de tror at det er deres skyld mer end andres. Krigen har blandt andet belært os om at vi er meget mer undværlige for Gud end vi har trodd og navnlig om at ordet ved Gudstjenesten rækker meget mindre langt ind i virkelighetens liv end vi gjerne vilde indbilde os. Jeg kjender ingen prædikant av nogen kristelig bekjendelse som ikke er fredsvenlig. Men likesaalitt som paven kan gjennemføre freden paa jorden, likesaalitt kan nogen av prædikanterne det eller alle de 300 000 prædikende røster tilsammen gjøre det. Likesaa sikkert som det er at kirken er bærer av fredsidealet, likesaa sikkert er det at den ikke kan faa det realisert paa jorden. Som fredsfyrstens kongelige indtog i staden endte med korsfæstelsen, saa gaar det med alle kirkens forsøk paa at gjennemføre freden. Kirken deler skjæbne med staten, paven med keiseren; og den nye magthaver demokratiet vil det gaa likedan. Demokratiet eller socialdemokratiet som det kalder sig har det tilfælles med paven, at det vil være internationalt. Det stemmer med storstatsideen deri at det for det meste ikke vil være gudelig i særlig forstand, det bruker massernes vegt likesom keiseren og hviler paa flertallets mening som de store stater paa sit større folketal. Det har ogsaa noget tilfælles med protestantismen deri at det stoler paa *ordets* magt, navnlig paa ordet i pressen. Det er den hovedsagelige bærer av den moderne mellemfolkelige fredsidé, men det er at merke at ideen ogsaa her viser sig at ha religiøs, undertiden religiøs apokalyptisk farve. Jeg har engang hørt den gamle Domela Neuwenhuis holde en flammende demokratisk fredstale i det Maison du Peuple i Brüssel, hvor nu formodentlig tyske soldater er indkvartert Talen hadde fuldt ut apolalyptisk form og indhold. Over motsætningerne, over den røde fanes kommende kampe løftet sig det kommende fredsrike. Efter forfærdelige kampe mellem folkene, efter frygtelige sammenstøt mellem kapital og arbeide heistes den hvite fane over den hele verden ikke som tegn paa nederlag og opgivelse men som fredsrikets symbol. Gripende var

denne tale ved sine store syner, kvinder graat og mænd stirret ind den fjerde dimension, indtil de vaagnet av drømmen. Hvorved vaagnet de? Derved at den gamle fredsapostel prædiket klassehatet som drivkraft, klassekrigen paa kniven som middel til at naa freden.

Da vaagnet mændene og da vaagner vi ogsaa. Ti vel er hatet, og ikke mindst klassehatet et vældigt motiv. Det kan sætte hæren i marsch som nationalhatet, det støper sine bomber og skyter med sine dynamitpatroner som alt andet hat. Men til fredsriket fører det ikke hen, der aabner sig en kløft mellem det religiøse element og det verdslige her ogsaa paa det avgjørende punkt. Det vil derfor vise sig, at heller ikke demokratiet mer end keiseren, paven og prædikanten formaar at skape fredsriket.

Derfor forkaster en sindig dom ikke nogen av disse magter. De er alle redskaper i den eviges haand og derfor viser det sig hos dem alle, at der skyter en lysende flamme av religiøs art op fra dem. Ingen av dem tændte flammen selv, ildtungerne kommer fra himlen nu som før. Men der hvor ildtungerne findes, vidner de om noget som aldrig blev virkeliggjort paa jorden. Enten man talte om kong Salomos dage eller om republikens fredsæra, enten man havde for sig middelalderens treuga dei eller de engelske og tyske kristnes fredssammenkomster i de sidste aar, der stod for dem et ideal, der lyste en lysning av haab, av «peace and joy» ind over horizonten, som tændte hjerterne i brand. Og naar nu ved krigens utbrudd den ene som den anden kalder paa Guds bistand for sine vaaben, trodser paa sin retfærdige sak og *derfor* haaber paa seir saa er der ikke bare hovmod og hykleri og forblindelse deri men der er virkeligt religiøst i det. Der staar for dem et syn av freden efter krigen, og det ikke av en tom og slap og død fredstilstand men av fred og glæde, av et liv som er fyldt av alle de goder, for hvilke de drar i felten og utvidet ut over alle de skranker som nu stænger og binder.

Det er selvsagt at de tildels, mer eller mindre, tar feil i dette. Gud er større end seirene og freden vil heller ikke vindes ved denne krig. Men de griper dog fast i sømmen av hans klædebon, den evige Gud som bygger det hinsidige freds-

rike som koraløen bygges under havet, som det nye Jerusalem bygges i himlen. De bygger paa fredsriket men gjennem langt større omveie, end de selv ser. De tjener Gud men hans veie er høiere end deres veie som himlen er høiere end jorden. Derfor blir den almægtige ene Gud, de tjener til flere mindre guder for deres syn. Hvert folk har sin i krigens tid, monoteismen opløser sig i det som religionsfilosoferne kalder henoteisme. Det skal være et lavere religionstrin, siger man, og forestillingerne om Gud har ganske vist sine mangler. Men hvilken forestillinger om guddommen har ikke det?

Hovedsaken ved en religion er ikke de rensede forestillinger men at den har tilstrækkelig intensitet til at løfte den enkeltes personliv op over grænserne for hans lille jeg og derved tænde den varslende flamme, det apokalyptiske syn ind i en evig fred som ikke er tom og død men fyldt av livsværdier. Det er denne livsværdiernes fylde som hører med til den virkelige evighet. Her paa denne planet findes livsfylden kun idet det ene liv avgrænser sig mot det andet, enten denne livsenhet er et menneske eller en familie eller en race eller en stat eller en kirke. Livsveien ligger aldrig deri at nogen av disse enheter gaar under, derav livshævdelsen og krigen. Men den virkelige vei opover betyr allikevel at en ringere organisation gaar op i en større, derav opofrelsens og korsets bratte vei opover. Det endelige maal er følgelig ikke absolut seier for nogen race eller noget keiserdømme eller nogen samfundsklasse, men det endelige maal er det sammenfattende uttryk for alt det liv som alt dette har baaret i sig og overgit til en høiere værdi i tidens fylde. Det er denne høiere livsværdi som anes gjennem de sammenfattende kulturværdier og de religiøse hinsidighets tanker. I fredens dage springer man i sine tanker og drømme over mange skridt paa virkelighetens lange støvete landevei. I ufredstid ser man pludselig hvor man staar. D v. s. vi ser, hvor vi, de germanske racer staar, hvad resten egentlig tænker og føler er ikke saa let at sige. Vi staar der hvor den religiøse flamme viser sig, nemlig paa kanten mellem nationalitetsideen og verdensborgerskapet. Endnu formaar den enkelte at opofre sig for folket, samtidig med at han ser ut over

folkets grænse og til stammen og over stammens grænse til humaniteten. Men der hvor opofrelsen praktisk talt findes der er Gud. Derfor er Gud i den krig som føres under folkenes vernepligts tegn, folkenes Gud.

Selvfølgelig kan man sige at dette er et tilbakelagt standpunkt og der er liten tvil om at vore filosoferende tanker er kommet meget længer. Hvergang religionen viser sin sociale side, hvergang den ikke er helt individualistisk vil man med rette spore det antike element, undertiden med bestemthet kunne paavise det *før*kristelige. Men antikt eller ikke, kristeligt eller ikke, saa er ihvertfald religionen der. Idet staden ødelægges og taarnet styrtes og elementære kræfter bryter frem, kommer ogsaa det elementære ved religionen tilsyne. Men dermed er det givet, at der er sammenhæng i tingene og at staden og taarnet lægges øde forat byg-ges bedre og reises høiere indtil det naar ind i himlen, ikke saa som de byggende vil, men saa som Gud vil.

KRIGENS AARSAGER.

1.

Den østrigsk-serbiske konflikt er blevet til en evropæisk krig, som vi ikke har haft den i hundrede aar. Og denne krig indledes med voldsomme kampe mellem tyskere og belgiere. Dette er «irrationelt», «uhistorisk», om man vil. Ikke blot fordi over halvdelen af belgierne er flamske med stigende indflydelse i de sidste slægtled og jo maa synes at staa germanerne nærmere end gallerne, men især fordi det er Frankrig, der adskillige gange har kastet sine lystne øjne paa Belgien eller dele deraf, og som Evropa har betragtet som en trusel for landet. Med halve løfter om belgiske erhvervelser blændede Bismarck Napoleon III før det store opgør med Østrig i 1866; efter Sadowa søgte Frankrig paa ny at faa sin nevtralitet betalt ved prøjsisk støtte til besættelse af Belgien; fransk herredømme over belgiske jernbaner havde nær bragt konflikt nogle aar efter, og da Bismarck i 1870 afslørede de planer, som Frankrig havde næret overfor Belgien, kølnede det stærkt sympatien for Frankrig Evropa over, fremfor alt, foruden naturligvis i Belgien selv, i England.

Men nu er tyskerne paa grund af nevtralitetskrænkelsen kommet i krig med Belgien, efter sigende for at foregribe fransk nevtralitetskrænkelse. Om dette er rigtigt, vil man rimeligvis aldrig faa at vide, sikkert er det kun, at den tysk-belgiske episode af krigen udelukkende skyldes militærtaktiske grunde. Man fristes til at spørge, om det vilde være sket med Bismarck som leder af det tyske diplomati. Han krævede stedse, at de militære forholdsregler skulde være i de politiskes tjeneste, og havde han ikke forud tilkøbt eller paa anden maade sikret sig, at den tyske hær uden sværdslag kunde gaa gennem Belgien, er det maaske tvivlsomt, om han havde fundet sig i, at det skete. For Bismarck var det store spø-

gelse en koalition imod Tyskland; at formindske og ikke forøge fjendernes tal var formaalet for hans diplomati, aarsagen til hans assurance- og reassurancetraktater. Det er det stik modsatte, der er sket i denne krig.

2.

Vilde man nu imidlertid sige, at det er nevtralitetskrænkelsen overfor Belgien, der har bragt England ind i krigen, er dette urigtigt. Havde England ikke alligevel villet krigen, saa havde det knurret og protesteret overfor retsbrudet, men dersom det havde været sikker paa, at intet belgisk territorium var blevet annekteret, vilde «sympatien» have fulgt Belgien, men ikke efterfulgt af en eneste engelsk matros. England har imidlertid ment, at skulde opgøret med Tyskland dog komme, var det rettest nu — det har jo før «forpasset tiden».

Noget nationalhad mellem tyskere og englændere bestaar ikke. Med insular hovmod har englænderne aarhundreder igennem set ned paa tyskerne. De har været i krig med franskmændene, i fred forarget sig over dem, men har dog stedse følt sig tiltrukket af det sollyse naboland og dets folks rigt facetterede kultur. Der har ogsaa været tyskbegejstrede englændere, paa knæ for Frederik II, for Goethe, for tysk storværk af forskellig art. Men gennemgaaende har englænderne næret uvilje mod tyskerne. Som baggrund har der maaske været en politisk seen ned paa det politisk afmægtige Tyskland, men folkemæssigt er dertil kommet, at tyskerne, i englændernes øjne, vel er et folk, der kan tænke vidt og frit, men hvis optræden er den ufries, uligevægtig. Denne stemning er vedblevet at bestaa, da despekten for Tyskland politisk og økonomisk ombyttedes med konkurrentens følelser overfor den politiske og navnlig økonomiske stormagt, Tyskland er vokset op til. Der er, som sagt, intet nationalhad hos englænderne overfor tyskerne, men deres følelser er, af gamle og ny motiver tilsammen, afgjort usympatiske overfor dem.

Derfra og til at føre krig er der jo imidlertid et langt spring. Naar det alligevel i dette aarhundrede mere og mere har baaret hen imod en krig, naar ententen med Frankrig

(og dermed Rusland) er kommet i stand, naar i august maaned for tre aar siden under den sidste Marokkokrise krigen syntes paa nippet til at udbryde — da skyldes det, at England efterhaanden følte sig truet, ikke blot som handelsmagt, men i egentligst forstand som sømagt, ikke blot i sit herredømme over havet, men derved ogsaa i sin stolte sikkerhet for selve hjemlandets urørlighed. At bremse Tyskland blev et af ledemotiverne i engelsk politik.

Tyskerne har stedse erklæret det for fantasteri, at de nogen sinde har tænkt sig muligheden af en landgang i England, men de har indrømmet, at de ikke vilde finde sig i Englands ubetingede supremati paa havet, og at de føler sig ilde ved for sent at være kommet med til «jordens deling». De synes derfor nu at have tilbudt England, hvis det vilde holde sig nevtralt, efter en sejr over Frankrig ikke at tage fransk jord, men kun bemægtige sig franske kolonier. Dog, dette er jo netop, hvad England ikke vil: bistaa den opblomstrende sø- og handelsmagt til yderligere handels-, koloni- og havvælde. Tværtimod, det vil det modsatte.

For fire hundrede aar siden begyndte Evropas udmarsch til de andre verdensdele. For to hundrede aar siden var fransk kolonial herredømme eller indflydelse mindst lig engelsk. Halvtreds aar efter var i Ostindien og i Nordamerika England kolonimagten, Frankrig ved vaabnenes magt forjaget, dets rolle udspillet. Til de spredte smaakolonier, Frankrig vedblev at have inde, kom under restaurationen Algier, og under den tredje republik har Frankrig, ved siden af erhvervelsen af Tonkin m. v. (Bagindien), skabt et nordafrikansk kolonirige. Samtidig er det imidlertid veget for England i Ægypten, og modstridende interesser fremkaldte i de sidste decennier af forrige aarhundrede en disharmoni mellem de to lande, der flere gange bragte Frankrig og Tyskland til at staa side om side, og hvor det ikke var lysten til krigersk avgørelse, der manglede i Frankrig. Og nu saa kort tid efter er det England, der beskytter den franske kolonimagt.

Dog ikke mindre ejendommeligt er det, at England gaar sammen med sin anden tidligere rival, Rusland. Hvor har man ikke langt ned i vor tid fordybet sig i det «uundgaaelige» store sammenstød mellem England og det sig Indien nærmende

Rusland! Hvor har det ikke atter og atter været Englands opgave at beskytte Tyrkiet mod Rusland — visselig ikke af kærlighed til Tyrkiet, der i kristendoms og menneskeligheds navn har haft sine heftigste angribere i England med en Gladstone i spidsen — men af frygt for russernes herredømme paa Balkan og fremfor alt i Konstantinopel og det asiatiske Tyrki. Endnu for nogle aartier siden stod England sammen med Østrig for at hindre en saadan russervælde. Og nu er Østrig fjenden, Rusland den allierede! Alt dette, fordi Tyskland er kommet i forgrunden, blandt Englands medbejlere er blevet den farligste. Omkring Evropas spillebord er en og to «rubbere» forbi, man har skiftet plads, ven er blevet til modstander og modstander til ven.

3.

Men mellem franskmænd og tyskere er der nationalhad — og dog er dette uttryk for tyskernes vedkommende ikke helt korrekt. Enhver véd, til hvilken grad tysk kultur i tidligere aarhundreder var paavirket af fransk, vest fra kom baade vidtførende idéer og normerne for, hvad der i ydre former og væsen var det korrekte. Og selv efter den tyske nations opvaagnen for hundrede til halvandet hundrede aar siden vedblev, trods al skælden paa «det vælske», fransk at øve sin fortryllelse over sindene, fransk ret og franske institutioner var gældende i en del af Vesttyskland, og fra Frankrig hentede man impulser og slagord. Efter det tyske riges dannelse er meget heri forandret, og det ikke blot saadan, at man med flid har fortrængt det galliske for det nationalt tyske, men ogsaa saaledes, at man har vænnet sig til at omtale Frankrig som et dekadencens land, i livskraft, i orden, sæd og skik, aandeligt og materielt. Men dybt er denne forestilling dog ikke gaaet, paa altfor mange omraader viste Frankrig, at det baade levede og vilde leve, for almenheden vedblev Frankrig og dets hovedstad at øve tiltrækning, og for de opinionsledende kom den ægte tyske betænkelighed frem: at man ved at se for stærkt ned paa sin modstander aandeligt gentog hans dumhed, ikke at have vaagent øje for al art af kultur i verden, og politisk og statsligt vilde komme

til at bøde for en undervurdering av naboens styrke og vilje. I virkeligheden vilde Tyskland gerne have haft forsoning med Frankrig, samarbejde eller kun kamp paa fredsomraader — dog, hvad der var sket i 1870, traadte imellem, afgørende, ubønhørligt.

Thi intet øjeblik siden Frankfurterfreden har blandingsfølelsen af nag og frygt været ude af franske sind. Det er muligt, at hvis den franske del af Lothringen — som egentlig Bismarck vilde — var blevet ved Frankrig, dette snarere havde forsonet sig med sit landetab, end det nu blev tilfældet. Men tilbage var dog blevet ydmygelsen, nederlagene, oversvømmelsen af territoriet, og ubrudt virkende blev frygten for fremtiden: stedse mægtigere og stærkere formede Tyskland sin magt, landmagten blev tilmed sømagt, og i folketal, i snille, i arbejde syntes det at ville overfløje alle Evropas gamle kulturfolk, først og sidst Frankrig. Med næsten sygelig angst tog overalt Frankrig maal af, hvor vidt det var naaet, ved at prøve, om det var paa højde med, var over eller stod tilbage for Tyskland. Man stirrede gennem «hullet i Vogeserne» med bitterhed i sind fra fortiden og frygt i sind for fremtiden, men sligt avler had.

Det slægtled i Frankrig, der var begejstret for nationaliteternes samling til enhed, grækeres, italieneres, polakkers, saa for sent konsekvensen, tyskernes samling, det kaotiske Tyskland i færd med at samle sig til et enkeltrige, en mægtig, truende nabo. Man vilde hindre det, og da fremmede man netop, hvad man vilde hemme, satte selv kronen paa værket.

Af Karolingerriget blev der for henimod tusind aar siden tre riger: et mod vest, der tidligst blev en virkelig stat, et mod øst, der helt ned til vor tid blev en samling af løst forbundne territorier, i midten et Burgundien, hvis enkelte dele har været krigsobjekter og krigsskuepladser aarhundreder igennem og er det endnu i denne dag og time. At genskabe fra Østrigets østgrænse til Atlanterhavet et fredeligt mellemevropæisk kulturforbund har foresvævet idealister ogsaa i vor tid, da jo dog galler og germaner ikke i virkeligheden kan holde hinanden nede, og da saa «Burgundien» kan danne bro imellem dem, ikke være krigsgenstand. Skulde krigens vej denne gang føre til en fred, der ikke var en stadig barbarisk

væbnet, men som tillot Evropas store kulturmidte gennem slegtled at leve i virkelig fred, da var man unægtelig kommet hint idealisternes maal et stort skridt nærmere. Dog, det er fremtidsmusik, og det instrument, der i øjeblikket trakteres, er just ikke skalmejen.

4.

Den ydre anledning til krigen var det fra serbisk side iværksatte drab paa den østrigske tronfølger og hans hustru, og man kan jo ikke nægte, at serberne maa være vel raske paa haanden, naar de ikke for mange aar siden i deres hovedstad Belgrad myrder deres eget kongepar og nu i Bosniens hovedstad Serajevo lader naborigets tronfølgepar myrde. At Østrig gjorde «forestillinger» og forlangte oprejsning, er derfor ikke til at undre sig over, men hvorfor førte det til krig? Fordi mordet var et uttryk for Serbiens forbitrelse over det østrigske monarkis anneksion af Bosnien og Herzegovina og for Serbiens udvidelseskrav paa bekostning af Østrig-Ungarns gamle og ny sydslaviske provinser.

I de første aar efter den tysk-franske krig syntes den diplomatiske situation i Evropa bestemt ved trekejservenskabet. Tysklands, Østrigs og Ruslands herskere holdt møder sammen, de ledende statsmænd havde intime konferencer, og enigheden mellem disse magter skulde tvinge det øvrige Evropa til fred. Men medens enigheden var oprigtig nok ment fra Tysklands side, der kun havde interesse af at være fuldt sikret mod syd og øst for om fornødent paa ny med hele sin magt at kunne vende sig mod vest, var der mellem Østrig og Rusland en aldrig udliget interessemodsætning, der nu efterhaanden tog stedse skarpere former. Den drejede sig om Tyrkiets, «den syge mands»s eie eller eventuelle efterladenskaber paa Balkanhalvøen. Ruslands politik var at gøre ende paa det evropæiske Tyrki, helst bemægtige sig Konstantinopel og i det omfang, hvor det ikke kunde faa direkte herredømme paa Balkan, faa oprettet «uafhængige» stater under dets indflydelse. Østrigs politik var at bevare Tyrkiet og i hvert fald sikre sig imod, at der oprettedes slaviske stater af betydning med tiltrækningskraft for dets egne slaviske befolkninger. Østrig,

der støttedes moralsk af England, ansaa ingenlunde en krig med Rusland for udelukket og overvejede tiden og chancerne derfor. Men de almindelige politiske og suverænernes personlige forhold pegede imod fredelige overenskomster, og ved en sammenkomst i Reichstadt i juli 1876 enedes Rusland og Østrig om, hvad der i tilfælde af, at Tyrkiet besejredes i en krig med Rusland, skulde tilfalde dette land, hvad der skulde tilfalde Serbien og Montenegro, *deriblandt ikke Bosnien og Herzegovina*, og endelig om, at Østrig som tak for sin nevtralitet skulde lægge sin haand paa disse landsdele. Hvad den østrigske og russiske kejser og deres udenrigsministre enedes om i Reichstadt, blev foreløbig en hemmelighed for alle — ogsaa for Tyskland — og nogen avtoritativ kundskab derom har man den dag i dag ikke. Men sikkert er det, at fra da af var Bosnien og Herzegovina mellem de to nærmest interesserede evropæiske stormagter «tilkendt» Østrig, der vilde undgaa, at de ved at tilfalde Serbien skulde skabe en situation, som Østrig ansaa for direkte faretruende for sig.

Den russisk-tyrkiske krig i 1877—78 endte i marts 1878 med en fredstraktat i San Stefano, der paa væsentlige punkter var uoverensstemmende med de tidligere aftaler mellem Østrig og Rusland. Krig imellem dem undgikkes dog atter, og da ogsaa det øvrige Evropa, navnlig England, opponerede, revideredes traktaten — selvfølgelig ikke til gavn for Rusland — paa Berlinerkongressen i juni 1878. Her fik Østrig de evropæiske magters bemyndigelse til at okkupere Bosnien og Herzegovina. Okkuperingen foregik, og i 1908 skete den endelige anneksion.

Men, som sagt, medens alt dette stod paa, var, under en rolig overflade, stemningen mellem Rusland og Østrig alt andet end forsonlig. Det til grund liggende, Østrigs modstand mod store slaviske stater paa Balkanhalvøen under Ruslands beskyttelse og Ruslands attraa derefter, var og blev eksisterende. Spørgsmaalet blev da, hvilket standpunkt vilde den tredje kejsermagt, Tyskland, indtage, hvis det kom til krig mellem Østrig og Rusland?

Bismarck gjorde alt for at afværge en konflikt imellem de to andre kejserriger. Allerede efter Sadowa var det hans plan vel at faa Østrig ud af Tyskland, men i øvrigt ikke

træde det for nær — han vilde ikke have en «arvefjende» i Østrig. Østrig blev nevtralt i 1870, og det var derefter genstanden for Bismarcks bestræbelser at komme i intimt forhold til Østrig. Han havde her sit eget land med sig, og han havde den østrig-ungarske udenrigsminister, Andrássy, med sig, fordi denne i Tyskland saa værnet imod et overmægtigt, panslavistisk Rusland. Men Bismarck vilde ikke støde Rusland fra sig, fremfor alt ikke have det til fjende — hvad der ogsaa var udelukket ved det mere personlige forhold mellem Wilhelm I og hans nevø, Alexander II — og han søgte derfor stadig at moderere baade Østrig og Rusland i deres gensidige krav. Helt kunde denne linedans dog ikke gennemføres. Uvilje opstod hos Bismarck, da Rusland begyndte at protegere Frankrige, uvilje hos Rusland, da Bismarck ikke eller kun valent støttede det paa Berlinerkongressen. Tilsyneladende var Tysklands forhold ens og upartisk overfor Østrig og Rusland, i virkeligheden var der «entente» mellem Tyskland og Østrig. Da i slutningen af 70'erne Rusland lod fornemme, hvad Tysklands stilling vilde være under en krig mellem Østrig og Rusland, undveg Bismarck først svaret, men til sidst lod han tydeligt forstaa, at Tyskland ikke vilde finde sig i, at Østrig sloges til jorden. Og da Rusland endelig begyndte at optræde halvt truende overfor Tyskland, førte dette til forbundet mellem Tyskland og Østrig. Traktaten var Bismarcks og Andrássys. Den var kun defensiv, og den gjaldt kun gensidig hjælp i tilfælde af angreb fra Rusland, men som den var affattet, fik den, efter at senere Rusland og Frankrig havde allieret sig, ogsaa brod mod Frankrig. Med stor vanskelighed fik Bismarck Wilhelm I til at sanktionere den overfor Rusland fjendtlige traktat, men efter at det først var sket (oktober 1879), er den vedblevet at bestaa. I kraft af denne har vi den evropæiske krig.

Den, som nu gennemgaar, hvad der foreligger af betydningsfulde værker — og indtil den seneste tid er der fremkommet saadanne — vedrørende Ruslands og Østrigs forhold i 70'erne og den tysk-østrigske traktats forhistorie, vilde kunne tro, at det ikke er tredive til fyrretyve aar gamle overvejelser, noter og betænkninger, der meddeles, men at alt er affattet nu og med de sidste begivenheder for øje. Saa meget

værre! Thi saa meget mere organisk og dybere er konflikten. Da man for henved en maaned siden saa Østrigs note til Serbien, der i virkeligheden kun lidet adskilte sig fra en krigserklæring, og da man erfarede, at Rusland stod bag Serbiens svar, maatte man derfor straks have den alvorligste frygt for, at nu, nu endelig *vilde* baade Østrig og Rusland have afgørelsen med sværdet. I virkeligheden har i en menneskealder, mens Balkanhalvøen underkastedes alskens omskiftelser, krigen mellem Østrig og Rusland være truende. I det øvrige Evropa saa man stadig krigsfaren i forholdet mellem Tyskland og Frankrig, senere mellem Tyskland og England; at uvejret skulde komme fra Østrig-Rusland, kunde kun de tænke paa, der havde for øje, hvilke uhyre interesser baade Rusland og Østrig mente, der stod paa spil for dem paa Balkan, for Østrig dets egne slaviske landsdele, for Rusland dets selvhævden som den traditionelle beskytter af «stammefrænderne» og «trosfællerne», ja som Tyrkiets arvtager. Dybere og dybere gravede misstemningen, uviljen, fjendskabet sig ned mellem de to stater, og den krig, som truede for en menneskealder siden og derved i virkeligheden skabte den nuværende magtkonstellation, er nu endelig kommet.

5.

For Østrig betød toforbundet en mægtig støtte, og da senere Italien — jaloux paa Frankrig og frygtende det som middelhavsmagt — traadte til, fik det yderligere en forbundsfælle i stedet for en fjende, som det hidtil havde haft al grund til at tro ved passende lejlighed vilde falde det i flanken. Dette sidste vil Østrig vel ogsaa nu undgaa, selv om Italien har fortolket sig ud af alliancen.

Bismarck fik senere tilvejebragt en genforsikringstraktat med Rusland, hvis rette mening var, at dersom Østrig angreb Rusland (ikke angrebes af det), skulde Tyskland være nevtralt, og dersom Frankrig angreb Tyskland, skulde Rusland være nevtralt. Men efter Bismarcks fald fornyedes traktaten ikke, og da spørgsmaalet om, «hvem der slog først», i virkeligheden hyppigst er uløseligt — og vil besvares efter alliancemagternes bekvemmelighed — var en saadan traktat vel ogsaa uden stor

reel betydning. Rusland og Frankrig fandt hinanden mod Østrig og Tyskland.

Prøjsen (og Tyskland) har forskellige gange haft god nytte af Rusland, navnlig i 1870; til gengæld var Prøjsen Rusland til nytte særlig under det polske oprør 1863. Herskerhusene har staaet hinanden nær, og de højkonservative i Prøjsen har stedse set hen til Rusland som den sande beskytter mod «revolutionen». Men folkeslagene har været hinanden uvilligt stemte. I Rusland har man i aarhundreder haft brug for og brugt tyskere af alle stænder, men de har stedse vakt mishag ved deres optræden, de har syntes russerne overmodige og plumpe. Tyskerne mener til gengæld, de har gjort Rusland megen gavn, som de kun har faaet liden tak for, og folkets store flertal kan ikke glemme, at Rusland oftere har tilføjet tyskerne bitre politiske ydmygelser, at de har handlet ilde med tyskerne i Østersøprovinserne, og at absolutismens aand har bredt sig fra østen og i lange tider gjort Tyskland fortræd. I det hele frygter tyskerne Panslavismens stedse stigende krav og magt og har egentlig i lange tider betragtet Rusland som deres argeste fjende. Krig med England er dem en økonomisk krig, med Frankrig en grænsekrig, med Rusland en folkekrig. Alligevel vilde der sikkert baade fra Ruslands og Tysklands side have været langt frem til krig imellem dem: det er tyskernes støtte af Østrig, der har uddybet det politiske fjendskab fra russisk side, Tysklands alliance med Østrig, der har nødvendiggjort den tysk-russiske krig og dermed Frankrigs og Englands deltagelse.

* * *

Mærkelig er altsaa grupperingen i den vældige krig: Østrig og Prøjsen, der kæmpede paa liv og død i 1866, er forbundsfæller, England gaar sammen med sin fjende gennem aarhundreder, Frankrig, og England og Frankrige er forbundne med den fælles fjende fra Krimkrigen, Rusland, trekejserforbundet er sprængt, «konservatismens bolværk» brudt sønder og henslængt, østen og vesten gaar i kamp mod de to kejserstater imellem dem. Men fra en anden side set er forholdet forstaaeligt nok: Serbien kæmper for at

blive «Storserbien», Belgien for sin garanterede nevtralitet, England, for hvem først Spanien, saa Holland, saa Frankrig maatte vige, tager nu kampen op med den nyeste rival, til forsvar for sin sømagt og sin ukrænkelighed, Frankrig kæmper, som det har gjort det fra slægt til slægt, med Habsburg (d. e. nu Hohenzollern, assisteret af Habsburg) om «Burgundien», og medens det før var den dominerende, kæmper det nu for ikke at domineres, Rusland kæmper for sit traditionelle krav paa førerskabet for slaverne, særlig «de rettroende», østrigere og magyarer kæmper for at beskytte dobbeltrigets slaviske landsdele mod Ruslands og dets «lydriger»s truende fremrykning. Tyskerne endelig kæmper for Germanien mod «Moskovitismen» og alle gamle og ny misundere og fjender. Folkene følger parolerne, hver enkelt borger tror paa sit lands ret og ser i hvert fald sin ret i et af de ord, der er avlede i mørkets og lysets evige favntag: right or wrong, my country!

Marcus Rubin.

"HOLD OP OG KJEND, AT JEG ER GUD."

Præken søndag 9de august 1914.

Av *Kristen Skjeseth.*

«Kom, se Herrens gjerninger, som har gjort ødelæggelse paa jorden!

Han gjør ende paa krigene over hele jorden, bryter buen sønder og hugger spydet av; vognene brænder han op med ild.

Hold op og kjend, at jeg er Gud! Jeg er ophøiet blandt folkene, ophøiet paa jorden.»

Salme 46, 9—11.

Det forfærdelige er hændt. Europa er i brand. Den store krig er kommet, som mange har ventet i flere aar. Fremsynte statsmænd har forutsagt, at stormagternes kamprustninger maatte føre til en frygtelig katastrofe. For første gang blev det sagt av Ruslands tzar, da han i 1898 sendte ut sit fredsmanifest. Senere er det stadig gjentat. Man har forstaat at det engang maatte ske en eksplosion. Men det kom baade hurtigere og voldsommere, end man hadde ventet. For 14 dage siden haabet vi, at krigen kunde begrænses. Men nu er den store krig i sin vorden. Og nu er ikke et land, ikke en by eller bygd, neppe noget hjem i Europa uberørt av krigen.

Der fulgte megen ængstelse og frygt med krigen. Denne frygt er naturlig og forklarlig. Vi er frygtagtige. Men frygten gjør intet godt, tvertom stor skade. Den gjør os usle og hjerteløse. Derfor maa frygten motarbeides og fordrives, om det er mulig.

Der er intet som har den evne til at fordrive frygt som tro paa Gud. Ikke vor hverdagstro. Den er altfor skrøpelig. Men den tro, som springer frem fra ukjendte dyp, naar stor fare truer. Derfor har jeg valgt til tekst idag denne salme, som vistnok er skrevet efter lignende begivenheter, som de vi nu skal opleve. Man mener, at salmen er skrevet, efter at

Alexander den store hadde tilintetgjort de store verdensriker. Da fulgte en hvilens og fredens tid for folkene. Israel var sparet for krigens rædsler. Det hadde erfaret paany at Jakobs Gud var trofast. Og troen, den store tro, brøt frem i tillidsfulde ord:

«Gud er vor tilflugt, og vor styrke, en hjælp i trængsler funden saare stor. Derfor frygter vi ikke, om jorden omskiftes, og om bjerge rokkes i havets hjerte.»

Men har da Gud noget at gjøre med en saa forfærdelig ting som en verdenskrig? Hvis han har nogen magt, maatte han ikke forhindre, at saadant sker?

Fra først av viser vi kanske med gru den tanke fra os, at Gud har noget med krigen at gjøre. Ti vor Gud er ikke krigens Gud, men fredens Gud.

Men har vi det ringeste av religiøs tro, virkelig tro, maa vi være overbevist om, at det som nu sker ikke er utenfor rækkevidden og omraadet av verdensstyrerens vilje. Ti hvad er tro? — Jo, tro er en fast overbevisning om at der bak alle ting som er og sker, det værende og det vordende, staar en ærlig og alvorlig og god vilje, en vilje som har plan og oversigt og magt til at sætte sit igjennem.

Vi har ikke været med at gi Gud raad. Vi forstaar ikke hans planer og vilje. Men det kan vi stole paa, at han har store ting fore, naar han lar en saadan verdensbrand bryte løs.

Det kan være godt for os at høre hvad de gamle dogmatikere lærte om Guds styrelse. De gamle dogmatikere veg ikke tilbake for de vanskeligste og pinligste spørsmaal. Ofte har de tat feil. Men ofte er der megen visdom i deres tanker.

Naar de gamle skulde klarlægge Guds styrelse og ta hensyn til virkeligheten, som den er, delte de Guds styrelse op i 4 forskjellige akter. Den første kaldte de *permissio*, d. v. s. at Gud gir menneskene frihet til at lægge planer og handle som de vil. Hvad de mener blir klart, naar vi tænker paa en kusk, som gir hestene frie tøiler, saa de løper som de vil.

Men hestene kommer *ikke dit* de vil. Kusken er der. Han trækker snart i den ene tøm, snart i den anden, enten

let og umerkelig eller sterkere, om det er nodvendig. Og hestene maa gaa dit, de vikes, trods motstand og egenvilje. Saadan er det ogsaa med menneskene. De mener sig at ha frihet, de lægger planer, ofte onde, forfærdelige planer, men en usynlig haand og vilje er med og trækker snart hit og snart dit, og de kommer altid dit de ikke hadde tænkt. Dette kaldte de gamle Guds *directio*. Naar I mindes Josefs ord: «I tænkte ondt mot mig; men Gud vendte det til det gode for at holde mange folk i live,» da vet I, hvad de gamle mente med Guds *directio*.

Men dette er ikke nok. Gud sier ogsaa stop og sætter grænser, naar han vil. Baade for det enkelte menneske og for et folk som raser frem. Undertiden synes vi Gud venter for længe med at si stop. Men undertiden kan vi ogsaa bli forfærdet i vort inderste over den guddommelige *impeditio og determinatio*. Hold op og kjend, at jeg er Gud! sier de rystende begivenheter.

Denne guddommelige *determinatio* er vi nu vidne til. «Kom og se Herrens gjerninger, hvordan han gjør ødelæggelse paa jorden. Han gjør ende paa krigene over hele jorden, han bryter buen isønder og hugger spydet av.»

Men det ikke er dette, som nu skal ske? Det er mange ting, som gjør denne krig eiendommelig. For det første dens omfang. I de sidste hundrede aar har ingen krig spændt over saa stort landomraade. Aldrig har saadanne hærmasser været i felt, saa store værdier staat paa spil Det er en forfærdelig, vanvittig ødelæggelse.

Men det er noget andet, som gjor denne krig mere eiendommelig. I de krige, vi har oplevet, har vor sympati været helt hos den ene part. Saaledes var det i boerkrigen, i den russisk-japanske krig og i Balkankrigen. Sympatien var undertiden dikteret av racehensyn, av venskap, men som regel av moralske hensyn. Vor sympati har været hos den svakeste og angrepne. Og vi har glædet os over hver seier denne vandt.

Men nu er det hele forvirret for os som er tilskuere. Det er ikke David med slyngen som gaar mot Goliat. Men det er kjæmper paa begge sider, rustet til tænderne. Og vi har venner, gode venner paa begge sider. Vi kan ikke, og

vi vil ikke bede om seier for nogen av parterne. Vi kan bare bede om at krigen snart maa være forbi og freden komme. Mange andre vil føle som vi. Selv om de kjæmper med en anden nation, vil det føles slik, at det er selve krigen som er fienden. Det er krigen, som aabenbarer sin forfærdelige grusomhet.

Spaadommen om at kaprustningerne maatte ende med en katastrofe er gaat i opfyldelse. Fyrster, regjeringer og diplomater har gjort hvad de kunde for at avverge og begrænse krigen. Vi har grund til at tro at alle gjorde, hvad de kunde. Alle har frygtet for verdenskrigen Men alle forsøk paa fredelig løsning var forgjæves. Storkrigen kom som en stormflom brusende indover landene, som en vældig elv, der var dæmmet op og bryter sig vei.

Folkefærd bruser, riker vakler. Gud lar sin røst høre: Hold op og kjend, at jeg er Gud, som gjør ødelæggelse paa jorden, forat I kan se og føle, hvad I sætter i verk med eders vanvittige rustninger.

Jeg vil ikke dvæle meget ved de ødelæggelser som forestaar. Men tænk av og til paa, hvad det vil si, det som I læser i telegrammerne. – Et skib sprængt i luften. Det er et brak, en luftseilads, og tusen mand finder sin grav i dypet. Snart kommer der melding til de tusen hjem, til far og mor, til hustru, til barn. Eller tænk paa en slagmark, med 15—20 000 faldne. — — —

Det var ikke fædrelandet, som krævet offer. Det var krigen, som skulde ha offer. Det er Gud Herren som gjør ødelæggelse paa jorden, forat menneskene skal lære at hate krigen, at forbande krigen, forat folkene skal lære at si: Vi forsager krigen og alle dens gjerninger og alt dens væsen.

Nu læser vi vel om begeistring for krigen rundt omkring i landene. Men den dag kommer, da der fra millioner hjem lyder en forbandelse over krigen, en brændende bøn om fred. De har bolet med krigen i alle land. Nu kræver krigen offer. Og den er ikke nøisom. Den fagreste, sterkeste, mandigste ungdom i landet falder som offer.

Der skulde holdes en international kristelig kongres i næste maaned i Basel. Kongressen skulde bl. a. ogsaa diskutere emnet: *Kristendom og verdensfred.* Det er tragisk, at

verdenskrigen kommer og hindrer den første internationale forhandling om: Kristendom og verdensfred.

Men krigen vil utrette mere for verdensfreden end den lille kongres i Basel. Hvad vilde fyrster og regjeringer bry sig om, hvad nogle virkelighetsfjerne idealister sier i Basel? Men disse forfærdelige ødelæggelser maa de bry sig om. Endelig maa de vaagne og forstaa, hvad der tjener til folkenes fred.

Mange vil i disse tider tænke paa de gamle profeters spaadomme. Det er en stor trøst at se, at de efter sine forfærdelige forutsigelser av ødelæggelsen lar haabet seire tilslut: «Men efter de dage», sier Herren, «vil jeg forbarme mig over mit folk. Da skal Davids faldne hytte igjen reises.»

Efter den forfærdelige tid, vi nu gaar imøte vil ogsaa Herren forbarme sig over landene. Han vil gjøre ende paa krigene. Han vil la den store fred komme. Det er ikke mange aar siden tanken om verdensfreden kom. Den har fundet mange lidenskapelige tilhængere. Men den har ikke slaat rot i de store nationer. De har hatet hverandre for meget og frygtet hverandre endnu mer. Og hatet og frygten og falsk ærgjerrighet har drevet dem til vanvittige rustninger. Nu faar de straffen for sin krigsvilje. Nu skal viljen til fred bli lutret og hærdet i blod. Efter disse dage skal en ny tid rinde op for Europas nationer. Nu skal freden komme!

La dette være vort haab og vor bøn.

Vi tænker ogsaa paa vort eget kjære land. Mange frygter, naar de tænker paa den lille hær, de svake fæstninger, de faa skibe. Men vi skal ikke frygte. Vi har grund til at haabe, at vort land vil bli sparet for krigens rædsler. Vi har vel ikke fortjent bedre end de andre. Men vi vil allikevel bede om at Gud i naade vil bevare vort land.

Og selv om det værste skulde hænde, skal vi endda ikke frygte. Vi og vort land er ogsaa i hans haand, uten hvis vilje ikke en spurv falder til jorden. Gud er vor tilflugt og vor styrke, en hjælp i trængsler funden saare stor. Hans er riket og magten og æren i al evighet. Amen.

PROFESSOR RADE HAR ORDET.

Introduktion (ved E. B.-J.).

En av dem hvis dom man maatte være yderst spændt paa, nu da krigen brøt ut var professor *Martin Rade* i Marburg. Især i vore kredse, fordi han er redaktør av det store tyske tidsskrift «Die Christliche Welt», hvis løsen gjerne kunde siges at være: for kirke og kultur! Det interesserer i brændende spørsmaal altid mest at høre, hvad ens aandsbeslegtede siger. Der var ingen i Tyskland, som vort tidsskrift da kunde vente mer av end Rade.

Men ogsaa rent politisk og historisk har Rades ord i en slik situation stort værd. Han er i nationalitetsspørsmaalene og i saimfundsstriden gaat i breschen for «mer idealitet i politiken» (saa het hans brochure for et par aar siden). Han har i dansker-kampen i Slesvig slaat et slag for sandhet og ret, som er saa meget mer at ære som det bare skaffet ham uvenner og *økonomisk tap* (han eier selv tidsskriftet og lever av det).[1])

Og i mangfoldige andre spørsmaal, baade kirkelige og politiske, har ogsaa Rade vist at han ikke er ræd. Hvor sandhet og ret gik imot parti- og nationshensyn, der fik de sidste vike.

En slik stilling er det let at indta for et ledig og uavhængig menneske. Hvad der gjør stillingen vanskelig og mandens optræden mangedobbelt bemerkelsesværdig og betydningsfuld er Rades aktive stilling og positive arbeide i en avgjort kristelig og national falanks. Schleiermachers Reden og Fichtes taler forsøker han ikke at efterligne. Slike aandsfødte profeter har vi ikke nu, siger han. Rade gir sig ikke ut for at være mer end han er, en organisator, som ikke over organisationens krav glemmer sandhetens og rettens.

«Intelligens uten tro — det er djævelen», siger den engelske forfatter *Wells* i en artikel om krigen, «men tro uten intelligens, det er en forsømmelig engel med rustne vaaben». — Rades intelligens tillater ikke troen at forsomme vaabnene, som hos en kristen maa holde trit med tidens andre vaaben. Begavet og dygtig er han, men en tro tjener for den Herre han har valgt. Og en tysker uten frygt og dadel. Mer end de fleste synes han at ha holdt hodet klart i en tid da det er tilgivelig om hjertevarmen bløtner intelligensens staalegg for nogen hver.

[1]) Om dette har «For Kirke og Kultur» hat flere artikler, 1911 side 519 ff., 1912 side 114 ff.

Der var saaledes god grund til netop at gi professor Rade ordet her. Det følgende er de «randnoter til krigen», som han begyndte at nedskrive allerede før krigserklæringerne var utstedt, og som han lot trykke i sit blad i ukenumrene før 6te og 15de august, og videre nogen utdrag av hans artikler av 20de og 25de s. m. Bare noget mindre væsentlig er latt ute her.

Randnoter til Balkan-krigen.

28de juli 1914.

Dette er tanker som er tænkt i redaktionskontoret. *De forutsætter hvad der er selvsagt mellem mig og mine læsere.* Jeg forutsætter uendelig meget, som er fælles for os. Men i et blad som vort maa og bør meget siges, som andetsteds ikke vilde være paa sin plads, og meget understrekes, som andetsteds bare forsigtig tør nærme sig dagslyset.

*

Sidste gang jeg skrev randnoter til en Balkan-krig, dreiet det sig om socialdemokraternes fredskongres i Basel.

Heller ikke nu er socialisternes fredsdemonstrationer uten positiv værdi. De viser at en stor del av folkemasserne i alle land, hvor mægtige end krigsinstinkterne er, staar i fredens tegn og hævder broderskap mellem folkene. Det kan — om ikke idag, saa imorgen — falde i vegtskaalen ved den faktiske avgjørelse av krig og fred.

Dog maa socialisterne vite: Der gives endnu noget som er endnu mer internationalt end dem selv: Den nationale lidenskap. Og de har heller ikke lov til at kalde sig rene fredsvenner, saalænge de i klassekrig anerkjender den blodigste og grusomste revolution overfor en forhadt motstander.

*

Der er noget stort ved alvorlig krigsforberedelse. Men la os ikke glemme, at den lette og larmende krigsbegeistring hører hjemme i kafeerne.

*

Der gives retfærdig krig. Hvis de kristne folk i 1896 hadde svart paa de tyrkiske slagterier i Armenien med en samlet straffeekspedition —, for en velsignelse det hadde kunnet bli for Østen og Vesten.

*

Isteden har vi næsten vænnet os til at nøie os med at forfærdes over de grusomheter som halvbarbarerne paa Balkan kappes om baade i krigs- og fredstid.

*

Det er mulig, ja sandsynlig, at Balkanfolkene og de slaviske folk overhodet endnu har en stor fremtid. Men foreløbig hører de hjemme i middelalderen; skal vi sige det 17de aarhundrede?

*

Gjerne vilde jeg betragte Østerrig-Ungarns felttog mot Serbien som en straffeekspedition, som foretages i det kultiverte Europas navn mot en fiendtlig nabos egensindige manerer. I virkeligheten har man lov til at se paa det slik. Med den næsten officielle delagtighet i mordet i Sarajewo var bægeret fuldt.

*

Men har Østerrig-Ungarn bestandig optraadt rigtig overfor den lille nabostat, som har krævet ret til at vokse og være noget? Har Østerrig-Ungarn god samvittighet?

De tider er forlængst forbi, da det pleiet venskap med Serbien. Det var under kong Milans korrupte regjering.

Derefter kom i 1909 anneksionen av Bosnien og Herzegoviua.

*

Det var nok bare et brud paa formel ret. Og bare Tyrkiet blev krænket ved det. Men i hvilket øieblik! En ny frihetens æra holdt paa at utvikle sig efter Abdul Hamids fald. Og det første den nye regjering faar opleve er et officielt tap av to provinser.

Saa fortsætter Italien i Tripolis . . .

Da de armeniske slagterier med blodig haand krænket Berlinerforliket, da skred Europa ikke ind, men lot princípet om ikke-intervention gjælde. Dernæst krafset man uophørlig til sig i egen magtinteresse . . .

*

Og Serbien led som nation følelig ved Bosniens anneksion. Selv om det ikke hadde nogen fordring paa stammefællerne hinsides Drina, saa hadde det dog kunnet haabe paa dem, saa længe landet endnu nominelt var tyrkisk. Istedenfor

at yde Serbien en eller anden skadeserstatning, avskar Østerrig-Ungarn det adgangen til Adriaterhavet.

Det lukket landet for det serbiske kvæg.

Det førte Friedjungprocessen med falske dokumenter.

Det lot gjennem konsul Prochasha utbrede uhørte beskyldninger, som opfyldte hele verden.

Alt dette faar dog ikke helt være glemt.

*

Dog — den serbiske nabo har syndet. Og straffen maatte komme. Det gamle habsburgske rike lever endnu. Det er ikke bare en folkehop, som er besværlig at holde sammen. Der gives endnu en vilje der, og en haand som strækkes ut og endelig slaar den forbryder til jorden som saa længe har været baaret over med.

*

Balkankrig. For hvilken gang? Hvor mange endnu? Skal der nu bli en endelig oprydning mellem folkene? I hvilken hensigt? Rusland hjælper Serbien. Tyskland hjælper Østerrig-Ungarn. Frankrike hjælper Rusland. Italien hjælper Tyskland. England hjælper Frankrike. Er nu broderkjeden sluttet? Hvad saa?

Og Asiens folk staar og forbauses over de kristne folk og bereder sig til engang at høste paa de fete slagmarker.

Efter mobiliseringen.

2den august 1914.

Et uvurderlig gode i denne kritiske tid er det at vi kan ha fuld tillid til deres besindighet og samvittighetsfuldhet, som regjerer os, baade keiseren og rikskansleren.

*

Hvem er egentlig ansvarlig i Rusland? Her maa selv den blindeste erkjende velsignelsen av et konstitutionelt styre.

*

Det gjør mig ondt for franskmændene. Dette folk vilde ikke krigen. Det kunde ikke glemme Elsass-Lothringen og

kastet sig i russernes arme. For et unaturlig forbund! Usalig for Frankrige og for verden.

*

Det er sandt at de kristne folk i Europa redelig har bestræpt sig paa at undgaa en folkeophidselsens krig. Men den meget priste realpolitik har nu ført dem til det punkt, hvor de tilsyneladende ikke har noget andet at gjøre end at slagte hverandre ned.

*

Av virkelig vinding vinker der os litet fra denne krig, og langt borte fra. Og allikevel kan vi ikke snakke om ren forsvarskrig. Ogsaa vi har været medskyldige i den tilstand som har hersket før krigen, en tilstand som snarere kan betegnes som ikke-krig end som fred. Nu skal der endelig bli ende paa den aarelange frygtelige spænding. Saaledes virker den frygteligste krig som en velgjerning. Nu holder ialfald hykleriet op.

*

Om bare al pralen nu kunde ryddes væk! Baade den patriotiske og den gudelige! Maatte vi bare kunne tænke os ind i og be os ind i Guds tanker om os.

*

Det bedste ved krigen er dens begyndelse. Dette at hele folket gjennemglødes og gjennembæves av een følelse! Og dette kursfald paa alt som ellers er saa vigtig!

—

5te august 1914.

Det er viduunderlig med hvilken ro, orden og sikkerhet vor mobilisering har foregaat. Dette maa da selv englene i himmelen ha glæde av.

*

Og slik sjælsstyrke som der er vist ved avskeden! Antik og kristelig.

*

Av en samtale med en kulbærer: Naa, De skal ikke med i krigen? Nei, men de fire sønnene mine. Mors hjerte er som knust. Den yngste har alt sat livet til. Da han

drog, sa han til mig: Far, la mig faa med den lille bønneboken, som presten M. har git dig. Nei, gutten min, sa jeg, den maa jeg beholde. Men du skal faa et Nyetestamente. Det skal være dit sverd.

*

Om de andre folk kunde se alt slikt, vilde de ikke føre krig med os. Gid vore engelske venner engang kunde opleve det. Da vilde de sikkert ikke la ogsaa *deres* skibe falde over os.

*

Der er bare ett mørkt punkt: den frygtelige ophidselse, som gjærer i folket mot utlændingerne blandt os. I det folk, som ikke drar med ut. Det er noget ganske nyt og forfærdelig. Endnu har vi ikke vist ut dem som hører til fiendtlige stater, slik som Frankrike gjorde i 1870, og nu har gjort igjen. Men «vi er omgit av spioner» skriver selv «*Frankfurter Zeitung*». Embedsmæssige bekjendtgjørelser opfordrer til uskadeliggjørelse av mistænkelige personer.

*

Pludselig synes vi der er en mængde tvilsomme skikkelser midt i blandt os. Som et spøkelse kommer den tanke over os at vi i denne krig kunde komme til at staa overfor andre metoder end dem vi holder for rigtige. Er det saa ikke i sin orden, at regjeringen vækker og advarer den kanske altfor tillidsfulde folkesjæl?

*

Men den 4de august maatte «Frankfurter Zeitung» skrive: «Meldingen om at der igaar i Metz av en fransk læge var gjort et forgjæves forsøk paa at inficere en brønd med kolerabaciller, viser sig at være *urigtig*, likesom ogsaa andre rygter fra forskjellige byer.» Saaledes dementerer de i 3dje morgennummer det som de fortalte i det første. Den første efterretning blev spredt ved ekstrablader, den er tat ind i alle smaaaviser — dementiet ikke! Slik er det gaat i alle de tilfælder som vi har kunnet efterspore. Allerværst var tilfældet med hotelverten fra Cochem. Denne efterretning kom fra Wolffsche Bureau.

*

Raseriet og hadet blandt folk likeoverfor russerne er ubeskrivelig. Man kan forstaa det. Men naar folket i denne tilstand tar justisen over utlændingerne i sin haand, maa det komme til at ta skade paa sin sjæl.

*

Prester og lærere maa her til fronten. De maa virke beroligende og opklarende, de maa vise vei. Lad os for Guds skyld bare ikke faa nogen blind jagt paa de fremmede. Ingen maa i Tyskland dømmes, uten at hans skyld er undersøkt. Det maa være slik selv i den mindste, mest avsidesliggende landsby. Og selv under de sværeste skjæbnens tilskikkelser.

*

Om folket vilde flænge istykker en som blev grepet paa fersk gjerning, saa vilde vi forstaa det. Men naar dannede mennesker anerkjender det *blinde* raseri og dets følger, saa er det mer end avstanden mellem to religioner som skiller mig fra dem.

*

Den som kaster sig mot en rasende hop, som angriper offentlig ret og beskyttelse av pur lidenskap, og omkommer ved det, ogsaa han dør for fædrelandet.

*

Det er forfærdelig med disse russiske ministere, som bryter deres æresord. Og zaren er ikke bedre — hvis han bare vet hvad han gjør eller kan hvad han vil.

*

Nu kom efterretningen om at England ogsaa har erklært krig. Av denne krig vil England faa liten velsignelse.

*

Hvor saa megen ulykke kommer over os, der vokser den fromme tillid til at Gud endnu har store ting fore med vort folk.

12te august 1914.

En læser skriver til mig og ber om at jeg maa «si et ord om Englands over al maate skammelige optræden». Om jeg gjorde det, saa vilde det ikke bore i sænk nogen britisk

dreadnought, ja ikke engang den mindste britiske hjælpekrydser. Det vilde være et fuldstændig værdiløst, letvint uttryk for min forfærdelse, intet mer. Jeg har at gjøre med mit eget folk og min egen sjæl. Og som kristen har jeg ingen renere pligt end at hjælpe til med at der ikke blir gjort uret mot nogen, saavidt det staar til os. Jeg vet at utallige engelskmænd misbilliger denne krig, og at vi ikke maa glemme det. Om landets politik vet jeg videre, at tripleententen ikke var nogen hemmelighet; hvorvidt England dog i det givne øieblik hadde kunnet unddra sig sine forbindelser med Frankrike og Rusland, vet jeg ikke. Hvad der var egte ved Sir Edward Greys sidste mæglingsforsøk, og hvad der var hykleri og baktanker, kan jeg ikke dømme om. Det løgnspøkelse som det britiske Reuters bureau omhyller os og al verden med finder jeg avskyelig. Forøvrig overlater jeg al uret som Storbritannien gjør os og den kristne kultur ved sit unaturlige forbund med Rusland til Guds og historiens domstol.

*

20de august 1914.

En av vore teologiske venner ytret nylig at han var glad over at han ikke hadde tat del i den tysk-engelske forstaaelsessvindel. Det vilde jeg dog gjerne svare paa. Jeg er tvertimot glad over at jeg *har* tat del i den. Og hvorfor? For det første fordi jeg derved har en bedre samvittighet. Det gjælder ogsaa her: Vel den som har gjort hvad han kunde! — Men for det andet: Mener man da at alt arbeide som før denne krig har været gjort for at skape gjensidig tillid mellem folkene nu med en gang er gjort til intet?

*

Man spør mig hvorledes jeg staar til Belgiens nøitralitet. Man indbyr mig altsaa elskværdig til at ta paa gloende jern. Dog er saken enkel nok. Om en virkelig, egte, uhyklet neutralitet fra Belgiens side overfor os kunde der ikke være tale. Alle neutralitetens fordeler vilde Belgien nyde, men samtidig vilde det derved hjælpe det venligsindede Frankrike til ethvert fremme av *dets* krigsplaner. Tyskland kom i forkjøpet, slik at disse forhold ikke i gjerning blev kjendt og aabenbart for verden. Vort diplomati og vor udmerkede rikskansler har

desværre ikke formaadd i rette tid at avdække det brudd paa neutraliteten som Belgien—Frankrike paa forhaand hadde planlagt og som faktisk allerede er gjort. Jeg kan bare beklage den maate som rikskansleren behandlet neutralitetsbruddet paa i sin tale den 4de august. For det hadde ikke været nødvendig at gripe til en saa tvilsom maxime som den at «nød bryter love». Med denne maxime kunde han ikke vinde dem som ser en folkerettens triumf i den ting at neutrale stater er mulige og virkelige. Vistnok tillater selv kloke folk sig at smile av folkeretten. Imidlertid ser vi dog, at den selv midt i dette frygtelige krigsvirvar trods alt spiller sin velsignelsesrike rolle. Og vi læser fremdeles i alle tyske aviser de heftigste anklager mot vore fiender fordi de har brutt folkeretslige grundsætninger og bestemmelser. Altsaa maa dog folkeretten ha noget at si selv i krigstid. Men da blir det en skade som er vanskelig at gjøre god igjen, at vort tyske rike ikke fra første øieblik avviste beskyldningen for at ha begaat retsbrud overfor Belgien. Øiensynlig har man før det mindeværdige møte den 4de august git riksdagen tilforladelige forklaringer paa nødvendigheten av at marschere gjennem Belgien, og hvis det maatte saa være ogsaa *mot* Belgien. Ellers vilde idetmindste socialdemokratiets taushet være uforklarlig. Men hvorfor unddrog man da *folket*, *verden* hvad man visste. I dette øieblik kunde ingen skade ske i denne retning. Men man vilde ha lettet alvorlige tyske statsborgere og trofaste utenlandske venner av vort folk begyndelsen av krigen, man vilde ha lettet dem i det inderste av deres sjæl. — Den som synes denne tankegang er upatriotisk, ham trodser jeg like i ansigtet og er villig til at underkaste mig hvilkensomhelst prøve paa hvem som elsker sit fædreland mest, han eller jeg.

DEN LUTHERSKE KIRKE I FRANKRIGE.

Av missionsprest *P. Büchsenschütz.*[1])

Den lutherske kirkes historie i Frankrige falder, paa en maate, sammen med denne menighets grundlæggelse, vekst og trængsler i Paris.

Engang saa det imidlertid anderledes ut. Før 1870 var nemlig hovedstedet for den fransk-lutherske kirke Strassburg, og med sine 214 menigheter, — mot de 10 i Paris — sit teologiske fakultet og alle sine kirkelige embedsmænd, syntes Elsass at maatte være kirkens stamme, Paris derimot bare en gren.

Nu er tiderne forandret: Elsass er revet fra os. Av det tidligere trifolium: *Strassburg*, *Montbéliard* og *Paris* er det første blad faldt bort, og hele menighetens liv og kraft, dens styre og dens anstalter er flyttet over til hovedstaden. Endelig viser det sig ogsaa at det er derifra, og ikke fra Elsass eller Montbéliard, den lutherske kirke har hat sin indflydelse paa den reformerte i Frankrige.

Av alle disse grunde kan vi gaa ut fra, at et billede av den lutherske menighets historie i Paris vil gi et nogenlunde sandt indtryk av hele denne kirkes liv i Frankrige.

Denne historie falder i tre avsnit:

1) Efter en lang forhistorie, fra 1626 til 1806, da stiklingen likesom fik skyte sine første rødder i ly og skygge, blev den omplantet i 1806 og vandt fasthet i grunden til 1843.

---

[1]) Vi har i det sidste beskjæftiget os meget med Frankrige. Her kommer en skildring av den lille lutherske kirke dernede. — Enten man har truffet forfatteren under hans reiser i Norge dette aar eller ei, saa vil norske kristne glæde sig over at høre den stilfarende, inderlige prest fortælle om sit kirkelige hjem. Han har arbeidet i vor Madagaskarmission i 10 aar og sidste aar som lærer i fransk ved missionsskolen i Stavanger.

Red.

2) Saa skjøt den kraftige grene og blomster like til 1870.
3) Men det aar begyndte de trængsler som den dag idag ikke er ophørt, men præger dens liv og virke.

Forhistorie.

Planteskolen for den nye stikling var først det svenske, derefter det danske gesandtskapskapel.

Det var i begyndelsen av det 17de aarhundrede. Frankrige skulde snart ta del i den europæiske trediveaarskrig. Endel skandinaver og tyskere færdedes i dets hovedstad. En lærer ved Pariser-universitetet, *Jonas Hambre*, det svenske gesandtskaps kapellan, begyndte med tysk gudstjeneste for dem. Senere, fra 1742, hadde man ogsaa fransk gudstjeneste, og denne fortsatte siden regelmæssig. Menighetsregistret begynder i 1626 og indeholdt allerede i 1700 4000 navne. Gudstjenesten holdtes selv i trængselstiden under Ludvig den XIV og Ludvig den XV, og kapellet blev et tilflugtssted for mange. Menigheten hadde sine embedsmænd, sin fattigpleie, ja endog et litet sykehus. Ministerialboken nævner 893 daabshandlinger og 869 vielser fra 1626 til 1806. Selv i rædselsperioden, under revolutionen, ophørte gudstjenesten ikke; den daværende kapellan, Gambs, blev anklaget og dømt til døden, men undslap.

I 1806 maatte han forlate sin post. Sverige var traadt ind i det 4de forbund mot Napoleon, og dets ambassadør var reist. 3 aar blev saa menigheten betjent av den danske gesandts kapellan.

Men tiden var nu kommen, da den unge plante maatte sættes paa aapen mark og leve sit eget liv.

1. Omplantningstiden (1806—1843).

Dette arbeide blev utført av keiser Napoleon I.

Saa merkelig det end kan være, blev det ham og ingen av de daværende ledende i kirken, som Gud brugte til det.

Ikke saa at forstaa, at han var drevet dertil av særlig religiøs interesse! Hans indgripen blev foraarsaget ved nødvendigheten av at indføre i statens bøker de borgerlige oplysninger som hitindtil hadde været optegnet i gesandtskapets

ministerialbøker. Disse skulde nu ikke brukes mere, da presten var blit forvist.

En ordre blev saa git av keiseren om at avfatte en beslutning med dette formaal for øie. Forslaget blev forelagt ham i statsraad. Det indeholdt intet om de lutherske borgeres *kirkelige* stilling. Men, uten at grundene er os bekjendt, gav Napoleon under selve møtet ordre til, at følgende paragraf blev tilføiet: «Av vor kirkestatsraad vil der bli utfærdiget forslag om en luthersk hoved- eller annekskirke i Paris».

En personlig indgripen fra ham er det saaledes ikke mulig at benegte.

De ledende mænd i menigheten hadde aabenbart ikke hat mot til at søke om statens anerkjendelse! Tanken paa at danne en frikirke hadde de ogsaa opgit, efterat gjennemgaaelsen av alle navne og listen over de frivillige bidrag som rimelig kunde ventes, hadde overbevist dem om at ethvert haab om at kunne staa paa egne ben var faafængt.

Dette mismot kan de dog bebreides for. Og hadde ikke Gud dengang igjen vist sin kraft i menneskenes svakhet og selv tat initiativet, der hvor hans tjenere holdt sig tilbake, saa var den lutherske menighet kanske aldrig kommet til liv i Paris. Men han gjorde det, idet han valgte som sit redskap den mand som man mindst av alle forestillet sig som grundlægger av et kirkesamfund.

Men nu maa der dog tilføies, at hadde de kristne dengang vist sig feige, saa gjorde de bot for det, idet de tok Napoleons indgripen som et kald fra Gud til dem. De mandet sig op, og efter to aars arbeide fra deres side var keiserens ordre — med de av den bevirkede forandringer — iverksat. Deres kamp var haard, men ikke uten nytte, ti da Gudstjenesten blev holdt første gang, 26de november 1809, var det med indtrykket av en vunden seir, men ogsaa med bevisstheten om at menigheten nu var sat paa krigsfot, ikke for at hvile, men for at stride.

Det vil vist ikke betragtes som en overdrivelse, naar der her tales om «kamp».

Efter 2 aarhundreders liv i skygge og tryghet var menigheten fra nu av overgit til sig selv, skulde vise sin

levedygtighet og prøve at trænge med sine røtter ind i den franske jord.

Men dertil savnet den paa en maate alt: baade indre tradition og utsigt til velvillig mottagelse av franskmændene. Hele den protestantiske del av folket hadde jo, i 200 aar, levet likesom utenfor samfundet. Utviklingslinjerne hadde gaat til en viss grad parallelt, men uten gjensidig indgripen.

Dertil kom endnu én ting: Den lutherske lære, aand og liv var jo noget fremmed endog i den fransk *protestantiske* kirke, hvis hele aandsretning er reformert, og som gjerne mistænker al konservatisme for et lefleri med den forfølgende katolicisme.

Desto mere maa man beundre de første presters, *Boissard* og *Goepp's* sikkerhet i arbeidet. De bygget paa et hus, hvis størrelse de selv ikke hadde forutset, og hvis eiendommelighet de i flere henseender savnet klare begreper om. Men de linjer de trak op, har vist sig at være de rette, og ved at bygge videre i samme aand har deres efterfølgere faat istand et i storm og uveir motstandsdygtig verk.

Den første kirke — *Billettes*-kirken — ligger midt i centrum av Paris. Nogen bedre beliggenhet kunde den forsaavidt ikke ha. Oprindelig katolsk, blev den opført paa et sted «hvor vorherre blev kogt» — som katolikerne siger — idet en jøde, efter sagnet, forsøkte at stikke en hostie-oblat med kniv og efterpaa koke den; av oblaten kom der blod, og den sprang ut av kjelen. Kirken blev bygget til bot for denne misgjerning.

Ved siden av den var der et gammelt kloster, der snart blev tat i bruk som skolehus.

Med disse redskaper begyndte arbeidet.

Men baade den aandelige og den timelige nød var stor: ingen liturgi, ingen religionslærebok, ingen bibler, ingen skoler, ingen fattigpleie og sykepleie for protestanterne!

Det første arbeide bestod da i at avhjælpe denne nød og at samle de adspredte i byen.

Liturgien var først haandskreven.

I 1814 tryktes der en forklaring, og da avstandene var store, aapnet man efterhaanden 4 religionsskoler i private hjem i byens utkanter. Bibelnøden blev avhjulpet med

bistand av en ung tysk teolog, *Leo*. Han samlet penger dertil i Tyskland, og av det fond som dannedes ved hans virksomhet, forærer man endnu den dag idag konfirmanterne nytestamenter paa konfirmationsdagen.

Søndagsskolen begyndte i 1811.

Mest banebrytende virket dog den lutherske menighet ved sine skoler, aapnet i 1811, utviklet siden. Op til 1865 hadde man 4 store skoler med 31 lærere og lærerinder og 4000 barn.

Bønhørelser, endog før bønnen var uttalt, fik vore prester ogsaa erfare, blandt andet paa fattigpleiens omraade, dengang da en grev *Lambrechts*, rørt over de protestantiske sykes kaar (statens fattig- og sykepleie var endnu dengang i katolikernes hænder), testamenterte sin formue til oprettelsen av et gutte- og gamlehjem, som nu har 70 barn og 40 gamle.

En vaarvind blæste over presterne og deres medarbeidere. De var vel anset og forresten trofaste tjenere og vidner.

Et skjønt minde lever endnu, blandt andre, fra den tid: I 1837 blev Frankriges kronprins viet av presten Goepp til prinsesse Helene av Mecklenburg. Denne i enhver henseende ædle og fromme fyrstinde var i flere aar den lutherske menighets pryd. Hendes kristelige alvor var til opbyggelse for alle. I kirken hadde hun sin egen plads, som den dag idag minder om hende.

Hvilke forhaabninger for kirken og hele landet vore fædre maa ha næret ved at se Guds rene ord git en plads paa Frankriges trone, lar sig let forestille.

Men vore veie er ikke Hans veie. Tiden var aapenbart ikke kommet endda. Fyrstinde Helene av Orléans blev aldrig Frankriges dronning, ti den av alle agtede kronprins døde pludselig efter nogen aar. Hans død betegnes som en av grundene til revolutionen i 1848, ved hvilken kongehuset faldt.

Men fyrstindens minde bevares blandt os som et minde fra de første velsignelses dage.

Imidlertid var kravene stadig vokset. I 1843 aapnedes saaledes den anden lutherske kirke i Paris. Paa grundlæggelsestiden følger saa, fra 1843 til 1870, *utviklingsperioden*.

2. Utviklingsperioden (1843—1870).

Dens karakteristik er en hurtig vekst og en fylde av varme og egte evangelisk utbredelsesiver.

Flere omstændigheter bidrog til denne blomstring. Efter revolutionen i 1848 kom for Frankrige en tid av stor økonomisk velstand. Paris trak mange til sig. Forbindelserne mellem hovedstaden og de østlige landsdele blev stadig sterkere. Elsass blev mere og mere fransk, og mange av dets sønner hadde naadd høie stillinger. Der kom stadig nye kræfter, stadig ungt blod i menigheten.

Men Gud gav den da ogsaa en række fremragende prester, Hans egte, trofaste tjenere, som ofret sig helt for Ham og Hans menighet: Berger, Louis Meyer, Mettetal, Verny og flere.

11 nye kirker og midlertidige bedehuse, derav 2 utenfor Paris, aapnedes i løpet av disse 27 aar; de statsanerkjendte presters tal steg fra 4 til 8; men foruten disse underholdtes flere andre prester av menigheten.

Taktiken vedblev at være den samme som i begyndelsen: Man søkte først at skape en skole, og skolehuset tjente samtidig som opbyggelseslokale om søndagen. Naar man paa den maate hadde faat indgang paa et sted og samlet en liten menighet, bygget man kirke. Begyndelseskaarene var ofte yderst trange, nedbrytende for baade mot, glæde og helse; men planten vokset dog, velsignet av Gud.

En ny gren av arbeidet kom til, nemlig *indremissionen* — som i begyndelsen kaldtes den tysk-franske mission, da den først tok sig av den tyske koloni i Paris.

" Denne blev nemlig pludselig meget større i Napoleon den III's tid. Mange fattige mænd og kvinder, mest fra Pfalz og Hessen, flyttet til Paris og arbeidet som gatefeiere. Deres lands love hadde drevet endel av dem til utvandring. Dengang negtedes nemlig der de fattige tilladelse til at indtræde i egteskap, siden kommunen hadde ansvar for de i lovlig egteskap levende familier, og helst vilde slippe fra ansvaret. Mange fattige kom derfor til Paris og blev viet der, efterat de franske myndigheter hadde git dem borgerret. Blandt dem gjorde menigheten sin gjerning. En av de første som optok dette arbeide, var en ung tysk teolog, dengang kapellan

i den lutherske menighet i Paris. Det var den siden berømte *Bodelschwing*.

Ved siden av forbindelsen med Elsass maa her ogsaa nævnes forbindelsen med *Montbéliard* (Mömpelgart), som fuldstændiggjorde det lutherske trifolium i Frankrige. Like til revolutionen hadde Montbéliard tilhørt Würtemberg. Siden var det blit fransk og var kommet godt med i kirkens liv. Av de bedste prester i Paris kom flere fra Montbéliard, hvor de hadde virket en tid paa forhaand. En dyp kristelig aand fandtes i denne landsdel. I deres lærerseminar, Glay, var blandt andre den siden berømte Zambezi-missionær *Coillard* blit omvendt; hos presterne fandt han den støtte og bistand, som bragte ham over begyndelsesvanskeligheterne og til større modenhet og styrke.

Strassburg, Montbéliard og Paris var knyttet nær sammen. Deres deputerte traf hverandre ved generalsynoden i Strassburg. Derborte studerte ogsaa deres vordende prester. Der var kirkeraadet og de høieste embedsmænd i kirkens styre.

Vinden trodde man nu at ha i seilene og haabet store ting i fremtiden.

Men mens man gik og laget skjønne fremtidsplaner, formørkedes himmelen. Den skjæbnesvangre fransk-tyske krig brøt ut, den som, mellem to folkeslag der var likesom skapte til at utfylde hinandens mangler, dannet en kløft som endnu idag ikke er fyldt, avskar al forbindelse mellem Paris og Tyskland, berøvet den lutherske kirke 214 av dens 268 menigheter og lot resten ligge der som et, efter menneskelig beregning at dømme, dødelig lemlæstet legeme.

3. Trængselstiden (1870—1913).

«Som de der revses, men dog ikke ihjelslaas».

Den tredje periode begyndte med gjenopreisningen av et halvt ruinert hus.

Senere var det nærmest et forsvarsarbeide mot stadig nye angrep og undergravende magter.

Nu staar huset ved Guds naade der, rigtignok ikke uten sprækker og ofte litet tiltalende at se paa. Men de som der har sit hjem, vet at det har været dyrebart i Herrens øine, og de stoler paa Ham, hvis kraft fuldendes i skrøpelighet.

Med en merkelig regelmæssighet fulgte trængsler og utfrielser efter hinanden, og likesom parallelt gaar i denne tid to rækker av kjendsgjerninger: den ene som en stadig avklædning av al jordisk støtte og magt, den anden en uavbrutt utvidelse av arbeidet.

Angrepene skrev sig fra en forandring i de styrendes stemning. Paa velvilje og agtelse fulgte snart, efter 1872, likegyldighet; derefter kom uvilje og fiendskap.

Vanskeligheterne begyndte med gjenopreisningens arbeide, som varte 7 aar.

I begyndelsen hadde der været misforstaaelse mellem Paris og Montbéliard. Denne sidste var blit overveiende liberal, mens Paris var ortodoks og betragtedes som intolerant. Men en befrygtet splittelse fandt dog ikke sted. I 1872 hadde de to samfund bestemt sig for at leve sammen. Siden har de gjort det og delt kampens sorg og glæde.

Den første kamp var om statens anerkjendelse. Den blev vundet i 1879, efter 7 aars stræv, av presterne Kuhn, Weber, Mettetal og lægmænd som Jackson, Lambert o. fl.

Dog var glæden over dette ikke uten bæven, ti samtidig var 4 prester døde i Paris paa grund av de i krigstiden utstaaede lidelser, og én hadde tat avsked for alderens skyld.

Det financielle tryk, som siden stadig følтes tyngere, begyndte ogsaa dengang og truet med at berøve arbeiderne deres kraft, glæde og mot.

Og saa kom det ene slag efter det andet:

I 1873 negtet kommunen at betale presterne dyrtidstillæg — hvortil den dog var forpligtet. Menigheten bragte saken for retten, men tapte og mistet saaledes en aarlig indtægt av 21 000 kroner.

I 1886 toges skolerne ut av menighetens hænder, og siden den tid er undervisningen i religion overlatt til søndagsskolerne og torsdagsskolerne som et tillæg til opdragelsen, og det et i ret mange forældres øine høist besværlig tillæg!

I 1904 tapte menigheten i Paris endnu en aarlig indtægt av 18 000 kroner ved begravelserne. Kommunen overtok utlægget — og gevinsten.

Endelig kom i 1905, ikke uventet rigtignok, men uvel-

kommen, adskillelsen mellem kirke og stat, som atter berøvet Parisermenigheten en indtægt av 42 000 kroner og tok fra den — og fra dens søster i Montbéliard — alle prestegaarde, som kun overlotes til dens bruk for et tidsrum av 5 aar. Nu maa de opgis, kjøpes eller leies.

Litt efter litt hadde altsaa menigheten tapt al jordisk støtte. I løpet av 25 aar var man blit berøvet en aarlig indtægt av 74 000 kroner, som maatte erstattes ad privat vei, uten at de ordinære utgifter til fattigpleie og indre- og ydre mission m. m. formindskedes.

Enhver tanke paa utvidelse syntes altsaa at være utelukket.

Men dørene stod aapne, og Gud førte os frem allikevel. 5 nye poster med 6 annekser blev grundlagt i denne trængselstid og besat av indremissionen. 5 nye kirker kom i Paris istedetfor midlertidige bedehuse, alt baaret av kjærlighetsgaver, av hvilke endel kom fra utlandet.

Den nuværende stilling.

Den nuværende stilling vil vi nu omtale i nogen faa ord. Der findes nu 75 fransk-lutherske menigheter, derav 7 i Algier. Hver av dem har sit valgte menighetsraad. De er delte i 7 provstier (associations consistoriales), og i 2 synodekredse: 1) Paris—Algier, 2) Montbéliard. Hver av disse synoder har møter 2 ganger aarlig. De bevilger presternes gage, og hver av dem vælger en tilsynsmand (inspecteur ecclésiastique).

Fælles-repræsentationen for hele den lutherske kirke er generalsynoden, som træder sammen hvert tredje aar, avvekslende i Paris og Montbéliard. Synodens eksekutive myndighet utøves av en komite, hvis formand — en lægmand — er kirkens høieste embedsmand og stedfortræder.

Kirkens almindelige aarlige utgifter er ca. 165 000 kroner. Men dertil kommer over 145 000 kroner til indremission, fattigpleie, menighetsfakultet, ydre mission, indremission i kolonierne, bibelselskapet, skoler o. s. v. I en del av disse formaal arbeider begge protestantiske kirker i Frankrige (den lutherske og den reformerte) sammen. Ikke mindre end 300 000 kroner aarlig utgift er det under alle omstændigheter. De fordeler sig paa en befolkning, som Kurz (Kirchen-

geschichte II, § 206,7) sætter til 80 000. Tallet synes at være for høit sat. Saavidt vites, bestaar der ingen officiel tælling av menighetslemmer, der kunde brukes som grundlag for dette overslag.

Set i lys av disse tal synes den lutherske kirkes stilling ikke at være truende. Dog vilde det være forhastet derav at slutte, at man kjender sig tryg. I grunden har arbeiderne ofte indtryk av, at huset er noksaa skrøpelig og vilde kunne falde sammen, hvis ikke Gud kommer til hjælp.

Farerne kommer fra forskjellige sider:

1) *De økonomiske vanskeligheter.* De hænger sammen med trange livskaar for mange; ti den lutherske kirkes medlemmer — især i Paris — hører ikke til de rike. Dertil kommer likegyldigheten eller ogsaa mangel paa syn for kirkens trang. Her er en stadig fornyet og stadig truende fare.

2) *Opløsning* paa grund av at den lutherske menighet er en minoritet. I Frankrige utgjør den mindre end $^1/_{500}$ av den samlede befolkning. Blandede egteskaper, unionisme med den reformerte kirke er stadig aapne saar hvorigjennem megen kraft gaar tapt.

3) *Rationalismen* fra det teologiske fakultet, og hele den *materialistiske* flod som truer med at oversvømme Mellem-Europa. Den fremtræder i Frankrige i sin værste form: befolkningens avtagen. Og fra dette onde er ikke vore menigheter fritagne.

Men grundlaget for vor tro er det kald vi har faat: «Jeg har utvalgt eder og sat eder at I skal gaa ut og bære frugt og eders frugt vedvare, forat Faderen skal gi eder alt hvad I beder ham om i mit navn.»

Og det er ogsaa vort anbefalingsbrev til alle som vil mindes os for Gud.

KLASSEGUDSTJENESTE ELLER MENIGHETS-GUDSTJENESTE?

Folkehøiskolestyrer Øvretveit har i «F. K. og K.»'s julihefte skrevet en længere artikel, hvori han maner presterne til at sætte igang særegne gudstjenester for «den yngste ungdom», formentlig den fra 15—20.

Dette forslag forekommer mig meget uheldig, og jeg vil haape at ikke nogen av Norges prester finder sig foranlediget til at søke dette gjennemført.

Jeg skal kortelig begrunde hvorfor.

Ved siden av den almindelige gudstjeneste har vi allerede barnegudstjeneste, og skal vi nu ogsaa faa gudstjeneste for halvvoksen ungdom, blir det den rene *klassegudstjeneste*.

Det tør være indlysende, at dette er principielt forkastelig.

Det er *meniyheten* som skal samles til fælles opbyggelse og til møte med sin Gud, ikke klasse a, b og c som skal undervises eller formanes fra prækestolen. De samles der, ung og gammel, for at synge sine salmer, bekjende sin synd og sin tro og lytte til Herrens ord, ta de smaa i favn og knæle i fællesskap rundt Herrens alter. Og saasandt det er *Herrens* ord ind mot hjerte og samvittighet, som lyder fra prækestolen, vil nok den yngste ungdom ogsaa der finde noget for sig. En del vil formentlig gaa den forbi, grundet manglende erfaring og liten utvikling, men grundklangen vil naa ind i sjæledypet, hvis de ikke lukker sig selv i likegyldighet.

Det kristelige arbeide er nu mere end opstykket nok. Og det *sidste* vi maa stykke ut er menighetens gudstjeneste. Her gjælder nu i det hele ikke at *stykke* og *starte*, men at *samle*. Og det fælles, naturlige samlingspunkt for den spredte menighet har altid været og maa bli: *Gudstjenesten i Herrens hus*.

Øvretveit forsikrer, at hvis presterne vilde begynde at gjøre noget for ungdommen (hvad de hittil saa sørgelig har forsømt, mener han), vil de faa med sig baade «borgere og bønder, baade lærere og emissærer, ungdomsvenner i by og bygd.»

Det første vi da vil be alle disse om er, at de maa søke at samle yngre og ældre ungdom ind til menighetens forsamling, — ved eget eksempel og ved direkte opmuntring og tilskyndelse. Det er et arbeide, som ikke vil glimre ved nogen aarsberetning, men det turde faa stor betydning for vort folks fremtid.

I den almindelige gudstjeneste er der nu ogsaa adgang til korte taler som indledning eller slutning. De ungdomsvenner, som maatte føle kald til det, vil kunne faa plads her. Presterne vil vist med glæde se, at disse taler tar særlig sigte paa ungdommen. Og saasandt det er ord fra hjerte til hjerte, vil de ogsaa opbygge de ældre, selv om det sker i enkle ordelag. Det er ialfald min erfaring, at de ældre er meget opbygget av presteus samtale med barneflokken paa kirkegulvet, noget som desværre er faldt helt bort i mange menigheter. Maatte barne- og ungdomsvennerne kunde være os behjælpelig med ogsaa at samle barneskaren igjen ind til disse samtaler, der kan virke berikende og belærende for gammel som ung.

Dermed turde ogsaa barnegudstjenesterne være overflødiggjort. Og det vilde være det bedste.

Hvad angaar Øvretveits sterke anklage mot Norges prestestand for at de intet særlig gjør for ungdommen, skal jeg kun henvise til de *kristelige ungdomsforeninger*, der vel som regel bæres av presterne.

Det er paafaldende, at folkehøiskolebestyreren har kunnet glemme eller helt overse dette arbeide.

Boye Holt.

LITERATUR.

Historisk tørst.

I disse tider vaagner den historiske tørst. Hvad der paa skolebænken virket som tør sand er nu en læskende opklaring vi sukker efter. Hvad vi har glemt forlængst, nu kommer det frem. Polens delinger — Wiener-, Berliner- og Londonerkongressenes beslutninger. Det nøkterne faktum at Europa er i borgerkrig gjør vore struper brændtørre. Vi maa søke at *forstaa* og finde forklaring.

Historien maa vi ha greie paa, ikke bare for dens egen skyld og for at forstaa det som sker rent historisk. Men ogsaa fordi historiens lys er nødvendig for at løse de andre personlige problemer, som krigen reiser: det kulturelle og det religiøse. Baade til arbeidet med disse to vanskelige spørsmaal og til den historiske forstaaelse av situationen skulde dette hefte by en del stof. Men baade aviser og tidsskrifter kommer til kort, naar det gjælder at fylde de historiske tomrum som i slike katastrofer pludselig aabenbarer sig i folk. Den tyngre historiske læsning vil imidlertid faa gripe til, endda den vist var meget mer frugtbringende end avisenes ja- og nei-telegrammer. Og den rene populærlitteratur er der litet at finde i for den som søker forklaring paa de haarde virkeligheter og vil kjende det faktisk passerte i statslivet. Mellem den tørre ophobning av fakta og den blomstrende historieroman ligger den solide populærfremstilling. Den tilhører først de senere aar og bør ha en stor fremtid for sig som en opdrager til politisk forstaaelse for et større publikum. Et par bøker av denne type har det været mig en fornøielse at finde frem igjen nu. Det er ingen fuldstændig bibliografi til situationen, men noget førsterangs som jeg vet er at lite paa.

Hvilket land er kjernen i dagens floke? Hvilket land er det som er mest forandret i det sidste halve aarhundrede?

Uten tvil er det Tyskland. Derfor er Tysklands historie i de sidste 50 aar nøklen til situationens indre. England — uforandret i de store drag siden Pitts og Nelsons dage, ja langt længer bakover. Rusland — fremdeles den store krop og den store gaade. Østerrike — uforandret fra før Wienerkongressen, med den nye Herzegovinalap til at fremhæve det gamle, sprukne klædebon. Frankrike — ja er der et nyt Frankrike, eller er det det gamle som hadde sit første alvorlige slagtilfælde i 70—71? Intet faktisk kan endnu siges derom. Men Tyskland, det har fra jernkanslerens dage yderligere gjennemgaat en hærdning til staal, det har været det sterkest voksende av Europas land. Paa alle punkter er der en maalbevisst utvikling.

I fredens tider stod det sociale arbeide i det store fabrikland i forgrunden. Det var i den forbindelse at nationalbankdirektør *Marcus Rubins* bok: «**Tysklands historie fra 1848 til Nutiden**»[1]) foreløbig blev nævnt i «For Kirke og Kultur» ifjor. Nu er der al grund til at ta den frem paany som veileder i Tysklands *politiske* utvikling. Især da boken, som er ført frem til sommeren 1912, nu er à jour like ind i dagsproblemerne gjennem det tillæg til den som man faar i direktørens artikel foran i dette hefte.

Marcus Rubin er formodentlig ukjendt for mange av de læsere, som ikke har noget øre vendt mot Danmark. Dernede har det staat en del strid om ham i de senere aar, fordi han i et tysk tidsskrift slog paa en utsoning baade fra dansk og tysk side i Sønderjylland. Som historisk forfatter er han imidlertid ingen agitator; det er snarere bankdirektørens nøgternhet og forkjærlighet for fakta, som præger hans bøker, og samtidig et blik som er om sig til at hente stof til situationens vurdering baade her og der. En bankmand som er historisk orientert er en meget indsigtsfuld veileder i politik!

De mangslungne traade som maa kjendes og sorteres for at forstaa resultatet, blir omtrent alle belyst i Rubins bok. Der er bare en som mangler: den moralsk-religiøse. Her antar jeg at den paagaaende krig, trods den tilbøielighet til kinesisk herskerhus-religiøsitet som viser sig, vil nødvendig-

[1]) Gyldendals forlag 1912, 341 sider, kr. 5,50.

gjøre et supplementskapitel. Rubin begrænser sig ellers ikke til sit specialomraade, og de vigtige økonomiske faktorer begunstiges ikke paa andres bekostning. Det diplomatiske forhold, kolonierne, industrien, socialpolitik og administration, polakkernes stilling, forholdet til Østerrike og til Italien — alt faar sin historie og derigjennem retningslinjerne for fremtiden irettelagt.

Siden læserne kan lære forfatteren at kjende gjennem en selvstændig artikkel er det bedst at forsage citater fra boken. Bare slutningsordene, som gir en vel avveiet og høist træffende karakteristik av folkefølelserne mellem Tyskland og dets naboer, vil jeg gjengi. Og dertil knytter sig en høist interessant liten analyse av aarsakerne til at tyskerne muligens er mindre elsket end andre folk — den er ogsaa aktuel nu.

Med utgang i Moltkes ord efter krigen 1870—71, at utlandet frygtet, men ikke elsket Tyskland, skriver direktør Rubin: «Tyskland er mindre frygtet end i 70-erne og 80-erne, det er næppe mer elsket. Dette ved Tyskerne selv, og mangen god Patriot foreholder i vor Tid sine Landsmænd mangeartede Grunde dertil. Hvormeget Nationerne i det hele elsker hinanden, er svært at sige — det er den modsatte Følelse, Historien fortæller mest om —, men for det moderne Tyskland er jo Forholdet det, at det i en nationalvaagen Tid ikke godt kan elskes i Danmark, at det ikke kan elskes i Frankrike, som det har ydmyget, at Slaverne og Tyskerne stedse har været hinanden imot, hvorfor ogsaa Rusland, mens det har brugt Tyskerne, dog altid helst har været fri for dem, endelig at Tyskland i England har en fornærmet Magt og Nation, der ser gamle Dages vaabenlose Fætter og gode Kunde vokset op til en faretruende Medbeiler.

«En Værdsættelse af Tyskerne fra et ikke-politisk Standpunkt er Naboer og Genboer næppe i Stand til, de kan ikke give noget uvildigt Skon. Rimeligvis tilgiver «Verden» Englændere og Franskmænd mere, end den tilgiver Tyskerne, fordi hine er ældre til at give Tonen an, og deres Art og Form er blevet normgivende for hvad der i Verden er ret Art og Form —, alt efter som angelsachsisk eller gallisk falder mest i ens Smag. Tysk Flid og Aand, Tanke og Gemyt, Udholdenhed og Disciplin, Vilje og Tugt kendes og

skattes af alle. Men som Tyskerne var delt i mange Stammer og Stater, er de delt i mange Klasser og Kaster, i et oppe og nede, indenfor og udenfor, som er lidet «fornem» — for at bruge et af deres moderne Yndlingsord —, da Skælnemærkerne er saa ydre. Dermed staar maaske i Forbindelse, at baade i private Forhold og i offentlige, baade i Handel og i Politik, baade indad og udadtil, i Realitet og i Form synes Tyskerne mere kneisende og mere bukkende, alt efter Tid og Forhold, end Folk ellers. «Elskes» de mindre end andre, turde denne «Ufornemhed» være en af Grundene dertil».

Et fortræffelig supplement til Rubins bok har vi i dr. *Mikael H. Lies:* **Stormagterne og de smaa nationer** [1]). Det maa være en sand fornøielse for dr. Lie at se sin bok over igjen nu, den samme fornøielse som det er at konferere et regnestykkes resultat med facitboken og finde at de stemmer paa en prik. Naar man nu har set hvordan det er gaat, fristes man til at tænke, at dette resultat kunde da enhver set *maatte* komme, og komme i 1914, eller ialfald en stund før 1916 (jfr. side 56).

Mikael Lie forener historisk skjøn med statsretslig viden. Til forskjel fra Rubin er han bestemt forsvarsven, og hensigten med skriftet er at lægge Norges historiske, krigspolitiske og utenrikske stilling i dagen.

Et moment som ikke kommer frem hos Rubin, nævner Lie. Det er kong Edward den syvendes plads i denne krigs aarsaksrække. Denne konge kaldes i England fredsstifteren; jeg har selv i butikvinduerne set brevkort med hans billede, hvor han uttrykkelig gives denne titel, og en oljegren slynger sig omkring ham. Lie peker paa, at det var Edward VII som fik England blandet ind i makkerskap med Frankrike og Rusland. Han fridde nok England for krig med disse to — men det at han drev England over i entente med dem, har skapt den situation hvori nu krigsutbruddet kom saa at sige automatisk.

Man faar hos Lie friske oplysninger, tal fra statistiken og taler av statsmænd og aviser, som alt sammen nu har levende interesse. Og forfatteren er ikke heller ræd for at trække op fremtidslinjer — slik som han viser os at de *maa* bli. Alt dette gjør boken til et, efter mit skjøn, enestaaende interessant skrift for enhver norsk som vil orientere sig i det vi nu er oppe i.

Der er ett spørsmaal, som Lie selvsagt behandler utfor-

[1]) Paa H. Aschehoug & Co.s forlag 1912. 92 sider. Kr. 1,50.

lig og gir mange oplysninger om, men som jeg ikke synes vi blir rigtig kloke paa: det er nøitralitet og nøitralitetsvern. Det er forunderlig at disse ting ikke er blit ordentlig og overbevisende utredet i disse uker. Kan ingen gjøre os den tjeneste?

Tilbake til den europæiske historie: *Frankrige* er det nødvendig at se isolert om man skal forstaa det. Her er det ikke den sammenhængende historiske utvikling, som forklarer situationen — findes der *sammenhæng* i dets utvikling? — men *folkelynnet,* som er det samme i alle de merkelige sprang landet gjør. Av denne grund kan en fremstilling av den franske historie gjerne være mer episodisk end Tysklands. Og da vet jeg ingen herligere bok end den førsterangs svenske litterat *Carl G. Laurins:* **Våld och Väld**[1]), som kinematograferer episoderne fra 1848 til og med Dreyfusprocessen.

Boken er dyr, men saa er den overdaadig godt illustrert. Jeg for min part angrer ikke paa de penger jeg ga for den. For hvad *vet* vi om Frankrike, vi som har faat den historiske undervisning vor høiere skole gir? Og vet vi litet saa *forstaar* vi endda mindre. Laurin fortryller vor interesse, faar os til med levende oplatt sind at følge like ind til de bitte smaa — og her saa avgjørende! — detaljer, fornøielige, skrækkelige, om hverandre.

Mit samlede indtryk — selv om jeg tar med pastor *Ottesens* gedigne artikel her i tidsskriftet ifjor — er dette, at det som Frankrike nu mindst av alt *taalte* var en krig, og samtidig, at det som det mest *trængte* kanske var krigen.

Av de andre land, som er indviklet i krigen er det særlig *Østerrike* det kunde være godt at ha bedre greie paa. Har vi ret naar vi uten videre ønsker det *ad undas?* — Forhaabentlig skal der i næste hefte komme en artikel om dette land og dets mange folk av en som er godt kjendt der.

Tilslut vil jeg her minde om en avhandling av *Sigurd Ibsen,* som er optat i hans «Menneskelig Kvintessens». Den heter: «*Hvorfor politiken bliver tilbage*». Likesom Lies perspektiver er dens karakteristik merkværdig retfærdiggjort ved hvad der siden er skedd Men det eiendommelige ved den er ikke spaa-siden. Ibsens styrke er den indre dom om forhold og aarsaker. Og for politiken finder han at det ødelæggende, det sinkende moment ligger i dens uberørthet av hele det menneskelige fremskridt ellers, materielt og aandelig. Den bedst skikkede mand til enhver vigtig stilling, er kravet i alle videnskaber og tekniske bedrifter. Men i politiken — og allermest i *utenrikspolitiken!* — er det andre,

[1]) Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1910. 453 sider. Kr. 10.

ofte rent tilfældige hensyn som er avgjørende. Ingen stand rekrutteres efter saa forældede principer som den politiske, — den som holder folkenes skjæbne i haanden.

Og mens ellers den sunde fornuft har et avgjørende ord, saa er man i det vigtigste av alle menneskeslegtens kontorer undergit noget man kalder «situationen»! Den som det netop var menneskekulturens opgave at gjøre sig underdanig!

Men ogsaa i et andet stykke ligger politiken tilbake. Ibsen viser hvorledes kulturen tænker paa *menneskets* fremme. Mennesket er maalet for bestræbelserne. Men i politiken er det *magten*, den voldelige økelse av eget magtomraade man uten at genere sig aapent tilstræber. Saa længe dette ikke forandres — og det er værst i utenrikspolitiken, i den indre tør man ialfald ikke vedkjende sig slike motiver, men dækker av al magt over dem —, hører politiken ikke med til kulturen.

Hvad det for tiden er overflødig nærmere at paavise!

E. B.-J.

Hundredeaarsutstillingen.

Til min artikkel om dette emne i forrige nummer ber jeg om at faa gjøre den tilføielse at jeg selvfølgelig ikke med det jeg skrev om den kirkelige utstilling mente at kritisere den komité som med et stort opbud av tid og kraft har faat reist og arrangert «Kirkens hus». Jeg mener, som jeg skrev, at den kirkelige utstilling, tvert igjennem alle de glædelige vidnesbyrd om privat kristelig tiltak i Norges sidste aarhundrede, henleder den tænksomme iagttagers opmerksomhet paa tre ting: at landets største kristelige arbeider, statskirken, ikke som saadan tar del i utstillingen; at der i vort land bestaar et mindre inderlig samarbeide mellem religion og kultur end i mange andre land og tider; og at norsk kristendom i nogen grad vægrer sig mot at utstilles. Disse tre ting mener jeg ligger bak de vanskeligheter den kirkelige utstillingskomité har møtt under sit i sandhet ikke lette arbeide, som man skylder den stor tak for; det er selvfølgelig ikke den som har ansvaret for dem; de bunder i dypere aarsaker, i vor kirkehistorie og vor folkekarakter.

Joh. Johnson.

Nationalbankdirektør *Rubins* artikkel er os velvillig overlatt av forfatteren og bladet «Politiken», hvor den har været trykt som kronik.

Berggrav-Jensens adresse er for dette skoleaar *Lærerskolen, Holmestrand.*

ALLES FADER.

Av professor *Martin Rade* i Die Christliche Welt 24. 9. 1914.

Er Gud bare jødernes Gud? Er han ikke ogsaa hedningernes? Jo, han er ogsaa hedningernes.
Rom. 3,29.

Zaren ber, kong Georg ber, vor keiser ber. Ingen kundgjørelse blir sendt til hærene eller til folkene uten at Gud blir paakaldt.

Folkene ber: tyskere, englændere, russere. Ogsaa franskmændene? Ja, ogsaa franskmænd.

Maa da Vorherre ikke komme i forlegenhet? Hvor ofte er der ikke blit spurt saa i letsindig spøk og med skarp spot.

Jeg citerer f. eks. et digt av Chamissos:

«Die Predigt des guten Britten». [1])

Als Anno Dreiundachtzig sich zum Krieg
Gerüstet Engeland und Niederland,
Ward beiderseits gebetet um den Sieg.

Ein ausgeschriebner Busz und Bettag fand
In beiden Ländern statt, doch um acht Tage
Früher in Holland, als in Engeland.

Hier stand ein Prediger vom alten Schlage
Nach kräftger Predigt betend am Altar
Und führte vor dem Höchsten seine Klage:

[1]) Chamisso, en tysk digter som levde 1781—1838. Digtet her er skrevet i anledning av den engelsk-hollandske krig 1783, da Holland vilde slutte sig til den væbnede nøitralitet. — Vi lar det staa paa tysk. For læsere som ikke da kan ha nogen nytte av det, kan det kort gjengives slik: ved krigsutbruddet vilde baade England og Holland be om Guds bistand; men hollænderne kom sine fiender i forkjøpet, og var 8 dage før dem hos Vor Herre. Den engelske prest klager derfor over dem til den Høieste, og sier at han maa ikke bry sig om hollændernes vinkelskriver-knep, det er bare fusk og fanteri med fromheten deres, — *englænderne* er derimot hans tro barn, og deres vaaben maa han derfor velsigne!

Du wirst dich noch erinnern, Herr, es war
Am letzten Sonntag, die Holländer brachten,
Wie heute wir, dir Buszgebete dar.

Wie Jakob einst den Bruder Esau, dachten
Sie uns um deinen Segen zu betrügen,
Wenn sie die Ersten an dein Ohr sich machten.

Glaub ihnen nicht! trau nicht den Winkelzügen
Der falschen Otterbrut; ihr gutes Recht
Und frommes Tun sind eitel, eitel Lügen!

Glaub uns und mir, ich bin dein treuer Knecht,
Ich habe mit der Lüge nichts zu schaffen;
Wir Engeländer sind ein fromm Geschlecht;
Sei du mit uns und segne unsre Waffen!

Den bønnekamp som de stridende folk har ført om den guddommelige almagt har vakt et anstøt, som vi ikke kan slippe forbi bare ved simpelthen at henvise Gud, hans øre og vilje og magt til ett bestemt folk. Kristendommen kjender ikke mer noget utvalgt folk, ingen utvalgt nation eller race. «Er Gud ikke ogsaa hedningernes Gud? Jo, han er ogsaa hedningernes». Ofte har det jo hændt at et kristent folk har følt sig fristet til at betragte sig som et utvalgt folk i religiøs forstand, og det lar sig ikke negte at det har suget kraft av en slik selvbevissthet. Det engelske folk har hat tilbøieligheter i denne retning. Og fristelsen er heller ikke langt borte fra os tyske. Men den skal ikke faa magt over os. Da maatte vægterne sove, og det gjør de ikke. Jeg klaget forrige gang[1]) over kristenhetens bankerot, slik som vi ser den for vore øine, idet der ikke længer føles samfund mellem de kristne stater og folk. Men vi redder os ikke fra bankerotten ved at netop vi føler os som og optræder som de eneste repræsentanter for det kristelige firma. Det *lutherske* kirkebegrep skulde hjælpe os mot slikt, det som lærer os at tro *kirken* der hvor Guds ord forkyndes og fadervor blir bedt. Vor kristelige horisont forblir saa vid som skyene gaar.

Og dermed bortfalder al grund til spot eller tvil, naar vi midt under krigen ser hvert folk række bedende arme mot sin Gud. Ja, hvis man betragtet Gud som en avgud, som

[1]) Chr. W. nr. 38.

kun var til for at opfylde sine troendes ønsker, da kunde troen lide skibbrud ved at se en slik bønnekappestrids grænseløse daarskap. Men naar man gjør alvor av troen paa den ene Gud som er alle menneskers og alle tings Fader, da vet man at det kan og skal ikke være anderledes. De ber i Rusland, i England og i Frankrike; vi ber i Tyskland. Hvor der blir bedt mest, oprigtigst, inderligst, renest — det vet og ser Gud. Det er nok at han vet og ser det. Øieblikket egner sig ikke til at gjøre religionssammenlignende studier. — Jeg vet ikke hvorledes det ser ut i zarens sjæl. Men jeg føler det som om jeg akkurat kjender den gamle mor paa den russiske steppe som længes efter at sønnen hendes skal komme hjem igjen, eller den franske kvinde som tænker paa sin mand; jeg føler hvordan hun i varm tillid til sin Gud kaster sin sorg paa den evige Faders hjerte, med blikket rettet mot Jesus, den korsfæstede, og hvordan gjennem al længselens og kjærlighetens avmagt hendes sidste ord er: Din vilje ske!

Nei, man behøver ikke at spotte eller tvile fordi de fiendtlige folk ber. Sandt nok, det er som en aandernes kamp over hærenes kamp. Men en kamp som uten avladelse bygger paa fremtiden, idet den staalsætter hjerterne som endnu skal lide og overvinde og utrette saa meget. Vel det folk som kaster de fleste, de bedste, de reneste kræfter ind i denne kamp! Vorherre vet nok hvad han skal gjøre med det altsammen; han leder allerede strømmen mot evighetens hav, selv om de tilsynelatende endnu en tid flyter aldrig saa meget mot hverandre. «Vil I ikke tro, saa skal I ei bestaa», — roper profeten til os (Jes. 7,9). La ogsaa os i denne hellige strid staa med armene rakt op, indtil den blodige dags sol synker, uten avladelse, uten at bli træt. Det gjør jo ingen ting om der blander sig ind nogen taapelige ord eller tanker: Gud er trofast, han forstaar os nok; lad os i kristelig tugt aldrig glemme det ene Gudsrikes evige maal.

Og maa vi ikke ogsaa være istand til at be for vore fiender? Hvis ikke, saa blir vi gjort tilskamme av krigerne derute, som deler sit brød med det fiendtlige folks fanger og saarede.

VORE FÆDRE I 1814 — OG VI.

Av *Otto Jensen.*

Saa blev da 1914 merkeaaret i Norges historie; men anderledes end vi hadde tænkt. Først steg jubelen og alle minderne fra 1814 straalte. Festernes og møternes tid hadde naadd sin høide. Utstillingen i hovedstaden samlet fra alle kanter og gav et speilbillede av, hvor langt vi var kommet i fremskridt og kultur. Julisolen straalte over aker og eng — vi følte os ovenpaa. Tysklands keiser festet i Sognefjorden — Hollands prinsregent gjestet vor hovedstad, Frankrikes præsident hadde anmeldt sit komme – da snudde historien rask sit lyse blad. En verdenskrigs mørke tordenskyer trak hurtig op over himmelen; inden kort tid var hele horisonten formørket. Frygt for det kommende grep alle. Det alle længe hadde hørt om, men ingen rigtig trodd paa, var virkelig skedd! Selve Europas stormagter indviklet i krig paa liv og død — England, Tyskland og Rusland! Man blir stum av forfærdelse — tankerne staar stille.

Saa glemte vi festtalerne for vore fædre fra 1814. Men til gjengjæld oplever vi noget andet. Nu kommer de os nærmere, for situationerne i 1814 og 1914 bøier os mere til hinanden. Det var netop en slik verdensbrand vore fædre vår oppe i for 100 aar siden, saa i den situation var *de* kjendt. Nu da historien har snudd bladet, er det ikke længer os som bør tale om dem; men de, som maa tale til os. For at spørre os om deres efterkommere er fædrene værdig, og om der er malm i os til at ta en slik situation. For det maa vi alle indrømme at tiderne er meget forandret.

Der er flere likhetspunkter. Noget av det værste for vore fædre var *matspørsmaalet.* Det var ogsaa noget av det første, som meldte sig for os. Vi hadde for litet mat i landet, fordi vi er avhængig, vi som de, av indførselen fra andre land. Saa blev vi forskrækket, og hadde situationen været som i

1814, da engelske krydsere stængte hver havn, vilde forskrækkelsen gaat over til det uhyggelige. Det saa ut som om der ikke skulde meget til at bringe alt i forvirring.

Matnøden for vore fædre i 1814 var dog meget værre. Hungersaar var gaat foran — i 1812 frøs kornet, saa der ikke engang var saakorn i landet —, og der var ikke bare krig ute i Europa, men de hadde krig indpaa sig med England og Sverige — stængt fra tilførsel tillands og tilvands. Poteter hadde de ikke, og kjørne var for en stor del slagtet ned, for de hadde ikke fôr til dem. Vore fædre gav ikke op allikevel. De foldet hænderne til bordbøn over vellingen og silden og det mørke, bidske brød. Og saa delte de med hverandre, som folk gjør i virkelig nød.

Der er gaat 100 aar siden dengang. Akerbruket er gaat storartet frem. Ikke mindst de senere aar har været utmerkede. Fjøsene fulde, og ladegaardene pakket like til opunder røstet. Vore fædre dromte ikke engang om slike avlinger.

Saa vil vore fædre naturligen spørre os: Saa er I vel blit selvhjulpne og kan brødføde eder selv?

Men dertil maa vi svare: Langtfra! Vi indfører en mængde korn, især de finere sorter: Rug og hvete. Vi maler ikke engang selv; vi faar meget mel fra utenlandske møller eller direkte importert. Dette vilde vore fædre studse over. Hvad kan grunden være? Grunden er simpelt hen den, at velstanden har forfinet os. Vi kan ikke spise havre og byg mere. Vandgrøten er gaat ut av kurs for længe siden. Vi maa ha det hviteste og fineste og mykeste brød. Det er vistnok ikke saa nærende og ikke saa gavnlig for fordøielsen; men det smaker godt! Kræsenheten er blit stor. Julekake kan en faa hele aaret igjennem. Barna gaar ofte og slænger med deilig smørbrød i haanden og slænger det kanske fra sig. Slikt er synd, vilde de gamle sagt. Og som med brødet, saa med hele levemaaten. Kostbar og forfinet; men litet sund. Tandverk og kardialgi over hele linjen; daarlige tænder og daarlige maver er snart en nationalsvakhet. Og med kræsenheten følger utaknemligheten. Hverken Gud eller menneskene faar stor tak. Det er paa tide vi snur om og kommer mer tilbake til vore fædres enkle og sunde levemaate. Men hvem skal tvinge os? For godvillig sker det ikke.

Hvad der ellers faldt saa tungt i 1814 var *pengemangelen*. Vi hadde danske penger, og den danske riksbank var gaat fallit. Pengeværdien var sunket forskrækkelig. Og ute blandt folket fandtes der næsten ikke penger. Derfor hadde de ivret saa for at faa bank i Norge.

Nu kan vi glæde vore fædre med at vi har «Norges bank» med langt op imot 100 mill. guld i kjælderen. Og banker i byer og mangesteds paa landsbygden med. En arbeider tjener næsten saa meget som en embedsmand i 1814. Og hvad enkelte grosserere og fabrikanter tjener, vilde slaa vore fædre med forbauselse. Penge er der blandt folk! Høi dagløn og endda vanskelig for arbeidere og tjenere.

Saa er der vel jevn velstand i hele landet, vil vore fædre spørre! Dertil maa vi svare: Nei, det er desværre ikke tilfældet. Grunden er, at da det blev lettere at faa penge, vokste alle livsfordringer frodig som sop. Storbønder solgte skog og blev kakser og sofabønder. Grosserere tjente formuer og blev kapitalister. Flothet og luksus holdt indtog og blev tegn paa hvem der var karer og hvem ikke. De andre saa op til dem med misundelse. Ingen vilde staa tilbake, saa sandt han kunde finde utvei til at følge med. Men det er et gammelt ord som siger: Det koster at være kar! Saa grep man til den utvei at laane i bankene. Man pantsatte sin eiendom eller gik i kaution for hverandre. Der blev mere opsving i det hele, andre greier end før; men livsfordringerne steg sterkere end de økede indtægter; pengene strak daarlig til. Der maatte laanes mere. En hærskare av veksler og panteobligationer holdt indtog. I nedgangstider kom fallittene. Folk sat ikke længere trygt paa fædrenegaården. Mange maatte opleve tvangsauktioner og gaa fra det hele; gjælden hamlet tilslut op med værdien. Hadde man levet som fædrene før, tarvelig og sundt, og lagt tilside noget av den økede fortjeneste, da hadde hele Norge været et velstandsland. Nu lever de fleste fra haand til mund og har intet at staa imot med i motgangstider. Reserven, rygstødet mangler. Statsgjæld og kommunegjæld og pantegjæl i millionvis. Vore gamle saa tarvelige ut, men de var magtfuldere end en saa ut til. I vore dage ser alt brilliantere ut, men der er mangesteds hult under.

Og klærne! Vore fædre virket selv sine klær: Verken og vadmel. Det saa tarveligt ut, men var varmt og sterkt. Nu er der blit mere sving og smak og avveksling over det hele. Men saa har vi ogsaa faat modejournaler og sæsoner for store og smaa, — en slaviskhet under modeherredømmet og en karakterløs rædhet for ikke at være fin, og en endeløs variation fra vaar til høst og høst til vaar, en ekstravaganse fra skotøi og hæler til hatter og fjærer, som vore fædre vilde seet ganske uforstaaende paa og neppe sagt mere om end det ene ord: Galskap.

Intet under at pengene ikke strækker til. Derfor har vi faat et nyt fænomen, som var ganske ukjendt for de gamle: gratisteriet Samfundet maa aapne saa mange dører som mulig gratis. Det er et stort gode, naar det hindrer underernæring; men det har den fare ved sig, at det avslapper den grunddrift, at enhver skal til det yderste se til at klare sig selv og sine; for det gir rygrad. Gratisteriet kommer saa let i pakt med tiggeriets aand, det at leve som snylteplante paa statslegemet, og det gjør folk fordringsfulde og misfornøide. Pengene som gratisteriet sparer folk for, blir let benyttet til andre livsbehov, som har vokset sig sterkere: Nydelsen og luksusen. Folkekarakteren svækkes, og nydelsessyken kroer sig.

Hele denne leven over evne, i forbindelse med misnøie og fordringsfuldhet og bespisning paa prytaneet, var ikke alene fremmed for vore fædre, men sterkt mot deres hele tænkesæt. De vilde sikkert sige os: Dette maa bli anderledes. Men hvor findes den magt som kan bøie os? Godvillig sker det ikke.

Hos de gamle var der et patriarkalsk forhold mellem overordnet og underordnet, mellem forældre og barn, — og en streng moral der gav respekt og lydighet. Det er forlængst svundet. Økelsen av de materielle livsvilkaar gav en god jordbund for hævdelsen av individets frigjørelse fra al tvang og al hensyntagen til det patriarkalske. Individets frihet er individets lov. Det gjælder med alle midler at komme sig frem og gjøre sig gjældende. At dette har ført til at mange bundne kræfter er blit frigjort og mange slumrende evner er kommet til sin ret, og at det der er blit

mere social retfærdighet i samfundet, er uimotsigelig. Men skyggesiderne er ogsaa fulgt med.

Der taales mindre og mindre noget, som heter autoritet. Autoritet føles paa alle omraader som en uberettiget begrænsning av individets frihet, en skranke som generer.

Det har i politiken ført til parlamentarisme med almindelig stemmeret. Folkets vuggende, gyngende hav, oprørt efter agitationsmøterne, egget ved daglige dryp fra aviserne, forvirret av store og smaa ærgjerrigheter, skal paa sine skummende bølger bære frem dem, som skal ha styret og ansvaret for ledelsen. Men disse mænd selv er først gjennem agitationen for og imot tilrakket og tilskvættet mest mulig, før de naar frem til stillingerne. Og aldrig før er de kommet op paa de høie sæder, før motparten begynder et ihærdig arbeide med at faa trukket dem ned igjen. Hvad autoritet staar der av slike mænd?

Der danner sig partier og koterier, som rider sine kjephester. Og ansvaret fordeles, og hver enkelts samvittighet blir bøielig og tøielig.

Parlamentarismen har visst mange fordeler; men den er autoritetsfortærende og svækker selvstændighetens rygrad i folket. Alt maa taales liketil det oprørske og bespottelige.

Vore fædre levet under for strenge autoritetsforhold; men rygraden bevaret de. Hos os svækkes den.

Nutidens autoritetsløshet og ansvarsløshet merkes paa alle omraader.

I barneopdragelsen. Den var for streng i gamle dage; men der vokste op en viljesterk slegt av den. I vore dager er slagordet: Føi dem! Føi dem i mat og slikkerier! Føi dem i fornøielser og løssluppenhet! Gutter og piker i voksen alder om hverandre. De blir ikke store, før de har vokset fra far og mors formaninger. Man skulde tro, at saa «snille» forældre blev meget avholdt av sine barn! Men det motsatte er tilfældet. De oversees og betragtes som gammeldagse folk, man ikke kan ta hensyn til. Barna lærer tidlig at regjere huset; vokser i fordringsfuldhet og blir kostbare og byrdefulde. Mange barn regnes i det hele for en svær byrde; barneantallet indskrænkes om mulig. Der vokser op en bortskjæmt og fordringsfuld slegt.

Forældrene sukker; men hvad skal de gjøre? Tidsaanden er imot dem.

Hvordan blir senere egteskaperne for disse bortskjæmte barn?

For det første spørres der ved indgaaelse av forlovelse ikke efter nogen autoritet, hverken forældres eller andres. De unge gaar ind i egteskapet med idealistisk selvhævdelse. «Dukkehjemmet» er saa egte et egteskapsdrama. I egteskapet lærer mand og hustru hinanden at kjende saa ut og ind, at ogsaa alle kanterne træder klart frem. Og disse kanter støter selvhævdelsen sig paa. Ingen vil naturligvis taale noget; ingen vil boie sig. Man roper paa skilsmisse. Skilsmisse har loven maattet gi lettere og lettere adgang til; selve hjemmets baand blir løsnet.

Vore fædre vilde blit harme over dette. Skilsmisse var i deres tid omtrent utænkelig. De hadde en pligtfølelse, som i de fleste tilfælder var sterk nok til at bære over vanskeligheterne. En mands ord kunde ikke brytes. Og saa fandt de utvei til at jevne ut ufreden og fortsætte samlivet, for skilsmisse var pligtbrud og utænkelig.

I det hele var *moralen* sterkere hos vore fædre i 1814. En streng retskaffenhet sat i høisætet. Der var et respektforhold mellem overordnede og underordnede, mellem husbondsfolk og tjenere, arbeidsherrer og arbeidere. Og der var en sterk samfølelse, naar det gjaldt. Det var dette samhold i folket som bar os gjennem de faretruende tider i 1814.

I 1914 er dette anderledes. Individets suverænitet bevirker en i det stille gaaende uavbrutt borgerkrig for at gjennembryte alle grænser og utvide magtomraadet. Der blir strid og misnøie i alle samfundslag. Streiker og lockouter hører med til dagens orden. Der dannes hære for at gjennemføre arbeidernes fordringer; der dannes mothær av kapitalisterne for at holde dem stangen. Hensynsløshet finder sted i midler og fremgangsmaater. Liketil kontraktsbrudd og trusel om dynamit. Politimyndigheten haanes; forbrydere tages paa med den største lemfældighet; samfundslivet slaar dype revner. Individerne er sterke og samfundet svakt; retsbevistheten er synkende.

Naar autoriteten svækkes, vokser i tilsvarende grad individets naturdrifter, magtsyken og nydelsessyken. Og da

naturvidenskaperne i forrige aarhundrede har rakt haanden til en utpræget materialistisk verdensanskuelse har en vellystig sødme som giftig meldug lagt sig over slegtens liv. Raffinert til én side; raa og brutal til den anden side. Den sætter sit dype merke paa literaturen, som har fraadset i nervepirrende sanselighet. Den har sat sit merke paa kunsten som er blit naturalistisk liketil det hæslige. Den har ført til en leven-over-evne, til et restaurationsliv og en løpen paa alle forlystelsessteder, hvor man kunde faa tilfredsstillet det sanselig nervepirrende. Den har ført til et begjær efter at tjene penger, som har ført langt ut over ærlig handelsmoral. Bedragerier, kassetyverier og indbrudd har fulgt i sporet.

Raaddenskapen har bredt sig. Paulus's ord: Den som saar i kjødet skal høste fordærvelse av kjødet, er blit et særlig domsord for vor tid. Hjemmenes stille liv, gammel moral og borgerdyd har faat stempel av spidsborgerlighet og snerperi. Frivoliteten leve! I billeder og tango og klædedragt.

Vore fædre fra 1814 vilde forstaa at de vår blit avlægse. De vilde sige, at den slegt som i 1914 feirer deres minde, i mange maater i sit levesæt og i sit livssyn er blit fremmede for dem. Det er tvilsomt nok, om Ivar Aasen vilde faa ret i at «naar federne sjaa att paa jordi, dei kan kjenna sitt folk og sitt land».

Store fremskridt — det er sandt. Og store slagskygger — det er likesaa sandt.

Men før vore fædre igjen vendte tilbake til gravens ro, vilde de antagelig med skjælven i maalet spørre:

End religionen da? *Kristendommen!* Er ogsaa den blit avlægs?

Var da de gamle selv saa religiøse?

Ja, religiøse var de. Men deres kristelige livssyn var noksaa forskjellig fra vor tids. Den første artikel stod for dem i forgrunden: Troen paa Guds forsyn og naadige styrelse. Gud var den store autoritet for dem, som de satte al sin tillid til. Og sin gusfrydt satte de hovedsagelig i en karakterfast, retskaffen vandel, i fortrostning til at Gud er ataat i alt som vederfores dem. Derav deres rolige temperament, deres offervillighet til at gjøre sin pligt, deres samhold og lyse tro paa, at Gud nok hjalp dem. Den er kristelig ensidig og

svak denne religiøsiset; men den har sin moralske styrke i hverdagslivet.

Hvordan staar sakerne i 1914? Materialismens bølge har Europa over svækket folkenes religiøse tro. Materialismens forkjæmpere har erklæret kristendommen krig — væk med gudsforestillingen. Paa grund av sin tradition og sin gamle hævdede moral er kristendommen i veien for materialismens nye livsanskuelse, og den er iveien for den omkalfatring av alle forhold, som enkelte arbeider saa ihærdig for. Overklassens toneangivende mænd og kvinder indtar vistnok en skyldig høflighet likeoverfor Gud en gang imellem, naar det passer; men deres hovedprogram ved dag og ved nat er: Nyd livet! Pengene og sanserne og nydelsen er livets realiteter. Og fra de toneangivende klasser er dette livssyn sunket dypere og dypere ned gjennem folkelagene. Europa er i ikke liten grad avkristnet; ihvertfald er dets kristendom i høi grad avbleket.

Men nu kristendommen herhjemme, hvorledes har den holdt skansen?

Lutherdommen gav sig staten ivold og blev statens konservative rygrad. Likeoverfor de store fremskridt paa videnskapens omraade har den fra første stund av været reaktionær. Allerede Luther og Melanchton stillet sig avgjort mot Kopernikus og hans nye verdensbillede. Det stred mot Guds ord. Senere har man paa grund av den ortodokse inspirationsteori fortsat med at banlyse de fleste store fremskridt i videnskapen, og vi har faat en ny række martyrer: videnskapens martyrer, likeoverfor hvem kirkens mænd ofte har ført an som de forfølgende.

Med de store fremskridt i videnskap fulgte ogsaa en frigjørelse i folkelivet. Kirken stod imot. Kirken som før var den offensive og frigjørende magt i verdensutviklingen blev den reaktionære og defensive magt. Det vakte uvilje hos de begavede og ledende mænd i verdensutviklingen. De saa ned paa kirken som noget fremskridtsfiendtlig og avlægs. De hadde bedst lyst til at skubbe den tilside. Derfor finder vi ogsaa i vort folk dets største begavelser paa den motsatte side av kirke og kristendom.

Kirken tabte i mange maater forbindelsen baade med det nationale og det kulturelle. Den trak sig tilbake i sig selv; fik et pietistisk anstrøk og forstivnet sig i sin ortodoksi.

Derfor har den hat liten utviklingsevne baade i teologi og i kirkeliv. Naar det gjaldt den eksklusive, pietistisk-metodistisk farvede kristendom var den reformerte kirke langt mere energisk, end den lutherske, som dog er født med ganske andre adelsmerker. De nye impulser kom fra England og Amerika. Reformert kristendomsopfatning har særlig gjennem den læge forkyndelse gjennemkrydset vort folk, saa det lutherske hos os er meget avbleket. Den reformerte kristendom har sin styrke i den intensitet hvormed den forkynder evangeliet for den enkeltes følelsesliv. Den passer saa godt ind i individualismens tidsalder. «Vakt» eller «ikke-vakt» er blit kristendommens hovedspørsmaal. Og megen intens følelseskristendom har holdt indtog i vor kirke og git den varme og samlet det vakte liv i foreningsvirksomhet. Menighetslivet derimot er blit staaende i bakgrunden som det traditionelle og konservative; foreningslivet i forgrunden som det livfulde og bevægelige.

Men svakheten ved denne individualistiske kristendom er, at den mangler den sans, som var utpræget hos vore fædre i 1814. Den første artikel er traadt i bakgrunden; forsynstroen med den vederheftige moral lever paa skyggesiden. Guds verdensstyrelse tænkes der litet paa. Det borgerlige, nationale, videnskabelige og kunstneriske — er alt verdslig og kommer ikke den vakte kristendom ved. Og vækkelsen, som holdes vedlike ved intens paavirkning av følelseslivet i de religiøse sammenkomster, den føler det kjølig og utrivelig i kirkehuset. Derfor har kirken og menigheten i disse kredse ikke været i stor anseelse, helst seet ned paa og ofte talt haanlig om. Og i borgersamfundet har «denne verdens» dygtige mænd hat ledelsen og magten i politik og videnskap. Den reformerte kristendom hos os har ikke evnet at gjøre folk til dygtige, viljesterke mænd — som de gamle haugianere endnu var — men veke og følelsesfulde. Selv moralske pletter har de ikke magtet at holde sig fri for. Samfundstanken har de ikke magtet.

Det er dermed klart, at den kun i liten grad har magtet at sætte dæmning mot den sterke materialistiske verdensbølge. Raaddenskapen har bredet sig trods kirke og kristendom. Og det nytter ikke nogen at sætte sig høit til hest og svinge ridepisken. Alle har vi syndet og det tilkommer os vore

ansigters blusel. Veien til ny offensiv for kirken gaar gjennem selverkjendelse, og samling om kirkens og menighetens betydning i folkets nationale og kulturelle liv. Der maa ske en fornyelse av den oprindelige lutherdoms grundsyn.

Men hvad botemiddel staar der da igjen i Herrens haand? Det sidste — den foreløbige dommedag — krigen.

Naar hele jordbunden blir inficert av tvedragt, ærgjerrighet, uretfærdighet, hensynsløs fremgangsmaate, saa hadet begynder at glode — naar den moralske dekadense utvikler sig til sedernes forfald og nydelsernes rafinerthet og orgiernes vederstyggelighet — saa samfundet blir forgiftet av opløsningens affaldsprodukter, skal der kun en tilfældig gnist til at sætte brand i det hele. Alle lidenskaper slipper pludselig løs med opsamlet vælde! Da kommer krigen som den rasende og rensende naturmagt.

Krigen er utslaget av uretfærdigheten og dyremoralen i verden.

Den er samtidig en slags desinfektionsovn og fornyer av et folks livskræfter.

Den knækker materialismen. Overdaadigheten forsvinder; luksusen pakker sammen; utskjænkningsstederne lukker. De opsamlede pengemasser heldes ut som vand. De største materielle værdier gaar op i flammer. Nøden gjør menneskene like; arbeidsherren og arbeideren marscherer i takt. Kvindernes flirt og motegalskap forsvinder fra asfaltens promenadepladser, og de gjemmer sig av forfærdelse over hvad der kan komme over dem fra disse mænds side, som de i aarevis har pyntet sig for.

Menneskets hovmod slaaes ned. Nød og fælles fare forener dem som redningsmænd og brødre. De lærer at lide sammen. Store idealer om hjem og fædreland griper dem, saa de modig gaar døden under øinene.

Menneskene ser uvilkaarlig op til himlen, og tusen bønner stiger til Guds trone. Der bedes i hus og hytte og i teltene før slagene.

Under alle ødelæggelser gjælder det at rædde de *blivende* værdier.

Der reiser sig rundt om kræfter av energi og offervillighet like til begeistring. Det er disse nye kræfter, som fører

haabet med sig om et nyt samfund, der skal bygges paa krigens ruiner. «En rest» blir igjen siger de gamle profeter. Der skyter nye skud av den gamle stubbe.

Gudsfrygt, — pakten med livskræfternes og haabets og naadens Gud — blir livsnerven i den nye dag. Gudsfrygt med nøisomhet! Da gror fredstanken og brodersind og retfærdighetsfølelse igjen paa jord og vil vedbli at vokse, hvis ikke slegten efter ny medgang synker tilbake i gammel gudløshet og hovmod og raaddenskap. For da kommer krigen paany og sætter sit kolde staal dypere og dypere ind i slegtens marg, i selve dens raison d'etre — den krig der varsler Ragnarokk paa jord.

Norge hører nu krigens rullende torden paa avstand. Det skjælver i vort folketræs blade. Netop da føler vi kontakten med vore fædre fra 1814. Maatte vi i pakt med dem fornye livskræfterne i vort folk, og komme tilbake i sundere spor, saa der kan bli *sandhet* i dette ord:

at naar federne sjaa att paa jordi
Dei kan kjenna sitt folk og sitt land!

DEN NORSKE STAMMES OVERGANG TIL KRISTENDOMMEN.

1.

Var det norske folk i middelalderen et kristent folk? Dette spørsmaal er videnskaben fra tid til anden kommet tilbake til. Det maa ikke diskuteres øie til øie med det nytestamentlige ideal; ti da bortfalder i virkeligheten diskussionen. Hvor er det land, som har git kristendommen, hvad den kræver? Den vei man maa gaa er sammenligningens vei, de absolute vurderingsmidler maa vike. Spørsmaalet om kristendommens kraft i vort folk maa omskrives med et nyt spørsmaal: Var religionens magtstilling den samme i den norske stammes lande, i den norske stammes sind, som ellers i den romersk-katolske verden?

Mit indtryk er at nordmændenes overgang til kristendommen var en overgang til europæisk katolicisme, til en kristendom som i det store og hele blev like «vel holdt», blev like klart opfattet og fik like sterk indflydelse paa følelseslivet som i andre lande, hvor romerkirken organiserte sig.

Vel kan man peke paa svakheter ved vor gamle kirke; men det er de samme, som ogsaa det samtidige Europa klager over. Vel har norrøn religiøsitet færre og enklere ytringsformer; men derfra tør vi ikke slutte til mindre grepethet og tro. Det er fattigdommen, som gjør sig gjældende, vore tyndt befolkede vinterlige landes motstand, den lange vei til den europæiske diskussions brændpunkter. Jeg nævner et par eksempler. I litteraturen — vor overvældende rike religiøse litteratur — er det paafaldende, at dramaet mangler, og at selvstændige teologiske retninger ikke spores. Dog ligger forklaringen nær. Det europæiske kirkelige drama, som vokset frem av passionsukens og paaskedagens tekster, var et friluftsspil, som helt naturlig opstod i sydlige egne, hvor paa-

sken og vaaren faldt sammen, og som vanskelig kunde føres over til *vor* kolde mars- eller april-jord. Evnen og trangen til teologisk spekulation maatte let bli kvalt av ensomheten. For den som hadde ideerne, var det langt til tilslutning eller motsigelse, til andres ja eller nei. Der var intet som opfordret til dannelse av retninger.

Har vi undervurdert vore forfædres kristendom, tør vor sagalæsning ha nogen skyld i det. I sagaerne træder kampe for magt, rigdom og hæder i forgrunden, og vi overser saa let de smaa stilfærdige antydninger, som lister sig ind og fortæller om det fredelige kulturliv, det som selvfølgelig har været det vigtigste for os og krævet de dypeste evner av os. Saa kan likegyldighet for katolicisme, uvidenhet om katolicisme, ha spillet ind i vor bedømmelse; i et rent protestantisk land vil man gjerne gaa blind forbi de skatte av kultur og skjønhet, katolicismen har samlet, — hos os har videnskapen dertil hat en vidløftig hedensk mytologi, som den først og fremst maatte forklare. Endelig vil vi gjerne tænke os vore forfædre som et folk *pro se*, sterkt indbygget i sit eget: da glemmer vi den germanske evne til lynsnart at forstaa og gripe, den som forklarer Teodorik og Beda, angelsaksernes videnskap og mission. Hundrede vidnesbyrd, store og smaa, fortæller om norrøn kulturhunger, om en vaaken ærgjerrighet efter at staa paa europæisk linje. «I Saksland bor det ridderligste folk; der lærer nordmænd meget, som de efterligner hos sig», heter det i et skrift fra midten av det 12te aarhundrede. Samtidig peker Trondhjems domkirke vestover.

Vi har tvilt paa vore forfædres evne til tro, vi har trodd paa deres evne til tvil. Vor historiske videnskap taler om Snorres og Fagrskinnas «rationalisme». Uten al grund. Snorre Sturlason saavelsom Fagrskinnas forfatter holder legenden i bakgrunden, fordi deres videnskabelige interesse og hele deres fortællemaate binder dem til det strengt historiske. Rationalisme — en fornuftmæssig forklaring av underet — eier de ikke. Og det vilde været et under, om de hadde hat den — i norrøne lande i det 13de aarhundrede.

Der kan skilles mellem tre lag i det store religionsskifte. Det er et *kultskifte*: den romersk-katolske kirke med alle sine organer tar bolig hos os og bøier os ind under ny religiøs

skik. Det er et *etisk skifte*: av slegtled efter slegtled krævet kirken det gode, og det er ikke vanskelig at finde norrøne kristne, hvor høvdingesindet hviler i en like sikker etisk religiøsitet som hos den europæiske katolicismes helte. Det er et virkelig *tros-skifte:* den etiske vekst bunder i troen paa Kristus som sandheten og livet, som alle længslers maal.

I diskussionen om kristendommens stilling i vore lande har man altfor sjelden spurt digtningen til raads. Vel er den et verk av de faa; men gjennem dem er det dog nationernes evne maales. De gamle digtere gaar ut fra de mange, og til de mange vender de tilbake med kundskap og med stemning, vil forstaaes av dem, vil virke paa dem. Draumkvædets lange liv er et bevis paa, hvad de kunde opnaa.

Den følgende oversigt vil i første række ta hensyn til den norrøne religiøse digtnings vidnesbyrd.

2.

Fra selve overgangstiden er der ikke reddet et eneste norrønt digt av rent religiøst indhold; men kristendommen møter i linjer, sprængt ind i de verdslige kvad, eller i digtbrudstykker og «løse vers», og næsten hos alle skalde, som har navn.

Konge og skald hører nær sammen i den gamle tid. De fulgtes til rikssamlingen og til landsforsvaret: Hafrsfjord og Stord fik straks sine sangere. Anderledes da kongerne tok det næste store løft i vor historie: kristendommens indførelse. Programmet *et samlet Norge* var visselig ingen ide for alle og enhver; det kan vor ældste historie fortælle om; men religionsskiftet faldt det endda tyngre at gaa med paa, ti her gjaldt det et brudd og en nydannelse, i sed og skik, i tankeliv og følelse. Hit fulgte ikke Eyvind skaldaspiller sin konge, da han kvad om slaget paa Stord, om «nordmanna dróttinn», ø-danernes fiende. Nordmændene la den faldne fyrste i haug paa hedensk vis, og hans skald lot ham — den kristne konge — «fare til de hedenske guder».

Olav Trygvessøn tvinger skaldene til kristendommen. Her er Hallfred vandrædaskald en typisk overgangs-skikkelse. Han kaster lange blikke efter de synkende guder, som han maa forlate. Men allerede han lærer saa meget kristendom, at han kan kvæde om «den rene Krist», han som av «faderen» har faat

al magt paa jorden, og om den nye tro's mange himle, sjælens hjem efter døden.

Med Olav Haraldsson rykker et nyt slegtled ind i utviklingen. Der er en tydelig forskjel mellem de to Olaver, de to kristendomsforkyndere. Olav Trygvessøn forkynder Krist, som den sterkeste, som den, der har overvundet guderne. Den nye Olav forkynder sig selv, samtidig som han forkynder Krist. Han har selv del i magten fra det høie. Kristmænd og kongsmænd blir begreper, som rykker nær sammen. Herrens salvede drar gjennem landet og bygger et krist-kongedømme, som høvdingene i sky raadløshet bøier sig for. Ærbødigheten for det lever endnu paa Stiklestad i en urostemning, som tilsidst befæster dets seir.

Digtningen gjenspeiler det nye trin i begivenhets-rækken. Under Olav Haraldssøn er kristendommen rykket meget nærmere; allerede aander poesien i den. Her er Sigvat skald den førende. For ham ligger de hedenske guder alt langt ute i synskredsen som agterutseilede almueguder. En dag blir han «træt av kamp»; han griper «den viede stav» og drar ut paa «den gode reise» til det hellige Rom. I det navn han gir sin konges søn, Magnus, gjemmer sig hans og Olav Haraldssøns europæiske fyrsteideal (Carolus Magnus). Ideen om det kristne kongedømme har han fuldt ut tilegnet sig. «Den høie ilds dype verden», «det sorte helvede», venter alle drottinsvikere. Baade ved fødselens ret og ved Guds utvælgelse er Olav Haraldssøn konge i Norge.

Gjennem kong Olavs fald paa Stiklestad slaar kristendommen fast rot i Norge. Mit indtryk av forholdet er dette: kongen hadde virket paa sindene med sin tro; den laa der nu og ventet paa inderligere tilslutning. Da kom følelsen av uret, øvet mot forkynderen, og skapte sikrere overgang til ham. Indtrykket av den faldnes personlighet vokset, klarnedes av. Det fremmed-følte, det uforstaate, blev gjennemtænkt paany. Tilslut blev den faldne en lysskikkelse i menneskenes bevissthet.

Altfor sterkt har man fremhævet de verdslige grunde ved høvdingenes arbeide for erkjendelsens av kong Olavs hellighet (1031). Den religiøse følelses-bølge, som Olavs-troens raske utbredelse forutsætter, maa ogsaa ha bevæget høvdin-

genes sind. Saa tidlig som i 1031 har de neppe set nogen klar politisk linje fremover. Anger, uro maa ha været en drivende kraft hos dem. Den kjede av ødelæggende uaar, som ved denne tid gik over Europa og som netop nu naadde til os, og den almindelige tro paa Herrens nær forestaaende gjenkomst, tusen aar efter hans lidelse, maa ha spillet ind i deres tankegang. Laa Guds vrede i dyrtiden? Var den strenge dommer nær? Slik spurte Europa, og de spørsmaal maa ha lydt ogsaa hos os. En av Olavs fiender, Tore Hund, drog til Jerusalem i disse aar, antagelig sammen med de tusener av pilgrime, som vilde møte Herren paa Oljebjerget.

Her er den stemning, som forklarer kong Olavs seir. Konrad Maurers ord: «Det ligger klart i dagen, at utelukkende politiske motiver laa til grund for hin hellig-kjendelse, at den utelukkende var et agitationsmiddel for de misfornøiede høvdinger» — staar for mig som rationalistens utvortes betragtning, tilblit paa det 19de aarhundredes domstol langt borte fra den middelalderssjæl, som bedømmes.

Det tryggeste bevis paa Olavs-troens religiøse undergrund gir digtningen. Det er ikke bare Sigvat, som forkynder sin konges hellighet; ogsaa en skald fra motstandernes leir, Torarin lovtunga, kjender nok av undere, som knytter sig til helligdommen i Nidaros. Der klinger klokkene av sig selv, der tændes lysene ved himmelsk ild. Ingen skygge av tvil eller tvungenhet falder over skaldens tro. Det merkeligste er, at han, de danske seierherrers digter, sier til landets nye herre: «Bed du Olav, at han under dig sit land!» Den religiøse følelse har naadd baade venner og motstandere av den faldne, dens politiske brodd har endnu ikke virket.

I skaldens ord ligger spiren til opfatningen av Olav Haraldssøn som Norges evige konge. Den traadte paany frem i poesien, da Danmark, efter Harald Haardraades undergang, truet Norge med krig. En skald pekte op mot Trondhjem, «hvor den hellige konge hviler»: *han* vilde nok frelse sit land og sin æt. Nu var det langt lettere end i det 10de aarhundrede at være nordmændenes konge; ti nu var kongeslegtens blod blit hellig.

Tilsidst blev ideen om Olavs evige kongedømme et vaaben for den fremadstræbende erkebispemagt i Nidaros. *Hel-*

genen Olav blev spillet ut mot *kongen* Olav, hvis krænkede lov blev løftet av Sverre. Det er som i Europa, hvor baade pave og keiser bygger paa Karl den store.

3.

Overgangstidens religiøsitet finder næsten altid uttryk i bønnen eller i vidnesbyrdet om Guds kraft og mægtige avgjørelser. Man ber om held paa reiser, om hjælp i kamp, om Guds forsorg, om Guds kjærlighet. Man ber for andre — som Sigvat for Olav Haraldssøn: «Herre, hjælp ham, som hævet min datter *hjem* fra hedenskapet og gav hende navnet Tove»; skalden sigter til sit barns daab, da kongen stod fadder; «hjem», sier han — ti menigheten opfattes allerede som sjælens sande hjem.

Bønnen gaar ogsaa ut over dette liv, som naar Hallfred ber for Olav Trygvessøns, Sigvat for Olav Haraldssøns sjæl.

Man priser Krists magt og bestemmelser: han evner alt, han er Roms sterke konge, han fører Olav den hellige gjennem medgang, han hjælper Magnus den gode til riket. Men Krist er ogsaa «den rene Krist», og allerede har man lært at ta Gud med ogsaa i nederlaget og ulykken. Han er ikke bare livets herre, men ogsaa dødens: Han har villet Ormen langes undergang (Sigvat); i sorgen over den elskede Helga hin fagre kvæder høvdingen Torkell i Hraundal: «Jeg la min gode hustru død i min arm; Gud tok hendes liv» (o. 1015).

Syndserkjendelsens dype religiøsitet merkes endnu bare spredt og usikkert. Fra Hallfred stammer den eneste personlige syndsbekjendelse vi har i denne gamle tids digtning. Han venter døden med frygt; ti «som ung hadde jeg en hvass tunge». Det er betegnende for denne sterke tid, da haanlige og hatefulde ord synes at ha rammet smerteligere end vaaben, at det er en ordets, ikke en handlingens synd, som fremkalder digtningens første vidnesbyrd om religiøst betonet anger.

Mot helvede staar de lyse himle. Allerede har kristendommen sat længselen mot det grænseløse saa dypt ind i enkelte sind, at der skimtes en følelse av jordlivets nød i motsætning til den hvilegivende evighet hos Gud. Da Sigvat venter døden, som skal bringe det lovede gjensyn med den faldne kong Olav, blir morgenen lang, blir fyrsten sèn, og

«livets sorg tynger menneskene». Om de faldne paa Stord kvæder Eyvind skaldaspiller: «Ei var den glad, den hær, som skulde til Valhal fare». For den kristne skald kan døden bli til en seir over «livets sorg».

I himlene raader Krist, som kaldes skaperen og «gud». Det er ingen norrøn særopfatning, som tillægger ham saa høie navne. I hele middelalderen, og ensidigst i denne gamle tid, fremhæves den Kristus, som «var før Abraham», sønnen fra evighet, ordet, ved hvem alle ting er blevne til. Krist omgives av tjenende engle som en konge av sin hird Skaldene klær Krist i det ypperste navn, de kjender, naar de kalder ham konge. Det er ikke bare det norrøne eller det germanske sind, som med forkjærlighet vælger dette billede, — slik som mangen litteraturhistorie lægger det nær at tro. Til kongen Krist og hans englehird svarer i latinsk poesi *Christus rex* og *exercitus angelorum*.

Overgangstidens digtning kjender englene; men hele det 11te aarhundrede igjennem nævner poesien bare en eneste helgen — den nationale St. Olav (efter 1030).

Det er et gammelt dogme, at helgentro og billeddyrkelse har formidlet mellem hedenskap og kristendom; det gaar igjen fra den ene historiske fremstilling til den anden; men kilderne selv er underlig tause. Maurers eiendommelige betragtninger over dette emne svæver i luften.

Det er klart, at den missionerende geistlighet har viet kirker til helgener, har reist altere over relikvier, har hat masser av helgennavne med i de *latinske* liturgiske bønner. Men mon ikke alt dette, til en begyndelse, har været en intern kirkelig sak? Nogen faa *apostelnavne*, en sjelden gang et kvindelig helgennavn, som trænger ind i norrøn navneskik, det er længe de væsentlige spor av, at folket har kjendt (og dyrket) de fremmede helgener.

Der skulde ligge vegt paa kvadenes, de samtidige kvads vidnesbyrd. Her kunde vi vente at finde helgendyrkelse, her hvor den nyomvendte lægger sin tro frem; her skulde vi kunne se, hvordan «helgendyrkelsen, som staar i nært forhold til polyteismen, for mangen hedning kunde lette og formidle overgangen til kristendommen» (K. Maurer). Men digt-

ningen nævner bare St. Olav. Ellers gjælder bøn og lovprisning bestandig (o. 50 gange) bare Gud eller Krist.

Jeg er ikke sikker paa, at helgendyrkelsen var et let haandterlig vaaben for den katolske mission heroppe. Fortællinger om mennesker, hvis heltehistorie var en eneste lidelseshistorie, kan ikke ha været vel anbragt i et hedensk eller halvhedensk Norge (med forestillingerne om de gamle guder har de virkelig litet nok at gjøre). Krist stod i en særstilling; han var den mægtige Gud, og hans lidelse har al aktivitetens kraft; den er indledningen til triumfen over død og djævlemagter.

Som seierherren forkyndte kristendommen ham, for den sterke seierherre er det, den norrøne stammes guder falder. Kristtroen maa ha været forkyndelsens brodd, helgentroen sekundær. For den blir der ikke plads, før det nye ideal har glimtet gjennem sindene. Sin kraft, sit liv faar helgenen gjennem forholdet til Krist. Han og hans lære maa altsaa være forklaret og i nogen grad forstaat, før helgentroen for alvor kan sætte ind. Løsrevet fra Krist blir helgendyrkelsen polyteisme; men netop den har missionærerne villet undgaa. Skulde det ikke være en viss varsomhet i forkyndelsen, som er grunden til, at vi ser saa litet av helgentro i overgangstiden? Endnu ved midten av det 12te aarhundrede, i Olavskvadet *Geisli* («Straalen»), forklarer skalden gjennem flere vers den «naadens sol», som «straalen» St. Olav gaar ut fra, før han vender sig til sit egentlige emne.

Merkelig er det, at overgangstidens digtning indeholder yderlig faa spor av blandingsforestillinger, av hedenskap og kristendom, som gror sammen. Paa dette omraade er der overdrevet meget, baade hvad denne tid og senere tider angaar. Karakteristisk er den omtale, Draumkvædet har faat. «Sankte saale-Mikkjel», som følger Krist til den store strid mot Satan, er gjort til Heimdalls arvtager, fordi han, som Heimdall, blaaser i lur, — hans hvite hest skal stamme fra hesten, som Heimdall rider paa. Det hele synes urimelig, fordi erkeengelen Mikael rundt om i europæisk legende blaaser i dommedagsluren, og fordi hærene i himlen allerede i Johannes' aabenbaring følger Kristus paa hvite heste. Draumkvædet er her like europæisk, som naar det gjør Mikael til

sjæleveieren (slik optræder han oftere i den norrøne poesi) og til saale-Mikkjel, «sjælens Mikael», engelen som fører aanden op til Guds lys. Den regel bør gjælde, at man maa holde sig til det forestillingsomraade, som føder et digt, før man ser sig om efter forklaringer, som ligger fjernere.

Allerede Hallfreds digtning fortæller os, hvor de gamle guder gik hen ved kristendommens indførelse. De sank ned til «grom», til uhyrerne, til djævlene, — hos os som andetsteds. Og forbausende sjelden evnet de at sætte merker paa de nye lysmagter. St. Olav er en av de faa som har sikre hedenske træk, — men bare langt nede i «folkesagnet», ikke i digtningen og legenden. En anden sak er det altsaa, at den gamle gudetro gaar ind i de nye djævleforestillinger. Det sker med kirkens sanktion. At Draumkvædets *djævel* har laant træk fra gamle guder er rimelig nok

I skaldedigtningen holder hedenskapet sig bare som død form, i omskrivende poetiske uttryk (kenningar) som de kristne skalde tok i arv fra ældre digtning. Denne tomme dekoration minder om den antike mytologis skinliv i den galliske (kristne) retor-poesi ved overgangen fra oldtid til middelalder. Kristendommen klippet vor gamle mytologis livstraad over; men løsrevne billeder, som den engang hadde sendt ind i skaldesproget kom til at drive omkring der ogsaa i kristen tid — nu rene skaller, dødvegt, som filologien tilslut tok sig av (Snorres Edda). Hvor tidlig og i hvor høi grad det hele er blit fossil form, forstaar man, naar man ser Olav den hellige selv kalde guldet «Freyas taarer».

Kristendommen skapte efter hvert en ny række poetiske omskrivninger. Allerede i den ældste kristne poesi blev det almindelig at betegne Gud som himlens herre, *og himlen som lysets hjem*. Gud er «himlens staalers fyrste», «dagboligens konge», herre over «solhallen», over «solteltene». Mon ikke den katolske kristendoms forestilling om solen, dagen som Kristi sindbillede er gaat ind i disse omskrivninger? De minder om den gamle norske lov, som byder hver mand «tro paa den hellige Krist og bøie sig i øst», mot solens opgang. De minder om St. Olavs ord, da solen randt over tingpladsen i Gudbrandsdalen: «Der kommer vor Gud med meget lys».

4.

Naar man søker efter grundene til, at kristendommen træder svakt frem i overgangstidens norrøne poesi, mens angelsaksisk og tysk digtning tidlig skapte store verker over det nye stof, maa man ikke bare ta hensyn til *vore* forhold — man maa ogsaa spørre efter den missionerende kirkes stilling.

Man stod ved utgangen av det aarhundrede, som Cæsar Baronius kaldte *seculum obscurum*. Store ulykker, herjende krig hadde skapt forvildelse og forraaelse i Europa. Den katolske mission hadde tapt sin kraft; i Rom var det dødt og stille. I det 7de og 8de aarhundrede hadde missionærer, tildels ialfald under Roms beskyttelse, oversvømmet angelsachsiske og tyske lande; hos os faldt det vanskelig at skaffe prester til de første kirker, som reiste sig.

Da Hallfred og Sigvat kvad, og saa litet lot kristendommen klinge ind i digtningen, laa den religiøse poesi paa nationalsprogene, efter sin tidlige blomstring, nede ogsaa hos de andre germanske folk. *Den norrøne kristendom staar da allerede ved sit utgangspunkt paa europæisk linje.*

Og den følger denne linje fremover, — faar del i det store religiøse fremskridt som kommer med det 11te og 12te aarhundrede.

I Europa er dette fremskridt knyttet til fortællingen om Cluny, Gregor den 7de, korstogsbevægelsen. Der er vekst i kirkens magt, i den religiøse følelses inderlighet, i kristen kunst, poesi og videnskap. Altsammen naar de norrøne lande.

I Norge og de norske nybygder oprettes faste bispestole, som tilslut ordnes ind under erkebispemagten i Nidaros (1056—1152). Tienden indføres, til underhold for kirker, geistlighet og menighetens fattige (o. 1100). Tidlig kommer nordmændene med i korstogsbevægelsen. Nye, store kirker reiser sig, skoler organiseres. En rik religiøs litteratur staar frem paa morsmaalet, i prosaisk og poetisk form.

Paa Island bæres bevægelsen av biskoper og prester. Der er Isleiv og Gissur, de to første biskoper paa Skaalholt, der er Jon Ogmundssøn, den første biskop i Holar, og hans ven Sæmund frode, den store lærde paa Oddi. Alle hadde de

under lange ophold i utlandet faat del i tidens kirkelige ærgjerrighet. Fortællingen om dem er fortællingen om fredssind, retsind, kristsind, om ny lov og orden, om ny dannelse og kundskap, som fra førerne spreder sig til vide kredse av folket.

Det kan paavises, at biskop Isleiv fastsætter kirkelig skik, som netop under hans studieophold i Tyskland blev indført i erkestiftet Mainz — der laa det kloster, til hvis abbedisse Isleiv alt som barn blev «overgit» (Godesti, hertugen av Sachsens søster). De skoler, som reiste sig paa Island var ordnet efter europæisk mønster. De islandske biskopssagaer antyder selv de europæiske forholds betydning, naar de fortæller, at tienden blev vedtat av bønderne, efterat høvdingerne hadde appellert til deres jevnbyrdighetsvilje: paa Island maatte der raade samme skik, som i andre lande, «hvor kristne mænd bygger». Og det heter, at Islands sorg over biskop Gissurs død mindet de bedste mænd om Roms sorg over Gregor den 7de. Hvor langt øen ved denne tid var kommet i byggende fred ser vi som i et glimt, hvor det heter: Da var der bare én hjelm at finde paa altinget.

Og nu faar veksten i det kirkelige og religiøse liv uttryk i litteraturen, nogenlunde samtidig som paa det tyske og det nye engelske sprog, og i fuldt kultur- og aandsfællesskap med det katolske Europa.

Fra det 12te aarhundrede stammer de ældste kvad av kristelig indhold, som er naadd ned til os i hele sin fylde, fra dette tidspunkt av *kjender* vi vor katolske middelalders-digtning. Dens idealer er den kirkelige forkyndelses idealer; den har tilegnet sig det kirkelige billedsprog og har fuld kjendskap til den kirkelige legende. Korstogstiden med sin religiøse ekstase og sit sterkt internationale kulturliv bringer bevægelse i kirkens helgenskare. Nu trænger den ind i den norrøne digtning, nu maatte her ogsaa være langt bedre grobund for helgenlegenden end i halvhedensk tid.

Den nye digtning er europæisk, er fælleskatolsk i stof og i tankegang. Men den bæres frem med sterk personlig inderlighet, av et følsomt sind, og er høit hævet over den gjængse skaldedigtnings opskriftmæssige art. Sproget har en værdig og varm klang, som gjenlyder av høitidsstemning; det

har aapnet sig for fint nuancerte begreper, det har ikke stanset en eneste av de forestillinger, som nu krævet livsret i vore lande. Stilen tynges længe av de mange *kenningar* — tildels har de nu faat nyt, religiøst betonet indhold —, der som svære murmasser slutter om versene (jfr. den romanske stil). Tilslut sprænges de dog. Allerede i det 13de aarhundrade blir stilen lettere, lysere, uttryksfuldere (jfr. gotiken).

Parallelen digtning-kunst er nteressant at iagtta. Kunsten følger, som digtningen, de europæiske linjer, og er, som digtningen, alt andet end langsom, hvor det gjælder at gripe det europæiske. Tidlig naar gotiken Trøndelagen; domkirkens ældste historie kan tjene os som et adelsbrev. Eller vi kan nævne, hvordan det norske maleri tar det europæiske stof ind til sig, som f. eks. paa baldakinen fra Aals gamle kirke, hvor europæisk legende og symbolik lever i stor fylde Vi ser Longinus, som saarer den korsfæstede frelsers side, faa sit syn igjen ved hans blods kraft, vi ser «synagogen» staa under korset med flere av sine europæiske attributer, med avfaldende krone, med bind over øinene, med bukkehodet i fanget. Dette i en norsk fjelddal i det 13de aarhundrede.

De religiøse kvad stammer fra islandske skalde; men deres stof og stemning har ikke været fremmed for Norge. Det ser vi av gammel norsk kunst, av vor religiose folkevise, av norske prosatekster. Olavs-kvadet Geisli blev fremsagt i Kristkirken i Nidaros; endnu i det 14de aarhundrede hadde Eystein Aasgrimssøn, skaperen av det herlige *Lilja*, forbindelser i Norge.

Den historiske interesse fanges uvilkaarlig sterkest av de ældste kvad, de som staar hedenskapets tid nær og dog svulmer av katolicisme. Der er *Geisli*, — der er *Plácítúsdrápa*, et digt om en fremmed helgen, der er *Leidarvísan*, («Veivisning») som handler om søndagens hellighet, der er *Harmsól* («Sorgens sol»), et kvad om anger og frelse, og *Líknarbrant* («Naadens vei») som lovsynger Kristi kors. Der er det meget omtalte *Sólarljód* («Sangen om solen»), og en række digtbruddstykker og digtnavne, som lar os se, at det tapte har hat større omfang end det bevarede.

Hvor er «kilderne» for denne nye poesi? Det er vanskelig at nævne de enkelte. Hele det religiøse middelalders-

liv, som det aander i videnskap, digtning og kunst, omgir og forklarer vor gamle religiøse poesi. Av bevarede haandskrifter og av fortegnelser over boksamlinger, av talrike oversættelser til norrønt sprog, av hyppig omtale og talløse citater i norrøne (og latinsk norrøne) verker, ser vi, at middelalderens Norge og Island har kjendt de vigtigste av kirkefædrene og de middelalderlige kirkelærere. Den norrøne kirke, med sin vaakne geistlighet, som hadde saa mange forbindelser utenlands, har delt den katolske verdens bokskat

Middelalderens religiøse kultur er et sjælelig fælleseie. Baade minnesangeren og munken løfter legendernes stof. Med symbolernes sprog er baade kirkefyrsten og haandverkeren fortrolig. I den teologiske litteratur er fællespræget overordentlig sterkt. Fortids og samtids visdom avskrives, omskrives, paabygges, sammendrages hundreder av gange. Naar vi saa stanser foran norrøn digtning inde i høimiddelalderen og spør: fra hvilket verk stammer dette eller hint vers i kvadet? — da er det næsten som om vi vilde spørre foran et avløvet kjæmpetræ: dette blad, som jeg tar op av massen, til hvilken gren eller kvist var det fæstet?

Dertil kommer, at vi ser middelalderen bare gjennem streif. Al den kunst og litteratur, som gik til grunde, al den religiøse kundskap, som bare tok samtalens eller det mundtlige foredrags form, hører ogsaa med til «kilderne».

Det tør ogsaa være væsentligere at paavise vor gamle religiøse digtnings europæiske præg end at diskutere, om det er Augustin, Gregor, Isidor, Anselm, Alanus eller Bernhard — eller kanske et europæisk *digt* — som bedst forklarer den ene eller den anden detalj i et kvad.

5.

I dogmet hadde katolicismen reist sig høie mure. Men indenfor, i de troendes samfund, paa kirkens fredede grund, gror symbolerne frem som det dypeste, mest levende uttryk for de religiøse forestillinger. Symboliken beror paa den tanke, at alt i verden lever gjennem sin sammenhæng med et høiere liv, med Guds historie. Derav det aandige, det strømmende ved symboliken. Bestandig føres tankerne videre, indover til det egentlige, til det begrep, symbolet dækker.

Symboliken behersker den kirkelige kunst, hvor det største som det mindste, hele den høireiste kirkebygning og den enkelte geometriske figur, ridset ind i en korstol eller en døpefont, er en levende forkyndelse for den indviede. Hver form er levendegjort av aanden

Symboliken gaar ind i gudstjenesten, hvor det tilsyneladende tilfældige, de hellige bøkers plads paa alteret, hvert lys som tændes, hvert klædebon som lægges over prestens skulder, har sin aandelige mening.

Symboliken bestemmer opfatningen av naturen og menneskelivet. Solaaret gaar op i kirkeaaret. Sol, maane og stjerner, dyrenes og planternes verden, stenen, tallet, bokstaven — alt taler til sindet om den hellige historie, dækker religiøse kjendsgjerninger.

Det er fra bibelens tekst det symbolske sprog utgaar. Hvert av Guds ord rummer et synlig og et usynlig begrep. Cederen paa Libanon, Salomos vingaard, turtelduen, som synger i den vaagnende vaar, er virkelighet, som skjuler dypere virkelighet. — Det gamle testamente opfattes som en eneste spaadom om det nye *(Typologi)*. Augustin spør i «Guds stat»: «Hvad er det gamle testamente andet end det nye — tilhyllet? Hvad er det nye testamente andet end det gamle — aabenbaret?» I middelalderen er typologien vokset til et uhyre omfang. Den ubesmittede undfangelses under er betegnet gjennem mannaregnen, Arons blomstrende stav, tornebusken, som brændte uten at fortæres, den lukkede port i Ezekiels syn. Korsbæreren Kristus har sit forbillede i Isak, som bærer offerveden, den korsfæstede i kobberslangen, som blev ophøiet i ørkenen (Jfr. Johannes III 14).

Ogsaa i norrøn kunst, digtning og teologi lever symboliken. Fra europæisk typologi er det hentet, naar digtbruddstykker lar os se Kristus som den frelsende frugt paa korsets træ, det sande livets træ, — motsat frugten paa kundskapens træ —, og som den vindrue, speiderne bar ut fra Kanaan; Kristus er jo den sande vindrue, hvis blod fylder kirkens kalk. Maria opfattes som kvisten, der skyter frem av Jesse rot og bærer blomst (Jesus, — jfr. Esaias XI 1); ogsaa dette er europæisk, — et yndet billede i kunst og digtning rundt om i landene.

Geislis skald, Einar Skulessøn, kalder Maria «havets stjerne». Det er den betydning, som allerede Hieronymus lægger i navnet Maria. Man satte det i forbindelse med det latinske *mare*, samtidig som man i Guds moder saa en gammel spaadom opfyldt: «En stjerne skal gaa frem av Jakob» (4.e Mos. XXIV 17). I begeistrede ord hilser Bernhard av Clairvaux — i Einar Skulessøns dage – stjernen, som gaar op med frelse over denne verdens hav. I latinsk poesi var billedet kjendt og kjært, længe før det gik over i nationalsprogenes digtning. Det naadde norrøn poesi i Geisli — bare tyve aar efterat det var gaat ind i den tyske digtning (Melker Marienlied o. 1130).

Geisli kalder Kristus solen, «retfærdighets sol». I det religiøse sprog er intet billede saa yndet som dette, intet gjenstraaler saaledes Guds kraft og Guds kjærlighet. Rundt om i landene, fra aarhundrede til aarhundrede, hilses Kristus som «den sande sol».

I Geisli er han herre over «fredssynet», – det er det himmelske Jerusalem, hvis navn allerede hos Origenes forklares som «fredssynet». Slik møter det i den latinske hymnepoesi og i tidlig angelsachsisk poesi, nu ogsaa i norrøn digtning. Skalden bruker hverken navnet Jerusalem eller navnet Maria; han sier helt enkelt «fredssynet», «havstjernen». Forutsætter han, at tilhørerne er inde i symboliken? I en gammel islandsk præken og i en helgensaga nævnes paa samme maate «fridar sýn» uten nærmere forklaring.

I Sólarljód synes det, som om den mystiske «solens hjort» maa være Kristus. Ti hjorten — ifølge den gamle naturhistorie slangens dødsfiende — er i middelalderen et billede paa frelseren. Kristus, som staar op fra de døde, kaldes i Sólarljóð «kampslumreren»; ti hans aand har kjæmpet i helvede, mens legemet slumret i graven. Det himmelske Jerusalem, som er fyldt av Gud, kaldes Sólkatla («solens kar«). Ved kvadets slutning sier den talende — en avdød, som fra høie himle aabenbarer sig for sin søn: «Barn, nu har jeg, din far, og Solkatlas sønner tydet for dig det hjortens horn, som den vise kampslumrer bar ut av haugen». *Hjortens horn* betegnes i den europæiske symbolik Kristi guddom og brukes av kirkelæreren Alanus (kort før Sólarljóðs tid) netop til at

betegne den guddommelighet, som frelseren («hjorten») aabenbaret gjennem opstandelsen. «Jeg har tydet for dig hjortens horn» vil si: jeg har forklaret Gud for dig. Derfor kan digtet hete «sangen om solen» — Gud er jo den sande sol. Den ældre mening, at kvadets navn er laant fra Franciscus av Assisis «sang om broder sol» holder sig, saavidt jeg forstaar, til tingenes overflate. Indholdet av det italienske digt har ikke det ringeste med det norrøne at gjøre.

Sólarljóð bygger som Geisli helt ut paa europæisk symbolik; men det viser større nydannende evne, idet kvadet skaper kraftige personifikationer paa det almindelige sindbilledlige sprogs grundlag. Det er i det hele det fantasifuldeste, det sterkest særprægede kvad i hele vor gamle religiøse digtning.

6.

Middelalderens kristendom er en forkyndelse av dualismen. Mennesket kan ikke løfte sin sjæl uten at støte mot dødens og syndens begrænsning. Derfor ligger den sande frihet og den sande glæde hinsides det jordiske. Det himmelske Jerusalem, den gyldne kongehal, lyser ned til synd og armod og mørke som sjælens sande fædreland. Av denne tankegang præges katolsk teologi, digtning kunst, — hos os som hos andre kristne folk.

Kristus blir formidleren mellem Gud og mennesker, broen mellem himmel og jord. Ogsaa i opfatningen av ham ser vi den norske stamme svinge med det øvrige Europa. Vor digtning i det 12te og 13de aarhundrede fremhæver *mennesket* Kristus. Det er under indflydelse av det almindelige religiøse tidspræg, av den nye kristologiske spekulation. Det 12te aarhundrede vil se Gud, vil opleve Gud, og det drives til at søke ham i hans menneskelighet. Det finder ham ikke i «skylaget av hans hemmeligheters dunkelhet» (Anselm av Canterbury), det erkjender ham sikrest i krybben og paa korset. Saa ser vi kvad som Harmsól og Líknarbraut dvæle ved Kristi lidelse, ved hans saar, ved hans blod, ved hammerslagene, som nagler ham til korset, ved hans smertefulde død. Seierherren, tronende paa korset, træder tilbake for det li-

dende menneske. Det er den samme utvikling, som (langsommere) gaar for sig ogsaa i kunsten.

De mange inderliggjørelsens veie, som korstogstiden aapnet, de strenge meditationer, den stadige gjenoplevelse av den hellige historie førte *Maria*, Herrens moder, frem i forgrunden av den religiøse bevissthet. Mens den norrøne digtning tier om hende i hele det 11te aarhundrede, lovpriser den hende til stadighet i det følgende tidsrum — samtidig som den europæiske Marialegende og den europæiske Mariadigtning paa nationalsprogene utvikler sig. Altid gjælder da loven om den fælleskatolske linje i vort aandsliv.

Islandsk digtning ved aar 1200 fortæller, at Maria graater ved korset. Forestillingen var dengang ikke gammel i vesteuropæisk tradition (men vel i den byzantinske verden). Ambrosius hadde engang prist Marias sjælsstyrke: han kjendte kun moderen, som *stod* ved korset, ikke den graatende moder. Men høimiddelalderens følsomhet digtet sig en anden Golgathascene. *Mater dolorosas* tid er inde. Det 12te aarhundrede skaper en rigdom av *planctus-poesi*, Marias klagesange ved korset, som fra latinen gaar over i nationalsprogene og blir en fast kjerne i det store passionsdrama. Dette er den utviklingsgang, som forklarer den norrøne digtnings graatende Maria. — —

Middelalderens dualisme, som søker hen til midleren Kristus, lærer da ikke et evig skisma mellem skaperen og det skapte. Aanden arbeider i støvet; det er en hemmelighetsfuld livslov, at det høiere tjener det lavere. Kristi offerdød, som «bandt himmel og jord sammen» (islandsk prædiken) er pantet paa dette frelsens mysterium og forkyndelsen av ofret som aandens vei i verden. «Sig selv skal manden gi til Gud; ti Guds søn, Jesus Kristus, gav sig selv hen i døden for os», sier en gammel norrøn homilie. Den sande frigjørelse blir den til del, som tar en tjeners skikkelse, overvinder kjødets lyst og vilje og gjør de gode gjerninger. For ham falder skrankerne, for ham aapner sig Guds himle, ti han vandrer med blikket fæstet paa det himmelske lys.

Dette er den middelalderlige etiks religiøse grundlag. Det bærer en stor del av den religiøse forkyndelse og av den religiøse poesi ogsaa i de norrøne lande. I en gammel kirke-

bøn fra Island (o. 1200) heter det: «Lad os bede gode søskende, Gud Fader den almægtige, at han vil rense verden fra alle dens vildfarelser, ta sygdom bort fra syke, sult fra hungrende Han lade fængsler aapnes og løse dem, som bundne er; han skjænke de utlændige hjemfærd, han give sjøfarende god havn, og helbredelse til saarede». I slike omgivelser er det, Sólarljóð lovpriser de sagtmodige og de barmhjertige.

Jeg kan stanse her. Det vil føre for langt at gaa ind paa den nye utvikling, som begynder med *Lilja* og ender ved reformationen. Det, som allerede er meddelt, vil dog gi et visst indtryk av norrøn kristendoms ingenlunde fattige sjæl. Det er ogsaa vanskeligere at arbeide med materialet fra den yngre tid; ti hovedmassen av digtene er desværre endnu utrykt. I Kjøbenhavn ligger omkring femti Mariakvad og venter paa utgivelse.

Vi vet ikke altid, hvem der har forfattet de ældste religiøse kvad paa Island. Forfatterne har *kanske* oftest været geistlige; at de ikke bestandig har været det, vet vi. Høvdingen Kolbein Tumessøn er en av de frugtbareste av dem alle. Og vi har grund til at tro, at hele denne gren av digtningen har nydt stor yndest hos folket.

Hvor meget den er indhold, hvor litet den er tillært form, skal jeg tilslut søke at vise ved et enkelt særpræget eksempel.

Harmsóls forfatter, Gamle, kanonisk broder i Tykkvabø kloster (før 1200), slutter sit digt med en opfordring til alle, som hører kvadet, at de maa bede til Gud for hans sjæls frelse. En slik opfordring gaar igjen, tilsyneladende formelagtig, ogsaa i europæisk poesi. At nu broder Gamles bøn har virket paa samtid og eftertid som noget mere end en formel, synes at fremgaa av følgende: det haandskrift, som har bevaret Harmsól for os, og som er et par hundrede aar yngre end Harmsól selv, indeholder ogsaa fem andre religiøse kvad. Intet av dem gjentar broder Gamles opfordring til at bede for skaldens sjæl, og ved intet av dem er digterens navn angit. Bare ved Harmsól tilføies det: H. «som kanniken Gamle digtet». Det maa være tillatt at tro, at skaldens navn er reddet og nedskrevet, — som det eneste forfatternavn i haandskriftet — fordi man virkelig har fulgt hans opfordring og bedt for hans sjæl, og fordi man har villet, at ogsaa nye slegter skulde bede for Gamle, skalden og klosterbroderen.

Fredrik Paasche.

RUSLAND OG FINLAND.

Ianledning av en ytring i min artikel «Krigen» i forrige hefte, har jeg mottat et brev som bør komme til almindelig kundskap, da brevskriveren baade er saa fortrolig med finske forhold og besidder en saadan intelligens, at jeg vet at den skildring som her gives av forholdene er korrekt. Brevet lyder saa:

«I det sidste hefte av «For kirke og kultur» læser jeg en artikel om «Krigen» av Dem. Der staar: «Rusland har dog nu, drevet av krigens nød, git polakker og finner pusterum og utsigt til bedre kaar.» Jeg er ganske enig med Dem med hensyn til artiklens tendens; det er sandt, den preussiske sabel og kosakkernes «nagajka» er like slemme og like langt fra alt som virkelig er civilisation og dannelse. Men det av mig herovenfor citerte sted viser, at De ikke rigtig kjender forholdene i Finland, som de er for øieblikket. Da det synes mig saa uhyre nødvendig, at Europa og da især de nordiske land netop i disse tider, hvor vi maaske gaar imot en nyordning av alle forhold, har ordentlig besked om tingene, vil jeg meddele Dem følgende og be Dem om ikke at ta ilde op min berigtigelse. Forholdene i Finland har aldrig været strengere og sværere, fortrykket aldrig haardere end nu. I begyndelsen av krigen haabet man virkelig paa en lettelse. Mobiliseringen gik rolig og stille, jernbanerne funktionerte nøiagtig, uten at knurre har man git fra sig baade hester og kreaturbesætninger, man har taalmodig fundet sig i, at «Hangø» havn, et av de værdifuldeste havneanlæg i Finland, av en «feiltagelse» blev sprængt i luften av en russisk kommandant; ikke en forstyrrelse har man kunnet notere; endvidere har en del frivillige blandt finnerne meldt sig til russisk krigstjeneste. Og saa kom jo manifestet til Polen, og enten man nu trodde at det var alvorlig ment eller ei, man utstrakte i haabet dets

indhold til at gjælde ogsaa for Finland. Man er blit haardt skuffet. Generalguvernør Seyn har uttrykkelig forbudt al offentliggjøselse av den slags forhaabninger. Avisforfølgelse, anklage for majestætsfornærmelse og fængsling av embedsmænd hører til dagsordenen. Borgermesteren i Vasa er nylig blit fængslet og ført «østerpaa», uten at man vet hvorfor eller hvorhen. Under det diktaturregiment som nu hersker i landet ifølge krigen, prøver Seyn paa av alle kræfter at faa det godtgjort, at Finland er et land i oprør, for paa den maate at faa det knust — det er jo for ham personlig en livsbetingelse, ti ellers blir det jo ham som blir løgneren. Det 22de armékorps som var forlagt i Finland, og dets høisindede, noble overgeneral v. Brincken blev kaldt til fronten — og slaat, som det har staat i aviserne, og Finland er nu opfyldt av ganske nye tropper som er ukjendt med forholdene, og ikke vet bedre end at de er sendt ut blandt oprørere. Gud ske lov, at finnerne trods alt har kunnet bevare roen. Men det er en feiltagelse, at der er tale om lettelse for Finland, og naar Rusland proklamerer folkefrihet for sine stammefrænder paa Balkan og i Polen, er der neppe nogen som kjender forholdene, der kan ha tillid til at det er alvorlig ment. — — Man sier jo nok, at Rusland ikke kan være bekjendt ikke at holde sit ord til Polen, at England nok skal holde det til ikke at bryte sit løfte. Det tror jeg ikke paa. England og Frankrig hadde forlængst kunnet forhindre alle de ulykker som er sket i Finland, *kun* ved at negte Rusland penger hvis det ikke vilde forandre sin politik i Finland. Det har de ikke gjort, fordi det ikke har været overensstemmende med deres *egne* interesser, og de har altid gjemt sig bakved den undskyldning, at det finske spørsmaal var et *indre* spørsmaal. Og bakved den undskyldning vil de ogsaa krype med hensyn til Polen — der er ikke én stat som ofrer det mindste for en av de smaa staters frihet, hvis den da ikke som nu England kan i allerhøieste grad forene det med sine egne interesser. Men hvad saa? Hvad kan saa forandre forholdene i de Rusland underlydende land? Kun prygl, tror jeg. Men hvorledes skal baade Tyskland og Rusland faa alle de prygl som de skulde ha? Dette er jo nu kun mine personlige refleksioner, som ikke har nogen be-

tydning. Det, jeg vilde understreke for Dem var, at De, pastor Klaveness, hvis ord naar saa mange, maa sprede kjendskap til de finske forhold, saa som de er bakved al krigscensur og diktaturvold.»

*

Jeg tviler ikke paa rigtigheten av det som her er meddelt, og at brevskriveren har sørgelig ret i at «der ikke er én stat som ofrer det mindste for en av de smaa staters frihet«, med mindre egeninteressen driver dem til det. Det er vist saa, at det eneste som kan skaffe finner som sønderjyder og i det hele tat de smaa nationer bedre og tryggere kaar og Europa den retfærdighet vi saart savner og dypt sukker efter, det er at stormagterne herjer og ødelægger hverandre saalænge til deres kræfter er uttømt for lange tider. Det ser ikke saa ulikt ut til at saa vil ske. Det blir en forfærdelig skole at gaa gjennem for hele Europa, men den er vist nødvendig.

Thv. Klaveness.

HVAD GIR SEIER?

Verdenskampen vækker til nye tanker over hundrede ting, — skyts, taktik, statsgrænser, — principer. Fremforalt dem: de folkeskjæbner, som nu synes at bestemmes paa valpladserne, er allerede avgjort av fjernere aarsaker, og disse aarsaker ligger tilslut hos individerne selv. —

Tyske blade fortæller at en professor i Kristiania ved immatrikuleringsfesten har omtalt den beundring, man hele verden over føler for det tyske folks vidunderlige organisation og daadskraft. Professoren forklarte sig denne enestaaende dygtighet ut fra den likesaa enestaaende tyske videnskap. — Jeg har bare et tysk uttog av talen, men 'gaar ut fra at det vigtigste av den er fremhævet og rigtig gjengit. Den er isaafald et nyt uttryk for en almindelig overtro paa videnskapens avgjørende betydning. Den er naturligvis undskyldelig hos en professor. Ti et lands videnskap repræsenteres av dets professorer. Og disse kan da likesom andre let bli tilbøielig til at forklare sig et problem ut fra sin egen embedsbestemte tankeretning. Denne overtro paa videnskapens betydning er ikke længer bare en uskadelig tilbøielighet hos professorer, den er blit noget av en folkefare.

Ved at oplysning og videnskap er trukket frem som kulturens egentlige bærere, er andre, vigtigere kulturfaktorer skutt tilside eller helt overset: *Som om det at vite det rette ogsaa var det samme som at ville det!* — Eller *at ville det ogsaa var at kunne det!* — Eller at *kunne det ogsaa betød at være mesteren fremfor alle i det!* — Eller som om man ikke baade kan vite, ville og kunne 'noget med færdighet uten allikevel at ha faat det slik ind i sine instinkter at handlingen foretas paa den eneste uovervindelige maate: med sindets hele lyst!

En styrtende flyver kan maaske med matematisk nøiagtighet regne ut, hvilket øieblik han vil være knust hvis

han vedblir at styrte. Men hans videnskap derom redder ham ikke. En dranker kan meget vel vite at lasten snart vil dræpe ham hvis han ikke lægger den av, — og allikevel ikke formaa at gjøre det.

De tyske seire skyldes ikke at Rusland og Frankrike staar tilbake i de videnskaper som krigen særlig kræver: den kjendte tyske militærforfatter Biermann paastaar at intet land i verden har utviklet den militære videnskaps taktiske og strategiske principper til slik høide som Rusland, intet hvor der ofres saa meget paa den eller fremkommer slik masse videnskapelige avhandlinger over militære problemer. Dertil har Rusland som bekjendt baade soldater og midler nok til at sætte de fundne slutninger i kraft. Desuagtet har Rusland nu paa hundrede aar ikke vundet nogen nævneværdig seir i sine mange krige, — jeg ser bort fra kampene i Polen. I kampen mot Tyrkiet i 78 var det Rumænien som skaffet seiren. Og franske militærforfattere og officerer har talløse gange oplyst og paavist, at man ikke kunde ta en kamp med Tyskland op uten at lide endnu værre nederlag end i 70—71. Senest i vaares kom Humberts ugjendrevne avsløringer i senatet, han *visste* sandheten, videnskapelig seet, til punkt og prikke. Fra toppen av ned til soldaten De fangne franske officerer bekræfter det nu uavbrutt. Det har ikke forhindret den franske regjering i at avvise Tysklands henstilling til den om at bli neutral, — eller forebygget nederlagene. — Verden har neppe nogengang været mere grepet av videnskapelig begeistring end under og efter de franske encyklopædisters arbeide for at «løfte folket ved videnskap». Neppe har heller idealer paa moralens omraade været mere videnskapelig og troende opfattet end ved den tid. Det bar ogsaa frugt i revolutionen av 89: I oplysningens gudindes navn og et slags delirium av begeistring for retfærdighet, frihet, likhet og broderskap, — det *menneskeliges* eneret mot al traditionel særret, — kappet man hodene av skyldløse og martret kvinder og børn. —

Det er den *dygtigste*, som vinder seiren, og dygtig vil si at duge til *handling*. Men handling utspringer ikke av viden. De vigtigste evner vi har naadd, er vundet uten at vi selv ante hvorhen vor stræben førte os. Utviklingen

foregaar for det meste uten tanke paa utvikling og uavhængig av den, ut fra følelser eller endog uten al bevissthet: Tommelfingerens stilling, den opreiste gang, tænkeevnen, fantasiens triumfer i digtning og anden kunst er resultater, som ingen fattet før de forelaa. De store handlinger er utført uten at deres ophavsmænd selv vovet at stille sig dem op som klare formaal eller tænke tilende, hvor de stræbte hen. Et instinkt forbød dem at forstyrre sin egen trang ved reflektioner. De bare fulgte sin *trang*. Man læse bare Goethes eller Ibsens bekjendelser. — Men viden er ikke alene *utjenlig* til handling, den kan *skade*, kan hemme handleevnen. Det gamle religiøse billede om kundskabens træ har en vidunderlig sandhetsværdi, som enhver vil kunne opdage ved at iagtta sig selv. Den naturlige lov for sindet er at indtryk skal gi sig uttryk i handling. Og handlemaaten bestemmes av menneskets aandelige eller legemlige behov. Den uforkvaklede bevissthet vil derfor uavbrutt søke at omskape sin omverden efter sit væsens krav, og vil ikke tillate denne omverden at bli staaende selvstændig i uforandret form. Men den stræben, som bare er rettet paa kundskaper om verden, paa en «objektiv videnskap», befatter sig ikke med at omforme verden. Den fastslaar, *hvad der er*, — det er videnskapsmandens opgave, — stanser saa op og vil ikke mere, den søker ikke som kunstneren eller statsmanden at skape det *han vil der skal være*. — Ja, sætter man sig som livets maal at vinde kundskaper, da stanser man ikke alene sin handleevne, fordi det at handle jo da ikke blir maalet, og den oprindelige trang til at være aktiv vilde da kvæles til bedste for den passive optagelse av nye forestillinger. Men den, som vil fordype sig i «den objektive videnskap» og søke et sandhetens orakel i den, vil temmelig sikkert vises hen mot trøsteslose sandsynligheter, som virker til at røve livsmodet og lamme vilje og handleevne, — og — gaa feil av sandheten. Ti ingen sandhet om noget ytre er absolut paalidelig, det er videnskapen selv klar over. Vi kan bare kjende os selv. Den løser altsaa ikke «verdensgaaten». Derimot røver eller svækker den *evnen til at vurdere*, skille mellem rigtig og urigtig. Ved abstrakt og passiv lærdom blir alle forestillinger, bud og regler staaende sideordnet som likegyldige. *Kundskaper ut-*

vikler ikke evnen til at vælge og vrake. Men i det øieblik, man skal handle, maa man netop vurdere interesser mot hverandre, vælge en og vrake de andre. «Livet»s vigtigste skridt bestaar i slike valg, og den som ikke forstaar at vurdere rigtig, kan volde sig selv og andre ulykker trods alle mulige kundskaper. Skolelyset, den upraktiske videnskapsmand, den lærde nar, er eksempler paa saadanne av kundskaper forkvaklede personer, — den abstrakte retfærds dommer ikke mindre.

Til erstatning for tapet av evne til at vurdere og handle gir den megen videnskap gjerne en viss blødagtighet: At «fylde sig» passivt med viden gir en nydelse paa aandslivets omraade svarende til fraadserens nydelse ved spisebordet. Det er ikke mit paahit: — Uten selv at ha fattet hvor betinget al nydelse overhodet er fra ethisk synspunkt, har allerede Epikur gjort opmerksom paa og fremhævet *nydelsen* ved videnskap. *Men al nydelse leder til blødagtighet naar den ikke leder til handling. Gir nydelsen ikke følelse av forpligtelse, men lar sindet forbli passivt eller bare reproduktivt, da skader den selve evnen til at ville og handle, sløver og svækker. Saalænge en runden indsigt ikke har præget sindet og omsat sig i evne, som baade driver individet til at handle og bestemme handlingens form, er det derfor skadelig at opta nye kundskaper.* Det virker til at spalte tanke og følelsesliv, gjør uordentlig, overfladisk og umoralsk: Løgn, bedrag, selvbedrag, hykleri, skyldes alle at tanke og følelsesliv ikke er samarbeidet. Værst av alt er det maaske at de mange, «ufordøiede» upersonlige indtryk, de røver selve evnen til inderlighet. Men en sjæl uten inderlighet duger ikke til at handle med kraft. Der er eksempler nok i livet. Baade den halvdannede filister og kundskapssnobben er kjendte typer. Det er blit litt av en mødesak [illegible] forfængelighet at kunne pynte sig med kundskaper. Men kultur er det ikke, og det hjælper ikke til seir. — Sandheten er at et folk kan bli dygtig og vinde seir over andre *uten* videnskap, — som Romerstaten i sin tid, da den beseiret Grækenland. Og omvendt kan et folk ha naadd høiden av tidens videnskap og dog bukke under for andre, mindre videnskapelig dannede folk som Grækenland for Rom eller Rom for germanerne. —

Og allikevel kommer seir og nederlag ikke som utslag av en ubønhørlig skjæbne et folk er hjælpeløst prisgit. Vi tror at vi selv kan bestemme skjæbnens gang, fordi der er aarsaker til alt, ogsaa til seir og nederlag, og fordi vi kan sætte os i besiddelse av disse aarsaker og derved fremkalde de resultater, vi vil. Seirer vi, er det altsaa fordi vi har sat de rette aarsaker i bevægelse, — taper vi, skyldes det at vi ikke har nyttet disse aarsaker. Seir og nederlag er altsaa bestemt *ved de forutgaaende forberedelser,* ganske som den forbryderske eller den gode handling er utslag av de følelser og tanker individet har pleiet at hengi sig til: Det er den forutgaaende indre fordærvelse som er skyld i faldet. —

Denne forberedelse bestaar *ikke i oplærelse* men *i opøvelse.* Det kan være nyttig at lære folk at *forstaa,* men det er aldeles nødvendig at øve dem til at *føle.* Den som har et opøvet følelsesliv vil naa længer end den, som bare har et opblæst tænkeliv. Og det av meget enkle grunde.

I en kamp seirer den dygtigste, altsaa den som har største evne til at handle. Og handling kommer ikke av viden, den kommer av vilje, som igjen kommer av følelse. Skal man seire, maa man altsaa ha de rette *følelser.* Disse er de bestemmende aarsaker. Dernæst maa disse følelser ha formet personen saaledes, at han har faat *færdighet i at handle.* Men begge disse formaal, baade de rette følelser og færdigheten til at handle efter dem, naaes bare ved opøvelse. Man kan naa glimrende resultater ved opøvelse, om man ikke selv aner hvor retningen bærer hen. Men man kan ikke naa selv beskedne resultater, trods de dristigste maal, uten at øve sig i handling for at naa dem. Kommer troen ved hørelsen, saa kommer følelse og færdighet ved øvelse. Og øvelsen bestaar ikke i at motta forklaringer eller se andre handle, selv passiv. Den bestaar i selv at foreta handlingene. Den aktive trang, trangen til selvvirksomhet, er ganske visst et av de oprindeligste og lykkeligste anlæg. Men den maa utvikles som alle andre anlæg, hvis den skal bli et paalidelig træk av karakteren. En karakter skapes utelukkende ved opøvelse, ikke ved oplysning. Følges trangen til at handle, vil lysten gi nyforsterket følelse. Ti der raader den eiendommelige lov

for sjælslivet, at *handling selv gir følelse*. Den samme sak, som man har forholdt sig ganske likegyldig til saa længe andre stod for den, utløser sterke følelser og vækker evner i det øieblik man selv skal foreta nogen handling for dens fremme. Man lærer mere av én gangs forsøk end av hundrede forskrifter. Vanskeligheterne ved opgaven egger trods og fremkalder andre nye følelser, -- efter hvert som man faar øvelsen og altsaa kan beherske sin gjenstand og tilfredsstille sine behov blir man glad, faar triumfatorens lykke. Og anstrengelserne ved opgaven avleirer sig i instinkterne som en trang til at være opmerksom overfor livets krav, medens seiren gir selvtillid til nye kampe. Det er følelser som melder sig overfor enhver opgave. Dernæst vækkes først gjennem handling en ny evne: til at *vurdere*, skille smaat fra stort, ondt fra godt, — lære sine anlæg, sin individualitet, *sig selv at kjende*. Intet menneske lærer at vurdere rigtig, skille ondt fra godt, ved videnskap, — det lærer man bare gjennem selv at handle.

Og her vil man da gjøre en interessant opdagelse: Hvis følelseslivet er øvet op, den sterkeste følelse er fundet og dens forrang er indøvet i en række handlinger, og hvis legemet derefter er dressert til at lystre denne følelse, da vil *handlingens styrke* bero paa *følelsens styrke*. Den sterkeste følelse vil gi den sterkeste handling. Forskjellen mellem det øvede og uøvede følelsesliv er den samme som mellem en stemnings-tro og den handledygtige vilje. Ti det er langt mellem at forstaa det rette, ja begeistres for det, og at følge det som tvingende lov for sine handlinger. Naar individet tilstrækkelig længe har handlet derefter, det vil si, har vraket andre ønsker av hensyn til dette ene, saa at dette hensyn har præget karakteren og git instinkter, — da først er det sikker i sin handling. Og først naar denne handling utspringer av den sterkeste og inderligste følelse, vil den være sikker paa seier. Denne inderligste følelse hviler nemlig paa de primitiveste menneskelige instinkter, trangen til at holde sig og sine oppe i retten til fremgang. Det er disse instinkter, som symboliseres under navn av «fædreland», — med troen paa en retfærdig verdensorden og aandens seier i tilværelsen mere eller mindre dunkelt bak fædrelandskjærligheten. Denne

trang har absolut gyldighet, — den gir seier fordi den leder individet til med fryd at sætte livet ind. Naar individet har lært sig selv sine følelser at kjende, er sikker paa at ha naadd til bunden av sin egen natur og at handle derefter, og den ledende følelse har absolut gyldighet, — da har dets handling intet forbehold, ingen nølen eller usikkerhet mere.

Det tyske folk har op til 3 aars «vernepligt». Det øves derunder til at se sin opgave i dette ene: *At forsvare ret mot uret.* Det ledes ikke til champagnerus av gloriose fantasier ved stolte erobringer, — det er sin ret, rettens sak, soldaten læres til at forsvare med sit liv. Det er ledeprincippet i «den tyske soldats bok». Han skal verge sit hjem mot røvere, sit land mot fiender, men selv fienden mot uret. Kulturens idé omfatter ogsaa fienderne og staar over hensynet til personlige ønsker for hjem eller land. Efter denne lov skoleres hans aand og dresseres hans legeme. Det tyske rikes og den tyske hærs enestaaende kraft og følgelig dets seire, skyldes at folkets følelsesliv i slegtled er indstillet paa den sterkeste grundfølelse, rettens forsvar, og indøvet derefter. Derfor er der intet forbehold eller sidste hensyn, som holder soldaten tilbake fra at ville det ytterste og sætte alt ind. Han føler et kalds uendelige gyldighet bak mobiliseringsordren og kommandoropet. Derfor utløser de alle sindets og legemets kræfter. Keiseren benævner denne høieste retsidé «Gud», mange andre likesaa og med en oprigtighet som sikkert ikke er mindre end deres, som er uklar over det rette døpenavn for sin gode sak. Men sakens godhet er de alle klar over. *Det* er præget. Det er ikke *kundskap*, som har gjort det tyske folks dets magt. Ti kundskapens magt alene kan likesaavel være ond som god. Det er *øvelse*, som har frigjort dets magt. Og denne magt er blit saa vældig, fordi den hviler paa en saa mægtig følelse, følelsen av at ha ret, og paa øvelse i at handle derefter: *Det tyske folk lyser av god samvittighet.*

Men i Norge dyrkes videnskap og kundskaper. Med øvelsen er det derimot smaat bevendt. Et eksempel: Vi har jo en smule militærøvelser, som har bidraget mere til at opdrage folkets *mænd* end maaske noget andet. Pikerne derimot har ingen tilsvarende øvelse, og de staar da ogsaa kul-

turelt tilbake for mændene. De unge tjenestepikers unøiagtighet i at opfatte og følge ordrer, usandfærdighet, upaalidelighet, urenslighet o. s. v. er helt forbløffende for hver, som har hat dem i sin tjeneste. Saa umulige tjenestegutter finder man sjelden. Deres lave kultur er en ulykke ikke bare for dem, men for landet, ti deres standpunkt holder hjemmene, børnene og samfundet nede. Mødrenes dygtighet eller skrøpeligheter stempler hjemmene og former børnenes karakter og vilje, — tilslut hele folkets. At det ikke er endnu værre i landet kommer av det kulturløft de dannede husmødre har tat i samfundet ved at føre en stadig kamp med barbariet. Men det rækker ikke til, især efter de nyere «frigjørelses» bestræbelser inden standen. At slippe disse halvvilde skabninger løs paa moderkaldet er altsaa at holde folket paa deres, tjenestepike-moralens og -kulturens standpunkt. I vort land er det særlig ilde. Ti de store avstande mellem folk hemmer den dannelse, som livligere omgang og samfærdsel gir. Desuten er der ogsaa direkte gjort saa meget mere i mange andre lande, særlig Tyskland, for at trække de indfødte av kvindekjønnet op av barbariet. Man lærer i Norge i skolene at forstaa, at læse o. s. v., men man øves ikke til at arbeide og saare litet til at vurdere. Derfor øves man heller ikke til at *respektere værdierne*. Det falder utenfor skolens opgave. For eksempel: Der brænder gjerne for nogle hundrede tusinder kroner av landets skog hvert aar, paa grund av skjødesløshet med kaffekokning, en tobakspipe og lignende. Der spildes for nogle millioner i bær hvert aar, fordi man ikke bryr sig med at plukke dem eller at organisere deres utnyttelse. Der gaar tapt for mange millioner hvert aar, fordi folket ikke har lært at nytte vinteren til hjemmeindustri. — overhodet at bruke tiden og føle dens værdi. Og dog er det viljen og evnen til at utnytte værdierne det kommer an paa i livskampen. En kinesisk statsmand skal ha ytret, at Tyskland vilde ha konkurrert England og alle andre nationer ut i Østen i løpet av faa aar, — fordi de tyske ingeniører og forretningsmænd der begyndte sit arbeide op til to timer før englænderne og sluttet det efter dem. Nordmændene er ikke noget flittig folk. Det staar avgjort tilbake for dansker, tyskere og franskmænd i den henseende, — vistnok ogsaa for

svensker, hvis hjemmeindustri rækker høit, og for skotterne av de britiske nationer. Det har sandsynligvis sammenhæng med mødrenes ufuldkomne utdannelse hos os. Man tør overhodet temmelig trygt anta, at i verdenskonkurransen vil første forsprang tilfalde det folk, som først indfører en almindelig tvungen øvelsesskole for sine unge piker, skoler i hus- og gaardsvæsen, barne- og sykepleie, almindelige renlighets- og sundhetshensyn. Og at næste forsprang vil det folk vinde, som bedst forstaar at *opøve* sine børn til arbeide istedetfor at oplyse dem ved kundskaper.

Den ivrige stræben i de «civiliserte» land efter at skaffe folket en *forstandsmæssig oplysning* og den uforsvarlige forsømmelse av deres *karakteropdragelse* har sat en eiendommelig frugt: Den kunstige forhindring av fødsler. Fra et kjølig forstandssynspunkt ønsker neppe nogen kvinde at spille en fødsels hasard om sit liv, — for ikke at tale om ubehageligheter, besværligheter og omkostninger i barnets anledning baade før og efter fødselen. *Saa* naar instinkt- og følelsesliv ikke blir utviklet i samme forhold som forstandslivet. Det er derfor kommet derhen at den sterke, ensidige «oplysning» har forberedt sindene for et raffinert umoralsk standpunkt. I kraft av samme oplysningsprincip og i linje med dets retning spreder der sig kjendskap til midler for at hindre fødslerne med rivende hurtighet landene rundt, og — fremdeles i kraft av samme ensidige utvikling av forstandslivet — blir kjendskap til slike midler gjerne det samme som villighet til at nytte dem. Et eksempel: Bare i de sidste 10—12 aar er fødselsprocenten i Kristiania sunket fra 36 ‰ til 22 ‰. For hele landet er den sunket fra 31 ‰ i 1891 til 25,44 i 1912—13. Og det som en jevn, aarlig nedgang, altsaa paa grund av stadig virkende love, ikke av tilfældige og forbigaaende. Og desuagtet er nye egteskap stiftet i omtrent uforandret antal, — 6,60 i 1891, 6,36 i 1913. Disse love virker hovedsagelig i byene, — hvor «oplysningen» er størst, men sprer sig rask utover landet med den økende industrialisme og samfærdsel. Om passelig tid har vi naadd Frankrike og Nordamerikas forenede stater, hvor formerelsen paa det nærmeste er stanset. Nationens vekst vil da efterhvert holdes vedlike av dem, som staar dyrestandpunktet

nærmest, — moralsk og intellektuelt ikke formaar at ta hensyn. Forholdet mellem folkets kulturlag og de ukultiverte forrykkes stadig, til overtal for dets slettere medlemmer. Og de enkelte barn av dannede familjer blir forkjælte og derved svækkede individer, mens barn av store søskendekredse staar saa temmelig utenfor denne fare fra forældrene, og sig imellem faar konkurranceprincippet ind paa livet og øves op til livskampen.

Saa er det skaden for de voksne selv av barnløse forhold. Der er instinkter og følelser av livets vigtigste som først utløses naar et menneske blir mor eller far. Omvendt kan man vanskelig tænke sig en mere forkommen sjæl end den kvindes, som har spildt sit liv paa lasten — i eller utenfor egteskapelige former. Hvor uendelig høiere staar da ikke den ugifte mor! Som stillingen er kan man forutse det norske folks undergang i løpet av nogle menneskealdre, hvis det fortsætter som hittil. For bare at se mot ost var fødselsantallet i 1910 44,2 ‰ i Rusland mot 26,1 i Norge — ikke langt fra det dobbelte altsaa Verdensutviklingen — og andre nationer har ikke pligt at ta hensyn av nogen art til et folk, som har det travelt med at begaa selvmord.

Et botemiddel vil det være at slegtens opgave ikke længere overlates kvindernes tilfældige individuelle skjøn eller uopdragenhet, men at de øves op til de pligter som følger med morstilling, — fremfor alt øves til at føle, *at der til enhver lyst svarer en opgave.* Der er ikke det ringeste større grund til at overlate hjemmene denne utdannelse end til at overlate dem skoleundervisningen forresten, — hvad man jo forlængst har fundet ugjørlig.

Man kan ikke tænke paa denne sak uten med beklagelse. Den stod for tur som første opgave for statsmagternes omsorg, — og adskillig før der anvendtes flere omkostninger til ny teoretisk halvdannelse Man kunde ogsaa ha haapet, at statsraad Bryggesaa ikke hadde latt sig forlede av lysten paa kundskapens træ: At han selv har den ufuldstændigste skoledannelse av den nuværende regjerings medlemmer har dog ikke hindret ham i at bli dens betydeligste mand. Men landet blev det gamle: Vi fik fornylig ogsaa «landsgymnasier» — og slegtens mødre fik drive videre i sit vanstel. Og vore

militære øvelser drives likesaa meget *mindre* end andre av fastlandets staters som vort lands store utstrækning gjør det paakrævet for os at drive dem *mere* end andre stater!

Men da vi ikke har faat monopol paa at bli utenfor al fare i Norge, og gjerne vilde seire, naar den kommer, skulde vi jo helst ta lærdom av erfaringerne. De melder, at den dygtigste seirer. Men dygtighet til at handle kommer ikke ved videnskap, den beror paa *følelse* og *færdighet.* En klar følelse og en sikker færdighet vindes ved *opøvelse,* — følelserne maa opdrages likesaa visst som forstanden. Man opdrages til dygtighet ved at *opøves til at handle*, ikke ved *at oplæres til at vite.*

De som har hat det mod at paata sig vort lands styre vil altsaa ogsaa ha ansvaret for *om vi skal miste vor kultur og frihet, fordi vi blev et av verdens mest oplyste og mindst opøvede folk.*

Berlin, oktober 1914.

Dr. Herman Harris Aall.

SISTE BÆRET.

Ein høgsumardag med himmel bjart
stod treet sjukt med sin siste kart.

Det kjende med gru: «Eg sjølv er seld,
og ætti og framtidi hardt det gjeld.

Um einaste bæret eg missa skal,
daa er mi ætt og mi soga all.»

Og treet skolv for sitt framtids-liv:
«Kom hagemann! kom med din kvasse kniv!

Kom hit og heile min prydnad skjer,
naar eg kan berga mitt siste bær!»

Og gartnaren kom og greinerne skar,
so nær som den eine som ætti bar.

So brukte treet si siste kraft
og gav den greini sitt liv og si saft.

Og bæret mognast, og bæret vart raudt.
Og treet livde, daa treet var daudt.

Sigurd Nesse.

TIDS-DOKUMENTER.

Nedenfor staar de to henvendelser som er rettet særlig til nøitrale landes kristne fra de kristne i de to krigførende hoved-stater Tyskland og England. Vi trykker dem her, uten opfordring fra noget hold, fordi vi for det første mener at det mindste vi kan gjøre er at høre paa vore frænders ord, og dernæst fordi begge indlæg er tidsdokumenter som vi ønsker at ta vare paa. *Der kan komme den tid da de nøitrale landes kristne faar overvættes store opgaver at løse — lad os være klar over det i tide.*

1. «Til de evangeliske kristne i utlandet.»

(Offentliggjort Berlin august 1914.)

«Paa et tidspunkt hvor der paa en i verdenshistorien enestaaende maate er aapnet kristenheten adgang til hele den ikke kristelige verden, og hvor en tilsvarende mulighet for at paavirke denne var betroet os, staar Europas kristelige folkeslag i begrep med gjensidig at sønderrive hinanden i en brodermorderisk krig.

Et nøie planlagt væv av løgn, som behersker det internationale telegrafsamkvem, søker i utlandet at lægge skylden for denne krigs utbrud paa os, og man har vovet at negte os og vor keiser den aandelige ret til at be Gud om hans hjælp. Derfor er det os, som ogsaa blandt utlandets kristne er kjendt som mænd der har arbeidet for evangeliets utbredelse blandt hedningerne og paa at knytte kulturelle baand og venskabelige forbindelser mellem Tyskland og andre kristelige folkeslag, en trang overfor den store offentlighet at avlægge vort vidnesbyrd om krigen.

I 43 aar har vort folk holdt fred. Hvorsomhelst i andre land der er opstaat fare for krig, har det bestrælbt sig for at hjælpe til med at fjerne eller mindske den. Dets hu stod til fredens gjerning. Det vilde ikke fortrænge nogen fra deres plads. I fredelig væddekamp med andre folkeslag utviklet det de gaver, som Gud har git det. Dets flittige arbeide bragte det rik frugt. Det fik ogsaa en beskeden andel i kolo-

nisationsopgaven, saaledes som den foreligger blandt de primitive folk, og bestræbte sig for at yde sit bidrag til den nydannelse som nu foregaar i Østasien. Ingen som vilde se sandheten, har kunnet være i tvil om dets redelige sindelag. Kun tvungen til at avverge et forbryderisk angrep har det nu draget sverdet.

Mens vor regjering bestræpte sig for at holde den retfærdige soning for et ryggesløst kongemord indenfor de lokale grænser og at hindre utbrud av en krig mellem to op til hinanden grænsende stormagter, truet den ene av disse, samtidig med at den paakaldte vor keisers mægling, svikefuldt (wortbrüchig) vor grænse og tvang os til at verne vort land mot et asiatisk barbaris ødelæggelse. Da traadte ogsaa de som efter blodet, historien og deres tro er vore brødre, og med hvem vi som neppe med noget andet folk, føler os forbundet i den fælles verdensopgave, ind i vore motstanderes række. Overfor en verden i vaaben erkjender vi tydelig at vor opgave er et forsvar for vor tilværelse, vor eiendommelighet, vor kultur og vor ære. Intet hensyn holder vore fiender tilbake, hvor der efter deres mening, ved at de tar del i vor tilintetgjørelse, for dem aapner sig utsigt til en forretningsmæssig gevinst eiler en magtforøkelse, en mulighet for at rive til sig et stykke av vort moderland, vore kolonier eller vor handel. Overfor denne folkenes rasen staar vi frygtløse i tillid til den hellige, retfærdige Gud. Just fordi denne krig forbryderisk er paatvunget vort folk, møter den os som et enigt folk, i hvilket alle forskjelle med hensyn til stamme og stand, partier og konfession er forsvundet. I hellig begeistring uten at sky kamp og død, er vi alle idet vi vender vort blik til Gud, enige og glade beredt til at sætte alt ind for vort land og vor frihet.

Heller ikke den i og for sig forstaaelige ophidselse, der grep et folk, hvis nøitralitet allerede av motstanderne var krænket, og som derfor — under den bitre nøds tvang — maatte brytes av os, heller ikke den undskylder umenneskelighet og mindsker ikke den skam, at saadant har kunnet ske paa gammelkristelig jordbund.

Uutsigelig grusomhet er i utlandet øvet mot fredelige derboende tyske, mot kvinder og barn, mot saarede og læger.

Grusomheter og en skamløshet saaledes som mangen hedensk og muhamedansk krig ikke har hat at opvise. Er det av denslags frugter de ikke-kristne folkeslag skal kjende hvis disciple de kristelige folkeslag er?

Krigen er uten skrupler av nogen art overført til Afrikas indre, til trods for at militære indgrep dernede er ganske uten betydning for den endelige avgjørelse, og til trods for at en deltagelse av de indfødte, som netop for aar siden er blit pacificert, i en krig mellem hvite folk fremkalder en frygtelig fare for opstand fra de indfødtes side. Disse primitive folkeslag lærte kristendommen at kjende som kjærlighetens og fredens religion, i motsætninge til stammefeider og høvdingernes grusomhet. Nu blir de ført mot hinanden av folk som bragte dem evangeliet. Saaledes blir blomstrende missionsmarker lagt øde.

I den krig, som Zaren offentlig har proklamert som den avgjørende kamp mot germanisme og protestantisme, er nu ogsaa det hedenske Japan, under paaskud av en overenskomst, draget ind. De missionsmarker som verdensmissionskonferansen i Edinburg betegnet som de betydningsfuldeste i nutiden — Mellem-Afrika med dets væddekamp mellem kristendom og islam om den sorte race, og det opvaagnende Østasien — blir nu skueplads for bitre kampe mellem folkeslag som i særlig grad har ansvaret for at missionsbefalingen blir utført. Vore kristne venner i utlandet vet med hvilken glæde vi tyske kristne har hilst det tros- og arbeids-fællesskap som Edinburgmøtet efterlot den protestantiske kristenhet som en hellig arv; de vet ogsaa hvorledes vi av bedste evne har arbeidet med paa at der over de kristelige nationer med deres konkurrerende politiske og handels interesser skulde reise sig en kristenhet som var enig og glad i erkjendelsen av den opgave som Gud har betroet den i nutiden. Det var os ogsaa en samvittighetssak paa enhver maate at fjerne politiske misforstaaelser og misstemninger og at hjælpe til med at fremme venskabelige forhold mellem folkene. Vi maa nu bære folks spot over at vi har tiltroet den kristelige tro kraft til at overvinde deres ondskap (Bosheit) som søkte krigen, og møte den bebreidelse, at vore fredsbestræbelser kun har tjent til at skjule for vort folk dets fienders sande sindelag. Dog

angrer vi ikke paa at vi saaledes har strævt efter freden. Vort folk kunde ikke med saa ren samvittighet dra ut i denne kamp, hvis ikke ledende mænd indenfor dets kirkelige, videnskapelige og forretnings-liv paa saa mange maater hadde stræpt at gjøre dette brodermord umulig.

Ikke for vort folks skyld — dets sverd er blankt og skarpt — men av hensyn til de kristelige folkeslags enestaaende verdensopgave i verdensmissionens avgjørende time vender vi os til de evangeliske kristne i det nøitrale og fiendtlige utland.

Vi haabet til Gud, at der av tidens ansvar skulde vælde en strøm av nyt liv frem i de kristelige folkeslag. Vi sporet allerede i vor tyske kirke sterke virkninger av denne velsignelse, og fællesskapet med de andre land, i lydighet mot Jesu verdensomfattende befaling, var os en hellig glæde

Naar dette fællesskap nu hjælpeløst er sønderbrutt —

Naar folkeslagene, i hvilke mission og broderkjærlighet begyndte at bli en magt, forraaes ved had og forbitrelse i en morderisk krig,

Naar der er frembragt en ubotelig rift indenfor den germanske protestantisme,

Naar det kristelige Europa sætter et ædelt stykke av sin verdensstilling til,

Naar de hellige kilder som dets folkeslag skulde øse liv av ogsaa for den ikke kristne menneskehet, blir plumret og tilstoppet —

da falder skylden derfor, dette erklærer vi med rolig samvittighet overfor vore kristne brødre i utlandet, *ikke paa vort folk*[1]). Vel vet vi at Gud ved denne blodige dom kalder ogsaa vort folk til bot, og vi glæder os over at det hører hans hellige røst og vender sig til ham. *Men deri vet vi os enig med alle kristne i vort folk, at vi kan og maa avvise som ikke hvilende paa vort folk og dets regjering, ansvaret for denne krigs frygtelige forbrydelse og alle dens følger. Av vor inderligste overbevisning maa vi lægge det over paa dem som længe i det skjulte svikefuldt har spændt krigssammensværgelsens net sammen mot Tyskland og nu har kastet det over os for at kvæle os.*

[1]) Alle uthævelser er originalens.

Vi vender os til vore utenlandske kristne brødres samvittighet og henstiller til dem det spørsmaal, hvad Gud nu venter av dem, og hvad der kan og maa ske for at ikke kristenheten ved forblindelse og ryggesløshet i verdensmissionens store Guds-time skal bli berøvet sin kraft og ret til at bære bud til den ikke-kristne menneskehet.

Den hellige Gud fører sin sak ogsaa gjennem krigsrædslernes storm og lar sig ikke trække bort fra sit maal ved menneskelig ondskap. Saaledes trær vi frem for ham med bønnen:

«Helliget vorde dit navn!
Komme dit rike!
Ske din vilje!»

Misssionsdirektor Lic. *K. Axenfeld* (Berlin). Professor Dr. med. *Th. Axenfeld* (Freiburg).

Oberverwaltungsgerichtsrat D. *M. Berner* (Berlin).

Oberkonsistorialpräsident D. *H. v. Bezzel* (München).

Pastor *Friedr. v Bodelschwingh* (Bethel bei Bielefeld). Professor D. *Ad. Deiszmann* (Berlin).

Oberhofprediger D. *E. Dryander* (Berlin). Professor Dr. *R. Eucken* (Jena).

Professor D. *Ad. v. Harnack* (Berlin). Professor D. *Gottl. Hauszleiter* (Halle).

Missionsdirektor *P. O. Hennig* (Herrnhut). Professor D. *W. Herrmann* (Marburg).

Generalsuperintendent D. *Th. Kaftan* (Kiel). Generalsuperintendent D. *Fr. Lahusen* (Berlin).

Pastor *Paul Le Seur* (Berlin). Professor D. *Friedr. Loofs* (Halle).

Professor Dr. *C. Meinhof* (Hamburg). Professor D. *C. Mirbt* (Göttingen).

Ed. de Neufville (Frankfurt a. M.). Missionsdirektor D. *C. Paul* (Leipzig).

Bankdirektor D. *Wilh. Freiherr v. Pechmann* (München). Professor D. *Jul. Richter* (Berlin).

Max Schinckel (Hamburg). Direktor der Deutsch-Ev. Missionshilfe *A. W. Schreiber* (Berlin).

Direktor D. *F. A. Spiecker* (Berlin). Missionsdirektor *Joh. Spiecker* (Barmen).

Missionsinspektor D. *Joh. Warneck* (Bethel bei Bielefeld). Professor D. *G. Wobbermin* (Breslau).

Professor Dr. *Wilh. Wundt* (Leipzig).

Av bemerkninger som denne henvendelse har fremkaldt i neutrale landes kirkelige blade sætter vi her en svensk og en dansk ytring.

Svensk Kyrkotidning (Uppsala) skriver 7de oktober 1914:

«Ofvanstående sändebref från kända och framstående tyska missionsvänner har i engelsk text blifvit red. tillsändt. Enligt uttalad önskan of-

fentliggöres det härmed i svensk öfversättning. Det er ju af synnerligt intresse för oss att erfara, hvad tyska kristna inför Gud och sitt samvete ha att säga om kriget, dess orsaker och framför allt om dess inflytande på världsläget för missionen. Några liknande skrifvelser från England och Frankrike ha icke kommit oss tillhanda. Måhända beror detta på att postförbindelserna med dessa länder tidvis ej varit så goda. Liksom det är en glädje att läsa ofvanstående skrifvelse med dess lugna självförsvar och dess sträfvan efter kristlig broderskärlek och bibehallande af den fridsamhet för att icke säga enhet trots alla olikheter och motsättningar, som begynt att kännetecknа missionens verksamhet, så skulle det vara upplyftande att få höra liknande äfven från England och Frankrike. Säkert är, att vårt lands kristna, särskildt alla ifriga missionsvänner, med spänning vänta på ett ord äfven från trosbröderna i dessa länder.»

— Det danske «*Plovfuren*» (redaktør pastor Hans *Koch*) indfører aktstykket med disse ord:

«Skønt ikke uden betænkelighed og ikke med glæde gengiver vi her en redegørelse fra en række ansete tyske kristne med hensyn til krigen. I det mindste i dag skal vi afholde os fra alle betragtninger og lade dette «*document humain*» tale for sig selv.»

— Vi oversætter derpaa:

2. De engelske kristnes svar.

(Offentliggjort i engelske aviser 23de septbr.)

«Der er blit spredt et dokument rundt om i England, og vist ogsaa i Amerika, i form av en appel i anledning av Europa-krigen, rettet «til de evangeliske kristne i utenlandet», og da ganske specielt til dem som var med paa verdensmissions-konferencen i Edinburgh. Det er undertegnet av nogen av vore brødre og venner i Kristi kirke, mænd om hvis hæderlighet, dygtighet og gode tro det ikke kan være mere end én mening, og hvis navne har vegt ut over den ganske verden blandt dem som tænker og lærer og beder.

Det forundrer os at de som staar i slike stillinger som disse mænd, kan indlate sig paa en bevisføring angaaende krigens politiske aarsaker, som fjerner sig saa paafaldende langt fra hvad der efter vort skjøn synes at være de enkle fakta i denne den europæiske histories dystre time. De nævner med nogen faa ord hvad der er hændt i de sidst forløpne maaneder eller aar, men de mest iøinefaldende kjendsgjerninger som krigen er sprunget ut av, berører de ikke med et ord.

Det har slet ikke været nogen let sak for os at gi vort

bifald til vor regjerings handlinger i disse ting. Men sakens fakta — slik som vi kjender dem — har gjort det umulig for os at gjøre andet. Disse fakta skal vi her gi en kort, men omhyggelig gjengivelse av, hentet fra officielle dokumenter hvis paalidelighet der ikke kan disputeres om. Det er paa disse kjendsgjerninger vi bygger vor sikre overbevisning om at for mænd som foretrækker at holde fast paa at troskap mot høitidelige løfter er absolut forpligtende, og som ikke vil slippe pligten til at forsvare svakere nationer mot vold og uret, var der ingen anden vei mulig end den vort fædreland har valgt.

a) *Forhandlingernes forløp.*

Den 24de juli sa sir Edward Grey til den tyske gesandt at «ifald Østerrikes ultimatum til Serbien ikke førte til vanskeligheter mellem Østerrike og Rusland», saa «angik det ikke ham». Han foreslog at «de fire magter, Tyskland, Italien, Frankrike og vi selv, skulde samarbeide samtidig i Wien og St. Petersburg for at dæmpe affæren ifald forholdene utviklet sig slik at det saa truende ut mellem Østerrike og Rusland.» (Correspondence respecting the European crisis, White-book, Cd. 7469, nr. 11). Den tyske rikskansler sa (den 25de juli) at han var fuldt villig til at gaa med paa dette (sammesteds nr. 18).

Da det serbiske svar var vraket av Østerrike, foreslog Sir E. Grey (26de juli) at den franske, italienske og tyske gesandt skulde møtes hos ham med en gang «for at forsøke at finde en utvei til at undgaa forviklinger» (nr. 36). Ansvaret for at dette forslag strandet hviler ene og alene paa Tyskland som var den eneste som gjorde indvendinger. Skjønt den «i princippet» gjerne vilde være med paa en mægling mellem Østerrike og Rusland, kunde den tyske regjering dog ikke godta den særskilte slags konference som var foreslaat; men endda den blev bedt om det, kom den ikke med noget andet forslag.

Endelig gjorde Sir E. Grey i sidste øieblik et forsøk paa at redde freden: — «Jeg sa til den tyske gesandt imorges (31te juli) at hvis Tyskland kunde faa istand et hvilketsomhelst rimelig forslag som vilde gjøre det klart at Tyskland

og Østerrike forsøkte at bevare Europas fred, og som var slik at Rusland og Frankrike vilde være urimelige om de vraket det, da vilde jeg understøtte det i Petersburg og Paris, og gaa saa vidt som til at si at hvis Rusland og Frankrike ikke godtok det, saa vilde den engelske regjering ikke ha noget at gjøre med følgerne. Men, i motsat fald, sa jeg den tyske gesandt at hvis Frankrike blev viklet ind, saa vilde vi ogsaa bli trukket med» (nr. 111).

Ingen ting kan tydeligere vise at vor regjering anstrengte sig til det yderste for at opretholde Europas fred og at den ikke fik den tyske regjering med paa dette.

b) *Belgiens nøitralitet.*

Englands endelige indblanding i krigen var en direkte følge av spørsmaalet om Belgiens nøitralitet.

Den oprindelige garanti av Belgiens nøitralitet findes i artikel VII i Londonertraktaten (av 19de april 1839) mellem England, Østerrike, Frankrike, Rusland og Prøissen paa den ene side, og Nederlandene paa den anden.

Artikkelen lyder saa: «Belgien skal være en uavhængig og for stedse nøitral stat. Det er forpligtet til at iagtta lignende nøitralitet overfor alle andre stater.» Da den fransk-tyske krig brøt ut i 1870, blev likelydende traktater undertegnet i London mellem England og Frankrike, og mellem England og Prøissen (paa de forbundnes vegne). I begge tilfælder var der før traktaternes opsætning avgit en høitidelig erklæring fra de krigførende magter om at de vilde respektere Belgiens nøitralitet.

Den prøissiske note fremhæver uttrykkelig at den prøissiske regjering i betragtning av de eksisterende traktater finder en slik erklæring rent overflødig.

Overenskomsten av 1870 erkjendte desuten uttrykkelig traktaten av 1839 for at være bindende. Avtalen slaar fast at ifald én av de krigførende respekterer, men den anden krænker Belgiens nøitralitet, da skal England gaa sammen med den magt som respekterer nøitraliteten, og imot den anden.

Den tredje artikel i avtalen bestemmer at den skal være bindende for parterne under krigen og 12 maaneder efterpaa; «og efter utløpet av den tid vil Belgiens uavhængighet og

nøitralitet, saa langt det beror paa nogen av de høie deltagere i overenskomsten, fortsætte som før at hvile paa den femfoldige avtale av 1839.»

Saaledes hadde Tyskland, i kraft av de traktater det hadde underskrevet, ikke mindre pligt end Frankrike og England til at respektere Belgiens nøitralitet. Til svar paa en forespørsel fra den britiske regjering til den franske og den tyske regjering den 31te juli da fiendtligheternes utbrud syntes forestaaende, forsikret Frankrike at det vilde respektere Belgiens nøitralitet. Tyskland gav ingen slik forsikring; vor gesandt fik ut av den tyske rikskanslers svar, at «han mente et hvilketsomhelst svar de gav ikke kunde andet end avdække til en viss grad deres slagplan for det fald at krigen brøt ut.» (Nr. 122). Den 3dje august sendte Tyskland et ultimatum til Belgien, som gik ut paa at Belgien vilde bli behandlet som fiende hvis det ikke gik med paa at dets omraade blev krænket ved at tyske tropper fik marschere igjennem til Frankrike. (Nr. 153). Dette avslog den belgiske regjering som en aapenlys krænkelse av folkeretten, — et syn paa Tysklands opførsel som blev støttet i den tyske rikskanslers tale i Riksdagen den 4de august; efter at ha nævnt Belgiens «berettigede protest», tilføiet han nemlig: «Den uret — jeg dølger det ikke — som vi begaar, vil vi prøve at gjøre god igjen saa snart vi har naadd vort militære maal.»

Efter denne faktiske krænkelse har det i tyske fremstillinger, baade officielle og uofficielle, været paastaat at belgisk omraade bare blev krænket efter at belgierne var gaat med paa at gi de franske lov til at marschere igjennem og derved hadde «brutt nøitraliteten». Disse paastande er fremsat uten noget forsøk paa at underbygge dem med bevis; de staar i strid med de hovedargumenter som Tyskland paa samme tid kom med, og de staar i direkte strid med den erklæring som Frankrike gav Sir E. Grey; de er fuldstændig grundløse og usande.

Her maa vi ogsaa nævne den indtrængende henstilling «bid» om britisk nøitralitet» som den engelske gesandt i Berlin melder at han har faat av den keiserlige kansler den 29de juli (nr. 85). Til svar skrev Sir E. Grey næste dag: «Hans Majestæts regjering kan ikke et øieblik gaa ind paa kansle-

rens forslag om at den skulde binde sig til nøitralitet paa slike vilkaar. Hvad han i realiteten vil ha os til er at staa rolig som tilskuere mens franske kolonier tages og Frankrike blir slaat, saa længe Tyskland bare ikke tar fransk jord (til forskjel fra kolonierne). Rent utvortes set er et slikt forslag uantagelig; ti Frankrike kunde, selv om det ikke mistet noget av sin europæiske jord, bli knust slik at det mistet sin stilling som stormagt og blev avhængig av tysk politik. Men ogsaa bortset herfra vilde det være en skam for os at gjøre denne handel med Tyskland paa Frankrikes bekostning, en skam som dette lands gode rygte aldrig vilde bli kvit. Kansleren indbyr os ogsaa faktisk til at kjøpslaa med hvilkesomhelst forpligtelser og interesser vi har i spørsmaalet om Belgiens nøitralitet. Heller ikke en slik handel kunde vi indlate os paa» (nr. 101).

— — — — — —

De kjendsgjerninger vi her har lagt frem er, efter vor mening, ubestridelige. Det eneste vi kan tænke os — skjønt det synes utrolig — er at de agtede og begavede mænd som har skrevet under paa den tyske appel ikke var opmerksom paa de forpligtelser vi var bundet av, eller paa forhandlingernes forløp. En krænkelse fra vor side av slike løfter vilde været den nederdrægtigste falskhet.

Vender vi os til det som dokumentet indeholder om tysk tankegang og politik og planer i al almindelighet, da leter vi forgjæves efter nogen henvisning til den lære som slike skribenter som Treitschke og Bernhardi førte [1]).

Betyr dette at de som har undertegnet den tyske appel, betragter disse førere og forkyndere som uvæsentlige, eller at deres egen motsætning til tendensen i hine viden om læste bøker er saa almindelig kjendt at den ikke trænger paavisning? Det kan vi ikke si noget om. Men de øieblikkets fakta som vi ovenfor har git et utdrag av, svarer saa ganske til hvad der er indprentet og indbanket i hine skrifter, at ialfald vi ikke er istand til at skille det ene fra det andet.

Fremdeles kan vi ikke gaa ganske forbi den paastand i

[1]) To av det nye keiserrikes voldsomste magt-utvidelses-forkyndere. (E. B.-J.).

manifestet at «usigelige rædsler er overgaat tyskere som levet fredelig i utlandet.» Vi vet ikke hvad underskriverne sigter til med denne almindelige paastand; men vi maa ha lov til at tale om hvad der ligger indenfor vort eget kjendskap. Fredelige og godlynde (well-disposed) tyskere i dette land blir behandlet med al tænkelig hensynsfuldhet og venlighet, og indenriksministeren har selv overtat beskyttelsen av dem.

Gud vet hvad det har at si for os at vi ved denne store krig for en tid blir stængt av fra mange som vi har samarbeidet med — og som vi haaber vi skal faa lov at samarbeide med igjen paa utbredelsen av det kristelige evangelium blandt menneskene. Av hele vort hjerte beklager vi med vore tyske brødre krigens ulyksalige følger, og særlig dette at den leder de kristne nationers kræfter og midler væk fra de store byggende opgaver som de av forsynet var kaldet til hos Asiens og Afrikas folk.

Men der maa ikke herske nogen uklarhet om vor egen stilling. Inderlige venner av freden, av hele vor evne forrest i arbeidet for den, ivrige især for at styrke det nære frændskap mellem England og Tyskland, er vi trods alt blit drevet til at erklære, at kjær som freden er os, saa er dog sandhetens og ærens principper os endnu kjærere.

At handle anderledes end vi har gjort vilde betyde oplagt troløshet mot et løfte som vi høitidelig hadde bundet os til, og en fornegtelse av vor pligt til at holde Europas folkeret i hævd. Vi har tat vort standpunkt for international tillid, for sikringen av mindre nationer og for opretholdelsen av de væsentlige vilkaar for brorskap mellem verdens nationer.

(Undertegnet:)

Randall Cantuar,
Archbishop of Canterbury.

Cosmo Ebor,
Archbishop of York.

J. B. Armagh,
Archbishop of Armagh.

A. F. London,
Bishop of London.

Edw. Winton, Bishop of Winchester.

Walter J. F. Robberds,
Bishof of Brechin, Primus of the Episcopal Church in Scotland.

J. H. Ossory, Bishop of Ossory.

Balfour of Burleigh,
President of the Edinburgh World Missionary Conference.

F. C. Burkitt,
D.D., F.B.A., Norrisian Professor of Divinity, Cambridge.

R. J. Campbell, M.A., Minister of the City Temple, London.

John Clifford,
D.D., Past President of the Baptist Union of Great Britain and Ireland.

W. T. Davison,
D.D., Principal of Richmond Wesleyan Methodist Theological College.

P. T. Forsyth, D.D., Principal of Hackney Theological College.

T. R. Glover, M.A., Classical Lecturer, St. John's College, Cambridge.

Evelyn R. Hassé, D.D., Bishop of the Moravian Church.

H. Hensley Henson,
D.D., Dean of Durham.

H. Scott Holland,
D.D., Regius Professor of Divinity, Oxford.

Robert F. Horton,
D.D., Past President of the Congregational Union of England and Wales.

W. R. Inge, D.D., Dean of St. Paul's.

M. R. James,
Litt.D., F. S. A., Provost of King's College, Cambridge.

J. Scott Lidgett,
D.D., Joint Hon. Sec. of the National Council of the Evangelical Free Churches, Joint Editor of the Contemporary Review.

T. M. Lindsay,
D.D., LL.D., Principal of the United Free Church College, Glasgow.

F. B. Meyer,
D.D., Joint Hon. Secretary of the National Counsil of the Evangelical Free Churches.

G. Campbell Morgan,
D.D., Minister of Westminster Congregational Chapel, Westminster.

James Hope Moulton,
D.D., D.Litt., D.C.L., D.Theol. Berlin, Professor of Hellenistic Greek, Manchester University.

W. Robertson Nicoll, LL.D., Editor of the British Weekly.

W. P. Paterson, D.D., Professor of Divinity, Edinburgh University.

Arthur S. Peake,
D.D., Rylands Professor of Biblical Exegesis, Victoria University, Manchester.

William Ramsay, D.D., LL.D., F.B.A., Aberdeen University.

J. Armitage Robinson, D.D., F.B.A., Dean of Wells.

H. E. Ryle, Bishop D.D., Dean of Westminster.

Michael E. Sadler, C.B., Vice-Chancellor of the University of Leeds.

W. Sanday, D.D., F.B.A., Lady Margaret Professor of Divinity, Oxford.

W. B. Selbie, D.D., Principal of Mandsfield College, Oxford.

J. H. Shakespeare,
M.A., Secretary of the Baptist Union of Great Britain and Ireland.

George Adam Smith,
D.D., LL.D., F.B.A., Vice-Chancellor of Aberdeen University.

Eugene Stock, D.C.L., Church Missionary Society.

T. B. Strong,
D.D., Dean of Christ Church, Vice Chancellor of the University of Oxford.

H. B. Swete, D.D., F.B.A., Regius Professor of Divinity, Cambridge.

Alexander Whyte, D.D., LL.D., Principal of New College, Edinburgh.

A. Wallace Williamson, D.D, St. Giles', Edinburgh.

F. Luke Wiseman,
B.A., President of the National Council of the Evangelical Free Churches.

3. Adolf Harnack og englænderne.

Paa raadhuset i Berlin holdtes der den 11te august et møte av tysk-amerikanere. Professor dr. Adolf von *Harnack* talte. Der var et punkt i talen som senere drev en del engelske teologer pennen i haand for at utbe sig nærmere forklaring hos Harnack, det var følgende passus:

«*Denne vor (europæiske) kultur var fornemmelig betroet tre folk, ja omtrent dem alene: os, amerikanerne og — englænderne! Mere sier jeg ikke. Jeg tilhyller mit hode! To er endnu tilbake . . .*»

Den engelske henvendelse til Harnack i anledning av denne ytring er undertegnet av teologer ved universitetene og av enkelte andre, som har havt nær forbindelse med Tyskland. Brevet bruker omtrent samme argumentation som den store engelske erklæring vi gjengav ovenfor, saaledes f. eks. om Belgiens nøitralitet.

Baade Harnacks tale, det engelske brev og Harnacks svar paa dette findes i «Internationale Monatschrift» for oktober. Dette tidsskrift hefte er helt viet en retfærdiggjørelse av Tysklands krig. Der er artikler av de mest internationalt berømte forskere i Tyskland, av teologer: *Harnack, Troeltsch* og *Friedrich Loofs*. Det er fristende at gjengi en del av uttalelserne. Men her skal vi bare ta et utdrag av Harnacks svar paa det engelske brev. Det kan gjælde som imotegaaelse ogsaa av den større henvendelse fra de engelske kirkemænd:

«Storbritannien gaar med Rusland mot Tyskland! Hvad betyr dette? Det betyr: Storbritannien river den dæmning ned som har beskyttet Vest-Europa og dets kultur mot orkensanden i Ruslands asiatiske ukultur og Panslavismen. Nu maa vi tyske erstatte den med vore legemer. Vi skal holde ut med det under strømme av blod. Vi maa holde ut; for vi forsvarer halvandet aartusindes arbeide for hele Europa, ogsaa for Storbritannien. Men den dag da Storbritannien rev dæmningen ned kan aldrig glemmes i verdenshistorien.

. . . Men hvad os tyske angaar, saa er vor vei klar nok, — vor skjæbne ikke. Styrter vi — hvad Gud og vor

sterke arm forbyde — saa synker al høiere kultur i vor verdensdel med os i graven, den kultur, hvis vægtere vi var kaldet til at være. Ti hverken med eller mot Rusland vil Storbritannien være istand til mere at holde den oppe i Europa.

. . . Den første aarsak til Englands krigserklæring mot os er efter Eders brev krænkelsen av Belgiens nøitralitet: «Tyskland har brutt en av det selv garanteret overenskomst». Skal jeg minde Dem om hvorledes England har tat det let med avtaler og høitidelige løfter? Hvordan er det f. eks. med Ægypten? Men jeg behøver ikke gaa ind paa dette aabenbare og stadig fortsatte avtale-brud; ti en endnu mer oprørende krænkelse av folkeretten staar nu paa Deres skyldkonto: det er bevist at Deres armé bruker Dum-dum-kuler og dermed forvandler den ærlige krig til det blodigste barbari. Dermed har Storbritannien en gang for alle mistet enhver ret til at beklage sig over andres brud paa folkeretten.

Men bortset derfra — De har fortiet hovedsaken. Vi har ikke erklært Belgien krig, men vi har erklært: Da Rusland og Frankrike tvinger os til at føre en krig med to fronter (190 millioner mot 68 millioner) saa maatte vi knuses om vi ikke kunde ta veien gjennem Belgien; det vil vi gjøre, men skal omhyggelig vogte os for at skade Belgien, og erstatte enhver mulig skade. Haanden paa hjertet! Vilde Storbritannien i vort sted ha nølet et øieblik med at gjøre det samme? Og — hadde Storbritannien dradd sverdet *for os* hvis *Frankrike* hadde krænket Belgiens nøitralitet ved at marschere gjennem? De vet godt at De maa svare nei paa begge spørsmaal.

Vor rikskansler har med den ham egne skrupuløse samvittighetsfuldhet erklært at der forelaa en viss uret fra vor side. Jeg kan ikke følge ham i denne dom og kan ikke engang indrømme nogen formel uret; ti vi var i en stilling hvor der overhodet ikke længer eksisterer formalia, men bare moralsk pligt. Da David i høieste nød tok skuebrødene fra Herrens bord, vår han helt og fuldt i sin gode ret; for lovens bokstav eksisterte ikke mere i det øieblik. Det er noget dere vet likesaa godt som jeg: der gives en nødret som bryter jern, — hvor meget mere da en avtale! Tænk over vor

stilling! Paavis at Tyskland letsindig har konstruert sig op en nødret, paavis mig dette især for den times vedkommende, da ogsaa Eders land sluttet sig til vore fiender, og vi fik at kjæmpe med den halve verden! I kan det ikke; I kunde det ikke engang den 4de august; og likevel har I grepet denne elendigste av alle undskyldninger — *fordi I vilde knuse os.* Efter Eders brev, mine herrer, maa jeg anta at I nok personlig viser en slik hensigt langt fra Eder; men tror De selv, og vil De virkelig indbilde mig at Eders statsmænd vilde ha erklært os krigen bare fordi vi var besluttet paa at marschere gjennem Belgien? Saa dumme og letsindige kan I ikke holde Eders statsmænd for at være!

. . . For Eders vedblivende venlige sindelag overfor mig er jeg Dem personlig taknemlig. Jeg vil ikke uten nødvendighet rive istykker noget baand som forbinder mig med oprigtige kristne og med videnskaben i Eders land. Men for tiden har disse baand intetsomhelst værd for mig.

Prof. von Harnack».

4. Socialdemokratiet og erobringstanken.

Det er ingen mening i at et tidsskrift forsøker sig paa at holde sine læsere à jour med hvad der skrives i utenlandske dagsaviser i denne tid. Men denne artikkel i «Vorwärts» nr. 252 (15de september 1914) har ingen fæstet sig ved, og netop den bør gripes i farten og fæstes med varigere sværte end dagspressens. Derfor bryter vi regelen og tar den med her. — Artikelen staar som leder paa bladets første side.

„«Skarpe anklager har rikskansleren rettet mot England i den meddelelse til det Ritzauske bureau i Kjøbenhavn som «Vorwärts» offentliggjorde igaar: «Hr. Asquith vil faa folk til at tro at Englands kamp mot os er frihetens kamp mot magten . . . .» Og saa slynger han Englands regjering den ene bebreidelse efter den anden i ansigtet for at de «i frihetens navn» undertrykker de fremmede folk og forsøker paa at bringe dem i avhængighet av sig; at de har behandlet dem som træller og har gjort det av med den nationale selvstændighet.

Men til disse bebreidelser slutter der sig ogsaa et *posi-*

tivt løfte, et løfte som binder Tyskland overfor *den internationale offentlighet:*

«Siden England sluttet forbund med Rusland og Japan mot Tyskland, har det i en i historien enestaaende forblindelse forraadt civilisationen og overdraget de europæiske folks og staters frihet til det tyske sverds varetægt.»

Hvis dette er den tyske regjerings program, som den vil bestræbe sig for at gjennemføre i alvor og sandhet, da vil man høre derom med oprigtig tilfredsstillelse. En mistydning av ordene er næsten ikke mulig efter det som gaar forut, nemlig bebreidelserne mot England. Ordene betyr en bekræftelse av hin bekjendte sætning: vi vil *ikke føre nogen erobringskrig*. Men de gaar videre endda. Man maa høre ut av dem det som socialdemokratiet fra først av har opstillet som eneste maal, som paa en maate skulde kunne retfærdiggjøre denne krig overfor kulturen, nemlig det at sikre de folk som sukker i trældom under andre og mægtigere folk at denne vældige kamp skulde bringe dem *befrielse fra det fremmede aag*.

Med hin sætning motsier den tyske regjering gjennem sin ansvarlige leder de *annektionspolitikere*, som desværre om igjen og om igjen søker at forfalske det som fra ledende hold fra første stund av blev forsikret angaaende denne krig. Man kan ikke føre «frihetens sak» og paa samme tid berøve den belgiske nation dens selvstændighet og uavhængighet. Man kan ikke kjæmpe for «frihetens sak» og indlemme i det tyske rike deler av Frankrike som føler og taler fransk. Men for folkenes og landenes frihet kjæmper vi, hvis Tyskland kaster sit lod i vegtskaalen for at polakker. ruthener, finner o. s. v. kan bli kvit sine undertrykkere og faa igjen sin nationale uavhængighet. Og for folkenes og landenes frihet kjæmper vi, hvis det tyske rike overalt hjælper til at bane de veier som fører til utfoldelse av indre frihet, demokrati og fred. Det hele hænger jo sammen. Bare der hvor kampen bringer befrielse istedenfor undertrykkelse, bare der kan den gi os borgen for fremtidig fred, varig forstaaelse, folkenes indre frihet . . .

Det vilde være til stor ros for Tyskland om det vilde be-

nytte seiren til at virkeliggjøre det som kanslerens ord lover. Og *kan* overhovedet regjeringen trække sig tilbake paa det punkt?! Overalt kjender man kanslerens ord, alle venter paa at de skal bli opfyldt. Eller skulde det ikke være *mulig* at opfylde dem? Med et slikt kampens maal maa *seiren bli lettere* end med et hvilketsomhelst andet maal, forutsat at det lykkes den tyske regjering at overbevise offentligheten om at den holder fast ved sine ord. For en fred paa *dette grundlag* vilde folkets brede masser kjæmpe med jubel i sluttet flok. En slik fred vilde vække agtelse for og tillid til det tyske rike baade blandt vore fiender og blandt de neutrale som intet andet i verden vilde kunne det. Jo, sandelig, det er et *godt ord* kansleren har talt!

Saa godt, at skulde likevel regjeringen engang bli uklar over det, vilde folkets masse gjøre det til sin parole, de vilde tilrope regjeringen det og i *fredens, fremskridtets* og *frihetens interesse* forlange det opfyldt!»

NATHAN SÖDERBLOM.

I.

Det er vel nu snart 25 aar siden at der i Holland holdtes en kirkelig verdenskonference, hvor den skandinaviske kristelige ungdom var livligt repræsenteret. Iblandt disse stod en pur ung lyshaaret student fra Upsala i forgrunden, især ved den lethed og elegance, med hvilken han som tolk gjorde de forskjellige tungemaal forstaaelige for hinanden. Hans kulturelle overlegenhed, hans kristelige varme og kirkelige iver gjorde saa stærkt indtryk paa en tilstedeværende svensk lægmand, at en profetisk aand for i ham og talede til hans omgivelser: «Der staar Sveriges vordende ærkebiskop!»

Naar profetien nu er gaaet i opfyldelse, er det utvivlsomt de samme tre egenskaber, som har hævet Nathan Söderblom til Sveriges ærkesæde; og maaske det er den førstnævnte blandt disse, den kulturelle overlegenhed, der melder sig først, naar man skal tegne hans aandelige fysiognomi. Ikke fordi de kristelige og kirkelige interesser er mindre levende hos ham, men fordi han blandt de kristeligt og kirkeligt interesserede indtager en særlig plads ved sin stilling i vor tids kultur.

Det livlige hovede og den friske optræden havde allerede gjort den unge Upsalateolog bemærket blandt hans jævnaarige i studietiden. Med særlig glans fremtraadte disse ævner, da han ved Upsalamødets store jubelfest 1893 som Upsala studentkårs ordförande havde at opfylde sine representationsskyldigheder eller da han om høsten samme aar tolkede Gustafadolfsmindets betydning paa en maade som endnu lever i manges erindring. Men det var først det decennium, Söderblom kom til at leve i Paris, der gav ham hans karakter og grundlagde hans rige udvikling.

Hans hjem bærer endnu præget deraf. De mange smukke billeder og skitser, hensatte med frisk pensel af unge svenske kunstnere i deres Parisertid eller af deres franske kammerater, vidner om, hvor vidt de kredse strakte sig, der bevægede sig i det svenske præstehjem, og at husherren og hans hustru allerede dengang har forstaaet den gjerning der blev deres livs opgave: at aabne deres dør for den verden, de lever i, men samtidig gøre den kristendom, som lever i dem, gældende for enhver, der træder over deres tærskel. Söderblom lærte under dette liv at søge kulturen i dens høieste udvikling og under dens universelleste former, og han forstod at benytte sit Pariseropholdt saaledes, at han ogsaa fandt den.

Allerede det, at han tidlig kom til at beherske det franske sprog saa at han nu bestandig baade mundtlig og skriftlig tumler det med lethed, aabnede ham en vej til den store verden, som kun de færreste finder. Fransken udstyrede Söderblom med en repræsentativ ævne, der blev dobbelt velkommen for en mand, som har drift til at træde frem og gøre den sag, han kæmper for, gældende i verden. Men endnu større betydning fik det for ham, at dette sprog blev hans videnskabelige sprog og satte ham i bestandig kontakt med Pariseruniversitetet og de tidsskrifter og institutioner, som det er omgivet af.

II.

Den vigtigste frugt af Söderbloms Pariserliv blev nemlig de studier, han anlagde dernede og som maalbevidst samlede sig om den nyskabte eller næsten uskabte videnskab: religionshistorien. Under dette travle præsteliv og byliv, hvor dagen var delt mellem kirke og hospitaler og konsulater, bosiddende og tilrejsende, menighedskredse og selskabskredse, under denne mangfoldighed, hvor man, som det er blevet sagt, kun kunde blive ene med ham ved at tage en fiacre og køre en tur med ham, — under dette fandt han tid til tage et universitetsliv op paany og drive saa indtrængende og saa omfattende studier, at han, inden han forlod Paris, havde sit navn indskrevet blandt den moderne religionsforsknings repræsentanter.

Den lykke, han bestandig har haft med sig — og det er et særligt talent at have lykken med sig — havde nemlig

ført ham til et af de vigtigste arnesteder for denne videnskab, som dengang var i sit første opsving og som uvilkaarlig maatte vække Söderbloms opmærksomhed, saasandt som det religiøse liv i hele dets menneskelige bredde bestandig har været hans centrale interesse.

De franske religionsstudier havde fra en beskeden begyndelse hurtigt svunget sig op til en dominerende stilling netop paa 80- og 90 tallet. Den flittige og talentfulde *Alb. Réville*, der som fransk sømandsprest i Rotterdam havde drevet et samlet studium af religionerne sammen med den senere saa bekendte hollandske religionshistoriker *Tiele*, var flyttet hjem til Paris og havde ikke blot selv overtaget et professorat i det nye fag, men ogsaa været med til at oprette en hel række lærestole i de enkelte religioner, der for en del blev beklædte med meget fremragende mænd, ægyptologen *Maspéro*, iranisten *Darmesteter* o. fl. Söderblom drak som en tørstende af disse friske kilder; som specialfag studerede han den persiske religion og havde tillige en lykkelig lejlighed til at studere de primitive religioner under *Léon Marillier*, en glimrende udrustet ung videnskabsmand, der desværre kort tid efter reves bort ved en ulykkelig død.

Paa sit særlige omraade affattede Söderblom her en fransk afhandling «*Les Fravashi*» (1899), persiske skytsaander, som han beskrev og bestemte med megen lærdom og skarpsindighed; men den egentlige frugt af hans Pariserstudier blev dog det store værk: «*La vie future d'après les Mazdéisme*» (1902), der endnu stedse er et af den moderne religionsvidenskabs uundværlige værker; forlængst udsolgt, men nu forhaabentlig snart opstaaende i nyt oplag. Denne bog er, skønt den efter titelen skulde synes blot at omhandle et afsnit af den gammelpersiske religion (Mazdatroen) i virkeligheden intet mindre end en hel komparativ eschatologi, en sammenlignende fremstilling af de forskellige religioners anskuelser om verdens ende og livet efter dette. Ved sin omfattende karakter bar dette værk præg af de studier, der dreves ved det mangesidige Pariserfakultet; men et ganske særligt bidrag gav dette til værkets fuldendelse, idet Marillier havde stillet sine optegnelser om naturfolkenes eschatologi til forfatterens raadighed, — en vennetjeneste ved hvilken det rige materiale undgik at

gaa tabt for videnskaben. Men «La vie future» er ikke mindre et uttryk for Söderbloms personlige ejendommelighed som videnskabsmand. Han røber sig strax her som *overblikkets mand*, viser sin ævne til at lægge det brede tværsnit gennem fænomenerne og karakterisere de enkelte typer i forhold til hinanden. Han har bestandig fortrinsvis stillet sig opgaver af denne art og har aldrig i større stil behandlet nogen enkelt religion i længdesnit.

Ved siden af dette hans første større værk staar hans sidst udkomne «*Gudstroens uppkomst*» (1914) som det betydeligste; thi de religionshistoriske skrifter, han utsendte i sin Upsalatid, fornemmelig hans udgave af Tieles «Kompendium der Religionsgeschichte» og hans redaktion af og bidrag til det store foretagende «Främmande Religionsurkunder» sigter mere paa at ordne og fremme universitetsstudierne paa dette omraade end paa at fremlægge egen forskning.

Bogen om gudstroens oprindelse har et endnu bredere anlæg og en mere almindelig kulturel betydning end «La vie future», og bliver derfor ogsaa et mere personligt udtryk for forfatteren selv. Ganske vist er det ikke de højere gudsidéer, hvori undersøgelsen bevæger sig; det er ikke — som bogens titel skulde synes at angive — den bibelske monoteismes oprindelse, den vil forfølge, men tværtimod de hedenske forestillinger om en højeste gud og skaber, der har udviklet sig af de primitive religioners jordbund. Men netop denne sidste opgave giver bogen et videre sigte end det blot religionshistoriske; den fører ind paa betragtninger over primitiv kultur, som just for øieblikket er paa deres plads.

Thi det kan ikke være undgaaet opmærksomheten, at der nu igen — ligesom i Rousseaus dage — rører sig en trang til primitivitet, der ikke blot er en reaktion mod forfinelsen og giver sig udtryk paa æstetisk, paa hygienisk og pædagogisk omraade, men som ogsaa fører til en anerkendelse af det livsindhold og de samfundsformer, der kan efterspores hos de primitive folk, og som man nu fordyber sig i, ikke længer med romantisk længsel, men med en meget realistisk sans for de praktiske værdier, der oprindeligt og uvilkaarligt har udviklet sig i menneskeslægten, og som den aldrig helt kan komme bort fra.

Söderblom giver dette forhold udtryk i begyndelsen af sin bog med ordene: «Kulturmänniskans mentalitet har anknytningspunkter i den primitive själs lif»; men forbindelseslinierne, som han følger, ligger mere paa idéernes end institutionernes omraade. Der er spekulationer over tingenes oprindelse og sammenhæng og om deres højeste enhed, som har fundet deres blomstring i kinesisk og indisk filosofi, men som Söderblom mener at kunne lede tilbage til et primitivt udspring, medens de paa den anden side har fundet genklang i det moderne Europas tænkning.

De mærkelige forestillinger om en højeste guddom, som man atter i de senere aar har iagttaget hos afrikanske og australske folk af meget lav kultur, havde nær ført til en fuldstændig reaktion mod det grundsyn paa religionernes udvikling, som efterhaanden havde fæstnet sig, især under indflydelsen af evolutionismen. Den bekendte skotske forfatter Andrew Lang, paa en gang anthropolog og publicist, fægtede nu ligesaa ivrigt for en primitiv monoteisme som han i sin tid under evolutionismens banner havde bekæmpet Max Müllers romantiske urmonoteisme. Religionshistorikerne vidste en tid lang bogstavelig ikke hvad der var for eller bag, og det maa virkelig siges, at Söderblom ved sit store skrift om dette spørgsmaal har bidraget væsentlig til at klare det.

Han tager sit udgangspunkt i de betragtninger, som ogsaa før ham en og anden ethnograf har anstillet, at naar t. ex. australerne taler om en skaber, saa tænker de sig denne alle tings frembringer: i analogi med den form af «frembringelse» som de skatter særlig højt, nemlig ved trolddom, og denne skabergud bliver da i virkeligheden en troldmand i højere mening. Fremdeles gør Söderblom opmærksom paa den udbredte forestilling netop om en skabende troldomskraft, som Melanesierne kalder *mana*, en kraft, som dels har sit sæde i mægtige personer, høvdinger, præster o. l., dels existerer i tilværelsen som en overalt og stedse virksom potens. Under samvirken mellem disse to idéer vil det kunne forstaaes, at forestillingen om et universelt skabende væsen kan opstaa, og at dette væsen bliver principielt forskelligt fra de sædvanlige kultiske guder, som ogsaa det lavere hedenskab kender.

Naar det ofte er fremhævet, at disse primitive skaber-

guder kun anraabes med bønner men ikke nyder nogen egentlig kultus, saa vil det altsaa ikke sige, at de begrebsmæssig er hævede over kultusguderne, men snarere, at de tilhører en troldomssfære, som er primitivere end kultus og for saavidt snarere skulde have lavere værdi end denne. Dog er det netop denne forestillingskreds, der, under kulturens paavirkning, har kunnet udvikle sig til højere idéer, saaledes som Söderblom træffende paaviser, at selve det berømte, fint udviklede pantheistiske gudsbegreb, som Inderne betegner med navnet *brahma*, har udviklet sig af hin primitive trolddomskraft, der ogsaa paa indisk hed *brahma*.

Ved siden af den særligt videnskabelige værdi, som Söderbloms bog har gennem paavisningen af disse sammenhænge, har den ogsaa et menneskeligt ærinde til læseren ved stærkt at fremhæve den alvor, hvormed den primitive mand fastholder sine ufuldkomne idéer og gennemfører dem i sit liv og sine samfundsordninger. «Hvad vi lätt glömma, är, att det sakrale uppträdet för den primitive ingalunde är en vederkvickelse mellan två arbetsveckor, en poetisk episod i lifvets prosa, utan fullaste allvar, hårdt, obarmhärtigt allvar, verksamt, hjälpande allvar». Vi kommer derved til en grundbestemmelse af, hvad religiøst liv er og skal være, hvad enten det føres under primitive eller højt udviklede former: «icke en helg då och då, utan lifvets egentliga uppehälle og innehåll.»

III.

Samler allerede en bog om primitiv gudstro sig saaledes tilsidst om det centralt religiøse, vil man med rette vente det samme i endnu højere grad om et værk, der bærer titelen «*Religionsproblemet*»: men man vilde efter titelen maaske tillige vente, at denne bog var en problembehandling i filosofisk form, der begyndte med religionens mulighed eller et lignende abstrakt opslag. Men bogen begynder tværtimod med noget meget konkret og virkeligt, nemlig med Romerkirken i dens nuværende situation, i dens kamp mod modernismen eller rettere: modernismens kamp mod den. Forsøget paa at skaffe plads for videnskaben og dermed plads for personligheden indenfor Romerkirken er her saa meget interessantere, som

det just finder sted *indenfor* kirken, altsaa i kristenlivets, ja i den katolske kirkes interesse, og derfor maa operere med samtlige givne størrelser og ikke kan tillade sig frihaandstegning paa et blot rationelt eller personligt grundlag. Denne kamps udvikling forfølges nu gennem historiske skildringer oftest i form af biografiske karakteristiker, her og der farvede af den berejste forfatters personlige oplevelser, men altid prægede af hans sympathi for alt hvad der rører sig som udtryk for virkeligt liv og personlig alvor.

Det var i bogens først udkomne bind den engelske kardinal *Newman,* den franske bibelkritiker *Père Loisy* og den irske jesuit *George Tyrell,* som denne skildring af modernismen er bygget over. Kirkemanden — bogmennesket — mystikeren: tre forskellige typer og, personligt set, vidt forskellige fysiognomier, og dog viser de alle tre i samme retning. Ikke blot katholicismens fornyelse vilde de, men de vilde den fornemmelig ad indre vej ved, under større eller mindre protest mod religionens skaller, at pege paa dens kærne og at paavise denne i sjælelivet selv.

Og her er det mærkeligt, at baade Newman og Tyrell kommer til bestemmelser af den menneskelige natur, der peger fremad imod den reformation, psychologien just har gennemløbet i de sidste tider: fremdragelsen af en *indre aktivitet,* der ytrer sig udadtil: theoretisk gennem intuition, praktisk gennem viljesdriften, men som aldrig naar sit højeste i rationale processer og derfor har sin naturlige fjende i intellektualismen. Det er Bergsons og William James filosofi forudanet af disse skolastikens og mystikens lærlinge — simpelthen fordi den middelalderlige tænkning gemmer spirerne til denne psychologi under systemernes rationalistiske dække og fordi de mennesker, der lever i troens kamp og bønnens beskuelse, gør erfaringer om sjælens virkelige liv, som tilsidst maa mødes med en dybtgaaende psychologis undersøgelser.

Det er dette indre liv, der samler disse mænd til en enhed for Söderbloms betragtning, men det er ogsaa dette, der gör, at han kan omfatte den moderne protestantisme ligetil dens udpræget kritiske form i samme blik, hvormed han beskuer den katholske modernisme. Men han finder i protestantismen, ved siden af den hjærtefromhed, som den moderne

katholicisme munder ud i, som et umisteligt karaktertræk, den strænge sædelige overbevisning, der gjennemtrængte Luther og Kalvin, men som fik sit skarpeste udtryk hos Immanuel Kant; og med denne følger den videnskabelige og den personlige frihed som en selvfølge for protestantismen.

Her har den tyske theologi haft sin opgave og betydning: ikke blot at røgte videnskabens kald og derunder ogsaa den videnskabelige kritik, men ogsaa at skærpe personlighedsproblemet paa den videnskabelige sandheds slibesten. I de billeder af ledende mænd, hvormed Söderblom illustrerer sin bog, finder vi da ogsaa side om side med de engelske og franske modernister Wellhausen og Harnack, Herrmann og Eucken som udtryk for den lærde kriticismes forbindelse med kristelig karakteridealisme.

Men ogsaa disse theologer og filosofer betragter Söderblom under en historisk synsvinkel, for hvilken deres standpunkt blot faar delvis berettigelse. Han har lært for meget af fransk katholicisme og engelsk protestantisme til at kunne slaa sig til ro med Ritschelianismens ubarmhjærtighed mod metafysiken og dens alt udelukkende Kristuskristendom. Den kristne vil ogsaa kende Gud, forstaa tilværelsen i deres sammenhæng med skaberen. «Enligt min tanke,» siger Söderblom, «utgör metafysiken icke blott ett klarhetsbehof utan ett religiöst behof. Tron kan icke upprätthålla boskillnad med vetenskapen. Den måste ställa Gud i förhållande till all verklighet. Vi behöfva en ny, mot religionens verklighet och den nu vunna andliga kulturen svarande metafiysik — en orientering i tillvaron för vårt släkte.» Hans mening er dermed altsaa ikke, at man skal falde tilbage til nogenslags skolastik hverken katholsk eller protestantisk; men han vil, at der paa religionens grund skal rettes nye spørgsmaal til tilværelsen og stilles nye opgaver for filosofien.

Men det er ingenlunde blot videnskaben, der i Söderbloms «Religionsproblemet» træder frem i protestantismen. Sammen med billederne af de kritiske theologer møder man portræter af Bodelschwingh og general Booth, de kristne kærlighedsgerningers heroer, og det ikke blot fordi de var gode folk, som man mindes med ærbødighed, men fordi deres indsats i religionslivet har ligesaa stor theoretisk betydning som nogen

Ritschel eller Wellhausen. Det praktiske liv er theoriernes prøvesten, ja mere end dette: aktiviteten er visshedens arnested. «Endast den handlande kan bli viss om verkligheten. Derför kräfves andlig aktivitet, innre och yttre ansträngning. Ty blott den aktive, vakande og arbetande anden befinner sig i innerlig samhörighet med den fremätstr äfvande lifsprocessen själf och kan lyssna till dess mäktiga pulsslag. Aktiviteten ger den rätta sinnesförfattningen för visshet.» Man ser, hvorledes det filosofiske grundlag, der er vundet med den moderne pragmatisme, virker ind paa alle punkter i Söderbloms anskuelser, uden at han dog dermed falder hen i viljesdyrkelse. Han vil jo ogsaa sværme og spekulere, han vil ogsaa lytte i stille stunder til mystikens røst, men han vil, at det alt skal klinge sammen i en livsharmoni. For ham er tilværelsen liv, og han véd, at liv er en pulserende virksomhet i stadig fornyelse og at Guds hjerte slaar igennem disse livsstrømme og kun i dem. «Min fader arbejder indtil denne dag, og jeg arbejder.»

IV.

Personligheden, som staar bagved disse værker, ytrer sig sjældent direkte, saalænge forfatterskabet bevæger sig paa det videnskabelige felt. Fremstillingen er her som oftest ganske saglig, klædt i arbejdsdragten, ja stundom faar man raamaterialet udleveret til egen bearbejdelse. Og kendte man ikke andet fra Söderbloms haand, skulde man lidet ane, hvilken kunstnernatur og hvilken kunstner han i virkeligheden er. Der er ikke blot billeder paa hans vægge, men hans tanke er fuld af billeder, og hans sjæl er fuld af toner, som ogsaa klinger i kunstnerisk fylde igjennem hans hjem. Musikeren i ham, der ogsaa har ytret sig i kirkelig komposition, giver ham øre for det musiske i al menneskelig frembringen, gør ham forstaaende overfor det kunstneriske snille i alle dets former. Han har skrevet om Geijers musik, om Milles kunst og Frødings digtning. Og just det extreme har tidt sin forsvarer i ham, fordi han vêd, at dette har borgerret i den kunstneriske friheds verden.

Det sædelige og det kunstneriske er ikke for ham skilt

ved en borgerlig grænse, der lader moralen tage anstød af kunsten, eller ved nogen frivol overlegenhed, der lader kunsten opholde sig over moralen. De hører sammen med deres dybeste frødder. Han gör Søren Kierkegaards ord til sine, at «et kristent menneskes liv er det mest poetiske, thi han lader Gud digte det.» «Så nära är likheten mellan den konstnerliga verksamheten och den sedliga friheten» tilføjer Söderblom. «Båda innebära regel, men skapas icke efter regel. Båda förnimma sig som utslag af den sanna verkligheten, af lifvets eget självförverkligande. Det sedliga handlandet liksom det konstnärliga skapandet sker därför med en känsla af nödvändighet, af tvång, men intet frammande eller iörnedrande tvang utan väsendets eget fremträdande ur alla hindrande och döljanden höljen.»

Denne karakteristik bekræfter sig i Söderbloms egen produktion, thi sin kunstneriske kraft udfolder han først ret, hvor han betræder det personligt kristelige område. Hans livlighed og spænstighed, hans iver og varme, hans skæmt og ésprit med hans extreme standpunkter og paradoxer för tillfället — alt det, der gør Söderblom til den charmeur, han er, har, naar han skriver personligt, fundet sin form, samler sig i et dybere leje, hvor det strømmer frem med des større kraft.

Her modnes ogsaa frugten af hans studier, saa den kan rækkes och göres frugtbar för menigmand. Skulde man pege paa nogen bog af Söderblom, som kan gives hvermand i hænde, — hver mand i alle fald, som ønsker at faa lys over kristendommen og dens gerning i vor tid, saa bliver det den lille samling taler «När stundena växla och skrida» (1909).

Der har vi hele Söderblom og hele den kristendom, ja tillige i kort begreb den kultur og videnskab, der lever i ham, og her har han fundet sin personlige form. Læs hans tale fra det nordisk-kristelige studentermøde i Sorö: «Bildning och innerlighet» med dens sigtelinier over alle tidens strømninger og standpunkter! Se hvad han siger om det evigt anpriste Nirvana: den klokaste, visaste, finaste lefnadskonsten paa naturreligionens grund. Den kommer ej i konflikt med den modärna vetenskapen. Ty den er negativ. Det blir en mand, som hoppar af kulturens automobil. Hvad gør

det? Det faller ej den trötte rosökande inn at hejda vognen eller bestämma dens kurs.»

Men større betydning end dette har den fordybelse i sjælelivet, der møder os paa hvert blad i denne bog, og som allerede talernes æmner viser hen til: «Hunger och törst efter rättfärdighet», «De stackars dödliga», «Den inre gästen«, «Klangen i själen».

«Gud har gifvit ett strängaspel i hvart människohjärta för at det skuld ljuda med i hans skapelses harmoni. Men se vi hur själens strängaspel vårdas, måste vi bittert gråta. Det blir ostämdt, får ligga framma för omild och klumpig handtering. Det trampas och spräckes, det fina instrumentet i människosjälen. Det är synd och skam. Efter prisgifvandet följer tomhet og blodig smålek. Det gällar att hålla helgd och allvar omkring det indersta. Dit få icke nyfikna, vaktsamma händer, icke väder och vind, icke smuts slippa ind. Det inre skall vara ett allraheligsta. Släpp inte in någon förödelse!»

Til denne stemning passer den klang af kristelig mystik, som anslaas i talen om «Den inre gästen»:

«Jag känner, att ju djupare jag kommer, ju fullare överensstämmelsen blir, ju innerligare jag förenas med den indre gästen, desto klarare blir det, at det är ett umgänge, en tillflykt en förening en tillgifvenhet; jag och du är intet sken, som till äfventyrs tar slut, når medvetandets blindbockslek upphör».

«Gennem detta umgänge vinner människan sitt innerste själf. Ty det tillfälliga, självviska självet kan ej komma dit in. Det jag, som talar och umgås med den höge, hemlighetsfulle och doch förtrogna gästen, det *blir* mitt innarsta jag, i samma mån som umgänget blir sannt och innerligt. Då faller kläder af, tills min varelse står blottat. Herra förbarma dig, hjälp mig! Jag ryggar tilbaka för den fulla uppriktigheten och hängifvenheten. Men den inre gästen är min vän. Inför honom blir mitt sinne stilla. O låt mig alltid hafva tillgång till denna tillflykt!»

Men tanken maa med i denne sjælekamp: Söderblom er ingen flygtende mystiker. Han vil have klarhed over sit

liv, vil vide, hvad han tror paa. Derfor er theologi nødvendig, en bestandig arbejdende, bestandigt kritisk vaagen theologi, som renser døde formler bort, at de ikke skal stille sig imellem mennesket og hans tro. Hvor mange kristenmenneskers tro er ikke strandet paa en traditionel og konventionel theologis forkerte udtryk for det kristelige?

Det hører med til sjælens kamp at frigøre sig for disse.

«Tviflet i själen stärktes af de ofullkomlga formuleringarne, som när de ohjälpligt ramlade, hotade att dra med sig den smula tro och trygghet, som fans i sinnet. För den som upplefvat detta, kan frågan om teologien aldrig bli ringa eller likgiltig, frågan om en rätt lära, ortodoxi, i motsats mot de falska, traditionella läror, som hotade att berøva oss sanningen och lifvets fäste. Den som icke gennomkämpat i sitt eget inre lif en smärtsam och vådlig kamp med nedärfda kyrkliga och religiösa föreställningar, har icke samma rätt och myndighet att döma om vara sig gammal eller nyare teologi».

Denne den personlige overbevisnings frigjørelse er for Söderblom tankens højeste spænding. Men den tilkjæmpes ikke i argumenternes rolige overlæg; der maa sjæleangst til før der kan sejres, «af tviflet och den sedliga ångsten blef ett fängelse. De trånga vägarna stängde utsikten Anden klappade och ropade, skälfde och sjönk sammen i trötthet. Tung kom sömnen efter långa, heta böner. Voro de icke utsiktslösa, ensamma rop i rymden? Nej tyst — ack, jag vågar ej lyssna! Står icke någon backom, hånande? Man vågade ej sluta af fruktan för att den kyliga slutsatsen skulle inställa sig och göra slut på allt. Så fort gick det. Till det kom som en uppenbarelse – för mig liksom för många, många var det gennom den korsfästes bild det skedde — ropa ej, han står ju alldeles invid dig. Hvart vill du med din ansträngning? Hvila? Hvad famlar du efter? Här är den goda gåfvan!»

Saadan ser der ud i det verksted, hvori der af Söderbloms kristendom fremsteg en frigjort theologi. Saadan taler Söderblom, naar han taler ud af sig selv.

V.

Der er blandt de svenske theologer en enkelt mand, hvem Söderblom føler sig i samklang med over hele tonestigen, — vel sagtens fordi han gennem den samme sjælens og tankens kamp vandt den samme troens frigjørelse og styrkelse. Det var Lundatheologen Pehr Eklund.

«Jag känner icke någon samtida», siger han om ham, «som mer vidsynt och djärft, omutligare seende på innehållet och andan, ej på ord och former, och samtidigt med en sådan afgränsande och uppdelande klarhet och principiell fullständighet kan bedöma och säga hvad som är religion, kristendom och evangelisk kristendom».

Der kunde nævnes andre theologer, som er kommet til samme resultater; men der er to punkter, hvor Söderblom særlig mødes med sin landsmand og med sønnen af hans hjemlands kirke, først den personlige uafhængighed, det menneskeligt frigjorte i standpunktet, og dernæst det *kirkelige fodfæste*, som beholdtes, ja styrkedes gennem frigjørelsens dybere forstaaelse.

Söderblom er — som Eklund — overbevist om den svenske kirkes store opgave og enestaaende stilling i Lutherdommen. Han har talt om dette i sin lille bog «Sveriges kyrka» (1908) men han har uttalt det endnu skarpere i et foredrag paa studentermødet i Husqvarna 1909: «Den enskilda och kyrkan». I Sverige har Lutherdommen løst sin kirkelige og dermed ogsaa sin nationalt historiske opgave langt bedre end i Lutherdommens eget land. «Endast i Sverige har lutherdommen samlet folket till ett historisk medvetande och en världshistorisk gerning. Kalvinismen har skapet politisk heroism och folkligt medvetande i Holland, Frankrike, Skotland, Amerika. Lutherdommen egentligen blott i Sverige.»

Men ikke blot denne udfoldelse af national kraft var en virkeliggjørelse af Luthers tanke. Et protestantisk liv paa gammel kirkegrund, med apostolisk kirkeskik og et nationalt bevidst kirkefolk, det Luther egentlig vilde, men som han under tidernes kamp og tvist og fattigdom og nød aldrig fik lov til at oprette, og som heller aldrig senere har faaet vækst

i Tyskland; — det ideal, der foresvævede Grundtvig, og som han altfor sent og kun for en del fik virkeliggjort i Danmark — en saadan kirkeform for Lutherdommen har i virkeligheten kun Sverige faaet i stand fra selve reformationstiden og bevaret trofast indtil nu.

Men naar Söderblom taler med stolthet om dette kirkeværk, saa er det ikke blot den svenske mand og kristen i ham, der rører sig, men alle hans forutsætninger fører ham hen til et saadant kirkeligt standpunkt.

Den sans for det *totale,* der udmærker ham som tænker og som teolog, hans trang til at samle alle virkelighedens momenter i organisk enhed, behersker ogsaa hans kirkelige holdning. Ogsaa dette standpunkt har han vundet gennem sin ejendommelige forening af praktisk erfaring og videnskabelig oplevelse.

Som præstesøn og tidlig præsteviet, selv som professor opfyldt af præstelig gerning, har han saaat sige levet sit hele liv i kirken og for kirken, og under sit europæiske liv har han paa alle maader søgt at trænge ind i kirkelige forhold, og — hvad der er karakteristisk for ham — ikke blot i det, man nutildags kalder det kirkelige eller kristelige arbejde, og som alle unge theologer, der rejser udenlands, skal gøre sig lidt bekendt med, men selve de store landskirker eller den store kirke, der i de katholske lande omslutter alle ligeligt og i protestantiske lande organiserer sig i forskjellige nationale afskygninger, har været genstand for hans interesse.

Kirken er for ham den mægtigste af alle menneskelige institutioner, fordi den efter sit princip omslutter hele menneskelivet og hele folkelivet og sætter det paa sin plads i verdenshelet, gennemstrømmer det med universets kræfter. Han vêd af erfaring, i hvilken grad den enkeltes religiøse liv er betinget af det religiøse samfund han tilhører, og at dette samfund kun faar virkelig magt, hvor det samler sig om en *kultus*, giver sin besjælethed af det Højeste udtryk i gudstjeneste.

Og dette har ogsaa religionshistorien lært ham. Thi denne videnskab har ikke blot sin kritiske side, den har ogsaa sin positive. Man bliver klog paa religionen af at se den i saa mange former og følge dens liv gennem saa mange aar-

tusinder. Der ser man, hvad der skal til for at en religion kan omfatte millioner og bestaa i aartusinder, at der skal positivitet og organisstion til, at den maa være historisk og social.

«Et af de sikreste resultater af al religionshistorie og religionspsychologi», siger den frisindede theolog Troeltsch, «er at al religions væsen ikke er dogme eller idé, men kultus og samfund, det levende samkvem med guddommen, — hele samfundets samkvem, idet det har sine livsrødder i religion og udleder den højeste kraft hos de saaledes forenede individer fra dets tro paa Gud,» og et andet sted siger han: «Hvad fremtiden end monne bringe os, vi kan ikke vente, at nogen vished eller kraft i erkendelsen af Gud eller af hans forløsende magt vil bestaa uden samfund og kultus, og saa længe som kristendom af nogen slags overhovedet skal bestaa, vil den være forenet med kultus og beholde Kristus i denne kultus' midtpunkt.»

Det er de samme resultater, Söderblom er kommet til. Derfor er han med aarene blevet kirkemand i mere principiel betydning og med en bredere overbevisningsbasis end de fleste selv i det kirkelige Sverige. Kirken er for ham historisk set den kristelige kontinuitet. Derfor glæder han sig over, at hans moderkirke har bevaret den apostoliske succession. Men kirken er for ham tillige organisk set det store legeme, hvori alle forhaandenværende kristelige kræfter kan faa lov til at røre sig, oplive og fuldstændiggjøre hinanden. Kirken er for ham — som for Pehr Eklund — den kristelige frihets garanti. En kirke er stor og bred og har højt til loftet, og den skal være sig denne sin bygning bevidst.

»Mit hus er et bedehus» — kirken er hjemsted og arnested for det religiøse liv; «men I har gjort det til en skolestue?» kunde tempelrenseren, om han kom igen i vore dage, med rette sige om mange af de protestantiske kirker; og intet er Söderblom fjærnere end at holde skole i kirken. Den protestantisme, han tilhører, knytter sig ikke til hine doktrinære utartninger af reformationen, der satte læren op paa alteret og lod den rette kristendom bero paa en theori.

Langt nærmere end til den tyske professorkirke slutter han sig til den anglikanske kirke med dens biskoppelige præg.

dens ærværdige traditioner, dens højtidsfulde kultus og — dens folkelige bredde. Netop i England bekræfter det sig bedst, at hvor man lægger den konservative kraft i kirkelivet selv, i kirkegangens tradition, i det institutionelle ved sagen, der kan man stille sig frit i lærespørsmaal, holde dem bestandig i bevægelse, saaledes som spørsmaal skal være, og overlade svaret til de enkelte, saaledes som det personlige liv jo kræver det.

Og det er Söderbloms store glæde, at hans svenske kirke i hele sin bygning kommer den anglikanske saa nær; han har i skrift og tale, i indland og udland virket for, at disse to kirker skulde blive sig deres slægtskab bevidst, og arbejde sammen i evangelisk fællesskab.

At oprejse kirken paa protestantisk grund i dens oprindelige gammelkristelige skikkelse, det er for Söderblom at løse en af protestantismens vigtigste opgaver. Thi det er at bygge borg for de grundmagter, protestantismen selv satte i bevægelse: frihed og inderlighed, personlighedslivets ydre og indre vilkaar; det er at værne kristendommen mod lærde doktriner og lægt sektereri, mod stagnation og fanatisme, mod vantro og overtro. Det er at give kristenlivet dets naturlige plads og dets frugtbare jordbund. Det er at forene kristendom og folkeliv, kultur og religion til en levende helhed.

Og med disse to sidste ord: «et liv i helheden» og «helhed i livet» tror jeg, Sveriges unge ærkebiskop selv vilde finde sin kirkelige grundtanke udtrykt.

Edv. Lehmann.

FORHOLDET MELLEM STAT OG KIRKE.

Foredrag ved Tromsø stiftsmøte av *G. O. Kløvstad.*

Naar jeg nu skal søke at fremholde det efter min mening rette forhold mellem stat og kirke, vil jeg komme til at uttale tanker, der vistnok for mange av eder er fremmede og ukjendte. Derfor vil mit foredrag i nogen grad bli historisk, idet jeg vil søke at la historien begrunde min opfatning.

Dersom Jesus hadde organisert en kirke, vilde han derved ogsaa ha fastslaat sin opfatning av forholdet mellem stat og kirke og da vistnok ha gjort en diskussion over dette emne overflødig. Men vi vet jo at det ofte nok er blit fremholdt: Jesus har ikke organisert kirken, men overlatt denne sak til fremtiden, idet de skiftende tider kræver skiftende styresæt. Saa sande disse uttalelser end synes at være, saa indeholder de dog kun halv sandhet. Han har ikke organisert nogen kirke, det er sandt; men det gaar ikke an at si at han har overlatt den sak til fremtiden; ti den fremtidige kirke har ikke været i hans tanke. At tro at den det har været er at misforstaa hvad han mente med evangeliet. Men vi er — tror jeg — enige i at vi ikke kan naa til nogen rigtig forstaaelse av forholdet mellem stat og kirke før vi naar til en rigtig forstaaelse av evangeliet. Gaar vi til en undersøkelse herav, vil vi imidlertid finde at evangeliet er fast indrammet i samtidens tanker, ideer og forhaabninger, og at det ikke saadan uten videre lar sig gjøre at overflytte det til vor tid. Ved en saadan overflytning maa vi avpasse det efter tidsforholdene. Dette forutsætter at det har et evig sandhetsindhold, noget som passer for alle tider. Men for at finde dette sandhetsindhold maa vi bli klar over hvad evangeliet var i sin begyndelse. Er vi først klar over det, vil vi ogsaa kunne haabe at komme til klarhet over hvilket forhold stat og kirke maa staa i til hinanden om evangeliets evige sandhetsindhold skal komme til sin ret.

Det er et faktum som er for litet paaagtet at det mest samlende uttryk for Jesu evangelium lyder slik: «Tiden er fuldkommet, Guds rike er nær.» Det glade budskap han kom med var altsaa dette: «Guds rike er nær.» Selve uttrykket synes da snarere at maatte lede tanken hen paa staten end paa kirken. Men vi maa dog før vi fastslaar det gjøre os klar over det spørsmaal: Hvad mente Jesus med dette uttryk: Guds rike? Dette er imidlertid ganske det samme som at spørre: Hvad forstod tilhørerne ved det uttryk? Hvorledes maatte de forstaa det? En forkynder maa søke at tale slik at tilhørerne forstaar ham, og naar det gjælder Jesus maa vi gaa ut fra at han talte slik. Hadde da folket paa Jesu tid forestillinger om et kommende rike? Utvilsomt.

Saa lyder da ogsaa Jesu ord: «Tiden er fuldkommet, Guds rike er nær.» Det er saa meget som han vil si: Det rike, I venter paa, er nu nær. De som kjender sit gamle testamente vil vite, at riket danner midtpunktet i profetenes forkyndelse. Jeg skal søke at gi en skildring av dets historie. Ved folkets indtrængen i landet kunde der enda ikke være tale om noget rike. Hellerikke var det tilfælde den nærmeste tid efter, i dommertiden. Folket var da som oftest undertrykt og stillingen ofte saa vanskelig, at man gik paa skjulte stier for at gjemme sig bort for fienden. Under David blev dette forandret. Fra ham skriver riksidéen sig. Israel stod med en gang frem som noget nær et verdensrike. *Fra Herren* var dette kommet, og folket var forvisset om at Davids hus og kongedømme vilde bestaa til evig tid. Det er en tanke, Israel, trods alt, ikke har git slip paa. *Det er altsaa* et rent jordisk rike, der for Israel staar som det høieste, Herren kan gi. De hadde ingen forestillinger om et liv efter døden, og den enkelte var tilfreds med at det gik en godt, og at man fik leve længe i landet.

Naar Herren hadde git Israel riket, var det til løn for dets gudsfrygt. Hvori denne især bestod, kan vi tildels forstaa av den merkelige fortælling om Davids fald og om Nathans optræden mot ham. Vi kan i korthet si at gudsfrygten bestod i en retfærdig og sædelig livsvandel. Men var rikets oprettelse knyttet til denne gudsfrygt, saa var ogsaa dets bestaaen knyttet til den.

Der kom en række profeter i Israel, der satte de sædelige krav høit, Amos, Hoseas, Jesaia. De betonte retfærdighet, kjærlighet, ydmyghet. Overfor deres krav holdt folket ikke maal. Riket maatte derfor gaa til grunde, men ikke for bestandig. Herren vilde atter opreise Davids faldne hytte. Jesaia har formet det derhen at en liten rest skal reddes fra ødelæggelsen. Denne lille rest skal grunde et rike under en ætling av David som konge. *Riket blir fra nu av fremtidig.* Profetene gir en glimrende skildring av dette fremtidsrike. Det skal være et retfærdighetens og fredens rike.

Fra Jesaia og særlig fra bortførelsen til Babel ventet folket med længsel paa fremtidsriket. Gang paa gang sier profeterne det er nær; gang paa gang blir folket skuffet. Men haabet dør ikke. Det er riket, det er staten som spiller hovedrollen i Israel, ikke noget der svarer til vort begrep kirke. Prestene var statens tjenere. Vi ser hvorledes David og efter ham andre konger ordner tempeltjenesten. Det er staten som drar omsorg for folkets gudsfrygt, og for staten har den sin betydning. Mens Israel tjente under fremmede folk, blev ypperstepresten til en viss grad styrer ogsaa for staten. Kongen bodde utenfor landet. Men da folket igjen naadde en slags selvstændighet under makkabæerne, vender ogsaa kongenavnet tilbake, en tid slik at vi finder kongen og ypperstepresten i samme person. Men da disse stillinger igjen skilles, er det kongen som er den overordnede og høvdingen for Herrens utvalgte folk. Riket er blit alt for Israel, og vel at merke det jordiske rike. Men folket skal være et gudfrygtig folk og tjene Herren. Statens indretninger skal formes efter de religiøse grundsætninger. Den hellige lovbok er ingen kirkelov. Den er statens lovbok. Denne dobbeltstilling — kirke og stat — var ukjendt i Israel. Vi skal merke os at det var saa i det mest religiøse folk, verden har kjendt. Men fordi det var saa, kunde ogsaa de religiøse grundsætninger gjennemtrænge alle statssamfundets former. Selvfølgelig sker dette kun ufuldkomment i denne ufuldkomne verden. De religiøse genier saa at ikke alt var som det skulde være, men de satte sit haab til fremtiden. I det fremtidige rike skulde gudsfrygten beherske alt.

I Makkabæertiden utkom Danielsboken, og med den be-

gynder tankerne om riket at forandres. Udødelighetstroen begynder nemlig nu at komme op. De *retfærdige* avdøde skal staa op og gaa ind i riket. Fyrsten i det kommende rike tænkes dels som en Davids søn, dels som et himmelsk væsen der kommer med himmelens skyer, indtil begge disse forestillinger smelter sammen.

Slik var folkets tanker om riket da Jesus kom. Naar da Jesus sier: Guds rike er nær, saa er hans tanker disse: Nu snart skal dette rike som I venter paa komme. Mange av dem som er omkring mig, sa han, skal ikke dø før riket er kommet. En fremtidig kirke har altsaa ikke været i Jesu tanker, men en fremtidig stat, en stat hvori retfærdighet og kjærlighet og fred hersker, en stat hvori Guds vilje sker. Han lægger sine discipler paa hjerte at be om at dette rike maa komme. Komme dit riké, ske din vilje som i himmelen saa og paa jorden. Den anden og tredje bøn indeholder Jesu program.

Disse tanker behersker aposteltiden. Paulus mener at ialfald de fleste av de menighetslemmer han taler og skriver til, skal opleve den dag Jesus kommer tilbake med himmelens skyer, og de døde skal staa op. Messias skal en tid være konge, indtil han selv og riket overgis til Faderen, der da blir alt i alle. Lignende tanker finder vi igjen i Johannes's aabenbaring.

Apostlene tænkte altsaa ikke paa at grundlægge en kirke, men de indbød folk, jøder og hedninger, til det nære Guds rike. Jeg lægger vegt paa dette: Apostlene saa sig som rikets tjenere. En fremtidig kløvning mellem kirke og stat laa utenfor deres tanker.

Efterhaanden begyndte tankerne om det nære rike at tape sig. Kristendommen maa indrette sig i verden og kirken dannes. Den ordner sig med staten som forbillede. Likesom staten har keiser og statholdere og undersaatter, faar kirken pave og biskoper og lægfolk. Nu blir der straks skille mellem kirke og stat. I virkeligheten hadde det samme skille eksistert i den gamle pagts tid. Den gang var der jøder og hedninger. Nu blev der kristne og hedninger. Men der var den forskjel, at mens jøderne dannet en stat for sig, saa var de kristne sprængt ind rundt omkring i den hedenske stat.

Da de kristne menigheter organiserte sig som kirke, var altsaa motsætningen der mellem kirke og stat. At saa maatte ske var en historisk nødvendighet; men feilen hos os er, at vi ikke forstaar den store forskjel mellem den daværende hedenske og de nuværende kristne stater. En stor del av den efterfolgende tid er optat av kampen mellem kirke og stat.

Under Konstantin bøiet kirke og stat sig sammen. Vi skulde ha ventet at motsætningen var ophævet, at vi hadde faat en kristen stat istedenfor en kristen kirke. Det fik vi ikke. Mange mener at vi fik en statskirke der var statens slave. Det fik vi heller ikke, ialfald ikke av varighet. Den katolske kirke har været alt andet end statskirke. Den har været saa selvstyret som noget samfund kan være. Den har ogsaa hat egen lovgivning og egne domstole. Der har været en geistlig ret og en verdslig ret. Kirken blev en stat i staten, og kløften mellem stat og kirke blev dyp.

I tidens løp søkte kirken paa sin maate at utfylde kløften. Fra en stat i staten vilde den bli en stat over statene. Den gjorde, især fra Gregor den syvendes tid, fordring paa at herske over statene, og under Innocens III syntes fordringen naadd. Den engelske konge blev endog i rent bokstavelig forstand pavens vasal. Det kunde se ut for at dette var ideale tilstande.

Spaltningen var ophævet. Staten var gaat op i kirken. Der var blit enhet, og jeg mener der bor være enhet. Kirke og stat skal ikke staa som to særskilte magter, og det kan synes likegyldig enten herskeren heter konge eller pave. Hovedsaken er at Kristi aand hersker i samfundet. Ja, Kristi aand skal herske i samfundet; men dette er paa ingen maate ensbetydende med at kirken staar som en ydre magt. Som en indre magt skal kristendommen herske og kirken skal som ordets forkynder virke for at saa kan ske. Men da maa den være tjenende. Den misforstaar sin opgave, den blir et vrængebillede av hvad den skal være, naar den vil herske som utvortes magt. Dertil kommer at en universel kirke, der optrær som verdensmagt, ogsaa let faar verdensmagtens foragt for det nationale. Dette viser sig da ogsaa i kirkens fremfærd overfor England. Paven støttet i sin egen magts in-

teresse kongens tyranniske færd og kjæmpet mot det folkestyre som holdt paa at arbeide sig frem. Han avsatte endog erkebispen, der stod i spidsen for den folkelige reisning og bela landet med interdikt, dette for middelalderens litet oplyste folk saa frygtelige vaaben. Ser vi sundt paa saken, maa vi si at kirken med vaaben som den gav skin av at være aandelige, bekjæmpet Guds vilje i verden; ti vi tør vel tro at Guds vilje fremmes gjennem folkestyrets seier over enevældig tyranni. I folkestyret utfolder nationalaanden sig, og kirken skal arbeide i pagt med nationalaanden. Ved kristendommen skal den helliges og renses. Menneskeheten er paa sin evige marsch fremover at ligne med en stor hær, der er delt i større og mindre avdelinger, hver med sin bestemte opgave. Ethvert folk har efter sin begavelse, sit lynne, sine minder o. s. v. sine opgaver overfor sig selv og overfor det hele, og ved kristendommens hjælp skal opgaverne løses. Den største forbrydelse et folk kan begaa mot et andet er at kue dets nationalitet. Derved kuer man aanden i det og stænger for Guds viljes fremme. Kirken har saa altfor meget manglet syn for det nationales betydning. Ved en ensidig og falsk betoning av at Guds rike ikke er av denne verden, har den saa ofte stængt sig ute fra det som dypest rører sig i nationens liv. Den er blit staaende fremmed, uforstaaende og uten indflydelse. Ikke i strid mot, ikke i underkjendelse av, men i pagt med nationalaanden skal kirken virke. Den skal være en tro tjener, ikke en herre. Derfor gaar det aldrig bra naar evangeliets forkyndere griper efter ydre magt. Middelalderens kirke burde én gang for alle ha lært os det.

Kristendommens indførelse i Norge var fra først av indførelse av en kristen stat. Den hedenske stat skulde avløses av den kristne. Paa grund av det almindelige drag i tiden varte det imidlertid ikke længe før der ogsaa her blev spaltning og kamp mellem stat og kirke.

Naar vi nu følger denne kamp, er vor sympati paa statens side. Den hadde det fortrin, at den lot det rent menneskelige komme til sin ret.

Med reformationen fik vi statskirken, og i utvortes forstand ophører striden mellem stat og kirke. Kirken optrær ikke længer som en selvstændig magt overfor staten. Men

denne forandring har ikke sin grund i at reformatorernes syn paa stat og kirke var anderledes end det før hadde været. Ogsaa for dem var der et skille mellem stat og kirke, et skille som mellem aandelig og verdslig. Naar vi i de lutherske lande fik statskirken var det kun en følge av tidsomstændigheterne. Endnu den dag idag staar det for den almindelige bevissthet slik at kirken er ett, staten et andet; kirken har med det aandelige at gjøre, staten med det verdslige. Til det verdslige regner man alt som har med samfundets indretninger, dets love og dets fremskridt at gjøre. Derfor er kirken i det store og hele blit staaende utenfor tidens fremskridt. For kirken er efter den almindelige opfatning i grunden fremskridt umulig. Den har sin ufeilbare lære som det er synd at rokke ved, og derfor sætter den mest pris paa trællesindet. Dette forklarer at kirken hat hat faa frigjorte aander, der har skjøvet paa utviklingen. Den har kun hat plads for den graa almindelighet. Det blev ikke kirkens mænd, men en Voltaire og Rousseau der forberedte det store gjennembrudd mot slutten av det attende aarhundrede, hvorved menneskeheten løftedes op av trældom og uvidenhet til frihet og oplysning. Som pavekirken i sin tid kjæmpet imot folkestyre i England, saa har statskirkens mænd set skjævt til liberale tendenser. Vi behøver ikke at gaa utenfor vort eget lands omraade for at finde eksempler herpaa. — Men jeg tror vi tør si at Guds vilje i verden bryter frem paa utviklingens vei.

De jødiske profeter saa det slik at Guds krav til sit folk og Guds store gave til folket var en stat der var bygget paa retfærdighet og fred, og derfor faldt ogsaa fædrelandskjærlighet og gudsfrygt for dem sammen. — Jesus fortsatte profetenes virke. Det er for litet paaagtet at Jesu optræden falder sammen med en vældig national vækkelse i Israel. Den røst som ropte i orkenen: «Guds rike er nær,» var et uttryk for folkets nationale forventning, og Jesus kom for at virkeliggjøre denne forventning. Vi tar efter mit syn feil naar vi tror at der var saa stor forskjel paa det rike han vilde grunde, og det folket ventet paa. Naar han paala sine discipler at be om at Guds rike maatte komme, saa at Guds

vilje maatte ske paa jorden som den sker i himmelen, saa talte han ut fra gudfrygtige israeliters hjerte.

Den tid da Jesus optraadte var en tid da fædrelandskjærligheten i Israel blusset op i høie flammer. Jeg kan gjerne sammenligne tiden med 1814. Det gjaldt folkets sak, og folket var grepet. Vi som nu feirer jubelaaret og som har oplevd 1905 turde vite hvor nær fædrelandssind og gudsfrygt falder sammen. Men vi har saa let for at tale i en overlegen tone om at jøderne ventet en jordisk Messias og et jordisk rike. Det er nemlig saa at vi har saa vanskelig for at sætte os ind i andres nationalfølelse og det berettigede i den, det hellige i den. Synger vi vor egen nationalsang i en høitidsstund, da kan vi gjennembæves av en følelse som gjør os bedre, men jødernes nationalfølelse forstaar vi ikke at vurdere. Den kan vi endog tale nedsættende om. Har vi ret til det? Har vi ret til at tale nedsættende om en nationalfølelse der gir sig uttryk i de ord: Ved Babylons floder vi grætende sat og citaren taus mellem grenene hang, mens tanken i Zion mon være? Læs nogen av bibelens salmer; sæt dig ind i de følelser som besjælet jøden naar han drog op til Jerusalem og løftet sine øine op mot tempelbjerget, og du vil faa ærbødighet for jødens nationalfølelse. Du vil forstaa at der er hellige og rene følelser i jødens kjærlighet til sit land. Jøderne var da helierikke saa religiøse at de ikke kunde ha nationalsange i sin salmebok. Eller med andre ord: De var saa religiøse i sin nationalfølelse at fædrelandskjærligheten gaar som en levende strøm gjennem alle hellige skrifter. Det er en fortælling der har slaat mig som noget saa usigelig skjønt, og hvori jeg synes at jødens nationalfølelse har fortættet sig. Det er beretningen om Moses død. Moses gik op paa Nebo bjerg og Herren lot ham skue landet. Gilead indtil Dan og hele Naftales og Efraims og Manasse land og hele Judas land indtil det vestlige hav, og sydlandet og Jordansletten, dalen ved Jeriko, palmestaden like til Zoar, og Herren sa til ham: «Dette er det land, jeg har tilsvoret Abraham, Isak og Jakob.» Det er kjærligheten til det land der breder sig ut fra palmestaden og til havet i vest som har fundet sit uttryk i disse ord. Læg merke til at denne skildring kommer som avslutning paa en høistemt fædrelandssang:

«Salig er du Israel; hvo er som du? et folk hvis frelse er i Herren, dit hjælpende skjold og dit høie sværd» — og du forstaar, at det er fædrelandsfølelsen som slaar dig imøte fra denne skildring om Moses paa Nebo bjerg. Vi maa uvilkaarlig tænke paa vor egen nationalsang: «Ja vi elsker dette landet, som det stiger frem; furet, veirbidt over vandet, med de tusen hjem.» Vor digter fører os ut paa havet for at la os se landet som det stiger op med sine tinder og takker og dype revner, der hvor de tusen hjem ligger spredt. Israels digter fører sit folk op paa Nebo bjerg for at la dem faa et rundskue over dette deilige land, hvor fædrene har kjæmpet og mødrene har grædt. Det var dette fædreland jøderne paa Jesu tid ventet at faa se frelst og frit. Efter aarhundrelang undertrykkelse ventet de paa opfyldelsen av profetenes løfter om et retfærdighetens og fredens rike. Ind i det rike skulde de gaa, de fromme som da levede, og de fromme avdøde skulde staa op og gaa ind i riket. Efter Jesu ord skulde mange av dem som da levde, ikke dø før riket kom.

Mange vil vel nu si at Jesus efter dette bare kunde tænke paa jøderne. Men rettere er det at si: han har git fædrelandsfølelsen sin vigsel, og naar han sier at der skal komme folk fra nord og syd og øst og vest og gaa ind i riket, saa har han git sin vigsel til alle folks fædrelandssind.

Jesus vilde grundlægge et rike. Det idealrike, han indvarslet, kom ikke saa snart, men tankerne er inderst inde like sande for det, og det blir enhver nations opgave at forme staten efter det billede, Jesus har tegnet av det kommende rike. Det er den kristne stat som ligger nærmest op til Jesu tanker.

Kristendommen har et bud til alle i samfundet, og den skulde medføre goder for alle i samfundet. Hvordan tar det sig ut, dersom man ser det slik at staten er ett og kirken et andet? Jo, da faar de hver sit at stelle med. Staten verner om alle samfundets medlemmer, kirken pusler med noget smaatteri. Jeg skal nævne et eksempel: kirken har den private fattig- og sykepleie, staten den offentlige. Sammenlign saa fattigbudgetterne med det som kommer ind ad frivillig vei, og du ser den uhyre forskjel. Sammenlign hvad der gaar ut av stat og kommune til sykehus og lægehjælp

med det som kommer ind privat, og forskjellen blir ikke mindre.

Kirken, sier man, maa ta sig av religionsundervisning, staten sørger for de andre fag; ti de angaar ikke kirken. Der har vi igjen et vidnesbyrd om hvorledes skillet mellem stat og kirke indsnevrer kristendommens virkefelt. Den far som kun vilde gi sit barn undervisning i kristendomskundskap, vilde handle høist uforsvarlig og derfor høist ukristelig. Ti det hører da vel endelig med til kristendommens opgaver at løfte tolk op til større oplysning og indsigt, det er dens opgave at gi livet et saa rikt indhold som mulig. Kristendommen kommer først til sin ret naar vi faar fuld forstaaelse av denne ene ting: Guds rike paa jorden, det er ikke kirken, men det er staten. I dens institutioner, i dens liv er det Guds vilje skal virkeliggjøres.

La os se hvorledes opgaverne blir her. Da Jesus forkyndte «riket er nær,» begyndte han at virke for at gjøre folk skikket til at indgaa i Guds rike: I skal hungre og tørste efter retfærdighet; I skal være barmhjertige, rene av hjertet. Det I vil andre skal gjøre mot Eder, det skal I gjøre mot dem. Kun med det sind kan I gaa ind i riket. Vanskelig er det; snæver er porten. Men derfor skal man ogsaa stræbe med alvor. Skal man bli en borger av den jordiske stat, en saadan borger, at man er med og virker for at Guds vilje kan ske i samfundet, faar man et arbeide paa sig selv. Man maa arbeide paa sig selv for at kunne bli noget for andre, og dette arbeide skal bæres av hunger og tørst efter retfærdighet. — Samfundet møter man for det første i hjemmet. Her skal Kristussindet prøves, her skal det utvikles. Hvad har ikke kristendommen at utrette likeoverfor hjemmene! Den skal virke for at troskapen mellem mand og kvinde kan komme til at staa som et høit og skjønt maal. Den skal bringe til forstaaelse at mand og hustru skal arbeide saaledes for hinanden, at arbeidet blir en gudsdyrkelse. Fiskeren som stræver ut paa havet i kjærlighet til hjemmet, og som ved hver fangst tænker paa at dette skal bli til glæde for dem derhjemme, sandelig, han tjener Gud vel saa meget ved det som den der synger og ber; hustruen som steller i hjemmet med tanken paa at hun skal gjøre hjemmet til det

kjæreste sted, manden kjender, sandelig, hun er en arbeider i Guds vingaard. Hvert venlig ord som tales der, hver kjærlig tanke som tænkes der hører med til det hvormed man skaffer sig venner i de evige boliger, og det er av det hvorved Guds vilje sker paa jorden. Kristendommen har ikke til opgave at finde op kunstige sammenslutninger for at faa et virkefelt. Den skal gjennemtrænge det samfund som staar, og da først og fremst hjemmet, det samfund som selve naturen har dannet, og som vi derfor kan være sikkre paa at Gud har villet. Derfor skal det være en av kristendommens første opgaver at virke for troskap og sædelig renhet; det skal staa som et skjønt maal for den unge slegt som vokser op. Og de som i kjærlighet tar op livet sammen, de skal se det som et skjønt maal saalænge livet varer at holde sammen i troskap og kjærlighet. Naar der spørres: hvordan staar det til med kristendommen i den og den bygd, saa skal vi først og fremst tænke paa hvorledes det er med hjemmene. Lever man der sammen i enighet og kjærlighet? støtter de hinanden, de som hører hjemmet til? opdrages børnene til at bli lydige og snille og sandhetskjærlige?

Jeg kan ogsaa lægge til noget som ser ut for at være mere prosaisk: De jordflækker som er omkring huset, bærer de vidnesbyrd om at hjemmet holdes oppe av trofast arbeide? Der skal være en aand i hjemmet som skal skinne over barnet alle aar, og fylde det med en lykkefølelse saa ofte tankerne gaar tilbake paa det. Altsaa, i disse av naturen dannede samfund har kristendommen sit vigtigste virkefelt. De tusen hjem danner tilsammen fædrelandet, og fædrelandskjærligheten skal ha i sig et varmt pust av hjemmets kjærlighet. Statssamfundet skal virke til bedste for de tusen hjem. Skal hjemmet være godt, maa det fyldes av kristendommens aand; skal statssamfundet være godt maa kristendommen gjennemtrænge alle dens institutioner og love; ti staten skal være et Guds rike paa jorden, et rike hvori Guds vilje sker.

Jeg nævnte fattigunderstøttelsen. Fattigstyrerne ansees nok for at være meget verdslige forsamlinger, og er det tildels ogsaa paa grund av denne ulyksalige kløvning mellem stat og kirke, men avskaffelse av den kommunale fattigunderstøttelse vilde nu allikevel være et av de største skridt mot

samfundets avkristning som kunde gjøres. Men vi er opmerksomme paa de feil som klæber ved institutionen og skal kræve retfærdighet ind i den. Den trofaste arbeider har en ret for sin alderdom. Han har ikke faat lagt op noget for sig selv, men han har sikkerlig oparbeidet en kapital for samfundet og har i sin alderdom ret til en understøttelse som ikke føles ydmygende. Der ropes meget paa retfærdighet i vor tid og vi gjør vel i at lytte til ropet, fra hvilket parti det end kommer. Det gaar saaledes ikke an som enkelte gjør at avvise socialisterne, fordi de kun venter paa et jordisk paradis. Da maatte vi ogsaa avvise de gammeltestamentlige profeter; ti de kjendte hellerikke noget andet paradis end et jordisk. Vi skal være lydhøre likeoverfor de tanker som er gode; ti gjennem dem arbeider Guds vilje sig frem.

Vor fædrelandskjærlighet skal og kan gaa ut fra den forutsætning at vi lever i en kristelig stat, og den skal drive os til at gjøre staten mere kristelig. Vi maa ikke nøie os med et litet omraade i folkelivet, men huske paa at *riket* skal være slik at Guds vilje sker i det.

Naar vi nu under dette synspunkt at staten er Guds rike paa jorden opkaster det spørsmaal: hvad er det rette forhold mellem stat og kirke, saa blir svaret: De er ett. Den norske kirke, det er hele dette norske folk fra Vesterhavet til Kjølens rand, fra Nordishavet til Kristiansand, hele dette norske folk som vi vil vinde for kjærlighet, for retfærdighet, for fred. Men den norske stat er akkurat det samme og dens formaal de samme.

Som samfund betragtet altsaa er stat og kirke ett.

„ Betragter vi derimot kirken som den institution, hvorved Kristus forkyndes i verden og spør: hvorledes er forholdet mellem denne institution og staten? saa maa der svares: Kirken er et av den kristelige stats organer. Den kristelige stat har den pligt ved undervisning og forkyndelse at bevare sig selv som kristelig og gaa frem i Kristi aand. Kirken blir paa denne maate statens tjener. Mange liker ikke det, taler haant om det at kirken skal staa i tjenerforhold til staten, men la os huske paa, at den største iblandt os er den der tjener.

Staten bør ikke styre kirken, heter det, ti storting og

regjering vælges med andre formaal for øie end det at styre kirken.

Ja, Gud ske lov, storting og regjering vælges med det hele samfunds tarv for øie, men kristendommen skal ogsaa ha et ord med i alt. Den skal ikke nøie sig med enkelte smaating og overlate de store samfundsopgaver til en stat, som man kalder verdslig. Den skal gjennemtrænge alle statens institutioner.

Det skal den, vil enkelte si, men den opgave kirken her faar, vil den bedst magte hvis den staar helt fri. Hertil vil jeg si ubetinget nei. Ved at skille kirken fra staten bidrar man til at styrke den opfatning at staten har med det verdslige at gjøre, kirken med det aandelige, og at de arbeider paa hver sit omraade, og naar kirken blir en selvstændig magt, baner man vei til rivninger mellem de to. Det er saaledes en til visshet grænsende sandsynlighet at der vil bli rivninger angaaende skolen.

Det er særlig én ting som mange kan synes jeg ikke har tat hensyn til, og det er dette at kirken skal ha det evige for øie. Men dette har jeg ikke glemt.

Det har i mine tanker staat som en bakgrund til alt hvad jeg har sagt. Var det ikke saa at jeg kunde tro sjælens evige tilværelse, ja da kunde jeg ikke finde at det gode var godt og det onde ondt. Om jeg skulde staa ved den ugudeliges grav med den tanke: Nu er alt slut for ham, ja saa vilde jeg si: hvad betydning har det *nu* for ham at hans liv var daarlig? Eller om jeg stod ved den gudfrygtiges grav med den tro at alt var slut, saa vilde tanken være: ja, hvad betydning har hans gudsfrygt for ham *nu*? Anderledes naar man staar med den tro: Det gode han har samlet op i sin sjæl, er en evig eiendom. Men det liv som leves her paa statssamfundets grund, er en del av det evige, spiren som skal sætte fuldmodne aks bak død og grav. Paa samme vis er den kristelige stat her paa jorden spiren som skal sætte aks i Guds rike heroventil. Kun ved at arbeide vel for det jordiske samfund, arbeider vi vel for det evige.

Staten er Guds rike paa jorden. Gjennem den skal Guds vilje fremmes. Vi ser dens feil og mangler; ti alt er

ufuldkomment her paa jorden. Men gjennnem den kristelige stat skimter vi Guds rike heroventil, fordi den kristelige stat er et avbillede av dette rike, det rike hvor til slut Gud blir alt i alle. Den kristne stat paa jorden skal se sit maal i det at bli optat i det Guds rike, derfor skal den ogsaa hernede formes efter dette rike. Hver enkelt av os skal være klar over, at vi er kaldt til det evige rike, men veien dit gaar gjennem det at opfylde vore borgerpligter paa jorden, og disse pligter kan vi forme derhen: Arbeid for at Guds vilje kan ske i riket paa jorden, i dit hjerte, i dit hjem, i skolestue, tingsal og kirke, i aandens og haandens arbeide!

DEN «STORE» BUDDHISME I KINA.

Av *Andreas Fleischer.*

Naar det har været indvendt at man ikke uten videre kan opføre kineserne som buddhister da de officielt hylder confucianismen og deres buddhisme desuten er sterkt opblandet med taoistiske brokker, kan hertil siges at buddhismen ogsaa har været officielt anerkjendt i den største del av de sidste 1900 aar, og at den var den ledende aandsmagt i Kina indtil ca. 1900, like fuldt som kristendommen maa siges at være det inden de ca. 500 millioner mennesker, som nu i navnet hylder Kristus som Herre og Frelser.

Numerisk maa derfor buddhismen siges at være kristendommens jevnbyrdige som verdensreligion, og buddhismen har jo ogsaa tiltrukket sig stor opmerksomhet og interesse i den dannede europæiske verden, hvor dens overlegenhet over kristendommen som livs- og verdensanskuelse har været hævdet. Den er jo ogsaa optat i teosofien. Det kunde derfor synes meningsløst, ja haabløst at søke at drive kristelig missionsvirksomhet blandt et kulturfolk, hvor buddhismen allerede for hundreder av aar siden er blit den ledende aandsmagt, da der jo er stor sandhet i det japanske ordsprok: «Den som kommer først blir mester.» Eller som Kristus uttrykte det: «Ingen som har drukket gammel vin, har lyst paa ny; ti han siger: den gamle er god.»

Imidlertid har jeg været heldig nok til at faa leve henved 8 aar i Kina, i en stor opløsningens og nyskabelsens tid, riktig en Kinas april-tid, i hvilken «det gamle falder og det ny faar fæste». Og jeg har da personlig faat det samme indtryk, som er uttalt av mange med større erfaring og større autoritet, nemlig at buddhismen nu er en forbrukt kraft. Den er et gammelt træ, som ikke mer vil kunne skyte friske skud; den har ialfald i ca. 300 aar ikke evnet at gi Kinas folk nye impulser og idéer, eller forebygge den *aandelige død*, som

lammet hele denne verdens talrikste nation helt ned til aar 1900. Og nu da nationen for alvor vaagner og forynges til ny livskraft og store tiltak, kommer impulserne og kræfterne *utenfra*, fra de kristelige missionsforetagender og den uimotstaaelig indtrængende vestlige kultur.

Buddhismen er dog ikke *død*. Netop dens historie i Kina viser dens store elasticitet, dens evne til at opta nye, fra den oprindelige buddhisme vidt forskjellige tanker og forestillinger, og derved at vinde ny livskraft og aktualitet. Saaledes holder den nye kristelig farvede kulturindstrømning i Kina, — likesom i Japan og Indien, — paa at danne en «*moderne*» *buddhisme*, som søker at opta i sig de moderne ideer og som paastaar, at den passer meget bedre til disse end kristendommen.

Det vil derfor være av stor interesse at betragte buddhismens historie som missionsreligion i Kina og derav vinde en forstaaelse av den nuværende religiøse og missionshistoriske situation i riket, og derved igjen en bedre forstaaelse av den hele menneskeslegts stilling til ham som vi kjender som «alt kjøts aanders Gud,» og til ham som vi kjender som «verdens frelser og Guds salvede».

I.

Den «nye» eller den «store» buddhisme.

Den buddhisme som blev indført i Kina, var ikke den oprindelige ateistiske buddhisme, men en ny *religiøs tro*.

Den oprindelige ateistiske buddhisme er rigtig blit kaldt en *religion av fornegtelser*.

1. Den lærer mennesket at fornegte *troen paa Gud*.
2. Den lærer mennesket at fornegte *livet*, — forløsningen er en forløsning fra livet.
3. Den lærer mennesket at fornegte troen paa det *personlige jeg* og dettes udødelighet, og at hige efter at gaa op i den store tomhet, — Nirvana.

Vi har jo faat vort religions-begrep utdannet av kristendommen, saa at den gamle deisme og rationalisme opstillet som den «naturlige» religions tre grundbegreper: Gud, dyd og udødelighet». Men den oprindelige buddhisme maa siges at fornegte alle disse tre begreper. Begrepet *Gud* findes ikke

i de buddhistiske skrifter. Og *dyden* er helt igjennem *negativ*. *Udødeligheten* betyr at bli kvit enhver følelse av at være et *jeg*, at gaa op i det store *intet*.

Imidlertid maatte ogsaa buddhismen omdannes til en religion efter *vor* opfatning, d. v. s. en institution eller — om man vil — en aabenbaring, der sikret menneskene netop *Gud*, *dyd* og *udødelighet*, før den med kraft kunde optræde som en *missionsreligion*. Dette skedde, idet den oprindelige buddhisme i det første aarhundrede efter Kristi fødsel blev avløst av Mahayana-buddhismen, som kaldte den oprindelige buddhisme: Hinayana — den *lille* vogn, Mahayana — den *store* vogn. I selve disse *navne* ligger nu uttalt en ringeagt for den oprindelige buddhisme i sammenligning med den senere eller den «nye», som den hyppig kaldes. Forskjellen mellem de to buddhist-kirker er av dr. Timothy Richard, — den nulevende Kina missionær, som vel har studert buddhismen i Kina grundigst, — blit angit saaledes:

1. Den gamle buddhisme var atheistisk; den nye er theistisk.
2. Den gamle buddhisme stolte paa frelse ved menneskets egne bestræbelser (Karma); den nye stolte likesaa meget paa Guds hjælp.
3. Den gamle buddhisme trodde, at det var de troendes pligt at trække sig tilbake fra den onde verden; den nye trodde, at de skal leve i verden og arbeide paa at *frelse andre*, hvad der er den høieste dyd.
4. Den gamle buddhisme trodde, at der maatte utallige sjælevandringer til, før de mange kunde bli befridd fra forgjængeligheten; den nye trodde, at vi kan passere ind i paradiset med én gang, uten sjælevandringer.

Dr. Richard, som har opholdt sig over 40 aar i Kina og Japan og har færdes meget blandt Kinas lærde og dets mandariner, ser nu i denne «nye buddhisme» en avfødning av jødisk-kristelige idéers forplantning fra Babylonien til Indien og Østen, og finder i dennes opstaaen kort efter Kristi fremtræden en merkværdig opfyldelse av følgende merkelige spaadom i Diamant-sūtraen (kinesisk: Kin Kang King), en spaadom som er tillagt Gautama Buddha, i det sjette kapitel.

«Fem hundrede aar efter min død vil der opstaa en religiøs profet, som vil lægge grundvolden for sin lære, ikke

paa en, to, tre, fire eller fem buddhaer, eller ikke engang paa ti tusen buddhaer, men paa ophavet til alle buddhaer; naar *Han* kommer, maa I tro paa Ham, og I vil faa uberegnelig velsignelse.»

Baade fra kristelig og buddhistisk hold har det nu været indvendt mot dr. Richard, at han betragter den «ny buddhisme» og særlig denne religions vigtigste haandbok «Troens opvækker» av patriarken Asvagosha gjennem kristelige briller, og at det i ethvert fald er en stor misforstaaelse, naar han opfatter denne religion som væsentlig gaaende ut paa det samme som kristendommen.

Men paa den anden side er det utvilsomt at den «nye buddhisme» indeholder mange sterkt religiøse værdier, som mangler i den gamle, deriblandt troen paa en overnaturlig frelser og hjælper «det komne eller kommende forbillede». Videre er Buddha eller «alle buddhaer» blit til etslags gud. dommelig personifikation, som er tilgjængelig for paakaldelse og villig til at hjælpe menneskene i deres trang og nød. Og istedetfor de mange sjelevandringer loves en direkte indtrængen i paradiset.

II.

Buddhismens utvikling i Kina, dens utartning og stagnation.

Buddhismens historie i Kina begynder netop paa den tid, da den «nye» eller «store» buddhisme blomstret som kraftigst, under Ma-mings (Asvagoshas) ledelse. Da hadde keiser Ming-ti av Han-dynastiet ca. 61 eft. Kr. en drøm, hvori han saa en gylden figur komme flyvende fra himlen og svæve over hans palads. Om hodet hadde den en straalekrans. Denne drøm blev av ministeren Fuh-yi utlagt saaledes, at denne gyldne figur skulde bety guden Buddha, som nu hersket i Indien, og at keiseren ogsaa burde ære og tilbede ham i sit palads. Dette viser, at buddhismen allerede dengang var blit kjendt og hadde faat nogen indflydelse i Kina. Men dens officielle anerkjendelse begynder med at keiser Ming-ti i 67 sendte en ambassade til Indien for at hente prester og buddhismens hellige bøker, og disse utsendinge vendte tilbake

med vel forrettet sak. — Dens historie ned igjennem aarhundrederne helt til vor tid kan vi her ikke gaa ind paa.

Men vi skal i korthet betragte, hvorledes den omformedes under berøring med det eiendommelige kinesiske folkelynne, — saa forskjellig fra det indiske — og under sit samliv med konfucianisme og taoisme og kristendom.

Kineserne har været karakterisert som verdens mindst religiøse folkeslag. Og mit personlige indtryk falder ogsaa sammen med de manges, som indrømmer, at kineserne fattes gemyttets dybde og følelsens rigdom. Men saa er de til gjengjæld et nøkternt, flittigt og praktisk folk. Men som praktiske folk indser de ogsaa *religionens* nødvendighet, særlig under synspunktet av at faa kraft til at seire over livets møie og gjenvordigheter og end mere som et middel til at «berede sig paa det tilkommende liv» og vinde «evig liv». Derfor spiller deres haap om at vinde himlen, «det vestlige paradis», og deres frygt for at bli sendt til helvede (ti-yao — jordfængslet) eller «de 18 helveder» en stor rolle. Mens *himlen*, «tien», i konfuciansk sprogbruk betegner «skjæbnen» eller *Gud*, er himlen eller «alle himle», eller «den høieste himmel» i buddhistisk sprogbruk gaat over til at betegne paradiset, i likhet med det kristelige uttryk «tien-tang», himlens hal. Dette paradis henlægges gjerne til vesten og kaldes «det rene» eller «det lykkelige land.»

Mens kinesernes begreper om det tilkommende liv oprindelig var fattige, er det nu kommet til, at de almindelige folk ogsaa har den opfatning, at gode menneskers sjæle efter døden gaar til himlen, mens de onde gaar til helvede.

Denne iver efter at forberede sig til himlen gir sig uttryk i den hyppigst hørte buddhist-frase paa kinesisk: «O-mi-to-Fuh.» — Amitabha Buddha. Dette gjentages i det uendelige som en fortjenstfuld ydelse, idet Buddha som den straalende lysgud og den evige — Amitayus — vil gi dem der saaledes paakalder ham, evig liv. — Dette «O-mi-to-Fuh» er blit buddhismens omkvæd i Kina. Det fremsiges uavbrutt av de unge novicer, mens de 3—18 buddhist-merker indbrændes paa deres forhode, saa denne paakaldelse da gaar over til et smertenshyl, — som missionsprest *K. L. Reichelt* skildrer det i sin interessante bok om Kinas religioner.

Større rolle end længslen efter himlen spiller imidlertid for den almindelige kineser frygten for *helvede*.

Paa dette punkt har buddhismen i Kina rigtig tillempet sig efter den barbariske tortur og straffemaaterne i de kinesiske domstole. Man har derfor paa kinesisk et træffende ordsprog, som lyder slik: «Vogt dig i livet for domstolene, og efter døden for helvede.» Et bevis paa buddhismens officielle anerkjendelse i Kina er det nu, at bytemplerne, som findes i hver distrikts-by (shien-chen) — chen-fanmiao — bytempel, at disse bytempler er stillet under buddhistpresters (ho-shang) bestyrelse. Derfor er ogsaa disse bytempler, foruten med en mængde avguder (pu-sa), ogsaa utstyrt med en række «billedhuggerverker» (av træ og gibs) av de 18 helveder og malte billeder av underverdenens domstole med de alvorlige værdige dommere, for hvis aasyn de strafskyldige, mænd som kvinder, hales frem av dommerne. I de 18 helveder fremstilles saa straffemaatene. I en avdeling er der et fjeld med kniver, hvorpaa misdæderne spiddes. I en anden males de i en kværn av dæmonene. I en tredje stekes de i gryte I en fjerde skjæres de istykker (i likhet med den grusomste kinesiske dødsstraf: ling-chi) o. s. v. Alle disse billeder skal da tjene det pædagogiske formaal at drive folk til at berede sig paa det kommende liv ved faste, avholdelse fra animalsk føde og ved at bli buddhistmunk, eller la en av sine slegtninge gaa ind i munkesamfundet, eller ved ialfald at bli en lægbroder eller soster. Videre fører jo disse stadige mindelser om farerne og rædslerne i det tilkommende liv til at folk mere søker buddhist-presternes hjælp til at sørge for de avdøde ved at ofre og tilbede i deres templer og ved at kalde dem til at læse sjælemesser, i hvilken rolle de konkurrerer med tao-istene.

Denne praktisk-prosaiske forberedelse til det kommende liv behøver jo ikke at betegne noget religiøst fremskridt; den er da ogsaa ofte kun blit til en kjøpslaaen med de overnaturlige magter med en meget nøiagtig bokførsel over fortjenester og forgaaelser, hvor det da gjælder at ha en sikker balance paa fortjenesternes konto.

Men kineserne har dog ogsaa trang til *idealer*, til *aandeligt liv* og *aandelige interesser* og til *høiere maal* end det at

faa mat nok, klær og penge, magt og ære, sønner, et langt liv og en tyk likkiste, naar man dør. Denne ideal-trang tilfredsstillet da ogsaa buddhismen til at begynde med ved at lære en *menneskekjærlighet* som omfattet hele skabningen, som hadde sans for kvindens menneskeværd saavelsom mandens, som samvittighetsfuldt undgik at volde *dyrene* lidelser, likesaavel som menneskene. Videre ved at lære en *forstaaelse* overfor alle synder og sorger, som fordi den forstaar alt, er villig til at tilgi alt, — hvor konfucianismen kun hadde fordømmelse eller kolde skuldertræk. For de mange «fattige i aanden» blev den milde Buddha eller «barmhjertighetens gudinde» eller en av de mange andre guder og gudinder som buddhismen i Kina skaffet tilveie alt efter de forskjellige klassers og stænders behov, en tilflugt i sorg og nød og møie, som syntes at yde nogen trøst og hjælp.

For de høiere anlagte naturer blev Buddhas «vei» i selvfornegtelse og verdensforsagelse et middel til at hæve sig over den grove sanselighet og livsnydelse, som konfucianismen til syvende og sidst anviser som den eneste «dydens belønning».

I et barbarisk og brutalt folk blev denne religion, hvis første bud er: «Dræb intet levende» og som lærer en selvfornegtelse der fører til en mere end stoisk «sindets kjølighet», en kraft til at tæmme vilde dyr, til at vække forstaaelse og medfølelse med de lidende og undertrykte og i det hele tat fremme en høiere, mer *menneskelig* kultur.

Derfor saa vi i Kina det merkelige fænomen: En befolkning, som under *ordinære* forhold var fredsommeligere og spakere og mindre tilbøielig til brutalitet og slagsmaal end vore folk her i vesten, men hvor der ikke destomindre stadig opstod *ekstraordinære* forhold — hungersnød, oprør, røverier, borgerkrig — hvor blodet fløt i strømme og retspraksis og samfundsordning og folkelynne viste sig saa langt mer barbariske og brutale, end vi efter det ordinære, fredsommelige præg hadde kunnet tænke os.

Dette forhold hænger naturligvis sammen med de primitive samfundsforhold i Kina: overbefolkning og slet utnyttelse av produkterne og slette samfærdselsmidler. Men det hænger utvilsomt sammen ogsaa med buddhismens mangel paa *positive* idealer og dens helt *negative* livssyn. Derfor virker den nok

mildnende og dæmpende paa folkelivet under ordinære forhold, men evner ikke at skape *karakterer* som eier evne til at gjøre motgangene til seire. Dette biser sig i *den buddhistiske idéverden,* som den aapenbarer i literaturen. At buddhismen i de første 1000 aar av sin tilværelse i Kina tilførte den idéfattige kinesiske tankeverden nyt liv, er sikkert, og at den derved forhindret den kinesiske kulturs stagnation paa et langt tidligere tidspunkt end det hvorved den nu er stanset, er ogsaa sikkert.

Likefra de to første buddhist-prester Matanga og Gobharana ledsaget keiser Ming-iti's ambassade til Kina i aar 67 efter Kristus, begyndte disse at oversætte de hellige bøker, og dette verk blev fortsat av deres efterfølgere. Saaledes læser vi om en oversætter, som 147 eft. Kr. arbeidet 40 aar fremover i Loyang (Kinas daværende hovedstad) med at oversætte bøker, «bevæget av ønsket om at omvende mennesker». Saaledes trængte de buddhistiske idéer ind i det kinesiske sprog og den kinesiske tankeverden. Disse idéer betegner nu, som min kinesiske ven literaten Liang-tsi-sheng træffende bemerker i en meget utbredt traktat om Kinas tre religioner, «en mystisk, livsfjern filosofi»; men ikke desto mindre hadde den fra først av stor livskraft, baaret som den var av en høi idealisme, som ikke nøiet sig med resignert at sige: Saaledes *er* det; men som vilde skape en ny verden ved kategorisk at hævde: Saaledes *skal* det være! Det var derfor ingen tilfældighet, at den keiser som i 1368 grundet Ming-dynastiet Hung-Wu var en forhenværende buddhistmunk, og at dette dynastis største literat Wang Yang-ming lærte «yang-ü, yinshih», d. v. s. at han i sit forfatterskap vistnok optraadte som konfucianer; men alle hans idéer var buddhistiske. Han hævdet sterkt, at den saakaldte «virkelige verden» *ikke* var den virkelige, men at enhver av os har evnen til at erkjende «den sande form» som ligger bak al den flytende uvirkelighet som omgir os, og hvad vi erkjender som sandt og virkelig, det evner vi ogsaa at gi skikkelse, at utføre. Saaledes blev denne buddhistiske filosofi en energisk *handlingens* filosofi, som endnu den dag idag danner skole i Japan (Wang-skolen). Men under Manchu-dynastiets tid fra 1644 og til nu har den ikke frembragt nye skoler og kun præstert «uvirksomme ak-

og ve-mennesker», som nutidens største kinesiske buddhist-forfatter Liang-Chi-chao uttrykker sig.

Vi vil derfor nu se noget paa *den buddhistiske menneske-type i Kina*. Efter Buddhas lære og ogsaa efter almindelig populær opfatning i Kina, er de buddhistiske munke og nonner de *egentlige* buddhister. Det er jo dem, som følger den 8-delte vei og som ved at løsrive sig fra de jordiske slegtsforhold utrydder hos sig den urene og uvise vedhængen ved livet.

Men netop denne fornegtelse av slegtsvæsenet maatte fra konfuciansk standpunkt ta sig ut som den værste forvildelse og umoral. Den konfucianske hoveddyd er «siao» — sønlig eller barnlig pligtopfyldelse. Og Mencius siger, at den værste forsømmelse av denne pligt er ingen sønner at ha.

I et samfund med slike anskuelser maatte det jo være yderst vanskelig at hævde sig for munke og nonner, som ganske naturlig maatte bli betragtet som unyttige snyltedyr paa samfundslegemet. Denne betragtning har da ogsaa ledet til de sværeste forfølgelser mot de buddhistiske munkesamfund. Saaledes blev under Tangdynastiet (620—904 eft. Kr.) i 714 12 000 munke nødt til at vende tilbake til almindelig, «verdslig» liv. Og i 845 eft. Kr. blev paa en forordning av keiser Wu-tsung 4 600 klostre ødelagt og 40 000 mindre religiøse huse, og mere end 260 000 munke og nonner blev tvunget til at vende tilbake til «verdslig liv».

Men netop disse tal viser, hvilken umaadelig samfundsmagt buddhismen var blit i Kina. Nu søker man at begrænse munkenes tal ved den bestemmelse, at hver prest eller munk kun maa ha med sig én lærling (tao-ti). Allikevel findes buddhistklostre nu ved alle byer, paa alle naturskjønne flodbredder, i skoglierne og paa de høieste fjeldtoppe, og landet vrimler av graakjolede, kronragede «ho-shang» og «ni-go», buddhistmunke og nonner.

Deres lære gaar jo ut paa at forestillingen om «jeget» eller «personligheten» er den værste av alle vildfarelser, og disse munke og nonner mangler derfor ogsaa individuelt særpræg i høiere grad, end de almindelige kinesere gjør det. De er vistnok gjennemgaaende fredsommelige og venlige folk, og gjør altid et venlig og tolerant indtryk overfor den utenlandske og kristne missionær, som man skulde tro maatte fore-

komme dem usympatisk som en fremmed og en motstander. Imidlertid har de ved nærmere bekjendtskap vist sig at være halvt sovende individer, uten tanker, uten viden, uten interesser, oftest folk som er gaat ind i ordenen, fordi de blev «lovet» av forældre, som i nøden søkte hjælp hos en eller anden guddom, eller — som enkelte aapent har uttalt — «fordi de ikke hadde mat at spise». Engang kom hele 5 buddhistmunke og bad om optagelse i vor menighet, fordi de trodde at de derved opnaadde et bedre levebrød end i buddhistsamfundet, og da de opdaget, at dette var en misforstaaelse, fotsvandt de efterhaanden alle undtagen én, som var en gut paa 18 aar. Han er nu en kristen, men ikke en av de bedste.

Naar jeg engang i mellem er støtt paa et mere tænksomt og høiere utviklet menneske iblandt dem, har dettes væsentlige indvending mot kristendommen været dens lære om Guds og menneskets *personlighet*, derimot har de sagt, som en lærd munk ytret: «Vi vil likesom eder fremme *religiøs inderlighet*. Og derfor maa vi søke noget vi kan hænge vort hjerte ved og tilbede. Og naar vi har fundet det, maa vi ikke søke at utgrunde dets væsen, men kun tilbede det med al vor kraft.»

Disse mennesker, som trods al skulen hen paa dem som samfundets snyltedyr, dog repræsenterer ikke saa lite av idealitet for den almindelige mand, besitter en helt *negativ* fuldkommenhet: De slaar ikke, bander ikke, bortgifter og bortgiftes ikke, arbeider ikke, præker ikke og underviser ikke folket. At de under det gamle styre ogsaa ofte var opiumsrøkere og skjændegjester, viser blot, at selv deres *negative* sedelighet ikke var fuldkommen.

Men én ting har de lært folket, og i *den* er de fremdeles dets læremestre, nemlig i at *tilbede avguderne*.

Den buddhistiske filosofi var ikke skikket til at gjøre noget indtryk paa en nøktern og praktisk befolkning som kineserne. Denne filosofi bestaar nemlig i høi grad i at sige baade ja og nei, som f. eks. definitionen av «den sande form»:

Vi bør vite den sande forms natur, nemlig: Den har ingen skikkelse, dog er den ikke uten skikkelse. Det er ikke saa, at den ikke har skikkelse. Det er heller ikke saa, at den ikke er uten skikkelse. Det er ikke saa, at den er uten

en bestemt skikkelse. Det er ikke en bestemt skikkelse. Heller ikke en forskjellig skikkelse. Det er ikke saa, at det ikke er en bestemt skikkelse. Heller ikke er det saa, at det ikke er en forskjellig skikkelse. Det er heller ikke en forskjellig bestemt skikkelse. Naar vi nu skal sammenfatte alt der er sagt, saa maa vi, fordi alt levende har falske og urigtige tanker, der ikke stemmer overens, kalde det *tomhet*. Men hvis vi forlater de falske tanker, da kan det sandelig ikke kaldes tomhet. Dette minder jo i sandhet om, at «ja og nei gir ingen god teologi».

Men det sterkt religiøse træk i den under Ming-ti i Kina indførte Mahayana-buddhisme, som har faat størst indflydelse, er troen paa at Buddha og hans disciple — Fuh (Buddha) og pusa (Bodhisattva) — er en overnaturlig magt som kan paavirkes og høre bønner og yde menneskene hjælp i legemlig og aandelig nød.

For at anskueliggjøre denne deres menneskekjærlige og velvillige karakter, har man saa i den indiske kunst avbildet disse *pusa* og indført deres billeder til Kina. Disse billeder, der altsaa kun skulde tjene som anskuelsesmidler ved undervisningen i buddhisme, er imidlertid blit til fetischer, som kineserne tilbeder som avguder, og begrepet «pusa», hvis oprindelige betydning de boklærde har god rede paa, er i den almindelige mands bevissthet og i almindelig sprogbruk gaat over til at betegne en fetisch av sten eller træ — en avgud. I denne laveste form av overtro er folket blit opmuntret og tilskyndet av buddhistpresterne, som vinder fordel og indtægter av at et tempel eller en avgud blir berømt som «ling» — virkekraftig. Herved er ogsaa disse guders idé blit høist forflatet eller helt utvisket. Den indotibetanske gud Avalokita (Avalokitesvara) blev paa kinesisk til en prinsesse Kvan-yin, som vilde leve som nonne og derfor blev kvalt av sin grusomme far. Men denne milde, hjælpsomme nonne er som avgud blit en prosaisk fødselshjælperske, som særlig tilbedes og ofres slagtede høns av koner, som gjerne vil faa barn eller ønsker at sikre sig en god nedkomst. Et grovt brudd paa de buddhistiske principer og idéer maa det ogsaa siges at være, at endog den kinesiske *krigsgud* Kwanti er optat i den buddhistiske gudeverden.

Denne korte fremstilling av buddhismens utvikling og forfald i Kina vil ha vist, at buddhismen oprindelig besat stor religiøs troeskraft, men er sunket ned til mørk avgudsdyrkelse (fetischisme), — at den oprindelig virket ansporende paa folkets sjæleliv ved at vække evighetstankerne, men at den er sunket ned til en prosaisk kjøpslaaen om himmel og helvede ved hjælp av regnskapsbøker over fortjenester og forgaaelser og ved røkelsesbrænding og alskens taabelige ceremonier, — at buddhismen aapnet en rik idéverden for kineserne og endog under Ming-dynastiet (1368—1644) frembragte en energisk *handlingens* filosofi, men er sunket ned til en negativ ubestemthet og idéfattigdom, som skaper sløve og utviskede mennesker (de buddhistiske munke og nonner). Kort sagt, buddhismens religiøse kraft og værd er forbi. Den er dog ikke død.

Dette vil vi nu se paa, naar vi i en følgende artikkel skal betragte *den moderne buddhisme* og kortelig drøfte kristendommens utsigter i dens konkurrance i Kina med denne opfiffede, moderniserte og ganske interessante nye buddhisme.

DANSK OPBYGGELSESLITERATUR.

C. Skovgaard-Petersen: **Menneskeskikkelser.** Bibelske karakterer. 1 Bind. (Frimodts forlag). 157 sider.

Olfert Ricard: **Profeten Jeremias.** Hans person, liv og taler. (Frimodts forlag). 209 sider.

Carl Koch: **Paa grænserne.** Nogle overveielser. 1910. 156 sider. **Livets retning.** Tanker og stemninger. 1913. 129 sider. (Det Schønbergske forlag).

Johannes Bakkeby: **Gjennem tvivl** — breve til to unge tvivlere. (Pios boghandel.) 127 sider.

Erik Thaning: **Sig os hvordan.** (Det Schønbergske forlag). 302 sider.

Morten Larsen: **En opvaagnen.** Prædikener. Samling 1—2. (Det Schiønbergske forlag). 232 og 249 sider.

Den overskrift jeg — efter redaktionens ønske — tilslut har sat over disse anmeldelser, betyder desværre ikke at jeg har læst bøkerne samlet, og med særlig sigte paa at de var *danske* — for saa muligens at naa til paavisning av noget særlig *dansk* fællespræget ved dem. Slikt studium har jeg ikke tænkt paa. Overskriften vil saaledes være saa litet fordringsfuld som mulig!

Skovgaard-Petersen stiller i utsigt ikke mindre end 140 — siger og skriver et hundred og firti — bibelske menneskeskikkelser, foruten disse 10 som vi her har faat.

Oprigtig talt forekommer dette fremtidsperspektiv mig ikke synderlig lysende.

Selvfølgelig har boken sine fortrin — en viss friskhet og naturlighet sammen med adskillig evne til at gi praktisk kristelig tilknytning ut fra stoffet. Selvfølgelig er der ogsaa en del virkelig fine og gode bemerkninger, som man maa vente det hos S.-P. Den bedste fandt jeg i indledningen. Den har sammenhæng med den dype — og smukke — symbolik forf. finder i de mange *skriftestolers plads*, bak de gamle

utskaarne bibelfigurer i den italienske landsbykirke. «Ingen præken taler et saa mægtig sprog som de bibelske skikkelser selv, naar man blot nøies med plastisk at fremstille dem istedetfor travlt at anvende dem». Meget rigtig! Kun skade at forf.s interesse for dette betydningsfulde grundsyn er av saa platonisk art. Hovedfeilen ved boken er aabenbart den at forf. *ikke* har nøiet sig med det bibelen selv gir —, ikke med bibelen selv i dens menneskelige begrænsning, og ikke med dens «brudstykkeagtige materiale». Det blir stadig daarligere idet det stadig skal gjøres bedre.

Det hjælper ikke stort at vi faar høre hvordan dette slet ikke er meningen.

Jeg forstaar godt at forf. kvier sig ved at uttale sig om sit bibelsyn — (hvad der dog er ganske uomgjængelig nødvendig foran en opgave av denne art og av disse dimensioner!) — Baade er *det* i og for sig en kinkig sak i vore dage, naar man paa den ene side ikke er *ganske* uberørt av den nyere videnskapelige bibelforskning, saa man ialfald, som forf. har maattet opgi den helt bokstavelige tolkning ved urhistorien, og paa den anden side vét god besked om hvilken utsat stilling de indtar som for alvor vil anerkjende denne kjendsgjerning og ha modig vilje til at dra de derav flytende konsekvenser. Det er ulike taknemmeligere at bli ved *det svævende* [1]). Men desuten er det ingen let sak at uttale sig om sit bibelsyn naar man forbeholder sig saa store friheter ved konstruktionen som forf. i virkeligheten gjør — tiltrods for de meget merkelige ord: «Hver eneste enkelthet er for mig fremgaat direkte eller indirekte av bibelens skildring». Den evne til «intuition» som forf. nævner blandt de nødvendigste forutsætninger for et slikt skriftstudium, forstaar man bedre hvordan det blir bruk for. Det er i saa henseende tilstrækkelig at henvise til studierne over Evaskikkelsen —, likefra tydningen av *hvorfor* hun har syndet, (for en væsentlig

[1]) En rekord i retning av det slags talemaater har forf. præstert side 11, hvor han uttaler sig saadan over bibelens inspirerthet: Hver tøddel i skriften er *i forhold til bibelens maal, at gjøre vis til salighet ved troen paa Jesus Kristus*, fuldkommen. (Uthævelserne av undertegnede).

del «i *intellektualisme*»!), og til det utsyn vi faar over hendes sidste dage.

Forf. definerer imidlertid paa et vis sit bibelsyn, og vælger da at kalde det «*tillidens*». Han taler ogsaa om hvor feilagtig det er at tænke sig at naa ind til det virkelige forhold ved at ville «*avmagre*» bibelordet.

Herom er fremforalt to ting at sige. For det *første* er det ubeskedent og misvisende at postulere for sig selv eller sin retning et saadant «tillidens» særegne syn. Forf. pligter at vite at den store religiøse livsinteresse i den nyere kritiske bibelforskning netop hænger inderlig sammen med *interessen for det objektive*, i en tillid til bibelen som i virkeligheten tør være vel saa betydningsfuld som mange alt for ivrige apologeters. Det er noget som heter *opbyggende arbeide* i vore menigheter ogsaa i *den* forstand at der skal bygges op større indbyrdes respekt og forstaaelse mellem de kristnes forskjellige retninger. Der er de som skjønner at ogsaa *saadant* opbyggelsesarbeide har sit værd.

For det andet er det noget som heter *kjendsgjerningernes tale*. Det kommer man ikke fra ved at understreke en selvfølgelighet som den at «man lærer ikke menneskesjæle at kjende i et studerværelse». Virkelig historie er og blir dog virkelig historie. Her hjælper det ikke engang med «at sammentænke motsætningerne til et virkelig sjælebillede». Det er dog noget som heter teologisk *videnskap* og forstaaelsesfuld respekt for virkelig videnskapelig arbeide. Dertil er et studerværelse ikke saa ilde.

Saavidt jeg skjønner gir denne bok liten hjælp til et sundt evangelisk syn paa bibelen og dens store personligheter. Jeg frygter for at den delvis er skikket til at motarbeide et saadant. Det er noget «uldent» og rundt ved den hele metode — noget som uvilkaarlig bragte mig til at mindes et ofte citert ord fra kristendomsfiendtlig hold, om den teologiske maate at tænke paa i dens forhold til *sandhetsinteressen* og *dens vekst*. Det slags ledetraader kan bli noget kostbare. Nei, saken maa vist gripes fat paa en anden maate.

Det har *Ricard* gjort. Det er skade at hans *Jeremias* ikke forelaa da Skovgaard-Petersen gik igang med sit arbeide. Ellers hadde han neppe kunnet la falde en uttalelse som den

side 21: «Der findes meget faa arbeider der har sat sig til opgave at gi virkelig sammenhængende sjælebilleder av de bibelske skikkelser; *og av de faa der findes har jeg saa godt som ingen hjælp hat*[1]).

Her ialfald kunde han faat hjælp om han hadde villet. For her er opgaven løst paa en fortræffelig maate. Ricard gjør alvor av det at *la de uttalte tankers oprindelige mening og rækkevidde* faa træde saa klart frem som gjørlig er, idet han spørger: Hvad mener profeten her, og hvad har drevet ham til det han gjorde? For saa at «føre linjerne videre» op til vor tid; saa det næste spørsmaal: *Hvad har dette at sige os?* At en opbyggelig skriftutlæggelse har at ta dette sidste med, er en selvfølge. Og Ricard løser denne vigtige del av opgaven paa en *mesterlig maate*. Jeg henviser til stykker som det om *det kirkelige sprog*, med dets fare for krystallisation, i tilknytning til Jeremias's revision av «profetsproget» (side 89), — avsnittet om hvad kirken kan ha at lære av sekterne — i forbindelse med omtalen av profetens forhold til *Rekabiterne*, stykket om hvordan det at bli *grepet av Gud* ogsaa i vore dage faar sine følger for livs- og synsmaater idet hele — *likt* og *forskjellig* fra hvordan det blev for Jeremias, den paa slik særegen vis kaldte. Jeg tænker fremdeles paa tankerækker som den om *anfegtelsens* værd og mening, ut fra Jeremias's tunge oplevelser, ordene om den *svære troløshet* hos mange av os — som hos hine jøder der gav Gud sine løfter i nødens stund, men brøt dem saa skammelig siden. Jeg kunde nævne saa meget, men siger heller: *Læs selv!* Jeg vet ikke jeg har set slik tilknytning ut fra gammel testamentlig stof saa praktisk, fint og nænsomt gjort. Saadan at der ikke kommer nogen uhistorisk, bløt sammenblanding ut derav. «*Vi er* – virkelig — *i det gamle testamente*», som forf. siger engang. Og vi *er* hos Jeremias,paa den maate som vi skal være det, saasandt boken i første række vil la denne mand og hans liv og livsverk vokse frem for vore øine. Mig forekommer det at forf. har løst denne sin hovedopgave paa en mønstergyldig maate. Hvor trygt man kan følge ham i hans utnyttelse og

[1]) Uthævet av anmelderen.

placering av de enkelte skriftdele som bygningsmateriel, det tør jeg ikke avgjøre. Men *den respekt hvormed han selv taler* om det *teologiske forskningsarbeide*, og den beskedenhet ut fra hvilken han omtaler sine egne meninger i slike spørsmaal og deres kun relative værd er i høi grad egnet baade til at styrke tilliden til fremstillingen selv, og til at *utvikle et sundt evangelisk, historisk* syn paa skrift og skriftutlægning. Tænk f. eks. paa utnyttelsen av saa omstridte kapitler som 10 og 17. For en forskjel fra S.-Petersens letvindte maate at ta tingene paa!

Størst tak vil læserne nok sige forf. for at han gjør dem *profeten selv saa nærværende*, saa egte menneskelig og dog saa stor og høi. Ut fra læsningen av en *saadan* bok tar man med et levende ønske om at bli ført sammen med andre bibelske personligheter ved den samme forstaaelsesfulde haand som den der hadde ledelsen her.

I avsnittet om *falske profeter i vore dage* — ogsaa praktisk og godt for størstedelen — skulde jeg nok ønsket nogen bemerkninger av aktuel interesse noget anderledes formet (side 92), ut fra større syn for teologiske tænkningsforsøk i deres forskjel fra religiøst-kristelig trosindhold. Men her er ikke anledning til at strides om disse ting. Jeg føler heller ingen lyst til det. Derimot kjender jeg oprigtig trang til at sige forf. tak for alt han har git i denne bok. Uten betænkning sætter jeg den ind blandt de bøker, som jeg tænker at komme tilbake til. Og uten betænkning siger jeg: De som ønsker at opleve at ogsaa det gamle testamente kan læses til stor opbyggelse og berikelse i vore dage, bør prøve det med denne bok ved siden.

«I skal ikke læse saa mange bøker, men opleve noget mer.» *Som om man ikke kunde gjøre sine bedste oplevelser, netop gjennem bøker!* — Jeg maa ofte huske disse ord av Rittelmeyer («Der Pfarrer»). Vi staar i stor gjæld til dem som magter at skrive slik over religiøse ting at deres ord kan hjælpe os til et stykke oplevelse og livsberikelse engang iblandt. Danmark har ikke faa slike mænd for tiden. Ved siden av navne som Ricard, L. P. Larsen og V. Ammundsen tænker jeg i første række paa *Carl Koch*. Jeg kjendte

ham kun fra en liten — utillatelig kostbar — bok fra nogen aar tilbake. *Fra bakkens top* —, en samling fine stemninger og strøtanker. Nu har jeg med udelt glæde og interesse læst hans to bøker: *Paa grænserne* og *Livets retning.* Det er noget usedvanlig fint, stundom rent betagende ved det Koch skriver. Fuldt av forstaaelse for nutidskristendommens krav, med sjelden evne til at skille de værdier som blir, ut fra de former som skifter. Og med en dyp og grundig *religiøs følelse* og en usedvanlig *lydhørhet* likeoverfor det usynliges verden inde i os og over os. Naar hertil kommer at Koch er en *formens* mester som faa blandt de religiøse forfattere, er det forklarlig nok at han blir med blandt de ikke altfor mange hvis bekjendtskap kommer til at bety virkelig oplevelse og berikelse for en. Og han maa ha særegne forutsætninger for at kunne bli noget for *mange slags mennesker* — ut fra den dype føling han eier baade med ung og gammel, baade med den helt bevisste og avgjorte kristendom, og med de mer spredte halvt ubevisste begyndelser og tiltak rundt omkring blandt os underlig sammensatte menneskebarn. Ikke mindst for disse sidste — de saa ofte undervurderte og litet paaagtede, eier han en særlig evne og en særlig ombu. Mange av dem vil kunne faa opleve noget betydningsfuldt til hjælp for «Livets retning» hos denne forstaaelsesfulde og frygtløse sjælesørger. «*Til vekst*» og «*til inderliggjørelse*» — det er en undertitel jeg kunde ha lyst til at sætte ved Kochs bøker.

Mens det i boken fra iaar i første række er den religiøse *følelse* (ikke den *ufrugtbare!*) som mest karakteriserer fremstillingen, har hensynet til de *erkjendelsesmæssige* spørsmaal og problemer mer avgjørende præget den ældre bok. Netop «*paa grænserne*» — hvor det gjælder forholdet mellem *kristendom og kultur, kristentro og menneskelig livsførelse, samfundsnød*[1]), *religiøsitet og kristentro* osv., har det kristelige *erkjendelsesarbeide* — hvis betydning ikke just er overvurderet i mange kristelige kredser i vore dage — nogen av sine største og nødvendigste opgaver. Forf. har i sin lille bok git forbausende meget til hjælp og retledning under saadant arbeide. Det blev

[1]) Et forbehold gjør jeg for min del ved forf.s sterke tro til *Henry Georges.*

nylig i «Norsk Kirkeblad» av K. S. med fuld ret pekt paa hvordan forkyndelsen i større mon end hittil skedd burde utvides ogsaa i mer *foredragsmæssig retning*, til hjælp og orientering over mange saadanne kristelige livs- og trosspørsmaal «paa grænserne». Kochs bok gir fortræffelig hjælp for dem som ogsaa gjerne vil gjøre noget saadant, og er begavede nok til at forstaa at de da ogsaa maa se til at opleve noget ved bøker.

*

Det er ingen let sak at drive apologetik. En maa kjende sin tid godt, forstaa dens særegne smerte, og vite hvordan den bedst er at faa i tale. Det trænges vilje og evne til at ta fat om det *væsentlige*, og en fin tæft baade for al apologetiks begrænsede ydeevne og for det skjæbnesvangre ved alle forhastede og halve svar. Fristelsen kan ligge nær til at «sjuske med det forstandsmæssige opgjør» — som det nylig blev formet her i tidsskriftet.

Pontoppidans «Breve om Kristus til min gudsøn» gav for nogen aar tilbake en sjelden vellykket liten bok ak apologetisk art. *Bakkeby* naar ikke op til ham, hverken i tidsforstaaelse (da hadde han neppe *nu* spendert et kapitel paa Jonas og hvalfisken!), dybde eller vár nænsomhet. Men det er allikevel en frisk, god bok. Og den kan vist bli til hjælp for mange. Forf. eier et sundt og sterkt blik for kristenlivets *praktiske* karakter, og er trods sit avgjort konservative grundsyn alvorlig interesseret for den «problemernes avløsning» som pragmatismen indvarsler. Forf. eier aabenbart ogsaa adskillig av *oplevelsens* evne til at finde hjælp ut av tvilsvanskeligheterne — foreløbig og mere endelig hjælp. Til et gammelt godt raad har han fundet paa et morsomt nyt ord: *Problemarkiv!* Det tør iblandt være en anbefalelsesværdig nyanskaffelse for nogen hver!

Negtes kan det dog ikke at man stundom faar en følelse av det: Hvordan end forf.s *egen* tvilskamp har været — og han bruker meget sterke ord om den — saa er han nu blit næsten altfor godt færdig til rigtig at kunne ha føling med en kjæmpende og *ikke* færdig slegt.

*

Thanings bok: **Sig os hvordan** gir ogsaa apologetik. Om den vil jeg ikke sige stort mer end det: Læs den! Iblandt ærgrer en sig nok endel — f. eks. ved at se det ydre under ugenert bli haandtert som forsvarsmiddel i kampen, mens man vét og føler at det jo *selv* trænger saare vel sin apologet i vore dage. — Men det slaar dog neppe feil at man blir glad i boken. Her er svært meget godt, — stemningsfulde, dype og smukke ting. For os prester gir boken en rigdom av praktiske eksempler og meget godt brukbare utgangspunkter. For min del vil jeg se til at faa fat i hvad den mand har skrevet før.

*

Ut fra det standpunkt *M. Larsen* har tat i den Arboe-Rasmussenske sak — han har som bekjendt nedlagt sit embede i folkekirken — kunde man i hans *prækener* ha ventet at finde en mer fremtrædende interesse for den *intellektuelle* side av kristendommen og en særegen forstaaelse for nutidsmenneskers eiendommelige vanskeligheter.

Det slaar dog ikke til. — Jeg maatte uvilkaarlig mindes en samtale med den danske høiskoleforstander Holger Begtrup for et par aar siden — like efter et større kirkeligt kampmøte dernede: Hans velgjørende harme likeover for de mange forsøk paa at sætte apostolikum ned til en *juridisk lovbok* hvorefter der kunde dømmes fra embede — sammen med en, som det syntes mig, nok adskillig frapperende mangel paa evne til at forstaa de egentlig moderne teologiske vanskeligheter. Der kan gaa adskillig *sammen* hos en grundtvigianer. Som vel er forresten! Det hadde saa vidst ikke skadd om vi hadde hat noget mer av det slags elementer.

Det er forøvrig *en stor glæde* at bli kjendt med M. Larsens prækener. Det er praktisk, varmhjertet dygtig kristendomsforkyndelse, uten særlig *utpræget* grundtvigsk stempel. — Forf. har saaledes fuld forstaaelse ogsaa for *vækkelsesmomentets* betydning inden menighetsforkyndelsen, men samtidig — selvfølgelig — et mer omfattende syn paa hvordan vækkelse kan komme istand og hvad den kan og bør føre til, baade kristelig og «folkelig» set. Jeg sætter adskillige av disse prækener paa høide med det bedste vi har faat herhjemme. *Bretteville Jensen.*

DE 14—17 AARIGE,

— et brændende spørsmaal i ungdomsarbeidet.

Da folkehøiskolebestyrer Søren Øvretveit i julinr. av «For Kirke og Kultur» saa sterkt slog til lyd for «den yngste ungdomen vaar», gjorde han sikkert en meget god og betimelig gjerning. Jeg er enig med ham i at der faktisk ikke er nogen alder som der blir gjort saa litet for at hjælpe som netop dem i konfirmationsalderen og utover. Og at det har skjæbnesvangre følger.

Men naar Øvretveit sier at «sandheten er at *ingen* gjør noget særlig for dem», da er det en halv sandhet. Det skal ikke oversees at f. eks. Norges kristelige ungdomsforbund i de senere aar har hat opmerksomheten henvendt ogsaa paa de yngste, og at generalsekretær *Kr. Piene* for etpar aar siden i en brochure: «Yngres avdelinger» har tat kraftig tilorde for oprettelse av særskilte avdelinger for de 14—17 aarige, netop ut fra den betragtning at de trænger noget særskilt og maa tas paa en egen maate.

I flere av vore kristelige ungdomsforeninger *er* der ogsaa oprettet yngres avdelinger, saaledes i Kristiania K. F. U. M. (Ynglingeforeningen) hvor den har været igang i 11 aar, og i 10 andre foreninger. Atter andre har opmerksomheten henvendt paa saken og arrangerer flere møter med særlig henblik paa de yngre.

Men selv om der altsaa gjøres en del, maa vi indrømme at der fra kristelig hold er gjort altfor litet for at forstaa og hjælpe de mange, som netop i de tidlige ungdomsaar kjæmper sin sværeste kamp.

Ogsaa verdensforbundet av unge mænds kristelige foreninger har følt at der her var en forsømt opgave, og i erkjendelsen herav indkaldte verdenskomiteen til en konference i Oxford 14de—20de juli iaar til drøftelse av den ene ting: arbeidet blandt de 14—17 aarige.

Til denne konferance var indbudt repræsentanter fra 20 nationer[1]).

Det var den danske sekretær Gunner *Engberg* som hadde faat den opgave at fremholde betydningen av og forpligtelsen til at gjøre noget for de yngste. Og nogen bedre kunde man ikke valgt. Selv har Engberg i mange aar staaet som leder av ungdomsavdelingen i Kjøbenhavn, som nu har ca. 1 000 medlemmer i alderen 14—17 aar (den begyndte i 1885 med 4 medlemmer!) Han pekte paa betydningen av et planmæssig arbeide væsentlig ut fra de samme synspunkter som Øvretveit omtalte. Og dernæst gav han en praktisk anvisning paa hvordan arbeidet bør lægges an.

Noget av det vigtigste i en yngres avdeling er at sørge for at ingen blir gaaende alene og uten at bli kjendt med nogen. Kameratskap har neppe for nogen anden alder saa stor betydning som netop for de yngste. Finder de ikke en eller anden at slutte sig til, saa blir de ikke værende, om der bydes paa aldrig saa gode foredrag og underholdning.

En anden vigtig ting er at sætte de unge selv i virksomhet, la dem føle og forstaa at de har ansvar. Vi har seet det saa ofte ogsaa i vor avdeling i Kristiania at det er en uhyre vigtig ting. La dem være med i avdelingens styre, i programkomite, i ordens- og mottagelseskomite, som referenter, redaktører; det er ogsaa en fornøielse at se hvor et strykeorkester eller et sangkor av de ganske unge binder sammen, selv om præstationerne ikke er saa storartet.

Program for yngres avdeling maa lægges med forstaaelse. Det blev paa konferencen med styrke fremholdt at det kristelige nok maa være centrum og ha en bred plads, men samtidig maa det aldrig glemmes hvad Drummond har uttrykt slik: «En gut blir ikke en kristen paa samme maate som en bedste-

[1]) Nu bakefter kan jeg ikke andet end tænke med vemod paa hvordan serberen og østerrikeren der sat ved siden av hinanden i god forstaaelse, hvordan tyskeren i høistemte ord takket dirigenten, en engelsk major, for det udmerkede møte, og hvordan den tyske generalsekretær Helbing gik arm i arm med den russiske grev von der Pahlen, en av de fineste kristne personligheter man kan træffe. Alt aandet fred og forstaaelse og djerv vilje til at bygge Guds rike. — Dette var den 20de juli.

mor, men som en gut». Der maa være frisklet over det hele, og især maa alt hult og alle fraser banlyses. Men en naturlig, personlig appel vil ofte finde meget god jordbund hos de ganske unge, og baade bibel og bøn blir de gla i.

Biografier og levende skildringer og lysbilleder bør saavidt mulig ha en stor plads, og god oplæsning som sætter lattermusklerne i bevægelse eller driver til alvor er fortrinlig. Gjennem en spørsmaalskasse kan man faa mangt et indblik i guttenes tanker, som man gjør vel i at merke sig.

Det er i det hele tat ikke saa vanskelig at gjøre noget, det gjælder væsentlig om at ta fat med ærlig vilje og med et varmt hjerte for den eiendommelige fremtoning som ofte kaldes «gutten i slyngelalderen».

Amerikanerne er i dette arbeide langt fremme og praktiske som i saa meget andet. Jeg har liggende foran mig et vakkert hefte fra Cleveland Y. M. C. A., hvor baade tekst og billeder paa hver side indbyr til besøk. Store, flotte lokaler med førsteklasses utstyr, svømmebasin og gymnastiksal i selve foreningsbygningen osv. Der som i flere av de amerikanske foreninger er der særskilt bygning for «the boys» som de kalder dem like til henimot 20 aarsalderen, og som regel er der i hver yngres avdeling ansat flere sekretærer. At høre nationalsekretæren for Amerika, mr. Robinson lægge ut om arbeidet derover blandt de ganske unge var baade ansporende og ydmygende. De driver jo arbeidet i en utstrækning som for os synes umulig.

Og dog var det netop mr. Robinson som sterkest fremholdt at det ydre apparat i form av flotte bygninger og en stab av sekretærer ikke var det væsentligste. Vi har en række foreninger, sa han, hvor de leier lokale i kirke, i skole, i kommunelokale eller hvorsomhelst og hvor det er en enkelt som driver arbeidet. Det gaar ogsaa an. Det det kommer an paa er at lederen er fyldt av et brændende ønske om at faa lykke til at gjøre noget, og da finder han nok en utvei.

Her i Norge maa arbeidet tas ganske anderledes kraftig op end hittil, og her maa et nært samarbeide mellem prest og ungdomsforening naturlig melde sig. Hos os hvor praktisk talt alle blir konfirmert skulde der være gunstig anledning til at faa dem i tale. Nu er det for det meste slik at

efter konfirmationen holder presten gjerne en tilstelning for konfirmantene en aften i uken og opfordrer dem til at bli medlem av en kristelig forening. Men dermed blir det. Ikke noget systematisk arbeide for at holde dem og interessere dem.

Her har ogsaa vore ungdomsforeninger at være vaakne og opmerksomme. Rent bortset fra at det omtalte arbeide maa gjøres for de unges egen skyld, maa «yngres avdeling» faa en stor plads ogsaa for at skaffe ungt, friskt mandskap til hovedforeningen. Har man først faaet endel unge i alderen 14—17 aar, saa vil det vise sig at ialfald en ikke ubetydelig procent fortsætter ogsaa naar de har passert 17—18 aarsalderen, og de blir ofte netop de bedste medlemmer.

Det er sandt at en vanskelighet er det naar de skal gaa over fra den ene avdeling til den anden, og at ikke saa ganske faa da forsvinder. De har indforlivet sig i sin avdeling, har hat tillidshverv der, været blandt de første. Naar de saa ved overgangen fra det 17de til det 18de aar skal op i hovedavdelingen vil de gjerne føle sig noget fremmed og uvel. De blir ikke længer ledere, men maa nøie sig med at være mere i bakgrunden. Og hvis det i hovedavdelingen er væsentlig ældre som leder, vil de yngre gjerne synes det er stivt og utrivlig og saa gaar de sin vei.

For at raade bod paa dette vil kanske følgende være at anbefale: La overgangen fra «yngres» til «ældres» avdeling foregaa i grupper, slik at det ikke er bare en enkelt som kommer op i den nye avdeling, men ialfald etpar stykker. De vil da ha lettere for at føle sig hjemme og ikke ha den pinlige følelse av at være alene.

Dernæst: La der bli enkelte separatmøter, fælles for de ældste av yngres avdeling og de yngste av hovedavdelingen, saa der kan knyttes baand mellem dem, saa at naar overgangen sker til hovedavdelingen, de da kan bli møtt av kjendte og gode venner.

Det sier sig selv at under alt dette arbeide maa der være et nært samarbeide med *hjemmene*. Det er uheldig naar de unge trækkes bort fra hjemmet, fordi de slukes for meget av foreningen; men det gaar heller ikke an at lukke øinene for den kjendsgjerning at faktisk mange unge blir tapt for

hjemmene i den alder. Mor og far raar ikke med dem, hvor meget de end prøver at gjøre sit bedste. Her kan det hænde at ungdomsforeningen kan gjøre en god gjerning, og ved sit specielle program kan faa tak paa endel, som ellers vilde gaa paa egen haand. En foreningsleder bør saa vidt mulig staa i kontakt med hjemmene, og det maa sterkt anbefales at der undertiden blir arrangert møter, hvor forældrene indbys, slik at forbindelsen mellem hjem og forening kommer istand, og det saavidt mulig kan bli slik at den samme indflydelse møter de unge i hjemmet og i foreningen.

Der vil utvilsomt være dem som vil si: Ja alt dette er godt og vel og der bør sikkert gjøres noget. Men det gaar ikke an hos os, i vore smaa forhold. Det kan gaa an i utlandet og i vore større byer, men i smaabyene og utover landet er det umulig.

Det er netop denne usle tanke: Det nytter ikke, som kvæler saa mangt godt, og som aldrig skulde faa lov til at komme frem hos alvorlige, kristne mennesker. Selvfølgelig kan ikke det samme gjøres paa landsbygden og i smaabyen som i London og Chicago, men *noget kan* gjøres og noget maa gjøres, naar det først gaar op for en hvilke uhyre værdier det dreier sig om. Alderen 14—17 aar er saa vigtig, at forfeiles den, da forfeiles ofte livet. Historien om ham som reiste bort med farsarven og satte alt overstyr, er ikke en historie paa papiret, men livets tunge, alvorsfulde hændelse omtrent hver dag. Og er det end saa at en og anden «forloren søn» kommer tilbake, saa er dog det langt almindeligere, at er de først kommet bort, saa *blir* de borte.

Men kan hjem og kirke og kristenfolk med god samvittighet si: Vi gjorde hvad vi kunde for dem? Neppe. Altfor meget lot vi dem gaa paa egen haand, naar de først var konfirmert, og det blev de *onde* magter som ivrig strakte armene ut efter dem.

Omtrent alle gutter og piker i 14—15 aarsalderen blir konfirmert hos os, vi har mange gode hjem, vi har 600 kristelige ungdomsforeninger og mange andre, gode foreninger. Skulde ikke disse gode magter i fællesskap kunne gjøre meget, naar de for alvor tar fat paa at verne om de store værdier som staar paa spil?

K. O. Kornelius.

LITERATUR.

Söderbloms sidste bok.

Anmeldt av *Andreas Fleischer.*

Gudstrons Uppkomst, Studier av *Nathan Søderblom,* (Hugo Gebers forlag 1914, 368 s., kr. 8,00).

Eftersom en efterhaanden forfremmes i alder og visdom, og livets forfærdelighet og tilværelsens meningsløse gaader begynder at gaa op for én, har det forbauset mig mere at finde gudstroens uendelig seige røtter end at støte paa banal fornegtelse og resigneret agnosticisme. I denne sin nyeste bok tar Nathan Søderblom for sig at undersøke disse gudstroens røtter. Med imponerende lærdom fremfører han for os australiernes tro paa *mana* — makten, animismens forskjellige former fra zuluernes respekt for de mennesker, «som har skygge» til slike kulturheroer som Platon og Leibnitz, Kant og Lotze, Bostrøm og Rydberg, som «vil følge med i samme fordømmelse, hvis man forklarer animismen som blot en primitiv, forunderlig seig illusion.» Videre omhandles religion og magi og kinesernes Sjang-Ti og Tien. Her faar vi en meget interessant og fortrinlig paavisning av, at Sjang-Ti virkelig er kinesernes gamle navn for *Gud*, — hvad størstedelen av de protestantiske missionærer bestemt har hævdet, — og at Sjang-Ti er «frembringeren», alts ophav. Samtidig er det tydelig, at denne størrelse har faat et tilbaketrukket, deistisk præg. Men at han dog ikke utelukkende er en «deus otiosus», fremgaar av keiserens pligt til at *ofre* til ham. Hans ærværdige, ærefrygtindgydende karakter viser sig ogsaa deri, at navnet ikke brukes *hyppig*. Langt hyppigere forekommer Tien, himlen. Av stor interesse er paavisningen av, at denne kinesiske deisme har havt stor indflydelse paa vor vesterlandske deisme i «oplysningens aarhundrede», og at mænd som Voltaire og Leibnitz har havt sin for Kina svær-

mende periode. Med tydelig adresse siger Søderblom herom: «La os tænke os, hvad det vilde betyde, om tilhængere av monistisk evolutionstro skulde opdage og kunne henvise sine forstokkede eller kritiske motstandere til en ærværdig kultur, som har vokset sig sterk og lykkelig i troen paa æther og atomer uten at forstyrres av profeter og apostler, av skyldfølelsen og det radikale onde, men hvor slike ting har ført en foragtet tilværelse i de lavere folkelag.»

Likesaa paavises den mere velkjendte indflydelse av Mana-Brahma-religionen i det 19de aarhundrede og vor egen tid, en indflydelse som det svenske akademi har git den mest monumentale anerkjendelse ved at tildele Rabindranath Tagore Nobel-prisen.

Den bibelske aabenbarings-religion, — hvorav Islam blot er en egenartet sekt —, fremstiller guddommen som *vilje*. Det er utvilsomt rigtig, at Jahveh i sine gammeltestamentlige aabenbarelser har mere likhet med de animistiske guddomme end med «urmonoteismens» rolige Gud, — som har sit tydeligste historiste uttryk i den kinesiske Sjang-Ti. Ikkedestomindre findes her ogsaa den mest fuldkomment utførte tro paa «frembringeren» og styreren. Derfor er vistnok ogsaa den bibelske aabenbarelsestro den eneste urmonoteisme, som helt ut fortjener dette navn. Men urmonoteismen alene gir ikke guddommen *virkelighet*. Derfor er den bibelske kundskap om Gud utænkbar uten personlige aabenharere. Samtidig med at fremstillingen er utført med et liv og en fart som gjør at det lærde apparat ikke virker trættende, virker den ogsaa velgjørende ved den gjennemførte *religiøse pietet*, ikke blot mot «de primitives» religiøse forestillinger, men ogsaa, — hvad der ikke er *saa* almindelig, — mot vor *egen* gudstro. Tiltrods for at man under læsningen stundom kan føle sig trampet paa sine dogmatiske liktorne, virker derfor allikevel boken *godt*, nemlig til at *styrke* gudstroen og gudslivet, altsaa *opbyggende* og ikke nedrivende.

Anmeldt av *Berggrav-Jensen:*

Søderbloms nyere verker.

Det er ikke raad her at komme med en ordentlig omtale av Søderbloms nyere verker. Men i tilknytning til den mel-

ding om hans sidste bok, som sogneprest Fleischer har skrevet foran her, vil jeg nævne hvad der er kommet fra Søderblom de sidste 6 aar.

1. Først og størst er da verket «**Främmande religions-urkunder**» i 3 dele paa tilsammen 1 541 sider. Her har Søderblom selv skrevet den fortrinlig klare indledning som utgjør første del: «om religions-urkunder». Sammen med K. V. Zetterstéen har han desuten oversat de dele av Avesta og Koranen, som utgjør 3dje del. Alle tre dele koster tilsammen, bra indbundet, 30 kr. Fra et par aars bruk er det min erfaring at utvalg, oversættelse og forklaring er aldeles ypperlig for alle os som er lægfolk i religionshistoriens sproglabyrint.

2. En tiendepart i pris av det store verk, men mer end en tiendeparts værd har den lille «**Öfversikt av allmänna religionshistorien**» som Søderblom ga ut i 1912. Den er aldeles populær, godt illustrert, original og grei. At den er saa litet kjendt hos os, er uforklarlig. Tænke sig at noget slikt som Grant: Verdens religioner er bredt ut i flere tusener her! (200 sider. 3 kr. indb.).

3. Samtidig paa tysk og svensk utkom i vaares: «**Naturlig religion och religionshistoria**». En historik och ett program» (112 store sider. Kr. 3,00. Denne bok kom paa Bonniers forlag, mens alle de andre er utgit hos Hugo Geber). Jeg maa med skam bekjende at denne bok har jeg ikke endnu faat læst. Derimot læste jeg i England baade tyske og engelske anmeldelser, som gav den et stort ry i disse land.

4. Likeledes læste jeg i sommer to noget ældre bøker av Søderblom (fra 1910 og 1911) *som i disse tider kan yde Nordens kirker store tjenester*, nemlig de to bind om **Religionsproblemet** *inom katolicism och protestantism*. (518 sider, jeg tror det var 10 kr. den kostet). Som titlen fortæller er dette meget en religions*filosofisk* bok. Som Religions*historiker* horer jo Søderblom ikke til dem som i kold indbildskhet mener sig hævet over personlig livsfilosofi. Religionsproblemet er imidlertid ogsaa religionshistorie — nemlig den nulevende generations. Det er aldeles overvældende for et stof Søderblom har samlet. Hans pulserende alsidighet har næsten skadet fremstillingens klarhet, derfor kræver denne bok en del resterende

ordningsarbeide av sine læsere. Men det har jo sin fornøielse at føle sig i en guldgrube — selv om metallet ikke ligger færdigmyntet for ens fot.

Naar nu hans aller-nyeste verk om «**Gudstrons uppkomst**» ligger uopskaaret paa mit bord, efter sin titel for mig mer lokkende end nogen av de andre, tænker jeg uvilkaarlig at nu maa vel erkeepiskopatet ta forfatteren fra os. Men denne frygt beroliger han straks ved et brevkort som kom fra ham forleden, og hvor han lover en artikkel til næste hefte av «For Kirke og Kultur»!

Han skal være velkommen, den mest levende arbeider i Norden for baade kirketanke og kulturopgaver.

Georg Fasting.

Mindet om Georg Fasting vil være knyttet til det frygtløse personlige sandhetskrav som han først stillet sig selv og derefter andre. Han var uvorren, og fik ta følgerne. Han tilpasset ikke noget efter forholdenes krav. Sandheten var for ham av en granit som omstændigheternes meisel ikke kunde faa hugget en splint av. Han *trodde* paa sandhetens magt — og paa dens velsignelse . . . . Slike folk er vist brysomme. Men kan ikke alle de medgjørlige bli enig om at ta hatten av for dem? Om de forsvandt, hvormed skulde da de pynteliges overlægninger saltes?

Georg Fasting var fyldt av gjærende tanker. Men hans personlighets stof lutredes under processen. Da jeg saa flagget paa Holmestrand lærerskole gli op paa halv stang og ante at det betød Fastings død, da følte jeg det som om sandhetsparlamentarismen var en staalblank motstander fattigere og som om vor ærbødighet for slik mands minde ikke kan svækkes uten at vi tar skade paa vor sjæl.

. . . . Det værdifuldeste ved den bok som er blit dr. Fastings sidste, er dette at den er skrevet av en mand av denne støpning og med en slik livssaga. «**Religionsfrihetens historie**» er en liten «populær oversigt» paa 98 sider (utkommet paa H. Aschehoug & Co.'s forlag, pris kr. 1,50) som ikke kan gaa ind hverken paa historiens detaljer eller dens problemer. Heller ikke synes jeg at der er noget samlende

i overblikket. Der er ingen anden rød traad end denne at Fasting har følt sig draget av disse forskjellige træk.

Overalt hvor der i historien har været vist religiøst vaagemod, lide-evne, vid-hjertethet, personlig sandhetsbegjær — der banker Fastings hjerte i pakt med historien. Naar hertil kommer det gjennem et liv erhvervede klare sprog, forstaar man at boken fængsler netop fordi fremstillingen er episodisk og dens brændpunkt befinder sig i dens personlige bakgrund.

Lyder Brun.

Lyder Brun: **Troens verden.** Korte betragtninger. Grøndahl og søns forlag. 253 sider. Kr. 3,50, indb. 4,80.

«Andagtsbøker har vi foreløbig nok av» var det en som sa.

Det er jeg nu slet ikke sikker paa. Til en ny andagtsbok, baaret av en selvstændig kristelig personlighet, vil der altid være, ikke bare plads men trang.

Imidlertid er ikke Lyder Bruns «Troens verden» nogen andagtsbok i ordets vanlige mening. Den er baade noget andet og noget mer end hvad undertittelen, «Korte betragtninger», lar os vente. Efter mit skjøn gir den intet mindre end en bibel-kristelig helhetsbetragtning, av den lødighet som vor fineste videnskapsmand paa dette omraade kan forlene, av den inderlighet som selvstændig oplevelse og personlig forkyndelse gir, av den klarhet som et intelligent behov skaper.

Det er to træk som præger alle Lyder Bruns betragtninger, det er hans naturlige trang til at oplyse samtidig med at han opbygger, og det er denne oplysnings omraade: det nye testamente.

Opbyggelse kan jo i og for sig bare være en slags parafrase over kjendte melodier, der gjøres ikke krav paa selvstændig komposition eller opfatning. Og *oplysning* kan være kold, upersonlig «redegjørelse» . . . . Der er mennesker som paa det religiøse omraade ikke magter denne slags opbyggelse eller denne slags oplysning. Utvilsomt skal vi ikke paa noget vis være ræd «forstandens lys» i religiøse spørsmaal. Meget mer føler vi tankens søkelys som en del av det grænseværn vi skylder hvilen og trygheten i vore religiøse hjem. Men det som Grundtvig vilde kalde «livsoplysning» i religiøs for-

stand, det kan bare gives av tro til tro. Man kunde derfor si at religios oplysning maa være opbyggelig for at ha værd.

Men paa den anden side: hvad er et byggemateriale som ikke er sigtet av erfaring saa vel som av tanke? Opbyggelse i sand mening har et islæt av oplysning.

Netop denne formæling av de to faktorer særmerker Lyder Brun. Og naar man da møter ham saa at si i samlet utgave, faar denne hans eiendommelighet en tilsvarende øket betydning. Han kommer til at gi en helhets-orientering som lar kristenlivet finde næring fra livets samlede omraade.

Den samme tanke kommer over en som under læsningen av Gleditsch's andagtsbok: veien til vor teologiske fornyelse og gjenreisning gaar *indenom* og hjem. Nye systemer skaper vi ikke, nye problemløsninger finder vi heller ikke. Vore hænder fyldes av sand under den megen knusende virksomhet vi over. Indenfra fornyes livet, i andagt møtes vi.

Men likesom Gleditsch i sin andagt smeltet tankens og systemernes metal, saaledes henter Lyder Brun sit stof fra Det nye testamentes rikdomme. Dette er den anden eiendommelighet ved hans forkyndelse. Boken er nok delt i tre avsnit efter trosregelen — faderen, sønnen og aanden —, og han har en mængde stof ogsaa fra andre sfærer; men dens centrale omraade er Det nye testamente. Derfor forekommer det mig ogsaa at det midterste avsnit «*Jeg tror paa Jesus Kristus, Guds enbaarne søn, Vor herre*» er det mægtigste og det fyldigste. Fra betragtning til betragtning strømmer der det ene træk efter det andet til fornyelse og levendegjørelse av den centralskikkelse som alle radier peker hen i mot. Det er i sandhet en Kristus-forkyndelse saa rik og fyldig som et uavkortet evangelium gir.

Fra tredje avsnit vil jeg fremfor alle nævne prækenen om Nadverden. (Allerede omtalt med den største tak og beundring av dem som hørte den paa universitetet langfredag). Et barn kan følge fremstillingen, en voksen opsluges av den.

Det er ikke anderledes end naturlig at det vi kalder problem-kanterne er noget avslipt i en bok som denne. Den er ikke «apologetisk». Skulde den været det, maatte den ogsaa blit docerende, og saa hadde vi gaat glip av opbyggelsen. Kritik er der i det hele ikke mere av i boken end

som trænges til at faa tak paa livet. Den er en tale i kirken ikke et foredrag fra kateteret. Derfor er den for kirkegjængere mer end for foredragsgjæster.

Andre bøker.

Jørgen Moe: **Samlede skrifter.** 12—13 hefter à 40 øre. H. Aschehoug & Co.

«Samlede verker» er paa ett vis noget kjedsommelig. De staar tykfaldne og tunge og avskrækkende i hyldene, uten andre bøkers personlige præg, mer i slegt med leksika end med «venner». Det sidste aar-ti har dynget samlede verker op: først de 4 store (de ruver godt) saa Garborg, Aasen, Sivle (vi har Vinje tilgode), Collett, Skram, Welhaven, Wergeland, Hamsun, J. B. Bull, Aanrud, Bernt Lie hvor skal dette ende?

Saa kommer midt i krigens tid — Jørgen Moe! Hvorfor glæder man sig pludselig til *hans* samlede skrifter, glæder sig omtrent som over et brev med melding om kjært besøk? Vel fordi det man netop har savnet i forholdet til ham er det samlede. Vore indtryk av ham har saa forskjellig rot: Beate og Viggo og Ungbirken paa den ene side; den store samler av norsk folkedigtning, sprogmesteren, den nationale pioner paa en anden; og biskopen, forkynderen paa den tredje. Og under alt dette er dog indtrykket av hans helhet sterkt nok. Kanske ingen var saa fuldt ut hel i alt. Men skulde man ha tak i hans produktion, saa maatte man lete alle vegne. Han trænger at «samles», og han taaler det.

Det passer godt til hans prunklose fremtræden at vi nu by's hele hans produktion for 5 kroner — ellers prisen paa en vanlig dusinroman.

Ernst Zahn: **Hverdagshelte.** Oversat av Anna Lassen. Steen'ske bogtrykkeri og forlag. 272 sider. Kr. 3,25. indb. kr. 4,50.

Saa sikker er Ernst Zahns position blit at man nu vaager at gi ut et bind smaa-fortællinger av ham. Efter det som før var kjendt av ham, har de overrasket mig: der er et lunt folke-humor over dem og en evne til at træffe virkeligheten med et eneste ord, som minder noget om eventyrstilen og om Hans Aanrud. Ved siden derav er Zahns etiske hensigt

fremdeles like saa sikker som den er diskret. De hverdagshelte som her optræder er ikke sjeldne ideal-rariteter, men netop hverdagens folk slik som hotelvert og digter Zahn har møtt dem i sin egen bedrift eller i nabolaget. At nordmænd og schweizere gjennem landenes natur er skyldfolk gjør baade milieu og karakterer særlig tiltrækkende for os. Det er et aldeles brilliant stof som her er lagt frem — uten sentimentalitet eller forfatterutsmykking.

Paul Seippel: **Adele Kamm.** Oversat fra fransk av Barbra Klaveness. Med forord av Thv. Klaveness. Steen'ske bogtrykkeri og forlag. 169 sider. Kr. 2,25, indbundet 3,50.

Virkelige breve, skrevet uten tanke paa at trykkes, har altid stor interesse. Selvfølgelig gir ikke engang de et virkelig korrekt billede av et menneskes indre, men de er da dobbelt saa sande som de tilstelte vidnesbyrd og ti gange saa sande som «litteraturen».

Hadde ikke denne bok bestaat av umiddelbare breve, vilde det ikke nyttet at gi den ut. Folk hadde sagt det var løgn at en ung pike kunde lide slik — og haabløst! — og like vel være mer glad end alle vi friske er.

Det er ikke det dramatiske som gjør boken fængslende, den er næsten udramatisk og vil ikke fængsle en uinteressert.

— Av to grunde vil man bli interessert. Først om man selv er syk eller har syke nærstaaende venner, især tuberkulosepatienter. Denne sygdom følges uten tvil av særegne sjælelige træk. At gjenkjende dem, se dem belyst av en intelligent patients erfaring, er noget man sluker med begjær. Og som det her er fremstillet maa boken uten tvil virke bare godt. Den er ikke ha-stemt lys, ikke opgivende mørk, men realistisk seirende.

Men av en anden grund vil en helt anden gruppe unge mennesker tiltales av Adele Kamm. Hun er i religiøse spørsmaal saa nøgtern og likevel saa varm, saa fordringsfuld til personlig sandhet og likevel saa ydmygt tillidsfuld at det er et særsyn. Hun kunde ikke fordra «Kanaens sprog» (den klissete religiøse salvelse), hun var rent ræd for pietisteri, hun kjæmpet paa randen av tvil. Men lidelse og nød mobiliserte alle hendes kræfter og hun svang sig høiere op til Vor Herre des mer paatrængende striden blev.

Man har talt om *viljen til tro* (W. James). Men man kan vist ogsaa tale om *troen til at ville*. Aldrig hadde hendes *viljekraft* holdt hende oppe, hadde ikke kristentroen tilført den næring fra det uuttømmelige.

Og saa er hun ikke det grand fjern og fantasi-agtig. Ikke noget overmenneske. Vi kunde vist bli slik allesammen. Det er det værste! (Eller det bedste!)

Den pastor (?) Paul Seippel som har sat brevene sammen er langt mer fristet til sentimentalitet end Adele. Hans reflektioner kunde vi mestendels undvært. Men brevene er hovedsaken. Og at de er oversat til norsk er høist glædelig. Det er ikke ofte at faa en slik dagens heltesaga, at møte en slik realistisk og selvstændig religiøsitet — og det hos en ung dame!

— —

Anmeldt av *Fredrik Paasche*.

Didrik Arup Seip: **Norskhet i sproget hos Wergeland og hans samtid.** (Aschehoug & Co.).

For vor fattige sprogvidenskabelige litteratur vil denne bok betyde en værdifuld tilvekst. Den er for store deles vedkommende et utpræget fagskrift. Men mangen gang viker den videnskabelige undersøkelse med sit svære filologiske apparat for *fremstillingens* behageligere form, og paa denne maate faar arbeidet sin interesse ogsaa for os som staar utenfor de faglærdes kreds. Især vil begyndelsen av boken, med sin livlige skildring av den første sprogstrid i Norge, ha en betydelig fængslende evne Den voldsomme detaljlærdom som senere i lang tid raader grunden, er uten erinde til almindelige dødelige; men der ligger forfatterens grundigste og videnskabelig dygtigste arbeide.

For en litteraturhistoriker er der noget skuffende i, at dette omfattende verk ikke bringer os Wergeland synderlig nærmere. Med en viss uvilje vil man ogsaa se paa den schematiske opdeling i stilarter, som digterens sprog her er blit gjenstand for; men den har sagtens været nødvendig til formaalet. Og paa ét punkt blir vort syn paa Wergeland avgjort beriket: langt klarere end før kan vi nu se hans principer for det sproglige fornorskningsarbeide, han utførte.

Seip har viet sin bok til Moltke Moes minde. Der ligger noget av et program i dette: en tilslutning til Moes syn paa sproggjenreisningen, til hans tro paa et vordende norsk sprog som kan samle os alle. Denne tilslutning har git forfatteren det nære forhold til emnet, som betinger ethvert dygtig arbeide.

KYRKAN OCH KRIGET.

Av *Nathan Söderblom*, ärkebiskop.

Förutsättning för följande framställning är en uppriktig känsla af de tre stora kulturfolkens betydelse hvart för sig för den kristna odlingen. Det skadar kanske icke, om vi i denna tid, då vårt omdömes oförgripliga frihet icke är till lags och man mången gång af vår neutralitet fordrar ett fördömande af den andra parten, kunna inom religionens heliga värld få ögonen öppnade för de brittiske kyrkomännens tro på kristendomens självständighet, för Frankrikes religiösa pånyttfödelse och för den tyska nationens samlade sedliga hjältekraft. De andra kämpande folken känner jag icke genom grundliga personliga rön och yttrar mig därför icke om religionens öden i kriget hos dem.

Kriget har bragt den kristna församlingen värre sorg än någon i en mardröm kunnat inbilla sig. Hon marteras och hotas att sönderslitas af misstro och smärta. Namnlöst ve fyller de till omåttlig storindustri utvidgade slagfälten med lik och jämmer, hemmen med obotlig förödelse, människohjärtan med hat. Är den kristna församlingens glädje utsläkt? Såsom ett fredens värn och en folken förbindande makt har den officiella kristendomen visat sig lika vanmäktig som andra internationella rörelser. Gud får i dessa dagar många vanskliga uppdrag af dem, som förmena sig sitta i hans rådslag. Medan det från Midteuropas predikstolar lär stundom dundras i kapp med kanonerna, heter det från annat håll, att tyskarna nu ändtligen skola straffas för sin bibelkritik. Bibelsprängd nonkonformism bevisar, att när man strider mot de tyska «krigsherrarne», så bekämpas Antikrist själf. «De stå med sina länder gjordade med högmod, högmod är deras halsprydnad, de taga högmodets sköld och högmodets svärd, hvilket icke är Guds ord. Detta högmod måste krossas med hälar af järn.» Söder om kanalen tillämpas berättelsen om de tre männen i den brinnande ugnen, Dan. 3: 21 ff., i en predikan,

värdig hemsökelsens tid, på Frankrike, men predikanten stannar ej därvid: man gissar lätt hvem som är den förmätne Nebukadnesar. Och när dominikanermunken på Reichshoffendagen den 6 augusti slutade en glödande harang på La Madeleine's predikstol med utropet: «Framåt, till anfall», «Hämnens dem!», kunde jublet ej styra sig, utan kyrkan genljöd af applåder. Det är hvad man i Frankrike kallar: «det heliga kriget». En ungkyrklig ledare i Englands teologi benämner det med lika uppriktig öfvertygelse som tyska kyrkomän sammaledes och varnar för att «förvandla detta i sann mening heliga krig till ett affärskrig». Ett fåtal lyssna till den engelske arbetarledarens fråga: «Hålla vi på att befria Europa? Ett svar till dem, som förklara detta för ett 'heligt krig'», och till hans sorgsna svar: Vi borde för frihetens skull ha hållit ihop i stället för att slass. Hvad skola vi säga, när kristna inom den ena eller den andra nationen sluta sig tillsammans och taga Gud till vittne på sin moraliska öfverlägsenhet och man ropar till kristna bröder af annan nation: Vi hafva ingen skuld, I ären de allena skyldiga? Jag ger ej trycksvärtans spridning åt det, som från skilda håll enskildt berättats mig om hvad man kan få höra i Guds tempel. Kyrkan måste i förödmjukelse dölja sitt hufvud. Hon förvanskar den sedliga harmen med det naturliga självvets hätskhet. Sådant är icke nödvändigt, för att kyrkorna skola fylla sitt närmaste, maktpåliggande värf i denna tid — hvilket de verkligen visa sig vara vuxna, nämligen att förmedla gudsförtröstans lisa och hjälp till öfvermänsklig ansträngning.

" Särdeles hårdt drabbas den evangeliska kristenhetens enhet. En tillfällighet i form av läkares tillrådan kom mig att upplefva krigsutbrottet mellan Österrike och Serbien i en böhmisk gränsby. Vi hörde på natten Hoch-rop nerifrån. Paa söndagsmorgonen, när jag kom ner, hade värdens fryntliga ansikte fått en annan min. Jämte underrättelse om fredsbrottet hade på natten mobiliseringsorder kommit och redan åtlydts. En liten hop följde en underofficer ner till Elbebåten. Mest sade den unga hustruns blickar. Skall han om ett par dagar sta framför kanonerna? Ingenting, icke Tolstoy's och Zola's krigsskildringar, har gifvit mig en sådan

känsla af kriget. Ännu slamrar i öronen den lilla hopens tramp på den knaggliga stenläggningen. Tankarna gingo sedan i skogsstillheten på denna sköna sommarsöndag till vår egen hundraåriga fred och vårt inhemska split. Vi hafva glömt att uppskatta fredens välsignelse och förmåner. Bland ord som nedskrefvos voro dessa: «Straffar det sig inom samhället osvikligt att låt vara i bästa mening beträda våldets i stället för rättens väg, så är det och förblifver en skam, att krigets nödfallsutväg tillgripes mellan stater, som vilja heta kristna. Vi besinna knappast det oöfverskådliga afbräck, det kristna namnet och kyrkornas kärleksverk ute i världen skulle lida af krig, som stundom synes hota mellan de stater, som mänskligt att se utgöra den evangeliska kristendomens förnämsta yttre stöd.» Det var den 26 juli. Några dagar senare stod mobiliseringsordern på annonspelarne i Leipzig. Tisdagen den 4 augusti erkände rikskanslern i riksdagen utan omsvep, att de tyska trupperna stodo i begrepp att bega ett brott mot folkrätten. Skulle Englands krigsförklaring komma? Den kom. Och sedan dess måste vi åter och åter gnugga oss i ögonen och undra: är det sant? Jo, det är sant? De två evangeliske stormakterna, som väl båda borde ha rum i världen och som i samförstånd borde mänskligt sedt orka att tillförsäkra världen fred utan förfång för någon nations rätt och bestånd, de sträfva att i skoningslös strid förgöra hvarandra. Mångårig täflan om makt och mamon har slagit ut i en bitterhet, som knappast råder mellan två andra stridande, och som kommer att förgifta dessa nationers umgänge långt efter freden. Protestantismen måste vara beredd på vådligt afbräck, och samtidigt hotas den skapelse af lagskyddad frihet och säkerhet, som ej utan samband med protestantismens anda befästats på en ganska ringa fläck af denna planet. Gud gifve, att vi med Skottlands apostel D. S. Cairns vågade hoppas en ny tingens ordning efter förödelsen. Mörkt ser det ut för det inre och yttre förverkligandet af den evangeliska «ena, heliga, allmänneliga kyrkan».

Särdeles hårdt drabbas vår epoks kristna storverk missionen. Utomkristna stammar dragas in i kristna och missionerande folks tvist. De svarte få bevittna, hur de hvita öfverheterna, som skulle bibringa dem en högre rättskultur,

stå efter hvarandras argesta. Asiater och afrikaner brukas på det sköna Frankrikes slagfält. Jag yttrar mig icke om den politiska och militäriska sidan af slika åtgärder. Af missionen ha de länge fruktats och delvis med högtidliga öfverenskommelser förebyggts. Samarbetet, som slog ut i skön blomning på Edinburgkonferensnn 1910, synes nu vara härjadt för långa tider. Ett forsök att lyfta missionen ur krigsmotsatsen afvisades halft förtrytsamt. En lärd Leipzigermissionär, som i somras gjorde förarbeten i England till en af religionshistoriska seminariet i Leipzig planerad undersökning af den sydindiska kulten, skref nyligen om det brustna förtroendet mellan tysk og engelsk kristenhet: «Remnan finns där, och den är stor och djup. Den kan i hela sin omfattning uppfattas endast af den, som ser sig smädligt förrådd och bedragen af sin närmaste vän eller broder. I vida kretsar af den tyska kristenheten förefinnes dock också medvetandet, att denna remna åter måste aflägsnas, om icke Guds rikes sak i världen skall lida stor skada».

De ord, som den tyske missionären och forskaren tillägger, beröra en angelägenhet, som sysselsat manga sinnen här i Norden under dessa veckor. «Jag tror, att det kommer att tillhöra den svenska kristenheteus och kyrkans uppgifter, näst Tyskland och England Europas största evangeliska folk, att hjälpa till att aflägsna remnan.» Och han tecknar uppgiften att «bringa å bane och, om det så är Guds vilja, åstadkomma en försoning mellan den engelska och tyska kristenheten, mellan hvilka bandet af förtroende fullständigt slitits itu». Hvad som här i ett bref till Sverige är sagdt om *vår* kyrka, gäller *hela kyrkan i Norden* och kristenheten i samtliga neutrala länder. Vi hafva redan erfarit, hvilken välsignelse det innebär, att samfärdseln mellan rikena i Europa äger nogon annan form än krig och vapenbrödraskap. Blir den insikten hos oss alvar och besinna vi, hvad ansvar vår förmånsrätt innebär, så kan den naturliga frågan lugnas: hvilken rätt ha vi att sitta i fred, medan våra bröder af skilda nationer bära så tunga bördor? Hvad veta vi om morgondagen? Faran hotar. Men är det Guds vilja att vi skola blifva skonade, så betyder det, så tydligt som skickelsen kan tala till ett folk och till en kyrka, ett

heligt fridens värf. Vore det lätt, skulle Gud icke gifva oss det. Intet är lättare än att upphäfva ett anskri och protestera. Ingen enskild, om än aldrig så klok och uppriktig åtgärd, förmår fullgöra fridsvärfvet. Det kan taga år och årtionden. Det kräfver hos oss, medan lidelserna svalla, den rättfärdighetens og kärlekens styrka som en människa kan tillnärmelsevis vinna endast i modigt och redligt umgänge med sin Gud. Är ett slikt fridsvärf oss ålagdt i kristenheten, få vi ej tappa modet inför missförstånd och missräkningar. Det gäller för oss att oförtrutet vandra vår egen väg. Genom afvikningar åt ena eller andra hållet vinna vi i längden ingenting. Men vi måste troget upprätthålla vara förbindelser, icke i vårt sinne döma någon ohörd, och hur svårt det än är att bevara omdömets klarhet, när det på närmare eller fjärmare håll gäller ens eget, icke låta hjärtats djup orenas af skadeglädje och hat. Icke ens i slaglinjen vinner armén lättare seger, därför att den hatar mer. Har hämdkänsla och hatets förblindelse i de krigförande makterna nått ända upp på predikstolarna, så är det anledning att ransaka oss själfva och fråga, huru det skulle se ut hos oss i liknande läge. Vi torde böra utgaa ifrån, att vi nok skulle falla för samma frestelser. Skulle vi också orka med samma samlade sedliga ansträngning? Låtom oss dyka ned i bönens djup, icke för att undkomma verkligheten, utan för att rena vår vilja och skärpa vår syn i Guds närhet.

Medan västerländska kristenheten var en och odelad, hörde visserligen krig mellan dess stater till ordningen för dagen, och den katolska kristenhetens öfverhufvud kunde, så länge han äfven var världslig furste, för politikens skull önska kristenhetens fiender framgång eller rentaf sluta förbund med kättare mot katolska konungar. Men genom sin universella organisation är den romerska kyrkan istand att bedöma folkens strider utan egna nationella synpunkter, åtminstone så länge romersk eller italiensk patriotism icke är med i spelet. I nu pågående krig ville båda parterna för sig åberopa yttranden af Pius X. Den nye påfven började sin ämbetsutöfning med en vädjan till förmån för freden, i lika mån riktad till samtliga de stridande. Den gången talade påfven å hela kristenhetens vägnar. Men söka vi oss djupare

in i katolicismens väsen, finna vi bakom sträfvan efter världsherraväldet ett fromhetsideal, som är i grunden likgiltigt för historien med dess mål och omskiftelser och som finner det vara förnedrande och besudlande för den kristnes andliga högbet att befatta sig med så världsliga ting.

Reformationen skapade härutinnan en förändring, som dels berodde på inflytelse från uppenbarelsen, dels på nationernas samtidiga uppvaknande. Vi veta, hvilken roll medvetandet att vara tysk spelar i Luthers skrifter och den att vara svensk i Olavus Petri, och hvad evangelisk kristendom betydt för Sveriges, Hollands och Skottlands politiska och nationella medvetande. Genom att lefva med i folkets historia fullt ut fattade kyrkosamfundet djupare fäste i verkligheten. Religionen kunde icke undandraga sig att lyssna till Guds röst i skickelserna. Den närmare förbindelsen med statsviljan och nationen förverkligade hos kyrkan i sin mån läran om kallelsen. Men en dubbel fara ligger nära till hands för religionen. Lätt begränsas hon till det nationella och blir blott en sida af statens lif. I mer än en officiell protestantisms Credo tyckes öfverheten och nationen stundtals bli Första artikelns egentliga innehåll, med ovillkorlig skyldighet till att göra en theodicé för det egna landets politik. Tron på «en helig allmännelig kyrka» ger, när det gäller, ingen genklang alls i slika bröst. Eller också fördjupas den nationella kyrkans uppgift genom kallelsetanken. Men då gör man gärna sig själf och sitt folk till något alltför märkvärdigt. I detta krig ha protestanter och katoliker täflat i nationell kallelsetrohet. Det är en ädel täflan. Men de hafva äfven öfverbjudit hvarandra i nationalism. Utan att brista i uppriktig känsla för det egna folkets sträfvan och lidanden utmärka sig uttalanden af en del katolka kyrkofurstar för frånvaro af stygn och fördömelse mot andra folk. En tysk katolsk teolog skrifver: «Ett förnedrande af Frankrike, ett inkräktande på dess ställning bland kulturfolken skulle vi lifligt beklaga. Funnes sådana afsikter i Tyskland, och behärskades det nuvarande kriget också blott i hemlighet af en sådan tendens, skulle vi vara de första att inlägga gensaga däremot». De brittiska kyrkomännen visa sin känsla för kristendomens självständighet i tilltalet till sina tyska «bröder

och vänner i Kristi kyrka, män, hvilkas heder, förmåga och goda tro icke kan på något vis sättas i fråga och hvilkas namn väga tungt öfver hela världen för dem, som tänka, undervisa och bedja», samt i den bön, ärkebiskopen af Canterbury sänder mig: «Allsmäktige Gud! Deras tillflykt, som förtrösta på dig. Till dig vända vi oss i denna nödens tid. I ödmjukhet bedja vi dig: Led denne världens lopp enligt Din heliga vilja. Tag bort det, som hindrar folkens enhet och samdräkt. Främja hvarje sträfvan för en rättfärdig och bestående fred. Vi bedja Dig för din barmhärtighets skull, genom Jesus Kristus, vår Herre. Amen». En af engelska kyrkan nu förordnad uppmaning till bön lyder: «Låtom oss bedja för de sjuka och sårade, vare sig egna eller fiendens; låtom oss anbefalla åt Guds nåd dem som stupa i sitt lands tjänst».

Medan kyrkorna framstå i sin begränsning, uppenbaras Guds makt. Han får användning för sina bristfälliga mänskliga tjänare. Det sammanhänger med att människolifvet af kriget utan misskund tvingas in i sina obarmhärtiga elementära villkor. Verkligheten väcker släktet ur drömmen om automatisk förbättring. Kulturen med dess nyansering liksom bortstrykes af en hård hand. Det är sant, den finnes, den öfverraskar världen som aldrig tillförene. Samma vetenskapens förfinade metoder, som sträfva att skydda och förlänga lifvet, ge miljonarméerna snillrik hjälp i att förgöra hvarandra. Kriget föres med vetenskaplig fulländning. Man frestas att gå upp i det fängslande skådespelet. De taktiska rörelserna hvila på spännande beräkningar af kraftens fördelning, inriktning, kombination. Man glömmer lätt, att enheterna i de ingeniörsmässigt anbragta kraftmängderna äro människovarelser, att granater och bajonetter rifva i lefvande kött och blod, i söner, bröder, mäkar, fäder.

Det som konst och kärlek uppbyggt och århundraden vördat, prisgifves åt förödelse af män, som eljes skulle betrakta den ringaste åverkan dära som ett helgerån. Allt får vika för det som är å bane. Det drøjde en stund, innan vi fattade dess brutala makt, innan vi igenkände de tva grundkrafterna: samfundets och den enskildes självbevarelsedrift.

I. Skickelsen tvang mig att öfvervara krigsutbrottet i

Tyskland. Jag skall icke upprepa, hvad jag och alla haft att förtälja om det imponerande intrycket af dessa, som mer än en korrespondent skrifver till mig, det tyska folkets »största dagar». Högtrycket, som lägrade sig öfver nationen, vallade först känsloutbrott, sånger, jubelrop, spionskräck. Sedan inträdde den stilla, fasta beslutsamheten, enighet utan tvekan, i alla klasser en täflan att gifva hvarje offer. «Frivilliga»! Aldrig höjdes ropet. Det hade varit en förolämpning mot denna ungdom. De strömmade fram, såsom professor Deissmann kallar dem, fosterlandets *ver sacrum*, en och en kvarts miljon. Den 9 augusti återsåg jag i Berlin riksdagshuset. Det stod där i sin anspråksfulla tråkighet under förgyllningen. Hvad var det för ett nytt, varmt skimmer, som kommit öfver byggnaden? Efter den 4 augusti 1914 äger den en helgd som få at statslifvet ägnade rum. Frågan trängde sig fram efter orsakerna till en enig offervillighet utan gräns.

Berodde den på, att ingen snal köpslagan undanhållit fosterlandets försvarare något af det som kan underlätta och förstärka deras tunga värf — från skorna på fötterna till sakkunskapen i hjärnan? Luther skref om en obarmhärtighet, som fäder och mödrar maste bittert känna: «Darum ist mein Rat, dass man die Rüstung nicht so gering anschlage und unsere armen Deutschen nicht auf die Schlachtbank opfere». Nu skulle Luther vara nöjd. Hans nations medborgarhär har utan njugghet fått de fyra ting: öfning, disciplin, utrustning, förråd, som visserligen ej hindra de unge att stupa, men väl att slaktas.

Eller var förklaringen att söka i rikets moderna och demokratiska, sociala och ekonomiska lagstiftning, i dess omsorg om kroppsarbetaren, om den sjuke och alderstigne och i ett skatteväsen, som i förening med en stark regeringsmakt skyddar de svagare mot mamons förtryck på ett sätt, som bäst framträder vid en jämförelse med penningväldets förlofvade länder? Kommer tacksamheten till synes mot rättsstaten, där lagens helgd och den enskildes rätt ej bero af de för tillfället styrandes gunst?

Dessa och andra moment ma ha bidragit. Men egentligen spela de en underordnad roll. Liknande skedde i Frankrike, där rivalerna om makten i ett slag blefvo samarbetare

och där enligt samstämmiga och gripande vittnesbörd alla känna sig som bröder i fosterlandets nöd. I England beslöto arméer, som djärft skapats för inbördes krig och uppror, att i stället kämpa med regeringens trupper mot yttre fiender, och rösträttskvinnorna upphörde att bränna kyrkor och förstörra konstverk. En dag i september inträffade i underhuset något oerhördt. Sedan konungens tal upplästs, uppstämde en ledamot af arbetarepartiet nationalsången och höjde ett lefve för konungen och underhuset. En af regeringens anhängare ropade: «Gud bevare Irland», hvarpå Redmond svarede: «Gud bevare England».

Öfverallt kommer detsamma tillsynes. När det egna på allvar hotas, sammanslutas de tvistande af samma naturliga instinkt, som besjälar den primitiva klanen i farans stund. Kulturen har flerdubblat de förmåner, för hvilka man strider, och gjort samhörigheten både medvetnare och rikare. Temperament, lägets större eller mindre farlighet, fiendernas afsikter, statsviljans målmedvetenhet och dess grad af verklighet och kraft i medborgarnes sinnen, fostran till ordning och lydnad eller öfvervägande smak för självsvåld kunna i sin mån vålla olikheter. Men i grunden ha vi att göra med samma företeelse. Faran för hemmet förvandlar familjens inbördes afund och split i enig offervillighet. Så har det gått med de af kriget hemsökta folken. Så skulle det gå hos oss, om, hvilket Gud förbjude, vi skulle tvingas med för at kämpa för för lifvet. Det är kanske egentligen onödigt för en nation att hafva ideella bevekelsegrunder, då det ändå i själfva verket gäller dess existens — saadant existensminimum nu af den ena eller andra nationen efter råd och lägenhet uppfattas. Den naturliga självbevarelsedriften känner i nationalismens tidehvarf samhörigheten starkare än förr och skänker världen oförgätliga bilder af mod och uppoffring. Men det föreligger intet skäl till den vanskliga förnumstigheten att i detta stycke gifva staterna och folken allmänna sedebetyg.

Självbevarelsedriften har annat i följe: hatet mot fienden. Här träder driftens primitivitet ohöljdare i dagen. Vi känna igen sprakets ordbildning. Men är detta samma tungomål, som vant oss vid omdömets afvägda frihet och en manlig sans? Vi känna igen de berömda namnen. Men är detta

samme män, som handhade kritik och tukt först och främst pa sin egen forskning och som voro lysande föredömen i fri och ädel mänsklighet? De ene ropa ut sin harm. Andra öfverrösta dem med smädelser. Än andra bevisa lärdt och konstfullt motståndarnes diaboliska uselhet. De som voro vana att vända ut och in hundra gånger på en text, tro nu blindt vanvettiga klagomål och rykten. Hvart har förnuftet tagit vägen? Så länge freden varar, finner det ännu en temporär tillflyktsort i de neutrala länderna. Inbillom oss ej, att vi bättre skulle hålla profvet. Vi bevittna det mänskliga förnuftets ytterst begränsade förmåga inför de elementära drifterna. Det är som bortsopadt. Kommer det till användning, så är det som behändig och lydig dräng åt önskan att till egen förment eller verklig fördel skada fienden. När det gäller lifvet, är det slut med resonera. Hvad är det vi se? Det är icke blott en solförmörkelse för mänsklig omdömesförmåga. Utan skärskåda vi saken närmare, tvinna händelser och syften hop sig i ett långt och invecklad sammanhang, som tycks göra de handlandes frihet till ett sken. Det är lätt att sitta utanför och sörja öfver en tänkande och förfinad mänsklighets förvandling till en helveteskör av anklagelser och käbbel. Vi veta icke, hur länge vi få sitta och se på. Men försöka vi at känna efter på oss själfva, märka vi oresonligheten, när det egna står på spel.

Så mycket renare är glädjen, när ett oförvilladt omdöme kommer till synes, som midt i striden kan öfva rättvisa och behålla besinningen. Slika sällsynta yttringar af en högre mänsklighet komma, om jag ej misstager mig, från olika håll.

Bohèmens själfsvåldiga, spelande intelligens höll sig retsamt fri från medansvarigheten i folkets och statens uppgifter. Den var en vilde utan hänsyn och stadga. Nu, när de andra få synen förvända af de egna intressena, kommer den litteräre fribytaren i en annan dager. Han svingar sig upp ur det nationella själfbedrägeriets dunstkrets och ser, hur sakerna verkligen äro. Han är ett kuriosum. Man låter honom hållas. Han blir inte stenad — om ej annat, så har man atminstone i en nation, ännu midt i bister nationell själfkult, råd med lyxen att halla sig med hofnarr, som trogen sin roll säger sanningen.

Men äfven bland dem, som äro ett hjärta och en själ med samfundet, finns det sådana, som icke böja knä för Baal. Den konventionella fernissan af hofsamhet och värdighet var olika tjock hos kulturfolken. Den smalt hastigt bort i hettan från skotten. Kanske var den i något fall mer än en dräkt. Den personliga och nedärfda förfiningen kan sitta så djupt, att den icke ens, när lidelserna rasa och det dyraste måste offras, kan få öfver läpparna förnedrande uttryck af bitterhet och hat. Intelligensen kan vara för stark och fri för att gitta svara på smädelserna med samma mynt Vi föras ett steg längre. Det är icke lätt at mäta den själföfvervinnelse och sanningskärlek, som midt i missräkningen fasthåller kristna mål: «Jag hade att förmedla ett fridsbudskap från våra tyska kyrkor till den engelska kristenheten». «Jag ångrar det icke.» — «Jag håller ett förbund vid lif, hvars syfte är närmande till Tyskland, för att vid första möjlighet återupptaga dess verksamhet.»

Kriget är en utjämnare och uppenbarar det eljes bakom kulturens idrotter och sinnesförfattning fördolda, så att samfundets självbevarelsedrift kommer till synes både i sin halft djuriska primitivitet och i sin undergörande kraft. Andra sidor af kulturen komma fram än de som eljes sysselsätta uppmärksamheten, nämligen dels den sedliga uthålligheten, dels statskulturen. Lösa lifsideal sjunka ihop liksom fästningarna för det tunga artilleriet. Fladdrande idealism och estetiserande nervositet komma på skam. Tviflade någon på det, måste han nu se, hur föga mänskligheten kan uträtta med blotta känslor, hänförelse och idéer, utan de kulturmakter, som heta slitstark plikttrohet, självtukt, lydnad, ordning. Onekligen sker en rensning. Mycket oväsentligt och skadligt blir bortsopadt.

Krigskristendomen, som förkunnats inom skilda folk och kyrkor, har i en engelsk skribent en vältalig tolk. För tre år sedan förkunnade han i en framställning, som äger mer släkttycke med Cromwells järnsidor än med den engelska kyrkans ande, att kriget är Guds medel att pröfva folkens etiska halt. «Härskarornas Gud har gjort rättfärdighet till medel för seger. I valdsamma sammanstötninger, i slagfältens hopar af döda och sårade råder dock en stor etisk afsikt.»

Han menar, att segern icke alltid, men i regel bevisar en ädlare anda hos segraren. Skulle, menar han, England i nationernas täflan falla före Tyskland, så beror det på den allomfattande lagen, «att den högre sedligheten sträfvar att öka en nations väpnade styrka». Först när bekvämlighet efterträder självuppoffring, uppkommer hos ett folk läran, att kristendomen är oförenlig med militärisk anda.

Sofismerna falla i ögonen. Och tankegången har samma fel som alla försök att undkomma kristendomens dualism och monistiskt inordna synd och olycka i Guds världsordning. En god pröfvosten på den krigiska användningen af Guds namn är att sätta dit Jesu Kristi gestalt och tänka på Jesu Kristi himmelske Fader. Går det? Skorrar det falskt? Men den sanningen kan ej förnekas, att i kriget liksom i andra hemsökelser ytterst den sedliga halten ställes på prof. Äfven nu har det frammanat en etisk heroism, som gör det mera värdt att vara människa.

Medan andra sköna alster af odlingen undanvräkas — åtminstone till en tid — består statskulturen profvet. Hur mycket man än ordar därom, är det hos de kulturfolk, som hemsökas af detta krig, icke germanskt blod eller andra naturmakter, som sammangjuta dem, utan rättsstatens fasta struktur. Professor Ernst Troeltsch menar, att vetenskapen af kriget skall lära sig. «hvilken omätlig betydelse som tillkommer staten och folkets politiska uppfostran». Och han tillägger: «Vi se nu utöfver hela den europeiska världen, att den politiskt-militära gemenskapen är starkare än gemenskap i ras och blod, i samhällsklass och socialt läge, att statens kraft, hälsa och enhet är viktigare för utvecklingen än alla logiskt-vetenskapliga tankemassor. Staten är icke människans högsta goda, men väl hennes bästa goda, som är grunden till allt annat, och hvars hälsa kan allena tillförsäkra växt och framgång åt allt öfrigt». Det är vanskligt att skilja på «högst» och «bäst». I sin mån vittnar det anförda om den moderna samfundsförgudningen. Men rättssamhällets självständiga värde häfdades af kristendomen redan i Nya Testamentet oberoende af öfverhetens trosbekännelse såsom ett välsignadt Guds verk.

I samma mån som statsviljan i de stridande staterna

medvetet genomgår de enskilda, så fogar sig till värnet om hem och härd tabksamheten mot det samfund, som genom sin fasta byggnad skänker den enskilde rättslig trygghet och frihet. Äfven de som i fredstid i den nuvarande staten sett en förtryckare, upptäcka i nödens stund, att han för dem innebär en omistlig förmån. Man igenkänner i rättsstaten ett värde, som ingen partigemenskap förmår ersätta. Riktar sig förtroendet enligt oafvisliga mänskliga behof på personlige ledare, så ligger däri dock något af lyckan att känna lagsamhällets öch den för alla faror rustade statsviljans omsorg öfver sig. Religionen måste glädja sig åt en sådan skapelse. I dess direkt fortsättning ligger en rättslig ordning äfven staterna emellan. Men samtidigt måste religionen bittert sörja, att statssystemet ännu icke ens i vår världsdel förmått hindra en sadan katastrof som den närvarande. För religionen är ingen annan ståndpunkt hållbar, än att obetingadt och under alla förhallanden häfda rättens giltighet äfven i samlifvet mellan staterna.

II. Nödläget är sådant, att självförtroendet rubbas. Människan tvingas ut ur sig själf, utöfver sig själf. Hon söker en objektiv makt att sluta sig till. Därför uppstår en ny uppskattning af samfundet. Men ingen statstanke förmar trösta i ömma förluster och skänka själen den trygghet, hon söker. Ifrigt sträcker sig själen efter hjälp. Da är kyrkan tillmötes med uppenbarelsen.

Egentligen borde det som nu sker, vara döden för gudsförtröstan. Hvem kan vara fåvitsk nog att tro, att det finnes en Gud öfver en värld, där slikt blodigt vanvett släpps löst att regera? För gudsförsvaret resa sig nya svårigheter. Åskadarne hotas med att mista tron. Äfven i de stridande länderna höjde sig i början en och annan röst, belaten med det nya kronvittnet för sin tes: «det finns ingen Gud». Men det blef snart märkvärdigt tyst med tankens sorgsna eller triumferande upptäckt, att Gud var död. Hur vanmaktig än kyrkan varit att förhindra kriget, kan man svarligen tala om religionens undergång, samtidigt med att inga kyrkobyggnader räcka till för skarorna, som dag efter dag strömma dit, och samtidigt med att religionens källspräng uppväller i tusentals

hjärtan, som syntes uttorkade. De som se nöden, frestas till tvifvel. De som stå midt i nöden, finna Herren.

Vid uppbådsringningen gick en skälfning genom vårt folk. Mångenstädes kanske bara en stunds rädsla, som afbröt lättsinnet, men i andra själar en väckelse. Jag fick ej vara med den dagen. Men man berättar det. Samtidigt ljöd i St. Pauli i Leipzig på krigsbotdagen psalmistens ord: «Vi lyfta vara ögon upp till bergen; hvarifrån skall min hjälp komma?» Predikanten fortfor: «Hvart skulle vi eljes blicka Rundt omkring äro fiender. Vi lyfta våra ögon uppåt».

Ju smärtsammare de ömma förlusterna och de öfvermänskliga ansträngningarna sedan dess sammansvetsat människorna i de olika nationerna till ett mödans och lidandets brödraskap, desto innerligare och verksammare hafva bönerna och förtröstan blifvit. Från de tre kämpande nationerna, där jag har vänner bland prästerskapet, komma bref, som kunna sammanfattas så här: «Nog höll jag mitt kall för den heligaste och dyrbaraste af alla mänskliga uppgifter. Men aldrig kunde jag förut tänka, att det är så skönt och stort som det nu visar sig vara att vara präst». Tyckte man i fredstid, att kyrkan kunde afvaras, och ville man i Frankrike afskaffa henne, så märkes hennes oumbärlighet i faran och nöden. Officiellt låtsas franska staten, som om kristendomen icke funnes till. Men knappt hade kriget börjat förrän general Joffre anställde regementspastorer. Manskapet begärde dem. En af de ifrigare gudsförnekarne har som marinminister undertecknat ett dekret om själavård på republikens fartyg. Och de värnpliktige prästmännen ha lika mycket att förtälja om efterfrågan af religionens tröst som om skämt med deras yrke. En frivillig fältpräst skrifver: «Vi mottagas som Guds utsände». Kyrkorna få ny, oanad användning. Officerare kunna ga i kyrkan utan fara för sin befordran. Visserligen har antiklerikalismen icke gifvit tapt. Ett enskildt bref berättar om en frivillig sjuksköterska — för öfrigt bärarinna af ett af franska vetenskapens största namn — som på soldaternas begäran läste morgon- och aftonbön för dem, tills prefekten förbjöd det. Valdsamma anfall göras midt i kriget mot den «katolska faran». I tidningarna sticker ännu då och då en känd och inpräntad vana upp hufvudet, som här-

leder allt ondt, nu således kriget, från kyrkan. Och mycket riktigt. det finns någon ännu klokare, som räknar ut, att detta religionshat, som ännu i den hårdaste pröfning söndrar korstågens, Jeanne d'Arcs och Pascals nation, är nu som förr organiseradt och underblåst af tyskarna för att skada fienden. För kyrkan i Frankrike betyder kriget en ny epok. Redan förnimmes glädje och fruktan öfver hennes trots alla åtgärder i ett slag eftersökta andliga goda. I vissa fall har enskildes initiativ och rådighet betydt en vinst för kyrkan. Man kan också häñvisa pa en kristen nitälskan och kärlek, som knappast nagonstädes i samtiden varit sa ren och stark som i Frankrike, och som ju skall bära sin frukt. Men förklaringen till religionens nya ställning i nationen är allmännare och ligger djupare. Det är den gemensamma nöden och lifvets förhöjning genom offer och möda, som lyfter själarna upp mot Gud; bröder i lidandet blifva bröder i Guds kärlek.

Innan pennan föll ur den kristne riddermannens hand, skref Albert de Mun den 27 september om «Frankrikes kristna själ», att krigets lärdom ej minst utgöres af trons lärorika uppvaknande i folksjälen inför det förfärande skadespel, som nu upprullas. Vittnestörden äro enstämmiga: på slagfältet liksom vid ambulansen tager Gud själarna i besittning, och i kyrkorna, de ringaste liksom de stoltaste, gifva massornas böner gensvar. Det er tidens stora under. Gud, som i denna stund utplånar så mycket, är i begrepp att skrifva i historiens bok: ett öfvernaturligt lif framkommer ur de ohyggliga hekatomberna, och jag säger till mina katolska bröder: 'Låtom oss med trons ifver öfverlämna oss åt dess hemlighetsfulla lopp utan anspråk att leda det'».

På kardinalens inbjudan samlades söndagen den 13 september parisarne i Notre Dame för att bedja för Frankrike. I basilikan fanns snart ingen plats kvar. Människorna skockade sig utanför och fyllde sa småningom hela den väldiga öppna platsen framför kyrkan och de angränsande gatorna till ett antal, som uppskattades till inemot ett hundra tusen. Hvad som försiggick i helgedomen kunde denna ovanliga kyrkomenighet icke förnimma. Men än har än där togs upp en sång som bredde ut sig, stycken ur liturgin, andliga visor:

«Jag är kristen», «Rädda Rom och Frankrike för det helga hjärtats skull». Och under kardinalens predikan, medan han lofvade Jeanne d'Arc ett värdigt tempel i Paris, om hon befriar Frankrike från fienden, och slutade med en bön till Gud och den heliga jungfrun, hördes ditin som ett doft ackompanjement på afstånd sångerna utifrån, en enda församling trots katedralens väggar.

Alla hafva vi läst om de knäböjande kring altaret i nationalhelgedomen i Rheims, medan kyrkan fylldes af rök och eld från de nedstörtande takbjälkarna. Och ingen gudstjänst, som omtalats under detta krig, har mer gripit oss än den sorgehögtid, som under än mer patetiska förhållanden samlade en skara i dômen i Mecheln, kyrklig medelpunkt för det folk, som fått förblöda i ställföreträdande lidande för de små nationerna.

En fransk protestant skrifver från Paris om de katolska «prästerna med ränseln» (les curés sac au dos), att historikern och psykologen, som i en framtid vill undersöka de djupare orsakerna till Frankrikes oväntade motståndskraft bland de viktigaste skall finna religionens kraftiga uppsving. «Och ett drag i denna väckelse är prästernas talrikhet och ofta hjältemodiga föredöme under fanorna». «Prästen-soldaten är den nya hjältetyp, som uppstått under 1914 års krig och som fäderneslandets historia längre fram kommer att göra helig och odödlig». Det närgångna skojet med prästerna i kasernen har småningom upphört och lämnat rum at förtroende. Nu i kriget hämta prästerna i ledet sitt mod icke blott från kärleken til fosterlandet, utan äfven från tron på Gud. «En sårad sade till mig: 'Är det frågan om mod, så finns det inga som prästerna'». Den protestantiske sagesmannen berättar sedan om den spontana hyllning, som nu ej sällan kommer de förr föraktade värnpliktiga prästerna till del. Dödslistorna förtälja äfven om deras bragder. Det står om en, som föreslagits til hederslegionen, men som stupade samma dag. När en annan, som var löjtnant, såg kompaniet svikta, störtade han fram med orden: «Jag är präst, jag är icke rädd för döden». Bland de sårade på et slagfält reste sig med möda en, hviskande i öret på de döende: «Jag är präst, mottag aflösningen» och välsignade dem med en stympad hand.

«När freden låter os plantera liljor på grafvarna, liljor blandade med lager, så skall man märka, att någonting har blifvit annorlunda i Frankrike.»

För oss är denna framställning lärorik. Prästens deltagande i krigstjänst strider mot den katolska kyrkans lära. Men lekmannasamfundet framtvingade saken. Så blef den till välsignelse äfven för kyrkan. Det var ej första gången det visade sig, att kyrkan kan ha ogagn af privilegier. Vi påminnas om, hvad det betyder, at prästen i allting bär med på sina bröders bördor i samhället. Det är den evangeliska kristendomens grundsats. Vi skola icke yrka på dess upphäfvande.

Som kring Notre Dame, så sondag efter söndag framför dômen i Berlin. Skarorna fyllde den öppna platsen, så langt ögat nådde. Predikantens röst kunde höras blott af en bråkdel af denna andäktiga församling i det fria. Men psalmen, vår lutherska koral, insvepte alla i samma akallan. Tysklands berömdaste teolog yttrade den 29 september: «När kriget började, fylldes kyrkorna, icke som eljes stundom af yttre anledningar, utan af djupaste fromhet, af vissheten om det eviga. Vi ha vunnit den tillförsikten, att döden icke är den värsta olyckan, vi hafva blifvit fria från den sämre delen af oss själfva, från den stora själfviskheten.»

Enhvar svensk, som firat en sjätte november vid Lützen, var där med hjärtat isynnerhet i ar. Och hvem skulle icke nu vilja hos innerlighetens folk bevista gudstjänsten i en af de små bykyrkorna, där ett trohjärtadt släkte samlas kring det i reformationen återuppstandna Ordet och där samma oförlikneliga trospsalmer ljuda som ute i fält.

I en sadan tid blottas djup. Vi visste knappt hvad som fanns där. Hafva de dolts af försynthet? Eller är den uppflammande bönen och tron för själen själf en öfverraskning? Vi veta ej. Man vill ej alltför högljudt tala om saken. Ty det ligger något heligt i dessa bekännelser, som enkelt liksom det ovillkorliga komma från läppar och pennor, som för oss betydt vetenskapens kärfva saklighet eller en snillrik alstring utan beröring med religionens värld. Lika motbjudande som det är, när religionens ord tillgripas som en särskildt högtidlig retorik vid sällsynta tillfällen, lika äkta är det, när

verklighetens eget patos nagon enda gång i en forskares lefnad frampressar på hans läppar en offentlig bön eller bekännelse. Den klassiska filologins firade mästare, en af de många, som mistat en son i kriget, slutade sitt tal den 27 augusti: «Så vilja vi då gå i var dagliga gärning och bära och lida, hvad Gud beskär oss, bära och lida, manligt öfvervinna, men äfven mänskligt.

Herre Gud, du är sanningen, du är rättfärdigheten. Vi bedja icke för vara kära därute i fält, är det nödvändigt, så må deras lif gifvas ut, men för vårt land bedja vi, för dess räddning, för dess frihet, för dess seger. Och du skall gifva den, ty du är sanningen och rättfärdigheten, och din är kraften och härligheten i evighet».

England skildras nu som ett folk i bön. «Aldrig hafva nationens religiösa känslor svallat så högt som nu. I städer och små byar i hela landet äro kyrkor och kapell ständigt öppna, och där bedes för män och söner och bröder i striden». Om söndagarna äro kyrkorna till trängsel fyllda såsom aldrig eljes.

Så drifver öfverallt krigets betryck själarna till Gud. Allt blir väsentligare.

På väg mot döden blir hjärtat både vekare och starkare. Åratals omtänksamma förvärf, hem och arf från fäderna bortsopas af kriget. Men hvad är detta mot mödorna, fasorna, och nödvändigheten för ett släkte, som i döden sett en af hygien allt mer aflägsnad, ledsam naturtilldragelse, att i hvart ögonblick stå redo att gifva lifvet, det egna lifvet och deras lif, som äro dyrbarare för hjärtat än det egna lifvet? Det som i minnen, fragor, aningar, tvifvel, stämningar, eljes fördelar sig på lefnadsloppet i spridda moment, förtätas till ett rop om hjälp och ett svar från Gud. Själen tvingas in till Guds närhet. Hon lefver i en luftkrets af försakelse, tapperhet och ömsesidig hjälp, som skärper synen för det ena nödvändiga. «Hvad gör det. Lifvet midt i faran är det sanna lifvet, det stora lifvet, det uppoffrande lifvet, det föredömliga lifvet, som bär frukt» (Louis Pasteur).

Underligt nog har äfven tanken här sin andel. Världsloppets outgrundlighet kan för mången, som stått i en sådan press af tilldragelser, icke längre betyda en död nödvändighet.

Ett koncentreradt skeende öfvertygar människan på samma gång om hennes egen litenhet — en soldat skrifver: «den enskildes öde försvinner som ett stoftgrand i rymden» — och om ett öfverjordiskt sammanhang, mot hvilket ingen kan spjärna och som ej ens krigets hemskheter kunna göra om intet. Hvad anspråk äga vi, att världsordningen skall rätta sig efter vårt lilla förstånds tycken? Tillvaron är alltid rik på gåtor, ondska, lidandan och mening. Men när den förlöper i sammanträngd våldsamhet, märkes tydligare dess rörelse. Den antastar starkare människoanden. Tiden är icke gynnsam för öfvervägande. Men i den ansträngning af hvar fiber, som faran framtvingar, spännes också tankens kraft. Hans synfält blir begränsadt. Men därinom tvingas han att se med intuitiv skärpa. Och liksom, i det enskilda och allmänna, lidande och hemsökelse göra själen viss om en evig barmhärtighet att lita sig till, förvandlar världsloppets katastrofiska apokalyptik aningen om en förborgad mening i tillvarons underliga gång til en visshet om, att Gud är lefvande och mäktig och at hans herravälde trots allt förverkligas. Där är en kontrastverkan, men på samma gång en uppenbarelse. Det, som eljes glider oförmärkt forbi, tager nu fatt i människan, nödgar henne att tänka och förnimma, att hon och staterna och världsloppet befinner sig i en Mäktigares hand. Det bästa i hennes väsen säger henne, att det goda, nej, den Gode sitter högst i regementet.

KIRKELIG OBSERVATIONS-PLIGT.

Av *Berggrav-Jensen.*

Det er noget ganske like til og enkelt jeg her vil opfordre til: at nogen i vor kreds i denne tid abonnerer paa utenlandske kirkelige blade, kanske ogsaa paa dagsaviser.

Men begrundelsen for denne opfordring gaar ned til dypere ting end akkurat det «interessante» ved at se slike blade. Der er især to grunde som veier: hensynet til vor *personlige* kjending av hvad der gaar for sig i verden nu, og hensynet til den kirkelige opgave vi nordiske protestanter maa berede os til at staa overfor naar krigen er slut.

1.

Krigen er noget personlig. Den er nok i sit utvortes ophav noget statlig, enkelte siger noget monarkisk. I sine virkninger vil den ogsaa vise sig at angaa staterne og monarkerne. Men dens hovedsagelige virkninger er personlige. I arbeidet paa de statsmæssige virkninger kan ingen av os være med. I arbeidet paa de personlige kan vi det for en del.

Ogsaa personlig er der imidlertid flere maater at møte krigen paa. Den kan behandles som et drama, et spændende spil, et væddeløp med svimlende sensationelle indsatser. Og parterne kan betragtes som personifikationer av staterne. Slik vil det let bli for os som bare læser aviser. «Stillingen inat» — det er brikkernes stilling. «Tyskerne» er slaat, «englænderne» har mistet en krydser, «russerne» er jaget østover, — det tegner billedet av nogen gummi-agtige størrelser, som klemmes og sveller ut igjen, dras i længden eller trækker sig sammen, men som forblir i hovedsaken de samme imorgen som idag. Naar aviserne slik opererer med konstante størrelser, «englænderne», «tyskerne», «russerne» o. s. v. — hvor selv tusiners tap ingen som helst avgjørende virkning har — da fristes vi torskodde vanegjængere til at la de per-

sonlige følelser træ tilbake, og la væddeløpsspændingen faa raade.

Der findes vist en del mennesker med en saa levende fantasi, at de tvers igjennem en tør generalstabsberetning ser de enkelte lidende soldater, og som ved tusen mands drukning føler de enkeltes kamp gjennemile sig. Men massetapene virker lammende ogsaa paa vare sind. Det er bare naar vi faar nogen særs malende detaljskildringer — som de fra Belgien og de fra Yser-kanalen — at vi grøsser alle sammen. Der er vel ogsaa dem som lever paa steder langs kysten, hvor der daglig er mindelser av alvorligere art. Men «krisen» er ellers hos os løpet ut i handelskrise og politisk bryteopvisning, med og uten knep.

Og selv om vi føler gru og grøsser under vore diskussioner om chanser og jus, der blir like fuldt et svælg mellem en av os og en av dem som har sat noget personlig ind, de som har sin egen sorg, sin private lønkammerlidelse, sin angst eller sit haab, unddraget diskussion og refleksion. Mot slike mennesker blir alle vi, i dobbelt forstand noitrale, som uvidende sorgløse barn som leker mens døden besøker huset.

Det er vel rigtig at vi ikke skal gaa i sorg alle sammen. Og der er vist ikke nogen fare for at det sker heller! De gatepasserendes og kaffepratendes snak om at «det er da skrækkelig med krigen» er vel ikke noget bevis paa grepethet, og forsaavidt ikke mer personlighetsstyrkende end likegladheten. Men er der da ingen andre muligheter end de to: uberørtheten og sorgtyngslen? Kan vi ikke finde en værdig personlig holdning til det som leves og det som dør utenfor vort distrikt? Det ser smaat ut.

I Kjøbenhavn har man oplevet at Peter Fjelstrup i denne tid trækker fuldt hus av unge damer og herrer til et stykke av en saa prostituert kaliber at «Politiken» — «Politiken»! sier det kunde «give en dragon kvalme.» — Det billede «Tidens Tegn» bragte av den nye Singer'ske varietes aapning paa Tivoli — en halv-figurs tegning av danserinder, men ikke den del av figuren hvor hode og hjerte har hjemme — kan gi indtryk av at ogsaa vi ønsker at more os ekstra løsslup-pent. Aapningen av den i denne tid ny-startede varieté blev overværet av stiftamtmand, tre borgermestre, ordfører og

øvrige autoriteter. — alle med damer. Det maa dermed være anerkjendt at vi trængte noget slikt netop nu til folkets styrkelse.

Dette er den ene yderlighet. Den anden vilde være om vi skulde sture alle sammen og i alt hvad vi gjorde, tænkte og sa skulde ha for øie den sum av lidelser som i dette selvsamme øieblik fylder vore medmennesker andre steder. Latteren skulde stanses av tanken paa den soldat som netop i den stund formodentlig lot sit liv, hyggen stænges ute av forestillingen om lazaretternes uhygge o. s. v. *Denne* yderlighet er der ingen fare for at nogen større procent skal gi sig hen til. Men bare det at den kanske staar for nogen som den rette opførsel, den ideelle med-leven i begivenheterne, kan være skikket til at drive flere over i den *anden* yderlighet.

At vinde en mandig stilling til den time vi lever i, vilde være en vinding for alle, men maa være en særlig opgave for enkelte. Dermed er ikke sagt at der skal søkes klare grænser for vor rent ydre optræden, — regler for hvad vi kan være med paa og hvad ikke, i en slik tid. Dette kan hver og en greie for sig selv, efter sit indres lyst. Hvad det kommer an paa er at vort indre virkelig har kjending med livets kaar som de denne høst er i vor verdensdel. Denne kjending maa være det første — og derav følger saa hvordan vi faar lyst til at opføre os.

Der er nogen faa som har venner ved fronten. Kanske paa begge sider. Alt efter som dette venskap er nært eller fjernere vil deres underbevissthet være mer eller mindre merket av et slikt faktum. Ikke at de behøver at hænge med hodet. Kanske kan de reise det høiere end før. Men deres indre er engagert, de er ikke likegyldige tilskuere. De har gjort er indsats. De vinder derfor noget som andre ikke har nogen adgang til at vinde. De kommer uvilkaarlig til at berede et kapel i deres sjæl, hvor der brænder viede lys, og som er stængt for debatters kolde træk.

Men ogsaa den som ingen rent personlige traade forbinder med tragedien, kan bli grepet av alvorets høihet i andres store oplevelser. Det var eiendommelig at se den skik i England at alle som paa gaten møtte et likfølge, blottet hodet idet de gik forbi kisten. Deri laa intet av personlig forhold

til dette særlige dødsfald. Det var det fælles i døden som begrundet den personlige ytring av ærbødighet.

— Det virker som et slikt møte med sorgen og døden naar man læser de utenlandske blades annonsesider denne tid. Igaar var der en hel side i min tyske avis med bare sort-indrammede navn. Jeg læste ikke alle igjennem, ett var nok til at ærbødigheten krævet hodet blottet. Det var en tysk pike som averterte (hun har hat liten raad, for avertissementet var tæt sammentrykt og brukte bare halvdelen av den vanlige plads): „Søndag den 15de november var hendes forlovede, underofficer Hermann Ketzer, ridder av jernkorset føier hun lykkelig til, død heltedøden i de haarde kampe ved Kutno. Han var 28 aar, og hun heter Gertrud Hoffmann og bor i Bundesallee 21 i Berlin : . . Andre ganger er det enker med deres barn som averterer farens død. I forhold til dette kan man ikke være nøitral. Naar man ser den sorte ramme om mand, enke og barn, ser deres navn, deres hjemsted, — da drar der noget forbi sjælen og den gaar ind i sit andagtshvælv med blottet og bøiet hode.

Bare det at læse telegrammene og artiklerne i *originalsproget*, bringer virkeligheten nærmere ind paa en. Det er bra nok at der oversættes meget. Det blir allikevel avbleket ved overføringen, strømmen mister sin særegne spænding. Man kan nok ærgre sig over hvorledes kjendsgjerninger fordreies i de respektive landes aviser — de store overskrifter melder aldrig om andet end seire og fremgang. Men ogsaa i dette merkes den sitrende livskamp. Det er nemlig alvor nu i Tyskland, i England, i Frankrike. Der er ingen plads for omstændelighet eller omhyggelighet, ikke for upartisk diskussion eller alsidige betragtninger, der er ikke mere rum her for kold nøitral «sandhet» end der er i det hus hvor haab kjæmper mot haab og hvor selv lægens visshet om utgangen ingen vei finder til den haabendes bevissthet

Dette er forkastelig? Vel, men det er virkelighet der hvor der er alvor. Hvem dømmer?

— At vinde en mandig stilling til hvad vi nu oplever vil ikke si at vinde en klar en klar erkjendelse og en sikker dom om ret og uret. Det vil si at være berørt av virkelig-

heten som den er og opføre sig som det derefter synes ret og godt. Derfor maa vi for vor egen skyld komme saa nær som mulig ind paa virkeligheten.

2.

Og min anden grund er denne: Vi maa leve os ind i stillingen som den virkelig er i de lidende land for at vi siden skal kunne magte vor opgave. Skal vi overhodet senere kunne komme vore slegtninge blandt folkene nær, saa maa vi nu *leve med* dem.

Venner kan taale langt fravær og lang taushet. Hvor der er dype og rodfæstede ting fælles, der kan overflaten skifte baade en og flere træk, og megen tid kan rinde i taushet, uten at forbindelsen derfor gaar tapt. Venner kan være længe i uvidenhet om hverandre uten at komme paa avstand av hverandre. Vel at merke om de begge har jevne tider. Men sker der store ting med nogen av dem, noget som griper ind i deres inderste, vælter om og flytter alle ting — da blir gamle traade overskaaret, og nye, som hænger sammen med den nye livsorden, knyttes. I store tider maa man leve nær den ven man skal beholde. I store tider skapes ellers nye forbindelser. Og den gjennemgripende begivenhet vil stille sig som en væg mellem den som oplever den og den ven som ikke har kjendskap til den og forstaar dens betydning.

Det er utrolig hvad en slik uforstaaende da kan begaa av taktløshet, fordi hans hjerte er koldt hvor den andens er varmt. Hvad han bringer i forslag til at bortta sorg eller bøte paa savn kan ofte være mere saarende end lægende.

Tyskland, England og Frankrike lever i denne tid saa store ting, at den som bare hører om dem paa avstand og optar dem bare i sin hjerne, staar i fare for at lukke sig ute for lange tider fra noggn slags intimere forbindelse med disse folks livsindhold. Velmente forslag til trøst og forsoning vil av dem som har lagt liv i grav kunne føles som kolde pust fra uforstaaende. Det første vilkaar for at kunne nærme sig en som har lidt, er dette at man selv har lidt med — om bare et kvint. Man maa ha en anelse om hvad man staar overfor — simpelthen for at faa den rette takt.

Det er vel mulig at baade den ene og den anden gruppe

i vore folk vil forsøke sig paa forsonings-arrangements naar engang vaabnene er lagt ned. Kanske blir der et paatrængende kapløp om det . . . ?

Her kan vi la alle andre grupper fare end netop vor egen. At kristendommen i dens *protestantiske* form nu oplever indledningen til en krise, det maa være aabenbart. Det brorsamfund ovenover landeskil som Kristus-skikkelsen skulde formidle – skal det kunne bestaa? «For tiden sætter jeg ingen pris paa Eders venlige følelser overfor mig personlig» skrev en av de førende teologer paa den ene side til nogen av motpartens. Er det til at undgaa at de nordiske land her faar en skjæbne-bestemmende rolle at spille i fremtiden? Aktive indgrep behøver der paa lang tid ikke at bli tale om. Men desto mer om *personlig forberedelse.*

Denne personlige forberedelse maa for en liten, men høist betydningsfuld del, bestaa i at vi lever inderlig med i Englands og Tysklands liv — saa langt vi magter.

Dette er da heldigvis ikke en opgave vi trænger storting eller departement til at løse. Heller ikke er det noget som kræver dannelsen av en ny forening. Det er noget hvor enhver personlig kan ta sin stilling i rækkerne eftersom han kjender sin pligt.

Om der i vor kreds blev en flok som fulgte med efter evne i tyske og engelske blade, det vilde være et arbeide som vi kanske ikke har noget direkte igjen for, men det vilde bety en intens styrkelse av *den norske kirkes effektivitet* i det mellemprotestantiske samkvem i fremtiden.

3.

Hvilke blade kan der bli tale om?

Ogsaa til mig kommer der en mængde tryksaker, brochurer, blade, tidsskrifter sendt fra Tyskland. Jeg hører ikke til dem som ærgrer sig over dette. Tvert i mot er jeg meget taknemlig for hvad jeg faar. Jeg kan ikke forstaa dem som taler om fræk paagaaenhet i den anledning. Jeg var med og ropte hurra for Frithjof Nansen paa Østbanen i 1905, da han kom tilbake fra London, hvor hans «frækt paagaaende» avisarbeide var Norge til stor nytte, svenskerne til stor ærgrelse.

Det er en ærlig sak at sende slike oplysninger ut i verden. Drolsum utarbeidet i 1905 et lignende skrift som de tyske nu, beregnet paa England: «Sovereign Norway», og paa Tyskland: «Das Königreich Norwegen».

Denne kamp om vor dom, den er desuten noget av det mest opmuntrende i hele situationen. Den bærer vidne om en magt som altsaa trods alt ikke har lagt vaabnene ned, magten som vi alle er soldater hos saa længe samvittigheten er vaaken.

Det er derfor bare at ønske at ogsaa engelskmændene vil gjøre alvor av at sende os tryksaker av navngivne fremragende mænd.

Imidlertid er det ogsaa tiltalende at bestemme selv hvad man vil læse. Og det var nogen blade jeg derfor vilde «anmelde» her. Jeg tar bare med dem jeg har holdt selv i længere tid. Andre kanske kjender andre, vi tar gjerne imot en nærmere omtale av slike i «For kirke og kultur».

I flere aar har jeg havt de to tyske ukeblade: «Die christliche Welt» og «Die Hilfe».

Die christliche Welt utkommer i Marburg, redigert av professor i teologi *Martin Rade*. Det blev startet for 28 aar siden av Rade og Harnack og nogen andre unge docenter og prester. Det har tilslutning til den i hele Tyskland utbredte forening: «Freunde der christlichen Welt», som svarer temmelig nøie til den kreds som samler sig om de norske frisindede kirkelige møter. I bladet skriver alle de bedste penne indenfor denne aandelig rike kreds. Men heldigvis er det Rade selv som sætter præg paa bladet nu i denne tid. Jeg har indtryk av at han er vokset ved hvad der er skedd. Han har aldrig været saa meget sjælesørger som i denne høst. Hans andagter paa første side har altid været i sandhet opbyggelige, selv for et nøitralt menneske. Ellers skjuler sidste sides «Kleine Mitteilungen» med hans lille R. under ofte de interessanteste ting i et nummer.

Nu i krigstiden optar selvsagt drøftelsen av de kristelige forhold under kampen stor plads.[1]) Der er ogsaa breve fra

[1]) Dog har Rade med overlæg lukket ute nogen drøftelse av «kristendom og krig» som *problem* betragtet. For *denne* gang har virkeligheten avgjort saken.

fronten o. l. «For kirke og kultur»s læsere kjender forresten Rades blad gjennem de ting vi har bragt derfra i vore sidste hefter.

Baade i Sverige og Danmark og Norge har Rade ved sin optræden under verdenskrigen vundet rang som værdig kristelig fører i en vanskelig tid. At lære ham nærmere at kjende gjennem hans eget blad vil derfor være baade en tak overfor ham og en berikelse for os selv.

Det andet ukeskrift «*Die Hilfe*» blir utgit av Friedrich *Naumann*, riksdagsmanden av det radikal-liberale parti, tidligere prest, nu nærmest socialpolitiker. Rades blad er kristeligt, Naumanns er socialt. Det er svært godt redigert. Naumann selv skriver fængslende og greit. Og blandt medarbeiderne er der begavede folk. Det som især har bragt «Die Hilfe» i forgrunden nu er den dagbok Naumann fører over krigsindtrykkene. Der er mange smaating av stor interesse som kommer frem paa den maate, saadanne som blir borte i aviserne. Og kronikken gir i det lange løp en *oversigt* som man heller ikke faar i dagbladene. Jeg kan godt tænke mig der er nogen av vore læsere som foretrækker «Die Hilfe» for Christliche Welt.

Det tyske dagblad jeg holder heter «*Der Tag*». Jeg har valgt det fordi det er baade godt og billig. Det bringer hver dag et stort *illustrert* bilag, et 4-sides nummer *artikler* av fremragende forfattere fra forskjellige leire, foruten den egentlige nyhets- og avertissementsavis. — Av andre blade kunde ellers *Berliner Tageblatt*, *Frankfurter Zeitung* eller *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* være interessante at ha. «Der Tag» hører til den gruppe aviser som eies av Aug. Scherl, og hvad bladet bringer av nyhetsstof og kommentarer til krigen er fællesstof med dets halvbror, den officiøse «Lokalanzeiger».

Nogen kunde kanske ha det at indvende mot Chr. Welt at det tilhører den moderne teologi. Men *det* merker man ikke stort til for tiden; like vel vil jo enhver gjerne holde sig til dem man i slike ting staar nærmest. Det mest kjendte konservative kirkeblad er det som Luthardt grundla 1868: «*Allgem. evgl. lutherische Kirchenzeitung*». Der er vist flere norske som holder det. Ellers er der ogsaa «*Die Re-*

formation» og «*Evangelische Kirchen-Zeitung*». Jeg kjender dem ikke personlig og tør ikke raade i valget. Et kvartals abonnement er jo intet egteskap, saa det gaar an at friste det.

Av **engelske** blade faar jeg ukeutgaven av *Times* (med dets literære bilag) og det kirkelige «*British Weekly*». Det er dette sidste jeg vil anbefale til dem som ønsker et engelsk blad. Det redigeres av presten *W. Robertson Nicoll* og er nr. 1 av de ikke-statskirkelige blade. Det er meget mer med i dagspolitikken end vi er vant til fra vore kirkeblade. Dette stemmer med et særkjende ved den engelske kirkelighet, dens interesse ogsaa for det som keiserens er. British Weekly har likefrem præg av avis — format som «Tidens Tegn» — og erstatter bedre et dagblad end f. eks. ukeutgaven av *Times*. Der blir det saa'n en masse nyhetsstof at man kan ikke magte det. *B. W.* er letlætt, oversigtlig, rikholdig og alsidig.

I England læste jeg meget «*The Commonwealth*» og «*Church Times*». Det vilde være morsomt om nogen valgte *Church Times*. Dette er umaadelig høikirkelig, nærmest paa helding mot Rom. Men ialfald mot «de ortodokse kirker», det vil si den græsk-katolske og den romersk-katolske i deres egenskap av bispelige traditionskirker, de som har faat haandspaalæggelsen overført fra apostlene. Hvordan vil forbundet med Rusland virke paa engelsk kirke-utvikling? Church Times burde observeres i denne tid.

Commonwealth har slik en dygtig redaktør i den berømte prædikant ued St. Pauls-katedralen i London, Canon *Scott-Holland*. Det er mer utpræget socialt interessert end de andre blade.

Hvis nogen ønsker en god introduktion til det engelske kirkeliv overhodet — og for hvor mange av os er det ikke et terra incognita hvis ikke tilfældet har hjulpet os? — er der heldigvis en aldeles forsterangs liten bok at anbefale: **Kyrkostudier** av *Samuel Gabrielsson* (255 sider, pris 3,25, utkom 1910 hos Norblad, Uppsala). Den er netop saa livfuld (ogsaa illustrert) og populær som en slik bok maa være hvis den skal fængsle dem for hvem forholdene er ukjendte. Læs forresten ogsaa Gleditsch's artikkel i «For kirke og kultur» januar 1909, jeg skrev efter den da jeg var i England og

jeg var aldeles forbløffet over hvordan han har tat forholdene paa kornet.

Et nøitralt lands tidsskrift vil jeg med det samme gjøre opmerksom paa, det er det schweiziske **Neue Wege** som redigeres av prof. *Ragaz*. Det har for sin kristelig-sociale førerstillings skyld alt nu en del tingere i Norge. Siden krigen kom, har det en ny attraktion i den behandling det gir de kristelige krigsproblemer.

Om samtlige bestillinger er at merke at de bør leveres paa posthuset snarest — 14 dage før nytaar — for at man kan faa bladene alt fra kvartalets begyndelse. I prisene er der et krigstillæg paa nogen procent, men jeg tror de summer jeg opgir nedenfor skal være noksaa rigtige. Porto er iberegnet.

Christliche Welt pr. kvartal kr. 2,44.
Die Hilfe, (Berlin—Schöneberg) pr. kvartal gjennem bokhandel mk. 2.50. Kan ikke bestilles gjennem postvæsenet. Vil man ha det direkte sendt maa det bestilles pr. postanvisning for mk. 4,30 pr. kvartal.
Allgem. evgl.-luth. K.-Zeit. pr. kvartal kr. 3,34.
Die Reformation pr. kvartal kr. 2,45.
Der Tag, Ausgabe A., pr. maaned kr. 3,03, pr. kvartal kr. 8,65.
British Weekly pr. kvartal kr. 1,46.
Christian Commonwealth pr. kvartal kr. 2,35.
Church Times pr. kvartal kr. 1,37.
Times Weekly Litterary supplement pr kvartal kr. 3,45.
Neue Wege (utk. hver maaned) pr. aar kr. 4.52.

KIRKELIGE KRIGSDOKUMENTER.
(ENGLAND).

1. Tør de be om seir?

«Det mest uforklarlige (mysterious) ved presternes optræden i de forløpne 3 maaneder», sier British Weekly i en oversigtsartikel 12te november, «er den sky forskjellige bra folk iblandt dem har hat for at be om seir for de nationale vaaben». En velkjendt Londoner-prest fortæller at adskillige av hans embedsbrødre paa et møte netop hadde erklært sig ute av stand til at be om seir.

Følgen er at dette spørsmaal har kaldt lederne frem til forsvar for seirsbønnen. *Biskopen av London* (dr. Ingram) sa saaledes i en tale i Queens Hall den 20de november, at han mente man kunde be om seir. «I nogen av de bønner som er offentliggjort synes der at være en underlig (curious) frygt for at be om seir. Vi kunde ikke be om seir hvis vi ikke trodde vor sak var retfærdig». Til bevis for at den det er, og dermed berettiger bøn om seir, peker han paa Belgien. Erkebiskopen av Canterbury har nylig forordnet almindelig bønnedag «for vor konges og vore allieredes sak og for vore soldater» til den 3dje januar [1]). Englands romersk-katolske kirker saa vel som frikirkerne har her sluttet sig til og har fastslaat den 3dje januar som dagen.

Av de artikler og taler hvor seirsbønnen fremholdes som kristen fædrelandsgjerning sætter vi her tre eksempler.

a) Præken i City Temple

23de oktober, av Robertson Nicoll. (Trykt i British Weekly 29de oktbr).

«Hvad kan vi gjøre for vore soldater og sjømænd? Mange ting; men det at be for dem er ikke det mindste. Hvad

[1]) Det var tidligere blit klaget over at ogsaa han hadde gaat av veien for bøn om seir. Ingen av *krigslitaniene* hadde et ord om seir.

mener vi med bøn? Mener vi bare et haabløst suk, som dør hen i falsk og svak resignation? Forfatteren av brevet til Hebræerne betragter ikke bønnen paa denne maate. Bønnen er for ham en magt, naar han siger: «Bed for os! ti vi tror os til at ha en god samvittighet, og vil gjerne fare ret frem i alle stykker. Og jeg beder eder des mere at gjøre dette, forat jeg des snarere maa bli given eder tilbake» Vore soldater og sjømænd mister ikke humøret under sit arbeide derute i de lange dager og nætter, men hvem av dem længes ikke efter at komme tilbake, kronet med seier og bli omfavnet av sine kjære? Saa bed da om det Bed som en som tror at hans bøn kan forandre noget. Der gives noget slikt som bønnens ydmyge almagt. Gud mener ikke at vore bønner bare skal være hengivelsens sukke. Han elsker at man bønfalder ham, argumenterer med ham, brytes med ham. Han vil ikke bryte vore viljer, men han vil skape dem. Vi maa lægge vilje i vore bønner. «Bed! og I skal faa. Søk! og I skal finde. Bank paa! og der skal lukkes op for eder». Hvad jeg mener er at vi skal be av al vor kraft om en hurtig seier. Er der en blandt os som ikke længes efter det? Kan der tænkes at der er et eneste menneskelig væsen i dette land, som, om han kunde, vilde forlænge denne krig med en eneste dag? Jeg kan ikke tro det. Men hvis vi ønsker dette, maa vi be om det. Hvis vi ikke er villige til at be om det, har vi ingen ret til at ønske det. Men vi ønsker det, og vi ber om det, og vi ber som dem som tror at det ikke er det samme for Gud om vi ber eller ei.

«Forat jeg des snarere maa blive given eder tilbake». Den dag da vore seirrike soldater vender tilbake — aa for en dag det vil bli! Jeg har aldrig længtet slik efter noget som efter at opleve den dag. Aa den henrykkelse og hvile og taknemlighet og glæde som vil fylde hvert hjerte, naar der igjen er fred paa jorden — retfærdig fred! De kommer ikke tilbake allesammen, og mange av os maa gjennemgaa vort Gethsemane — en vild kamp, en underkastelse, en styrkende engel. Men storparten av dem kommer likevel tilbake, og som vi tror — kronet med seier.

La os da be om dette av vore hjerters fulde styrke. Aa, om vi bare trodde at vore bønner vilde bringe dem tilbake

snarere — om London trodde det, om kirken trodde det — der vilde da ikke være et sted i London som rummet dem som bad. Men der er mange av os som virkelig tror det. Lad os da holde paa med vore bønner, og lad os, om vi kan, be mer og mer for hver dag. Der bedes over hele verden. Der bedes paa sjø og land. Enhver soldat i skytegravene sender op bønner om kvelden. En som nylig besøkte Rusland skrev hjem: «Jeg kom hit og fik se et folk paa knæ». Vort folk er ikke endnu paa knæ. Naar det er det, skal vi faa se lyset bryte frem».

b) Canon Scott Holland i «Commonwealth»:

«Vi bryter vore stakkars hjerner og vi stræver i vor samvittighet for at faa klarhet over om vi har lov til at be om seir eller ikke. Vi kan ikke begynde krig uten at vi ønsker seir. Hvis vi gjør ret i at gaa i krig maa det være fordi vi tror paa vor saks retfærdighet, og vi kan ikke ønske at retfærdigheten skal lide nederlag. At overlate vor sak til Gud i bøn er at sætte vore liv ind paa den overbevisning at vi kjæmper for sandheten og retten. Hvis vi ikke hadde den overbevisning, kunde vi slet ikke overlate vor sak til Gud i bøn. Det at be er da, naar det kommer til stykket, at be om at retten maa vinde og at be den bøn i den lidenskabelige tro, at vi skal være delagtige i seiren».

c) Biskop Hassé's bønnemøte.

I *City Temple* holdtes der den 9de november et bønnemøte, særlig for seir, hvor biskop Hassé var lederen og aapnet møtet med denne tale:

«I den konflikt som vi nu staar oppe i, foler vi mer og mer at vi kjæmper ikke bare mot mennesker, men mot fyrstendømmer og magter og aandelig ondskap paa høiere steder. Denne konflikt har et bestemt aandelig maal. Derfor er vi forpligtet til at be om seir for de allierte paa land og sjø, og for en seir som skal være veien til varig fred. Vi kjæmper for det som er os kjærest og høiest. Vi kjæmper for selve kjærnepunktet i vor kristelige tro, og derfor er vi forpligtet til at be om seir. — Saa er der Herrens ord om at vi skal be for vore fiender. Jeg har i det sidste grublet

meget over om vi uten spor av farisæisme eller vanhellig stolthet i hjertet, i al oprigtighet tør vove at bruke Herrens ord: «Fader, forlat dem, for de vet ikke hvad de gjør». Hvis der er nogen del av Guds skapning som trænger en speciel bøn i disse dager er det Tyskland».

2. Paa prækestolen.

Prækenen har Askeladdens plads i den engelske statskirkes gudstjeneste. Der er det liturgi og skriftlæsning og sang som er hovedsaken. Men til gjengjæld taler prestene oftere ved gedigne offentlige møter. Krigen har krævd mundtlig utredning fra presterne i høiere grad end før, og baade prækener og møter har faat større betydning. Men et blad som British Weekly klager like vel over at mange prester slet ikke tar hensyn til krigen. «Naar de præker er det som om England levde i den sødeste fred.» Bladet sætter i motsætning til dem biskopen av London op som et lysende eksempel. «*Hans hjertegripende patriotiske taler har været som en styrkens borg for hans folk i denne krise*».

Dette er sterke ord av et frikirkelig blad om en statskirkens leder. Men den som har møtt biskopen av London tviler ikke om at de er berettiget.

At se denne milde, sterke mand iført feltprest-uniform, korte bukser med stramme putties om læggene, kort jakke med bælte, og uniformslue, foran fronten maa uvilkaarlig gi hans taler til tropperne en bakgrund av delagtighet i deres opgave.

I det hele faar man i denne tid et sterkt indtryk av hvorledes den engelske kirke staar *midt i folket.* Den har førerskikkelser parat til at optræ og koncentrere folketankene. Dens sum av dygtighet og erfaring gir den et praktisk grep paa tingene som imponerer. I andre lande vilde kirken i slik situation komme *paa siden* av folket, som et slags anneks, kanske som en ambulance. I England er kirkene centrer. Hvorledes dette viser sig i rent praktisk hverdagslige ting skal danne et kapitel for sig, at det ogsaa gir sig utslag i særskilte prækener og store møter vil vi her ta frem et eksempel paa.

En merkelighet ved Londonner kirkeliv har i flere aar været de kl. 12-prækener som den i sin tid utskrekne «moderne teolog» *R. I. Campbell* har holdt for *forretningsmænd*. Campbells kirke er «City Temple», frikirkernes domkirke i verdensbyen. I oktober blev der av frikirkemænd dannet en komite til at faa istand *daglige* prækener for mænd paa dette sted. *F. B. Meyer* som er en del kjendt av nordmænd, er sekretær. I de sidste to maaneder har City Temple hver dag — undtagen lørdag — været fyldt kl. 12.

Jeg har læst en del av de prækener som har været holdt. De er korte og klare, aktuelle, folkelig anlagt, med megen sund folkepædagogik og megen varm fædrelandsfølelse. Man merker at frikirkemændene er Cromwell-baarne, — som ogsaa *Lloyd George* gjorde opmerksom paa da han en dag optraadte paa sine trosfællers talerstol.

Vi gjengir en av disse prækener her, Sir *W. Robertson Nicoll's* over temaet:

Først retfærdighet saa fred.

Sir William gaar ut fra Hebr. 7, 2: «han er først, naar hans navn utlægges, retfærdighets konge, men dernæst ogsaa Salems konge, det er freds konge».

Efter en indledning om Kristus som den klareste aabenbaring av Gud som en retfærdig Gud, fortsætter prækenen:

«Jeg er enig med den fremragende taler, som sa at hvis vi som nation aldrig hadde kjendt Kristus, vilde vi nu hat fred. Det er Kristus som har bredt sit skjold ut over de svake i verden. Kjærligheten til friheten, avskyen for tyranniet, respekten for andre nationers ret, de hellige æresforpligtelser vilde ikke hat nogen magt til at drive os i krig, om det ikke var fordi vi har Kristi aand indeni os. Djævelen vilde ha raadet os til at være neutrale. Han vilde ha hvisket til os at vi først og fremst maatte tænke paa vort eget velvære, vor egen lykke og sikkerhet. Han vilde ha raadet os til at være tilfredse med vor lille ø og til at kaste overbord al overtro om retfærd og barmhjertighet og mod og troskap. Nei, det er fordi vi er kristne at vi er gaat i krig. Det er Kristus selv, som har befalt os at drage sverdet for retfærdighetens sak.

Først retfærdighet, og saa fred — en retfærdig fred. Der er ingen anden fred som er værdt at kjæmpe for, ingen anden fred menneskeheten kan bli lykkelig ved. Er det mulig for os at haabe paa at resultatet av denne frygtelige krig skal bli en slik fred? Der er mange som i denne forfærdelige tid trøster sig med den tanke at denne krig er den sidste. Der er andre, mindre sangvinske, som mener at krig vil vi ha saalænge der er synd. For at bli kvit krigen, maa vi først bli fri for det onde som er i hjerterne vore. Jeg selv kan ikke andet end mene at vi med haab kan se frem til al krigs slut, hvis vi opnaar en retfærdig fred. Jeg kan ikke være med paa at betragte krigen som en permanent tilstand inden det menneskelige samfund. Slaveriet er blit aldeles avskaffet i verden; skulde saa ikke krigen kunne bli det? Naar vi er færdige med denne utmattende kamp kommer vi til at se mange ting i et nyt lys. Vi skal faa se endnu værre end nu den rædsel og elendighet, den tomhet og ruin og ødelæggelse som følger i krigens spor. Jeg vil inderlig haabe at naar forløpet av denne verdenskrig rolig kan overskues, saa vil appellen til krigens domskjendelse ophøre. Vi kan ikke se svært langt ind i fremtiden, men vi kan sikkert haabe at de som seirer vil stelle det slik, saa langt som det er mulig, at krigen ikke mere skal være blandt menneskelivets rædsler. Det er dette vi kjæmper for, litet andet end dette kan vi vente som resultat av vort dyre offer.

Men om kampen gaar os imot er der ikke haab om noget slikt. Tænk Dem, om De kan, et triumferende Tyskland. Frankrike, Rusland, Indien, Canada, Australien, Japan — alle skulde de være den tyske seirherres lydige vasaller. Vilde der da bli slut paa krigen? Tror nogen at en slik triumf vilde bli av nogen varighet? Bare ved det rene massemord av alle frie mænd kunde en slik ordning bli permanent. En slik slut vilde ingen slut være. Saa længe som nogen britte kunde løfte sin arm vilde der bli sammensvergelser og kamp, og snart vilde ilden brænde over hele jorden. Der blir ingen fred paa den maate; der blir ikke engang en sand fred om vi bare opnaar at faa slaat Tyskland tillands og til sjøs. Vi vilde nok da være seierherrer, men vi blir mer end

seierherrer om vi faar drevet militarismens aand ut av tyskernes sjæl og sind, for Tyskland vil i sin ydmygelse lære at indta sin rette plads i samkvemmet mellem nationerne.»

3. Midt i opgavene.

Kirken i England staar mer end nogen anden protestantisk kirke midt oppe i folkets praktiske opgaver. Den er paafærde overalt hvor folkets interesser er. At den har tat sig av de særlige religiøse opgaver som de nye ekserserpladse stiller er en selvfølge. Men ogsaa i rent borgerlige ting er den med i første række. Vi skal her ta frem tre punkter hvor dette viser sig nu.

a. Hæren og alkoholen.

I den store politiske kamp for nogen aar siden om vertshusloven vakte det en uhørt sensation da kirkens biskoper la sit tunge lod i vegtskaalen for lukning av drikkebulene *(Public houses)*. At de ogsaa nu er paa sin post, da byenes ufattelig tætmaskede net av sjapper er en øket fare, ser man av denne notis i British Weekly for 29de oktober:

«I et foredrag som erkebiskopen av Canterbury holdt i Church of Englands avholdsforening i Bromley uttaler han følgende: «Jeg har aldeles tilforladelig underretning fra 6–7 forskjellige distrikter om hvordan mænd som i almindelighet er maateholdne og selvbeherskede og som under ordinære forhold har saa megen agtelse for sig selv at det vilde være aldeles umulig for dem offentlig at vise sig drukne, hvordan slike mænd mens de har baaret kongens uniform er blit fundet i en tilstand som de selv vilde ha anset for umulig for kort tid siden. Den eneste grund til dette er at de har kamerater som mener at de yder dem opmuntring ved i et ophidset øieblik at traktere dem med drikkevarer.» Erkebiskopen uttalte ogsaa at han før Lord Kitcheners appel om avhold blandt soldatene hadde hat lange konferencer med ham om saken, saa han visste at Lord Kitchener ikke var kommet med denne appel i tankeløshet. Fra alle kanter, sa han, strømmet der ind vidnesbyrd om at det engelske folk,

baade mænd og kvinder, staar i fare for at ødelægges av drik.»

Den opinion kirken saaledes reiste, led et nederlag nu sidst i november da parlamentet traadte sammen. Regjeringen negtet nemlig at ta sig av sjappe-væsenet ved lovgivningens hjælp. *B. W.* er ophidset i den anledning. Det anfører andres uttalelser (bl. a. av Glasgow samlede byraad) og sier i en sum at «tilstanden i mange byer er simpelthen ubeskrivelig». Den eneste forklaring det kan finde til regjeringens halstarrighet (B. W. er ellers regjeringens erklærte ven) er kontorstyrets indflydelse. Det mener at den offentlige opinion er dypt rystet og at der snarest maa gjøres nye forsøk paa at faa sat grænser for trafikken.

b. Kirken som rekrutagent.

For en norsk avis-læser er det en overraskelse at faa de engelske aviser, især ukeskriftene som aapenbart tillater sig at tale mere aapent end dagbladene. Vi har hørt saa meget om Lord Kitcheners million. Der har været talt om baade en og to nye millioner ogsaa. *Conan Doyle* skrev i en korrespondance til nøitrale blade forleden, at nu vilde han bare si hvad der var kontrollert sandhet. Og han taler da om den million soldater som nu indøves i England. Da dette stod, hadde det i flere uker været det mest brændende spørsmaal i British Weekly at millionen ikke var naadd, og at de 300 000 som endnu mangler slet ikke saa ut til at ville komme i det hele tat.

Der har visselig været en ganske sterk begeistring over en stor del ungdom, da kaldet kom til hæren. Især har studenter og medlemmer av K. F. U. M. meldt sig i tusener. Cambridge og Oxford er halvtomme. Men i de sidste to maaneder har der været ren stans. Og i prækener, artikler og notiser som gloder av iver, har British Weekly tat til orde for at kirken maa hjælpe staten i at opflamme mænd til at melde sig til hæren.

Vi *hater* almindelig vernepligt, heter det, vi avskyr tvang, vi foragter en ufrivillig hær — men kommer ikke soldaterne nu av sig selv, — — saa kan det hænde tyskerne kommer istedet. Bladet fortæller fra alle landsdele om slaphet og

likegyldighet. Det synes som om det «Britains motto» som man i denne tid finder paa alle aviser o. l.: «*Forretninger som vanlig*» har dulmet nogen hver ind i troen paa at der ikke er noget saa ekstraordinært paa færde.

I dette vil B. W. at prestene fra prækestolen skal ruske op. De maa tænde gløden i sine tilhørere, mændene skal av indre grepethet strømme til fanerne, kvindene skal bringes til at forstaa at de ikke kan beholde sine mænd hvis de ikke vil miste æren o. s. v.

Som eksempler paa slapheten fortæller bladet mange træk. En av dets medarbeidere har hørt følgende fire svar paa spørsmaalet om hvorfor ikke fire unge mænd hadde sluttet sig til hæren:

En butikmand i London: Jeg vil ikke bytte min gode gage med soldaterhyren.

En erindsgut i London: Neimen om jeg vil bli laget til kaldt kjøt.

En grubearbeider i vesten: Jeg og mine kammerater vil liksaa gjerne være under Tyskland.

En fabrikarbeider i Midland: Jeg tror ikke paa nytten av denne krig, jeg har aldrig trod paa nytten av at slaass.

I samme nr. som dette staar, har B. W en svær leder: «Fler folk — og atter igjen fler folk». Det er ikke tiltalende at citere de uttryk hvori de der forespeiler England og især de engelske kvinder den skjæbne som vilde komme over dem ved en tysk invasion.

Den energi bladet viser, stikker ellers tiltalende av mot den dorske materialisme det fortæller om fra alle kanter. Værst er det i saa maate med den lovpriste engelske sport, især footballen.

c. Blir sporten en folke-kræft?

Følgende beretning findes i British Weekly 26de novem ber (og samtidig ogsaa i Times). *Colonel Burn*, et medlem av parlamentet, som lot sin søn dra til fronten hvor han er faldt, reiste søndag 22de november ut til et stort footbalstevne ved Chelsea for at tale til spillerne om at gaa til hæren. Han holdt en gripende tale. Han mente footbalspil var bra og at det var bra om de kunde holde det gaaende ogsaa nu i krigens tid. Men denne gang var han kommet for at spørre om der

ikke var unge, sterke mænd tilstede som intet hindret fra at slutte sig til Englands forsvarere? «Jeg sier ikke bare: Kom! Jeg sier: Kom for *Guds skyld*, for her er nød paa færde.» Han oplyste at der var oprettet militær session med officerer og læger som paa stedet vilde undersøke og prøve de som meldte sig. — Der meldte sig ikke en eneste en. Times bemerker spydig at det er en trøst at et andet sted meldte der sig efter en lignende appel én.

Men om lignende hændelser fortælles der nu baade herfra og derfra. Begivenheten i Chelsea har likevel samlet det hele som i et symbol og virket rent opskakende. Footballen er blit et folkeraseri. Den sluker sine folk og sine tilskuere, den margsuger ungdommen. Officerer og soldater skriver ogsaa fra Flandern, at football skulde *forbydes*, den er en national skam slik den nu er med paa at berede veien for Englands ruin. Det modige «Manchester Guardian» illustrerer skandalen ved en sammenligning med Tyskland: der har kvinderne tat konduktørpladserne i sporvognene, — i Manchester fuldstappes trickene hver lørdag av de kraftigst byggede unge mænd, som bare har ett i sindet: hvordan footballmatchen vil gaa idag. Bladet kalder dette en farlig utfordring til Guderne, en skamplet paa Englands ære i nationernes øine.

Der er liv i de engelske kirkelige blade for tiden.

E. B.-J.

PRESTER I VAABEN.

Dokumenter og refleksioner.

Paa en gang er spørsmaalet om presters vernepligt traadt frem i alle land. I Frankrike er det avgjort dermed at presterne siden 1905 ingen særstilling har, de maa ut som andre borgere. Og gjennem alle land gaar nu beretninger om dødsforagtende franske geistlige, som opmuntrer sine fæller i løpegravene og gir dem et godt eksempel baade i liv og død. Det som av en dogmeblind fritænkermagt var tænkt den franske kirke til fald, blir saaledes uventet dens opreisning. Falder der tilstrækkelig mange franske prester i de franske skyttergrave nu, da skaper de kanske Frankrig en ny kirke.

Men ogsaa i Tyskland og England staar med ett spørsmaalet om presternes vernepligt paa dagsordenen. Ikke reist av misundelige som mens de selv tvinges avsted ser surt og ærgerlig paa presterne som gaar fri, nei saken løftes op i folketanken av protestantiske geistlige som selv gaar frivillig ind i rækkerne.

Fremst mellem dem paa tysk side stod den kjendte forfatter og prest i Frankfurt dr. *Otto Zurhellen.* I Christliche Welt for 19de november averterer hans hustru, Else Zurhellen (Pfleiderers datter), hans død[1]). Han faldt ved *Villers le Roye* den 4de november, i den første træfning han kom op i. En av kammeraterne fortæller, at han førte et reservekompani frem til storm for at støtte landsmænd foran som var haardt trængt av fienden. Tysklands mest fremragende politiske dagblad, «Frankfurter Zeitung» hadde en nekrolog over ham som viste hvor mægtig denne mands hengivelse har virket. «han som hadde levet for freden og nu døde for krigen.

[1]) Fru Zurhellen har utgit flere bøker om ungdomsopdragelse sammen med sin mand. Hun har ogsaa skrevet om religionsundervisningen.

Fra fronten skriver en anden frivillig Frankfurter-prest Johannes *Kübel*[1]) den 14de november (trykt i Chr. W. for 26de s. m.) under overskriften:

Stedfortrædende død.

Jeg har været ute og inspicert mine poster. Det spøkelsesagtige tog av saarede kom forbi; det passerer os nat efter nat henimot kl. 2 for at dra hjem eller til lasaretterne. Nu sitter jeg i vagtstuen, det forhenværende venteværelse paa jernbanestationen. Det brænder i ovnen til trods for den vilde novemberstorm, lampen døser og mine folk sover paa sine madrasser. Foran mig ligger bibelen. Til min glæde kan jeg ogsaa i felten røgte mit kald; jeg er soldat og prest saa samme tid, og imorgen vilde jeg gjerne midt i den verden som holder paa at styrte sammen præke om den uforgjængelige værdi i Jesu ord. Jeg sitter og tænker efter hvilke av Jesu ord vilde kunne gripe mine tilhørere sterkest i sind og samvittighet.

Men mine tanker vender atter og atter tilbake til ham, hvis død aviserne meldte igaar, til Otto Zurhellen, som drog ti dage efter mig i felten. Endnu synes jeg jeg hører det «Gud være tak» som hans hustru i telefonen svarte paa min meddelelse om at Overkirkeraadet hadde git presterne fri til krigstjeneste. Hun og hendes mand hadde som vi alle følt det som en forsmædelse at netop vi prester ikke hadde lov til at ofre livet for fædrelandet. Endnu hører jeg Zurhellens stemme, da han dagen før min avreise ropte til mig: «Jeg har ogsaa meldt mig.» Endnu føler jeg den angst som grep mig da. Ikke for min egen skyld; men at Zurhellen ikke vilde vende tilbake, stod pludselig rystende klart for mig. Slik en ildsjæl *maatte* falde, maatte falde *snart*. Og nu er anelsen saa fort blit til virkelighet, Zurhellen er død og ligger et eller andet steds i fransk jord.

Hvad har ikke vor evangeliske kirke og særlig vi frankfurtere mistet i ham! Hvor frygtelig at et sjælløst, koldt skud skal kunne anrette slik ødelæggelse! Men tankerne gaar bestandig sine egne veier i felten; man tænker og føler

[1]) Redaktør av *Chronic* der chr. Welt, vel at adskille fra Rades Chr. W.

anderledes end hjemme. Avskyen for døden viger tilbake, heller ikke bekymringen for ens eget liv vaager sig frem. Tvertimot — jeg som er forholdsvis sikker, beskjæmmende sikker i landstormen, føler mig ved Zurhellens død stillet overfor den nagende tanke: er det rigtig at du bare er gaat ind i landstormen mens han har ofret livet i linjen? Jeg vet jo at landstormen var det eneste jeg med min alder, helbred og militære kvalifikationer kunde vove; men jeg vet likevel ogsaa at jeg længe kommer til at skamme mig for Zurhellen som har vovet endda mer.

Og dog — dette kan ikke være det sidste ord. Da maatte jo skammen rent knuge eder der hjemme. Nei, heltene falder, forat vi skal bli i live. Det synes at være en bekvem filosofi; men det er likevel den eneste som fører frem. Vi lar os nøie med at heltene dør, vi lar os nøie med denne arbeidets fordeling, og vi er nødt til at la os nøie med den, slik at nogen dør, andre lever. Denne grundlov gjælder i krigen og gir os kraft paa samme tid som den ydmyger os dypt. Vi teologer hadde kanske nu en tid glemt at regne med den; nu oplever vi træk for træk dens fuldendte uttryk: «Sandelig, han bar vore sygdomme og tok paa sig vore smerter. Straffen laa paa ham, for at vi skulde ha fred, og vi har lægedom i hans saar. Jeg kan ikke la være at anvende dette ord paa vore faldne krigere, ogsaa paa Zurhellen, endda det ved Kristi kors er helliget ut over al menneskelig maalestok. At de dør *for* os, istedenfor os, er den eneste tanke som kan forsone os med deres forfærdelige død.

Istedenfor os: jeg tænker da specielt paa os prester. Vel yder enhver ret prest uundværlig og uvurderlig krigstjeneste i sin præken og sin sjælesorg; men den største kjærlighet bestaar i at sætte livet til for sine brødre. Henimot 30 overlærere er hittil faldt. Vi prester har først sent grepet til vaaben, og fordi det er gaat saa lang tid siden vi gjorde tjeneste er det naturligvis bare sked enkeltvis. Enkelte navn vil likevel komme til at staa optegnet paa de faldnes æretavle; og blandt dem vil Zurhellens navn, navnet paa en av vore bedste, staa øverst.»

Presterne kræver vernepligt.

Gjennem tyske dagsaviser gik netop meddelelsen om at 160 prester i Berlin, av alle retninger, hadde sendt kirkestyret ansøkning om at presterne maa bli fri den særstilling som fritar dem fra militærtjenesten. De 160 ser i loven herom «en uforsvarlig undtagelseslov og et skaar for deres stand i den ære som ellers tilkommer alle stænder, den at faa verge fædrelandet med vaaben.» De forlanger at maatte faa træ i skranken, «ikke bare i ord, men ogsaa i gjerning, for de høieste sedelige krav som deres evangeliske forkyndelse stiller op.» (Der Tag nr. 601, aftenutg. 26de novbr.).

Overkirkeraadet har — som Kübel nævner foran — allerede tidlig, den 18de september, ophævet forbudet mot presters deltagelse i soldatertjenesten. Men Berlins prester vil at rigsdagen skal ophæve hele paragraffen om fritagelse. Deres petition skal nu først behandles av alle Tysklands evangeliske presteforeninger[1]).

En skotsk prest som menig.

I *England* er alle mennesker fritat for vernepligt, saa der staar presterne forsaavidt ikke i nogen særstillling. Kanske blev det netop derfor straks spurt om presterne burde melde sig eller ikke. Som vi et andet sted i heftet gjør rede for, har de engelske prester følt at de maatte hjælpe til at hverve soldater ved opfordringer fra prækestolen. Da ligger det ikke fjernt at spørre om de selv vil gi eksemplet.

Erkebispen av Canterbury som er en vaaken mand, tok straks stilling til spørsmaalet. Presterne skal ikke melde sig, sa han. Aldrig har de været mer nødvendige end de er nu hver i sine stillinger. Ikke en av menigheterne vil gaa fri sorg og nød. De enkelte trænger hyrden mer end nogensinde. Men ogsaa kirkehusets tjeneste trænger dem særs sterkt nu. Gudstjenesten, nadverden, bønnen søkes av altid

[1]) Blir paragraffen ophævet i Tyskland, vil det dra følger efter sig ogsaa i andre land. Fra yngre norske teologer er det forresten ofte hævdet i det sidste at det er galt at presterne ikke er med paa soldatertjenesten.

økende masser. Presterne maa derfor staa paa *sin* post som soldaten paa sin. Den kirkelige tradition — en uskreven lov — forbyr desuten prester at bære vaaben.

Randal Cantuar fik i dette mange biskoppers støtte. Og hans argumenters sandhet fritar ham for nogen mistanke om at ha villet hjælpe presterne til at slippe fri for faren. Men den engelske statskirke, hvis chef han er, omfatter bare halvparten av folket og presterne i landet. Og i andre kirkesamfund ser man ogsaa i dette anderledes end traditionskirken. Fra frikirkerne har virkelig nogen prester meldt sig. Om et slikt tilfælde fortæller *British Weekly* for 5te november. Redaktionen gir først erkebiskopen ret i hovedsaken, men mener at den enkelte prests samvittighet maa være avgjørende og at man ikke kan tænke *for* høit om de som føler sig drevet avsted. «Vi er derfor stolte av Rev. G. L. *Pagan,* prest ved St. George's kirke i Edinburgh. St. George er en av de største og mest mindrike menigheter i Skotland, og dens prest indtar en meget indflydelsesrik og agtet stilling. Mr. Pagan har sluttet sig til tropperne som almindelig menig. Han tilbød hvis det var nødvendig at gi avkald paa sin store løn, men presbyteriet var da heldigvis saa klokt at det ikke tok mot dette tilbud, men holder embedet aapent for ham et aar.»

At dømme efter den tone som nu gaar gjennem *British Weekly* kommer rimeligvis adskillige prester til at følge Rev. Pagan.

Prester i vaaben — det er en tanke som paa mer end én vis er tidstypisk. Særstillingens tid er forbi, presten blir borger igjen som Paulus var det, og det følger derav at han ogsaa kan bli soldat. Intet samfund har længer nogen «aandelig stand», som er fri de haarde borgerpligter. Deri ligger for geistligheten i dens egenskap av surdeig en ny mulighet for bedre kontakt med deigen. Og for kirken en sterkere kjending med folket, en bedre realisation end nu av ideen om «folke»kirke. Enhver kan tænke sig hvad den kirke vinder som mister prester paa slagmarken.

Men paa en anden maate aapner sig her for alvor et problem-sluk i sin sidste konsekvens: evangeliets tjenere i

landene som retter bøssepiperne mot hverandre. Hvem kan la være at tænke paa Zurhellen og Pagan som de har staat paa hver sin side av fronten, — om nu netop disse to var kommet overfor hverandre? Ens sind rygger tilbake for tanken; men det er et spørsmaal om ikke dette for en del skyldes tankeløst føleri. Om de nu skjøt hverandre — vilde de hinanden noget ondt? De tilhørte begge — saa vidt jeg vet — de retninger i sin kirke som søkte at nærme Tyskland og England til hinanden. Kanske var de begge paa Edinburgerkonferancen, tok del i dens bønner om samfund og enhet, delte dens haab om folkenes kristelige brorskap. Og nu stilles sigtet, og geværet lægges an . . . Enten er dette alt vanvids manifestation og al kristendoms fallit. Eller ogsaa er det krigens helligelse, dens rensning fra personlig had, dens indførelse under evighetens (nogen vil si: naturlovens) synspunkt. Og samtidig det enkelte menneskes opsugning i historien, i folket, i de vide maal, de uendelige linjer, hvor alene den eviges øine klart ser hvers plads og betydning.

I alle fald er en slik situation ikke nogen absurditet, ikke opstaat ved nogen avsporing fra kirkens hovedlinje. Den er den reulinjede konsekvens av at kirken anerkjender krig ogsaa mellem kristne. Der er vel ingen forskjel paa at to kristne skomakere sigter paa hverandre og at to evangeliske prester gjør det?

Det er aldeles konsekvent at prester gaar i krig. Men det aapner problemets sluk i dets uhyrlighet, det springer alle de logiske sammenkjedede led om kristendom og borgerpligt forbi og gaar til selve grunden av det kristne livsforhold, det vil si til Kristi person. Nogen har forsøkt at undgaa dette ved at sætte Kristus utenfor krigen og dens væsen. De har henvist den til en mindre nøieseende Gud-fader, mens frelserens person ikke skal turde trækkes ind i myrderiet og krigsbegeistringen. Dette er letvindt, men ukristelig. Det gaar an for statsmænd, som bruker Vor Herre og dagspressen om hverandre til folkets psykologiske indpiskning, men for de kristne selv er det umulig. Enten er krig forenlig med vor religion eller den er det ikke. At den kan forenes med tanken paa Gud men ikke med tanken paa Kristus — det er bare daarlig teologisk diplomati. Det er ganske anderledes

konsekvent naar særlig engelske kristne aapent tar Kristus med i kampkjeden. (Se f. eks. *Robertson Nicolls* præken foran i dette hefte: «Først retfærdighet — saa fred.»).

Hvis slikt overrasker os, saa maa det være fordi vi ikke hadde tænkt ordentlig igjennem vore meningers sammenhæng paa forhaand. Det hænder jo undertiden at fuldt utarbeidede konsekvenser virker som nyt gjærstof tilført en avklaret tankegang. Aabenbart trænger vi en gjæring. Men om der derav skal bli en ny vin eller om konsekvensgjæret skal gjæres ut og fordrives — konsekvenser er ofte fremmedstoffer —, dette kan den ikke si noget om som endnu fyldes av de nye kjendsgjerninger og ikke vet enten konsekvenserne er klarspeil eller løgnspeil.

Men *det* kan man vel trygt si at det bidrar ikke til at skaffe klarhet at presterne blir hjemme naar deres sognebarn drar ut.

E. B.-J.

LITERATUR.

Anmeldt av *Berggrav-Jensen.*

Sigrid Undset: **Vaaren**. H. Aschehoug & Co.s forlag. 395 sider. Kr. 6,25, indb, kr. 7,65,

Der var enkelte som tvilte paa Sigrid Undset efter «Jenny». Nu har hun git sine venner ret: i Sigrid Undset har vi ikke nogen epigonforfatter av bohême kaliber, men et saa friskt og rent opvælde som jeg for min ukyndige part ikke kan tro at litteraturen hos os har havt paa denne side 90-aarene. Uvorren er hun, det er mange som maa være rad hende. Men renskaaren er hun ogsaa. Det slimet algegrønne i litteraturen er hun fri for. Hun tukler ikke med det intime — hvad Barbra Ring ikke er fri for i «Jomfruen». Man kan beklage at bokmarkedet er aapent for alle, og sikkert er det at Sigrid Undset kunde la være at nævne tingene i den grad ved deres rette navn, uten at hverken kunst eller klarhet derfor blev mindre. Men bare gamle bohêmer og ængstelige moraldetaljister kan ta feil av aanden i denne bok. Endelig en vaar i et egteskap! Og skildret saa realistisk og usentimentalt at man blir uforbeholdent grepen av den.

Carl Nærup vil ha det til at tittelen er ironisk ment. Og det er sandt: det er en græsselig «vaar» disse mennesker har. Men gjennem ironien stiger harmonien frem. For et realistisk menneske som fru Undset kunde selvsagt ikke harmonien vindes som en anden vidunderlig livsdrøm i det klare maaneskin. *Per ardna ad astra.*

Men desto sterkere og mer grundfæstet er den vaar som kommer og lar sit lys falde tilbake over alt det gjennemkjæmpede mørke liv.

Dette er det nye ved Sigrid Undsets bok: frem av stakkarsdommen og det indestængte (dette som før har raadd grunden helt i hendes bøker) skyter vaaren. I egteskapsdebatten føles den som en fanfare av haab.

Saa faar det være som det vil med det at boken ikke er skrevet for hvermand. Sigrid Undset sa selv isommer at hun vilde negte sine barn at læse det meste av hvad hun hittil hadde skrevet, — og formentlig «Vaaren» ogsaa —; jeg tror ikke hun faar bruk for sin trudsel om at jule dem hvis de ikke lar være, for mon om disse bøker i det hele er interessante for andre end modne mennesker?

Imidlertid blir det spændende at se om fru Undset ikke nu tar fat paa livets andre problemer. For der er jo andet i tilværelsen at digte over end erotik og egteskap. Hun er av de store begavelser og har et livsfyldt sind. Hvor hun sætter sin vaarkraft ind, vil der bli april.

Kari Gløersen: **Det suser i skog.** Fortællinger. H. Aschehoug & Co.s forlag.

En av dem jeg gjerne bytter mening med om bøker skrev forleden: «Det er svært ofte jeg har sagt mig selv at naar jeg et aar har fundet en bok av en forfatter som jeg har syntes særlig godt om, skal jeg aldrig næste aar kjøpe en ny av samme forfatter. For det blir bare en skuffelse. Iaar traf dette sig saa med Gunnarsons: Den unge ørn. Og med Kari Gløersen: «Det suser i skog». Der er naturligvis i begge to mange vakre enkeltheter. Men heller ikke noget bestemt som ligger forfatterne paa hjerte.» Jeg nøier mig med dette brevcitat for at undgaa mine egne mere haardhændte uttryk.

Amalie Pettersen: **Pettersen og jeg.** H. Aschehoug & Co.s forlag. Kr. 2,80.

Nogen fine damer skal ha ærgret sig saa over Amalie Pettersens bok for to aar siden. De syntes den var flau og toiset. Jeg er totalt uenig. Amalie Pettersen født Schwanenflügel (= fru Wiers-Jensen) er det en stor fornøielse at underholde sig med. Hun *kan* ganske vist være flau hun ogsaa, hun er uttværet nu og da, men altid er hun sig selv og meget ofte er hun morsom, næsten altid træffende. Til og med er hun saftig sund i sin polemik. Latterens silkesnert smelder festligen og rammer bedre end de tunge svøper. Alle som ikke lider av kronisk surhet maa gotte sig over en slik bok. At den staar ganske betydelig over en bok som

«Humør» og ogsaa har mer av den vare den sidste skilter med, er ialfald for mig hævet over tvil.

J. Gleditsch: I **Ufredstid**. Steen'ske bogtrykkeri og forlag. Kr. 1,25.

Det var en som nylig snakket om Gleditsch's «noget ugjennemsigtige tænkning.» Det er en del i det, bare at det ikke er tænkningen som kan karakteriseres slik, men fremstillingen. En tanke som er ugjennemsigtig blir, naar den skrives ned, natsort. En tanke som i og for sig er klar, kan derimot nok bli sløret av sprogets dragt. Og dette hænder med Gleditsch. Faar man først klærne av sætningerne, er tankerne klare nok.

Imidlertid gjør dette at Gleditsch ofte ikke blir populær nok, han kræver arbeide av sin læser. Til gjengjæld bereder han dem nogen nydelsesrike stunder, naar han indimellem lar poesien raade. Da kan der komme over en en stemning som en maaneklar kveld i en glat glidende gondol paa Venedigs kanaler. Slik er stykket om raadhuset i Løven. (Ikke for det — jeg aner ikke hvor vi skal i land henne her?)

Ellers har jeg en ting til at si om det ugjennemsigtige. Det er noget av det *reelle* ved Gl. at han ikke lager klare facit-formler for verdensgaader. Ta nu en slik ting som Gud og krigen. Alt det klare vrøvl som har været sagt derom! Hvor meget *sandere* er ikke den ugjennemsigtige *forstaaelse* derav hos Gleditsch. Der er ingen lyvende klarhet. Og uklar mystik er det paa den anden side heller ikke. Ligningens ubekjendte x defineres lynklart, opgaven stilles rigtig op — løsningsmuligheter streifes, men løsningen foregripes ikke ved facitboks bruk, der er noget som mangler endnu for os til fuld besvarelse.

Denne intellektuelle ydmyghet, som er Sokratisk, følges saa av en hjertets ydmyghet som er kristelig. Stykket Selvhævdelse og Selvhengivelse er en kristelig perle, baade hvad psykologi og dogmatik angaar.

Og overalt er man til overflod fri for det *banale* som nu breder sig slappende over den kristelige tænkning. Her er egne veie, her er nye turer at gaa for den som er glad i Guds tankes frie natur.

Jonas Dahl: **Nærmere Gud**. Stille stunder for hver dag i aaret. Kr. 3,60, indbundet kr. 5,25.

Det som udmerker denne andagtsbok fremfor alle andre (Conrad *Svendsens* maaske undtat) er disse to ting: den kan læses selv om man er træt, og den kan læses selv om tjenerne er inde. Træt er man gemenligen om kvelden, og tjenerne bør være inde.

Dermed har «Nærmere Gud» en ikke ringe plads at ta i besiddelse! Og saa vil den fylde pladsen slik som en barneven og varm fader kan fylde en plads. Hvad der gir «Caragdor Sahl» poetisk værd, gir «Nærmere Gud» religiøst værd. For mig er der en tone av juleaftens barnegudstjeneste i Stavanger Domkirke over dens enkle, hjerterørende ord. Og kristelig høihed kan naaes uten at man behøver at være høitravende.

En kritisk bemerkning som Kristen Andersen har gjort, slutter jeg mig til: der bør være mer sammenhæng med kirkeaaret end det kan bli naar andagtene hører til hver sin bestemte dato. Man kan jo selv vælge ut det som passer, men det er en hjælp at ha et register til at vise vei.

Alle hensyn tat i betragtning er dette julemarkedets billigste bok.

Fr. Paasches bok om **Kristendom og Kvad** (kr. 3,00) varsler en ny tid for den forskning som steller med kristendom og folkeliv i Norges historie. «For den har aldrig levet som klog paa det er blevet, han først ei hadde kjær». De som har kristentroens gjerning kjær, vil med særlig glæde følge den klokskap som denne samme kjærlighet har git forfatteren — i tilgift til den videnskabelige og sproglige evne som er ham medfødt. — Under henvisning til Paasches artikel om emnet i «For kirke og kultur»s oktoberhefte og med løfte om en ordentlig anmeldelse fra professor *Edv. Lehmann* senere, nøier vi os her med denne paapeken av faktum.

Julehefte-krise later det sandelig ikke til at være iaar, men kanske kan det bli, slik en mængde av dem som det er. For kunstskjønnere er den svenske «*Julstämning*» uovertræffelig (Karl Larsons billeder) og i forhold dertil ufattelig billig, 2 kroner. Gyldendals «*Juleroser*» er forresten heller ikke dyr, trods alle de fine engelske malerierne (kr. 1,50). Lutherstiftelsen har iaar gjort et dristig skridt, de har latt Mikael

Hertzberg fylde hele «*Juleklokker*» med en oversigt over den norske kirke 1814—1914. Det er en ypperlig idé, bare den ikke er ilde anbragt i et juleheftes ramme. Illustrationerne er gode og mange, — man savner med tilfredshet en del av dem som hadde utstillet sig i kirkens hus. — Støylen—Hognestad—Slettens «*Joletre*» (Norsk barneblad) er nr. 1 i nyt oplag.

Et ophøiet stade for sig har studenternes «*Deilig er jorden*», den er endnu bedre end ifjor, og fortjener en særs opmerksomhet av «For kirke og kultur»s kreds. Stykkene er korte, klare og gedigne.

Lyrik.

Anmeldt av *Joh.s Johnson.*

Helge Rode: **Ariel.** En digtsamling. Gyldendal 1914. 127 sider.

Vi lo av Helge Rodes vers for tyve aar siden. Men om denne hans fjerde samling av lyriske digte tilstaar jeg at den tvertimot har bragt mange taarer i mine øine. Skjønne, vilde, susende av dypeste vemod, glitrende av liv, nu og da med et rolig lys fra en haabefuld, moden livsvisdom er mange av disse sange. Jeg vet ikke om jeg nogensinde har læst et mere levende digt end «Den druknende»:

Liket driver iland i havbraattet dagen efter ulykken:

> Det er morgen snart, og det var igaar.
> Det er knapt et døgn, som vi alle ved.
> Det er mer for ham. Det er tusind aar.
> Det er mer endnu. Det er evighed.
>
> Som en grufuldt vaad og erfaren mand
> med en bundløs viden om livets kaar,
> kom han taus iland paa den samme strand,
> men med blodigt saar og med tang i sit haar.

Saa skildres det hvordan badegjesterne dagen før hadde set ham tumle sig i brændingen og trodd det var bare moro — der sigtes til en ulykke ved et jydsk badested —:

Men hvad var det han skreg? Det var ikke leg!
Det var ikke fest. Han blev bleg og skreg.
Han blev bleg og skreg dette lange skrig,
der er som en streg mellem liv og lig.

Det var drøit at se til, selv for fremmed mand,
se til dette spil fra den sikre strand,
til der ikke var noget mer at se,
fordi der var sket hvad der kunde ske.

Den hele forfærdede flok gik hjem.
Gik hjem til middagen klokken fem.
Men En gik hjem til et hjemløst hus,
Mens den døde drev udad i sus og dus.

Saa skildres paa Drachmansk vis havets tummel med det stakkars lik; det avsluttes med dette vers:

Det er intet saa ensomt og dybt forladt
som en død der driver tilhavs ved nat,
i det vilde virvar av sprøit og skum
paa det golde stof i det øde rum.
Ja det er som der lød fra bølgernes skød
i de levendes øren en dump melodi:
Han er mere død end en anden død,
han er lige saa bundløst død som vi.

Et andet vældig digt er «Atlantis», som bl. a. har en uovertræffelig skildring av havets raseri, og «Vaaren i Fredriksborg have» med en saa vidunderlig tegning av blomstersjælene at Eilert Bjerkes «Livsfyrste» ikke kunde præstere maken; den ender med disse linjer:

Den flygtige stund, før sommerens glød,
da anelsen hvisker et hemmeligt ord,
saa vi skimter, trods skriften og sot og død,
at alt hvad der gror og byggor og bor
har dybere rod end i denne jord.

Endda et digt, av 1902, maa jeg nævne: «Reis Dig Danmark». Men jeg tør ikke citere mere. Bare si at jeg kjender ingen dansk lyriker siden Drachmann med en digterisk kraft som den vi møter i denne digtsamling. Den hilser fra et dypt, stængt sind hvorfra stemningene kommer i eksplosio-

ner, og som gjennem aarene har arbeidet sig frem til en velgjørende fasthet og klarhet i formen fra den irriterende gaatefuldhet og orakeldunkelhet der kjendemerket denne forfatters ungdom, dengang han og *Obstfelder* kappedes om at sætte vor spidsborgerlige taalmodighet paa prøve. Netop dette store fremskridt hos vor forfatter bringer mig til at sende et suk efter Obstfelder. Hvad kunde han git os av mægtig lyrik om han hadde faat leve!

Det kveikjest eit ljos i ein mødeleg skugge
og grenderne sjaa det med fagnad og hugge;
det dimmest og sloknar naar mest ein det trenger;
kvi kunde det ljoset daa ei standa lenger?

Theodor Caspari: **Nyere digte.** Kristiania. Aschehoug & co. 1914. 96 sider. Kr. 1,50.

Hvorfor er vi Theodor Caspari taknemmelig for hans digtning, ogsaa for denne sidste samling, der for største delen utgjøres av tidligere offentliggjorte leilighetsdigte, men som man er glad over ikke at miste? Vi ser hans begrænsning; han er ikke feilfri i norsk; man sier ikke «den samfulde jord» (samfuld maa altid staa som attribut til et flertalssubstantiv), vi falder ikke «i stave», men «i staver» (et bødkeruttryk), vi sier «mangen god gang», men aldrig «den gode gang» (side 78); — vi ser ogsaa at hans vinger ikke spænder vidt; allikevel glæder vi os over ham. Det lykkes ham nemlig at utløse manges stemning i mindeværdige stunder; det gjorde f. eks. hans prolog paa Nationalteatret ved festforestillingen i 1905: «Hvorfor skinner disse brede hvite taarne, Akershus?» «Øienvidne, gjemt bag Lovet, til vor Seir og til vor Sorg», er ikke det et andet vakkert ord om gamle Akershus og værd at mindes? Eller hans sang over Bjørnsons grav:

Digterfyrste, du som klædte
Fjeld og Dale med din Sang,
læg nu stilt dit gamle trætte
Hode ind til Norges Fang!
Du som løste Vaarens Vinde,
sov nu lyst og let derinde
i den Blomsterseng du redte.

Til dette kommer saa at vi jo aldrig hos denne lyriker behøver at læse igjennem hvad han skriver for vi lægger det

paa vort stuebord; han er hævet over den moralske urenslighet som vor meste lyrik f. t. har større eller mindre flækker av.

Ragnvald Vaage: **Strengespel**. Kristiania. 1914. Olaf Norli. 54 sider.

«Liv som strir» og «Bylgja» heter denne nye lyrikers to tidligere digtsamlinger. Jeg synes de forrige var bra og at denne er bedre. Større magt og tyngde i vingeslaget, øket dybde i stemningen, øket fynd i sproket, vistnok ogsaa utvidet sprogforraad. En stor, norsk glæde er det at se at det nye maalet de holder paa at lage til os, lar sig bruke saa sterkt og mykt.

Grundtonen i denne som i de to tidligere samlinger er den samme som hos Frøding: en sjæl som elsker livet og længes efter at finde mening i det og lægge sit brændende hjertelag i dets arbeide, men som stirrer raadløs ind i dets gaater og ingen paalidelig vei har fundet gjennem taaken.

D'er natt og myrker ute
og regne græt mot rute
og vinden gaar med klagar
yver os[1])

Eg legg meg hugsprengd atti,
mi sjæl er uti natti
og talmar seg og jagar
etter ljos.

Paa sky og ville vindar
ho hastar yver tindar
og sprengjer yver have
mot sit med.

D'er faafengt alt ho jagar,
d'er faafengt alt ho klagar
for ingen stiller krave
etter fred.

Ja: «Sangen är av sorg oprunnen» sier «sangens moder» og jeg vet ikke om nogen menneskesorg er frugtbarere paa dyp poesi end den som voldes av de evige længsler, av selve tørsten efter Gud.

[1]) = elveos.

Eilert Bjerke: **Livsfyrsten**. Aschehoug & co. 1914.

«En av naturens lunefuldt henslængte klenodier» (side 1) fortæller denne boken om. Paa 360 sider skildrer den en genial, epileptisk og sindssyk botaniker, som i tretiaarsalderen, efter et liv av grænseløse sindslidelser, kvæler en farmasøit, drukner en skrivelærer, vilde tat livet av en misundelig ven om ikke en skjøge, som han imens var blit forelsket i, hadde faat ham fra det, og som saa til slut dræper sig selv. Boken bestaar hovedsagelig av endeløse dialoger à la Jonas Lie, bare i endda høiere grad forfatterens egne ustanselige foredrag, og har til motto et citat av Nietzsche, som er uendelig frit for visdom, og hvorav fremgaar som bokens hensigt dette: den vil skildre geniet som ikke taaler berøring av forstandspøbelen og som den gigantiske lidelse fører ut i den store ensomhet.

Jeg maa tilstaa jeg aldrig vet mig at ha truffet noget ekte av det slag som de her skildrede; jeg synes de er saa outrerte og tykt paasmurte, baade geniet og hans omgivelser, pleiefaren, lærerne, farmasøiten, den misundelige ven, smaabyaviserne — kort, alle undtagen to av de kvindelige personer — at jeg er ræd den svære bok ikke vil vise sig at ha noget blivende værd.

Men jeg maa tilstaa at forf. raar over en frodig fantasi og et yderst kraftig sprog. Det sidste hadde forresten trængt korrekturlæsning. Hittil har vi f. eks. altid sagt «et klenodie», sml. ovenciterte begyndelsespunktum i boken.

Anmeldt av *Fredrik Paasche.*

Barbra Ring: **Jomfruen**. Aschehoug & Co.

Denne bok kommer som en stor glæde. Den tar høi kunst og varm menneskelighet med til os. Den er vis, den er sterk, den er nær som en ven.

«Jomfruen» handler om kjærlighet, som er armodslig og raadvild, om kjærlighet, som er rik og ren og fortærende som ild, tilsidst om stolt slegtskjærlighet og anelsesfuld moderkjærlighet, som skaper nye værdier, hvor de gamle forspildtes, styrke til at leve livet, endda det bedrog for den personligste lykke, og taarnet ubarmhjertighet op omkring det længtende

sind. Den slagne gaar frem mot ny skjæbne, idet tanken paa barnet reiser hende op.

Handlingen er lagt hen til det 17de aarhundrede, og stilen er let arkaiserende. Av og til kaster stiliseringen skygger over uttrykkets klarhet; men gjennemgaaende naar skildringen tæt ind til det skildrede; en kjæde av pragtfulde adjektiver staar som bluss omkring det og erobrer det for os. Saavidt jeg kan dømme i det, synes tidsskildringen sanddru. Men den dypeste kundskap hos forfatterinden, og den som sterkerst taler til os er kundskapen om menneskesjælen.

Drag av mystik er flettet ind i handlingen. Vi skimter andre jordstrøk end det strenge norske landskap, og fra dem kommer toner, som vugger drøm, tilbedelse, under. Saa kjærkomne de er, — de vilde virket sterkere, om de hadde været renere og mere vedholdende. Mystik kan være like klar som al verdens realisme. At den føles litt usikker i «Jomfruen», er kanske det eneste savn ved boken.

Jakob Knudsen. **Mod.** G. B. N. F.

Denne lange fortælling handler om Martin Luther. Det er en vanskelig sak at føre ham over fra historien til romanen; der skal en kjæmpe til at løfte en kjæmpe. Og Jakob Knudsen har ikke magtet opgaven; hans Luther er blit staaende paa broen fra historie til digtning, er bedraget for en virkelig kunstnerisk gjenskapelse. Men selv om digteren har manglet selvstændig syn paa ham, — stilen kunde endda, ved kraft, ved friskhet reddet fremstillingen. Men den er graa og glanslos, fjern fra Luthers egen. At der er optrin, som er skildret med dygtighet, negter jeg ikke. Men næsten alle vegne vil man foretrække den rene historie, f. eks. i Rankes fremstilling.

Mon ikke Luther sikrest gjendigtes gjennem sine omgivelser? Det er farlig at gaa hensynsløst ind til kolossen selv. Sterkerst vil han virke, hvor man bare ser hans skygge; saa overlates det til enhvers fantasi at digte videre. Hvor gigantisk er ikke Kleists Luther i «Michael Kohlhaas», endda vi møter ham bare i et eneste optrin, — nok til at vise, hvordan han er tidens sjæl. Tar man ham for bredt, vil han let vokse nedover.

Olav Duun. **Tre Venner.** Olaf Norli.

Olav Duun hører til de unge landsmaalsdigtere, som har krav paa opmerksomhet fra hele landet. Der er troværdighet i hans sjæleskildring, egthet over hans landskap. Hans stil har en naturlig kraft, som kunde utnyttes til store opgaver.

Det forekommer mig, at han synder mot sine egne evner, naar han stadig holder sig til den malende «hjemmekunst». Bygden ligger klart for os, vi ser dens mennesker ved arbeide og i godt lag; men deres land virker saa underlig avstængt, og da er det som det taper i værdi for os. Jeg er viss paa, at Olav Duun kunde gjøre sig til herre over et større rike. Gik han dypere ind i sin egen sjæl, vilde han finde det.

«Tre Venner» er en hverdagshistorie, enkelt set og enkelt fortalt. Der hænder meget i denne fortælling, og hændelserne underholder, fordi skildringen er frisk og egte. Men det er som om sorg og glæde mangler intensitet. Boken handler om stilfarende mennesker, og undertiden kan det bli stille omkring dem, netop som vi venter storm fra høi himmel.

Sproget har faat en særdeles dygtig behandling. Stilen er rask og gjennemsigtig klar. Hvor ypperlig tegner den ikke fjord og hei og holmer!

Nils Collett Vogt. **Therese.** Aschehoug & Co.

«Therese» er fortællingen om en kvinde, som gir sig hen til den første, som kan føre hende ut fra fattigdom og slit. Hun blir fabrikherrens frue, fordi hun trænger rigdom; hun blir en anden mands elskerinde, fordi hun har trang til at elske. Forholdet skaper en konflikt, som sprænger hendes hjem, — og hendes sind; ti elskeren kryper i skjul, da hun kalder paa ham, og ensom gaar hun ut fra sit hus.

Anmeldere har talt om Thereses ondskap og fordærvelse. Forfatteren har neppe tænkt hende slik. Hun møter en skrøpelig indrettet verden med dens egne onde vaaben. Men da hun naar frem til en virkelig kjærlighet, er hun helere end de mennesker, som omgir hende.

Skikkelserne er ellers ikke særlig klare i Collett Vogts sidste drama. Men for en skuespiller maa de være en glæde, ti her er rik leilighet til at fylde dem med liv, til at utdype dem med personlig opfatning. Og stykket har situationer.

som vil træde skarpt frem paa scenen og sikre det mange aftener.

Men hvor det er underlig langt fra dramatikeren Nils Collet Vogt til lyrikeren! Hans sang klinger altid like ung. Skuespillet kunne stamme fra «Vildanden»s dage; det har 80-aarenes præg, og det er grodd i fjernhet fra al lyrik.

Peter Egge. **Brist.** G. B. N. F.

Peter Egges nye drama fortæller om Frida Breim, som sælger sig til en rik mand for at kunne hjælpe frem ham, hun elsker, til berømmelse og fremtid, til hans evners uhindrede utfoldelse Og Ulf Wader, den unge videnskapsmand, som frigjøres fra sin fattigdom, naar op til sin plads i livet, blir stor og berømt og virksom paa menneskehetens vegne. Men Frida Breims hele sind faar brist paa brist, fordi hun agtet sig selv saa ringe, at hun ofret sig til et liv i løgn og nedværdigelse. Da hun langt om længe forenes med Ulf Wader, er glæden død i hende. Og han, som skulde skape den ny i hende, har i virkeligheten egtet en anden: sin opgave, sit kald som videnskapsmand. Hit kan ikke Frida følge ham, ti de mange brist i hendes sind faar ikke den helbredelse de kræver. Hun skilles fra ham en nat paa havet ombord paa et synkende skib. Hun vælger at gaa under, men kan ikke holde Ulf Wader fast hos sig. Livet kalder paa ham og han forlater hende for at redde sig.

Der er baade visdom og sandhet i Egges drama. Replikskiftet er levende, situationerne er virkningsfulde. Men like litt som «Therese» betegner «Brist» nogen fornyelse av vor dramatiske litteratur. Dens gamle linje, dens gamle stil er bevaret. Og der staar en viss kjølighet fra den teknisk dygtige behandling, som vi er vant til den i det nyere norske skuespil. Paa scenen vil stykket bli en sikker seier; under læsningen vil man, midt i glæden over al dygtigheten, ha følelsen av, at ideen ikke helt ut er gjennemglødet av digterens egen personlighet. Naar Frida vælger døden, er det fordi hun vil tilbake til helheten. Det forekommer mig at hun ikke er stor nok, ikke gjenreist nok, ikke religiøst søkende nok, ikke ensom nok i den stund, som frigjør hende.

Religiøs literatur.

Anmeldt av *S. Bretteville Jensen.*

Olfert Ricard: **Paulus.** Kristi Jesu apostel. Frimodts forlag. 158 sider.

Ogsaa denne gang har Ricard formaadd at gi noget virkelig værdifuldt. Han har ret i det han siger, at Paulus *trods alt* dog er «litet kjendt». Det hænger sammen med mange ting «Hans lære er bedre kjendt end hans personlighet» siger Ricard. Det er ogsaa meget sandt. Hvad Ricard gir, er ikke mindst hjælp til at forstaa ham bedre som *menneske* og *kristen.* Selv om det ikke kan bli tale om saa mange helt nye iagttagelser — der er jo ikke *skrevet* saa litet om Paulus, ogsaa i Skandinavien — saa læser man Ricards bok med glæde og interesse. Den vidner ogsaa om en fribaaren og alvorlig respekt for den videnskapelige teologi. Jeg kan ikke negte mig den fornøielse at citere nogen linjer om det lægmandsmæssige syn i dets ret likeoverfor bibelkritikere: — — — «Det har kun værd et saadant livssyn naar man selv har kjendt og prøvet begge standpunkter Ære være en ærlig spækhøker, han kan være et bedre menneske end mangen filosof og forstaar sig sikkert bedre paa skinker end hin; men vil han fortælle os at filosofi er noget pølsesnak, saa kan han muligvis ha ret i visse tilfælde, men hans ord har ingen vegt for mig, for jeg har ham mistænkt for at han aldrig har studert Kant. Og ære være en hæderlig kogekone, hun kan sikkert lave fortræffelig mat, bedre end nogen bibelkritiker; men vil hun docere at bibelkritik er djævelens verk, saa har konen ikke altid uret, men hendes dom har litet værd; thi hun har neppe nogensinde skaaret et verk av en tysk teolog op.»

Morten Pontoppidan: **Vor folkekirkes undergravere.** Tyve aars feide. Gyldendals forlag. 100 sider.

Morten Pontoppidan er ikke ræd for at ro mot strømmen. Derfor utgir han, nu paa ny, «Frit vidnesbyrd», sammen med sin danske embedsbror, kjætterpresten Arboe Rasmussen — og utgir det paa en slik maate at det nok er værdt at læse!

Ogsaa *her*, i denne samling leilighetsord om kirken «fra tyve aars feide» som han siger, ror han sterkt og modig mot

strømmen, ut fra et stort og frit syn paa landskirkens værd og levekaar. Han vil «mobilisere sine artikler som hjælpetropper i dagens strid. Thi naar man med gamle Niels Juel vil «gi agt paa stormens brag» har man ikke svært ved at skjønne at nu er det tid, ja høi tid for den der skal slaa et slag for vor gode danske landskirke.»

Selv om jeg ikke for alvor er ræd nogen snarlig «fri folkekirke», saa merkes det dog stadig under læsningen et «*likesaa hos os!*» Og én ønsker vi ogsaa hadde nogen slike folk, med Pontoppidans friske, slagfærdige aand forenet med hans klare, greie stil. Bøker som denne kan hjælpe med til at mobilisere sjælene! Og det kan trænges, ikke mindst naar det gjælder kirkebevisstheten. Hvad ligger der ikke for en sum av sandhet og sundhet i et litet stykke som det: *Spurve og svaler!*

Tag og læs!

Broderskapsbevægelsen i England. Kristelig-socialt Forbunds Skrifter nr. 2. Pios forlag. 55 sider. Kr. 0,65.

Hvad «*Kristelig-socialt Forbund*» i Danmark *vil*, har før været nævnt i tidsskriftet.

Dette andet hefte fortsætter godt og instruktivt arbeidet fra første. Det gir en interessant artikel av prof. O. Ammundsen over *Herbert Stead* og hans gjerning, en orientering over «*Broderskapsbevægelsen*» av J. Th. Sadolin, og *H. Steads* meget omtalte foredrag (1913 i Kjøbenhavn) om *Jesus og fattigdommen.*

Om dette sidste vil sagtens mange — med undertegnede — finde at det dog er lovlig ensidig. Men det interesserer sterkt, har vigtige ting at sige socialt interesserte mennesker i vore dage.

Fra Norges kirke i 1914. Vidnesbyrd og rundskue. Utgit av *A. Gundersen.* Steen'ske bogtrykkeri og forlag. 387 sider. 4 kr. indbundet.

Det er en god idé sogneprest Gundersen har hat med denne egenartede «prækensamling», hvor hver præken løper ut i omtale av en eller anden «sak» fra vor tids kirkelige og kristelige arbeide. Boken er hos os *enestaaende* i sit slags, og gir en meget værdifuld hjælp til kjendskap og oversigt likeoverfor *det* slags kirkelig arbeide i vort land som kan

komme ind under «*sakrubrikerne*» og sættes i *direkte* forbindelse med kirke og kristendom. Mange vil med glæde gi utgiveren ret naar han karakteriserer det «rundskue» som vi i vort jubilæumsaar kan bli git som «endog overraskende rikt.» Jeg er enig med ham i det indtryk «at *vidnesbyrdet* er blit noget hemmet av den sak som skulde lægges frem og krævet et bredere rum.» Men det er let forklarlig likeoverfor de mange prækensamlinger vi har, blir ogsaa det med *saken* her det væsentlige.

Om nogen av disse «saker» — som f. eks. teologisk-videnskabelig arbeide, drevet ved universitet og menighetsfakultet — vil man nu beholde sit forskjellige syn, som ogsaa faar betydning for bedømmelsen av hvordan «saken» er lagt frem. Dog forekommer det mig indlysende at det *teologiske fakultet* ikke er behandlet slik som det kunde ha krav paa i en fremstilling som bærer et navn som denne bok. I og for sig er det intet at si paa at provst Petersen i sin omtale av teologien ved universitetet stopper op *foran* fakultetets nuværende mænd. Men utgiveren skulde ha skjønt at det *da* ikke gik an at gi plads for en fremstilling av den art som sogneprest Vangenstens om menighetsfakultetet, likesom der *absolut* skulde ha været øvet censur likeoverfor en enkelt, helt utillatelig ytring hos prof. Taranger i hans stykke om arbeidet for kirkens frigjørelse. Det er vel nok at en fremstilling som sogneprest Vangenstens — og en ytring som Tarangers — kan være interessante til at lægge en viss, bestemt kirkelig lokalfarve over «vidnesbyrd og rundskue» fra 1914. Men saa var det heller ikke mer end simpel retfærdighet at oplyse «saken» ogsaa paa anden maate.

Dog — jeg har talt og fridd mit sind! I det store og hele synes jeg ellers baade utgiver og forfattere har skilt sig meget smukt ved sine, ikke lette, opgaver.[1]) Rigtig alle stykker har jeg endnu ikke rukket at læse,

«Foreningen til evangeliets forkyndelse for skandinaviske sjømænd i fremmede havner.» *Festskrift.* Utgit av foreningens hovedstyre. Bergen 1912. 248 sider. Mange billeder.

[1]) Utgiveren vilde ha staat sig paa at holde tilbake sin personlige opfatning av *likbrænding*. Men det har jo ikke saa stort at sige.

Den norske sjømandsmissions 50-aarsfest falder som bekjendt sammen med vort store 100-aarsjubilæum. Og *sjømandsmissionen* hører i første række med til de ting vi tør glæde os over og takke Gud for naar vi ser tilbake. Den har ogsaa i aarenes løp vundet sig en sikker plads i vort folks kjærlighet og tør nok regne med voksende sympati ogsaa *fremover*. Det er et rikt og vakkert festskrift hovedstyret har faat istand til jubilæet, alsidig oplysende, skikket til at fæste kjærligheten til saken hos gamle venner, og til at vinde nye. Vi faar en fyldig utsigt over arbeidets historie, fra Storjohann og fremover, med særskilt omtale av de enkelte stationers historie, og med nogen samlende ord tilslut om arbeidets formaal og betydning. Ut fra den store — og *forskjelligartede* — indflydelse sjømandsmissionen stadig øver blandt vore mange tusen sjømænd synes det ganske klart at hovedstyret har ret naar det siger — med sigte fremover: . . . det burde være indlysende at sjømandsmissionen efter sit formaal og sin betydning maa ha krav paa almindelig tilslutning, som en gjerning der fortjener at støttes, ikke blot av dem som nærmest og direkte gavnes ved dens arbeide, men av vort hele folk. Maatte de kommende femti aar føre fremover mot det maal at gjøre *sjømandsmissionen til en landssak*.

Sjøfolk jeg møtte. Av *Niels Steen*. Norlis forlag. 159 sider.

Forfatteren sender disse sine friske indtryk fra virkeligheten, ute i arbeidet for sjømændene, hjem som «min lille present til jubilæumsbordet.» Det slags presenter er meget værdifulde. I og for sig er fortællingene meget tiltalende, let og naturlig skrevet. Forfatterens beskedne ord: at de ikke fremkommer med nogen litterære pretentioner, kunde for den saks skyld nok ha været borte. Men hovedsaken er nu det, at slike *virkelighetsbilleder* ofte bedre end lange utviklinger og mange tal er istand til at vække og øke den *kjærlighet til saken selv* som forfatteren saa gjerne vilde se i vekst. Fortællingene passer udmerket godt til oplæsning i ungdomsmøter og kvindeforeninger.

Sociale romanforfattere.

Anmeldt av *Kristen Skjeseth.*

Johan Falkberget: **Av jarleæt.** Aschehoug 1914. 211 sider.

Av Jarleæt minder paa de første hundrede sider i anlæg og mange enkeltheter meget om Hjalmar Christensens sidste bok. En mandjevning mellem F. og Hj. Chr. var ikke til at undgaa, og jeg maatte gi Hjalmar Christensen fortrinnet som mester i kort og sikker karaktertegning og i salt satire. Falkberget har været for overdreven i sin karikatur av de vakte bønder med Hans Jerusalem i spidsen. Rallareinstinktet har gjort digteren uretfærdig mot bonden. Den som selv er av bondeæt og kjender bonden bedre end rallaren maa erkjende, at de fleste træk er tegnet efter naturen, men karikaturen er undertiden saa grovkornet, at bokens sandhetsværdi lider derved. Saa gaar det vel ogsaa samme vei med dens kunstværdi.

Med saadanne tanker og derfor noget skuffet læste jeg næste aften de sidste hundrede sider. Nu varte det ikke længe, før jeg glemte baade Hjalmar Christensen og karikaturen og uretfærdigheten. Jeg blev helt fangen av denne triste tragedie, om Inge Tun, manden av jarleæt, hvis stolthet seiret over kjærligheten i det kritiske øieblik, og om Ragnhild fra snefjeldene, presten Oris datter, hvis tro paa Inge ikke var sterk nok i prøvens stund, og om Bør Enason «denne adelsmand i arbeidets verden» der ikke kunde leve uten Siri fra Haparanda.

> Det lærte en sanger paa motgangens sø:
> der skal to til at leve, kun en til at dø.

er motto over boken. Det fik alle disse opleve. De hadde fortjent en bedre skjæbne. Men livet selv gjør desværre mange saadanne ting, som Falkberget her melder om.

Min gamle tro paa Johan Falkberget fornyedes og vokste. Med sin rike digterevne og sit varme hjertelag vil han skjænke os mangen vakker julegave, eftersom han faar alderens modenhet. Hvis denne bok hadde været mere nøktern i karikaturen og ren for sentimentalitet, hadde den været et lydefrit kunstverk.

Dette skriver jeg, paa det at næste arbeide maa bli lydefrit.

Jeppe Aakjær: **Arbeidets glæde.** Gyldendal og Nordiske 1914. 370 sider.

Jeppe Aakjær gir bonden hvad bondens er og endda litt til. Tilsyneladende med vidende, vilje og velbehag er *han* ogsaa uretfærdig og karikerer av hjertens lyst og med sterk overdrivelse den Grundtvigske høiskole, som har bragt vrøv

fra eventyr og gudelære indover Danmark. Ikke bedre gaar det teologer og prester, der ogsaa efter forfatterens mening har været med at forkvakle bonden.

Den som selv leilighetsvis er prest blandt bønder føler at det vilde være godt, om man forstod bedre bondens liv og tænkesæt, og at det vilde være en stor opgave at lære bonden at føle arbeidets glæde.

Dette maal har Jeppe Aakjær sat sig. Med stor sakkundskap og varm veltalenhet præker han side efter side om *arbeidets glæde*, det som beror paa *plan* og *orden* og *kjærlighet* til de væsener, bonden skal leve sammen med. Ved avskrækkende eksempler og ved følgeværdige eksempler illustrerer han sin lange præken. Med misundelsesværdig dygtighet revser og formaner han og blir aldrig kjedelig.

Dertil bidrager naturligvis kjærlighetsromanen, hvori han faar anledning til at vise sandheten av sine egne ord, som Falkberget har som motto: Der skal to til at leve, kun én til at dø. Begge dele faar vi se; men helten, Visti, er klokere end Inge Tun. Visti vælger Martha og livet og angrer aldrig sit valg.

Anmelderen kjender kun litet til den danske høiskole. Jeg kan neppe tro, at Aakjær har ret i sin kritik. Men hvis han har ret, bør alle høiskolelærere lægge sig hans ord paa sinde. Bonden kan ikke leve av romantik og sang. Det gaar «i møddingen», om han ikke lærer orden og glæden ved arbeidet. Ogsaa norske bønder vil ha godt av at læse «Arbeidets glæde», selvom den jydske dialekt undertiden vil berede vanskeligheter.

Oscar Braaten: **Sorgenfri.** Olaf Norlis forlag 1914. 124 sider.

Om Oskar Braaten har jeg vist engang skrevet, at jeg ikke blev klok paa ham. Det forekom mig, at han analyserte sjælelivet hos samfundets stedbørn med samme kolde ro, hvormed kirurgen dissekerer et lik. Enten har jeg gjort ham uret eller ogsaa har han forandret sig. Det er ikke nogen kold analytiker, men en hjertevarm, medfølende sjælekjender, der har skrevet disse smaafortællinger om de 6 gamlinger paa Sorgenfri.

Klokkeren i Skjomen, som har læst stykker av Braaten i «Den 17de mai» sa: «Han minder om en billedhugger. Det han skriver er kort, rammende, meislet.» Det er vel denne avklarnede meislede form, som har bragt mig paa vildspor, endda jeg har beundret dem.

Alle som i embeds medfør har med gamle folk at gjøre, vil lære meget av at titte indom «Sorgenfri» og se paa Konsulen, Teodor Tull, Anton Graabein o. s. v. med Oskar Braatens øine.